

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

ORTAÖĞRETİMDE ASKERLİĞE HAZIRLIK DERSLERİNDEN MİLLİ
GÜVENLİK DERSLERİNE UZANAN SÜRECİN EĞİTİMSEL BİR ANALİZİ
(1926- 2012)

Doktora Tezi

Günseli Gümüşel

Ankara-2015

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKİLÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

ORTAÖĞRETİMDE ASKERLİĞE HAZIRLIK DERSLERİNDEN MİLLİ
GÜVENLİK DERSLERİNE UZANAN SÜRECİN EĞİTİMSEL BİR ANALİZİ
(1926- 2012)

Doktora Tezi

Öğrencinin Adı

Günseli Gümüşel

Tez Danışmanı

Prof Dr Mesut ÇAPA

Ankara-2015

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

ORTAÖĞRETİMDE ASKERLİĞE HAZIRLIK DERSLERİNDEN MİLLİ
GÜVENLİK DERSLERİNE UZANAN SÜRECİN EĞİTİMSEL BİR ANALİZİ
(1926- 2012)

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof Dr Mesut ÇAPA

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....(Başkan)

.....

..... (Danışman)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Tez Sınavı Tarihi

Prof. Dr. Temuçin F. ERTAN

Enstitü Müdürü

ÖZET

Temelleri Kurtuluş Savaşı yıllarında atılan ve Kuruluş Dönemi’nde biçimlendirilen Erken Cumhuriyet Dönemi ulusal eğitiminin önemli parçalarından birisi Askerliğe Hazırlık Dersleridir. 1926 yılından bu yana resmi olarak ortaöğretim ders programlarında farklı isimlerle varlığını sürdüren Askerlik dersleri 1926- 1949 yılları arasında “Askerliğe Hazırlık Dersleri”, 1949- 1968 yılları arasında Milli Savunma Bilgileri ve 1969- 2012 yılları arasında ise Milli Güvenlik Bilgisi adıyla okutulmuştur.

Eğitimin genel amacının milli terbiye verme ve milli yurttaş yaratma olduğu bir dönemde, Askerlik dersleri ve kampları, refleksleri bakımından sivil olması beklenmeyen halkın devlete sadakat, fedakârlık, aidiyet ve orduyla bütünleşme duygularını kazanmasını “doğal” hale getirir. Yurtseverliğin yüceltilmesi “en kutsal görev” olan askerlik üzerinden yapılırken kadınların ve erkeklerin içinde bulunulan çağın “topyekûn savaş” anlayışına aktif olarak kazandırılması hedeflenir. Bunun için Türklerin tarihsel özellikleriyle ilişki kurulur ve “ordu- millet” anlayışı Cumhuriyet ilkelerine uygun olarak yeniden yorumlanır. Böylece sürekli zihinsel seferberlik yaratılır. Seferberliğin devamlılığı eğitim sisteminin içine milliyetçiliğin tüm anlam ve pratiklerinin yedirilmesiyle sağlanır.

“Yeni insan” inşası için oluşturulan yol haritası kendisini okul dışı uygulamalarda da gösterir. Belirlenen semboller, ritüeller ve uygulamalar projenin önemli bir ayağını oluşturur. 1926- 2012 yılları arasında kesintisiz bir biçimde ilerleyen proje, eğitim sistemi dâhilinde bedensel, zihinsel ve estetik tüm yönleriyle kitlesel bir nitelik kazanmayı başarır.

Bu çalışmanın amacı, günümüzde geleceği en fazla sorgulanan Atatürk ilkesi olarak görülen milliyetçilik ile militarizasyon uygulamalarının çarpıcı bir uygulaması olan Askerlik derslerinin nasıl olup da 2012 gibi geç bir tarihe kadar milli eğitimdeki varlığını kesintisiz sürdürebildiğini ve bunun zeminine yayılan güçlü motivasyonu tüm yönleriyle ele almaktır.

Anahtar Kelimeler: Askerliğe Hazırlık Dersleri, Milli Savunma Bilgileri, Milli Güvenlik Bilgisi, eğitimde militarizm, eğitimde ulusallaşma, kadın yaşamının militarizasyonu.

ABSTRACT

Preparation of Military Service Training is a vital part of the Early period Republican administration's national education which is laid a foundation in the Turkish War of Independence and shaped in the establishment phase. It has remained in the secondary education curriculum from 1926 officially under different course names in this way: between 1926 and 1949 as Preparation of Military Service, 1949 and 1968 as National Defence Learning, 1969 and 2012 as National Security Learning.

It is an era that education aims training for national education and creating national compatriot generally, Preparation of Military Service Training and its camps make "natural" for the community who is expected to be militant (not civilian) as a reflex to gain loyalty, self- sacrifice and the state of belonging to government and become a united whole with the army. To glorify patriotism on "the holiest duty" soldiery, it is aimed to bring women and men into the perception of large- scale warfare actively. Therefore forming a relationship with historical characteristics of Turks become a necessity and "military nation" term is re-explained by Republican principles so that a permanent mental mobilization is composed. To continue the permanency of this mobilization, Nationalism is absorbed into education system with all its meaning and practices.

The route map which is created only for "new human" is also for out- of- school activities. Particular symbols, rituals and practices are another steps of the project. This project is continued between 1926- 2012 and achieved to gain a massive character physically, intellectually and aesthetically in education system.

In this study, Preparation of Military Service Training which is composed of the most questioned principle of Atatürk, Nationalism and militarization practices will be evaluated on the point of how it had ever continued even in late 2012 permanently and what was the motivation expanded on the ground for it.

Keywords: Preparation of Military Service Training, National Defence Learning, National Security Learning, militarism in education, nationalism in education, militarization of woman life.

ÖNSÖZ

Bu tez çalışması 1926'dan bu yana farklı adlarla ortaöğretimin bir parçası olan ve 1937 yılından itibaren kızlara da verilmeye başlanan Askerliğe Hazırlık Dersleri'nin eğitimsel ve tarihsel gelişimi ile uzun ömürlülüğünün ardındaki sebepleri konu alır. Değişen adlarıyla Askerliğe Hazırlık, Askerlik, Milli Savunma Bilgileri ve en son Milli Güvenlik Bilgisi olan dersler 25 Ocak 2012 tarihinde Bakanlar Kurulu kararıyla yürürlükten kaldırılır. Bu durum Askerlik derslerin Tarih bilimi için bir çalışma alanı olmasının önünü açar.

Doktora tezimiz dışında bu konuda herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Bu anlamda tezimiz dokunulmamış kaynaklarla beslenen özgün bir çalışmadır.

Tez çalışmasının planlanmasında, araştırılmasında, yürütülmesinde ve oluşumunda yüzleşilen uzun ve zahmetli süreçte tecrübelerini paylaşmada daima cömert olan, zor dönemeçlerde dikte etmeden çözüm yolu gösteren, her ihtiyaç duyduğumda çalışmamıza ertelemeyen vakit ayıran ve şevkimi hiç kırmayan; akademik kişiliğiyle kendime model aldığım Danışman Hocam Prof Dr Mesut ÇAPA'ya beni çıraklıktan meslektaşlığa doğru evrilme yoluna yönlendirdiği için her zaman minnettar kalacağım.

Tez çalışmalarım süresince deneyimi ve bilgi birikimi ile yol haritamın oluşmasını sağlayan Doç Dr Bahri ATA'ya teşekkürü borç sayıyorum.

Çalışmamın başında yaptığı önerilerle bana bir giriş noktası sağlayan ve yardımlarını esirgemeyen Prof Dr Mehmet Oğuz AYTEPE'ye şükranlarımı sunuyorum.

Doktora eğitimimin ve tez çalışmalarımın tüm aşamalarında her konuda desteğini gördüğüm, enstitümüzün Öğrenci İşleri Şefi Fatma MESCİ'ye teşekkür ediyorum.

Araştırmam bu ilgi, destek ve yardımlar sayesinde gerçekleşebilmiştir.

Bu çalışmamı "ithaf" kelimesinin yanında küçücük kaldığı kocaman bir isme, Mehmet ÖZDEN'e adıyorum.

Günseli GÜMÜŞEL

ANKARA 2015

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM OSMANLI DEVLETİ İLE CUMHURİYET DÖNEMİ EĞİTİM ANLAYIŞLARININ KURUMSAL ÇERÇEVELERİ VE DÜŞÜNSEL ARKA PLANLARI.....	10
1.1 Osmanlı Devleti’nde Eğitim Sistemi	10
1.2 Osmanlı Devleti’nde Eğitim Kurumları.....	11
1.3 Osmanlı Döneminde Askerlik Derslerine ve Ders Kitaplarına Kısa Bir Bakış ..	14
1.3.1 <i>Usul-i Mükemmele-i İstihkâm Kıla’ın Hücum ve Müdafası</i> (1887).....	15
1.3.2 <i>Hıfzıssıhha-i Askeri Dersleri</i> (1891).....	16
1.3.3 <i>Muhtıra-i İstihkâm</i> (1898).....	17
1.3.4 <i>Hazarda ve Seferde Piyade</i> (1909)	17
1.3.5 <i>Seferber Sahra Topçu Zabitanına Mahsus Muhteva</i> (1911).....	18
1.3.6 <i>Zabitan İle Küçük Bir Hasbihal ve Osmanlı Ordusunda Terbiye-i Askeriye Dersleri</i> (1912).....	19
1.3.7 <i>İstisnai Bir Ders Kitabı, İçerik Osmanlı’dan, Basım Cumhuriyet’ten: Hazarda ve Seferde Hidemat-ı Sıhhiye Dersleri 1924- 1925</i> (1926).....	19
1.4 Erken Cumhuriyet Dönemi Eğitim Anlayışı.....	21
1.4.1 <i>Lozan’dan Sonra Eğitim ve Yeni Uygulamalar</i>	23
1.4.2 <i>Eğitimde Devrimin Sonuçları</i>	31
1.5 Erken Cumhuriyet Dönemi Ulusallaşma Sürecinin Eğitime Yansımaları ve Yurt Bilgisi Dersleri	34
1.5.1 Muallim Abdülbaki’den Yurt Bilgisi Dersleri	39
1.5.2 1930’lu Yılların Yurt Bilgisi Ders Kitapları (İlkokul 4. ve 5. Sınıflar)	43

1.5.3 1940'lı Yılların Yurt Bilgisi Ders Kitapları (İlkokul 4. ve 5. Sınıflar)	54
1.5.4 1939- 1950 Yıllarında Yurt Bilgisi ve Yurttaşlık Bilgisi Ders Kitapları (Ortaokullar).....	63
1.5.5 Akşam Erkek Sanat Okulları İçin Okuma ve Yurt Bilgisi Ders Kitabı (1944)	73
1.5.6 “Yurt Bilgisi” Dersleri Vatandaşlığı	76
1.6 Erken Cumhuriyet Dönemi’nde Milliyetçilik Anlayışı.....	78
1.6.1 Milli Eğitim Politikalarında Milliyetçilik İzleri ve Tek Parti Yönetimi	87
1.6.2 Milli Eğitim Politikalarında Hasan Ali Yücel Dönemi.....	92
1.6.3 Çok Partili Hayata Geçişin Milli Eğitim Politikaları	97
1.6.4 Demokrat Parti Dönemi Milli Eğitim Politikaları.....	100
1.7 1960 ve 1980 Arası Milli Eğitim Politikaları.....	103
1.8 1980’li Yılların Milli Eğitim Politikaları	111
1.9 1990’lı Yılların Milli Eğitim Politikaları	115
1.10 Küreselleşen Milli Eğitim Politikaları: 2000’li Yıllar	118
1.11 Eğitimde Militarizm Etkisi: Nasıl Bir Gençlik?.....	121
1.11.1 Türk Militarizmi.....	125
1.11.2 Milli Eğitimin Militarizasyonu	129
2. BÖLÜM ASKERLİĞE HAZIRLIK DERSLERİ	136
2.1 Erkekler İçin Askerliğe Hazırlık Dersleri	136
2.1.1 Askerliğe Hazırlık Dersleri Nasıl İşlenir?.....	142
2.1.2 “Savaş” Mecmuasında Askerliğe Hazırlık Dersleri.....	148
2.1.3 Askerliğe Hazırlık Kampları	151
2.2 Askerliğe Hazırlık Ders Kitaplarının Analiz Kriterleri.....	155
2.2.1 Erkekler İçin İlk Ders Kitabı: <i>Askerliğe Hazırlık Dersleri</i> (1926)	157
2.2.2 1920’li Yılların Askerliğe Hazırlık Ders Kitapları	160
2.3 Askerliğe Hazırlık Dersleri Kitapları (1930)	164

2.3.1 Muallim Afet'in "Askerlik Vazifesi"	168
2.3.2 Askerliğe Hazırlık Dersleri Kitabı (1931).....	170
2.3.3 Bir Irk Sağlıklıısından Tavsiyeler: Harbin İstifai Tesirleri ve Zabitlerimizin; Neslimizin İslahındaki Ehemmiyetleri (1933)	173
2.3.4 Deniz Okulları İçin Askerliğe Hazırlık Ders Kitabı (1933).....	175
2.3.5 Askerliğe Hazırlık Ders Kitabı (1933).....	176
2.3.6 Öğretmen ve Meslek Okulları İçin Askerliğe Hazırlık Ders Kitapları (1937)	177
2.3.7 Halk ve Okullar İçin Yazılan Bir Askerliğe Hazırlık Kitabı: <i>Askerlik Bilgisi</i> (1937)	180
2.3.8 Tüccar Kaptan ve Çarkçı Mektebi İçin Askerliğe Hazırlık Ders Kitapları (1939)	181
2.3.9 Askerliğe Hazırlık Ders Kitapları (1940- 1942)	183
2.3.10 Askerliğe Hazırlık Ortaokul Ders Kitapları (1942)	186
2.3.11 Özgün Bir Askerliğe Hazırlık Ders Kitabı: Üsteğmen Ali Öncü'den <i>Derslerim</i> (1942)	189
2.3.12 Liseler ve Yedek Subay Okulları İçin Askerliğe Hazırlık Ders Kitapları (1943)	193
2.3.13 Erkekler İçin Yüksek Ehliyet Askerlik Ders Notları (1943).....	194
2.4 Kızlar İçin Askerliğe Hazırlık Dersleri: "Yurttaş" Kızlar Yurt Müdafaasında. 195	
2.4.1 Dönem Basınında Kızların Asker Olmaları Fikri	200
2.4.2 Kızlar İçin Askerliğe Hazırlık Dersleri	205
2.4.3 Kızlar İçin Askerliğe Hazırlık Derslerinin İlk Adımı: <i>Ek Notlar</i> (1937).....	206
2.4.4 Kızlar İçin Askerliğe Hazırlık Dersleri Kitapları (1941- 1942).....	208
2.4.5 Kızlar İçin Askerliğe Hazırlık Dersleri Ortaokul Kitapları (1941- 1942).....	210
2.5 Üniversite ve Yüksekokullarda Okuyan Kız Öğrenciler İçin Askerliğe Hazırlık Dersleri Kitabı (1943)	214
2.5.1 Kız Okurların "İsteği" Üzerine Basılan Bir Ders Kitabı: <i>Suel (Askeri) Pratik</i> <i>Topoğrafya</i> (1943)	214

2.6 Ulusun Kimlik İnşasında Kadının Militarizasyonu.....	215
2.6.1 Cumhuriyet'in "Yeni" Kadını	218
2.6.2 Erkek Cinsiyetine "Bürünmüş" Kadınlar.....	222
2.7 Askerliğe Hazırlık Derslerine Takviye Uygulamalar: Yurt Müdafaasında Türk Gençliği	224
2.7.1 Ordu Milleti Yeniden Yorumlamak	225
2.7.2 Genç Dernekleri ve Gençlik Teşkilatı.....	228
2.8 Kızılay Gençlik Kurumu'nun "Gençliği"	232
2.8.1 Kızılay Gençlik Kampları	233
2.8.2 İzcilik.....	234
2.9 Devlet ve Spor.....	236
3. BÖLÜM GEÇİŞ DÖNEMİ ASKERLİK DERSLERİ MİLLİ SAVUNMA BİLGİLERİ	241
3.1 Milli Savunma Bilgileri Dersleri.....	241
3.2 Milli Savunma Dersi Programı	243
3.3 Milli Savunma Bilgisi Askerlik Kampları ve Kursları	247
3.4 9. ve 10. Sınıflar Milli Savunma Bilgileri Ders Kitapları (1949- 1950).....	250
3.5 Milli Savunma Bilgileri Ders Kitapları (1950- 1960).....	255
3.5.1 Milli Güvenlik Bilgisi Ders Kitaplarının Bir Prototipi: <i>Milli Savunma Bilgileri III</i> (1960).....	270
4. BÖLÜM MİLLİ GÜVENLİK BİLGİSİ DERSLERİ	274
4.1 Milli Güvenlik Kavramı ve Kapsamı.....	274
4.1.1 Türkiye'de Milli Güvenlik: Ulusal Güvenlik Sendromu	275
4.2 Milli Güvenlik Öğretimi Yönetmeliği	277
4.3 Müfredat Programlarında Milli Güvenlik Bilgisi	280
4.4 İlk Milli Güvenlik Bilgisi Ders Kitapları: <i>Milli Güvenlik Bilgisi Dersleri I ve II</i> (1968).....	283

4.4.1 1970’li Yılların Milli Güvenlik Bilgisi Ders Kitapları	290
4.4.2 1980’li Yılların Milli Güvenlik Bilgisi Ders Kitapları	293
4.4.3 1990’lı Yılların Milli Güvenlik Bilgisi Ders Kitapları	299
4.4.4 1999 Yılı: Milli Güvenlik Bilgisi Ders Kitaplarında Dönüşümü.....	301
4.4.5 2000’li Yılların Milli Güvenlik Bilgisi Ders Kitapları	302
4.5 Milli Güvenlik Bilgisi Derslerinin Kaldırılması	312
4.6 “Anı Susturmak” Bir Anket Çalışması Örneği	314
4.7 Milli Güvenlik Bilgisi Ders Kitaplarında İnsan Hakları	320
4.8 Bir Asker Öğretmenle Söyleşi	322
SONUÇ	328
KAYNAKÇA.....	331
EKLER.....	3488
ÖZGEÇMİŞ	3700

GİRİŞ

“Ortaöğretimde Askerliğe Hazırlık Derslerinden Milli Güvenlik Derslerine Uzanan Sürecin Eğitimsel Bir Analizi (1926-1912)” başlıklı tez çalışmamızda 1920’li yılların başından itibaren oluşmaya başlayan ve yeni nesillerde milli karakter oluşturma hedefini güden Türk milli eğitiminin önemli bir parçası olan Askerlik dersleri genel adı altında Askerliğe Hazırlık, Milli Savunma Bilgileri ve Milli Güvenlik Bilgisi dersleri eğitsel ve kültürel açıdan ele alınır. Bu dersler topyekûn savaş anlayışı doğrultusunda eğitimde militarizm etkisinin en fazla hissedildiği ve Cumhuriyet rejiminin “yeni insan” projesinin yurttaş özelliklerini en belirgin uygulamalarla vurguladığı ortaöğretim alanıdır. Askerlik derslerinin kazanımları ortaöğretimle sınırlı değildir. İlkokulda, ortaokulda ve yüksek öğrenimde de Yurt Bilgisi, Beden Eğitimi dersleri ve sembolik uygulamalarla ya da üniversiteler için askerlik dersleri ve kamplarla kazanımların sürekliliği sağlanır. Ayrıca dönemin okul dışı uygulamaları tüm vatandaşları kapsayacak genişlikte uygulanır. Bu anlamda aslında askerliğe hazırlık çalışmaları tüm yurda yayılmış olmakla birlikte en geniş etki ve üretim alanı bir üst kurum olan okullar olmuştur. Öyle ki ordu ve okul artık iç içe geçmiştir ve bu durum normalsenmiştir.

Çalışmamız milliyetçilik, militarizm ve eğitim ideolojisi arasındaki tarihsel ilişki ile bunların topluma etkilerini değerlendirir. Derslerin kaldırıldığı 25 Ocak 2012 tarihine kadar bu ilişkinin milli eğitim politikalarına ve ders kitaplarına yansımaları ekseninde Askerlik derslerinin eğitim ve öğretimi ne şekilde etkilediğini ele alır.

Çalışmamızın daha iyi anlaşılması için metin içinde sıklıkla kullanılan askerliğe hazırlık, topyekûn savaş, milli savunma, milli güvenlik, militarizasyon, ulus inşası, milliyetçilik ve ordu millet gibi kavramların tartışma kapsamında ele alınarak kısaca özetlenmesi faydalı olabilir.

Ulus- devletlerde özel bir yere sahip olan ordu, milliyetçi ideolojinin sahibi olarak görülür. Türkiye’de ise bu rolün kapsamı daha geniştir. Ülkemizde ordu modern ulus inşasını ve milli sosyalleşmeyi üstlenir. Bunu yaparken Osmanlı’dan gelen ordu- millet kavramı yeniden yorumlanır: ordu ve millet iç

içedir. Fakat bu birleşimin duygusal boyutta kalması yeterli değildir. Eğitimli, devlete bağlı ve fedakâr askerlerin yetiştirilmesi maddi ve fikri boyutta birçok hazırlığı zorunlu kılar. Bu hazırlık barış zamanında kısa bir süre silah altında geçirilecek sürede yapılacak hazırlıkla tamamlanamaz. Bu nedenle bütün yurttaşların henüz okuldayken askerlik hizmetinde avantaj sağlayacak temel eğitimi almaları ve pratik yapmaları şarttır. Bu zorunluluk sadece Türkiye’de yoktu. Benzer uygulamalar Birinci Dünya Savaşı’ndan bu yana askerlik dersleri ve kampları, gençlik ve spor teşkilleri adı altında yurtdışında da vardı.

Değişen savaş anlayışıyla birlikte cephele kaybolmuş, tüm savaşan ülkelerin toprakları harp alanı haline gelmişti. Ayrıca savaşmak sorumluluğunu yalnızca erkeklerin alması yeterli değildi. Artık harp sırasında ülkenin tüm vasıta ve kaynakları seferber edilmeli; erkek, kadın ve hatta çocuklar aynı amaç için birleşip harbe her an hazır hale getirilmeliydi. Bu yeni savaşın adı *topyekûn harptir*. Topyekûn harbe hazırlanmak için okullarda verilen eğitimin genel çatısı da Askerliğe Hazırlık Dersleridir. Bu dersler 1926 yılından itibaren erkeklere, 1937 yılından sonra ise kızlara da vermeye başlanır. Kızlar da erkekler gibi askerlik dersleri kapsamında Askerliğe Hazırlık kamplarına katılırlar. Öğrenciler bu kamplarda dönem içinde öğrendikleri teorik bilgileri yazın uygulama imkânı bulurlar. Bu kamplardaki programları tamamlamak bir zorunluluktur. Öyle ki bir üst eğitim kurumuna geçerken Askerlik derslerini ve kamplarını tamamlamış olma zorunluluğu aranır ve ilgili ehliyetnameler öğrencilerden sorulur.

1949 yılından itibaren Askerliğe Hazırlık dersleri “Milli Savunma Bilgileri” adıyla öğrencilere vermeye başlanır. Dersin verilme gerekçesi savaşın kaçınılmazlığıdır. Buna göre ortadan kaldırılamayan bir şeyle yüzleşmek ve zamanı geldiğinde hazır olmak bir zorunluluktur. Milli Savunma Bilgileri derslerinden bir tür geçiş olarak bahsetmek mümkündür. Çünkü bu ara dönem derslerinde Askerliğe Hazırlık derslerinin anlayış, yöntem ve uygulamalarından uzaklaşılırken, içerik ve bakış açısı anlamında Milli Güvenlik Bilgisi derslerine daha çok yaklaşıldığını görürüz. Nitekim 1969 yılından itibaren ders adı Milli Güvenlik Bilgisi olarak değişir. Bu tarihten itibaren ilgili ders kitaplarında topyekûn harp ve savaşın kaçınılmazlığı temalarının çok daha geri plana

çekildiğine şahit oluruz. Milli güvenlik Türkiye’de ulusal savunma ve kamu düzeninin korunması anlamında kullanılmaya başlar. Bu noktada ordu millet kavramı da yeni bir açı kazanır: bir devletin askeri gücünün etkinliği için toplumla silahlı kuvvetlerin özdeşleşmesi şarttır, amaç “silahlı bir millet” yaratmak değil modern savaşların gereğine halkı hazırlamaktır.

Türkiye Cumhuriyeti’nin geleceğinin “gençlik, aydın ve ordu bütünleşmesine” bırakılmasındaki amaç ulusal yapının ihtiyaçlarında doğmuş eğitim sisteminin sağlamlaşmasını ve sürekliliğini sağlamaktır. Bu da beraberinde kaçınılmaz olarak eğitimde militarizasyonu getirir. Eldeki imkânlarla oluşturulan ulusal varlığın ve rejimin korunması yine eldeki imkânlar dâhilinde yapılmalıydı. Elde Türk gençliği vardı ve Atatürk ile silah arkadaşlarının kurtarıcılık, kuruculuk ve koruyuculuk rolünü devam ettirmek için bu gençliğin tepeden tırnağa militarizme bürünmesi şarttı. İlgili bölümde açıklanacağı üzere Türk militarizmi askeri disiplin altında yetişen bir gençlik fikrine sıcak bakmasına rağmen benzer bir uygulama gibi görünen Nazizmi ve Faşizmi kesin bir dille reddeder. Çünkü Türkiye’nin gençlik üzerindeki uygulamaları zihnen birbirinden farklıdır. Eğitim sisteminin içine yedirilen Türk militarizmi ve onun en önemli destekçisi olan milliyetçilik barış ve savunma odaklıdır, sadece tehdit karşısında harekete geçer ve herhangi bir savaşa girme veya toprak kazanma amacı gütmmez.¹

Kavramları ve kapsamı yukarıdaki şekilde kısaca özetlenebilecek olan doktora tez çalışmamıza içerik, kapsam ve şekil bakımından eş herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Bu bağlamda çalışmamızın özgün olduğunu belirtmeliyiz.

Diğer taraftan tezin kapsamındaki konulardan sadece birisi olan Milli Güvenlik Bilgisi derslerinin insan hakları bakımından değerlendirildiği çalışmalar mevcuttur. İlgili makaleler Ayşe Gül Altınay tarafından yazılmıştır ve bu dokümanlardan tez çalışmamızda da faydalanılmış olmakla birlikte içeriğin, kapsamın ve konuyu ele alışın birbirinden farklı olduğunu söyleyebiliriz. İlgili çalışmalarda birkaç ders kitabı üzerinden örnekler verilerek değerlendirmeler

¹ Giriş kısmındaki özet çalışmamızın kaynakçasının hemen hemen tamamı değerlendirilerek oluşturulmuştur. Doğrudan alıntı yapılmadığı için ayrıca atıfta bulunmaya gerek duyulmamıştır.

yapılırken, yıllara göre kitapların değişen içerik analizleri yapılmaz ve milli eğitim politikalarının yansımalarıyla oluşan etkilerden bahsedilmez. İnsan hakları ihlalleri üzerinde durulur. Son olarak, Altınay'ın çalışmalarda açık bir militarizm, milliyetçilik ve toplumsal kimlik eleştirisi/karşıtlığı vardır. Buna karşılık bizim çalışmamızda tarafsızlığın daha ön planda tutulduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Tezde siyasi olaylar ve değerlendirmeler konunun dışına çıkmayacak ve konuyu dağıtmayacak şekilde gerek tikçe kısa kısa verilir ve literatürdeki karşıt görüşler referanslarıyla bilimsel çerçevede ele alınır. Ayrıca beyan verilmez. Her oluş ve olay kendi döneminin şartlarına göre tarafsızca değerlendirilmeye çalışılır. Bazı tartışmaya açık konular hakkında gereken bilgiler verilir, görüşler sıralanır ve gerisi okuyucunun takdirine bırakılır. Herhangi bir belgeye ya da veriye ulaşılmadıka ilgili konuda ilaveten yorum yazmaktan bilimsellik kaygısıyla özellikle kaçınılır.

Çalışmada kullanılan verilerin toplanması için ise öncelikle literatür taraması yapılmıştır. Listelenen belgelerin ve eserlerin tamamına ulaşıldı. Bu kaynakların incelenmesi sırasında ulaşılan yeni bilgi ve belgelerle başlıklar genişletildi. Kaynak taraması sırasında Askerlik derslerinin öncesini anlayabilmek amacıyla Osmanlı döneminde askeri okullar ve ordu için basılan askerlik kitaplarına ulaşıldı ve çalışmamız için gerekli metinlerin transkripsiyonları yapıldı. evrilen metinler ışığında Cumhuriyet ncesi dönemdeki kitapların kapsamı ve içeriği tespit edildi. İnceleme kapsamına alınan kitaplarda farklı bir ifadeye ya da özelliğe rastlandıysa bunlar da not edildi. Daha sonra Erken Cumhuriyet Dönemi Askerliğe Hazırlık ders kitaplarına ulaşıldı. Bu kitaplardan bir kısmı Osmanlıca olmakla birlikte çoğunlukla Trkeştirilmiştir. Transkripsiyonu henüz yapılmamış kitaplar da günümüz Türkçesi'ne çevrildikten sonra analiz kapsamına alındı. Bu dönemde askerlik derslerini verenlere yönelik askeri personel tarafından yazılan kitaplar da incelendi.

1949 yılına kadar okutulan Askerliğe Hazırlık ders kitapları hakkında not edilmesi gereken birkaç şey vardır. Öncelikle bu kitapların büyük kısmında geçen bir bilgiyi yaygın bir yanlış anlama olarak görmeliyiz. Askerliğe Hazırlık derslerinin kamplarından bahsedilirken yurtdışında da aynı

uygulamaların yapıldığı belirtilir. Askerlik kampı uygulamaları yaptığı belirtilerek sıralanan ülkelerdeki kampların bir kısmı askerlik değil gençlik kamplarıdır. Her ne kadar bu kampların tamamında amaç gençliği ülke savunmasına hazırlamak olsa da, bazı ülkelerdeki kamplar “Gençlik Teşkilleri”dir. İlgili bölümde bu yaygın yanlış anlamının doğrusu hakkında detaylı bilgi verilmiştir.

Bu kitaplardaki bir başka mesele birkaçında nerede ve hangi sınıflara okutulduğunun belirtilmemiş olmasıdır. Hangi sınıflarda ve okullarda okutulacağı belirtilmiş olan kitaplara ait bu bilgilerin ilgili metin içinde verildiğinin altı çizilmelidir.

Son olarak Askerliğe Hazırlık kitaplarının yine birkaçında tek yazar adı görünmesine rağmen metinlerin konularına göre bir başka yazara yazdırılmış ve kitaba eklenmiş olma ihtimali akla gelir. Çünkü bir konudan diğer konuya geçildiğinde anlatımın tonu tamamen değişebilmekte ve bir bölümde hiçbir imla hatası yokken diğer bölümde imla hataları ve farklı sözcük kullanımları göze çarpabilmektedir. Bazı kitaplar da “ders notları” adıyla basılmıştır.

Milli Savunma ya da Milli Savunma Bilgileri ders kitapları ilgili bölümde detaylarıyla ele alınmış olmakla birlikte burada belirtilmesine ihtiyaç duyulan bir konu vardır. Askerliğe Hazırlık ve Milli Güvenlik Bilgisi kitaplarındaki çeşitliliği Milli Savunma Bilgileri kitaplarında göremeyiz. Uzun yıllar tek satır bile değişmeden aynı kitap birkaç cümle farkla okutulur. Bu durum tezin ilgili bölümünün diğer kısımlarla karşılaştırıldığında daha kısa olduğu izlenimini verir. Bu kısımda daha az kaynağa ulaşılabilmemiş değildir: kaynaklar daha azdır. Ayrıca Milli Savunma kamplarının niteliğinde gerçekleşen değişimler sebebiyle ilgili kısımda ayrı bir alt başlıkla kamplar tekrar ele alınmıştır. Askerlik kampları hakkında bir kez de bu bölümde bilgi verilmiş değildir. Bu tespit dönem basınında çıkan haberlerle de desteklenmiştir.

Milli Güvenlik Bilgisi kitaplarında ise pedagojik anlamda daha az sorunla karşılaşırız. Bu kitaplar askeri bilgilerden çok küreselleşen milli güvenlik kavramı çerçevesinde öğrencinin anlayabileceği şekilde yazılmıştır. Verilmek

istenen mesajlar daha açıktır, daha sık yoruma yer verildiği için analizler de diğer ders adlarıyla basılan askerlik kitaplarından daha kapsamlı olmuştur.

Çalışmamızda ilgili ders kitapları, dönem kitapları ve basında çıkan haberler dışında konuyla ilgili eğitim ve öğretim programlarından, müfredatlardan, kararlardan ve Talim Terbiye Kurulu'ndan alınan talimatnamelerden ve değişik yıllardaki Tebliğler Dergisi'nin ilgili sayılarından faydalanılmıştır.

Ayrıca arşiv çalışmalarında *Ulus*, *Hâkimiyet-i Milliye*, *Yenisabah*, *Vatan* gibi dönem gazeteleri ile *Yedigün*, *Savaş Mecmuası*, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi* *Dün/ Bugün/ Yarın*, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, *Genç Ay*, *Milli Eğitim Dergisi* taranmıştır.

Cumhuriyet Arşivi dışında Kızılay Arşivi'nden, Bilkent Üniversitesi Halil İnalçık ve Hasan Ali Yücel Koleksiyonları'ndan ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi Kütüphanesi'nden faydalanılmıştır. Ders kitaplarına Milli Kütüphane'nin Genelkurmay kitaplarını içeren koleksiyondan ve Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı Kütüphanesi'nden ulaşılmıştır. Ders kitaplarının taranması sırasında Yurt Bilgisi derslerinin de konuyla olan önemli ilgisi keşfedilerek bu ders kitapları da tezin birinci bölümünde analize tabi tutulmuştur.

Ayrıca militarizasyon ve kadının savaştaki yeri konularında Türkçe kaynakların genel anlamda birbirini tekrarlayan bilgileri ve örnekleri derlemesi sebebiyle ilgili konuların anlatıldığı bölümlerde İngilizce eserlerden de referans gösterilme ihtiyacı hissedildi. Kaynakçadaki bu farklılaşma özellikle kadın yaşamının militarizasyonu konusunda odak noktasının kaçırılmamasına ve kadın hakları ve ödevleri döngüsüne düşülmemesinin yolunu açmıştır.

Son olarak tez çalışmamızın bitiminde “Bir Asker Öğretmenle Söyleşi” başlığında telefon ve elektronik posta yoluyla iletişim kurulan 48 yaşında, emekli bir albay olan Milli Güvenlik dersi öğretmeniyle görüşme yapılmıştır. Emekli asker öğretmenin adı, kendisinin isteği üzerine ve soruları bu şekilde samimi cevaplayabileceğine dair verdiği güvence sebebiyle gizli tutulmuştur.

Özetle, çalışmanın metodolojisi teorik literatür araştırması, literatür taramasında elde edilen ders kitaplarının karşılaştırmalı analizi, farklı

kurumların ve yayınların verileri, alan araştırmaları ve sözlü tarih uygulamasıdır. Son olarak, genel bir değerlendirme ve durum tespiti yapılarak bazı çıkarımlar elde edilmiştir.

Tez çalışmasının birinci bölümünde Osmanlı Devleti'nin eğitim kurumlarına ve eğitim anlayışına, Erken Cumhuriyet Dönemi kadrolarının devraldığı mirası anlamak bakımından temel özellikleriyle değinilir. Osmanlı Dönemi'nde Askerliğe Hazırlık dersleri olmasa da ordudaki farklı sınıflar için ve askeri okulların öğrencileri için başka isimler altında basılan kitaplara fikir sahibi olmak açısından kısaca göz atılır. Daha sonra Erken Cumhuriyet Dönemi eğitim anlayışı, ideolojisi ve sisteminden söz edilir. Eğitimdeki gelişmeler sayısal veriler de eklenerek ele alınır. Yeni eğitim sistemine ve uygulamalarına yönelik bir eleştirden kısaca değinilir ve sonrasında Yurt Bilgisi ders kitaplarının Cumhuriyet Dönemi Askerlik ders kitaplarıyla ortak konuları ve amaçları örneklerle ele alınır. İlk Yurt Bilgisi ders kitabı olma özelliği taşıdığından Muallim Abdülbaki'nin notlarına özel bir alt başlık ayrılır. Akabinde 4. ve 5. sınıflar, ortaokullar ve akşam sanat okulları için yazılan Yurt Bilgisi ders kitapları incelenir. Bu kitaplarda verilen "vatandaşlık" kavramı ile Askerlik derslerinde değinilen aynı konu üzerinden karşılaştırmaya gidilir. Her ikisinde de milliyetçiliğin etkileri gözlenir. Bu yüzden Erken Cumhuriyet Dönemi'nden günümüze kadar milliyetçiliğin eğitimdeki yansımaları yıllara göre bir sınıflandırma yapılarak ele alınır. Aynı bölümde eğitimde militarizm etkisi sorgulanır. Türk milli eğitim sistemine işleyen militarizm anlayışının farklı noktaları işlenir militarizasyon uygulamaları anlatılır.

Tezin ikinci bölümünde Askerliğe Hazırlık Dersleri konusu işlenir. Askerliğe Hazırlık ders kitapları kızlar ve erkekler için ayrı ayrı yazıldığından ilgili bölüm de aynı şekilde konuları ikiye bölerek inceler. İlk kısımda erkekler için yazılan Askerliğe Hazırlık ders kitapları okutulduğu okullara ve yıllara göre ayrılarak belli analiz kriterleri dâhilinde ele alınır. Derslerin nasıl işlendiği ve kamp uygulamaları da detaylarıyla anlatılır. Yine bu kısımda Muallim Afet'in *Askerlik Vazifesi* ve dönemin ırk sağlıkılarından (kendisini böyle tanımlar) Mahmut şemsi'nin *Harbin İstifai Tesirleri ve Zabitlerimizin; Neslimizin İslahındaki Ehemmiyetleri* isimli eserlere özel yer verilir.

Daha sonra kızlar için yazılan ders kitaplarına geçilir. Kız öğrencilerin Askerlik derslerini almalarına 1937 yılında karar verilmişti ve ilk etapta “ek notlar”la ders işleyeceklerdi. Bu notlar ayrı bir başlıkla ele alınır. Daha sonra ders kitaplarına değinilir. Bu arada dönem basınının kızların Askerliğe Hazırlık derslerine ve asker olma fikrine bakışına da ilgili kısımda yer verilir. Ulusun kimlik inşası sırasında kadın yaşamının nasıl militarize olduğu ve toplumsal cinsiyetinde ne tür farklı algılamaların oluşturulduğu da üzerinde durulan diğer konulardandır.

Son olarak Askerlik derslerine yapılan okul dışı takviye uygulamalar ele alınır. Bu kısımda yurt savunmasında gençliğin rolü, ordu millet anlayışının yeniden yorumlanması üzerine devlet politikaları ve yeni uygulamalar üzerinde durulur. Genç dernekleri, izcilik ve spor konularına ayrıca değinilir.

Üçüncü bölümde “Geçiş Dönemi Askerlik Dersleri” ana başlığıyla Milli Savunma Bilgileri dersleri konu alınır. Ders programı ve işleyişi, değişen kamp uygulamaları ve sınıflara ve yıllara göre gruplandırılan ders kitapları hakkında bilgi verilir. Analiz kapsamında karşılaştırmalar yapılır. Basılan son Milli Savunma ders kitabı, Milli Güvenlik Bilgisi ders kitaplarının bir prototipi gibi görünür. Bu yüzden ilgili kitap ayrı bir başlıkla incelenir.

Çalışmamızın son bölümü Milli Güvenlik Bilgisi derslerini konu alır. Derslere geçmeden önce milli güvenlik kavramı ve Türkiye’de milli güvenliğin neyi ifade ettiği anlatılır. Bu anlayışın uygulamalarda ve söylemlerde kendisini ne şekilde gösterdiği hakkında bilgi verilir. Bu kavramların aydınlatılmasıyla Milli Güvenlik Bilgisi derslerinin işleyişine geçilir. Milli Güvenlik Bilgisi Öğretimi Yönetmeliği ayrı bir alt başlıkta incelenir. Daha sonra ilk Milli Güvenlik Bilgisi ders kitabı detaylarıyla ele alınır. 1970’li, 1980’li ve 1990’lı yıllarda basılan ders kitapları analiz edilir. 1999 yılında basılan ders kitabına özel bir önem verilir. Çünkü bu ders kitabıyla birlikte Milli Güvenlik Bilgisi ders kitaplarındaki dönüşüme tanıklık ederiz. 2000’li yılların ders kitaplarına değinildikten sonra, dersin kaldırılma yılı olan 2012’ye kadar okutulan son ders kitabının incelemesi daha geniş tutulur. Dersin kaldırılmasının nedenleri ve gelen tepkiler üzerinde durulduktan sonra Milli Güvenlik Bilgisi derslerine

yönelik eleştirilere dair Ayşe Gül Altınay'ın yurtdışında yayınlanan bir anket çalışması ve sonuçları özetlenir. Yapılan tarama çalışmalarıyla Milli Güvenlik Bilgisi ders kitaplarının insan haklarına aykırı bulunan noktaları ayrı bir başlıkla ele alınır. Bölümün sonuna ise emekli bir asker öğretmenle yapılan söyleşi eklenir.

Sonuç bölümünde ise tezden elde edilen ana sonuçlar değerlendirilir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. OSMANLI DEVLETİ İLE CUMHURİYET DÖNEMİ EĞİTİM ANLAYIŞLARININ KURUMSAL ÇERÇEVELERİ VE DÜŞÜNSEL ARKA PLANLARI

1.1 Osmanlı Devleti'nde Eğitim Sistemi

Her toplum kendi yapısına, yaşayışına ve sosyal anlayışına uygun bir eğitim sistemi kurar. Bu nedenle Osmanlı eğitim sistemini ve son dönemde geldiği noktayı anlayabilmek için, öncelikle Osmanlı toplum ve eğitim yapısına genel olarak bakmak yararlı olacaktır.

Osmanlı Devleti'nin gerilemesine ve sonunda yıkılışına yol açan nedenlerden birisi eğitim ve öğretim işlerindeki yetersizlikti. Eğitim ve öğretim yüzyıllar boyunca ihmal edilmişti. 16. ve 17. yüzyıllarda Batılı devletler basım tekniğini geliştirip eğitime dair bilimsel bir yaklaşım sergilerken, Osmanlı Devleti içine kapanarak Batı'daki bilimsel ve teknik gelişmelerin dışında kaldı. Osmanlı Devleti geçmiş yıllardan gelen üstünlük hissinin verdiği özgüvenin etkisiyle Batı'dan gelen yeniliklere mesafeli ve şüpheli durdu. Her türlü yeniliği olduğu gibi eğitim alanındaki yenilikleri de kabul etmeyerek "küçümseyici" bir tavır takındı. Çünkü Osmanlı Devleti'ne göre devletin varlığının devamı için bilime, düşünceye, teknolojiye ve yenilenmeye ihtiyaç yoktu. Önemli olan güçlü bir merkezi orduya ve etkin bürokrasiye sahip olmaktı.

Osmanlı Devleti'nin eğitim sistemi Selçuklulardan devralınmıştı ve bu sistemin temeli "geleneksel İslami eğitim anlayışı"na dayanıyordu. Bir din devleti olan Osmanlı İmparatorluğu'nda dini kurumlar eğitim sistemini düzenlemekle yükümlüydü ve eğitim hiçbir zaman toplumun tamamına ulaşamadı. Hatta kalabalık büyük şehirlerde bile halk çoğunlukla eğitimden yoksun kaldı.²

Özellikle Selçuklularda ve Osmanlıların ilk zamanlarında dini- sosyal ve pozitif bilimler alanlarında başarılı ve yararlı eğitim vermiş medreselerin eski düzenini kaybetmesi ve artık başarıya dayanan bir öğretim yapmaması her alanda toplumun ilerlemesine engel olduğu gibi eğitimdeki fikirselsel ve örgütsel

² Temuçin Faik Ertan (ed.), **Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2011, s. 195.

gelişmeleri de engelledi. Halkla kaynaşamamasının yanı sıra bozulmalarla birlikte ortaya çıkan “katı medrese zihniyeti” eğitim tarihini olumsuz etkiledi. 1770’li yıllardan itibaren eğitim sistemindeki yenileşmelerde mantıksal bir sıra izlenemedi ve dolayısıyla örgütsel gelişmeler zayıf kaldı. Ayrıca kitap basımındaki gecikmeler ve sıra, tahta, harita gibi en basit araç ve gereçlerin okullara zamanında girememesi eğitimde niteliğin düşmesinin yolunu açtı.³

Osmanlı Devleti eğitimde giriştiği ıslahat ve yenilik hareketleriyle birlikte ilköğretimden yükseköğretime kadar her aşamada, Batı’dan doğan ya da Batı’da gelişen bilimlerin de okutulduğu yeni okullar açma ilkesini benimsedi. Üstelik öğretim kurumlarına çok geçmeden bir de yabancı okullar eklenecekti. Çeşitli dini, siyasi, askeri ve ekonomik amaçlara yönelik açılan eğitim kurumları Ziya Gökalp’in deyimiyle “tamamen kozmopolit bir hal” almıştır. Gökalp’e göre, eğitim sisteminin içine düştüğü çıkmazdan kurtulabilmesi için ulusal bir karakter kazanması zorunluydu.

Her ne kadar II. Meşrutiyet döneminde (1912 sonrası) eğitim ve öğretimde önemli gelişmeler kaydedilse de dönemin ağır bunalımlı havası ve savaşlar geleceğe dönük daha büyük dönüşümlerin yaşanmasına fırsat vermedi.⁴

Özetle, Türk eğitim tarihinin bu zaman dilimine kuşbakışı bakıldığında görünen en belirgin özellik genel anlamda eğitimde niteliğe önem verilmemiş olmasıdır. Bu durumu da zararlı sonuçları beraberinde getirmiştir.

1.2 Osmanlı Devleti’nde Eğitim Kurumları

Osmanlı Devleti’nin 19. yüzyılda giriştiği reform hareketlerine kadar geçen sürede eğitim ve öğretim kurumlarının sivil ve askeri olarak iki alanda şekillenmiş olduğu görülür. Osmanlı Devleti’nin eğitim anlayışını anlamak adına kurumları klasik dönemden itibaren ele almak daha açıklayıcı olacaktır. Sivil eğitim kurumları ilkokul seviyesinde “sıbyan mektepleri” adını alır. İlkokul aşamasında olan bu okullar 5-6 yaşındaki çocuklara okuyup yazmayı, ilm-i hal bilgisi denilen bazı dini bilgileri ve basit matematik işlemlerini (dört

³ Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1982’ye)**, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982, s. 274.

⁴ Ertan, a.g.e., s. 195.

işlem) öğretmek üzere kurulmuştur. Orta ve yüksek seviyelerdeki eğitim kurumlarının başında ise “medreseler” gelir. Medreseler ülkenin ihtiyaç duyduğu kültürü vermek ve eleman yetiştirmek amacıyla kurulan eğitim ve öğretim kurumlarıdır. Medrese mezunları müderrislik, kadılık, müftülük, tabiplik, cami hizmetleri ve askeri hizmetlerin yanı sıra devletin çeşitli kurumlarında, özellikle Nişancılar ve Defterdarlar teşkilatlarında görev alabilirler.

Osmanlı Devleti’nde bir de her yaş ve seviyedeki insanlara medreseler ve mektepler dışında eğitim veren kurumlar vardır: camiler, tekkeler, kütüphaneler, sahaflar, loncalar, saraylar, evler, kıraathaneler, muvakkithaneler⁵ ve rasathaneler gibi.

Yenileşme dönemi sivil eğitim kurumlarından biri olmayı sürdüren medreselerin bu dönemde “umumi” ve “mesleki” olarak farklı iki gruba ayrıldığını görürüz. Umumi medreseler kendi içlerinde Daru’l- Hilafeti’l- Aliyye Medreseleri⁶, Taşra Medreseleri ve Selahaddin Eyyubi Külliye-i İslamiyesi olarak ayrılır. Osmanlı medreselerinin ortaya çıkışından medrese ıslahatının yapıldığı 1913 yılına kadar eğitim sistemi genel hatlarıyla aynıdır. Ancak medreselerde yapılan yenileşme hareketlerinden sonra klasik dönem medreseleri yerini yeni “mesleki medreseler”e bırakmıştır. Bu yeni medreseler şunlardı: Medresetü’l- Kuzat⁷, Medresetü’l- Vaizin, Medresetü’l- Eimme ve’l- Huteba⁸, Medresetü’l- İrşad ve Medresetü’l- Hattatin.

Osmanlı Devleti’nde ıslahat ve yenilenme döneminde yeniden şekil verilen kurumlardan bir diğeri ilkokul seviyesindeki okullardı. Tanzimat’ta dokunulmayan sıbyan okulları, 1862’de “ibtidai mektepler”e dönüştürülmeye başlandı. Yeni usulde eğitim ve öğretim vermeye başlayan ibtidaiyelerin programlarının takviyesiyle ortaya “rüşdiyeler” çıktı. Rüşdiye, bugünkü

⁵ Namaz vakitlerinin belirlenmesinde kullanılan çeşitli saatleri düzenleyen, bunların ayarlarına ve tamirlerine bakan kişilerin faaliyet gösterdiği yerdir. Bu faaliyeti yapan kişiler muvakkitlerdir ve “saatçi” olarak da adlandırılırlar. Vakit tespitiyle ilgili mesleğin daha önceki İslam devletlerinde bulunmasına rağmen özel bir mekân olarak ilk kez Osmanlılar’da kullanıldığı sanılmaktadır.

⁶ 1913’ten sonra yeni bir şekil verilen İstanbul medreselerinin genel adı.

⁷ Kadı yetiştirmek üzere açılan okuldur. Şeyhülislamlığa bağlıdır.

⁸ İmam, hatip ve müezzin yetiştirmek üzere açılan okuldur.

ortaokulun karşılığı olarak kabul edilebilir. Bu okullar yıllar içinde “erkek, kız, karışık, askeri ve özel rüşdiyeler” şeklinde açıldı ve tüm Osmanlı ülkesine yayıldı. 1867’ye kadar rüşdiyelere yalnızca Müslüman öğrenciler alınırken sonraki yıllarda gayri Müslim çocuklar da bu okullara öğrenci olarak kabul edilmeye başladılar.

1869 yılında orta öğretimin ikinci aşaması olarak “idadiler” açıldı. Bu okullar bugünkü liselerin karşılığıdır. Nizamname bu okulları rüşdiyelerin üzerinde ve sultanilerin altında gösterir. “Sultaniler” rüşdiye ile yüksek öğrenim arasında bir okuldur. Sultan Abdülaziz’in 1867 yılında gerçekleştirdiği Paris ziyareti sonrasında açılmıştır. Sultaniler aslında 5 yıllık okullardır ancak daha sonra 3 yıl hazırlık ilave edilerek 8 yıla çıkarılır.⁹

Eğitim kurumlarında yenileşme hareketlerinin hız kazanmasıyla yüksek seviyedeki eğitim ve öğretim kurumlarında da gelişmeler yaşanır. Mekteb-i Mülkiye-i Şahane 1859 yılında Osmanlı Devleti’nde açılan ilk sivil yüksek okuldur. Kaymakamlık, müdürlük gibi mülkiyede istihdam olunacak elemanları yetiştirir. Yüksek öğretimde yer alan bir başka okul ise, Hendese-i Mülkiye Mektebi’dir. 1733’te açılan Mühendishane-i Bahri-i Hümayun ile 1795’te açılan Mühendishane-i Berri-i Hümayun’dan yetişen mühendislerin ihtiyaçlara cevap verememesi üzerine mühendis yetiştirmek amacıyla açılan bir yüksek okuldur. 1867’de sivil doktor yetiştirmek amacıyla açılan bir başka yüksek okul ise Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane’dir.

Osmanlı’da Avrupa tarzında açılan mahkemelere hakim yetiştirmek amacıyla açılan okul Mekteb-i Hukuk-ı Şahane’dir. Yüksek eğitim ve öğretime şekil vermek üzere kurulan diğer okullar ise şunlardır: Ticaret Mektebi, Daru’l-Muallimin ve Daru’l-Funun.

Tanzimat’tan sonra Batılı anlamda sivil okulların açılmasını, Batı’nın eğitim kurumlarından etkilenerek açılan askeri amaçlı okullar takip eder. Orta seviyedeki askeri eğitim ve öğretim kurumları, yüksek seviyedeki askeri

⁹ Cahit Baltacı, “Osmanlı Devleti’nde Eğitim Öğretim”, **Türkler** (Cilt 11), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2012, s. 446- 456.

okullara öğrenci hazırlamak amacıyla 1875 yılında açılan Askeri Rüşdiyeler'dir.

Rüşdiye mezunlarının sınavla alındığı okullar ise “askeri idadiler”di. Yüksek seviyedeki askeri eğitim ve öğretim kurumları arasında birinci sırayı ıslahat döneminin ilk askeri okulu olan ve 601 öğrencisiyle ordunun ihtiyacını karşılamak amacıyla çağa uygun teknik ve uzmanlık eğitimi yapan Hendesehane Mektebi (Humbarahane) alır. Ayrıca bahriye zabitlerini yetiştirmek üzere 1734’te açılan Mühendishane-i Bahri-i Hümayun ile 1795/96 yılında topçu zabiti ve kurmay yetiştirmek üzere açılan Mühendishane-i Berri-i Hümayun vardır. III. Selim 1797’de mühendishane için bir matbaa tesis etmişti. Bunun yanı sıra Sultan II. Mahmud zamanında 1826 yılında Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılmasıyla kurulan Asakir-i Mansure-yi Muhammediye ordusuna subay yetiştirilmesi için ayrıca bir yüksek okula ihtiyaç duyuldu. Bu amaçla Mekteb-i Ulum-i Harbiye kuruldu. II. Mahmud’un 1 Temmuz 1835’te burayı ziyaret etmesi sebebiyle bugün aynı tarih Harp Okulu’nun kuruluşu olarak kutlanmaktadır. Mekteb-i Ulum-i Harbiye’nin öğretim süresi ve müfredatı zaman içinde değişikliklere uğramıştır ancak ders programlarına bakıldığında genellikle matematik, geometri, logaritma, cebir, Osmanlıca, Farsça ve askerlikle ilgili yaklaşık 20 çeşit dersin okutulduğu anlaşılır.¹⁰

Son olarak yenileşme döneminde ortaya çıkan yaygın eğitim kurumları şöyle sıralanabilir: Daru’l- Mesnevi, Darul’l- Hikmeti’l- İslamiye, Encümen-i Daniş ve diğerleri.¹¹

1.3 Osmanlı Döneminde Askerlik Derslerine ve Ders Kitaplarına Kısa Bir Bakış

Osmanlı Devleti, Batı karşısında askeri üstünlüğünü kaybetmesiyle birlikte bu sorunun çözümünü Batı tarzında askeri okullar açmakta buldu. Askeri

¹⁰ Bahsi geçen askerlik dersleri kitaplarının, Cumhuriyet Dönemi’nde yaygın olarak 1926 yılından itibaren okutulmaya başlanacak olan Askerlik Dersleri’ne ve Askerliğe Hazırlık Dersleri’ne ve ders notlarına kaynaklık ettiği anlaşılmaktadır. Yüksek askeri eğitim ve öğretim kurumlarında okutulan kitapların isimlerine, konularına ve içeriklerine bir sonraki başlıkta örneklerle değinilecektir.

¹¹ a.g.e., s. 456- 461.

yenilikleri öğretmeyi amaçlayan bu kurumların toplumun ilerlemesine katkı sağladığı söylenemez. Ancak Osmanlı yöneticileri, askeri eğitim alanında yapılacak ıslahatlarla toplumun da gerilikten kurtarılacağına inandılar ve ıslahat programlarının ana kanalını askeri yenilikler olarak belirlediler. Bu amaçla “çağın gereklerine uygun” bir eğitim- öğretim için gerekli araç ve gereçler sağlandı. Ders kitaplarıyla diğer malzemenin temini için çalışmalar hızla tamamlandı ve askeri okullar bünyesinde bir matbaa kuruldu. Bu matbaada ders kitapları ve notları, yasa ve yönetmelikler ile başlıca yabancı dillerde yazılmış askeri eserlerin tercümeleri yapılarak ilgililere dağıtıldı.

Daha da önemlisi 1869 yılında “Ceride-i Askeri” adıyla çıkarılmaya başlanan gazetede askerlik alanındaki gelişmelere, haberlere, bilimsel yayınlara ve bunların tanıtım ve tercümelerine yer verdi. Ayrıca atanma, yükseltme gibi subayların özlük işleriyle ilgili duyurular ile dönemin diğer süreli yayınlarında askerlikle ilgili çıkan haber, yorum ve yazılardan alıntılar yapılarak subaylara duyuruluyordu. Askeri yasa ve yönetmelikleri de yayınlayan gazetede savaş ve barış gibi güncel konulara dair yazılar da çıkıyordu.¹²

Osmanlı Dönemi’nin askeri eğitim anlayışının ve ders kitaplarının anlaşılması için sadece dergi örneğinde işlenen konuların bilinmesi yeterli olmayacaktır. Bu yüzden dönemin önemli ders kitapları ve işlenen konular ortaya konacaktır.

1.3.1 *Usul-i Mükemmele-i İstihkâm Kıla’ın Hücum ve Müdafası* (1887)

Osmanlı Dönemi’nde askeri yükseköğretimde ders programlarına dâhil edilen askerlik dersleri kitaplarının incelenmesi kapsamında ele alınan ilk eser 1887 yılında “Mekteb-i Fünun-ı Harbiye-i Şahane Matbaası”nda basılan *Usul-i Mükemmele-i İstihkâm* adlı çeviri kitaptır.¹³ Kitabın mütercimi Sami Paşa’dır. Kitap Plessix’ten tercüme edilmiştir. Harbiye Mektebi’nde ders kitabı olarak okutulan kitap, birbirine benzer birçok metinden oluşur ve bu metinler “müdafaa” genel teması altına yerleşir: “kitaatın hücum ve müdafası,

¹² Musa Çadırcı “*Yenileşme Sürecinde Osmanlı Ordusu, Eğitim- Öğretim ve Donanım, Türkler* (Cilt 13), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2012, s. 810.

¹³ H. Plessix, “*Usul-i Mükemmele-i İstihkâm Kıla’ın Hücum ve Müdafası*”, Mekteb-i Fünun-ı Harbiye-i Şahane Matbaası, İstanbul, 1887.

müstahkem mevkiin müdafaası, baskın hücumuna karşı müdafaa, bombardımana karşı müdafaa, hücum-u cebriye karşı müdafaa, ablukaya karşı müdafaa ve muntazam muhasaraya karşı müdafaa” gibi. Bu kitapta konuyla ilgili diğer kitaplardan farklı olarak askerin bir hata yapması halinde kendisinin ve çevresindekilerin bu hatayı en çabuk nasıl telafi edebilecekleri detaylıca anlatılır. Kitabın sonundaki ekler müdafaa, hücum yolları ve bazı usullerin elle çizilerek anlatılıp detaylandırıldığı tariflerden oluşur.

1.3.2 *Hıfzıssıhha-i Askeri Dersleri (1891)*

Ele alınan bir diğer eser Hüseyin Remzi¹⁴,nin *Hıfzıssıhha-i Askeri Dersleri*'dir.¹⁵ Bu ders kitabı sağlık ve askerlik alanında akla gelebilecek her türlü konuya yer vererek olabildiğince eksiksiz bir döküm sunmaya çalışır. Hıfzıssıhha-i Askeri Dersleri'nin ilk konusu “hıfzıssıhhatin tarifi, konuyla ilgili hazari ve seferi vazifeler ile Avrupa devletlerinin askeri sağlık istatistikleri”dir. İstatistiklere inceleme kapsamındaki diğer askeri sağlık kitaplarında rastlamıyoruz. Bunun sebebi Hüseyin Remzi'nin 1886 yılında araştırmalar yapmak üzere Avrupa'ya gönderilmesi ve orada kişisel olarak araştırmalar yapması olabilir. Yine eserin ders programına baktığımızda insan bedeninin işleyişine özel bir yer ayrıldığını fark ederiz. İlgili bölümlerde “kan, kan dolaşımı, hücreler” konularına rastlarız. Buna ek olarak “temiz hava, parlak hava, fitri vücut ısısı, rutubetli hava, soğuk hava, rüzgârlı hava, kötü hava, iklim, iklim çeşitleri” konularına değinilir. Aynı kitapta diş ve diş sağlığı hakkında değerlendirmeler yapılır. Kitabın sağlıkla ilgili son konu başlığında ise “su, içmeye uygun olan sular, nişasta, şeker, yağ, süt, yumurta, buz, dondurma, meşrubat, kahve, çay, bira, arpa suyu” gibi konulara değinilerek yenilenleri iyi hazmetmenin püf noktalarından ve sarhoşluktan doğabilecek kötülüklerin engellenmesinden bahsedilir. Ders kitabının yarısından itibaren sağlıkla ilgili konulardan askerle ve askerlikle ilgili konulara geçiş yapılır.

¹⁴ Hüseyin Remzi “Evliya Hoca” olarak da bilinir. 1839- 1896 yılları arasında yaşayan bir Osmanlı hekimidir. Mikrobiyoloji alanında çalışmalar yapmış ve kuduz aşısını ülkeye getirmiştir. 1865'te Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'yi (Askeri Tıbbiye) bitirmiştir ve çeşitli okullarda alanında dersler vermeye başlamıştır.

¹⁵ Hüseyin Remzi, “*Hıfzıssıhha-i Askeri Dersleri*”, Mekteb-i Harbiye-i Şahane Matbaası, İstanbul, 1891.

Öncelikle askerlerin beslenmeleri hakkında bilgi verilir. Daha sonra askerlerin “nezaket icabı” yapması gereken eylemler konu edilir ve “sabun, hamamlar, diğer hamamlar, askerin saç ve sakalları, askerin traş, askerin elbisesi” ile “kışla binasının ve koğuşları”nın durumu hakkında izahata girişilir. Askerlerin tütün içmeleri, ısınmaları (kış zamanındaki odun ve kömürleri, ocak ve sobaları) ve yaşam alanlarının fiziksel şartları hakkında bilgi verilir. Konunun ele alındığı başlıklarda irdelenen meseleler şunlardır: “kışla binalarında gerekli olan malzemeler, abdesthaneler, emir ve zabitan odaları, karakollar, süvari kışlaları, baraka hastaneler, ordugâh, ordugâhta ihtiyatlı olunacak mahaller, çadırlar.” Son bölümde ise ilkyardım, hastalar ve nakil konuları “muharebe meydanında şehitlerin defnedilmesi, karada ve denizde hasta ve yaralı nakli, kışlalarda hasta olanlara yardım, boğulanlara ve yaralananlara yardım, küçük öğrencilere yardım ve tıp tedbirleri, karakollara yardım ve sağlık tedbirleri” başlıkları altında tarif edilmektedir.

1.3.3 Muhtıra-i İstihkâm (1898)

*Muhtıra-i İstihkâm*¹⁶ adlı eser mütercim Ali Rıza tarafından Almanca’dan çevrilmiştir. Eser istihkâmcıların muharebe sırasında birliklerin hareket kabiliyetlerini artırmasında ve düşmanın hareket kabiliyetini engellemesinde ne kadar hayati bir öneme sahip olduklarını anlatır. Meydan muharebeleri örnekleri üzerinde durur. Çeviri eserin en dikkat çekici ve farklı özelliği Ali Rıza’nın kitabın başında yazdığı “ifade-i mahsusa”sıdır. Erkan-ı Harbiye Yüzbaşısı Ali Rıza cümlelerine “Cenab-ı Hakkın kerim padişahı askerperver ve şahinşah efendi hazretlerine” dua ederek başlar. Devamında ise söz konusu eserin ancak padişahın izin vermesiyle çevrilebildiğini ve Almanca tercümedeki olası hataların kendi tecrübesizliğinden kaynaklandığını belirterek af diler.

1.3.4 Hazienda ve Seferde Piyade(1909)

Bu tür bir önsöze rastladığımız inceleme kapsamındaki bir başka eser de Yirminci Fırka Kumandanı Miralay Mustafa Hilmi Elmastraşzade’nin *Hazienda*

¹⁶ Ali Rıza, “**Muhtıra-i İstihkâm**”, Mekteb-i Harbiye Matbaası, İstanbul, 1898.

ve *Seferde Piyade*'sidir.¹⁷ Yazar “ifade-i meram”ında kendisinin kitabın basımına nezaret edememesi nedeniyle metinde bazı hatalar olduğunu, ama bu hatalar için kitaba bir hata cetveli konulmasına gerek olmadığını, çünkü hataların kolayca anlaşıldığını belirtir. Ayrıca silah arkadaşlarına seslenerek konularda bir değişiklik önerisinde bulunmaları halinde kendisine yazılı olarak bildirmelerini ister ve lüzumlu görülen değişikliklerin kitabın ikinci baskısına eklenebileceğini taahhüt eder. İçerik anlamında bu eserin kapsamı, incelenen diğer eserlerinkine göre daha dardır. “Orduya hizmet etme maksadıyla” basılan eserde “bölük, tabur, alay ve livanın talim ve terbiyesi, muayene nizamları, resmi geçitler, sancak merasimleri ile müzikalar” konularına değinilmiştir.

1.3.5 *Seferber Sahra Topçu Zabitanına Mahsus Muhteva* (1911)

İncelediğimiz kitap grubuna dâhil olan *Seferber Sahra Topçu Zabitanına Mahsus Muhteva*¹⁸ adlı eser “Sahra Topçusu Talimnamesi”nden¹⁹ bölümlerle başlar. Künyesinde “askerin el kitabı” olarak adlandırılan eseri bir araya getirip düzenleyen kişi Mehmet Emin Yurdakul’dur. Kitap incelenen diğer eserlerle karşılaştırıldığında bu kitabın daha çok pratik bilgiye ve uygulamaya önem verdiği anlaşılır. Kitapta yer alan başlıca konu başlıkları şunlardır: “sevk ve idare, ileri yürüyüş, düşmanın ve ateş mevziin konumu, taarruz, takip, düşman taarruzuna karşı yapılan taarruz, ateş hattı ve ateş hattının gerisindeki kademeler, zabıt keşif kolu, arazi keşifleri, yürüyüş esnasında keşif hizmeti, muharebe usulleri, yokuşlar, inişler, gece yürüyüşü, ateşin nizam ve sürati, sabit hedeflere, ani görülebilecek hedeflere ve yüksek ağaçlar ile orman içinde görülebilecek kıtaata karşı ateş, harp haritası, seferde bir topçu zabitanında bulunması lazım gelen eşyalar, hayvanata yedirilecek yemler, sıhhiye hizmeti, muhtelif köprü işgali, şimendiferle nakliyat, ordugâh ve sahra topçusu için ordugâh tertibi, çadır ve açık ordugâhlarda yapılması gerekenler.”

¹⁷ Mustafa Hilmi Elmastraşzade, “**Hazarda ve Seferde Piyade, Birinci Kitap: Yeni Piyade Talimnamesi Şerhi, Birinci Kısmın Mabadiyle Üçüncü Kısım**”, Otto Kayl, İstanbul, 1909.

¹⁸ Mehmet Emin, “**Seferber Sahra Topçu Zabitanına Mahsus Muhteva**”, Mühendishane-i Berri-i Hümayun, İstanbul, 1911.

¹⁹ a.g.e., s. 1.

1.3.6 Zabitan İle Küçük Bir Hasbihal ve Osmanlı Ordusunda Terbiye-i Askeriye Dersleri (1912)

İnceleme kapsamına alınan son eser Resneli Nazım olarak tanınan Nazım İçsel tarafından Osmanlı ordusunda askeri eğitimi anlatmak üzere yazılan *Zabitan ile Küçük Bir Hasbihal ve Osmanlı Ordusunda Terbiye-i Askeriye Dersleri*²⁰nde “sıhhiye” başlığına özel bir önem verildiği sonucuna varılır. Öyle ki “fihrist”²¹ baştan sona incelendiğinde çeşitli durumlarda hastalara ve yaralılara ne tür müdahalelerde ve uygulamalarda bulunulacağına çok sayıda başlıkla detaylandırıldığı görülür: “yaralı ve hasta yaftaları, yaralının tezkere üstündeki vaziyeti, yaralı ve hasta arabası, yaralı ve hasta arabasının teçhizatı, yaralı ve hasta otomobilleri, yaralı arabaları ile hasta nakli, yaralı arabasından boş sedye indirme hareketi, yaralı arabasına dolu sedye bindirme hareketi, yaralı arabasından dolu sedye indirme hareketi, kara yollarında yaralı ve hasta nakliyatı, hastabakıcılık” gibi. Bunların dışında “kolordu ser tabibinin farklı pozisyonlardaki görevleri, sıhhiye depoları ve teçhizatı, Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nin hastabakıcılık vazifesi ve seyyar hastaneler” konuları işlenir.

1.3.7 İstisnai Bir Ders Kitabı, İçerik Osmanlı’dan, Basım Cumhuriyet’ten: Hazarda ve Seferde Hidemat-ı Sıhhiye Dersleri 1924- 1925 (1926)

Sıhhiye konusu Cumhuriyet öncesi Askerlik Dersleri’nde ayrıca bir kitap şeklinde basılarak anlatılır. Her ne kadar 1926 yılından itibaren verilmeye başlanacak olan Askerliğe Hazırlık Dersleri’nin kitaplarına baktığımızda yukarıdaki eser örneklerinde ayrı ayrı işlenen konuların tek kitapta birleştirildiğini görsek de, bu tespite istisna olacak Cumhuriyet dönemi ders kitapları da vardır. Söz konusu kitaplardan birisi Hasan Kadri’nin *Hazarda ve Seferde Hidemat-ı Sıhhiye Dersleri 1924- 1925*²²’idir. 1924 yılında askeri okul öğrencilerine ve subaylara anlatılacak sıhhiye konusunu başka konularla birleştirmeden tek başına ele alır. Söz konusu kitap örneğinin, Osmanlı eğitim

²⁰ Nazım İçsel, “**Zabitan ile Küçük Bir Hasbihal ve Osmanlı Ordusunda Terbiye-i Askeriye Dersleri**”, Mürettibin-i Osmaniye Matbaası, İstanbul, 1912.

²¹ İçsel, a.g.e., s. 336- 339.

²² Hasan Kadri, “**Hazarda ve Seferde Hidemat-ı Sıhhiye Dersleri 1924- 1925**”, Müdafaa-ı Milliye Vekaleti Sıhhiye Dairesi, İstanbul, 1926.

sisteminden en azından askeri eğitim anlamında sert bir kopuş yaşanmadığının göstergesi olması açısından bu başlıkta ele alınması aydınlatıcı olacaktır. Kitabın girişinde yer alan “ifade-i meram”da askerin bugünkü ihtiyaçlarına ve yeteneğine göre subaylara verilecek bilgilerin güncellenmesi gereğinden bahsedilir. “Hazarda ve Seferde Hidemat-ı Sıhhiye” başlığıyla verilen birinci derste ise şu ifadeler vardır:

“Efendiler, hazarda ve seferde hidemat-ı sıhhiye dersi, size, hazarda ve seferde ordunun kıtaat ve müessesatında nasıl teşkilat ve vesaitle, ne gibi nizam ve talimat dairesinde, ne suretle hidemat edeceğinizi öğretecektir.”²³

Buradan da anlaşıldığı üzere ders kitabı bir önceki örnekte verilen ve Osmanlı Dönemi’nde okutulan ders kitabıyla aynı içeriğe sahiptir. Ancak bu kitabın “ifade-i meram”ında da vurgulandığı üzere derslerde o günün ihtiyaçlarına ve gelişmelerine göre bazı ekler yapılmıştır. Örneğin kitabın sonunda dizanteri, veba, kolera gibi hastalıkların aşısı ve tedavi çizelgeleri vardır. Ayrıca bazı önemli sıhhiye binalarının krokileri çizilmiştir. Eklerde yer alan çizimler elle yapılmıştır. Bazı kısımların yazarın el yazısıyla hazırladığı yerlerden çoğaltılarak doğrudan basıldığını anlıyoruz.

Askerlik dersleri Osmanlı eğitim sistemine yenileşme döneminden sonra ilave edilmiştir. Ancak bu dersler yalnızca askeri yüksek okullarda okutulmuştur ve sivil okullar ile azınlık okullarında müfredata dâhil edilmemiştir. Bu dersler konularına göre ayrılıp farklı isimler altında okutulur ve içerikleri genellikle yabancı uzmanlar tarafından yazılan raporlardan ve tavsiyelerden oluşur.

Ders kitabı olması amacıyla kullanılan notlar ve çeviri kitapların tarihinin 1800’lü yıllara uzandığını görüyoruz. Bu tarihten önce yazılan kitaplar daha çok ordudaki subaylara yöneliktir ve öğrencilere tam anlamıyla hitap etmez. Söz konusu kitaplar büyük ölçüde askeri terimleri ve Osmanlı askeri sistemine yeni kazandırılmış kavramları içerir. Ayrıca Cumhuriyet Dönemi’nde okutulmaya başlayan Askerliğe Hazırlık Dersleri kitaplarının fihristleri incelendiğinde, Osmanlı Askeri okullarında ayrı ayrı ele alınan konuların bu

²³ a.g.e., s. 1.

dönemde tek kitapta ve sadeleştirilerek veya kısmen askeri terimlerden arındırılarak okutulduğu görülür. Cumhuriyet Dönemi askerlik dersi kitaplarında içerik anlamında tam anlamıyla bir farklılık olduğunu söylemek güçtür. Ancak yeni dönemde kitaplarda kullanılan dilin bilgilendirici havanın ötesine geçerek sivil ya da askeri öğrencinin kafasında ulusalcı ve yer yer aşırı militarist bir rüzgâr estirdiğini söylemek doğru olacaktır. Son olarak Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde henüz eğitim sistemine dâhil edilen kız öğrencilerin askerlik derslerini ya da türevlerini almış olması olasılık dışıdır.

1.4 Erken Cumhuriyet Dönemi Eğitim Anlayışı

Cumhuriyet Dönemi eğitiminin temelleri Kurtuluş Savaşı yıllarında atılmış, Kuruluş Dönemi'nde ise biçimlendirilmiştir. Milli Mücadele ve Türk İstiklal Savaşı'nın sona ermesiyle kurulan yeni devletin ve rejimin en önemli meselesi milli eğitim hizmetinin ve çalışmalarının düzenlenmesiydi.²⁴ Kurtuluş Mücadelesi eğitimi derinden etkilemiş, eğitim de bu mücadeleye katkıda bulunmuştur.²⁵

Henüz 1920 yılında Millet Meclisi'nin bir tek gaz lambasının aydınlığında toplandığı, toplantı salonunda milletvekillerinin tümüne oturacak yer bulunamadığı, düşmanın yurdun içine doğru ilerlediği ve başta Mustafa Kemal olmak üzere birçok üyenin hakkında idam kararı verildiği bir zamanda ilk Büyük Millet Meclisi Hükümeti, hükümet programına dayalı bir eğitim öğretim programının ilkelerini belirliyordu²⁶.

Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nın en bunalımlı günlerinde, düşman kuvvetlerinin kesin bir zafere ulaşabilmek için baskılarını artırdıkları ve Türk ordusunun Sakarya'ya kadar çekilmesine yol açan Kütahya- Eskişehir yöresindeki Yunan saldırısının tehlikeli şekilde geliştiği sırada, Ankara'da ulusal eğitimi programlamak üzere 16- 21 Temmuz 1921 tarihleri arasında Maarif Kongresi toplanır. Mustafa Kemal son derece güç şartlarda toplanan kongrenin

²⁴ Alemdar Yalçın, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Eğitim Durumumuz", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün/ Bugün/ Yarın**, Sayı 7, Eylül 1985, s. 38.

²⁵ Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000- M.S. 2013**, Pegem Akademi Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 317.

²⁶ Toktamış Ateş, **Türk Devrim Tarihi**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 185.

ertelenmesine razı olmaz²⁷ ve kongrenin açılış konuşmasını kendisi yapar. Konuşması sırasında milli ve çağdaş bir eğitimin temellerinin atılmasını ister ve o güne dek izlenen eğitim öğretim yöntemlerinin milletin gerilemesinin en önemli sebebi olduğunun altını çizerek sözlerini şöyle tamamlar:

“...Büyük tehlikeler önünde uyanan milletlerin ne kadar sebarkar oldukları tarihen müsbettir. Silahiyle olduğu gibi dimağıyle de mücadele mecburiyetinde olan milletimizin, birincisinde gösterdiği kudreti ikincisinde de göstereceğine asla şüphem yoktur. Milletimizin saf seciyesi istidat ile malidir. Ancak bu tabii istidadı inkişaf ettirebilecek usullerle mücehhez vatandaşlar lazımdır. Bu vazife de sizlere teveccüh ediyor...”

Yine savaş sona ermemiş durumdayken, Mustafa Kemal Büyük Millet Meclisi'nin 3. toplantıyı yılını açışı sırasında (1 Mart 1922) şöyle söylüyordu:

“...Bu memleketin sahib-i aslisi ve heyeti içtimaiyemizin unsur-u esasisi köylüdür. İşte bu köylüdür ki bugüne kadar nur-u maariften mahrum bırakılmıştır. Binaenaleyh; bizim takip edeceğimiz maarif siyasetinin temeli evvela mevcut cehli izale etmektir. Teferruata girmekten içtinaben, bu fikrimi birkaç kelime ile tavzih etmek için diyebilirim ki alelitrak umum köylüye okumak, yazmak ve vatanını, milletini, dinini, dünyasını tanıtabilecek kadar coğrafi, tarihi, dini ve ahlaki malumat vermek ve amal-ı erbaayı öğretmek maarif programımızın ilk hedefidir (bravo sadaları).”²⁸

Anlaşıldığı üzere Mustafa Kemal'e göre kurtuluş ancak ulusal eğitimle mümkündü. Ayrıca halkın milli kurtuluş davası yolunda bilgilendirilmesi şarttı. Kurtuluşu sağlama ve hür yaşama bilinci okullara da girmeliydi. Bu amaçla milli hareketin önderlerinden Mustafa Kemal ve Kazım Karabekir “milli heyecanın öğrenciler tarafından da teneffüs edilebilmesi” için sık sık okulları ziyaret ettiler.²⁹ Dönemin Fransız gazetecisi ve yazarı J. Schliklin'e göre, yurtseverlik duygusu Türk okullarında hüküm sürmekteydi ve hürriyetine bu kadar bağlı bir millet mucizeler yaratacaktı. Yazar, Kastamonu'da ziyaret ettiği

²⁷ Ertan, a.g.e., s. 196.

²⁸ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I- III**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1997, s. 245.

²⁹ Akyüz, a.g.e., s. 320.

bir ilkokulda öğrencilerin kendisine heyecanla yurt şiirleri okuduğundan bahseder.³⁰ Ayrıca milli uyanış ve örgütlenme yolunda öğretmenlere düşen görevler de vardır. TBMM kurulduktan sonra hükümet, öğrencilere, sağlayacakları ulusal eğitimin yanı sıra öğretmenlere halkı istiklal mücadelesi konusunda aydınlatma ve isyancıları nasihatle doğru yola getirme görevlerini vermişti.³¹

Kurtuluş Savaşı Dönemi Türkiye'sinde eğitim demek, doğrudan doğruya Milli Mücadele'nin bir yansıması hatta bir cephesi demektir.

Bu dönem her ne kadar Cumhuriyet'in ilanından önce yaşanmışsa da Cumhuriyet Dönemi'nden ayrı görülmez. Çünkü Cumhuriyet Dönemi eğitiminin temel nitelikleri bu dönemde belirlenmiştir.

Tarihsel olarak da Kurtuluş Savaşı ve Kuruluş dönemlerini birbirinden ayırmak olanaksız görünmektedir ve birbiriyle bir anlamda iç içe geçen bu dönemler çalışmamızda aynı bütünsellik içerisinde ele alınacaktır.

1.4.1 Lozan'dan Sonra Eğitim ve Yeni Uygulamalar

Lozan Antlaşması, Cumhuriyet'in İlanı ve 1924 Anayasası Yeni Türkiye'nin içeride ve dış dünyada temel güvencesi oldu. Ancak “nihayet birer yazılı belge olan” bu güvencelerin devamlılığı ve hayata geçirilmesi, toplumda somut dayanakların varlığını gerektiriyordu. Ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi yapının kurumsallaştırılması şarttı. Mustafa Kemal'in 1920'li yılların başında artık bir düşünce sentezine vardığını ve bunu uygulamada kararlı ve strateji sahibi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. 1923 yılından itibaren bu stratejinin anahtar kelimeleri “Cumhuriyet, yurttaşlık bilinci, medeni kanun, laik yönetim, evrensel hümanist değerlere açık bir ulusal eğitim sistemi, kadının toplum içinde işlev sahibi olması, uygarlaşma ve kalkınma” olmuştur. Kültür ve eğitimin ağırlığı ekonomik ve sosyal konuların ağırlığıyla başa geçti. Çünkü stratejinin dayanacağı unsur “insan”dı³² ve zihinlerde tanımlanan yeni

³⁰ a.g.e., s. 319.

³¹ a.g.e., s.318.

³² Sina Akşin, “Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye 1908- 1980”, Cem Yayınevi, İstanbul, 1989, s. 471- 472.

insan ve toplum tipi eğitimle gerçek olacaktı. Cumhuriyet'in yurttaşlığı sadece haklarıyla tanımlanan bir insan tipine değil, yükümlülükleri de bulunan bir tasarıma dayanıyordu.³³

Ancak Ulusal Savaş'tan çıkıldığı günlerde eğitimdeki durum hiç de parlak sayılmazdı. Yeni Türk Devleti, Osmanlı'dan eğitim konusunda oldukça olumsuz bir miras devraldı. Eğitim ve kültürde birlik yoktu, okullaşma oranı çok düşüktü ve okuma yazma bilenlerin sayısı yüzde dörtten daha azdı. Devletin kendisini eğitimin dışında bırakmasıyla birlikte oluşan denetimsiz ortamda çok sayıda medrese, askeri okul ve yabancı okul başına buyruk bir şekilde faaliyetlerini sürdürmekteydi.³⁴ Bu durum tam bir karışıklık doğurdu.

Dönemin Eğitim Bakanı İsmail Safa Özler, 8 Mart 1923 tarihli bir genelgede eğitimin amaçlarını şu şekilde belirtti: “nesillerin, milli varlıkları ile çatışmayan her fikre saygılı olarak yetiştirilmesi” ve “her şeyde güçlü ve azimli nesiller yetiştirilmesi.”³⁵ Bu amaçlar doğrultusunda hızlı bir eğitim seferberliğine girişildi ve eldeki imkânlar sonuna kadar kullanılarak okul programları ve örgütleri yeni görüşlere göre dönüştürülmeye başladı. İlk olarak 3 Mart 1924'te Tevhid-i Tedrisat Kanunu (Öğretimin Birliği Yasası) çıkartılarak medreseler kapatıldı ve tüm okullar Maarif Vekâleti'ne bağlandı. Yetersiz olan eski ilkokul öğretmenleri hızlandırılmış kurslarla yeniden eğitildiler. Ordudan ayrılan subayların çoğu öğretmen olarak atandı. Yeni okullar açıldı. Öğretmenler ve dönemin aydınları gece kursları açarak Muallim Birlikleri'nde halka gönüllü olarak okuma yazma, hesap ve temel bilgiler öğretmeye başladılar.³⁶

Eğitim Bakanı Vasıf Çınar'ın çıkardığı 8 Eylül 1924 tarihli genelgede eğitim ve öğretimin amaçları yeniden tanımlandı:

- “Eğitimin milli esaslara ve Batı medeniyetinin yöntemlerine dayanması,

³³ 75. Yılda Tebaa'dan Yurttaş'a Doğru, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 140.

³⁴ Ertan, a.g.e., s. 195.

³⁵ Akyüz, a.g.e., s. 331.

³⁶ Ateş, a.g.e., s. 187.

- Çocukların kalplerinde ve ruhlarında Cumhuriyet için fedakâr olmak ülküsünü taşımaları,
- Okulların vicdan ve fikir hürriyeti ve bilinçli bir sorumluluk telkin etmesi,
- Okulların tasarruf, yardımlaşma ve iktisat fikirleri vermesi,
- Okulların çocuklarda hür ve makul bir disiplin oluşturması.”³⁷

Yukarıda betimlenen “Cumhuriyet insanı tipi”ni meydana getirmek üzere aynı yıl Balıkesir Vilayet matbaasında bir yazı basılır ve Hamdibey bucağında Reşit Vahit (Koral) adında bir öğretmen tarafından ilkokul 5. sınıf öğrencilerine bu ilkeler belgesi dağıtılır. Bu belge “Hayat Rehberi” başlığını taşır. Belgede 48 madde halinde “Türk çocuğunun sağlık, ahlak, sosyal dayanışma, meslek, çevre...” ile ilgili yaşam ilkeleri yazılıdır. Cumhuriyet’in yaratmayı hedeflediği yurttaş insan tipini göstermesi bakımından 42. madde çok ilginçtir:

“Hak yeme, haksız olma, haksızlığa sükût etme!”

Demek ki artık yeni bir Cumhuriyet insanı doğuyordu: “susan, boyun eğen, bir şeye karışmayıp kendi huzurunu düşünen, pasif insan tipi” reddediliyor, onun yerine “konuşan, fikrini söyleyen, haksızlığa duyarsız kalmayan ve gerekli tepkiyi gösteren, haksızlık yapmayan” bir insan³⁸ geliyordu.

Çok değil birkaç yıl önce 1921 yılında Ankara’da toplanan Maarif Kongresi’nde eğitimin milli olmamasından hayıflanarak Mustafa Kemal, bu kez 1924 yılında Samsun’da yaptığı konuşmada “Terbiyedir ki bir milleti ya hür, müstakil, şanlı, ali bir heyet-i içtimaiye halinde yaşatır, ya bir milleti esaret ve sefaletle terk eder” diyecek kadar eğitimde milli olma noktasında gelişme kat etmiş görünüyordu. En azından artık eğitimin milli olmayışından bahsedilemezdi. Mustafa Kemal’e göre eğitimin milli olmasından başka bir alternatif yoktu. Çünkü milletin varlığına ve birliğine yönelecek “yıkıcı

³⁷ Akyüz, a.g.e., s. 331.

³⁸ a.g.e., s. 332.

düşünceleri” düşünce gücü ile de yenebilecek insanlar yetiştirilmeliydi.³⁹ Cumhuriyet eğitimi yurttaşa “demokratik ve çağdaş bir toplumun ögesi olduğu bilincini, davranışını kazandırmayı” temel hedef olarak seçmişti.⁴⁰ Amaç “kültürlü” insan yaratmaktı: “kültür bir yerde aynı zamanda davranıştı da”. Bu yüzden Mustafa Kemal kültürü eğitimle bir tutarak ulusal taşlardan birisi olarak kabul eder.⁴¹

Cumhuriyet’le birlikte başlayan eğitim ve kültür reformlarına egemen olan politika “bütüncü kalkınma stratejisi”dir. İnsan yetiştirme davası bu stratejinin ayrılmaz bir parçasıydı.⁴²

Tek parti yönetiminin ulusallaşma hedefine dair uygulamalar kültürel değişimi hızlandırmak zorundaydı. Çünkü Türkiye’de çok derin kültürel değişimlerin yaşanmadığı dönemlerde bile demokrasi ile iyi yönetimin yan yana ilerlemesi zor olmuştu. Mustafa Kemal eğitim ve kültür alanında da muhafazakâr devrimciliği savundu ve 1925 Şubat’ında yaşanan Şeyh Sait İsyanı onun bu görüşünün doğruluğunu kanıtladı. Halkın büyük çoğunluğu okuryazar değildi ve eşit hakları yoktu. Bu anlamda “yeniden yapılandırma” henüz başlıyordu ve yoksulluk kolayca şiddete dönüşüveriyordu. Bu yüzden medeniyet, huzur ve asayiş birbirinden ayrılamazdı. Mustafa Kemal ve yönetimi ise zaten bunların hepsini birden istiyordu.⁴³

Gelişim ilk yıllarda zor ve yavaş oldu. Ancak İsmet İnönü’nün 5 Mayıs 1925 yılında hitap ettiği Muallimler Birliği Kongre üyelerine de söylediği üzere onlar “bir bahar sabahında evinden kalkmış, havanın güzelliği içinde koruluklar arasından bir avuç yeşillığe vakfi ümit eden adamlar değillerdi”.⁴⁴

³⁹ **Atatürk Haftası Armağanı 10 Kasım 1986**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1986, s. 148.

⁴⁰ Mahmut Adem, **Kalkınma Planlarında Eğitimimizin Hedefleri ve Finansmanı**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1982, s. 9.

⁴¹ Arslan Bayer, **Muhtaç Olduğumuz Kudret Atatürk**, Aykırı Sanat Yayınları, Adana, 1997, s. 59.

⁴² Akşin, a.g.e., s. 473.

⁴³ Andrew Mango, **Atatürk Modern Türkiye’nin Kurucusu**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004, s. 496.

⁴⁴ İlhan Turan, **İsmet İnönü Eğitim- Öğretim Üzerine**, Türk Eğitim Derneği İnönü Vakfı, Ankara, 2002, s. 21.

Eğitimin merkezileşmesi gereği Maarif Teşkilatı hakkında art arda çıkarılan kanunlar süreci hızlandırdı. Söz konusu kanunlardan biri, 2 Mart 1926'da çıkarılan “Maarif Teşkilatı Hakkında Kanun”du. Gerekçesinde:

“Genel eğitim kanunumuza temel olmak ve mevcut eğitim kuruluşlarının daha yararlı bir durumda çalışmalarını sağlamak için düzenlenen bu tasarıdaki amaç, şimdiye kadar merkez kuruluşları içine girmemiş bilimsel bölümleri meydana çıkararak Eğitim Bakanlığı'nın bilimsel yetkisini artırmak, öte yandan memleketin genel ihtiyaçlarını düşünmekle beraber bu ihtiyaçlara belli bir program içinde düzenli karşılıklar verebilmek üzere sınırlı ve yetersiz olan güçlerimizi birleştirip yoğunlaştırmaktır. Milletın okuma- yazma isteği çok büyüktür. Buna, nicelik ve nitelik bakımlarından karşılık vermek gereklidir. Yeni kuşakları güvenilir, karakterli ve şuurlu olarak yetiştirecek kuruluşlarımızı meydana getirirken, öğretmenlere de geçim kolaylığı ve iyi bir gelecek sağlamak gerekir”⁴⁵

diyen bu kanunun kabul edilmesiyle eğitim işleri düzenlendi; ilk ve orta öğretimin temel ilkeleri saptandı. Artık devletin izni olmadan hiçbir okul açılmayacaktı. Ayrıca çağdışı dersler programlardan çıkarıldı. Böylece müfredat programları halkın ihtiyaçlarına cevap verecek hale getirilmiş oldu.

Cumhuriyet düzenini tamamlamak için izlenen “topluma dönük” ve “toplumla birlik” olan bu kanun başka yenilikçi ve faydalı uygulamaların da yolunu açtı. Örneğın, lise ve ortaokullardaki gündüzlü öğrencilerden alınmakta olan okul ücretinden vazgeçilmesi 822 sayı ile kanunlaştırıldı. Ardından “Eğitimin yaygınlaştırılması konusunda önemi açık olan kitapların çoğu, öğrencilerin ihtiyacına uygun olmadığı gibi, çok da yüksek fiyatlı olduğundan, özellikle ilk ve orta öğretim okullarıyla lise öğrencilerine hem iyi, hem ucuz kitap vermek amacı ile” okul kitaplarının devlet tarafından bastırılmasına karar verildi. Kitapların maliyet değerine yüzde on eklenerek öğrencilere satış yapılacaktı (Kanun: 823).⁴⁶

⁴⁵ Mahmut Goloğlu, **Devrimler ve Tepkileri, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I (1924- 1930)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 203.

⁴⁶ Goloğlu, a.g.e., s. 204.

Cumhuriyet Dönemi'nde istenilen eğitimin verilmesi sadece kitaplarla sınırlı kalmaz.

Mayıs 1927 tarihli ve Bakan Mustafa Necati imzalı genelgede, milli bayramların kutlanmasına dair vurgular görürüz. Türklüğü ve Cumhuriyet'in kuruluşunu anlamanın, Cumhuriyet'i sevdirmenin bir yolu da bu bayramlar yoluyla öğrencilere ve halka etkili bir şekilde yurttaşlık eğitimi verilmesiydi. Özellikle çocukların bayramlara karşı “doğuştan sahip olduğu” bir ilgi vardı. Bayramların resmigeçitleri, kalabalıkları, renkleri, müzikleri çocuğun kafasında kolayca yer ederdi. Böylece çocuk bu imajlar vasıtasıyla vatan ve millet kavramlarını daha iyi kavradı. Ayrıca 23 Nisanlarda ilkokul çocuklarından bazılarının buldukları yerin en üst idari makamlarına yerleştirilmeleri yani devletin sembolik olarak bir süre çocuklar tarafından yönetilmesi “ilginç bir siyasi eğitim yolu” olmuştur. Bu uygulama günümüzde de sürdürülmektedir⁴⁷. Yine aynı yıl ilkokullarda (sonraki ders yılında da liselerde) karma eğitim uygulamasına geçilmesi milli bayramlara daha farklı bir atmosfer katar. Ayrıca ilk kez topluma ait bir milli gün olması ve milli bayram kavramının ortaya atılması Anadolu'daki insanın da Türkiye Cumhuriyeti yurttaşı olması ve kendisini öyle hissetmesi anlamına geldi.⁴⁸

Mustafa Kemal çocuklara daima ideal (ülkü) aşılması taraftarıydı ve her fırsatta onlardan çalışkan olmalarını isterdi. Gelecek nesiller milli, bilime dayanan ve laik bir eğitimle Türkiye'nin bağımsızlığını koruyacak ve Cumhuriyet'i yükseltecek şekilde yetiştirilmeliydi. Eğitim çocuğa “hürriyet” sağlamalıydı. Yeni nesillerde fazilet, fedakârlık, düzen, disiplin ve kendine güven duyguları pekiştirilmeliydi.⁴⁹

Ulusal eğitimin önündeki büyük engellerden biri dildeki yabancılaşmaydı. Buna çözüm olarak 1 Ekim 1928'de Yeni Türk Harfleri Hakkında Kanun kabul edilerek Harf Devrimi yapıldı ve ardından da 12 Temmuz 1932'de Türk Dili Tetkik Cemiyeti kuruldu. 2 Eylül 1932'de ise Dolmabahçe'de Birinci Dil Kurultayı toplandı.

⁴⁷ Akyüz, a.g.e., s. 347.

⁴⁸ Akşin, a.g.e., s. 500.

⁴⁹ Akyüz, a.g.e., s. 341.

Mustafa Kemal'e göre, Tanrı'ya kendi ulusal dilinde değil, Tanrı'nın Arap boylarına gönderdiği Arapça kitapla ibadet ve duada bulunuluyordu. Bu zorunluluk karşısında Türk ulusu yüzyıllar boyunca tek bir sözcüğünü bile anlamadığı Kur'an'ı ezberliyordu. Ancak Latin temeline dayanan Türk Alfabeti'nin alınmasıyla hem halkın cahil kalması normalleşmekten çıktı, hem de eğitim seferberliği canlandı. Milletin kendi kendisini idare etmesi için dünya işleri hakkında birçok bilgiye ihtiyacı vardı. Bu bilgilerin anahtarı ise okumak ve yazmaktı.

Buraya kadar yapılan çalışmalarla uluslaşma yolunda önemli bir atılım gerçekleştirilmiş, Türk halkına Türk olmaktan kıvanç duyma bilinci aşılanmıştı. Böylece ülkede "kültürel bütünlük ve ulusal kimlik bilincinin gelişmesi" hızlandırılmıştı. Nihayetinde Türk milli eğitim sistemi temel görevi olan "Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin varlığının sürdürülmesi" işlevini yerine getirebilecek bir yapıya kavuşturulmuştu.⁵⁰

Cumhuriyet Türkiyesi'nin önemli eğitim sorunlarından biri de kırsal kesimdeki nüfusun bilgi, bilinç ve beceri bakımından belirli bir düzeye getirilmesi meselesiydi. Halk yurttaşlık bilincine kavuşturulmalı ve yeni rejime kazandırılmalıydı. İlk yıllar içinde yapılan denemeler istenilen başarıyı veremedi ve zamanla bu konuda özel bir projenin zorunlu olduğu kabul edildi.⁵¹ Bu amaçla Harf Devrimi'nin yapılmasından on gün sonra "Millet Mektepleri" açılarak eğitim halka indirildi. Nasıl on yıl önce savaşmak ve düşmanı Türk topraklarından atmak için millet seferberliğe çağrıldıysa şimdi de "yurttan cahilliği atmak için" seferberlik ilan ediliyordu: kadın- erkek herkes okuma yazma bilecekti. Seferberlik sayesinde en geç on yıl sonunda ülkede okuma yazma bilmeyen tek bir insanın bile kalmaması öngörülüyordu.

Klasik Cumhuriyet Dönemi'nde halk eğitimi çalışmaları bunlarla sınırlı kalmadı. İrşad heyetleri (Aydınlatma Toplulukları), halk okuma odaları ve halk evleri kuruldu. Ayrıca "Asker Ocağı" da yaygın ve kısmen örgün eğitim alanında olumlu çalışmalar yaptı. Subay ve astsubaylarıyla, 20'li yaşlarının

⁵⁰ **Atatürk Haftası Armağanı 10 Kasım 2003**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2003, s. 31.

⁵¹ Akşin, a.g.e., s. 473- 474.

başındaki beş yüz bin Türk gencinden oluşan ve sürekli yenilenen bu ocakta “Ali Okulu” denilen kurslar açıldı. Açılan kurslarda okuma yazma bilmeyen erler okuryazar hale getirildi; bunların bir kısmına da bir meslek ve çeşitli beceriler kazandırıldı. Temel askerlik eğitimiyle, hem yurt savunması için savaş eğitimi hem de sivil hayatta da gerekli olan “disiplin” özelliği elde edildi.⁵²

1929 yılında, Bakan Cemal Hüsnü'nün öğretmenlerden bir isteği olduğu görülür: “Türk azim ve enerjisinin altı yüz sene gerçek doğrultusunu niçin ve nasıl kaybettiği çocuklara anlatılırken” daima Cumhuriyet neslinin yaratacağı dünya düşünülecektir.⁵³ Hali hazırda ilköğretim programları yeni rejimin felsefesi bakımından gözden geçirilmiş ve tekrar düzenlenmişti.⁵⁴ Ancak bakanın bu sözleri altının kalın çizgilerle çizilmesi istenen yeni bir amacın habercisi olacaktı. 1931 yılında Bakan Esat genelgesinde, her dersin “asıl” amacının öğrencileri milli hayata uyumlu ve Türk milletine ve Türkiye Cumhuriyeti'ne son derece faydalı birer vatandaş haline getirmek olduğunu belirtir. Aynı bakan bir başka genelgesinde ise bu görüşünü vurgulayarak tekrar eder:

“Türk Mektebi, eline teslim edilmiş olan her Türk çocuğunu Cumhuriyet rejiminin psikoloji ve ideolojisini tamamiyle kavramış, Türk Milleti ve Türkiye Cumhuriyeti için son derece faydalı bir Türk vatandaşı haline getirmeye mecburdur.”⁵⁵

1930 tarihli Lise ve Orta Mektepler Talimatnamesi'nin de öğretmenlerden bir isteği vardır: Cumhuriyet eğitimi vermek için programlar dâhilinde ve haricinde her fırsat değerlendirilecektir.⁵⁶ Özellikle Türkçe, Tarih, Coğrafya, Yurt Bilgisi, Sosyoloji, Felsefe dersleri Cumhuriyet ve yurttaşlık eğitiminin verildiği önemli derslerdendi. Osmanlı Dönemi'nde “görmezden gelinen” Türk

⁵² Akyüz, a.g.e., s. 407- 408.

⁵³ Akyüz, a.g.e., s. 332.

⁵⁴ 1924 Programı'nda bulunan *Musabakat-ı Ahlakiye ve Malumat-ı Vataniye* dersleri 1926'da *Yurt Bilgisi* dersi adını aldı. Ayrıca Türkçe, Tarih, Coğrafya ve Hayat Bilgisi derslerinin ders saatleri artırıldı.

⁵⁵ Akyüz, a.g.e., s. 333.

⁵⁶ a.g.e., s. 352- 353.

tarihine gereken önem verilmeliydi. Çünkü Mustafa Kemal'e göre, ulusu ulus yapan en önemli özelliklerden biri tarih birliği idi. Ulusal eğitimin en önemli parçalarından biri ise yetişecek kuşaklara ulus sevgisi ve ulus bilinci verebilmektir. Bu amaçla 12 Nisan 1931'de Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti kuruldu.

İlkokul program ve talimatnamelerinin öngördüğü amaçlar doğrultusunda, Bakan Doktor Reşit Galip de 23 Nisan 1933'ten itibaren her sabah ilkokul öğrencilerinin hep bir ağızdan okumaları için bir and yazdı⁵⁷:

“Türküm, doğruyum, çalışkanım. Yaşam: Küçüklerimi korumak, büyüklerimi saymak, yurdumu milletimi özümünden çok sevmektir. Ülküm: Yükselmek, ileri gitmektir. Varlığım Türk varlığına armağan olsun.”⁵⁸

Öğrenci andında yer alan her sözün Türk milli eğitimin amacına ve özüne yönelik olduğu söylenebilir. Sistemin anlamı öğrencilere bu and ile kavratılmak istendi.

1.4.2 Eğitimde Devrimin Sonuçları

Eğitim seferberliği kısa sürede olumlu sonuçlar verdi: 1923- 1924 ders yılında İstanbul Darülfünun'da 185'i kız, 1903'ü erkek olmak üzere toplam 2088 öğrenci okurken bu rakam 1931- 1932 ders yılında 512'si kız, 2266'sı erkek olmak üzere 2778'e yükseldi. Zaten İstanbul Darülfünunu 1933 yılının Ağustos ayında kapanacak ve aynı gün çağdaş anlamda bir üniversite olarak İstanbul Üniversitesi adıyla ve yeni bir ruhla açılacaktı.⁵⁹

1923- 1924 yılında liselerde 230'u kız, 1011'i erkek olmak üzere 1241 öğrenci okumaktayken; 1931- 1932 ders yılında bu rakam 942'si kız, 3210'u erkek olmak üzere yaklaşık dört kat artarak 4152'ye yükseldi..

Ortaokullarda okuyan öğrenci sayısı 543 kız, 5362 erkek olmak üzere 5905'ten 15835'e (5726 kız, 10109 erkek) çıktı.

⁵⁷ Akyüz, a.g.e., s. 347.

⁵⁸ Bu anda 27 Kasım 1972'de şu kısım ilave edildi: “Ey bugünümüzü sağlayan Ulu Atatürk. Açtığın yolda, kurduğun ülküde, gösterdiğin amaçta hiç durmadan yürüyeceğime and içerim. Ne Mutlu Türküm Diyene.”

⁵⁹ Ateş, a.g.e., s. 187.

En anlamlı artış ise öğretmen okullarında oldu. Bu okullarda okuyan öğrenci sayısı 2528’den 5154’e yükseldi. 1923- 1924 ders yılında öğretmen okullarından mezun olanların toplam sayısı 2734 iken, bu sayı 1931- 1932 ders yılında 7149’a ulaştı. .

Yine aynı dönemde ilkokullarda okuyan öğrenci sayısı 336061’den, 492894’e yükseldi.

1923- 1924 ders yılında imam ve hatip okullarında okuyan öğrenci sayısı 2258 iken, bu rakam 1931- 1932 ders yılında “sıfır”dı. Ancak bu konuda izlenen eğitim politikası uzun vadede zararlı oldu. Çünkü bu uygulamayla birlikte devlet yönetimi dışında “bir tür özel yer altı eğitimi” zorlanmış oldu ve bunun sonucunda önemli oranda çağdışı ve bilgisiz bir din adamları grubu ortaya çıktı. Özellikle çok partili yaşama geçiş sırasında Türkiye Cumhuriyeti’nin temel ilkeleri bu “hınçlı” grubun saldırılarına hedef oldu. Din yadsınamayacak bir sosyal kurum ve olgu olduğuna göre, Cumhuriyet yönetimi kendi ilkeleri doğrultusunda yetiştirdiği ve donattığı aydın bir din adamları grubu yaratabilseydi belki de çok partili hayata geçiş sancuları daha az şiddetli olabilirdi.⁶⁰

Cumhuriyet Dönemi eğitime genel olarak bakıldığında asıl meselenin “Cumhuriyet Devrimi’ni tamamlayacak devrimci kuşakları yetiştirmek ve eğitmek” olduğunu görülür. Aynı amaçla ulusal, laik, çağdaş ve işlevsel eğitimi “devrimci bir felsefe temeli”ne oturtma işi siyasetlere, programlara ve planlara yüklenir.⁶¹ Bu anlamda Cumhuriyet eğitim tarihinin 1923- 1933 arasındaki dönemi “Altın Devir” olarak adlandırılır. Bu yakıştırmayı uygun bulan eğitimcilere göre, Klasik Dönem olarak adlandırılacak bu tarih aralığında kurulan eğitim teşkilatı kopya bir teşkilat olmamakla birlikte saltanat devrinden de aktarılmamıştır. Hizmetlerin kadrolaşması ve gereken teşkilat esaslarının yerleştirilmesi motivasyonu ile hareket edilmiştir.⁶²

⁶⁰ Ateş, a.g.e., s. 187- 189.

⁶¹ **Devrimci Cumhuriyetin Eğitim Politikaları**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1998, s. 13.

⁶² **Ulusal Eğitim Politikamız**, Türk Eğitim Derneği Yayınları, Ankara, 1979, s. 182.

Türk Devrimi'nin özü, din temeline dayanan bir monarşiden, halk egemenliği temeline dayanan bir Cumhuriyet yaratmaktır. İmparatorluk içinde “kul olan tebaa” artık “vatandaşlar”a dönüşüyordu. İşte bu nedenle “Eğitim Devrimi” denildiği zaman anlaşılması gereken şey bahsedilen tebaanın vatandaş yapılabilmesine yönelik tüm çalışmalar olmalıdır. Eğitim Mustafa Kemal için hayati önemdeydi. Öyle ki Başkomutanlık Meydan Savaşı'nın Dumlupınar'da düzenlenen kutlama töreninde kendisine “Cumhurbaşkanı olmasaydınız ne olmak isterdiniz?” sorusunu “Milli Eğitim'in başına geçmek isterdim” diye yanıtlayabilmiştir.

Mustafa Kemal ve Osmanlı asker- sivil bürokrasisine mensup arkadaşları “Doğulu” bir imparatorluk içinde “Batılı” ülkülerle yetiştirilmişlerdi. Bu nedenle kalkınmayı sağlamak için Batı'nın kültürel, sosyal, siyasal kurum ve davranışlarını benimsemenin gerekliliğine inandılar. Bu kadro için eğitim demek “Doğulu bünyeyi Batılı yapmak” demekti. Doğal olarak çabalar da bu amaca yönelik oldu: medreseler bu yüzden kapatıldı, Tevhid-i Tedrisat bu nedenle gerçekleştirildi, Latin temeline dayanan Türk Alfabesi bundan ötürü getirildi. Böylece eğitim yaygınlaşacaktı ve bu da beraberinde Batılılaşmayı getirecekti. Mustafa Kemal'in yetiştiği dönemde gençler, Batı'nın ulusçuluk düşüncesiyle derinden etkilendiler. İmparatorluğa bağlı uluslar birer birer ayrılıp milli devletlerini oluştururken, savaş alanlarından yenilgiyle ayrılan bu gençler bunun acısını çekmiş ve aynı ulusalcılık duygusuna özlem duymuşlardır. Ancak nasıl ulusçuluk güdeceklerini bilemeyen bu “yurtsever” insanlar Osmanlıcılık, Türkçülük- Turancılık, ve İslamcılık arasında bocalamışlardı. Bu nedenle elbette yeni bir tarih felsefesi yaratmak isteyeceklerdi: Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti ve Türk Dili Tetkik Cemiyeti bu sebeple kuruldu. “Dilinden tarih sözcüğünün düşürmeyen ama tarihini bilmeyen” bir imparatorluk tebaası yerine “onurlu bir geçmişe sahip, mağrur bir Cumhuriyet”in vatandaşlarının yaratılma çabası doğaldı.⁶³

⁶³ Ateş, a.g.e., s. 185.

Laik, cumhuriyetçi ve ulusal kültürü geliştirmeye dayalı bir eğitim politikası temel alınarak insan yetiştirilmesi esas referans noktası kabul edildi.⁶⁴ Bu yüzden Türk Devrimi Cumhuriyet üzerinde yükselen politik kurgusunu; bu kurguya uyacak sosyal, ekonomik ve kültürel yapı değişikliklerini sürekli zenginleştirmek ve kurumlaştırmak durumunda kaldı. Tüm bunları kendine özgü değerler dizgesiyle şekillendirdi. Özellikle kültürel dönüşümler “devrimin ve Yeniden Doğuş atılımının” itici gücü olacaktı. Kültürel değerler ve kurumlar devrimi köklendirip toplumsallaştıracaktı.⁶⁵

Özetle, Cumhuriyet’in genel eğitim ilkelerine baktığımızda ulusçu, halkçı, devrimci, laik “Cumhuriyet vatandaşı” yetiştirme amacı açıkça görülür. Bu doğrultuda ilk eğitim genelleşmiş olmakla birlikte okuma yazma ve temel bilgilerin öğrenilmesi yaygınlaşır. Yeni yetişen kuşakların ekonomik yaşamda başarılı olabilmesi için gereken bilgiler vermeye çalışılır. Ayrıca ahlak anlayışı “özgürlük ve düzen” temelinde yeniden şekillendirilir. Tüm bu ilkelere dayanarak Türk ulusunu çağdaş uygarlık yolunda ileri götürmek ve yeni kuşakları bu amaç için heyecan ve güçle yetiştirmek hedeflenir.⁶⁶

1.5 Erken Cumhuriyet Dönemi Uluslaşma Sürecinin Eğitime Yansımaları ve Yurt Bilgisi Dersleri

20. yüzyılda yeni çağın güç simgelerine doğru hızla değişme isteği tüm ülkelerin gündemindeydi. En “zor” şartlar altında değişim tasarımı, başka ülkeler tarafından parçalanıp yutulmak üzere saldırıya uğrayan Türkiye için yapıldı. Cumhuriyet’in uyguladığı değişim programı türünün ilk örneğiydi. Çünkü Cumhuriyet’in kurucularının önünde başka bir örnek yoktu. Hatta böyle bir hamleyi yapmak için gerekli kavramlar ve araçlar da henüz bulunmuyordu. Tüm belirsizliklerin ve sorumlulukların yüklenilerek girişildiği bu değişim tasarımının uygulanan “en cesur” program olduğu söylenebilir. Toplumun her yönünü değişime açan, kültürün her unsurunu “derin ameliyatlara sokan” başka bir ülke olmadı. Bu nedenle, Türkiye Cumhuriyeti’nin yaşadığı sürece sadece

⁶⁴ Akşin, a.g.e., s. 481.

⁶⁵ a.g.e., s. 499.

⁶⁶ Ateş, a.g.e., s. 189.

değişimin hızlandırılması adını veremeyiz, ortada gerçek bir “tümünden dönüştürme” vardır.⁶⁷

Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın bitmesi ve ulusal sınırların belirlenmesinden sonra kurulacak olan yeni ulus devletini yönetecek sivil ve askeri kadroları çok çeşitli sorunlar bekliyordu. Gerçek bir nüfus mühendisliği gerektiren sorunların başında “devlete bağlı bir taban” oluşturmak geliyordu.⁶⁸ 1923 yılına geldiği sırada tarihindeki büyük bir mücadeleden zaferle çıkmış bulunan Türk toplumu, tarihteki yeni yerini almaya hazırlanıyordu. Toplumun hissettiği şey sadece savaşın yıkıcı etkileri değildi. Aynı zamanda “temizleyici ve esaslara odaklayıcı” enerjiyi de duyuyorlardı.⁶⁹ Ancak siyasi ve askeri seçkinler kendilerini Osmanlı mirasından uzak tutmak istiyorlardı. Bu nedenle Osmanlı Dönemi'nde bireylerin devletle olan bağını sağlayan dini inanışların ve kimliklerin yerine yeni bir bağa ihtiyaç duyuldu. Meşruiyetler bu yeni bağ üzerinden sağlanacaktı. Bunu başarabilecek en güçlü bağ ise, vatandaşlık üzerine inşa edilecek bir devlet- toplum ilişkisi olacaktı.⁷⁰ Yine de bunu yaparken toplumun Osmanlı'dan kalma “devlete bağlılık” ve “ülkeye bağlılık” bilincinden yararlanmaları kaçınılmazdı. Ayrıca devletle ordunun iç içeliği, vatandaşlıkla askerliğin eş anlamlılığı bu ilişkinin temelini oluşturacaktı.⁷¹

Yurttaşını arayan devletin ve Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye'nin temelleri “ulus- devlet” üzerine atıldı. Çağdaş uygarlık seviyesi olarak belirlenen Batı'nın seviyesine yetişmek için yerine getirilmesi gereken ön koşullar seçkinler tarafından bir bir hayata geçirildi. Yeni Cumhuriyetin “sanayileşme, modern- laik bir ulusal kimlik” üçgeni üzerinde yükselmesinin hedeflenmesi, hem ulusallaşma hem de modernleşme projesinin egemen ögesi oldu. Bu aşamada devlet aktif bir özneydi. Toplumsal çıkar çatışmalarına hakemlik edecek liberal bir devlet değildi. Aksine toplumsal ilişkilere belirli bir biçim verirken, gerekli kurumsal ve söylemsel pratikleri topluma empoze etmekten

⁶⁷ İlhan Dülger, “Cumhuriyet Döneminde Türk Toplumunu”, Türkler, Cilt 17, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2012, s. 647.

⁶⁸ Evren Balta Pakar ve İsmet Akça, **Türkiye’de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 293.

⁶⁹ Türkler (Cilt 17), s. 648.

⁷⁰ Pakar ve Akça, a.g.e., s. 293.

⁷¹ Türkler (Cilt 17), s. 650.

de geri durmuyordu. Böylelikle devlete karşı yükümlülüklerle donatılan ve “birey olma” nosyonu gerçekleşmemiş bir yurttaşlık anlayışıyla karşı karşıya kalındı.⁷² Toplumdan çok devletin çıkarlarının korunmasına öncelik veren bir bakış açısı geçerli hale geldi.⁷³ Ancak bu genel çerçevede içinde bazı yerlerde detaya girildiği halde bazı yerler tam olarak tanımlanmadı. Bu nedenle “sıkı dokunmuş bir proje”den söz edilemez ama “tasarı” zaman içinde uygulamalarla gelişerek devletin resmi ideolojisi haline geldi.

Devletin kuruluş biçimi, din- devlet ilişkisi, devlet- ordu ilişkisi, devlet- siyaset ilişkisi ve üretim düzeni gibi değişim unsurları Batı’daki gibi toplumsal gelişme sürecinin sonunda ortaya çıkmadığı için çeşitli ülkelerdeki uygulamalardan oluşan bir seçki yapıldı ve bu anlamda karma ve uyarlanmış bir model uygulandı. Öyle ya da böyle bir “milli devlet” düzenine geçildiğine göre artık “muasır anlamda” uluslaşmayı sağlamak gerekiyordu. Cumhuriyet’te vatandaşlık fikri “tam bağımsızlık” ve “hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir” görüşü etrafında tanımlanarak bir anlamda ulusallaşma sürecinin önemli bir adımı atıldı.

Özgür bakış açısı, çağdaş toplumsal davranışlar, ortak kalkınma hedefi ve tüm bunlar için “birlikte çalışma” özellikleriyle tanımlanan bu yeni insan, tarihiyle ve kültür değerleriyle yeniden keşfedilecekti. Yeni milliliği temsil eden “yeni bir kimlik”le dünyaya katılacaktı.

Bu büyük görev eğitimden beklendi.⁷⁴ Kurtuluş Savaşı öğretmeninin Cumhuriyet öğretmeniyle el ele verip ileteceği heyecan ve idealizm, çağın ilerlemesi yaklaşımlarıyla bağdaştırılan müfredat ile birleşince vatandaşın yetiştirilmesi hamlesi başarıya ulaşacaktı.⁷⁵ Yepyeni bir Türk devleti kurmak “dev bir proje”ydi. Bu nedenle bu büyük projeyi gerçekleştirmek dev bir milli politikayı devreye sokmayı zorunlu kıldı.⁷⁶ Mustafa Kemal milli eğitimi tüm

⁷² Aylin Kılıç, **Fedakâr Eş- Fedakâr Yurttaş, Yurttaşlık Bilgisi ve Yurttaş Eğitimi 1970-1990**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 57- 58.

⁷³ a.g.e., s. 67.

⁷⁴ Türkler (Cilt 17), s. 660- 661.

⁷⁵ a.g.e., s. 666.

⁷⁶ Bilal N Şimşir, **Atatürk ve Cumhuriyet**, İleri Yayınları, İstanbul, 2006, s. 352.

diğer politikaların üzerinde tuttu.⁷⁷ Çünkü ulusun sağlam bir toplumsal yapıya sahip olabilmesi, eğitimiyle sıkı ilişkiler içindedir ve rejimin sürekliliğinin, amacının gerçekleşmesi neredeyse tamamen yeni kuşakların eğitilmesine bağlıdır. Devrim kadrosu “Türk vatandaşı”nın geleceğinin ancak eğitimle sağlanabileceğini biliyordu. Çünkü ancak bu yolla “ulusun geleceği, devrimlerin bekçiliği, ülkenin güvenliği, halkın aydınlatılması” görevleri yetişen genç vatandaşlara verilebilirdi.⁷⁸ Tabii ki bu sırada eğitim de bir bütün olarak devlet denetimi ve gözetimi altına alınmalıydı.⁷⁹

II. Meşrutiyet aydınlarının “yeni insan- yeni toplum” projesi kapsamında üzerinde durdukları “okulda vatandaş eğitimi”, Cumhuriyet’in kurucu önderlerinin ulus inşası ve uluslaşma projesinin önemli bir boyutunu oluşturdu⁸⁰. Kurucu seçkinlerin, yurttaşların ulusal toplulukla bütünleşmesinde özel bir önem attıkları okul, Cumhuriyetçi ideolojisinin bu kurumdan beklentileriyle neredeyse bire bir örtüşüyordu. Cumhuriyet kadrosu için okul; bireylerin sosyalizasyonu, yeni topluma eklemlenmeleri ve bu projeyi tanımlayan değerlerin genç kuşaklar tarafından içselleştirilmesi amaçları için merkezi öneme sahipti. Diğer taraftan okul, devletin ideolojik aygıtlarından biri olan bilginin, ulusal değerlerin ve kimliğin “Türkçe” olarak aktarımında çok gerekliydi. Yine okul sayesinde inşa edilmek istenen laik toplum ve devletin vicdan eğitimi ve denetimi, tek merkezden yönlendirilip biçimlendirilebilirdi. Bu önemli bir avantajdı.⁸¹

Cumhuriyet’in ilanından sonra, 1924 yılında Galatasaray’ın müfredat programına, birinci devrede birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıflarda *Malumat-ı Vataniye*⁸² dersi konulmuştur.⁸³ Bu programla Galatasaray’ın

⁷⁷ Sami N Özerdim, **Bilinmeyen Atatürk**, Varlık Yayınları, İstanbul, 1976, s. 13.

⁷⁸ İsmet Zeki Eyuboğlu, **Atatürk’ten Özdeyişler**, Uygurluk Yayınları, -, 1981, s. 29- 30.

⁷⁹ Ahmet Mumcu, **Tarih Açısından Türk Devrimi’nin Temelleri ve Gelişimi**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1992, s. 146, 147, 148.

⁸⁰ Konunun diğer ayağı “Askerliğe Hazırlık Dersleri” olmakla birlikte bu konu çalışmamızın temelini oluşturup, diğer bölümlerde detaylıca analiz edileceğinden ve söz konusu dersler Cumhuriyet Dönemi’nin orijinal bir uygulaması olduğundan burada incelenmeyecektir.

⁸¹ Füsün Üstel, **Makbul Vatandaşın Peşinde, II. Meşrutiyet’ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 127- 128.

⁸² 1926 İlkemektep Müfredat Programıyla 4. ve 5. Sınıflarda *Malumat-ı Vataniye* dersinin adı bu kez *Yurt Bilgisi* olarak değiştirilecekti.

Türkçe derslerine *Tarih*, *Coğrafya* ve *Vatani Malumat* da eklenmiş oluyordu. Bu okulda okuyan öğrencilerin milli eğitim almaları bakımından bu değişim önemli bir adımdı.⁸⁴ Yine aynı yıl öğretmen okullarında Arabî ve Farisi derslerinin tamamen kalktığını ve dört yıllık darülmualliminin ikinci, üçüncü, dördüncü yıllarında verilen *Ahlak*, *Malumat-ı Medeniye* ve *Hukukiye* dersleri yerine dördüncü yılda iki saat *Malumat-ı Vataniye* dersinin konulduğunu görüyoruz. Bu dersin konuları “Cumhuriyet rejiminin iyiliklerini telkin edecek” şekilde düzenlenmişti.⁸⁵

Cumhuriyet Dönemi’nin ilköğretim ders programları açısından ilk büyük düzenleme 1926 tarihli İlköğretim Müfredatı ile gerçekleşir. Cumhuriyet’in ilanını izleyen dönemde, eğitim sisteminde öğretim ve ders programlarındaki gelişim; yeni devletin millileşmesi, medenileşmesi ve Batı’nın yeni ders ve içeriklerini, öğretim tekniklerini alması olarak özetlenebilir. Eğitimde bu dönemin temel özelliği, Batı’da eğitim bilimleri alanında ortaya çıkan çağdaş reformist eğitim akımlarının üzerinde durduğu ilkelerin, programlarda esas alınmaya başlaması ve buna göre düzenlemelere gidilmesidir.⁸⁶

1926 tarihli program, amaç bölümünden itibaren baştan sona ilköğretimin “yurttaş inşa süreci”ndeki rolünü vurgular. Buna göre, ilkokulların başlıca amacı “genç nesli muhitine faal bir halde intibak ettirmek suretiyle iyi vatandaşlar yetiştirmek”tir. Yurt Bilgisi dersi, amacı “yurttaş yetiştirmek” olan ilköğretimin amaçlarını doğrudan doğruya gerçekleştirir. Programda da belirtildiği gibi bu dersin ilk tedrisatta görevi çok büyüktür. Çünkü bu ders diğer dersler için “bir telakki ve temerrüz sahası” oluşturur; diğer tüm derslerin “bir merkez ve mihveri” mahiyetindedir.⁸⁷

1926 yılı Tebliğler Dergisi’nin ilk sayısının girişinde “Maarif Vekili” imzasıyla bir yazı kaleme alınmıştır. Bu yazıda öğretmenlere seslenilir ve “Cumhuriyet’in yükselmesi uğrunda sarf ettikleri ve daha büyük bir aşkla

⁸³ Hasan Ali Yücel, *Türkiye’de Orta Öğretim*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994, s. 199.

⁸⁴ a.g.e., s. 200.

⁸⁵ a.g.e., s. 208- 209.

⁸⁶ Üstel, a.g.e., s. 130.

⁸⁷ a.g.e., s. 131- 132.

sarfına devam edecekleri fedakarane mesai”den bahsedilir. Millete yeni ve türlü ufuklar açan büyük mürşidlerin yolunda hedefe varmak için ilerleme gayesi tekrarlanır. Özellikle de yeni neslin bedenlen ve fikren olduğu kadar milli heyecan itibariyle de yeni hayatın ve demokrasinin icabatına göre hazırlanması gerekliliğine vurgu yapılır. Türklerin de dâhil olduğu medeniyet zümresinde yükselmenin yolu budur. Bu amaca ulaşmak içinse, öğretmenlerden tam bir düzen içerisinde çalışmaları, mekteplerde güçlü ve bilinçli bir disiplin kurmaları ve verimli bir manevi havayı hâkim kılmaları istenir. Yazının sonunda ise “Cumhuriyetimizin istinad ettiği mukaddes umutları” korumak ve halkın seviyesini yükseltmek için çok çalışılacağı belirtilir.⁸⁸

1.5.1 Muallim Abdülbaki'den Yurt Bilgisi Dersleri

Bu bilgiler ışığında 1927- 1928 yılları arasında Muallim Abdülbaki (Gölpınarlı) tarafından kaleme alınan ve 5. sınıflarda okutulan kitabı incelemek anlamlı olacaktır. “Yurt Bilgisi Atatürk Dönemi Ders Kitabı” adıyla basılan kitabın müfredat programı “Türk Devleti, Türk Milleti, Türkiye; Eski İstibdat Devri, Meşrutiyet, Hükümet Çalışma Hayatına Nasıl Yardım Eder, Hükümet Makinası Nasıl İşler, Kanunlar, Devletin Masrafları, Türk Vatandaşlarının Görev ve Hakları, Türkiye’de İdare, Türkiye’de Yabancılar, Türkiye’de Toplumsal Faaliyet, Hükümet Teşkilatına Yardımcı Halk Teşkilatı⁸⁹, İşsiz İnsanlar, Sıtma, İçki, Yeni Türkiye’de İş Faaliyeti, Biriktirilen Paranın İşletilmesi” gibi genel başlıkları içerir. Bu başlıkların altında konular Cumhuriyet ideolojisine uygun olarak detaylandırılarak anlatılır. Genel başlıklara ait alt başlıkları akılda kalır sloganlar şeklinde yazılmıştır. Örneğin, “Türk Devleti, Türk Milleti, Türkiye” genel başlığının altında:

1. “Bağımsız Millet, Esir Millet
2. Vatan
3. Milli Türk Devleti Bağımsız Bir Cumhuriyettir

⁸⁸ Tebliğler Dergisi, Maarif Vekâleti Tebliğler Mecmuası, Sayı 1, 15 Şubat 1926.

⁸⁹ “Kızılay, Çocuk Esirgeme Kurumu, Türk Hava Kurumu ve Türk Ocakları” hükümete yardımcı halk teşkilatları olarak verilmiş.

Bireyin Hürriyeti, Milletin Hürriyetine Bağlıdır” şeklinde başlıklar sıralanır.

Aynı şekilde “Eski İstibdat Devri, Meşrutiyet” genel başlığının altındaki kısımlarda “Düşman İstilasası, Hilafetin Hainliği, Milli Uyanıklık, Devrimin Büyük Rehberi ve Kahramanları, Gazi, Cumhuriyet En İyi Bir İdaredir, Halk İdaresidir...” şeklinde ifadeler vardır.⁹⁰

Kitapta “Türk Vatandaşlarının Görev ve Hakları” konusunda “vatanın korunması ve savunulması, vergi ve askerlik görevi, askerliğe hazırlık” konuları hep birlikte ele alınır:

“Her hak bir ödev karşılığıdır demiştik. Türk vatandaşlarının da birçok görevleri ve bunlara karşılık da hakları vardır. Rahatça yaşamamız, emniyet altında çalışmamız bizim bir hakkımızdır. Fakat bu hakkı, hükümetimize yardım eder, vatanımızı düşmanlardan korursak kazanabiliriz. Hükümetimiz bizden işlerimizi görmek için vergi istiyor. Vergileri vermezsek bütün işler yüzüstü kalır. Ne kolayca ticaret edebilmek için yolumuz, ne bizi koruyacak polislerimiz, jandarmamı, ne haklıyı haksızdan ayıracak mahkemelerimiz olur. O vakit millet karışıklık içinde kalır. Düşmanlarımıza fırsat vermiş oluruz. Bağımsızlığımızı da kaybederiz, vatanımızı da, milletimizi de...”⁹¹

Görüldüğü üzere devletin işlerinin düzenli yürümesi için milletin verdiği “üç beş kuruş” vergi olmazsa karışıklık çıkar hatta düşmanlar işin içine karışır ve bağımsızlık, vatan ve millet kaybedilir. Metnin devamında vergisini kaçırانların hırsızlık yaptığı ve bunların “en büyük hırsızlar” olduğu belirtilerek ilginç bir de tespitte bulunulur:

“Fakat Türklerde böyle adam bulunmaz. Türk, hakkını tanır. Kendi hükümetini sever ve kanunlarına itaat eder”.⁹²

O halde yukarıdaki açıklamalar ve olası tehlikeler kime, neden anlatılmaktadır?

⁹⁰ Muallim Abdülbaki Gölpınarlı, **Yurt Bilgisi Atatürk Dönemi Ders Kitabı**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2007, s. 1.

⁹¹ Gölpınarlı, a.g.e., s. 74.

⁹² a.g.e., s. 75.

Konunun devamında vatandaşın görevlerinin yalnızca vergi vermekle bitmeyeceği, vatanın ve bağımsızlığın da yine vatandaş tarafından korunması gerektiğinden bahsedilir. Yazara göre, ölüm esir olmaktan, bayraksız, vatansız, hakaret altında yaşamaktan bin kat daha hayırlıdır. Askerlik vatandaşın en birinci ve kutsal görevidir. Hürriyet, bağımsızlık ve serbest çalışmak ise bu görevin karşılığı olan haklardır. Ayrıca savaş çıkınca, hükümet de vatandaşını “bu göreve davet edince” sevine sevine gidilmelidir. Aksi durumda:

“Asker olmamaya çalışmak, hem kendine, hem bütün milletine, vatanına ihanet etmektir. Böyle adamların Türklükle alakası yoktur. Bunlar hain, vatansız kimselerdir.”⁹³

Sonraki yıllarda güncel Tarih ve Sosyal Bilgiler derslerinin kitaplarında dahi sıklıkla rastlayacağımız Türklükle bağdaştırılan askerlik imajı burada da karşımıza çıkar. Bu bağlamda askerlik yapanların iyi vatandaşlığına vurgu yapılırken, “kadın vatandaşların” ya da “askerliğe engeli olanların” hangi kategoride değerlendirildiği okuyucuya bırakılmış olmalıdır.

Gölpınarlı askerlik hakkındaki görüşlerini aktarmaya devam eder. Buna göre asker sadece savaş zamanında değil, barış zamanında da lazımdır:

“Barış zamanında da devletin ihtiyat ordusu bulunmalıdır. Bazı fırsatçılar belki bir isyan çıkarırlar, bir düşmanımız belki birden bir hücum eder. Ordu toplanıncaya kadar bunlara karşı eldeki ihtiyat askerle vatanı savunmak lazım. İşte onun için hükümetimiz, barış zamanında kudreti olan her namuslu Türk’ü on sekiz yaşını bitirince askerliğe çağırır...”⁹⁴

Barış zamanında devletin elinde bir kuvvetin bulunması anlaşılır bir şeydir. Ancak bahsedilen “bazı fırsatçılar” kimdir? Herhangi bir “düşmanımız bize” aniden hücum edecek güçte midir? Türkiye’ye karşı her fırsatta böyle bir hazırlığa mı girişilmektedir? Her şeyden önemlisi bu düşman kimdir? Bu tür sorularla listeyi uzatmak mümkündür ancak çalışmamız açısından öncelikli olan soru, beşinci sınıf çocuklarına “Yurt Bilgisi” adı altında bu kaygı ve tehlike duygusunun aşılmasında bir fayda olup olmadığı ya da yetişkinlerin

⁹³ a.g.e., s. 75- 76.

⁹⁴ a.g.e., s. 76.

bile kolayca cevaplayamayacağı sorular üreten bu paragrafın, o yaştaki çocukların kafasında neler uyandırmış olabileceğidir. Ayrıca yine aynı paragrafın son cümlesinden anlaşıldığı gibi askerliğe çağırılan Türkün, sebebi belirtilmeksizin bu davete icabet edememesi halinde “namuslu” olmama ihtimali vardır.

Askerlik konusunun sonunda, tez çalışmamızın temelini oluşturan Askerliğe Hazırlık Dersleri’nden bahsedilir:

“...askerliğe çağırır. Belirli bir süre ona talim gösterir. Asıl askerliğe hazırlar. Süresini bitiren tekrar işinin başına döner. Onların yerine başkaları gelir. Böylece daimi bir ordumuz bulunur. Askerliğe hazırlık, bundan da evvel liselerde başlar. Öğrenci, okulda asker talimleri görür. Bunlara dikkat edersek, bir savaş olunca askerliğe hazır, talimleri, nizamları bilir bir halde düşman karşısına çıkarız... Bağımsızlığımızı ve kendimizi korumak, askerlikle olur. Askerliğe hepimiz büyük önem vermeli ve hükümetimiz çağırınca gitmeli, vatanımızı korumaya hazır bulunmalıyız.”⁹⁵

Atatürk de bizzat yazdığı Yurttaşlık Bilgileri kitabında aynı konulara tek bir farkla değinir. Yurttaşların devlete karşı görevlerinin en büyük görevi ve aynı zamanda en kutsalı “seçime katılmak”tır⁹⁶, askerlik yapmak değildir.

1930 yılında Yurt Bilgisi derslerinin içeriğinde değişiklik yapılır. Buna göre, Yurt Bilgisi dersi ortaokulun her üç sınıfında okutulacak olup “millet, devlet, demokrasi, cumhuriyet, hürriyet, müsavat” gibi prensiplerin izahı ile “intihap, vergi, askerlik konularını ve rejimi” anlamaya hizmet edecektir.⁹⁷ 1930 İlköğretim Müfredat Programı’nda bu dersin esas prensibi şöyle açıklanır:

“Mülkiyet ve aile esasına müstenit demokratik bir devlet olan Türkiye’nin ancak bu nokta-i nazardan mütalaası genç talebede devlet, yurt, millet ve milliyet hakkında esaslı bir bilgi husule getirebilecektir...”⁹⁸

⁹⁵ a.g.e., s. 76- 78.

⁹⁶ Nuran Tezcan, *Atatürk’ün Yazdığı Yurttaşlık Bilgileri*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1994, s. 103.

⁹⁷ Yücel, a.g.e., s. 189.

⁹⁸ **1930 İlköğretim Müfredat Programı**, Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti, Devlet Matbaası, İstanbul, 1930, s. 78.

Hasan Ali Yücel'e göre, Yurt Bilgisi dersinin verdiği bilgi ve terbiye ile geleceğin Türk eliti gerçek vatanseverler olarak yetişecek ve bu çok büyük bir değişim anlamına gelecektir.⁹⁹

Dönemin ders kitapları incelendiğinde, 1933 yılından itibaren Yurt Bilgisi ve Yurttaşlık Bilgisi derslerinin kitaplarına ciddi bir özen gösterildiği görülür. Devlet tarafından basılan bu kitaplar, müsabakalar açılması yoluyla eğitimciler tarafından oluşturulan bir jüri karşısında, yazarların eserlerinin yarışması yoluyla seçilmekteydi.

Eserlerin fiziki görüntüleri, üslupları ve konuları basım yılından yılına göre farklılıklar gösterir.

Çalışmamızın bu kısmında 1933- 1950 yılları arasında ilkokul, ortaokul ve akşam sanat okulları tarafından okutulan Yurt Bilgisi ve Yurttaşlık Bilgisi ders kitapları incelenecektir. İnceleme sırasında Cumhuriyet Dönemi'nin ulusallaşma sürecinin eğitime yansımaları ve Yurt Bilgisi ve Yurttaşlık Bilgisi derslerinin Askerliğe Hazırlık Dersleri'ne paralel giden yönleri referans noktaları olarak alınacaktır.

1.5.2 1930'lu Yılların Yurt Bilgisi Ders Kitapları (İlkokul 4. ve 5. Sınıflar)

İnceleme kapsamındaki ders kitaplarının ilki 1933 yılında ilkokul 4. sınıf öğrencileri için Maarif Vekâleti tarafından yazdırılan ve ilgili sınıfta okutulması 30. 07. 1933 tarih ve 3 numaralı kararla kabul edilen Yurt Bilgisi kitabıdır.¹⁰⁰ Dönemin diğer bütün kitapları gibi ulusallaşma yaklaşımını benimseyen ders kitabının fihrist kısmında, çalışmamızın konusu bakımından ilk göze çarpan özellik Askerliğe Hazırlık dersleriyle kesişen konulardır: “milli duygu, devlet, Cümhuriyet, Cümhuriyetten önce nasıl idare olunurduk, İstiklal Savaşı, hürriyet, hürriyeti koruma, bağlılık, askerlik vazifesi”. Aslında bu tespitte şaşılacak bir yön yoktur. Çünkü Yurt Bilgisi dersinin müfredat ve işleyişinin anlatıldığı paragrafta belirtildiği üzere, bu ders diğer tüm dersleri kapsayıcı ve onların içeriğine paralel; işleyişine ise yardımcı olan ana

⁹⁹ Yücel, a.g.e., s. 227.

¹⁰⁰ **Yurt Bilgisi İlkokul Kitapları: IV. Sınıf**, Devlet Basımevi, İstanbul, 1933.

derslerden biriydi. Bu bakımdan bu tür benzerlikler anlamlıdır. Aynı kitapta “başka hükümet biçimleri, vatandaşa karşı devletin vazifeleri, hürriyet biçimleri, efkâr-ı umumiye, müsavat, içtimai yardım, hoşgörme ve taassupsuzluk, iş bölümü, çalışma, meslek, vatandaşın devlete karşı vazifeleri, seçim vazifesi, vergi, vergi çeşitleri ve vergi vazifesinin önemi” konuları da işlenir.

Yukarıda bahsedilen ders kitabıyla aynı adı ve basım yılını taşıyan ancak “Devlet Matbaası’nda tertip edilmiş” olmasına rağmen farklı bir şirket tarafından basılan kitabın içeriği de aynıdır.¹⁰¹ Yalnızca konu başlıklarına bakıldığında “seçim” kelimesinin yerine “intihap”; “önem” kelimesinin yerine “ehemmiyet” sözcüğünün kullanılması dikkati çeker. Yine aynı yıl ve aynı sınıflar için basılan Yurt Bilgisi ders kitabından farklı olarak, ikinci kitabın başında bulunan “Reisicümhür Gazi Mustafa Kemal” görselini görüyoruz. Fotoğrafta Atatürk’ün yüzü neredeyse ifadesizdir. Kitapların içeriği ve konu başlıkları ise yukarıda belirtildiği üzere birkaç sözcük farklılığı dışında aynıdır.

İlkokul 4. sınıflar için hazırlanan ders kitabı “millet” konusu ile başlar. Konuda Türk olma tanımı dil üzerinden yapılır: “İşte Türk dilini konuşan, anlaştan ne kadar insanlar varsa, hepsine birden (Türk) denir.”¹⁰² Sonraki paragrafta da dil ve Türkçe konusuyla devam edilir. Bir Türk’ü dilini sevmesi iddialı ulusçuluk söylemleriyle desteklenir. Çünkü “Türk dili dünyadaki dillerin en güzeli ve en tatlısıdır. Anneler ve babalar çocuklarına Türk diliyle¹⁰³”Yavrum, çocuğum” ve “Oğlum, kızım” der. Onları güldüren, sevindiren, adam eden, yükselten bütün o sözler o “güzelim Türkçedir”. Türk milleti de en az Türk dili kadar güzel ve temizdir; çok yüksektir ve kökleri çok derindir. Hatta “dünyaya Türk milletinden önce gelmiş bir millet yoktur”. Bu görüşe göre birçok milletler sonradan “türemiştir” ama Türk, türeme değildir. Çünkü soyu dünyada

¹⁰¹ **Yurt Bilgisi İlkemtepe Kitapları: IV. Sınıf**, Türk Kitapçılığı Limited Şirketi, İstanbul, 1933.

¹⁰² Ders kitaplarındaki yazım ve noktalama orijinal halleriyle yazılacaktır. Cümle içindeki parantez bahsedilen kapsamdaki kullanımlardan birisidir.

¹⁰³ “Türkçe” kelimesi kullanılmamış. Türk dili ifadesi dönemin kitaplarında daha yaygın bir kullanımdır.

onbinlerce yıldır yaşamaktadır. Türk olanların göğüsleri ne kadar kabarsa ve başları ne kadar dik dursa yeridir.¹⁰⁴

Her konunun sonunda “Sorgular” başlığıyla sorular bulunur. “Millet” konusunun sonundaki sorular şunlardır: *Türk olduğunuz sevinir misiniz? Türklüğünüzle niçin övünürsünüz?* Bu sorularla birlikte ulusçuluk konusunda verilmek istenen özgüven ve cesaret öğrenciye yavaş yavaş kazandırılmış olur.

“Milli Duygu” konusu annelerin masallarındaki kahramanlara duyulan sevgi ile bağdaştırır. Her nasıl ki annelerin anlattığı masallardaki kahramanlar çok sevilir ve onların yenilmesi, ezilmesi ve öldürülmesi istenmez; işte Türk milleti de bu dersi alan çocuk için öyle olmalıdır. Çocuk “yeryüzüne ün salmış kahramanlar yetiştiren bir milleti elbette” sevmelidir ve bu sevgiyi göstermek için “canını verircesine” çalışmalıdır.¹⁰⁵

Konunun devamında idealize edilmiş bir Türk milleti imajı ile karşılaşılır:

“Türk milleti temizdir, yücedir. Türk milleti yalan bilmez; Türk milleti düşmandan korkmaz; Türk Milleti doğruluktan ayrılmaz. Ahlakı çok temizdir.”

Bu ateşli sözlerden hemen sonra paragraf şaşırtıcı bir eksene kayar. Buna göre, milli duygu dışında kalan ama en az bu duygu kadar büyük ve tatlı bir duygu daha vardır: “insanlık duygusu”. Dili ve milleti ne olursa olsun, can taşıyan ve acı tatlı duygularla çırpınan bütün insanlar sevilir. Tabii ki bu insanlar “bize kötülük yapmadıkça; anayurda, cana ve mala göz koymadıkça” sevilir ve bunları yapmayan hiçbir millet düşman sayılamaz. Çünkü *Türk, düşmanlık göstermiyen milletlerle dost olarak yaşar.*¹⁰⁶ Ayrıca camiler, fakirleri doyuran imaretler ve ilk hastaneler “Türkelinde” kurulmuştur. Öyleyse insanlığa iyilikler veren şeyler Türklerden doğmuştur. Türk milleti de bütün insanlığın bir parçası olduğuna göre sevilmelidir ve “sırası gelince millet uğruna can bile vermekten çekinmemelidir”. Bu eylem “sevine sevine” yapılmalıdır.¹⁰⁷

¹⁰⁴ a.g.e., s. 3- 4.

¹⁰⁵ a.g.e., s. 5- 6.

¹⁰⁶ a.g.e., s. 6.

¹⁰⁷ a.g.e., s. 7.

İzleyen bölümde devlet ve Cumhuriyet kavramları üzerinde durulur ve bu konular bir çocuğun anlayacağı şekilde özetlenir. Söz konusu özete göre, devlet “başlı başına buyruk bir millet”tir. Ayrıca halkçıdır ve demokratik bir yönetime sahiptir.¹⁰⁸ “Ankara’da Cumhuriyet Abidesi” görseli ile başlayan “Cumhuriyet” konusunda ise, devletin millet ve memleket için yaptığı görevler tek tek anlatılır. Bu sırada milletin de ne kadar büyük yetkileri olduğuna dikkat çekilerek yüceltilen halk ve devlet birbirinden ayrı tutulmaz.¹⁰⁹ “Başka Hükümet Biçimleri” başlığında Cumhuriyet dışındaki yönetim şekillerinden Mutlakıyet şöyle tanımlanır:

“...Bununla beraber kiral veya imparatorun millet meclisince yapılan kanunları kabul etmediği olur; kiral veya imparator milleti yine kendi keyfine göre idare etmekten çekinmez...Nasıl ki eskiden bizde padişahın millet meclisini kapattığı, kanunları mühimsemediği, millete binbir zulüm yaptığı görülmüştür.”¹¹⁰

Bu sözlerin ardından biraz kışkırtıcı ve geçmişten kopuş sergileyen bir tutumla “Cumhuriyetten Önce Nasıl İdare Olunurduk?” konusuna giriş yapıldığını görüyoruz. “Eskiden” diye başlayan konuda “eski”nin bir devamı ya da dönüşümü olma ihtimali asla kabul edilmez. “Eski”nin tüm olumsuzlukları sıralanır ve Osmanlı yönetimi ve uygulamaları kıyasıya eleştirilir. Eleştirilere göre, eskinin hükümeti milletin sözünü hiç dinlemezdi, milleti hiçe sayardı, devlet işlerini kendi istediği gibi görürdü, iş başına getirdiği adamlar halkın başına bela olurdu, halka yapmadık işkence bırakmayanlar vardı, vergiler padişahın keyfine harcanırdı, orduya bakılmazdı, askerin giyeceği ve yiyeceği düşünülmezdi, güçlüler ve zenginler zayıfları ve zavallıları ezerlerdi, gazeteler padişahın hoşuna gitmeyen şeyleri yazamazlardı. Ayrıca bir tarafta padişah, saray adamları ve zorbalar “har vurup harman savururken” diğer yanda halk bu işkencelere yüzlerce yıl dayanır ama sonunda halka verilen acılar o kadar artar ki Türk milleti artık dayanamaz: el birliğiyle mutlakıyet idaresinden kurtulmak

¹⁰⁸ a.g.e., s. 9.

¹⁰⁹ a.g.e., s. 12.

¹¹⁰ a.g.e., s. 13- 14.

yollarını aramaya mecbur kalır.¹¹¹ Bu ifadeden sonra, ilgili bölümde 1908 yılından Mondros Mütarekesi'ne kadar yaşanan olaylar özetlenir ve “İstiklal Savaşı” başlığıyla devam edilir. Burada da İstanbul'da oturan padişahın düşmanların yüzüne güldüğü ve kendi tahtından başka bir şey düşünmediği vurgulanır. Düşmanlar askerlerin silahlarını alıp onları köylerine göndermişlerdir. Artık memlekette düşmandan başka kimsenin sözü geçmemektedir. “İlkin neye uğradığı bilmiyen Türk milleti”, Yunanlıların İzmir'e çıkmasından sonra ayaklanır. Fakat bu “Türk kahramanlarını” yönetecek bir lider yoktur. Bu lider Mustafa Kemal olur¹¹² ve süreç devam eder. İstiklal Savaşı konusunda “İstanbul'da Osmanlı Mebusan Meclisi ve İtilaf Devletleri” görseli kullanılır. Meclisin kurulması, kongreler ve savaşlar dönemi anlatılırken ise “Büyük Erkânıharbiye Reisi Fevzi Paşa”, “İstiklal Harbinde Milli Müdafaa Vekilliği Yapan Büyük Millet Meclisi Reisi Kazım Paşa” ve “Lozan Muahedelerini İmzalayan Başvekil İsmet Paşa” görselleri sayfaları kaplayacak büyüklükte basılır.¹¹³ Dönemin çoğu kitabında bu görsellerin bir arada ve bu boyutlarda basımına rastlanmayacak.

“Vatandaşa Karşı Devletin Vazifeleri” konusunda, devletin sosyal ve bayındırlık işlerindeki rolüne kısaca değinildikten sonra yine askeri konulara girilir:

“Yurdumuza göz diken düşmanlara karşı askerlerimiz var; tüfeklerimiz, toplarımız var; tayyarelerimiz, zırhlılarımız, denizaltı gemilerimiz var. Askerleri yaşatan, silahları, tayyareleri alan, bunlarla yurdumuzu düşmanlara karşı koruyan devlettir”.¹¹⁴

Bu tür ifadeler diğer ders kitaplarında da sıklıkla rastlanacaktır. Konunun sonunda “devlet ne yapar?” sorusuna cevap olarak halka yarayan ve memleketi koruyan her işi devletin yaptığı cevabı verilir. Devletin işi milletin ilerlemesini ve yükselmesini sağlamaktır. Ayrıca “bizim devletimiz” olarak adlandırılan

¹¹¹ a.g.e., s. 15- 16.

¹¹² a.g.e., s. 19.

¹¹³ a.g.e., s. 22, 23 ve 25.

¹¹⁴ a.g.e., s. 27.

devlet vatandaşlarının yüz akıdır ve gözünün bebeğidir. Vatandaşlar devleti severler, ona candan sarılırlar ve onu korumak için çalışırlar.¹¹⁵

“Hürriyet” konusunun ele alındığı bölümde her Türk’ün hürriyetinin olduğu (ve tabii eskiden padişahlık zamanında böyle olmadığı) vurgulanır. Bu görüşün doğru olduğuna dair en büyük gösterge “köylünün tarlasında çalışması, çocuğun okulunda okuması, demircinin demir dövmesi, kadının evinde uğraşması ve memurun dairesinde çalışması”dır. Çünkü kitaba göre, bu örneklerdeki insanların hepsi hürdür ve kimse kimseyi rahatsız etmez.¹¹⁶ İlgili metinde tekrar tekrar vurgulandığı üzere, “bugün Türk milleti hürdür” ve “padişah denilen bir adamın esiri, kölesi” değildir. Her Türk hür doğar ve hür yaşar, “Türküm” dedikçe vatandaşların göğsü kabarır ve Türklükleriyle övünürler.

“Hürriyeti Koruma” hakkında öğrencilere bilgi verildiği bölümde yoğun şekilde eski- yeni karşılaştırılması yapılır. Türk vatandaşları artık “Ben Hürüm, Ben Türküm” diye gururla bağırabilmektedirler ama eskiden hürriyet sözcüğünü ağza almak yasaktı. Zaten bu nedenle Büyük Savaş’tan sonra düşman askerleri yurda girebilmişler ve “şanlı bayrağı” ayakları altında ezebilmişlerdir.¹¹⁷ Devamında öğrencilere anlayacakları sadelikte bir tarih anlatımı sunulur. Yurdun, milletin hürriyetini ordunun ve donanmanın koruduğundan bahsedilir. Türk devletinin ilk sıradaki görevinin Türk milletinin hürriyetini korumak olduğunun altı çizilir. Devletin kuruluş amacı da bu görevle açıklanır. Sonunda da öğrencilere, hürriyeti canlarından fazla sevmeleri ve mutlaka korumaları yönünde telkinde bulunulur.¹¹⁸

Kitabın bu bölümünden sonra kamuoyu, eşitlik, sosyal yardım gibi daha toplumsal konulara geçiş yapılır. Çocukların arasında bir fark olmadığı gibi, her Türkün kanun önünde eşit olduğu öğrencilere çeşitli örneklerle

¹¹⁵ a.g.e., s. 28.

¹¹⁶ a.g.e., s. 29.

¹¹⁷ a.g.e., s. 37.

¹¹⁸ a.g.e., s. 38.

açıklanmaya çalışılır.¹¹⁹ Sosyal yardım yapmanın bir Türkçülük meselesi olduğu iddia edilir:

“Yurdunu, milletini seven, içtimai yardımdan elini çekmez, kesesini saklamaz. Türk merhametlidir; Türk iyi yüreklidir; Türk Türkü sever; Türk bütün insanları sever. Muhtaç olanlara içtimai yardımda bulunur.”¹²⁰

“Hoşgörme ve Taassupsuzluk” başlığı dini bakımdan değerlendirilir. Metne göre, Cumhuriyet Dönemi’nde kimsenin namaz kılıp kılmadığına ve Ramazan’da oruç tutup tutmadığına bakılmaz ama “eskiden böyle değil”dir: oruç bozanlar cezalandırılır, okullarda öğrenciler zorla camiye sokulup namaz kıldırılırlardı çünkü hoşgörü yoktu. Ayrıca sofu olanlar namaz kılmayan çocukları döverlerdi ve “daha tuhafı, inanılmıyacak şeylere inananlar, inanmıyanları dinsiz sayarlardı.”¹²¹ Bu adamların akli iyiye ve kötüye ermediği için her türlü yeniliğe karşı koymuşlar, bu nedenle yurt bakımsızlığa mahkûm olmuş, başka milletler ilerlerken Türk milleti geri kalmıştır. Ama artık Türkler ileri milletlere yetişmek için her iyi yeniliğe sarıldığı için medeniyetin en yüksek basamağına çıkmak için canla başla uğraşırlar.¹²²

“Hoşgörme ve Taassupsuzluk” konusunda kendisinden önceki yönetimden yakınan kitap, “Bağlılık” konusunda atalarla övünmekte bir sakınca görmez, tabii tek bir vurguyla: atalarla arada milliyet bağı olması şarttır. İstiklal Savaşı’nın kazanılması da yine bu milli bağ sayesinde mümkün olmuş ve “milletin sırtı yere gelmemiştir.”¹²³

“Vatandaşın Devlete Karşı Vazifeleri” kapsamındaki “İntihap Vazifesi” üzerine şunlar belirtilir:

“... Türk vatandaşları, kendi yerlerine, millet işlerini düşünecek, kararlara bağlıyacak adamları takım takım kendi içlerinden seçerler... İntihap, vatandaşların hem hakkıdır, hem vazifesidir. Tatalım ki millet, bu hakkını, bu

¹¹⁹ a.g.e., s. 39- 40.

¹²⁰ a.g.e., s. 43- 44.

¹²¹ a.g.e., s. 45.

¹²² a.g.e., s.46.

¹²³ a.g.e., s. 50- 51.

vazifesini yerine getirmesin... Böyle olunca millet, rüzgâra tutulmuş yaprak gibi önüne gelen milletin esiri olur.”¹²⁴

Bu açıklamalardan sonra yine padişahlık zamanı ile karşılaştırmaya gidilir. O dönemde padişahın, bütün işleri kendi keyfine göre gördürdüğünden ve bu nedenle milletin hakkını elde edemediğinden yakınılır. Sonunda “yapılan zulümler” öyle bir hal almıştır ki, millet ayaklanıp kendi işini eline almaya çalışmış ve almıştır.

Aynı şekilde “Vergi” başlığı üzerinde de önemle durulur. Verilen vergilerle devletin neler yaptığı açıklandıktan sonra vergisini vermeyenlerin milletini sevmeyişini ve millete hainlik yaptığı vurgulanır. Vergi vermekten kaçınmanın ve vergi vermemek için farklı yollara sapmanın Türk’e yakışmayacağı fikri aşılır. Vergi verilmezse ne olur sorusunun cevabında dönemin ulusallaşma ve askeri bakış açısının yansımalarını buluruz:

“Vergi verilmezse, mesela ordu kurulamaz; askere silah, cephane alınamaz; donanma hazırlanamaz; tayyare yapılamaz. Bunlar olmayınca da yurdumuzun sınırları her türlü düşmana açık olur. Düşman topraklarımıza girer. Milletini seven bir Türk buna razı olamaz. Türk hiçbir vakit alçalmamıştır. Hiçbir vakit düşmanına kölelik etmemiştir. Bundan sonra da etmiyecektir.”¹²⁵

Anlaşıldığı üzere vatandaş bu vazifesini yerine getirmese yine düşman Türk topraklarına girer ve ülke saldırı altında kalır. Ayrıca vergi konusunda da öncelik ordudadır. Yurdunu, milletini seven hiç kimse vergi vermekten kaçmaz ve zaten devlet ile millet kendilerine böyle bir hainlik yapılmasına izin vermez.¹²⁶ Son olarak, eski- yeni karşılaştırılmasına bu konuda da gidilir ve eskiden milletin vergi vermesine rağmen bu paraların nereye sarf edildiğini padişaha soramazken; Cumhuriyet yönetimiyle birlikte millet, verdiği verginin nerelere gittiğini “parası parasına” sorabilmektedir. Yurt Bilgisi dersinin amaçlarında belirtildiği üzere, Cumhuriyet rejiminin iyiliklerinden her fırsatta bahsedilir.

¹²⁴ a.g.e., s. 55- 56.

¹²⁵ a.g.e., s. 59- 60.

¹²⁶ a.g.e., s. 65.

Tez çalışmamızla en fazla ilgili olan “Askerlik” ve “Ordu Hayatı” başlıklarının neredeyse en detaylı işlenen başlıklar olduğunu görüyoruz. İlgili metnin savunduğu fikirlerle Askerliğe Hazırlık Dersleri kitaplarında da karşılaşılacaktır.

Her şeyden önce inceleme konusu metne göre, askerlik vazifesini Türklerden iyi hiç kimse yapamaz:

“Bunu Türklerden iyi kim bilir? Yüzlerce yüz yıldan beri ataları askerlik eden Türklerden başka hangi millet vardır? Hangi millettir ki Türk kadar askerlik etmiş, Türk kadar askerliği sevmiş olsun? Asker geçerken görürsek yüreğimizin hoplamağa, gözlerimiz yaşarmağa başlar. Babamız askerdi, büyükbabamız askerdi, dedemiz askerdi.”¹²⁷

Yukarıda heyecanlı tonda yazılan bu sözlerin devamında, dönemin ulusallaşma ve ulus olma havasının nasıl estiğini daha net anlarız. Kitaba göre, yeryüzündeki tüm milletler Türkün ne kadar kahraman, cesur ve iyi asker olduğunu bilirler. Asker olmak Türklere Tanrı vergisidir. Türkler ölmekten korkmazlar ve bunu her zaman, herkese karşı “göğüsleri kabara kabara” söyleyebilirler.

Yapılan bu açıklamalardan sonra konuyla ilgili bölümde “Yavuz Zırhlımızın Halk Tarafından Alkışlanması”, “Şanlı Askerlerimiz Geçit Resminde” ve “Şanlı Topçularımız, Tayyarelerimiz Geçit Resminde” görselleri verilirken¹²⁸ bir taraftan da askerlik vazifesinin nasıl doğduğu genel ve basit ifadelerle anlatılır. Askerlik eğitiminin gerekliliği ve dönemin yeni savaş anlayışı olan “topyekûn savaş” hakkında bilgi verilir. Buna göre artık bütün millet askerdir. Bir savaş çıkması halinde yaşları 20- 45 arasında olan “her Türk” silah altına alınır. Askerin savaşta tüfek, makineli tüfek ve top kullanabiliyor olması şarttır. O halde bunları kullanmayı öğrenmesi bir zorunluluktur. Ancak bu kolay öğrenilecek bir görev değildir, geniş ve büyük bir bilgidir. Bu sebeple yirmi yaşını bitiren her genç bir kez asker ocağına çağrılır. Böylece gençler askerliği

¹²⁷ a.g.e., s. 66.

¹²⁸ a.g.e., s. 67, 68 ve 69.

öğrenerek işlerinin başına geri dönerler ve savaş durumunda devlet kolayca ordu toplayabilir.¹²⁹

Askerlik vazifesinden sonra ordu hayatı da anlatılır. Yapılan tanımlamalara göre asker, öldürmeyi ve ölmeyi göze almış adam anlamına gelir. Asker ölüme isteyerek; ölmek için değil öldürmek için koşar. Fakat bu koşuşta ölme ihtimali olduğunun da farkındadır. Yurdu ve milleti için kendini ölüme hazırlamış insanlar “yüksek ve mübarek adamlar”dır.¹³⁰ En önemlisi “askerlik, yurttaşları birbirine bağlayan ölüme hazırlık”tır. Bu yargının açıklaması olan cümleler Askerliğe Hazırlık Dersleri kitaplarında birebir geçen ifadelerdir. Yani nefer, zabıt, kumandan ve başkumandanlar, hepsi birbirinin can yoldaşı ve arkadaşlarıdır. Kumandanlar her zaman küçük rütbelilere dayanarak onları candan severler. Aşağıda olanlar da kendilerinden büyükleri severler ve onlara itaat ederler. Büyüklerin küçüklere sevgisi ve emniyeti vardır. Küçükler ise daima itaatkârdırlar. Bütün ordu birbirine sevgi, inanç, itaat ve emniyetle bağlıdır. Emretmek zor bir eylem de olsa itaat etmek de kolay değildir. Ancak askerlik için emretmek ve itaat etmek kaçınılmazdır. Ordu, milletin ve yurdun bekçisidir. Ayrıca ordu bir okuldur: itaati, yurt ve millet sevgisini, silah kullanmayı, savaşmayı, arkadaşlığı ve nihayet “ölmeyi ve öldürmeyi “ öğretir.¹³¹

Son olarak, kitabın bu bölümünde Mustafa Kemal Atatürk'ten “bizim yüce Başkumandanımız, sevgili yüce Gazimiz, Cumhuriyeti kuran Gazi babamız, büyük Türkoğlu Mustafa Kemal” sıfatlarıyla bahsedildiği görülür. Çoğu örnekte olduğu gibi bu kitapta da bu tür abartılı ifadelerin kullanılması şaşırtıcı değildir. Çünkü dönemin heyecanı ve canlılığı itibarıyla devlet kurucusunun “kahramanlık” yönü ön plana çıkarılır. Böylece vatan ve millet sevgisi ile askerliğe özendirici bir tavır sergilenir.

Dönemin diğer Yurt Bilgisi ders kitaplarına bakıldığında, konuların büyük oranda yukarıdaki kitabın şablonuna göre belirlendiği görülür. Bu nedenle diğer kitapların benzerliklerini ve farklılıklarını incelerken bu eserin detaylıca

¹²⁹ a.g.e., s. 69- 70.

¹³⁰ a.g.e., s. 71.

¹³¹ a.g.e., s. 74.

kavranmış olması, ulusallaşmanın eğitime etkilerini anlamak konusunda kafalarda daha net bir sahne canlandıracaktır. Diğer kitaplarda işlenen konular belirgin bir farklılık olmadıkça tekrar tekrar ele alınmayacaktır. Anlamli anlayış ve şekil farklılıkları ile Askerliğe Hazırlık Dersleri'nin amacına yönelik anlatımlar üzerinde yoğunlaşılacaktır.

Araştırmamız kapsamında ele alınan diğer bir Yurt Bilgisi ders kitabı ilkokul 5. sınıflar için yazılmıştır¹³² Aynı kitabın Devlet Basımevi tarafından yine 1933 yılında yapılan baskısıyla bu baskısı arasındaki farklılık fihristte kendisini gösterir. Çünkü Türk Kitapçılığı Limited Şirketi tarafından baskısı yapılan bu kitabın içindekiler kısmında, 1935 baskıda “Esas Teşkilat Kanunu” olan başlığın burada “Ana Yasa Kanunu” olarak alındığını görüyoruz. Ayrıca yine bu ders kitabında ilk kez “Altı Ok” konusunun işlendiği görülür ama yine aynı kitabın 1935 ve 1937 baskılarında bu konuya değinilmemiştir.

Bu farklılıklar dışında 1933 (Türk Kitapçılığı Limited Şirketi ve Devlet Basımevi baskıları), 1935¹³³, 1937¹³⁴ ve 1938¹³⁵ baskılarında işlenen konu başlıkları aynıdır: “Büyük Millet Meclisi, Mebusların Vazifeleri, Encümenler, Mebusluk, Büyük Millet Meclisi'nde Umumi Heyet nedir ve Nasıl Çalışır, Bütçe, Esas Teşkilat Kanunu, İcra Kuvveti, Reiscümhur, Başvekillik, Vekillerin Vazifeleri, Vekâletlerin Vaziyetleri, Vazifeleri ve Kuruluşları, Adliye Vekâleti, Hukuk Davaları, Ceza Davaları, Dâhiliye Vekâleti, Vilayetlerin Hususi İdaresi, Belediyeler, Köy, Hariciye Vekâleti, Maarif Vekâleti, Maliye Vekâleti, Nafia Vekâleti¹³⁶, İktisat Vekâleti¹³⁷, Ticari Şirketler, Bankalar, Ziraat Vekâleti, Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti¹³⁸, Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti¹³⁹ ve Milli Müdafaa Vekâleti”.

¹³² **Yurt Bilgisi İlkemtepe Kitapları: V. Sınıf**, Türk Kitapçılığı Limited Şirketi, İstanbul, 1933.

¹³³ **Yurt Bilgisi İlkemtepe Kitapları: V. Sınıf**, Türk Kitapçılığı Limited Şirketi, İstanbul, 1935.

¹³⁴ **Yurt Bilgisi İlkemtepe Kitapları: V. Sınıf**, Devlet Basımevi, İstanbul, 1937.

¹³⁵ **Yurt Bilgisi İlkemtepe Kitapları: V. Sınıf**, Sühulet Basımevi, İstanbul, 1938.

¹³⁶ 1934 yılından sonra Bayındırlık Bakanlığı adıyla hizmet vermeye devam edecek.

¹³⁷ Ekonomi Bakanlığı.

¹³⁸ Gümrük ve Tekel Bakanlığı.

¹³⁹ Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı.

1937 baskı tarihli Yurt Bilgisi kitabının başında, 1935 baskısındaki Atatürk resminden farklı bir görsel kullanılır. 1935 baskılı kitabın başındaki Atatürk görselinin altında “Reisicümhur Gazi Mustafa Kemal” yazarken, 1937 baskısında farklı bir Atatürk resmi vardır ve görselin altında “Reisicümhur K. Atatürk” yazılıdır. 1938 baskılı kitap ise, 1935 baskılı kitapla şekil ve içerik yönünden aynıdır. Yani “Altı Ok” konusu bu baskıya eklenmiştir ancak diğer yılların baskılarında yoktur.

1930’lu yılların ilkokul 5. sınıf Yurt Bilgisi ders kitaplarında genel olarak dikkati çeken şey, aynı dersin 4. sınıf kitaplarına göre çok daha somut konulara değinmiş olmasıdır. Son olarak, 5. sınıf Yurt Bilgisi ders kitaplarıyla Askerliğe Hazırlık Dersleri konuları arasında neredeyse hiç ortaklık olmadığını söylemek yerinde olacaktır.

Atatürk’ün ölümünden sonra, 1940’lı yıllarda basılan Yurt Bilgisi kitaplarının şeklen ve içerik olarak değişikliğe uğradığı görülür. Her şeyden önce kitaplarda görsel kullanımına daha fazla yer verilir ve ulusçulukla ilgili ifadeler 1930’lardaki kadar baskın değildir. Ayrıca her konunun sonunda yer alan sorularda da değişiklikler vardır. Önceden yalnızca bir tek doğru cevabı olduğu var sayılan ve cevapları yalnızca tekrar edilen sorular varken, 1940’lı yılların kitaplarındaki soruların belli bir çerçevede öğrencinin kendi görüşlerini ve deneyimlerini de ortaya koymasını cesaretlendirecek şekilde sorulduğu görülür.

1.5.3 1940’lı Yılların Yurt Bilgisi Ders Kitapları (İlkokul 4. ve 5. Sınıflar)

Bedia Ermat¹⁴⁰ ve Kemal Ermat tarafından yazılan Yurt Bilgisi Dersleri 4. sınıf kitabı 1945’te basılır¹⁴¹. Bu kitap 2259 sayılı okul kitapları hakkındaki kanunun hükümlerine göre açılan ilkokul Yurt Bilgisi kitapları yarışmasında, Talim ve Terbiye Kurulu’nun 29. 05. 1942 günlü ve 195 sayılı kararıyla on üç

¹⁴⁰ İstanbul Nişantaşı Birinci Erkek Ortaokulu Türkçe Öğretmenidir.

¹⁴¹ Bedia Ermat ve Kemal Ermat, **Yurt Bilgisi Dersleri IV. Sınıf**, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1945.

kitap arasında birinci seçilmiş; 1943- 44, 1944- 45, 1945- 46, 1946- 47, 1947- 48, 1948- 49 ders yılları için okullara kabul edilmiştir¹⁴².

Kitabın başındaki iki görsel vardır. Bunlardan ilki, İsmet İnönü'nün söylediği, “Devletimizin banisi ve milletimizin fedakâr, sadık hadimi; insanlık idealinin âşik ve mümtaz siması, eşsiz kahraman ATATÜRK, Vatan sana minnettardır” sözünün altında yazılı olduğu bir Mustafa Kemal Atatürk görselidir. Sonraki sayfada ise İsmet İnönü'nün “Cumhurbaşkanımız” altyazılı resmi bulunur.

Kitapta işlenen konular 1930'lu yıllarda basılan kitaplardaki konulara kıyasla daha fazla sivil ve sosyal bilgi içerir. Örneğin “Aile Yuvası, İş Bölümü, Okul Yönetimi, Milli Duygu, Köyde Nasıl Yaşarız, İmece ve Yardımlaşma, Çiftçilik, Kasaba ve Şehirlerde Yaşayış, Türkiye’de Hükümet Teşkilatı...” gibi.

“Milli His” konusunda milli hissin tanımı yapılırken, önceki kitaplarda kullanılan askeri öğelerin pek azına rastlanır. Ancak doğal olarak ulusallaşma söylemi varlığını sürdürmeye devam eder:

“Milletimize gelecek iyilikten veya kötülükten duyduğumuz üzüntü veya sevincin adı milli duygudur. Milli duygu bir milletin bütün kişilerinin birden duyduğu duygudur. Türk milleti, birbirine en çok bağlı olan, birbirini en çok seven, birbirine en çok güvenen bir millettir. Türk milleti iyi ahlaklılığı, çalışkanlığı ve yiğitliğiyle tanınmış üstün bir varlıktır. Türk milleti ahlakı, sanatı, yiğitliğiyle bütün milletlere örnek olmuştur. Bizim tarihimiz yeryüzündeki bütün milletlerin tarihinden eskidir...”¹⁴³

İncelenen kitapta konuların sonunda genellikle çocuklara veya öğrencilere öğütler verilir. Örneğin, “İş Bölümü” konusunun sonunda çocuklara, her zaman toplu yaşamaları ve aralarında iş bölümü yapıp el birliğiyle çalışmalarını

¹⁴² Müsabakaya gönderilen kitapları inceleyenler: Ankara Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Profesörlerinden İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Bakanlık Hukuk Müşaviri Hasan Refik Ertuğ, Bakanlık Müfettişlerinden Osman Pazarlı, Ankara Atatürk Kız İlkokulu Öğretmenlerinden Seher Akbıyık ve Ankara Atatürk İlkokulu Öğretmenlerinden Advıye Öktem.

¹⁴³ Ermat ve Ermat., a.g.e., s. 15.

öğütlenir. Çünkü topluluk güç demektir ve “insanlar bir vücudun organları” gibidir.¹⁴⁴

Milli duygunun ve Türk milletinin anlatıldığı başka bir konuda çocuklara verilen özel mesaj şöyledir:

“Ben Türk çocuğuyum; dilim, dileğim, tarihim Türktür. Tarihten daha yaşlı bir milletin çocuğu olduğum için öğünmek hakkımdır. Türk olduğumu düşündükçe göğsüm kabarıyor. Atalarımızın bize emanet ettiği bu vatanı bir kat daha güzelleştirmek, yükseltmek için bütün varlığımla çalışacağım; onu koruyacağım. Ben de büyük milletim için faydalı bir insan olacağım. Onun uğrunda atalarım gibi canımı feda etmekten çekinmeyeceğim.

Ben Türk çocuğuyum; dilim, dileğim, tarihim Türktür.”¹⁴⁵

Açıkça görüldüğü üzere bu ders kitabının da gözettiği amaçlar arasında vatandaşın canının devlet karşısında değersiz olması ve Türk Tarih Tezi öğrencilere daha edebi bir dil kullanılarak empoze edilmesi vardır. Aynı zamanda ilgili paragraf askerlik derslerinde verilen mesajla bire bir örtüşür.

Aynı yazarların 5. sınıflar için yazılan Yurt Bilgisi kitapları da açılan yarışmada birinci gelmiştir.¹⁴⁶ İncelenecek bu ders kitabında konular farklılaşsa da, yine aynı anlaşılabilirlikla konu anlatımının devam ettiğini görüyoruz. İlkokul 5. sınıflar için hazırlanan kitapta yer alan konulardan en temel olanları şunlardır: “Devletin Vatandaşlara Karşı Ödevleri, Hürriyet, Vatandaşların Devlete Karşı Ödevleri, Vergiler, Askerlik, Cumhuriyetimizin İyilikleri, Türkiye Cumhuriyeti Nasıl Kuruldu, Devlet Bütçesi, Hükümet, Bakanlıklar, Türkiye’de Devlete Yardımcı Kurumlar, Kızılay, Yeni Türkiye’de Gençlik, İzcilik...”

Yurt Bilgisi 5. sınıf ders kitabında bu kez değinilen konuların Coğrafya, Tarih, Medeni Bilgiler ve Askerlik alanları başta olmak üzere geniş bir skalaya yayıldığını ve iç içe geçtiğini görürüz.

¹⁴⁴ Bedia Ermat ve Kemal Ermat, **Yurt Bilgisi Dersleri IV. Sınıf**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1948.

¹⁴⁵ Ermat ve Ermat, a.g.e., s. 14.

¹⁴⁶ Bedia Ermat ve Kemal Ermat, **Yurt Bilgisi Dersleri V. Sınıf**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1943.

Türkiye haritasının ve ülkenin konumunun anlatıldığı bölümde, haritanın altında şu ifadelerin yer alması dönemin ulusallaşma politikalarının eğitime yansımaları düşünüldüğünde şaşırtıcı bir etki bırakmayacaktır:

“Türkiye, Avrupa’nın doğusunda, Asya’nın batısında kara ve deniz sınırlarıyla ayrılmış 776 bin kilometre karelik bir toprak parçasıdır. Burası Türk vatanıdır. Yüzyıllardan beri Türklere yurtluk eden bu topraklar, dünya durdukça Türk yurdu olarak kalacaktır. Çünkü her Türk, bu büyük toprağı kendi canı gibi sever ve benimser. Bu toprak, onun için seve seve can veren milyonlarca Türk şehidinin yattığı topraktır. Türk yurdu, Türk bayrağının dalgalandığı güzel ülkedir.”¹⁴⁷

Kitabın askerlik ve gençlik konularında saptanan görüşler, dönemin geleneksel yaklaşımına sıkı sıkı bağlı kalır. Kullanılan sözcüklerde ve ifadelerde tekrara düşmemek adına Yurt Bilgisi kitabının bu konulardaki yargılarının bir özetini sunmak daha faydalı olacaktır: her şeyden önce askerlik her Türk vatandaşının en kutsal görevidir. Devletin kendi varlığını koruma nedeni askeri gücüdür. Her erkek Türk bu göreve koşa koşa gider. Ayrıca Türk ordusu dünyanın en kahraman ordusudur ve Türk tarihi ordunun kahramanlık destanlarıyla doludur. Türk milletinin barış içinde yaşaması ordusunun uyanık ve hazırlıklı olmasıyla ilgilidir. Harp sanatını gençlere öğretenler subaylardır. Subaylar ise Türk ordusunun hem öğretmeni hem de rehberidir. Ordu bütün milletin çocuklarını yetiştiren en büyük okuldur. Öğrenci, sırası geldiğinde tıpkı babası ve ağabeyi gibi o “güzel” askerlik elbisesini giyip askere gitmesi; vatanın şeref ve namusunu koruyacak olan silahları sevmesi için özendirilir ve telkin edilir.

Yeni Türkiye gençliği ve askerlik görevi özdeşleştirilir. Metinlerde, gençlerin Cumhuriyetin emanetçisi oldukları sıklıkla belirtilir. Bu yüzden Türk gençliği sağlam vücutlu, sağlam kafalı, iyi ahlaklı ve çalışkan olmalıdır; yurdunu korumalıdır. Ordu hizmetleri artık zorlaştığı için Türk gençlerinin ordudaki görevlerini başarıyla yapabilmeleri adına, kendilerine küçük yaşlardan itibaren askerlik eğitimi verilmesi doğaldır. Yazarlara göre, Türk gençlerinin küçük yaşta askerliğe alıştırılmalarında hiçbir sakınca yoktur. Zaten okullar öğrenciye

¹⁴⁷ Ermat ve Ermat., a.g.e., s. 1.

sadece bilgi veren yerler değil, aynı zamanda onların fikirlerini yükselten vücutlarını “çelikleştiren” yerlerdir. Ayrıca halk evleri de köylü ve şehirli gençlerin bedensel ve zihinsel gelişimleri için aynı amaç doğrultusunda çalışmalarını sürdürmektedir.

Aynı ders kitabının 1945 baskısıyla¹⁴⁸ 1943 baskısı arasında içerik bakımından bir fark göremeyiz ama 1945’te basılan kitapta şeklen bir değişiklik vardır. Kitabın arka kapağına “Milli Eğitim Bakanlığı Yayınlarından Çocuk Kitapları” basılmıştır. Hem çeviri hem de Türkçe olan tavsiye kitaplardan bazıları şunlardır: “Küçük Erkekler (L. M. Alcott), Sakarya (N. Haşim Sinanoğlu), Nozika (Odise’den çıkarılmış bir perdelik piyes, Maurice Boucher), Bir Zabitin On Beş Günü (N. Haşim Sinanoğlu), Kaptan Magonun Sergüzeşleri (L. Cahun) ...”

Önerilen kitapların konuları çeşitlilik gösterir ve bunların Milli Eğitim yayınevleriyle birlikte bütün kitapçılarda satışa sunulduğu belirtilir.

İncelememiz kapsamında ele alınan sonuncu Yurt Bilgisi ilkököl 5. sınıf kitabı Tarık Emin Rona’nın¹⁴⁹ bir müsabaka¹⁵⁰ sonucu 22 seri kitap arasından birinci seçilen ve 04.08.1939 tarih ve 101 sayılı karar ile üç yıl süreyle okullara kabul edilen Yurt Bilgisi Dersleri kitabıdır.¹⁵¹ Aynı derecedeki diğer Yurt Bilgisi kitaplarıyla bu eser arasında ilk göze çarpan farklılık Rona’nın kitabındaki görsellerin çok daha sanatsal içerikli ve özenli seçilmesidir. Resimlerin anlatılan konunun sayfasında yer alması ve değişik tasarımlarla sayfalara yerleştirilmesi kitabı okuyan okuyucunun sıkılmamasını sağlıyor. Şekil bakımından dikkat çekici bir başka özellik de ilk önce İsmet İnönü’nün, daha

¹⁴⁸ Bedia Ermat ve Kemal Ermat, **Yurt Bilgisi Dersleri V. Sınıf**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1945.

¹⁴⁹ Kitabın yazarı Ziraat Vekâleti Zirai İşler Umum Müdürlüğü Birinci Seksiyonda ziraat mühendisidir.

¹⁵⁰ Yarışmaya gönderilen kitapları tetkik edenler: Adana Kız Lisesi Müdürü Şahap Nazmi Coşkunlar, İstanbul Kız Öğretmen Okulu Tedris Usulü Öğretmeni Hüviyet Bekir Örs, Ankara Birinci Ortaokul Müdürü Feridun Dünder, Ankara Müzik Öğretmen Okulu Başyardirektörü Şükrü Kurgan, Ankara Devlet Konservatuar ve Tiyatro Okulu öğretmenlerinden Cevdet Kudret Solok, Adana Merkez İstiklal İlkokulu Başöğretmeni Kemal Altan, Muğla Merkez Üçüncü İlkokul Başöğretmeni Basri Tözün.

¹⁵¹ Tarık Emin Rona, **Yurt Bilgisi Dersleri V. Sınıf, İlkokul Kitapları**, Maarif Matbaası, İstanbul, 1940.

sonra ise Atatürk'ün resminin konulmasıdır. Eski ve yeni Reiscümhurların fotoğraflarda zıt yönlerde baktığı görülür.

Yurt Bilgisi Dersleri kitabı beş bölüme ayrılır ve her bölüm farklı bir konuya yoğunlaşır. Diğer kitaplarda bu sınıflandırmaya rastlanmadığından ve yeni eklenen konuları görmek bakımından “İçindekiler” kısmını çalışmamıza dâhil etmek faydalı olabilir:

“BİRİNCİ BÖLÜM: İstiklal ve Türkiye Cumhuriyeti, Hükümet Şekilleri, En Güzel Hükümet Şekli: Cumhuriyet, Türkiye Cumhuriyeti Nasıl Kuruldu, İstiklal Savaşı ve Büyük Türk İnkılâbı, Cumhuriyet Bize Neler Bağışladı, Türk İnkılâbının Temelleri Altı Ok, Cümhuriyet Halk Partisi.

İKİNCİ BÖLÜM: Devlet ve Yurtdaş, Devletin Yurtdaşlara Karşı Ödevleri, Yurtdaşların Devlete Karşı Ödevleri, Vergiler, Milletın Büyük Düşmanları: Kaçakçılar, En Büyük Ödevimiz: Askerlik.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: Türkiye Cümhuriyetinde Hükümetin Kuruluşu, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Reiscümhur ve Ödevleri, Başvekil ve Vekiller Heyeti, Kanun Nasıl Yapılır, Başlıca Kanunlarımız.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: Hükümet Ne İşler Görür, Vekillerin Çalışması, Adliye Vekilliği, Milli Müdafaa Vekilliği, Dâhiliye Vekilliği, Hariciye Vekilliği, Maliye Vekilliği, Maarif Vekilliği, Nafia Vekilliği, İktisat Vekilliği, Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekilliği, Gümrük ve İnhisarlar Vekilliği, Ziraat Vekilliği, Muhabere ve Münakale Vekilliği, Ticaret Vekilliği.

BEŞİNCİ BÖLÜM: Türkiye’de Devlete Yardımcı Halk Kurumları, Halkevlerimiz, Halk İçin Faydalı Varlıklar, Türkiye Cümhuriyetinde Gençlik.”¹⁵²

Çalışmamızda ele alınan Yurt Bilgisi kitaplarının çoğunda Cumhuriyet konusu işlenir ancak sadece Rona'nın kitabında ilk sırayı bu konu alır. Yazar, Türkiye Cumhuriyeti’ni anlatmaya “istiklal” nedir sorusuyla başlar. Kavramın klasik bir tanımı verildikten sonra istiklalın, yeryüzündeki insanların kavuşabileceği en büyük mutluluk olduğuna işaret edilir. Metinde esir insanlar hayvanlarla eşdeğer tutulur ve esir milletlerin “insan gibi yaşamak hakkını taşımayan, başkalarına uşaklık eden, acınacak kimseler... başkalarının yumruğu, tekmesi,

¹⁵² Rona, a.g.e., s. İçindekiler.

küfrü ve zulmü altında inleyen zavallı insanlar” olduğu değerlendirmesi yapılır.¹⁵³

Sonraki bölümde en güzel hükümet şekli olarak tasvir edilen Cumhuriyetin iyiliklerinden bahsedilir. Yazara göre, milletin hesapsız kanlar dökerek kazandığı öz yurdu yine milletin “öz malı” olmalıdır. Bu yüzden de artık milleti felakete sürükleyecek ve halka zulüm edecek krallara ihtiyaç yoktur. Millet seçimini kendi yapacaktır, yapmalıdır.¹⁵⁴

İkinci bölümde “yurdun düşmandan korunması” devletin birinci görevi olarak saptanır. Türk devletinin çok güçlü ve şanlı bir ordusu vardır. Hiçbir yabancı devlet vatanın tek karış toprağına bile el uzatamaz. Çünkü devlet topraklarına saldıran, yurttaşlarına kötülük yapmaya kalkan ve istiklaline göz kayan herkesi “ezer” ve “ortadan kaldırır.”¹⁵⁵ Devletin diğer görevleri ise canımızı, namusumuzu, hürriyetimizi ve malımızı korumaktır.

“En Büyük Ödevimiz Askerlik” konusunun anlatımında değişik bir yol izlenmiştir. Öğrencilere konu ilerledikçe metin içinde sorular sorularak ve çocuklara hitap edip mesajlar verilerek belli bir oranda etkileşim sağlanır. Ayrıca ölüm ve öldürme temalarının diğer yıllara göre daha az kullanıldığı ve ifadelerin yumuşatıldığı dile getirilebilir.

Konunun başında ordunun, istiklalin biricik koruyucusu olduğu belirtilir. Yazara göre, Türk’ün en sevgili varlığı, “üzerine canından fazla titredığı şey” istiklaldir. Bu açıklamadan sonra konunun ilk mesajı çocuklara verilir:

“Çocuklar ! Her devlet, kendisine uşaklık ve kölelik edecek, çalışıp çabalıyarak kendisini doyuracak zayıf milletleri arar. Bunun için, istiklalini korumak isteyen milletler; en kuvvetli devletlere bile yenilmiyecek, boyun eğmiyecek kadar kuvvetli olmak zorundadırlar. Kuvvet istiklalin biricik koruyucusudur.”¹⁵⁶

¹⁵³ a.g.e., s. 1.

¹⁵⁴ a.g.e., s. 5-6.

¹⁵⁵ a.g.e., s. 28.

¹⁵⁶ a.g.e., s. 37.

Çocuklara hitaben verilen bu mesaj hemen sonra açılır, öğrencilere yurdun istiklalini koruyacak en güçlü varlığın onun askeri ve ordusu olduğu izah edilir. Ayrıca güçlü bir ordusu olmayan milletlerin, önünde sonunda istiklallerini kaybederek başkalarının boyunduruğu altına girecekleri açıkça ifade edilir. Daha sonra çocuklara hitaben ikinci mesaj da verilir:

“Çocuklar ! Her Türk yurtdaşı; milletini kurtaracak olan ordunun gönüllü bir eri, yılmaz bir askeridir. Yurdumuza ayak basarak istiklalimize göz diken düşmanlara karşı hepimiz silahımıza sarılarak kanımızın son damlasına kadar arslanlar gibi çarpışırız. Milletın bize bağışladığı canı bu uğurda seve seve verir, fakat topraklarımızda düşmanı bir dakika bile yaşatmayız.”¹⁵⁷

Öğrencilere verilen ikinci mesajın da açıklaması yapılır. Buna göre, üzerinde güle oynaya yaşanan yurt toprağı ataların döktükleri kanlarla kazanılmıştır. Eğer onlar İnönü’de, Sakarya’da ve Dumlupınar’da düşman kurşunlarının önünde “parçalanmasalardı” şimdi tüm Türkler esir olup yerlerde sürüneceklerdi. Bu açıklamadan sonra çocuklara son mesaj verilir:

“Türk bu acıya dayanabilir mi Çocuklar, Türk esir yaşayabilir mi hiç?”¹⁵⁸

Tüm bu anlatılanlardan sonra “çocuklar”ın bu soruya nasıl cevap verdiklerini tahmin etmek güç değildir.

Yukarıda, analiz edilen kitap hakkında genel bilgi verirken, ölüm ve öldürmek temasının biraz daha yumuşatıldığından bahsedilmişti. Bu savı destekleyecek örnek ifadelerden biri “Asker Ocağı” konusunda geçer:

“20 yaşına giren her Türk çocuğı asker ocağına alınır. Burada giydiğı çok şerefli asker üniformasıyla çalışarak silah kullanmasını, düşmanla dövüşmeyi, vurulmadan vurmayı ve düşmanı yenmeyi öğrenir.”¹⁵⁹

Diğer bir deyişle “20 yaşına giren Türk çocuğunun” artık ille de gözü kapalı tehlikeye atılıp, canını hiç düşünmeden feda etmesi beklenmemektedir. “Vurulmadan vurmak” daha akla yatkın bir seçimdir ve düşmanın üzerine körü

¹⁵⁷ a.g.e., s. 37.

¹⁵⁸ a.g.e., s. 38.

¹⁵⁹ a.g.e., 38.

körüne atılmaktansa onu nasıl “yeneceğini öğrenmek” Türk askerini kuşkusuz ki daha az kahraman yapmayacaktır. Her askerin canının bir önemi vardır.

“Asker Ocağı” konusunun sonundaki ifadeler de alışılmışın dışında sayılabilir:

“Asker ocağı bir bilgi, sevgi ve kardeşlik kaynağıdır. Buraya bir kere giren erler, bir daha ayrılmak istemez. Bu ocağı kendi evlerinden çok sever, daha fazla özlerler.”¹⁶⁰

Bu cümlelerle iddia edildiği gibi erler asker ocağını kendi evlerinden çok sevip daha fazla özlerler mi bilinmez ama yukarıda tanımlanan yerin kan, şiddet ve savaş motivasyonundan daha medeni ve insancıl bir şeyler çağrıştırdığı kesindir.

Son olarak belirtilmesi gereken bir şey bu kitabın da Askerliğe Hazırlık Dersleri’ne değinmiş olmasıdır:

“Bütün milleti askerliğe hazırlamak için okullarımızda kız ve erkek okurlara yurdu koruma yolları öğretilmektedir. Her Türk çocuğu, bu bilgilerini artırarak kendisini askerliğe hazırlamağı bir borç bilir” değerlendirilmesinden sonra, sayfa sonuna Türk çocuğu için verilen son mesaj da koyu harflerle bildirilir:

“Türk Çocuğu! Yurdun biricik varlığı, biricik kuvveti, biricik desteğı sensin. Asker olduğunu unutma. Her Türk yurtdaşı asker doğar, asker olarak ölür.”¹⁶¹

Verilen son mesajın çalışmamızın inceleme kapsamında bulunan askerlik derslerindeki saptamalardan ve emirlerden hiçbir farkı yoktur. Öyle ki bu son mesaj alınıp incelenen herhangi bir ders kitabına konulsa, o dersin metnine ait bir paragraf olmadığı hiçbir şekilde anlaşılmayacaktır. Dönemin ulusallaşma sürecinin eğitime etkileri ve müfredatın da bu etkilere uyarlanması sonucu başta Askerliğe Hazırlık ve Yurt Bilgisi dersleri olmak üzere, neredeyse tüm sözel derslerin söylemlerinin birbirine bu derece yaklaşmış veya ders kapsamı sınırlarının flulaşmış hale gelmiş olması gerçekten çarpıcıdır. Ancak daha

¹⁶⁰ a.g.e., s. 38.

¹⁶¹ a.g.e., s. 39.

dikkat çekici olan şey, dönemin milli eğitim önceliklerinin her fırsatta öğrenciye aşılınmış olmasıdır.

1.5.4 1939- 1950 Yıllarında Yurt Bilgisi ve Yurttaşlık Bilgisi Ders Kitapları (Ortaokullar)

İncelememiz kapsamındaki son ilkokul Yurt Bilgisi ders kitabındaki sınıflandırmaların aynı dersin ortaokul kitaplarında hali hazırda uygulanıyor olduğunu görüyoruz. 1939- 1950 yılları arasındaki ortaokul Yurt Bilgisi ders kitaplarının tamamı Tezer Taşkiran tarafından yazılır.

Yurt Bilgisi ortaokul ders kitapları kapsamında incelenecek ilk eser 1939 basım Yurt Bilgisi I'dir.¹⁶² Maarif Vekilliği Neşriyat Müdürlüğü'nün 83- 6563 sayılı ve 14.08. 1939 tarihli emriyle basılmıştır. Kitap, konulara göre sınıflandırılmış üç ana bölüme ayrılır. Birinci kısımda “millet, milletimiz, diğer milletler, devlet, devletin unsurları ve şekilleri, demokrasi prensibinin tarihi, Eski Yunanlılar'da, Roma'da ve Türkler'de demokrasi, yeni demokrasi telakkisi Cümhuriyet, Osmanlı saltanatının çökmesi, zaferler, Lozan Muahedesi, Cümhuriyeti'in ilanı ve Teşkilatı Esasiye Kanunu” gibi Tarih ağırlıklı konular işlenir.

İçindekiler kısmının ikinci ana bölümü haklarımız başlığıyla başlar; “hakkı koruyan devlettir, hürriyet ve çeşitleri (şahıs, mesken, seyahat, çalışma, mülkiyet, vicdan, konuşma ve yazma...), örfi idare ve şikâyet hakkı” konularıyla devam eder.

Son bölüm ise “vatandaşın devlete karşı vazifeleri” genel başlığıyla açılır ve “intihap, mebus seçimi, vergi, vergi çeşitleri ve kaideleri, askerlik vazifesi ve önemi, kendimize karşı vazifelerimiz, yaşamak vazifesi, vücudumuzu korumak vazifesi, ailemize karşı vazifelerimiz (büyüklerle, kardeşlere, karşılıklı karı kocanın birbirine ve çocuklara) ve insanlığa karşı vazifelerimiz (iş bölümü, bağlılık, içtimai yardım, iyilik, nezaket, samimiyet, başkalarına iyi örnek olma)” konularına değinilir.

¹⁶² Tezer Taşkiran, **Yurt Bilgisi I Ortaokul Kitapları**, Maarif Matbaası, İstanbul, 1939.

Konular bölüm bölüm işlenmeye başlamadan önce ders kitabının başına “Medeni Bilgiler” isimli bir metin kaleme alınmış. Burada medeni bilgilerin, içinde yaşanan cemiyetin bir üyesi olarak ne gibi haklarımız ve vazifelerimiz olduğunu öğreten ve cemiyetin teşkilatını tanıtan bilgiler olduğu anlatılır. Metne göre, bu bilgilerin anlaşılması halinde doğru ve yanlış birbirinden ayırt edilebilir. Ayrıca haklarımızı bilmek ve vazifelerimizi yerine getirmek vatandaşlık ve insanlık borcudur.

Yurt Bilgisi I adlı ders kitabının ikinci baskısı 1940 yılında ve 83- 1379- 42 sayılı emirle yapılır.¹⁶³ İçerik ve şekil bakımından bir önceki yıl yapılan ilk baskıdan farkı yoktur. Ders kitabında üzerinde durulan konulardan birisi “Askerlik Vazifesi”dir. Konu anlatımında gözetilen iki ana tema vardır. İlki vatandaşın vatana karşı en esaslı vazifesinin askerlik olduğu, ikincisi ise toprakların ve milletin istiklalinin tehlikeye düşmesi hainde “icabında” hayatı feda edebilmektir. Metne göre, can vermek bir emirdir.¹⁶⁴

Askerlik konusunun işlendiği incelememiz kapsamındaki diğer tüm kitaplarda yazıldığı gibi burada da askerlik vazifesinin bütün vatandaşların borcu olduğu ve barış zamanında mutlaka hazırlık yapılması gerektiği vurgulanır. Ayrıca Askerliğe Hazırlık Dersleri’ne atıfta bulunulur:

“Her vatandaş bir harp halinde memleketin korunmasına çalışmağa mecburdur. Bunun için de sulh zamanında muharebe usullerini, askerlikte lazım gelen bedeni ve ruhi kabiliyetleri ve silahların nasıl kullanılacağını öğrenmelidir. Bu büyük vazifeye vatan çocuklarının küçük yaşlarından itibaren iyi hazırlanmaları için <<Askerliğe Hazırlık Dersleri>> okuyorsunuz. Bu ders size bu mukaddes borca ait bütün bilgileri, kabiliyetleri, faaliyetleri aşlamakta ve öğretmektedir. Bu sebeple burada tekrar etmiyoruz.”¹⁶⁵

Anlaşıldığı üzere, askeri eğitim neden gerekli ve Askerliğe Hazırlık Dersleri neden var sorularına cevap veren bu paragraf, diğer bazı Yurt Bilgisi

¹⁶³ Tezer Taşkıran, **Yurt Bilgisi I Ortaokul Kitapları**, Maarif Matbaası, İstanbul, 1940.

¹⁶⁴ Taşkıran, a.g.e., s. 75.

¹⁶⁵ a.g.e., s. 75.

kitaplarının aksine bu konunun işlenmesine gerek görmeyip yalnızca öğrenciye “mukaddes borcu”nu hatırlatmakla yetinir.

Askerlik konusunun sonunda Türkiye Cumhuriyeti’nin dünyanın barışı en fazla seven milletlerinden biri olduğu iddiasında bulunulur. Türkiye hem yurt içinde hem de yurt dışında barış ister ama barışın korunması için daima çok güçlü bir orduya sahip olması gerektiğinden emindir. İşte bu nedenle tüm Türkler askerlik vazifesini “candan” sever ve ona “büyük bir dikkatle” hazırlanırlar.¹⁶⁶

Yine Yurt Bilgisi I ders kitabının 1941 baskısında¹⁶⁷ içerik ve anlatımın önceki iki yılın aynısı olduğu görülür. Ancak önceki baskıların girişinde bulunan “Medeni Bilgiler” metni bu kez “Yurt Bilgisi” başlığıyla yeniden yazılmıştır. Metinde, medeni bilgiler tanımı bu kez aynen Yurt Bilgisi başlığına uyarlanır. Kitabın “İçindekiler” kısmından konu örnekleri sıralanır ve bunların hayatta her zaman karşılaşılabilecek konular olduğu ve her vatandaşın bu konuları bilmesi gerektiği hatırlatılır. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti’nde egemenliğin kayıtsız şartsız milletin elinde olduğunun altı çizilir. Bu nedenle de memleketin kuruluşlarını bilmek; vazifeleri bilerek ve isteyerek yapmak ve hakları sonuna kadar korumak vatandaşlık ve insanlık borcu sayılır.

1941 baskısında göze çarpan bir başka nokta, kitabın arka kapağına “Milli Eğitim Bakanlığı İlkokul IV üncü Sınıf Kitapları” başlığıyla ders kitaplarının, kitap yazarlarının ve kitap fiyatlarının yazılmış olmasıdır. İlgili listede Yurttaşlık Bilgisi kitabı ilkokul Yurt Bilgisi kitaplarından aşına olduğumuz Bedia Ermat ve Kemal Ermat tarafından yazılır. Ayrıca listede ortaokul Yurt Bilgisi I- II- III’ün yazarı Tezer Taşkiran’ın “Türk Ahlakının İlkeleri” isimli ders kitabı bulunur. Son olarak bir müsabaka sonucu en iyi ilkokul Yurt Bilgisi ders kitabı seçilen eserin yazarı Tarık Rona, bu kez “Tabiat Bilgisi” ders kitabının yazarlarından birisi olarak karşımıza çıkar.

Aynı ders kitabının 1947 baskısı Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu’nun kararıyla kabul edilmiş, 03.07.1947 gün ve 83/ 10380- 47 sayılı

¹⁶⁶ a.g.e., s. 76.

¹⁶⁷ Tezer Taşkiran, **Yurt Bilgisi I Ortaokul Kitapları**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1941.

emriyle altıncı defa basılmıştır. İçerik ve kapsam bakımından bir önceki baskıdan farklı değildir.

Son olarak Yurt Bilgisi I ders kitabının Talim ve Terbiye Kurulu'nun 08.04.1948 günlü ve 5806. 48 sayılı emriyle altıncı defa basılan 1948 baskısında¹⁶⁸ da içerik bakımından bir önceki baskı ile farklılık bulunmaz. Ancak bu baskıda yine kitabın arka kapağında bir değişikliğe gidilir. Bu kez arka kapağa “Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları Satış Yerleri”¹⁶⁹ ve telefonu olanların telefon numaraları yazılmıştır. Sayfanın sonuna ise sipariş edilecek kitapların parasının posta veya banka ile en yakın yayınevlerine ya da merkeze gönderilmesi; daha sonra bir mektupla sipariş yapılan idarenin bundan haberdar edilmesi gerektiği belirtilerek nasıl sipariş verileceği anlatılır. Ayrıca şartlı ve iadeli siparişlerin kabul edilmez olduğu da belirtilir.

Tezer Taşkiran'ın Yurt Bilgisi II adlı ders kitabının Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu'nun 08. 08. 1940 günlü ve 138 sayılı kararıyla 1939¹⁷⁰, 1940¹⁷¹, 1941¹⁷², 1946¹⁷³, 1948¹⁷⁴ ve 1949¹⁷⁵ yıllarında yapılan baskılarının arasında hiçbir içerik ve şekil farkı olmadığı belirtilmelidir. Bu nedenle inceleme yalnızca 1941 tarihli ders kitabı üzerinden yapılacaktır.

Yurt Bilgisi II ders kitabında dikkati çeken ilk şey “İçindekiler” kısmının birinci kitaba göre çok daha geniş tutulması ve maddi konuların ağırlıklı olarak detaylarıyla işlenmesidir. Bu kez konulara Cumhuriyet Halk Partisi ve Halkevleri de dâhil edilir. Ayrıca yine bu kitabın en sonuna uzun bir “Sorular” kısmı eklidir. Son olarak konuların çoğunluğunun maddi olmasına rağmen

¹⁶⁸ Tezer Taşkiran, **Yurt Bilgisi I Ortaokul Kitapları**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1948.

¹⁶⁹ Merkez: Devlet Kitapları Mütedavil Sermayesi Müdürlüğü, Sultanahmet/İstanbul'dur. Listedeki diğer kitap depoları ve satış yerleri ise şunlardır: Ankara Kitap Deposu, Ankara Yayınevi, İstanbul Yayınevi, Üniversite, Adana, Afyon, Antakya, Antalya, Balıkesir, Bursa, Diyarbakır, Erzurum, Gaziantep, İzmir Yayınevi, İzmir depo, Konya, Samsun, Sivas, Trabzon ve Van yayınevleri ile başlıca kitapçılar.

¹⁷⁰ Tezer Taşkiran, **Yurt Bilgisi II Ortaokul Kitapları**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1939.

¹⁷¹ Tezer Taşkiran, **Yurt Bilgisi II Ortaokul Kitapları**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1940.

¹⁷² Tezer Taşkiran, **Yurt Bilgisi II Ortaokul Kitapları**, Maarif Matbaası, İstanbul, 1941.

¹⁷³ Tezer Taşkiran, **Yurt Bilgisi II Ortaokul Kitapları**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1946.

¹⁷⁴ Tezer Taşkiran, **Yurt Bilgisi II Ortaokul Kitapları**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1948.

¹⁷⁵ Tezer Taşkiran, **Yurt Bilgisi II Ortaokul Kitapları**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1949.

dönemin manevi mesajı olan ulusallaşma ile rejim ve vatan koruyuculuğunun her fırsatta az ya da çok aralara “serpiştirildiği” görülür.

Ders kitabının içindekileri kısmı “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu” ile başlar. “Kanunun tarifi, nasıl değişiklik yapılabileceği ve asla değiştirilemeyecek maddeleri, anayasanın doğuşu, Meşrutiyet Devirleri, Büyük Millet Meclisi Hükümeti Devri, Cümhuriyet Devri ve Teşkilatı Esasiye Kanunu’nun ana vasıfları” ise konunun alt başlıklarıdır.

İkinci genel konu başlığı Büyük Millet Meclisi’dir. Alt başlıklarda “meclisin vazifeleri (kanun yapmak, hükümeti teşkil ve murakabe vazifeleri), Meclisin çalışması, yeni seçilen Meclisin yaptığı işler, mebusların yeminleri, Riyaset Divanı, Meclisin toplanması ve tatili, mebusluğun mahiyeti, imtiyazlar ve mebus sıfatının kalkması, Meclis müzakereleri ve müzakerelerde disiplin, umumi heyet, encümenler ve vazifeleri, muvakkat ve muhtelit encümenler ve encümenlerin intihabı” konuları anlatılır.

Sonraki genel başlık “Kanun”dur. “Kanunun tarifi ve mahiyeti, kanun teklif ve müzakeresi, kanunlarda müşterek bazı şekiller, kanunun tefsiri ve kanuna itaat etme vazifesi” konularına değinilir.

“Bütçe” genel başlığında “bütçenin tarifinden ve hazırlanmasından, Kat’i Hesap Kanunu’ndan ve Muhasebat Divanı ile bu divanın vazifelerinden” bahsedilir.

Meclisin hükümeti teşkil vazifesi dâhilinde “İcra Vekilleri Heyeti’nin kurulması; mebusların hükümeti murakabe vazifeleri kapsamında ise murakabe şekilleri ile Divanı Ali” ele alınır.

Sıradaki konu başlıklarında şu teşkilatların görevleriyle ve uygulamalarıyla detaylı şekilde incelendiği görülür:

“İcra Vekilleri Heyeti, Adliye Vekâleti, Milli Müdafaa Vekâleti, Dâhiliye Vekâleti, Hariciye Vekâleti, Maliye Vekâleti, Maarif Vekâleti, Nafia Vekâleti, İktisat Vekâleti, Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti, Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti, Ziraat Vekâleti, Münakalat Vekâleti ve Ticaret Vekâleti.”

İçindekiler kısmının son genel başlıklarında ise “resmi dairelerde iş takibinin nasıl yapılacağından ve Cumhuriyet Halk Partisi başlığı altında siyasi partilerden, Halk Partisi ile Halkevleri ve şubelerinden” bahsedilir.

Yurt Bilgisi II ders kitabının ilk konusu olan “Anayasa”da, devlet şeklinin cumhuriyet olduğunu gösteren birinci maddenin değiştirilmesinin dahi hiçbir şekilde teklif edilemeyeceği belirtildikten sonra eklenir: “Bu temelin sarsılmasına hiçbir Türk vicdanı müsaade etmez.”¹⁷⁶

Devam eden başlıkta anayasanın doğuşu “Meşrutiyet, Büyük Millet Meclisi Hükümeti ve Cumhuriyet Devri” olmak üzere üç farklı başlıkta ele alınır. İlk evre anlatılırken Osmanlı yönetimi yine eski ve yeni karşılaştırmalarına tabi tutulduğu konularda eleştirilirken, Meşrutiyet Devri’ne görece daha ılımlı bir yaklaşım vardır:

“Meşrutiyet Devri’nin milletin egemenliğine, memleketin yükselmesine biraz yardımcı olmuş ise de padişahların her işe karışmaları, birçok iyi işlerin yarım kalmasına sebep oldu ve bu yüzden memleket asıl kurtuluş yolunu bir türlü bulamadı. Yapılan işler daima yarım ve cesaretsiz tedbirlerden ibaretti.”¹⁷⁷

Büyük Millet Meclisi Hükümeti Devri konusuna gelindiğinde ise doğal olarak milliyetçilik söylemlerinin ilkiyle de karşılaşmış oluruz:

“... Osmanlı İmparatorluğunu ortadan kaldırmak, Türk yurdunu bölüşmek için geniş bir plan hazırlandığı anlaşılıyordu. Fakat Türk milleti ölmiyecekti. Türklüğün binlerce yıllardan beri süren egemenlik ve hürriyet sevgisi harekete geçti. Atatürk’ün etrafında toplanan Türk büyüklerinin idaresinde bütün Türk milleti ayağa kalktı. Çeşitli milli guruplar, çiğnenmek istenen Türk egemenliğini ölünceye kadar korumak için silaha sarıldılar ve dört bir taraftan yurda giren düşmanlara karşı yürüdüler.”¹⁷⁸

Kolayca anlaşılacağı üzere Yurt Bilgisi ve Askerlik Hazırlık Dersleri’ni alan öğrencilerden de aynı tutum ve cesaret beklenmektedir.

¹⁷⁶ Tezer Taşkıran, **Yurt Bilgisi II Ortaokul Kitapları**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1941, s. 2.

¹⁷⁷ Taşkıran, a.g.e., s. 3- 4.

¹⁷⁸ a.g.e., s. 5.

Cumhuriyet Devri'nin anlatıldığı bölüme gelindiğinde ise ulusallaşma konusuna son rötuş yapılmıştır bile:

“Her Türk ünlü geçmişi ile övünebilir. Her Türk hakkını ve vazifesini bilir bir Cumhuriyet vatandaşıdır.”¹⁷⁹

Yurt Bilgisi II kitabının en detaylı üzerinde durduğu kurumlardan birisi, “Milli Savunma Bakanlığı”dır. Bu konu anlatırken Askerliğe Hazırlık derslerinin de yabancı olmadığı “milli savunma, milli güvenlik, Türk ordusu, barış zamanında savaşa hazırlanmak” kavramları üzerinden gidilir:

“... Güvenlik içinde, şerefini koruyarak yaşamak isteyen bir milletin savunma tedbirlerinin çok sağlam ve kuvvetli olması gerektir. Yurdunu korumaya iyi hazırlanmamış olan bir memleketin hayat ve egemenliği daima tehlikedir. Bunun içindir ki devletin en önemli ve ilk görevi olarak Milli Savunmayı görüyoruz. Milli Savunmanın temeli ordudur. Türk ordusu binlerce senelik parlak geçmişi olan, bütün dünyanın saygısını kazanmış kahraman bir ordudur. Türk ordusu düzenliği ile mükemmel bir okul, taşıdığı yüksek iman ve kudretiyle de bir şeref ocağıdır.”¹⁸⁰

Aynı şekilde “Milli Eğitim Bakanlığı” konusunda da dönemin üzerinde yoğunlaştığı temaların izleri vardır:

“Bakanlığın görevleri... Her derecede genel ve meslek okullarının ders programlarını ve kitaplarını hazırlar, halkı Cumhuriyet esaslarına göre yetiştirmek ve bütün eğitim müesseselerinde milli eğitimi sağlamlaştırmak tedbirlerini düşünür.”¹⁸¹

Eğitimde millilik ve karma eğitim kavramlarının altının çizildiği bir başka mesele de Halkevleri ve Halkodaları” konusudur. Metinde, Cumhuriyet Halk Partisi'ne mal edilen bu kuruluşlar “milli hayatın ve milli eğitimin başlıca yuvaları” olarak tanımlanır. Ayrıca buralarda erkek ve kadın vatandaşların bir arada toplandıkları bir salon olduğundan bahsedilir. Yurdun her köşesindeki

¹⁷⁹ a.g.e., s. 8.

¹⁸⁰ a.g.e., s. 74.

¹⁸¹ a.g.e., s. 103.

ilgili salonlarda “bütün” vatandaşlar “karşılıklı saygı ve sevgi ile temiz, aydınlatici, faydalı, öğretici, neşeli toplantılar” yaparlar.¹⁸²

Son olarak, incelenen kitabın sonunda, konuları kapsayan 121 sorunun bulunduğu uzun bir bölüm vardır. Bu soruların bir kısmı doğrudan bilgiye yönelikken, diğer kısmı öğrenciyi düşünmeye ve fikirlerini açıklamaya sevk eder. Ancak tabii ki bu fikirler yine kendisine öğretilenler doğrultusunda açıklanmalıdır:

“9- Atatürk <<Bir milletin ruhu zaptolunmadıkça, bir milletin azim ve iradesi kırılmadıkça o millete hâkim olmanın imkânı yoktur>> diyor, bu fikri açınız.”¹⁸³

“17- İnönü <<Devrimcilerin ölürken kalanlardan ve yeni yetişenlerden bir tek dileği vardır: cansız bileklerinde sallanan vazife bayrağını kavrayıp daha yüksekte dalgalandırmaktır>> diyor. Bu fikri açınız.

20- Atatürk <<Egemenlik verilmez, alınır>> diyor. Bu fikri açınız.”¹⁸⁴

“69- Milli Savunma sözünden ne anlıyorsunuz? Bir memleket için bu düşüncenin büyük önemini gösteriniz. Bulduğunuz yerde Milli Savunma Bakanlığının ne gibi kuruluşu vardır?”¹⁸⁵

“85- Cumhuriyetimiz sizlerin nasıl yetişmenizi istiyor? Siz bu sıfatları taşıyor musunuz? Henüz tam olmamış olanları kuvvetlendirmeye çalışıyor musunuz?”¹⁸⁶

1950 yılına gelindiğinde Yurt Bilgisi ders kitaplarının içerik, anlayış ve isim olarak tamamen değiştiğini görürüz. Artık dersin adı “Yurttaşlık Bilgisi” olmuştur. İçeriğindeki konular ise ulusallaşma etkilerinden –önceki kitaplarla karşılaştırıldığında- neredeyse arınmıştır. Örneğin, Yayın Müdürlüğü’nün 13. 10. 1950 günlü ve 82/ 14490 sayılı emriyle basılan Yurttaşlık Bilgisi II ders

¹⁸² a.g.e., s. 140.

¹⁸³ a.g.e., s. 142.

¹⁸⁴ a.g.e., s. 143.

¹⁸⁵ a.g.e., s. 146.

¹⁸⁶ a.g.e., s. 147.

kitaplarında¹⁸⁷ “Yurt” ve “Millet” başlıklı kısa konular dışında kesinlikle önceki kitaplardaki ulusallaşma temalarına ait konulara rastlanmaz. İçindekiler kısmında “Topluluğu Yaşatan Kurumlar”, Millet Topluluğu”, Devletin Yasama Görevi”, “Cumhurbaşkanı”, “Bakanlıklar”, “Yargı Görevi” ve “Yargıtay” genel başlıkları altında “ekonomik hayat, tarım ve endüstri, ticaret, kooperatifler, bankalar, idari kuruluşlar, devlet, anayasa, Büyük Millet Meclisi, görevleri ve yetkileri, komisyonlar, Bakanlar Kurulu, tüzükler, yönetmelikler, bakanlıklar, mahkemeler ve davalarda yapılması gereken işler” gibi cansız konulara değinilir. Öğrenciye herhangi bir duygu verilmez, onun yerine öğrenci uzun ve resmi bir dil kullanılarak aktarılmış salt bilgiyle baş başa bırakılır.

Aynı yıl basılan Yurttaşlık Bilgisi III ders kitabında¹⁸⁸ durum biraz daha farklıdır. “Demokrasi”, “Hak ve Vazife”, “Vatandaşlık Ödevlerimiz” ve “Meslek Seçimi” genel başlıklarıyla “demokrasi kavramı, Cumhuriyet, yaşamak hakkı, hürriyet ve çeşitli şekilleri, seçim, milletvekili seçimi, Yüksek Seçim Kurulu, vergi ve çeşitleri, il özel idareleri, askerlik daire ve şubeleri, askerlik yaşı ve yoklamalar, meslek ve iş bölümü” gibi alt başlıklar verilir.

“Demokrasi” başlığını taşıyan konuda demokrasi kavramını anlatan cümleler “demokrasiyi seviyoruz” teması altına yerleşir. Hedeflenen yaş grubundaki öğrencilerin anlayacağı sadelikte anlatılan konuda göze çarpan özellik sürekli “biz” öznelerinin kullanılmasıdır:

“Biz, idare edilenin rıza ve isteğine dayanan bir idare şekli istiyoruz. Vatandaşların kendi kendilerini idare etmelerini istiyoruz... Kendi kendilerini idare etmekten haz ve gurur duymalarını istiyoruz. Bütün vatandaşların başkalarına zarar vermemek şartı ile hürriyet içinde yaşamalarını istiyoruz.”¹⁸⁹

¹⁸⁷ Tezer Taşkıran, **Yurttaşlık Bilgisi II Ortaokul Kitapları**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1950 ve

Tezer Taşkıran, **Yurttaşlık Bilgisi II Ortaokul Kitapları**, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1950.

¹⁸⁸ Tezer Taşkıran, **Yurttaşlık Bilgisi III Ortaokul Kitapları**, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1950.

¹⁸⁹ a.g.e., s. 3.

Aslında burada basitleştirilerek verilmek istenen mesaj açıktır. Klasik devlet ve vatandaş söylemi içinde kendine yer bulan “devletin esas gayesi insanlara hükmetmek, onları çeşitli usullerle korkutarak baskı ve inzibat altında tutmak değildir...bilakis, devlet meşru bir hukuk düzeni kurarak, vatandaşların emniyet ve eşitlik içinde olmalarını”¹⁹⁰ ifadesinin temelinde devlet ve vatandaş öznelerinin “biz” tanımlamasıyla birleştirilmesi ve aynı tarafta olduklarını anlamalarının sağlanması vardır.

Ayrıca yine “Demokrasi” konusu içinde geçen dikkat çekici bir ifade vardır:

“...bu idare, halk idaresidir. Çünkü demokrasi fert ve zümre istibdatına karşı emniyettir. Çünkü demokrasi, halka bir monarşide ve aristokraside görülmiyen bir güven vermektedir.”¹⁹¹

Verilen paragrafta bahsedilen “fert ve zümre istibdatı”nda geçen kişi ve grupların kim olduğu belirtilmez. 1940ların ortalarına kadar bu konular işlenirken Osmanlı Devleti ile sürekli eski ve yeni karşılaştırmasına gidildiğini görürüz. Ancak burada Osmanlı yönetiminden hiç bahsedilmediği gibi incelenen kitaplar içinde ilk kez kullanılan bir kavram ortaya atılır: aristokrasi. Acaba önceki cümlede bahsedilen baskıcı fert ve zümredekiler mi aristokrasiyi oluştururlar? Türkiye ne zaman aristokrasi ile yönetilmiştir?

Yine bu konu içinde ve kitabın genelinde fark edilen bir değişiklik de “millet” kelimesinin yerini “halk” sözcüğünün almış olmasıdır.

“Yurtta barış, dünyada barış” ifadesinin sıklıkla tekrar edildiği kitapta, askerlik vazifesine ayrı bir yer verilir. Ama bu konunun işleyişinde de bir farklılık vardır. Askerliğin manevi yönüne değil somut kurallarına ve uygulamalarına yoğunlaşılır. Kitabın yazarı, “vatandaşın” vatana karşı en esaslı vazifesinin askerlik olduğunu dile getirir ve bir tehlikeyle karşılaşılması durumunda tehlikenin kaldırılması için gerekirse hayatımızı vermemize dair “emri” öğrencilere hatırlatır. Ayrıca orduya asker ve subay olarak giren vatandaşların ettikleri askerlik yemininin, bu vazifenin ne kadar önemli ve yüksek olduğunu gösterdiğine inanılır:

¹⁹⁰ Mahmut Erdoğan, **Devlet ve Vatandaş**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1974, s. 1.

¹⁹¹ Taşkıran, a.g.e., s. 3.

“Barışta, seferde, karada, denizde ve havada, her zaman ve her yerde milletime ve cumhuriyete doğruluk ve sevgi ile hizmet ve kanunlara ve nizamlara ve emirlere itaat edeceğime ve askerliğin namusunu, Türk sancağının şanını canımdan aziz bilip gerektiğinde vatan, cumhuriyet ve vazife uğrunda seve seve hayatımı feda eyliyeceğime namusum üzerine ant içerim.”¹⁹²

Aynı konu içerisinde “neden askerlik eğitimi alınır” sorusuna cevap verilir. Buna göre, bugün askerlik görevi bütün vatandaşların borcudur ve her vatandaş savaş çıkması halinde memleketin korunmasında görevlidir. Bu yüzden de barış zamanında harp usullerinin, askerlikte gerekli olan beden ve ruh kabiliyetinin ve silahların nasıl kullanılacağına öğrenilmesi gerekir.¹⁹³

Anlaşılabacağı üzere diğer Yurt Bilgisi kitaplarının aksine burada askerliğin duygusu üzerinde değil askerlik daire ve şubeleri, askerlik yaşı ve yoklamalar ile askere alma usulleri gibi somut bilgiler üzerinde durulur. Bu bilgiler detaylarıyla uzun uzun verilir. Ne bu konuda ne de diğer konu başlıklarında Mustafa Kemal Atatürk’e atıfta bulunulmasına rastlanmaz.

Bu değişiklikler bir sonraki başlıkta ele alınacak Milli Eğitim Politikaları” konusunda hükümetlere göre değişecek olan eğitim anlayışının küçük bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

1.5.5 Akşam Erkek Sanat Okulları İçin Okuma ve Yurt Bilgisi Ders Kitabı (1944)

Yurt Bilgisi ders kitaplarının incelendiği bu kısımda ilkokul ve ortaokul kitapları ele alındı. Ancak araştırma sırasında ulaşılan ve farklı bir isimle okutulan Yurt Bilgisi ders kitabına da değinilmesinde fayda vardır. Kitap, Erkek Teknik Öğretim Okullarında “Akşam Erkek Sanat Okulları Birinci Sınıfları İçin Okuma ve Yurt Bilgisi”¹⁹⁴ adıyla okutulur. 1944 yılında basılan kitabın yazarı Ankara Erkek Sanat Enstitüsü Türkçe Öğretmeni Süleyman Kazmaz’dır.

¹⁹² Yurt Bilgisi İlkokul Kitapları: IV. Sınıf, s. 35.

¹⁹³ a.g.e., s. 35.

¹⁹⁴ Süleyman Kazmaz, **Erkek Teknik Öğretim Okulları, Akşam Erkek Sanat Okulları Birinci Sınıfları İçin Okuma ve Yurt Bilgisi**, Maarif Matbaası, Ankara, 1944.

Kitapta yurtla ve yurttaşlıkla ilgili bilgiler okuma parçaları yoluyla verilir ve yapılandırmacı bir ders kitabı tasarımı anlayışı öne çıkar. İçindekiler kısmında yer alan okuma parçaları şunlardır: “Ana- Baba, Çocuklar, Mahallede Son Gün, Serçeler, İyi Komşu, Ahmet ve Türk Milleti, Demirci Hüseyin Usta, Demirciye, İş Bölümü, Hastane, Belediye, Akşehir, Vergi ve Hükümet, İç Güven, Atatürk ve Çocuk, Yardımlaşma- Kızılay, Yanan Fabrika, Yeni Demirciliğe Doğru, Bolu Türküsü, Akşam Sanat Okulu, Okumak- Kitap, Kiraz Bayramları, Okul ve Fabrika, Avrupa’da Sanayi İnkılabı, Yeni Sanayi, Ahmet Ne Olmak İstiyor?, Akçadağ’a Selam, Ahmet’in Askerliği, Bir Harb Hatırası, Pamuk Tarlası, Vatan”¹⁹⁵ Kerim Yund, Kemal Or, Bekir Sıtkı Baykal, Ziya Tarık Işıtman, Ömer Bedrettin Uşaklı, Niyazi Berkes ve Mehmet Tuğrul gibi isimler okuma parçası yazarlarından bazılarıdır. İmzasız yazıların ortak yazıldığı “Müellif” imzasıyla belirtilir.

Kitaptaki parçalara hâkim olan genel anlayış, öğretilmesi hedeflenen tüm bilgilerin günlük hayatta karşılaşılan meselelerle ilgili olduğunu vurgulamaktır.

Parçalarda “Ahmet” karakteri üzerinden mesaj verilir. Ahmet’in babası hasta olmasına rağmen sürekli çalışan ve yaşlılığının belirtilerini iyiden iyiye hisseden bıkkın bir adamdır. Ama her şeye ailesi için katlanmaktadır. Annesi ise komşuların tahtalarını silerek ailenin geçimine katkıda bulunmaya çalışan fedakâr bir kadındır. Kocasını “gönül yoldaşı” olarak görür. Babası, Ahmet’i sorduğunda “okula gidiyorum” diyerek evden çıktığını öğrenir. Sonra anne ve baba arasında şu diyalog gelişir:

“Baba: Artık şu çocuğa bir iş düşünmeli. İlkokulu bitirdi; iş tutacak çağa geldi demektir.

Anne: Ayol, çocukcağız daha bir hafta oldu okulu bitireli, neye bu kadar acele ediyorsun?

Baba: Acele değil Ayşe, tam zamanı. Okulu bitirdi; iyi kötü kendine yetecek kadar bir şeyler öğrendi. Şimdi de bir sanat, bir geçim yolu ister... Okuldan sonra onu başıboş bırakırsak elimizden çıkar, kimseye yaramaz olur. Onun için bugünden tezi yok, onu bir işe yerleştirelim... Gerçi ben şimdiye kadar hep onları düşündüm; yemedim

¹⁹⁵ Kazmaz, a.g.e., s. içindekiler.

yedirdim, giymedim giydirdim. Allah elden ayaktan edinceye kadar da böyle olacak... Eh.. Dünyanın binbir türlü hali var.. Sonra nemiz var ki güvenelim? Çocuğu hazır yiyici yapmamalı, ne hazıra konsun, ne bize güvensin: elinden iş gelsin, hayatını tek başına kazansın, ben bunu istiyorum.

Anne: Peki gelsin bir de ona sor...”¹⁹⁶

Bu kısacık metni okumak hem kitabın, hem de dönemin çocuğa ve eğitime bakış açısı hakkında fikir sahibi olmamıza yardımcı olabilir. Öncelikle hikâyede dönemin en popüler kavramlarından birisi olan “fedakârlık” yoğun biçimde işlenir. Parasız, hasta ve hala çalışmak zorunda olan bir babanın ve ona yardım eden annenin durumu hiç yadırganmaz. Çocukları olan Ahmet “ilkokulu” bitirdiği için babası artık onun iş tutacak çağa geldiğine inanır. Annesinin başta bu konuyla ilgili tereddütleri olsa da babanın açıklamalarına ikna olur ya da boyun eğer. Babaya göre “ağaç yaşken eğilir” ve Ahmet’in “hazır yiyici” olmaması gerektir. Anlaşıldığı kadarıyla Ahmet’in daha fazla okumasına ihtimal verilmiyor ya da buna imkân yok ve belki de bu yüzden babasının yönlendirmeleriyle onun da kendi ebeveynleri gibi bir hayatı olacak. Ahmet ise bu konuda şikâyetçi olmayacak, “Allah elden ayaktan edinceye kadar” o da çalışacak.

Metin sonuna parçanın içinde geçen kelimelerden ve deyimlerden oluşturulmuş bir sözlük eklenmiş. Ayrıca sözlükten sonra da “Sorular” başlığı altında “Murat ne ile geçiniyordu, neden korkuyordu, Ayşe kocasına nasıl davranıyor, karı koca neye karar veriyorlar, babası neden Ahmet’i sanat, meslek sahibi yapmak istiyor ve anne babanın hareketini nasıl buluyorsunuz” sorularına cevap arandığı bir bölüm bulunuyor.

Büyük ihtimalle bu ve bunun gibi hikâyelerden oluşmuş kitap, akşam okullarında okuyan çocuklara bir meslek veya sanat sahibi olmanın zorunlu ve iyi bir şey olduğunu anlatmayı hedefliyordu. Ayrıca bu çocuklar yalnız olmadıklarını, birçoqlarıyla aynı şartlarda olduklarını böylece sezebilirlerdi.

¹⁹⁶ a.g.e., s. 1- 4.

Özetle, Mustafa Kemal, Cumhuriyet rejimiyle amaçlanan Batı uygarlığı seviyesine (ve hatta bu seviyenin üzerine) ancak kültür ve eğitim yoluyla kavuşulacağını biliyordu.¹⁹⁷ Yeni Türk Devleti'nin izleyeceği eğitim Ulusal Eğitim, ulusal eğitimin dili de Ulusal Dil olmak zorundaydı. Bu mecburiyetle birlikte eğitimle ilgili “her şeyin” kaçınılmaz olarak ulusallaşmak zorunda olduğunu Mustafa Kemal 22 Eylül 1924'te Samsun'da hitap ettiği öğretmenlere şu sözlerle açıklar:

“Efendiler; milli terbiyenin ne demek olduğunu bilmekte artık bir guna teşevvüş kalmamıştır. Bir de milli terbiye esas olduktan sonra onun lisanını, usulünü, vasıtalarını da milli yapmak zarureti gayri kabili münakaşadır.”¹⁹⁸

Kısacası eğitimin amacı milli terbiye verme ve ulusallaştırma yoluyla “aynı”laştırmaktır. Cumhuriyet rejiminin ve ulus devlet politikası, söz konusu “aynı”laştırma operasyonuna yönünü çevirirken, “milli eğitim” söylemi de, özellikle otuzlu yılların başından itibaren yürütülmesine hız verilen operasyonun pedagojik zeminini oluşturacaktı. Milli terbiye kavramının kapsamı oldukça muğlak olsa da, niyeti açısından “hiçbir kuşkuyla yer bırakmayacak” derecede politiktir.¹⁹⁹ Avrupa'da modern ulus- devletler ile birlikte ortaya çıkan siyasi söylemin yarattığı vatandaşlık kavramı, genç bir ulus- devlet olan Türkiye için de çok gereklidir.

1.5.6 “Yurt Bilgisi” Dersleri Vatandaşlığı

Vatandaşlığın bir olgu ve kurum olarak ortaya çıkışı Cumhuriyet'in kuruluşuna bağlanabileceği gibi, bu kurumun temellerinin 1839'dan itibaren süregelen modernleşme çabalarıyla oluşturulduğu da savunulabilir bir fikirdir. Çünkü çalışmamız açısından her iki görüşün birleştiği nokta aynıdır. Vatan ve yurt kavramlarının devlet ve birey arasındaki ilişkinin vazgeçilmez ifadesi olması, vatandaşlık kavramının da tamamen vatanla ilgili bir kavram olarak doğmasına neden olmuştur. Eğer vatandaşlık kavramı devlet ve birey arasındaki “yasal ve

¹⁹⁷ Kubilay Yeşil ve Murat Muhasiboğlu, **19 Mayıs 57 Yaşında**, Gençlikte Hamle Dergisi Yayınları, Eser Matbaası, İstanbul, 1976, s. 138.

¹⁹⁸ Şerafettin Turan, **Atatürk ve Ulusal Dil**, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, İstanbul, 1998, s. 22- 23.

¹⁹⁹ Üstel, a.g.e., s. 138.

siyasal” ilişkiyi ifade etmiyorsa devlet- birey ilişkisi vatandaşlık olarak adlandırılmaz. Çünkü bu ilişki bireyin hak ve özgürlüklerini tanımlar. Yani bu noktada devlet, bireyin hak ve özgürlüklerini “meşrulaştıran ve koruyan” bir kurum olarak ortaya çıkar. Bu durumda devlet tarafından verilmeyen veya onun korumadığı hak ve özgürlüklerin olması mümkün değildir. Öyleyse vatandaşlık ya da yurttaşlık dendiği zaman Türkiye’de akla, birbirinden ayrılamaz devlet, millet ve birey arasındaki yasal ve siyasal ilişki gelmelidir.²⁰⁰

Söz konusu yurttaş refleksleri açısından sivil değil “militan”dır.²⁰¹ Bu yeni yurttaş tipi, “sıcak savaş yurtseverliği”ni barış zamanına taşır ve böylece Cumhuriyet sürekli bir zihinsel seferberlik alanı haline gelir. Yurdunun “canından çok seven” bu yurttaş, bir tür kandaşlar topluluğunun üyesidir.²⁰² Zaten Cumhuriyet öğretmenlerinden beklenen şey, okullaşma oranının en yüksek olduğu ilkokuldan itibaren bu özelliklere sahip “milli yurttaş” üretmeleridir. Bu profilin en tamamlayıcı özellikleri ise devlete sadakat ve fedakârlıktır. Cumhuriyet’in 1950’ye kadar süren resmi yurttaş anlayışının temelinde “etnik- kültürel” bir aidiyet duygusu yatar.²⁰³ Özellikle dönemin Yurt Bilgisi ve Askerliğe Hazırlık gibi dersleri başta olmak üzere, neredeyse tüm ders kitaplarında yapılan vurgu budur. Devlete sadakat, fedakârlık ve aidiyet duyguları Türklerin tarihsel özellikleriyle ilişkilendirilerek “doğallaştırılmakta”, yurtseverliğin ve yurttaşlığın en önemli göstergesi olarak yüceltilmektedir. Yüceltme işlemi en fazla “en kutsal görev” olan askerlik vazifesi üzerinden yapılır. Bu noktada, uyandırılan duygulara bir de “disiplin anlayışı” eklenir ve sürekli yaratılan bir dış düşman ve ani saldırı paranoyasıyla vatandaşlardan, “yaşama hakları”nı sorgusuz sualsiz devlete teslim etmeleri istenir.²⁰⁴

²⁰⁰ Kaya ve Tarhanlı, a.g.e., s. 87.

²⁰¹ Üstel, a.g.e., s. 327.

²⁰² a.g.e., s. 197.

²⁰³ a.g.e., s. 326.

²⁰⁴ Oğuz, a.g.e., s. 117- 119.

Bütün bunlar yan yana konulduğunda Cumhuriyet yönetiminin devrimi yaşatacağı sınıfı kültürel planda yaratmaya çalıştığı²⁰⁵ ve tıpkı kültür kavramı gibi “kimlik” kavramının da devletin belli yönelimleri içinde belirlenen bir olgu olduğu anlaşılır: toplumun üzerinde taşıyacağı ve bireyin kendisini özdeşleştireceği kimlik önceden saptanarak belli bir kültür yönsemesi içine girilir.²⁰⁶

1.6 Erken Cumhuriyet Dönemi’nde Milliyetçilik Anlayışı

Cumhuriyet Dönemi’nde eğitim, bir üstyapı kurumu olan okul ile tüm toplumun devrimci kılınması temeli üzerinde ilerlemeci anlayışla yeniden inşa edilebileceği varsayımı üzerine kurulmuştu. Buradan hareketle laik, Cumhuriyetçi ve milli bir okulla yeni bir yol haritası oluşturuldu. Özellikle 1923- 1938 yılları arasında uygulanan eğitim pratiklerinin birçoğunun amacı eski ile her türlü bağı koparmaktı. “Yeni insan”ı oluşturmak ulusal eğitimin baş hedefi olacaktı. Osmanlı Devleti’ndeki padişaha sadakat, modern Türkiye’de Cumhuriyet’e ve ulusa bağlılığa dönüşecekti. Bağlılığı sağlayacak unsur ise Osmanlı’daki dinin yerine modern dünyanın milliyetçiliği olacaktı. Söz konusu milliyetçilik öğrencilere “Ne Mutlu Türküm diyene!” şiarı altında ırkçı değil, Türkçü olduğunu empoze edecekti. Eskiye dair ne varsa hepsiyle bağı koparması beklenen yeni milli yurttaş yeni bir ruhun, ahlakın ve erdemin temsilcisi olacaktı. Milli eğitim de bu yeniden yaratılmanın ocağı işlevini görecekti. “Türk Eğitim Sistemi” adı verilen sistemin içine milliyetçiliğin bütün anlam ve pratikleri yedirildi. Milliyetçi ritüeller, semboller ve uygulamalar eğitimin tüm kademelerinde yer aldı. Böylece “talim ve terbiye” kapsamında bedensel, zihinsel ve estetik tüm uygulamalar kitlesel bir nitelik kazandı. Milli bayram gösterilerinden okul içi resmi kutlamalara kadar neredeyse her pedagojik pratikte amaç, milli birlik içinde hareket eden yeni insanı yaratmaktı.²⁰⁷

²⁰⁵ Hasan Bülent Kahraman, **Postmodernite ile Modernite Arasında Türkiye**, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2007, s. 41.

²⁰⁶ a.g.e., s. 66.

²⁰⁷ Kemal İnal, **Eğitim ve İdeoloji**, Kalkedon Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 74- 79.

Sosyolojik anlamda “çağdaşlık” adı verilen bu proje, okul içinde milli birliğin yapısı kapsamında öğrencileri üniforma, tek müfredat, benzer ders kitaplarında cisimleşen sembolik bir eşitlik düzeni içine soktu. Böylece yeni insan, “ulus devletin okul tezgâhında üretilen standardı” temsil edecek ve her bakımdan milliyetçi olacaktı.²⁰⁸ O dönemde çağdaşlığın gereği de buydu.

Cumhuriyet’in Onuncu Yıl Nutku’nda “...milletimizin yüksek karakterini, yorulmaz çalışkanlığını, fitri zekâsını, ilme bağlılığını, güzel sanatlara sevgisini ve milli birlik duygusunu mütemadiyen ve her türlü vasıta ve tedbirlerle besleyerek inkişaf ettirmek milli ülkümüz...”²⁰⁹ diyen Mustafa Kemal Atatürk’ün, Türk eğitim sistemi mimarlarının Başöğretmeni olarak milli his ve milliyetçilikle ilgili fikirlerini anlamak, dönemin milliyetçilik anlayışını ve bunun eğitime yansımalarını anlamlandırabilmek açısından faydalı olacaktır.

Atatürk bizzat kaleme aldığı yurttaşlık bilgileri notlarında ulusu, “Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran Türkiye halkı” şeklinde tanımlayarak sözlerini şöyle sürdürür:

“Sözlerimin kolay anlaşılması için yine Türk ulusuna bakacağım; çünkü yeryüzünde ondan daha büyük, ondan daha eski, ondan daha temiz bir ulus yoktur ve bütün insanlık tarihinde de görülmemiştir”²¹⁰

Açıkça algılanacağı üzere ulus ve ulusun milli tarihi Türkiye halkını tanımlamada kullanılan önemli bir bileşendir. Atatürk’ün ve doğal olarak Erken Cumhuriyet Dönemi’nin klasik millet tanımına göre, “zengin bir hatıra mirasına sahip bulunan, beraber yaşamak hususunda müşterek arzu ve muvafakatte samimi olan ve sahip olunan mirasın muhafazasına beraber devam hususunda iradeleri müşterek olan insanların birleşmesinden” meydana gelen cemiyete “millet” adı verilir.²¹¹

²⁰⁸ İnal, a.g.e., s. 80.

²⁰⁹ İbrahim Akkuş, **Hayatı, Yaptıkları, Fikirleri ve Etkileriyle Atatürk**, Hoşgörü Yayınları, İstanbul, 2011, s. 177.

²¹⁰ Tezcan, a.g.e., s. 13.

²¹¹ Yusuf Sarınyay, **Atatürk’ün Millet ve Milliyetçilik Anlayışı**, MEB Yayınları, Ankara, 1999, s. 54.

Atatürk her millete uyabilecek bu genel tanımın dışında Türk milletinin oluşumunda etkili olan doğal faktörler olduğu görüşündedir. Bunlar siyasi varlıkta birlik, dil birliği, yurt birliği, ırk ve menşe birliği, tarihi karabet ve ahlaki karabettir. Yine klasik söyleme göre, Atatürk'ün milliyetçilik anlayışı milli birlik ve bütünlüğe büyük önem verir. Sınıf kavgasına karşıdır. Gerçekçidir ve vatan kavramına dayanır. Saldırgan değil barışçıdır. Irkçılığa ve milliyetçiliği reddeden akımlara karşıdır. Laiklik ve millet egemenliği ilkeleriyle bağlantılıdır. Demokrasiye yöneliktir. Ayrıca Türk milletinin çağdaşlaşmasını amaçlayan, ileriye dönük bir milliyetçiliktir.²¹²

Atatürk, milliyetçilik odaklı uygulamaların başarıya ulaşmasını ve yaygınlaşmasını sağlayan en önemli araçlardan birisinin milli his olduğu kanısındadır; bu hissin her fırsatta güçlendirilmesi gerektiğine vurgu yapar:

“... Millet analarının, millet babalarının, millet hocalarının ve millet büyüklerinin; evde, mektepte, orduda, fabrikada, her yerde ve her işte millet çocuklarına, milletin her ferdine bıkmaksızın ve mütemadiyen verecekleri milli terbiyenin gayesi işte bu yüksek milli hissi sağlamlaştırmak olmalıdır.”²¹³

Aynı şekilde milli his ve medeni his de birlikte düşünülmelidir. Çünkü Türk milleti “vicdanında milli hissin yanında insanı hissin şerefli yerini daima muhafaza etmekle” iftihar eder.²¹⁴

Atatürk'e göre, Türkler sessiz ve sedasız insanlardır. Tahammül etmenin ve sabrın temsilcisidir. Kimseye sataşmazlar, sakindirler, kimseye ilişmezler. Hatta öyle ki “bazen kafalarına vurarak yanlarından geçersiniz de döner bakarlar fakat yine de ses çıkarmazlar” ama bir gün “milli gurur denilen taptıkları o büyük imana” dokunulduğunda hemen ayağa kalkarlar ve kutsal haklarını almadıkça asla susmazlar ve oturmazlar. Kısacası kimseye sataşmazlar fakat “bir kez şahlanınca” da bütün dünya önlerine geçse

²¹² Sarımay, a.g.e., s. 68- 113.

²¹³ A.Afet İnan, **Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1969, s. 20- 21.

²¹⁴ İnan, a.g.e., s. 21.

durmazlar.²¹⁵ İşte Türk milleti için milli his bu anlama gelir ve milli hissin kendisini en fazla gösterebileceği sahalardan birisi eğitimidir. Çünkü bütün okullarda ve kültür kurumlarında “milli terbiye” esas kabul edilir. Ancak bu yolla genç zihinlerin “paslandırıcı, uyuşturucu ve hayali” bilgilerle doldurulması engellenebilir.²¹⁶

Hasan Ali Yücel de “İyi Vatandaş İyi İnsan”ında millet olgusuna ve milliyetçilik anlayışına değinir.²¹⁷ Ona göre, bir topluluğun “millet” olabilmesi sanıldığından çok daha zordur. Topluluklar için milliyet önemli bir olgunlaşma basamağıdır. Birey ve kişilik arasında nasıl bir bağ varsa, toplumlarla da milliyet arasında öyle bir bağ vardır. Bir insanın olgunluğa ulaşmak için emek vermesi gerekir. Aynı şekilde bir toplumun da milli bir varlık haline gelebilmesi için Tarih içinde derin bir çalışma sarf etmesi gerekir. Çünkü milli varlık bir bilinç meselesidir. Bilinç ise kültürle derinleşip aydınlanan bir anlayıştır. O halde, “milli şuur”, “milli kültür”ün olgunlaşmasına bağlıdır. Bu da ancak milli vazifeleri öğrenerek, yaparak “iyi vatandaş, iyi insan” olmayı başararak ulaşılabilecek bir hedeftir.²¹⁸

Diğer başka yazarların da Atatürk’ün millet ve milliyetçilik anlayışı, eğitimde ve kültürde millileşme ve Türk milletinin diğer milletler arasındaki yeri gibi konulara eğilerek, dönemin mesajını pekiştirerek aktarmak istedikleri görülür. Örneğin, Anadolu hakkında yapılan bir tanıtım konuşmasında şu ifadeler geçer:

“Dünyanın hiçbir yerinde, insan serüvenini bu denli temsil eden bir toprak bulunamaz: savaş toprağı, istila toprağı, karşılaşma toprağı ve bazen hatta kıyım toprağı... Ama aynı zamanda da birlikte yaşama, sentez ve ahenkli anlaşma toprağı. Fakat özellikle bu diyalektik yazgının ötesinde İyonyalı filozofların çağından beri, Diyojen’den Selçuk Çağı ozanı Mevlana’dan geçerek Cumhuriyet’in kurucusu Mustafa Kemal Atatürk’e kadar, yaşamlarının

²¹⁵ Ahmet Bekir Palazoğlu, **Atatürk İlkeleri**, Türk Hava Kurumu Yayınları, Ankara, 1998, s. 56.

²¹⁶ Palazoğlu, a.g.e., s. 85.

²¹⁷ Hasan Ali Yücel, **İyi Vatandaş İyi İnsan**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2004.

²¹⁸ Yücel, a.g.e., s. 211.

kendi düşüncelerinin somut örneği haline getirmeye çalışmış insanların toprağı...”²¹⁹

Yazara göre, Anadolu toprağı uzun zaman boyunca çeşitli rollere bürünmüştür ve bu topraklara hâkim olanlar buralarda hayatı, kendi düşüncelerine göre şekillendirmişlerdir. Bunları yapanlardan birisi de Cumhuriyet’in kurucusu Atatürk’tür ve bu bakımdan tarihe damgasını vurmuştur. Ayrıca “sert bir toprak” olan Anadolu, ikiyüzlülüğü ve değışkenliğı kabul etmez. İster Bizans olsun ister Osmanlı İmparatorluğu olsun, Anadolu hoşgörüsünün temel ilkelerine “ihamet etmeye cüret eden” bir siyasi örgüt mutlaka yine bu topraklar tarafından cezalandırılır. Öyleyse Yeni Cumhuriyet’in Anadolu’da barınabilmesinin temel sebebi ikiyüzlü olmaması ve değışken olmayan tek bir milleti çatısı altında toplayabilmesidir.²²⁰

Hıfzı Oğuz Bekata ise Cumhuriyet Dönemi’nin, milliyetçiliğın ve ulus-devletin hikâyesini şu sözlerle anlatır:

“Bitti bu ülke demişler, bitmemiş; öldü bu millet demişler, ölmemiş. Bir büyük adam çıkmış, toprak kalıntısını vatan, insan kalıntısını millet yapmak için bu halka sarılmış, bu halk da O’nu kucaklamış. Damarlardaki asil kan şerefını hatırlamış. Yalın ayak, her vasıttan mahrum, fakat yalnız o asil ve şerefli kan, Türk olmanın şuuru, milli bir iman halinde şahlanmış, düşman denize dökülmüş, harap ülkenin, perişan insanın yüzü güler olmuş, yeni bir cehit, yeni bir ümit, yeni bir milli hamle: toprak uyanmış, vatan olmaya; insan uyanmış, millet olmaya başlamış. Örümcek yuvasından tarihimiz, karınca yuvasından dilimiz kurtulmuş. ,ümmet idraki millet idrakine dönmüş. Padişahın mülkünü vatan, padişahın kulunu vatandaş yapmışız. İnsanımız, insan olmanın şerefine, itibarına konuşma yoluna girmiş. Tarihi şan, istikbali ümit dolu, bir millet heyecanı içinde, “Ne Mutlu Türküm Diyene!” demiş, öğünmüşüz. Tarihin karanlığında kaybettiğimiz benliğimizi yeniden bulmuş, insanlık ailesinin güvenilir, itibarlı ve kuvvetli bir uzvu olmuşuz. Vadeden yarınlara, muasır medeniyete doğru bir milli inşanın şevki içine girmişiz...”²²¹

²¹⁹ Server Tanilli, **Uygarlık Tarihi**, Adam Yayınları, İstanbul, 1999, s. 317.

²²⁰ Tanilli, a.g.e., s. 317.

²²¹ Hıfzı Oğuz Bekata, **Birinci Cumhuriyet Biterken**, Çığır Yayınları, Ankara, 1960, s. 7- 8.

Destanlı ve edebi bir söyleyişle anlatılan bu kısacık öykü, dönemin heyecanını ve motivasyonunu anlayabilmek için yeterlidir. Ancak Atatürk'ü ve milliyetçilik duygusunu anlatan tüm metinler bu kadar kusursuz, eşitlikçi ve doğal olarak gelişmişlik havası yaratan bir milliyetçilikten bahsetmezler. Örneğin, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun "Biyografik Tahlil Denemesi" olarak adlandırdığı "Atatürk" adlı eserinde milliyetçilik duygusunu, başka milletler karşısında duyulan aşağılık kompleksinden bir kurtuluş yolu olarak görür. Bu konudaki referansının da Atatürk'ün bizzat anlattıkları ve yazarın kendi gözlemleri olduğu anlaşılır:

"Hudutsuz bir gurur; hudutsuz bir izzetinefis... İşte milliyet duygusu onda böyle tecelli etmişti. Dünyanın en rint, en kalender ve en müsamahalı insanı olan Mustafa Kemal, bir yabancının, hassaten bir Avrupalı yabancının bulunduğu yerde dünyanın en kaygılı, en tedirgin ve en alıngan adamlarından biri haline girerdi."²²²

Karaosmanoğlu'nun böyle düşünmesindeki sebep Atatürk'ün kendi ağzından dinlediği ve sözlerine "Benim ilk Avrupa seyahatim baştanbaşa bir kepezelikdir..." diye başladığı bir anısıdır: Meşrutiyet'in ilan edilmesinden kısa bir süre sonra Mustafa Kemal, Binbaşı Selahaddin Bey isminde bir arkadaşıyla Paris'e gitmeye karar verir. İlk iş olarak bir hazır giyim mağazasına giderler çünkü o zamana kadar hiç sivil giyinmemişlerdir. Aslında böyle bir yolculuk için ne tür giysiler satın almaları gerektiğine dair bir fikirleri yoktur ama yine de kendi zevklerine uygun birkaç kat elbise alırlar. Mustafa Kemal geniş kırmızı satrançlı bir nefti kostüm alır. Arkadaşı da buna benzer bir kıyafet seçmiştir. Mustafa Kemal ne olur ne olmaz diyerek bavuluna bir de şapka koydurur. Ancak Binbaşı Selahaddin Bey şapka istemez ve Paris'e fesle gitme konusunda ısrarcı olur. Ona göre "fesin itibarı asıl şimdi yükselmiştir" çünkü Avrupa basını Meşrutiyet'in ilanını öve öve bitirememektedir. Mustafa Kemal yine de tedbiri elden bırakmak istemez ve sınırı geçer geçmez şapkasını başına geçirir. O zamanlar ilk Avrupa istasyonu Belgrad'dır. Selahaddin Bey tren

²²²Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Atatürk Biyografik Tahlil Denemesi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 93.

durur durmaz fesli başını pencereden dışarı uzatır ve gülümseyerek ahaliyi seyretmeye başlar. O sırada sepetlerle yemiş satan bir çocuğu çağırır, pazarlığa başlar. Binbaşı tek kelime Sırpça bilmemektedir, çocuk da Türkçe'yi anlamamaktadır. Bir süre ikisi de kendi dillerinden bağırdıktan sonra seyyar manav çocuk kızar, yüzünü öfkeyle buruşturur ve Selahaddin Bey'e şu sözlerle hakaret eder: "Tuh, Turkos!". O sırada tren hareket eder ve Mustafa Kemal arkadaşına dönüp "Gördün mü birader?" der ama Selahaddin Bey kendi görüşünde ayak diremektedir ve fesini çıkarmaz. Paris'e vardıklarında iki arkadaşın görüntüsü artık gerçekten bir "gariplik" halini almıştır. Üstelik gittikleri otelde Binbaşı bir sorun daha çıkarır ve daha ucuz olması için mutlaka iki yataklı bir oda ister. Otelde çalışanlar kendilerini tutamayıp bu ısrar karşısında tuhaf tuhaf bakmaya başlamışlardır ki o sırada Paris Sefareti'nde ateşemiliter olan Ali Fethi Bey imdatlarına yetişir. Onları görür görmez şöyle der:

"Bu ne hal, bu ne kıyafet!"²²³

Yazar bu durumu yorumlarken öncelikle Atatürk'ün "fikir ve ruh itibarıyla kendisini müsavi telakki ettiği" insanlar arasında şeklen "egzotik bir mahlûk gibi" dolaşmaktan çok rahatsız olduğunu, bu durumun çok ağrına gittiğini belirtir. Çünkü Atatürk, Türklerin bu medeniyetin öncülerinden biri olduğunu varsayar. Karaosmanoğlu'nun bu görüşe de bir diyeceği vardır:

"Papazı papaz yapan cübbe değildir."²²⁴

Kurtuluş Savaşı öncesinde hâkim olan umutsuzluk duygusuna karşı Nietzsche'nin üst insanı gibi bir kahraman arayan ve bu kahramanı Atatürk'te bulan Karaosmanoğlu, Türk milletinin bu kahramanda tek bir adam haline geldiğini savunur. Öyle ki Türk milletinin manevi özelliklerini araştırmak isteyen herhangi bir yabancı araştırmacı bunları Atatürk'ün şahsına bakarak bulabilirdi. Bu cisimleşme "pagan dinlerindeki bazı ilahi misterleri" andırıyordu. Çünkü Atatürk'ün millet yolunda yaptığı her hareket sembolik bir ayini andırırdı. Yazar, Atatürk'ün milliyetçiliği bir mezhep ya da bir din olarak

²²³ Karaosmanoğlu, a.g.e., s. 93- 94.

²²⁴ a.g.e., s. 95.

aklından geçirip geçirmediğinden emin olmasa da, o bunu aklından geçirmemiş olsa bile Türklüğü ve Türk olan şeyleri “dindarane bir aşkla” sevdiğinden emindir. Emin olduğu bir diğer şey de Atatürk’ün hayata gözlerini kaparken “asil soyun ebediyeti” içinde eriyip gittiğine inancı olduğudur.²²⁵

Milliyetçilere genel bir eleştiri de Maurois’ten gelir. Ona göre devrimciler sık sık yeni cemiyetler meydana getirmek isterler ve söz konusu cemiyetlerde aile sevgisinin yerini “ulusal ve ya devrimci bir taassup” veya “kışla arkadaşlığı” alır.²²⁶ Cumhuriyet döneminin ileriki zamanlarında onunla aynı fikirde olanlar mutlaka çıkacaktı ve bu anlayış farklılığı yaşamın her alanına olduğu gibi milli eğitime de yansiyacaktı. Buna rağmen, Atatürk’ün “Ne Mutlu Türküm diyene!” demesi ve “Türk, Övün, Çalış, Güven” öğütünde bulunması aslında yarattığı düzenin korunmasında hangi yolun ve anlayışın takip edileceğini açıkça ifade ediyordu. Erken Dönem Cumhuriyet’in sonuna kadar bu yolu takip edenler, onun ideolojisini ve izlemenin ulusal bir görev olduğuna yürekten inanarak²²⁷ bu görüşü milli eğitimin bir parçası halinde yaşatmaya devam edeceklerdi.

Anlaşıldığı üzere toplumun tüm kesimlerinde ulus olma bilincinin gelişip yerleşebilmesi için gelecek kuşakların eğitiminin, toplumca benimsenmiş “değerler dizgesi” içinde ele alınması gerekmektedir. Çünkü bir ulusu ulus yapan kültür, ulusal eğitim kurumlarında biçimlendirilmekteydi.²²⁸

Atatürk ve Cumhuriyet Halk Partisi modern Türk ulus devletinin kuruluş sürecinde kilit rol oynadılar. Kemalizm, yeni Türk ulus devletinin resmi ideolojisi olarak kabul edildi. Bu yüzden Türk milli eğitim ideolojisi de bu damgayı taşır.²²⁹ Bağımsız ve mutlu kalmak isteyen her millet yeni neslin ruhuna özel bir vasfın “zerk edilmesini” talep eder. Bu özel vasf ise,

²²⁵ a.g.e., s. 108.

²²⁶ Andre Maurois, **Duygular ve Adetler**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1960, s. 8- 9.

²²⁷ Cihat Akçakayalıoğlu, **Atatürk Komutan, İnkılâpçı ve Devlet Adamı Yönleriyle**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1988, s. 672.

²²⁸ Mahmut Adem, **Atatürkçü Düşünce Işığında Eğitim Politikamız**, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, -, 2000, s. 9.

²²⁹ İsmail Kaplan, **Türkiye’de Milli Eğitim İdeolojisi ve Siyasal Toplumsallaşma Üzerindeki Etkisi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, s. 133.

çocukların ve gençlerin yetiştirilirken varlıklarına düşman yabancı unsurlarla mücadele ve bunlara karşı fedakârca savunma yapmasını telkin eder.

Mustafa Kemal Atatürk'e göre, eğitimin amacı yeni kuşakları Türk milletine ve devletine sadık olarak yetiştirmektir. Ona göre, verilecek eğitimin sınırı ne olursa olsun çocuklara öğretilecek esas şey millete, Türkiye Devleti'ne ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne düşman olanlarla mücadele etmektir. Çünkü söz konusu mücadelenin yöntemleriyle ve araçlarıyla donatılmayan milletler için yaşama hakkı yoktur. Eğitimin araçsallığı Mustafa Kemal Atatürk için temel ilkelerden birisidir.²³⁰ O, eğitim aracını kullanarak milli düzene saygılı ve itaatkâr yurttaşlar yetiştirilmesi için öğrencilerin milliyetçi bir öğretiden geçirilmesi çağrısında bulunur.

Mustafa Kemal Atatürk'e göre, öğretmenler "irfan ordusu"nun üyeleridir. Bu görüşe göre, asker ordusuyla irfan ordusu uyuşur ve benzeşir. İrfan ordusunun görevi ise "milletin istikbalini yoğurmak"tır. Ayrıca bu ordunun kutsal başka bir görevi daha vardır: "ölen ve öldüren birinci orduya niçin öldürüp, niçin öldüğünü öğretmek."²³¹

Bu noktada eğitime ve eğitimciye dair askeri bir anlayışın olduğu açıktır ve bu anlayış dönemin önemli bir özelliğidir. Öğretmenler ölmenin ve öldürmenin haklı gösterilmesine indirgenirler. Onlar bilgi birikimi aktaran kılavuzlar olmanın dışında çoğunlukla milliyetçi devletin kültürel cephesinde vazife başındaki askerlerdir.

Bu fikrin savunucularına göre milli eğitim hedefleri jeopolitik yapı, tarihsel gelişim ve ülke ihtiyaçları göz önünde tutularak kesin hatlarla çizilmeliydi. Yoksa ihtiyaç duyulan sağlıklı ve nitelikli insan gücü yerine, başka ülkelerin ve kültürlerin taklitçisi bir nesil yetişir ki bu da "Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceğini tehlikeye düşürecek"tir. Genç nüfusun zihnen ve bedenen ülke menfaatlerine uygun olarak yetiştirilmesi konusunda yetkililere büyük görevler

²³⁰ Kaplan, a.g.e., s. 140.

²³¹ a.g.e., s. 141.

düŒer. Bu görevler yerine getirilemediğinde “doğacak tehlikeleri tahmin etmek zor olmayacak”tır.²³²

1.6.1 Milli Eğitim Politikalarında Milliyetçilik İzleri ve Tek Parti Yönetimi

Türk milli eğitim ideolojisi 1920’li yıllarda oluşmaya başlar. Eğitimin temel görevinin yeni nesillerde milli karakter oluşturmak olduğu daha en başta belirlenmişti. Yeni kuşaklar devlete sadık kalacaklar ve bütün öteki uluslara ve “yabancı” düşüncelerle mücadeleye daima hazır olacaklardı. Dönemin milli eğitim ideolojisine göre, uluslar birbirleriyle sürekli bir mücadele içindelerdi ve içinde bulunulan dünyanın temel gerçekliği bu görüştü. Çocuklarına ve gençlerine bu zorunluluğu aktarmayan ve aşılamayan uluslar yaşama haklarını yitirirlerdi. Bu yüzden öğrenciler sürekli uyanık olmak ve gerektiğinde bunlarla savaşmak zorundalardı.²³³

Erken Cumhuriyet Dönemi eğitim politikaları hakkında genel bir giriş yaptıktan sonra milli eğitim politikalarını yıl aralıklarına, partilere ve ele alınan dönemin önemli olaylarına göre sınıflandırmak, konunun bütünüyle daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Tek parti yönetiminin birinci evresi olan 1923- 1930 yılları arasında gerçekleştirilen radikal dönüşümler bütünüyle yeni rejimin özelliklerini taşır. 1930- 1938 yılları arasındaki evrede ise yeni rejimin bekçilerinin eğitim yoluyla yetiştirilmesine ağırlık verilir. Bu dönemde yetişen yeni kuşakların ideolojiye bağlanmalarının aracı olarak kullanılan kültür politikaları, eğitim politikalarının seyrini de belirler.

Kimi yazarlar, Cumhuriyet eğitim tarihinin bu evresini “kaçınılması imkânsız bazı hatalara rağmen” en parlak çağ olarak tanımlarken, başka yönlerden pek de orijinal bulmazlar. Bunun sebebi, Milli Mücadele Dönemi’nin Türkçülük, ülkücülük, istiklal aşkı ve çağdaş medeniyete bağlılık duygularının tüm canlılığıyla devam ettiği bu çağda, milli eğitimin ana amacının ve felsefesinin de o günkü ortama geliştirilerek uyarlanmış olmasıydı. Bu görüşe göre,

²³² Selim Yavuz, “Gençlik Meseleleri ve Eğitim Politikamız”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün/ Bugün/ Yarın**, Sayı 13, Mart 1986, s. 34.

²³³ Kaplan, a.g.e., s. 161.

ümmeççilikten milliyetçiliğe geçiş yapıldığı doğrudur ama özellikle Cumhuriyet milli eğitiminin gittiği yol “vaktiyle Süleyman Paşa’nın, Ahmet Vefik Paşa’nın, Rıza Nur’un, Ziya Gökalp’in, Mehmet Emin’in ve Ömer Seyfeddinler”in başlattığı dilde, tarihte, edebiyatta, sanatta ve kültürde Türklük hareketine “dönüş” yoludur. Buna vatanın bölünmezliği fikri de eklendiğinde 1923- 1938 milli eğitiminin çerçevesi çizilmiş olur. Ayrıca bu dönemde eğitimdeki seviye ve ciddiyet de normalin üstündedir. İşte tüm bunlar Cumhuriyet neslinin yarına güvenle bakan, azimli ve ülkücü bireyler olarak yetişmesini sağlayan şeylerdir.²³⁴

Bu tür bir görüşün farklı bir bakış açısı olduğunu kabul etmek gerekir.

Aynı görüşe göre bu dönemde okullarda bilimsel gerçeklere uygun ve tarafsız bir Tarih öğretimi yapılamamıştı. Türklerin, İslamiyet öncesi tarihleri “masal ve efsaneye kaçan bir hava” içine oturtulurken, “muhteşem bir cihan imparatorluğu ve zengin bir kültür” vücuda getiren Selçukluların ve Osmanoğullarının “şan, şeref ve zaferlerle dolu” tarihleri ihmal edilmiş veya haksız yere kötülenmişti. Yani Anadolu Türk Devleti’nin olumlu ve başarılı tarafları sessizlikle geçiştirilmiş ama kusurları abartılarak anlatılmıştı. Yine bu görüş, Hititlerden Greklere kadar bütün Akdeniz kavimlerinin Türk olduğunu söylemenin, “sahte bir baba” icat etmekten başka bir şey olmadığını savunur. Bu tutum yeni nesillerin tarih şuurunu kazanmalarını önleyerek onların “ayaklarını yerden kesmiş” ve kendi tarihi hakkında bilgisi olmayan “çarpık görüşlü” nesiller olmalarına neden olmuştur. Kısa zaman sonra iflas edecek “romantik ve hayalci” bir milliyetçilik yerine “Bilimsel ve gerçekçi” bir milliyetçilik öne sürülmeliydi.²³⁵

Erken Cumhuriyet Dönemi tarih anlayışının ne kadar pozitivist olduğu tartışmaya açık bir konu olsa da gerçek şudur ki, Osmanlı Dönemi bilgileri ve değerleri “geri ve çağdışı kalmamıza” neden olan sebepler olarak gösterilir. Zararlı olduğu kabul edilen tüm düşünce akımlarına sıkı sıkıya kapalı tutulan

²³⁴ Necmettin Hacıeminoğlu, **Milliyetçi Eğitim Sistemi**, Anda Dağıtım, Ankara, 1980, s. 19.

²³⁵ Hacıeminoğlu, a.g.e., s. 19- 20.

kurumlarda yetiştirilen yurttaşlara verilen “otoriter” eğitimle ulusal ahlak ve düzen ise içselleştirilir.²³⁶

Yine bu uygulamayı dönemin kusurlarından biri sayan görüşe göre, siyasi plandaki inkılâp anlayışı milli eğitime ve çeşitli eğitim kurumlarına bu derece hâkim olmamalıydı. Buna göre, inkılâp yapan birinin, o inkılâbın prensiplerine göre nesiller yetiştirmesi doğaldır çünkü yapılan inkılâbın yaşayabilmesi için bu bir zorunluluktur. Ancak Cumhuriyet devriminin uygulayıcıları bir noktada kendi kendileriyle “tezada düşmüşler”dir. Çünkü Ortaçağ’ın skolâstik düşüncesinden kurtulmak isteniyorsa hiçbir fikrin tartışmaya açılmadan kabul ettirilmemesi gerekirdi:

“... Ama öyle olmadı. Cumhuriyet’in getirmek istediği dünya görüşü, totaliter bir parti disiplini içinde nesillere tepeden inme kabul ettirildi... Eskinin şekilci softası yerine, şimdi de inkılâplara körü körüne bağlı fakat muhtevastından habersiz ve robotlaşmış ‘devrim yobazları’ türedi...”²³⁷

Hiç şüphesiz bu tür bir yorum sağduyusuz ve önyargılı bir değerlendirme olarak ele alınmalıdır.

Tek parti döneminde, partinin eğitimde millileşme adına üzerine eğildiği kurumlardan biri de gençliktir. Cumhuriyet Halk Partisi programının beşinci kısmı “ulusal eğitim” ile ilgilidir. Bu bağlamda parti kendisine yüksek bir yurtseverliğe ve derin bir devrim sevgisine sahip olan gençliği dağınıklıktan koruma ve nefesine güvenen, zorluklar karşısında yılmayan, vatan ve devleti hayatının üzerinde tutan gençliği sabırla yasaya bağlama ödevini biçer. Ayrıca gençliğin sarf ettiği enerjiyi, yurdun ve devletin faydasına sunulmak üzere verilecek bir eğitimle toplamak gerekir. Parti programında hedeflenen gençlik bayrağını, vatanını ve devletini “en kutsal” olarak tanımalıdır. Bunları kendi varlığının üzerinde tutmalıdır. Bu özellikler ancak “disiplin altında toplanmış” bir gençlikte bulunabilir. Hem beden, hem de fikir yüksekliğine sahip olan gencin aynı şekilde kültüre de sahip olması şarttır.

²³⁶ Kaplan, a.g.e., s. 162- 163.

²³⁷ Hacıeminoğlu, a.g.e., s. 23- 24.

Yine programda belirtildiği üzere gençliğin vatani, devleti ve ulusu “canından üstün tutması” ve yalnızca bilgi bakımından başarılı olması yeterli değildir. Önemli olan bu gencin “ölümle karşılaştığı dakikada” yılmaması ve çekinmemesidir. Bu da ancak ruh ve vicdan eğitimi ile kültür derinliğinin yükseltilmesiyle mümkündür. Bu nedenle gençlik örgütü denildiğinde yalnızca “bedensel bir toplantı” akla gelmemelidir. Gençlikte ruh atılımları çok önemlidir ve oluşacak yüksek enerji boşa harcanmamalıdır. Gençliğin “sonrasız kaynağı” söndürülmemelidir. Bahsedilen gençlik birçok olayla karşılaşabilir, bu olaylar ise:

“...ya başka başka kaynak yürüyüşlerinin bilerek, hak yüzünden görünerek aldatıcı, bozucu²³⁸, propagandasından ileri gelir, ya geçmişin muhitte çöreklenmiş son hırıltısı, uzaktan duyulan yok ettiğimiz bir sürü kokmuş ve çürümüş kurumların çelgin²³⁹ hareketlerinden doğar. Gençlik bunlara aldanabildiği gibi, yurt dışında başka uluslararası çok yayılmış bir sürü bozucu ve bize uymayan fikirlere de düşebilir. Bunun için genç ruhu hemen paylaşmak, onu suçlu tutmak doğru değildir. İş, o gence sarsılmaz kanıtı vermektir. Ve bunun içindir ki, gençlik örgütü denilince hemen hemen şöyle yalnız spor, yalnız atletizm, yalnız süel²⁴⁰ idmanıcı gibi çok önemli işleri düşünmemelidir. Gençlik Türklüğün dayanağı²⁴¹ ve geleceğin biricik umududur.”²⁴²

Böylece erken dönemden itibaren tekrarlanan sürekli dış tehdit ve oyun algısının, biraz katı bir ifadeyle yabancı düşmanlığının ve “biz bize benzeriz” söyleminin kökleri de az çok şekillenmeye başlamış sayılır.²⁴³

Hemen aşağıda “gençlik ruhunun ihtiyacını yerine getirme”nin yolunu anlatan ifadeler de liderin kutsallaştırılması anlayışının en ilginç ve somut örneklerinden birini teşkil edecektir:

²³⁸ Fesat.

²³⁹ Yaralı av hayvanı.

²⁴⁰ askeri.

²⁴¹ dayanağı.

²⁴² Şeref Aykut, **Kamalizm (CHP Programının İzahı)**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2008, s. 104- 105.

²⁴³ Ek 1: Milli Güvenlik Bilgisi Ders Kitaplarında Yıkıcı Unsurlar ve Hedefleri

“Onun inancını²⁴⁴ doldurmak, vicdanını doldurmak ister. Bu sebeptendir ki, onu Kamalizm dininin hiç şaşmayan, şaşırmayan orunçlu²⁴⁵ ve coşkun tapkanı²⁴⁶ yapmak, ona bu kutsal, ulusal ve kurtarıcı dini olanca derinliği ve inceliği ile oydamlamak²⁴⁷ ister. Ta ki, Kamalizm dinine inanı²⁴⁸ artsın, işte disiplin altında gençlik böyle olacaktır. Parti bunu amaçlamış, hazırlamıştır.”²⁴⁹

Bu tür ifadelerle bezenmiş bir metin, hiç kuşkusuz edebi güzellik ve dönemin heyecanı içinde yazılmış olması bakımından uygun düşebilir veya hoş görülebilir. Ancak Atatürkçülük karşıtlarının, bir düşünce sisteminin din olarak adlandırılmasını, dini savunmak adına kıyasıya eleştirdiklerine hiç şüphe yoktur.

Tek parti döneminin milli eğitim politikası hakkında söylenecek bir şey de eğitim politikalarının, ekonomi politikası programları gibi konuyla ilgisiz gibi görünen bir konuda bile kendisine yer açabilmiş olmasıdır. Atatürk’ün Ekonomi Politikası Programı’nın dayandığı ana politikalardan birisi de “eğitim ve öğretim politikası”ydı. Kalkınma faaliyetlerinde eğitimin en etkili araçlardan birisi olduğunu gören Atatürk, askeri zaferlerden sonra kazanılacak ekonomik, kültürel ve teknolojik başarıların elde edilmesi için eğitimin önemli olduğunu şu sözlerle ifade eder:

“... En mühim, en esaslı nokta eğitim meselesidir. Eğitimidir ki, bir milleti ya hür, müstakil, şanlı, yüksek bir cemiyet halinde yaşatır ya da milleti esaret ve sefaletle terk eder.”²⁵⁰

Mustafa Kemal Atatürk, yeni eğitim programına şekil verirken onun dayanacağı temel ilkeleri üç ana motif üzerinde toplar:

- a) “Milli Karakter Motifi
- b) Bilim ve Teknik Motifi

²⁴⁴ inancını.

²⁴⁵ heyecanlı.

²⁴⁶ uygulayıcı.

²⁴⁷ telkin etmek.

²⁴⁸ inancı.

²⁴⁹ Aykut, a.g.e., s. 106.

²⁵⁰ Tahir Tamer Kumkale, *Atatürk’ün Ekonomi Mucizesi Türk Ekonomisine Şok Tedavi*, Pegasus Yayınları, İstanbul, 2007, s. 167.

c) Ekonomi Motifi.²⁵¹

Türk milli eğitimi, Türk devletinin milli hedeflerinin ve ideolojisinin anlaşılabilir nesilden nesile iletilmesinde en önemli görevi üstlenmiştir

1.6.2 Milli Eğitim Politikalarında Hasan Ali Yücel Dönemi

Atatürk'ün ölümünden sonra eğitim politikalarının başka bir yöne doğru evrilmeye başladığını söylemek yanlış olmaz. Çok partili hayata geçiş süreci olarak değerlendirilebilecek bu dönemde, yine Atatürkçü ilkeler doğrultusunda kültür reformlarına girişildi. Ancak Atatürk zamanındaki coşkun Türk milliyetçiliği ruhu tamamen sönmese de yerini yavaş yavaş hümanizme ve daha evrensel kültür tanımlarına bırakmaya başladı. İlgili dönemin kilit ismi 28 Aralık 1938'de, 41 yaşındayken Başbakan Celal Bayar'ın kurduğu kabinede Maarif Vekilliği'ne atanan Hasan Ali Yücel'dir.²⁵²

Hasan Ali Yücel'e göre milletin kültür meselesi tek cepheli değildir, bu nedenle her taraftan mütalaa edilmesi gerekir. Eğitim ve öğretimin her alanında reform yapmayı amaçlayan Yücel için şartlar olgunlaşmış durumdaydı. Atatürkçü reformlar, gelecekteki reformlar için verimli bir zemin oluşturmuştu. Aralarında İhsan Sungu²⁵³, İsmail Hakkı Tonguç²⁵⁴, Rüştü Uzel²⁵⁵ ve Cevat

²⁵¹ Kumkale, a.g.e., s. 168.

²⁵² Hasan Ali Yücel'in Atatürk'le ilk karşılaşması 3 Şubat 1923'te İzmir'de olur. Karşılaşmadan bir yıl sonra İstanbul'da meslek hayatına atılır: Kuleli Askeri Lisesi'nde Edebiyat öğretmenliği, İstanbul Erkek Lisesi'nde ise Felsefe Öğretmenliği yapar. 1927 yılında müfettişliğe yükselir. 1930 yılında ise Mustafa Kemal'le birlikte ülkeyi denetleme gezisine çıkar. Kendisi Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin çalışmalarını dikkatle izlemekle birlikte 1933 yılında düzenlenen etkinliğe katılmaktan kaçınır. Çünkü Güneş- Dil Teorisi'ni desteklememektedir. Eserlerinden bazıları Mevlana'nın Rubailerini, Goethe, Bir Dehanın Romanı, Türk Edebiyatı'na Toplu Bir Bakış'tır. Yücel, Goethe hayranıdır. 1932 sonunda Gazi Eğitim Enstitüsü Müdürlüğü'ne atanan Hasan Ali Yücel'in politik yaşama başlaması ise 1933 yılının sonunda Maarif Vekâleti Orta Tedrisat Umum Müdürlüğü'ne atanmasıyla başlar. 1 Mart 1935'te İzmir milletvekili olarak Meclis'e girer ve çok geçmeden CHP'nin Genel İdare Kurulu'na seçilir. 1935- 1937 yılları arasında yayımladığı yazıları, onun kültür ve eğitim konusundaki sorunları yoğun bir şekilde ele alarak tartışması, Yücel'in kendisini Maarif Vekilliği'ne hazırlamasının açık bir göstergesi sayılabilir.

²⁵³ İhsan Sungu 1904 yılında Mekteb-i Mülkiye'den mezun olmuştur. 1907- 1909 yılları arasında Washington Büyükelçiliği 3. sekreterliği, 1909 yılında Darülmüallimin-i Aliye'de Musahabat-ı Ahlakîye ve Medeniye Öğretmenliği, Tatbikat Mektebi Müdürlüğü, Darülmüallimin-i Aliye Müdürlüğü, 1926'da Talim ve Terbiye üyeliği, 1929 yılında Gazi Orta Muallim Mektebi Müdürlüğü, 1930 yılında Talim ve Terbiye Kurulu Reisliği, 1939- 1946 yılları arasında ise Maarif Vekâleti Müsteşarlığı yapmıştır. İhsan Sungu, Tatbikat Mektebi Müdürlüğü görevinden dolayı, öğrencisi Hasan Ali Yücel döneminde müsteşar oluncaya kadar, eğitim camiasında "Tatbikatçı İhsan Bey" olarak anılır.

Dursunoğlu²⁵⁶ gibi isimlerin bulunduğu tecrübeli elemanlar görev başındaydı. Buna ek olarak kendisinden önce görevde bulunanların yabancı uzmanlara hazırlatılan eğitim raporları mevcuttu. Ayrıca Türkiye’de göçmen olarak yaşayan Alman profesörler de Yücel’in reformlarını desteklemişlerdir.²⁵⁷

Hasan Ali Yücel’in bakanlık döneminde, Cumhuriyet’in kuruluşundan beri eğitimde modernleşme aracı olarak sunulan milliyetçiliğin yerini hümanizm alır. Nitekim Yücel, 1945’te Londra’da toplanan UNESCO Konferansında²⁵⁸, Türk milli eğitiminin esaslarını şöyle özetler:

“Bütün dünya milletlerini tanımak, anlamak ve saygı göstermek, kapalı bir kültürde kalmak yerine insanlığın ortak kültür kaynaklarına gitmek, vatandaşlar arasında ırk, dil, din ve sınıf ayrılıkları gözetmemek.”

Bu dönemde eğitim kalkınmanın en önemli aracı olarak görülür. Bu görüşün dayandığı ideolojik sebepler dışında yeni rejimin tanıtılması ve yerleşmesi, kitlelere aktif olarak ulaştırılması, özellikle de harf inkılâbının beklenen sonucu vermesi gibi etmenler bu fikri ve dayanaklarını daha somut hale getirir. Yapılan planlamalar ve yeni düzenlemelerde tüm bunlar göz önünde tutulur.

²⁵⁴ İsmail Hakkı Tonguç eğitimbilimcidir ve Köy Enstitüleri’nin mimarıdır. Eğitim tarihimizde yoksul halk çocukları için eğitim hakkı kavramından bahseden ilk isimdir. Tonguç; Ders Araç Gereçleri ve Okul Müzesi Müdürlüğü, Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-İş Bölümü kuruculuğu, İlköğretim Genel Müdürlüğü ve Köy Eğitim Kursu, Köy Öğretmen Okulu ve Köy Enstitüleri tasarımı ve kuramı uygulamalarında çalışmalar yapmıştır.

²⁵⁵ Rüştü Uzel, Fransa Clermont Ferrand Üniversitesi’nden 1913 yılında mezun oldu. 1 yıl sonra Kastamonu Lisesi, Fizik- Kimya Öğretmeni olarak mesleğine başladı. Daha sonra İstanbul Erkek Öğretmen Okulu ve Galatasaray Lisesi’nde öğretmenlik yaptı. Ayrıca İstanbul Kız Öğretmen Okulu Müdürlüğü’nde bulundu. 1930- 1933 yılları arasında Talim ve Terbiye Kurulu üyeliğinde çalıştıktan sonra Mesleki ve Teknik Öğretim Dairesi Kurulunca bu dairenin genel müdürlüğüne getirildi. 1941’de Mesleki ve Teknik Öğretim Müsteşarı olarak atandı ve 1950 yılında bu görevden emekliye ayrıldı.

²⁵⁶ Cevat Dursunoğlu Vilayet-i Şarkîye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti’nin Erzurum şubesinin kurucusudur. Kurtuluş Savaşı’ndan sonra asıl mesleği olan eğitim alanına döner. Maarif Vekâleti’nde Ortaöğretim, yüksek öğretim, güzel sanatlar genel müdürlükleri, Teftiş Kurulu Başkanlığı ve Avrupa’da öğrenci müfettişliği görevlerinde bulundu. 1939- 1946 yılları arasında Kars Milletvekili; 1946- 1950 yılları arasında ise Erzurum Milletvekili olarak Meclis’te görev yaptı. Cumhuriyet Halk Partisi’nde yöneticilik görevi aldı. 27 Mayıs 1960’tan sonra oluşturulan Kurucu Meclis üyeliğine seçildi. 1961- 1965 yılları arasında yine Erzurum Milletvekilliği yaptı.

²⁵⁷ Mustafa Çıkar, **Hasan Ali Yücel ve Türk Kültür Reformu**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1997, s. 71.

²⁵⁸ Yücel, 4- 20 Kasım 1945 tarihlerinde Londra’da yapılan ve 43 ülkenin katıldığı UNESCO Konferansı’na Türkiye’yi temsilen katılır. İmzalanan anlaşma 20 Mayıs 1946 tarihinde Türkiye tarafından onaylanır. 7. maddeye uygun olarak üç yıl sonra Ankara’da UNESCO- Türkiye Milli Komisyonu kurulur.

Şubat 1939'da öğretmenlerle bakanlık arasında kurulmak istenen iletişimin ve diyalogun sesi olması amacıyla "İlköğretim" ve "Tebliğler" dergileri yayımlanmaya başlar.

1- 2 Mayıs 1939 tarihlerinde On Yıllık Neşriyat Sergisi ve Birinci Türk Neşriyat Kongresi açılır. Bu kongre ülkenin her yerinde resmi ve özel basım ve yayın işlerinin ciddi biçimde gözden geçirilmesi ve ana prensiplerle devlet ve birey tarafından takip edilecek usullerin tespit edilmesi düşüncesiyle toplanır.

17 Temmuz 1939'da Birinci Maarif Şurası toplanır. Amaç, ülke çapında bilim adamlarının, eğitimcilerin, yazarların ve sanatçıların Türk eğitim sisteminin ilkelerini ortak bir çalışmayla belirlemeleriydi. Sekiz komisyona ayrılan ve 29 Temmuz'a kadar devam eden şurada uyumlu çalışma vurgusu yapılır. Ayrıca kırsal kesimdeki halkın eğitimi konusu gündeme getirilir.

Yücel, radyo aracılığıyla geniş bir veli ve öğrenci kitlesiyle bağlantı kurar. Ayrıca çocuk ve spor bayramlarında, yerli malı- tutum haftalarında halka sesleniş konuşmaları yapar. Bu konuşmalarda eğitim ve öğretim sorunları konusunda toplumda bir bilinçlendirme oluşturmayı hedefler. Genel kültür düzeyinin yükseltilmesine çalışır.²⁵⁹

Önemli kültür ve eğitim kuruluşları açar. 31 Ekim 1939'da Birinci Devlet Resim ve Heykel Sergisi yine onun zamanında açılır. 1936'da Saffet Arıkan'ın vekilliği döneminde Köy Eğitmeni Projesi adıyla başlayan Köy Enstitüleri 1937- 1939 yılları arasında yaygınlaşır ve 17 Nisan 1940'ta Köy Enstitüleri Yasası çıkarılır. 1942- 1943 öğretim yılında Köy Enstitüleri'ne öğretmen, bölge okullarına yönetici, gezici başöğretmen, ilköğretim müfettişi yetiştirmek üzere Hasanoğlan Köy Enstitüsü'ne bağlı Yüksek Köy Enstitüsü açılır. 1943'te yayımlanan ilk resmi program yaparak öğrenme ağırlıklıdır. Ayrıca 20 Mayıs 1940'ta Yücel tarafından Devlet Konservatuvarı'nın kuruluş yasası çıkarılır.

Hasan Ali Yücel'in damgasını vurduğu yıllarda üzerinde durulan bir başka konu da dilin Türkçeleştirilmesi'dir. Özellikle 1941 ve 1942 yıllarında dilin Türkçeleştirilmesi'nin yanı sıra bilim dilinin ortak bir dilde birleştirilmesi

²⁵⁹ Çıkar, a.g.e., s. 72- 78.

çabaları yoğunlaşır. Neşriyat Kongresi ve Birinci Maarif Şurası toplantılarından sonra üç toplantı daha yapılır: 6 Haziran 1941’de Birinci Coğrafya Kongresi, 7 Temmuz 1941’de Gramer Komisyonu ve terimlerin Türkçeleştirilmesiyle ilgili olarak Hukuk Fakültesi’nde yapılan toplantı. Başta Teşkilat-ı Esasiye Kanunu olmak üzere devletin dili de bu dönemde Türkçeleşir. Ayrıca kapsamlı sözlükler hazırlanır ve yayımlanır:

- 1941, İmla Kılavuzu
- 1942, Gramer Terimleri
- 1942, Coğrafya Terimleri
- 1942, Felsefe ve Gramer Terimleri
- 1944, Hukuk Lügati
- 1944 Türkçe Sözlük
- 1944, Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü’nün ilk ciltleri.

Bu dönemde Osmanlıca belgeler ve kitaplar satın alınarak ilgili kurum ve kuruluşların faydasına sunulmaya çalışılır. Tercüme Bürosu faaliyetleri özellikle önem kazanır. Ansiklopedi ve dergi yayınları canlanır.

Dilde Türkçeleşme çalışmaları kendisini ders kitaplarının standartlaştırılması olarak gösterir. Aynı dönemde Türk Dil Kurumu’nun denetiminde yürütülen dil çalışmalarıyla ders kitaplarının standartlaştırılması kafa kafaya ilerler. 1939 yılından itibaren hazırlanan bilim terimleri bütün orta dereceli okullarda kabul edilir ve Arapça terimlerin kullanımı kesinlikle yasaklanır. Ayrıca okul kitaplarının basım ve dağıtımını için İstanbul ve Ankara merkezli bir teşkilat kurulur. 1940 yılında “Ders Kitapları Düzeltme Kılavuzları”nın yayımlanması da ders kitaplarına verilen önemin bir göstergesi olarak sayılabilir.

Yücel’in eğitimdeki reform hareketlerinde Mesleki ve Teknik Okullar ağırlık noktasını oluşturur. Bu konuda Cumhuriyet Dönemi’nde atılan en önemli adım meslek okullarını yönlendirme, geliştirme ve denetleme görevlerinin il ve belediye idarelerinden alınarak 1927 yılında bir yasayla Maarif Vekâleti’ne verilmesiydi. 1933’te meslek okullarının işlerini yürütmek amacıyla vekillik

bünyesinde Teknik Öğretim Genel Müdürlüğü kurulur. 1941 yılında ise bakanlık dâhilinde iki müsteşarlık oluşturulur. Mesleki ve teknik eğitim kurumlarında da evrensel, hümanist, laik, pozitivist ilkelere dayalı bir bilinç aşıl原因an eğitim politikası Yücel döneminin başlıca niteliğidir.²⁶⁰

Buna ek olarak beden eğitimi ve spor, eski eserlerin onarımı ve müzelerin kurulması, yeni yüksek öğretim kurumlarının açılması ve üniversiteler kanunu Yücel döneminde üzerinde durulan diğer konulardır.

5 Ağustos 1946 tarihinde 8 yıl 7 ay süren Milli Eğitim Bakanlığı görevinden istifa eden Hasan Ali Yücel'in eserleri 1945 yılından sonra yıkılmaya başlanır. "Solculuk"la suçlanır. Ayrıca görüşleri sebebiyle çirkin bir imaj yaratılmaya çalışılır. Kendisi de 1950- 1960 yılları arasında gazetecilik, yurtdışı gezileri, İş Bankası Kültür Yayınları gibi yeni etkinlik alanlarına yönelir. 26 Şubat 1961'de ölen ve 2 Mart'ta büyük bir devlet töreniyle toprağa verilen Yücel, ömrünün sonuna kadar 1945 sonrasında çok partili hayata geçiş deneyimi ve ardından Demokrat Parti etkisiyle oluşan olumsuz eleştirilerle uğraşmak zorunda kalır. Dönemin değişen eğitim politikaları bu olumsuzlukta önemli bir etken olmakla birlikte, Demokrat Parti yıllarının ve milli eğitim politikalarının ele alındığı satırlarda değişen uygulamalara ve görüşlere ilgili kısımda detaylıca değinilecektir. Hasan Ali Yücel'in eğitim tarihimizdeki özgün yeri düşünüldüğünde, onun dönemini ayrıca ele almamak ve yalnızca çok partili dönemde ismini anmak onun politikalarının özünü ve döneminin atmosferini anlamaya yetmeyebilirdi.

Hasan Ali Yücel'e o yıllarda yöneltilen ithamların ve eleştirilerin etkilerini geç dönemlerde de görmek mümkündür. Örneğin, "Milliyetçi Eğitim Sistemi" adlı muhalif görüşlü kitabında Hacıeminoğlu, 1938- 1950 dönemini ve Hasan Ali Yücel'i eleştirmek için ayrı bir başlık açar. Ona göre, Atatürk'ün ölümüyle başlayan bu evre, eğitim sistemi eski kusurlarını devam ettirdiği gibi "yeni ve daha derin yaralar" da almıştır. Yazar yine bu dönemde, Atatürk zamanındaki Türk milliyetçiliği ruhunun tamamen söndürüldüğünü ve onun yerine İsmet İnönü ile Hasan Ali Yücel'in açtığı hümanizm ve materyalizmin geldiğini

²⁶⁰ Çıkar, a.g.e., s. 79- 106.

savunur. Bu dönemde Milli Eğitim Bakanlığı'nın Avrupalıların Rönesans'ta yaptıkları gibi eski Yunan ve Latin kültürünü zihinlere yerleştiren bir tercüme faaliyetine girişmiştir. Bu da beraberinde materyalist dünya görüşünü getirmiştir ki bu yüzden Türk çocukları Oğuz Kağan ve Dede Korkut gibi milli destanlar ile Şecere-i Türkî, Şecere-i Terakkime, Selçukname, Oğuzname ve Orhun Abideleri gibi ana kaynaklarımızdan bihaber yetişmişlerdir. Ama Yunan klasiklerini ezberlemişlerdir. Hacıeminoğlu bu anlayış yüzünden okullarda milliyetçilik şuuru, milli kültür ve manevi duygularla ilgili “en ufak bir ışık kalmadığından” yakınır. Görüşte, yaşayıpta ve zevkte Batı kültürünün taklitçilik yoluyla nesillere devlet eliyle zorla aşılandığından şikâyet eder ve iddialarını daha da ileri götürür:

“Sınıflarda imanla, Türk'ün değişmez vasfı olan kahramanlıkla, namus, haya ve şeref duyguları ile alay edilmiş; bu insani meziyetlerin boş, lüzumsuz ve zararlı olduğunu telkin eden kitaplar okutulmuştur. Bütün bunlar normal okullarda sinsî, mahut Köy Enstitüleri'nde açıkça yapılmıştır... Büyük şehirlerin sokaklarını dolduran anarşistler, işte o sistemin yetiştirdiği gençlerdir. Bir yurt köşesinde milletimize hizmet etmeyi göze alamayıp, Almanya ve Amerika'ya koşan doktor ve mühendisler de o sistemin yetiştirdiği bencil kimselerdir. Kafalarında şahsi menfaatten başka hiçbir düşünce olmayan zavallılardır.”²⁶¹

Tüm bu olumsuz eleştirilere rağmen yazarın kabul ettiği bir gerçek vardır: dönemin eğitim ve öğretim seviyesi normalin üzerindeydi; yetişen kuşaklar aldıkları diplomanın hakkını bilgi bakımından veriyorlardı.

Aynı dönemde milliyetçilik vurgularının ve uygulamalarının da istikrarlı bir seyir izlemediği anlaşılıyor. Özellikle Hasan Ali Yücel'in Milli Eğitim Bakanı olmasıyla milli eğitim politikalarında hümanizmin ve evrenselciliğin etkili olması bu seyrin sabit kalamadığının göstergesidir.

1.6.3 Çok Partili Hayata Geçişin Milli Eğitim Politikaları

²⁶¹ Hacıeminoğlu, a.g.e., s. 26.

Çok partili hayata geçiş dönemindeki milli eğitim politikalarına değinmeden önce, çok partili hayata geçiş “denemelerinin” iki kısa ömürlü ve tutarsız çocuğu olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın milli eğitim politikalarını genel hatlarıyla anmalıyız.

Kazım Karabekir’in genel başkanlığında 17 Kasım 1924’te kurulan ve 5 Haziran 1925’te kapatılan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Türkiye Cumhuriyeti tarihinin ilk muhalefet partisidir. Parti tüzüğünde Cumhuriyetçilik ilkesinin, liberalizmin ve demokrasinin benimsendiği açıklanırken aynı zamanda dini inançlara da saygılı olduğu belirtilir. Parti programı “Siyaset-i Maarif” başlıklı bir bölümü içerir. Buna göre, eğitimde birlik esastır. Eğitimin hedefi, mevcut durumu büyütme ve geliştirme isteğinde kararlılık duymaktır (Madde 49). Memleket çocukları gerçek hayatta eyleme dökmede başarılı olacakları bilgi ve yetenekle donatılmalıdır ve kendilerine özel hayatlarında da iyiliği, güzelliği takip edecek şekilde milli eğitim verilecektir (Madde 50). Uygulama aşamasında başarı elde etmek için teknik okulların ve uzmanlaşmanın düzenlenmesine ve bunların teşkilatlanmasına olağanüstü önem verilecektir (Madde 51). İlkokulların yönetimleri buldukları mahalleye ait olacaktır (Madde 52). Şehit çocuklarının eğitim ve öğretimleri sağlanacak ve subay çocuklarının askeri okullara yerleştirilmelerine özellikle öncelik verilecektir (Madde 53). Son olarak, öksüz yurtları kimsesiz çocukları sefaletten düşmekten koruyacak ve bu çocukları yurda faydalı bireyler olarak yetiştirecektir (Madde 54).²⁶²

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın ardılı olan Serbest Cumhuriyet Fırkası, Ali Fethi Okyar genel başkanlığında 12 Ağustos 1930 tarihinde kurulur ve 17 Kasım 1930’da kapatılır. Cumhuriyet Dönemi’nde kurulan ve çok partili siyasal yaşama geçişin ikinci denemesi olan Serbest Cumhuriyet Fırkası programında Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik ve Laiklik ilkelerine bağlılığını vurgular. Bu ilkelerin millet bünyesinde sonsuza dek kalmasını amaçlar (Madde 1). Ayrıca Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’ndaki hürriyet ve

²⁶² Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasi Partiler (1859- 1952)**, Arba Yayınları, İstanbul, 1995, s. 620.

dokunulmazlığın istisnasız herkes için geçerli olduğunu savunur. Ekonomiyle ilgili olarak ise yabancı sermayenin ülkeye girmesinin özendirilmesini ister ve ekonomik hayatta sürekli devlet müdahalesine karşı çıkar. Parti programında ve doktrin esaslarında eğitimle ilgili özel bir maddeye rastlamayız. Maddelerde ağırlık ekonomiye ve iktisadi fikirlerle doktrinlere verilir.²⁶³ Parti programı çok sınırlı bir sürede kaleme alınmıştı. Bu yüzden parti yetkilileri, programlarına bu bakımdan yöneltilebilecek eleştirilerin önüne geçmek için bunun yalnızca bir çerçeve olduğunu, asıl programın daha sonra hazırlanıp yayınlanacağını açıkladılar.

II. Dünya Savaşı'nın son yıllarında başlayan liberalleşme süreciyle birlikte açılan bir başka parti de Milli Kalkınma Partisi'dir. 5 Eylül 1945'te çalışmalarına başlayan Milli Kalkınma Partisi'nin ilk genel başkanı Nuri Demirağ'dı. Partinin kurucuları arasında Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde muhalefet grubunda olan Hüseyin Avni Ulaş ve Cevat Rifat Atilhan gibi isimler vardı. Genel olarak liberal bir eğitimi yansıtan ve seçimlerde varlık gösteremeyip 1958'de kendiliğinden fesholan partinin programında milli eğitimle ilgili maddeler göze çarpar. Buna göre, öğretmenlere layık oldukları en yüksek mevki verilmeliydi ve maddi bakımdan da refaha kavuşturulmalıydılar (Madde 18). Eğitimde her şey milli terbiye ve ahlaka göre uygulanacaktı. Ayrıca öğrenci, yeteneklerine uygun eğitime yönlendirilecekti (Madde 19). Eğitimde uzmanlaşma ortaokuldan sonra başlayacak ve lisede gerekli olacak bilgiler meslek dersleriyle birlikte okutturulacaktı ve küçük sanayiye yönelik meslekler ilkokuldan sonra başlatılarak bu sanatların alanlarına göre meslek okulları açılacaktı (Madde 20). Son olarak ve çalışmamız açısından en önemlisi, Türk gençliğinin küçük yaştan itibaren vatan savunması için en mühim askerliğe hazırlık sporlarıyla uğraştırılması ve hayat mücadelesinde kendisine lazım olan en son sistem ve motorize tekniğe uygun ama aynı zamanda "eğlence haline getirilmiş" talimlerle yetiştirilmesi isteniyordu (Madde 21).²⁶⁴ 1947 Kurultayı sırasında kabul edilen Cumhuriyet Halk Partisi Programı'nda bile bu derece açık bir

²⁶³ Tunaya, a.g.e., s. 633.

²⁶⁴ a.g.e., s. 643- 644.

maddenin yer almadığını görürüz. Söz konusu programın sekizinci bölümünde “Milli Eğitim Politikamız” başlığıyla açıklanan prensiplerde “Türkiye Cumhuriyeti’ne bağlı yurttaş yetiştirmek, milli karakter ve milli geleneklere uygun eğitim vermek, ahlak, fikir ve beden eğitiminde Türk gençliğine ahenkli bir gelişme sağlamak, çocukların ve gençlerin Kurtuluş Savaşı şuuruna sahip insanlar olarak yetiştirilmesine dikkat etmek” gibi ifadeler rastlarız.²⁶⁵ Ancak askeri eğitime ve vatan savunmasına doğrudan değinilmez.

1.6.4 Demokrat Parti Dönemi Milli Eğitim Politikaları

Çok partili döneme geçiş sürecinde kurulan birçok partiden bir diğeri olan ve Celal Bayar’ın başkanlık ettiği Demokrat Parti, 1946 seçimlerinde Cumhuriyet Halk Partisi karşısında ciddi bir rakip oldu. “Açık oy, gizli sayım” ilkesiyle yapılan seçimde Demokrat Parti, Meclis’e 61 temsilci gönderdi. 1950 yılında yapılan seçimlerde ise iktidar partisi oldu ve böylece Cumhuriyet Halk Partisi’nin “uzatmalı yönetimi” sona erdi.²⁶⁶

Demokrat Parti’nin programında “Milli Eğitim İşleri” başlıklı bölümde eğitime dokuz madde ayrılır. Bu maddelerin ilkinde eğitim sisteminde milli eğitim ve öğretimin birleştirilmesi prensibine taraftar olduğu belirtilir (Madde 34). Genel ve mesleki eğitim ülke ihtiyaçlarını göz önünde bulundurularak düzenlenmelidir. Gelecek nesiller sadece bilim ve teknik bilgi ile değil, aynı zamanda “milli ve insani bütün manevi kıymetlerle” de donatılmalıdır (Madde 35). Eğitim sisteminin temelini oluşturan ilköğretimde, bütün öğretmenlerin aynı ruha ve aynı seviyede bilgiye sahip olması esası gözetilmelidir; öğretmenler arasında farklı zümrelerin oluşumuna meydan verilmemelidir (Madde 36). Programda belirtildiğine göre ortaöğretim kurumları gerek program ve talimatname, gerekse laboratuvar ve kütüphane gibi öğretim araçları bakımından yeniden düzenlenmeye ve desteğe muhtaçtır. Yüksek öğretime basamak olan liselerin, bu amacı sağlayacak duruma getirilmesi gerektir (Madde 37). Çeşitli derecelerdeki teknik öğretim kurumlarının ülke geneline yayılması ekonomik kalkınma bakımından da

²⁶⁵ a.g.e., s. 593- 594.

²⁶⁶ Kaplan, a.g.e., s. 199.

gerekliydi. Bu çalışmalar iktisadi ihtiyaçlara göre yapılmalıydı (Madde 38). Ayrıca bütün yüksek öğretim kurumları Batı'daki örneklerinin seviyesine çıkarılmalıydı. Üniversitelerin bilimsel ve idari yönden özerkliğe sahip olması gerekliydi. Ayrıca üniversite içinde, çeşitli alanlarda çalışmalar yapmak üzere araştırma enstitüleri kurulmasına özellikle önem verilmeliydi (Madde 39). Bilim ve tekniğin, güzel sanatların hızla gelişmesini sağlamak için bütün vasıtalara ve tedbirlere başvurulmalıydı. Yetenekleri teşvik etmek; kütüphaneler, müzeler, tiyatrolar, konservatuarlar kurmak, yayıncılığa yardımda bulunmak, Türk dilinin milli bünyesine uygun olarak hızla gelişmesini sağlayacak bilimsel çalışmalara yardım etmek kısacası ülkenin milli ve insani kültür seviyesinin yükselmesini sağlayacak her faaliyeti desteklemek devletin başlıca vazifelerinden birisi olarak görülüyordu. Ancak dil, bilim, sanat ve her türlü fikir faaliyetinin siyasi ve idari müdahaleden uzak kalması gerekliliği demokrasinin değişmez bir esası olarak kabul ediliyordu (Madde 40). Bunun yanı sıra yeteneği ve gücü yerinde olması durumunda bir ilkokul öğretmeninin öğretim derecelerini tamamlayarak üniversite profesörlüğüne kadar yükselmesine “kanuni imkân” sağlanmalıydı (Madde 41). Son olarak, Doğu bölgesinde her derecede ve şubede okullar ile fakülte ve enstitüler açarak “bir kültür merkezi” yaratmak gereğine inanılıyordu (Madde 42).²⁶⁷

Demokrat Parti'ye göre, eğitim yalnızca gelecek kuşakların bilim ve teknikle donatılmasını sağlamayı amaçlamamalıydı; söz konusu kuşaklar aynı zamanda milli ve insani bütün manevi değerlerle donatılmalıydı. Ayrıca genel ve mesleki eğitim ayrımı yapılmaksızın, bir bütün olarak milli eğitim bu amaç uğruna çalışmalıydı.

Demokrat Parti Dönemi, eğitim alanında milliyetçilik bakımından Kemalist tek parti rejiminin devamı sayılırdı. Milliyetçi öğretilere verilen önem aynen korundu. Ayrıca 1920'lerin sonlarında gerçekleştirilen laiklik reformuyla kamusal okul sisteminden çıkarılan ve 1940'ların sonunda Cumhuriyet Halk

²⁶⁷ Tunaya, a.g.e., s. 666- 667.

Partisi tarafından yeniden sistemin içine alınan din eğitimi uygulamaları Demokrat Parti tarafından yaygınlaştırıldı.²⁶⁸

Bu dönem eğitimi milliyetçilik vurgusu dışında pek çok yönden Kurtuluş ve Kuruluş dönemlerinden farklıdır. 1946'dan itibaren okul, öğretmen ve öğrenci sayılarında büyük artışlar görülür. Ancak eğitimin niteliği için aynı saptamayı yapmak mümkün değildir. Bu dönemde, Kurtuluş ve Kuruluş dönemlerine egemen olan eğitim felsefesi aynı kararlılıkla savunulamamıştır. Cumhuriyet eğitiminin temel niteliklerinden yavaş yavaş ödünler verilmiş ve bunun sonucunda da eğitim sistemi kendini uzun yıllar devam eden bir karışıklığın içinde bulmuştur. Örneğin, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun çıkarılması sürecinde sorun olan “eğitim dini mi yoksa milli mi olmalıdır?” sorusuna Atatürk'ün huzurunda İzmir'de, İsmail Hakkı Baltacıoğlu tarafından verilen cevap nettir:

“Din içtimai bir müessesedir. Realitede yaşamaktadır. Fakat devlet onu mekteplerde öğretmeye mecbur değildir. Devlet terbiyesinin karakteri ancak milli olabilir. İnkılâp, maarif kurumlarını laikleştirmelidir. Softalık ve taassup ağacının kökleri sökülüp atılmalıdır.”

Bu konuşmadan birkaç yıl sonra Cumhuriyet Halk Partisi tarafından tohumları yeniden atılan bu ağacın sulanması işi Demokrat Parti'ye ve bazı ardıllarına düşecekti.

Bazı görüşlere göre 1960 yılına dek devam edecek olan bu evre Türk milli eğitimi ve milli kültür bakımından feci bir düşüş göstermişti. “1923'ten beri sürüp gelen kusur ve hatalar” aynen muhafaza edilerek eksiklere yenileri eklenmişti. Üstelik bir de “ciddiyetsizlik, laubalilik, seviye ve kalite düşüklüğü” ortaya çıkmıştı. Bu yüzden bilgiye, okula ve öğretmene saygı kökünden sarsıldı. Müfredat programları “keyfi olarak” alt üst edildi. Yine bu dönemde yürütülen partizan idare yüzünden bütün öğretmenlerin devlete karşı cephe almaya mecbur bırakılmaları “affedilmez bir hata”ydı.²⁶⁹

²⁶⁸ Kaplan, a.g.e., s. 225.

²⁶⁹ Hacıeminoğlu, a.g.e., s. 27- 28.

Eğitimin araçsal niteliğinin Demokrat Parti tarafından aynı şekilde devam ettirildiği, 1946- 1960 yıllarını kapsayan dönem “güdümlü” bir çok partili sisteme geçiş dönemi idi. Eğitim alanında tek parti rejimi sırasında oluşturulup yerleştirilen Türk milli eğitim ideolojisi bu dönemde yeniden üretildi ve süreklilik kazandı.²⁷⁰

1.7 1960 ve 1980 Arası Milli Eğitim Politikaları

1960 ve 1980 yılları arasında kapsayan dönem, modern Türkiye tarihinin en çalkantılı yıllarını oluşturur. Bu dönem 27 Mayıs 1960 tarihli askeri müdahaleyle başlar. Müdahaleden üç gün sonra Ankara’da Ulus gazetesinde çıkan bir yazı gençliğin ve eğitimin o günlerdeki ve sonrasındaki rolünü çoktan tanımlamıştır bile:

“Büyük ve Asil Millet

...Vatana ve milletin istiklaline tecavüze karşı koymak ne ise, insan hak ve hürriyetlerini, Milletin izzet-i nefsinin ve ahlakını tahrip edenlere karşı koymak da aynıdır, dedik. Bunu savunanlara Meclis içinde ve dışında taarruz etmekle kalmadılar, İdealist Türk gençlerini ve onlara bu ileri insanlık terbiyesini veren irfan yuvalarını kurşuna dizdirdiler... Şanlı Türk ordusunun bedbaht birkaç unsurunu kendi siyasi emelleri ve gayri meşru ikballeri için alet haline getirerek, Türk gençliğine ve halkına engizisyon mezalimi yapmaya başladılar...

<<Çocuklarımız ve tarih yakalarınıza yapışarak sizden bu günlerin hesabını soracaktır, kendinize geliniz>> diye ikaz ettik, tesir etmedi...

Göğsünü hürriyet için kurşuna açan Üniversiteli! Masum kanın boşuna akmamıştır, meçhul mezarında şehit yüzün artık gülebilir.

<<Ölürsem vatan sağ olsun>> diye, Milletin tarihine şerefler katan Harbiyeli! Türk milleti seninle iftihar ediyor...”²⁷¹

²⁷⁰ Kaplan, a.g.e., s. 226.

²⁷¹ Bekata, a.g.e., s. 259- 261.

Açıkça görüldüğü üzere, dönemin en önemli olaylarından birine şahit olmanın verdiği coşkuyla değerlendirme yapan yazar, o günlerin bakış açısını açık şekilde yansıtır. Metinde geçen söylemler Kurtuluş ve Kuruluş dönemlerine bir geri dönüş gibi görünmekle birlikte, bu kez askere ve orduya değil, öğrencilere ve eğitim kurumlarına vurgu yapılmaktadır. Bu satırlar dönemin milli eğitim politikalarının başlangıç noktasını kavrayabilmek açısından anlamlıdır. Şimdi daha somut milli eğitim politikalarına geçebiliriz.

30.05.1961 – 05.01.1961 tarihleri arasında görev yapan Cemal Gürsel'in askeri hükümetinin eğitim programına göre, Türkiye'nin en önde gelen davalarından birisi milli eğitim davasıdır:

“Demokrasinin kökleşmesi, soysuzlaşmamasının teminatı, özlenen iktisadi refahın tahakkuku, büyük kütlelerin, yeni yetişen nesillerin milli eğitimden en geniş ölçüde faydalanmasına bağlıdır.”²⁷²

Askeri hükümette genel hatlarıyla kabaca ifade edilen bu milli eğitim politikası, koalisyon hükümetlerinde daha da yerleşmiş biçimde ifade edilmeye devam edecektir.

1961- 1962 yılları arasında görev yapan Birinci Koalisyon Hükümeti, eğitimin ulusal kalkınmayı sağlayacak “verimli bir yatırım” olduğunu savunur:

“Milli Eğitim, sadece genç nesilleri yetiştirmenin bir vasıtası değil, aynı zamanda özellikle milli kalkınmayı hızlandıracak ve gerçekleştirecek verimli bir yatırım olarak öne alınmıştır.”²⁷³

1963- 1965 yılları arasında hükümet kuran koalisyonun, eğitimdeki amacının farklılaştığını görürüz. Bu hükümete göre eğitim, Atatürk İlkelerine ve Batı uygarlıklarının temel ilkelerine dayalı bir düzeni ve milli kültürel değerleri yaratıp pekiştirmeyi hedeflemelidir:

“Milli eğitime, Anayasamızda en güzel ifadesini bulan Atatürk İlkelerine ve Batı uygarlıklarının temel ilkelerine dayalı bir düzeni ve milli kültürel değerleri yaratacak ve geliştirecek bir hüviyet verilecektir.”²⁷⁴

²⁷² Kaplan, a.g.e., s. 229.

²⁷³ a.g.e., s. 230.

27 Ekim 1965- 3 Kasım 1969 tarihleri arasında hükümette kalan Birinci Adalet Partisi Hükümeti ise programında, milli eğitim politikasına daha farklı işlevler ve uygulamalar yükler:

“Milli Eğitim politikalarımızın temeli, vatandaşın bir kül halinde kalkınabilmesine, maddi ve manevi hayatını teçhiz ederek ve milli şuuru hâkim kılarak yetişmesine yardım etmektir...

Hükümet, din eğitimini yaygınlaştıracığını ve din görevlilerine daha iyi olanaklar sağlayacağını ayrıntılı biçimde ilan eder.”²⁷⁵

Türkiye'nin dış politikasının da yeniden şekillendiği bu döneme damga vuran oluşum, 1965- 1971 yılları arasında faaliyet gösteren Türkiye Öğretmenler Sendikası'dır (TÖS). Türkiye Öğretmenler Sendikası antiemperyalist bir öğretmen örgütüdür ve milli eğitim talebinde bulunur. “Milli nitelikleri olan bir eğitim düzeni”ni savunan sendikanın mevcut düzene yönelttiği en önemli eleştiri Türk eğitim sisteminin milliliğini tamamen yitirmesiydi. Kültür emperyalizmine karşı olan Türkiye Öğretmenler Sendikası, eğitim sisteminin yabancı etkilere açık olmasından şikâyet eder. Dine dayalı eğitimden rahatsızdır. Öğrencilerin kullandığı kalemlerin dahi yabancı marka olmasına karşı çıkar.²⁷⁶

Sendika, yurtdışından uzman çağrılmasına ve yabancıların Türk milli eğitimi konusunda görüş bildirmesini de doğru bulmaz. Milli Eğitim Bakanlığı'nın, plan ve programları mutlaka kendi eğitimcileri tarafından hazırlanması gerekir. Amaçları, kaynakları ve yönetimi kesin surette ulusal olan bir eğitim düzeni kurulmak zorundadır. Çünkü yabancı ve emperyalist etkiler Türk eğitiminin “milli” özelliklerini her bakımdan zedelemiştir ve gelişmesine engel olmuştur. Fakir Baykurt 1967 yılında yayınlanan bir yazısında, Türk olmayanların milli eğitime karışmamasını ister. Eğitimi millileştirmek istediklerinin üzerinde durur ve bunun için ayrılan kaynağın yerli olması gerektiğine vurgu yapar. Hatta programların yapılmasına, kitapların, araçların, metot ve tekniklerin

²⁷⁴ a.g.e., s. 232.

²⁷⁵ a.g.e., s. 234.

²⁷⁶ Yıldırım Koç, **TÖS Antiemperyalist Bir Öğretmen Örgütü**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2012, s. 98.

geliştirilmesine öğretmen ve Türk olmayanlar karışmamalıdır. Barış gönüllüleri, yabancı uzmanlar ve şartlı dış yardımlar tamamen reddedilir.²⁷⁷

Türkiye Öğretmenler Sendikası'nın 1968'de yayımlanan Çalışma Programı'nda öğretmen örgütünün görevleri açıklanırken önemli saptamalarda bulunulur. Eğitim felsefesinin belirlenmesinde, metot ve tekniklerin kullanılmasında ve araçlarla kitapların hazırlanmasında yabancı uzmanlara danışıldığı kadar Türk öğretmenlere “danışılmamıştır.” Eğitimin milli olabilmesi için parasal kaynakların da milli olması şarttır. Türkiye Öğretmenler Sendikası, milli kültürün gelişme imkânlarını yok eden kültür emperyalizmi ile bütün gücüyle savaşıacaktır. Ayrıca yabancı uzmanlara “pasif” davranan ve bu kişilerle aşırı dostluk ve fikri işbirliği içinde olan Türkler kınanacaktır.²⁷⁸

Baykurt, 15 Şubat 1969 tarihinde yapılan Büyük Eğitim Yürüyüşü'nde yaptığı konuşmada da yine bu konuya değinir. Ona göre, eğitimin belli başlı kusuru ulusal olamayışıdır. Verilen eğitimin ulusun gerçek ihtiyaçlarıyla ilgisi bile yoktur. O dönemin eğitimi, “tüketici insanın süs bilgileri” olmaktan öteye geçememektedir. Ayrıca yabancı uzmanlara kesin biçimde karşı olduğunu da konuşma süresince belirtir.

Türkiye Öğretmenler Sendikası, kendisini ihtilalcı değil devrimci olarak tanımlıyordu. 1961 Anayasası'nın uygulanmasını ve sömürsüz bir Türkiye'nin kurulmasını istiyordu. Sendikaya göre bu istek hem emperyalist güçler hem de onların Türkiye'deki işbirlikçileri veya müttefikleri açısından tehlikeliydi. Çünkü öğretmenler kitlelere ulaşabilme ve kitleleri etkileyebilme gücüne sahiptiler ve bu yetenek Türkiye Öğretmenler Sendikası'nı, emperyalizmle işbirlikçilerin açık hedefi haline getirmek için yeterliydi. Sosyalist ve antiemperyalist bir görüşe sahip olan sendika aynı zamanda Kurtuluş Savaşı'na da sahip çıkar ve devrim hakkındaki görüşlerini şöyle özetler:

“Halkımız, Mustafa Kemal'in komutanlığında başarıya erdirdiği Birinci Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı, tıpkı çağdaş ulusal kurtuluş savaşları gibi tamamlamak ve

²⁷⁷ Koç, a.g.e., s. 99- 100.

²⁷⁸ a.g.e., s. 102- 103.

devrimini başarıya erdirmek istek ve özlemindedir. Bizim başta gelen görevimiz; ona İngiltere'nin ve Amerika'nın coğrafyasıyla, ineklerin ve sineklerin anatomisini öğretmekten önce, geniş anlamıyla “politik bilinç” kazandırmaktır.”²⁷⁹

Türkiye Öğretmenler Sendikası, öğretmenlerin devlet memuru olmasının onları egemen sınıfların uşağı ya da çocuk avutucusu yapmadığını vurgular. Tam bağımsızlıktan yanadır. Sömürgeciliğin ve emperyalizmin her türlüüne karşıdır. Bu nedenle, yabancı devletlere karşı bağımsızlığın korunması konusunda ideoloji ayrımı yapmaksızın her türlü müdahaleye ve baskıya karşıdır. Özellikle “Amerikan emperyalizminin oyunları”na karşı uyanık olma çağrısı yapan sendika, yabancı üslerin, barış gönüllülerinin, Amerikan süttozu ve peynirinin, doğum kontrolünün, yabancı dilde eğitimin ve yabancılardan para almanın karşısındadır.²⁸⁰

12 Mart 1971 Askeri Muhtırası'ndan sonra Nihat Erim tarafından kurulan 26 Mart 1971- 11 Aralık 1971 tarihleri arasındaki Birinci Ara Hükümet kendisini reform hükümeti olarak tanımlar. Hükümet, reform programının bir bölümünü “Milli Eğitim Reformu”na ayırır. Programa göre, “Atatürk'ün eğitimde birlik (Tevhid-i Tedrisat) ilkesine aykırı bütün uygulamalara son verilecektir” ve “din işlerinin yönetimi siyasal ve kişisel çıkar hesaplarının üstünde tutulacak ve laik devlet esaslarına göre ele alınacaktır.” Ayrıca “İmam Hatip okulları ortaöğretim sistemine uyacak şekilde ıslah olunacaktır.”²⁸¹

Bu dönemde “On Direktif” adıyla bir kitapçık yayınlanır. Bu kitapçık Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hükümet programına göre eğitim reformunu gerçekleştirmek üzere yürütülen çalışmaları açıklar. Birinci direktif Atatürk İlkeleri'nin tam olarak uygulanmasıyla ilgilidir.

1973 tarihli Milli Eğitim Temel Kanunu ile milli eğitimin amaçları ve ilkeleri ayrıntılı olarak tespit edilmiştir. Haziran 1983'te kısmen değiştirilecek olan kanuna göre milli eğitimin temel amaçları şunlardır:

²⁷⁹ Koç, a.g.e., s. 103- 104.

²⁸⁰ a.g.e., s. 87- 91.

²⁸¹ Kaplan, a.g.e., s. 237- 238.

“Atatürk inkılâp ve ilkelerine ve Anayasa’da ifadesini bulan Atatürk milliyetçiliğine bağlı, Türk milletinin milli ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yükseltmeye çalışan; insan haklarına ve Anayasa’nın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan demokratik, laik, sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti’ne karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmek...”²⁸²

İlgili kanunda belirtilen milli eğitimin temel ilkelerinden biri “Atatürk İnkılâp ve İlkeleri ve Atatürk Milliyetçiliği”dir. Bu ilkeye göre, eğitim sisteminin her derece ve türüyle ilgili ders programlarının hazırlanıp uygulanmasında ve her türlü eğitim faaliyetlerinde Atatürk İnkılâp ve ilkeleri ile Atatürk milliyetçiliği temel alınır. Milli ahlakın ve milli kültürün yozlaşmadan Türk milletine özgü biçimde ve evrensel kültür içinde korunması, geliştirilmesi, öğretilmesi önemlidir. Ayrıca program, Türk dilinin milli birlik ve bütünlüğün temel unsurlarından biri olduğunu vurgular. Türk dilinin, eğitimin her kademesinde “özellikleri bozulmadan ve aşırıya kaçmadan” öğretilmesine önem verilirken, aynı zamanda çağdaş eğitim ve bilim dili olarak zenginleşmesine çalışıldığı belirtilir.

“Demokrasi Eğitimi” ikinci temel ilkedir. Buna göre, yurttaşlar güçlü, istikrarlı, bağımsız ve demokratik bir toplum düzenini oluşturmak için demokrasi bilincine sahip olmalıdır. Bu nedenle öğrencilere yurt yönetimine dair bilgiler, anlayış ve davranışlarda sorumluluk duygusu ve manevi değerler kazandırılmalıdır. Bunun içinse her türlü eğitim çalışması kullanılabilir.²⁸³

Programında eğitim ve öğretim konularına yer veren bir başka hükümet, 26 Ocak 1974- 17 Kasım 1974 tarihleri arasında görev yapan Birinci Ecevit Hükümeti’dir. Hükümet programının eğitim ve öğretim konularına ayrılan bölümünde kalkınma planının öngördüğü “eğitilmiş insan gücü” hedeflerine ulaşabilmek için orta öğretimde teknik konulara yönelmek gerektiğinin altı çizilir.

²⁸² Akyüz, a.g.e., s. 133.

²⁸³ a.g.e., s. 334.

Daha da önemlisi programda, çocuklara töreye, geleneklere ve milli hasletlere uygun ahlak kurallarının öğretilmesi amacıyla ilk ve orta öğretime zorunlu ahlak dersleri konulacağı bildirilir. Kısa süre içinde uygulamaya konulan bu hüküm, 12 Eylül 1980 askeri müdahalesinden sonra okul programlarına konulan zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin habercisiydi. Bunun yanı sıra öğretim programlarının taklitçilikten arındırılarak milli koşullara uygun hale getirileceği ve çocukları zararlı yayınlardan koruyacak, eğitici, öğrenmeyi özendirici, milli ve insani duyguları güçlendirici yeni bir yayın programının hazırlanacağı da belirtilir.²⁸⁴

Birinci Milliyetçi Cephe Hükümeti 31 Mart 1975- 21 Haziran 1977 tarihleri arasında görev başındadır. Bu hükümet de programında milli eğitim konusuna özel bir yer ayırır. Milli eğitimdeki amacını ise şu şekilde açıklar:

“Milli eğitimde amacımız, milletimizin bütün fertlerini, Türk milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini, seven ve daima yüceltmeye çalışan; Atatürk inkılablarına ve Türk milliyetçiliğine bağlı; insan haklarına ve milli, demokratik, laik, sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti’ne karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getirmiş; büyük ve şanlı tarihimizle iftihar eden, milletimizin geleceğine güvenle bakan, her türlü taklitçilikten uzak, milli şahsiyetini müdrük, ilim, teknik ve medeniyet yarışında insanlığa örnek olmayı hedef alan vatandaşlar olarak yetiştirmektir.”²⁸⁵

Kaplan’a göre, yukarıdaki paragraf 1980 Askeri Müdahalesi’nden sonra laik Atatürkçülük ile İslamcılık arasında sağlanacak “uzlaşma”nın habercisiydi. “Türk- İslam Sentezi” olarak adlandırılan bu milliyetçi- dini uzlaşma evrenselliğe ve enternasyonalizme kesinlikle karşıdır. Amacı, siyasi olarak homojen, kültürel olarak ise milliyetçi bir gençlikten ve yurttaşlardan oluşan bir toplum yaratmaktır.

Adalet Partisi Genel Sekreteri ve Aydın Milletvekili Nahit Menteşe, 19 Şubat 1978 tarihinde televizyonda yaptığı konuşmada ve 17 Mart 1978’de *Son*

²⁸⁴ Kaplan, a.g.e., s. 245.

²⁸⁵ Kaplan, a.g.e., s. 248.

Havadis gazetesinde yayınlanan röportajında her rejimin kendi varlığına sahip çıkacak nesiller yetiştirdiğini ve Cumhuriyet okullarında, Cumhuriyet'e düşman nesiller yetiştirilemeyeceğini üstüne basa basa söylüyordu. Cumhuriyet'in milli eğitim politikasının amacı; devlete, rejime ve millete sadık ve sahip nesiller yetiştirmektir. "İhanetle sadakatin çizgisi" tam bu noktada belli olacaktı²⁸⁶ ve süreç beraberinde 1980 Askeri Müdahalesi'ni getirecekti.

1960lardan sonra oluşan hürriyet ortamından en zararlı çıkan Türk milli eğitimi olmuştu. Yıllardan beri devam eden sıkıntılara yenileri eklendi. Artık milli eğitim tepeden tırnağa ideolojiye ve siyasete batmıştı. Yani eski zaaf lar giderilememiş, ideoloji ve günlük siyaset ise milli eğitime "bulaşmış"tı. Hacıeminoğlu'na göre, Marksizm propagandası "akıllara durgunluk verecek bir süratle" öğretmenleri ve üniversite gençliğini etkisi altına aldı. Kafalarda tam anlamıyla bir fikir ve ülkü boşluğu meydana geldi.

Bu dönemdeki eğitime dair değerlendirmeleri tamamen olumsuz yönde olan yazar, Cumhuriyet Dönemi milli eğitiminin ta temelinden bozuk ve sakat olduğunu savunmaktan geri durmaz. Ona göre, son elli yıllık eğitim sistemi tam bir iflas halindeydi ve Türk milletini bir adım bile ileri götürmekten yoksundu. Çünkü eğer öyle olmasaydı:

"... Bugün milletimizin bulunduğu nokta Türklüğün tarihi şanına layık ve milli ülküsüne uygun bir seviyede olurdu."²⁸⁷

27 Mayıs 1960'daki askeri müdahaleyle başlayan, 12 Mart 1971'deki ara askeri müdahaleyle devam eden ve nihayet 12 Eylül 1980'deki askeri müdahaleyle sona eren bu dönemin özelliği, politika ve kültür alanlarında sosyalist düşünce akımlarının yükselişidir. Bu yükseliş toplumsal yaşamın her alanını etkilemiştir. Bu dönemde işçi sınıfının sendikal ve siyasal örgütlenmesi güçlenir. Gençlik hareketleri gerçek bir atılım yapar. Köylülük hareketlenir. Ayrıca kamu çalışanlarının aktif hale gelmesi ve bu hareketlenmenin bir parçası olarak öğretmen örgütlerinin yaygın etkisiyle birlikte ülkede derin bir toplumsal ve siyasal bunalım ortaya çıkar. Ülkede meydana gelen toplumsal ve

²⁸⁶ Nahit Menteşe, **Eğitimde Millilik**, Adalet Partisi Basın Bürosu, -, 1978, s. 40.

²⁸⁷ Hacıeminoğlu, a.g.e., s. 28- 29.

siyasal kutuplaşma “faşist ve gerici yarı askeri güçlerin” sahneye çıkmasıyla daha da şiddetlenir. Bu güçleri sosyalist ve demokratik akımların karşısına çıkaransa, hâkim sınıfın ve devlet aygıtı içindeki uzantıların aktif desteğidir. 1960- 1980 döneminde eğitim alanında gerçekleşen somut gelişmeleri ve milli eğitim politikalarını şekillendiren zemini, bunalımın pençesindeki bu toplum oluşturur.²⁸⁸

1.8 1980’li Yılların Milli Eğitim Politikaları

12 Eylül 1980 tarihinde Orgeneral Kenan Evren başkanlığındaki askeri cunta yönetimi ele alır. İlk iş olarak da toplumsal muhalefete savaş ilan eder. Bütün yurttaki sıkıyönetim ilan edilir. Siyasal partiler, işçi sendikaları, kitle örgütleri ve dernekler kapatılır. Gazete ve dergilerinin birçoğunun yayını durdurulur. On binlerce insan tutuklanır ve yargılanır.

Bu arada öğretmen ve öğrenci derneklerinin de faaliyetlerine son verilir. Bu tür dernekler yasaklanır. Çok sayıda öğretmen işten çıkarılır. Tüm Eğitim ve Öğretim Emekçileri Birleşme ve Dayanışma Derneği (TÖB- DER) yasadışı faaliyette bulunduğu gerekçesiyle kapatılır ve derneğin yöneticileri cezalandırılır.

12 Eylül rejimi, devlete ve ekonomik, sosyal, kültürel alanlardaki hiyerarşi ilişkilerine tam anlamıyla sadık yurttaşlardan oluşan bir toplum yaratmak amacıyla toplumu yeniden düzenler. Özellikle de eğitim ve kültür alanlarına büyük önem verir ve bu konularda köklü adımlar atar.²⁸⁹

Harekâtın lideri ve Devlet Başkanı Orgeneral Kenan Evren, 12 Eylül 1980 günü yaptığı bir radyo- televizyon konuşmasında eğitim konusuna şu sözlerle değinir:

“Eğitim ve öğretimde Atatürk milliyetçiliğini yeniden, yurdun en ücra köşelerine kadar yaygınlaştıracak tedbirler en kısa zamanda alınacaktır. Yarımın teminatı olan evlatlarımızın, Atatürk ilkeleri yerine yabancı ideolojilerle yetişerek sonunda birer anarşist olmasını önleyecek tedbirler

²⁸⁸ Kaplan, a.g.e., s. 227- 228.

²⁸⁹ a.g.e., s. 305.

alınacaktır. Bu maksatla, hepimizin tek tek saygıyla andığımız öğretmenlerimizin Der’li, Bir’li derneklere üye olarak bölünmelerine müsaade edilmeyecektir. Her düzeyde öğrencinin amacı, Atatürk ilkeleri ve milliyetçiliği ile pekişmiş ve üretime yönelik bilgi ve beceri kazanmak olacaktır.”

Daha ilk günden eğitim politikalarını açıkça ifade eden Evren, 16 Eylül 1980 tarihinde düzenlediği basın toplantısında 12 Eylül öncesini eğitim açısından değerlendirir:

“İlkokullardan üniversitelere kadar Atatürkçü öğretim yapılacağına ve böyle bir fikir üretileceğine tam aksine sağ, sol ve irticai fikirler üretilmiştir... daha sonra en sevgili varlıklarımız, tertemiz çocuklarımız karşıt fikirlere ayrılmıştır. Birçok Atatürkçü vatansever öğretmen ve profesörlerimizin sesleri duyulmaz olmuştur.”

Evren, 30 Ağustos 1982’de ise Türk gençliğinin, “çok zor şartlar altında başarıya ulaştırılan İstiklal Savaşı’nı çok iyi öğrenmesini” istemiştir.²⁹⁰

1982 Anayasası da eğitimle ilgili birçok önemli hüküm getirir. Buna göre, eğitim ve öğretim, Atatürk ilkeleri ve inkılâpları doğrultusunda ve çağdaş bilim ve eğitim esaslarına uygun yapılıdır. Ayrıca eğitim devletin gözetim ve denetimi altındadır. Bu esaslara aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılmaz (Madde 42).²⁹¹ Devlet, gençlerin bilimin ışığında ve Atatürk İlkeleri ve inkılâpları doğrultusunda, ülkenin ve milletin bütünlüğünü bozmayı amaçlayan görüşlere karşı olarak yetişmelerini sağlar (Madde 58).²⁹²

Yine 1982 yılının Kasım ayında yayınlanan Öğretmen Andı, devletin, yurttaş öğrencileri için nasıl bir öğretmen istediğinin en açık tariflerinden biridir:

“Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’na, Atatürk İnkılâp ve İlkelerine Anayasa’da ifadesini bulan Türk milliyetçiliğine sadakatle bağlı kalacağıma, Türkiye Cumhuriyeti kanunlarına tarafsızlık ve eşitlik ilkelerine bağlı olarak uyacağıma, Türk milletinin milli, ahlaki, manevi ve kültürel değerlerini

²⁹⁰ Akyüz, a.g.e., s. 414.

²⁹¹ Kaplan, a.g.e., s. 306.

²⁹² Akyüz, a.g.e., s. 414.

benimseyip, koruyup, bunları geliştirmek için çalışacağıma, insan haklarına ve Anayasa'nın temel ilkelerine dayanan milli, demokratik, laik, sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı görev ve sorumluluklarımı bilerek bunları davranış halinde bütün görevlerimi Türk milli eğitim amaç ve ilkelerine uygun olarak yapacağıma, öğrencilerimi bu doğrultuda yetiştireceğime namusum ve şerefim üzerine and içerim.”²⁹³

13 Aralık 1983- 21 Aralık 1987 tarihleri arasında görevde kalan Birinci Özal Hükümeti, maddi ve manevi gelişmeyi birlikte sağlama gerekliliğini savunur. Bu yüzden ilk ve ortaokullarda dini eğitim ve ğretim yapılmasından yana olduğunu açıkla. Hkmete göre eğitimin temel amacı şoyledir:

“Geleceğimizin teminatı olan çocuklarımızın ve gençlerimizin modern ve ileri Türkiye idealine, Atatürk İlke ve İnkılpları'na bağlı, milli ve ahlaki değerlerimizi benimsemiş, bilgili, ilmi düşünceye sahip, herkese karşı sevgi, saygı ve msaraha besleyen medeni birer insan olarak yetişmelerini milli eğitimin esası sayarız.”

Hükümet programının eğitim ve öğretimle ilgili diğer maddeleri de “artık ezberlenen beylik laflardan ibaret”tir.²⁹⁴

1980'li yıllar Cumhuriyet eğitiminin temel fonksiyonlarından biri olan “iyi insan iyi vatandaş” yetiştirme amacında başarısızlığa uğradığının anlaşıldığı yıllardır. Bu nedenle 12 Eylül sadece bir askeri müdahaleyi temsil etmez. Bu tarihten itibaren gençlikte restorasyona gidilir.

Modernitenin bir ürünü olan gençliğe, ülkelerin farklı dönemlerinde sosyo-ekonomik ve kültürel değişimlere göre farklılaşan roller atfedilir. 19. yüzyıldan itibaren ulus- devletlerin kuruluşunda siyasi roller alan gençliğin 12 Eylül Askeri Müdahalesi'nden ve Turgut Özal Hükümeti'nin uygulamaya başladığı neoliberal politikalar sebebiyle 1980 sonrası gençliğin apolitikleştirildiğine ve

²⁹³ Akyüz, a.g.e., s. 421.

²⁹⁴ Kaplan, a.g.e., s. 314- 315.

siyasi meselelere duyarsız olarak yetiştirildiğine dair yaygın bir söylem vardır.²⁹⁵

Bu dönemde eğitim alanında yapılacak bir dizi yapılandırma ile gençliğe “çekidüzen vermenin” mümkün olduğu düşünülür. 19. yüzyılda ülkeyi kurtarması beklenen bir gençlik devlet tarafından inşa edilmişti. Cumhuriyet’in kurulmasıyla ise Atatürk’ün Gençliğe Hitabesi ile rejimin ve geleceğin gençliğe emanet edilmesi ve bu görevin her Türk gencine yüklenmesi gençlik mitinin devamını sağladı. Gençler ise “memleketi kurtarmak” misyonunu içselleştirerek kendilerini ülkenin sahibi olarak gördüler. Sancak diğer yandan iktidar sahipleri gençlerin siyasi faaliyetlerdeki muhalefetini devletin ve ulusun çıkarları bakımından “tehdit” olarak algıladılar. Hatta kitle iletişim araçlarında kimi zaman “eşkıya” ya da “haydut” olarak söz edilen gençlerin, yabancı ideolojilerin maşası haline geldikleri; milli bilinçlerini ise yitirdikleri iddia edildi. Fakat diğer yandan da kendilerini devletin asıl sahipleri olarak gören gençler, hükümetlerin meşruluğunu sorguladılar. 12 Eylül’de gerçekleşmesi hedeflenen restorasyonda, ulusal çıkarlara tehdit olarak görülen gençlere “görevlerini yeniden hatırlatma” ve Atatürkçülük bünyesinde gençliği yeniden tanımlama amacı güdüldü. Yine Atatürkçülük ideolojisi doğrultusunda gençlere yeni görevler yüklendi.²⁹⁶

Gençliğin “ideolojik boşluk” nedeniyle “sapmaya uğradığı” üzerinde durulan bu dönemde askerin gerçekleştirdiği anayasal düzenlemelerin olumlandığı ve hatta tüm bu düzenlemelerin gençlik için yapıldığının vurgulandığı görülür. Tarih boyunca iç ve dış tehditlerle ve yıkıcı taarruzlarla karşı karşıya kalan Türk milletini ve devletini korumak ve tehlikelere karşı uyanık olmak görevi işte bu gençliğe yüklenir. Gençlerin bu önemli görevi yerine getirmeleri içinse “çözülme ortamından kurtarılmaları” ve gençleri Atatürkçülük zemininde birtakım ortak amaçlar çevresinde toplamak gerektiği belirtilmektedir.²⁹⁷ İşte bu noktada “milli şuuru” genç nesle aşılacak hayati bir milli eğitim çalışması

²⁹⁵ Cihan Erdal, “12 Eylül’ün Gençlik Restorasyonu: Atatürk ve Gençlik İsimli Kitabın Bir Değerlendirilmesi”, Alternatif Politika, Cilt 5, Sayı 2, 2013, s. 138.

²⁹⁶ Erdal, a.g.m., s. 140- 141.

²⁹⁷ a.g.m., s. 143.

olarak Milli Güvenlik Dersleri ile İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük dersleri karşımıza çıkar. İnkılâp tarihi derslerinden verilmek istenen mesajlar Atatürkçülük konusuyla ve teorik cümlelerle sınırlı kalırken, Milli Güvenlik Bilgisi dersleri konularında göreve hazırlanan gençliğe yüklenmek istenen mesajların çok açık ve net olarak verildiğini fark ederiz. Bu derslerde –daha sonra detaylarıyla ele alınacağı üzere- vatansever ve çalışkan gençliğin üzerine düşen milli görevler ve neyi sevip neyi düşman sayması gerektiği detaylarıyla tanımlanır. Bu konuda, Milli Eğitim Bakanlığı 29 Haziran 1987 Tebliğler Dergisi’nde (Sayı 2237) Lise 3. sınıf Milli Güvenlik Bilgisi programında belirtilen görüşler şöyledir:

“Çağımızın ve yurdumuzun içinde bulunduğu gerçekler, Milli Güvenlik Bilgisi öğretim programının uzak geleceği de kapsayacak şekilde yeniden düzenlenmesi zorunluluğunu doğurmuştur. Bu sebeple dersin amacı, yarınlarmızın koruyucusu ve kollayıcısı, geleceğimizin teminatı, Atatürk’ün istiklal ve Cumhuriyetimizi emanet ettiği Türk gençliğini; a) Atatürk ilkelerine inançla bağlı,

b) Yurt gerçeklerine bilinçli bir şekilde erişmiş,

c) Milli güvenlik şuuru ile yurt savunmasına hazır,

d) Çağdaş uygarlık düzeyine ulaşma ve geçme çabalarına katkıda bulunmaya hazır ve yeterli,

e) Laik ve demokratik Cumhuriyet’in bekçisi,

f) Milli amaca dönük, milliyetçi ve vatansever olarak yetiştirmektir.”

Bunun yanı sıra dersin amaçları arasında Türk Silahlı Kuvvetleri’ni tanıtmak ve sevdirmek yer alır. Her Türk gencinin yurt savunmasında aktif görev alacağı; bu görevin kaçınılmaz ve savsaklanamaz bir yükümlülük olduğu açıklanır.²⁹⁸

1.9 1990’lı Yılların Milli Eğitim Politikaları

²⁹⁸ Kaplan, a.g.e., s.375.

1990'lı yıllara gelindiğinde milli eğitim ideolojisinin, öğrencileri şekillendirme ve istenilen normlara göre toplumsallaştırma konusunda “neredeyse bir tekele” sahip olduğu görülür.²⁹⁹ Bu anlamda geçmiş yıllardaki milli eğitim anlayışı aynı şekilde devam eder. Ancak bu dönemde ulus devletlerin genç nesillere empoze etmeye çalıştığı değerlerin zayıfladığı sezilir. Bunun nedeni medyanın ve bilgi teknolojilerinin yaygın şekilde kullanımınıdır. Artık eğitim toplumların birbirlerine kalın sınırlarla kapalı ve etkileşimin az olduğu dönemlerdeki gibi ağırlıklı olarak belli değerleri aktaran ve önceki kuşakların yaptıklarını yenileyen bir anlayışla yapılamamaktadır. Bunun nedeni küreselleşme olgusunun etkileridir.³⁰⁰ Mevcut durum yeni koşullara uygun bir değerler eğitimi zorunlu kılmıştır.

Değerler eğitimi, aşılacak istenen değerleri öğretmek için açık bir girişim olarak adlandırılabilir. Değerler eğitimi kapsamında ders programlarına konu edilen temel değerler “adalet, gülyüz, gerçeğe saygı, dürüstlük, öz eleştiri, sorumluluk, onurlu olmak, insana saygı, fedakârlık, yardımlaşma, sözünde durmak, nezaket, hoşgörü, cesaret, sevgi, diğergamlık, sadakat, saygı, okumak, sağduyu, şefkat, iyilik, sabır, merhamet, çalışkanlık, kadirşinaslık, azim ve iyi niyet” gibi değerlerdir. Değerler eğitimi iyi karakterli bireyler yetiştirmeyi hedefler. Temel değerleri pekiştirir. Çocukların kendilerine ve topluma yararlı olacak temel değerleri psikolojik ve sosyal gelişimlerine uygun olarak kazanmalarını sağlar. Aynı zamanda çocukların kazandıkları değerleri davranışa dönüştürmeleri için fırsat verir.³⁰¹ Okulların bilişsel hedeflerinin yanı sıra vatansız olmak, saygılı ve dürüst olmak gibi duyuşsal hedefleri de vardır.³⁰² Söz konusu hedefler ağırlıklı olarak sosyal bilimler derslerinin kapsamına alınır. Çalışmamız açısından ise milliyetçi ve Atatürkçü değerlerin

²⁹⁹ a.g.e., s. 397.

³⁰⁰ Yusuf Keskin, **Türkiye’de Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında Değerler Eğitimi: Tarihsel Gelişim, 1998 ve 2005 Programlarının Etkililiğinin Araştırılması**, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2008, s. 37.

³⁰¹ Değerler eğitiminin özgün biçimde uygulanışına örnek teşkil etmesi bakımından dikkat çekici bir çalışma için bakınız: **Şehit Jandarma Üsteğmen Adnan Bahat Çok Programlı Lisesi 2013- 2014 Eğitim- Öğretim Yılı Değerler Eğitimi Yıllık Planı**.

³⁰² Necati Baysal, **Ortaokul Sosyal Bilgiler Derslerinde Değerler Eğitimi Uygulamalarının Öğretmenler Yönüyle Değerlendirilmesi**, Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi, Niğde, 2013, s. 8- 9.

en fazla Milli Güvenlik Bilgisi derslerinin işleyişinde yer aldığını görürüz. Bu dersin geçmiş versiyonları olan Askerliğe Hazırlık ve Milli Savunma Bilgileri derslerinde öğrencilere açıkça aktarılan milliyetçi ve militarist öğretiler, günümüzde daha derli toplu ve dikkatle seçilmiş cümlelerle ders kitaplarında kendine yer bulur. Ancak verilmek istenen mesaj bakımından değişiklik olduğunu söylemek zordur.

Milli Eğitim Temel Kanunu'nda “güçlü ve istikrarlı, hür ve demokratik bir toplum düzeninin gerçekleşmesi ve devamı için yurttaşların sahip olmaları gereken demokrasi bilincinin, yurt yönetimine ait bilgi, anlayış ve davranışlarla sorumluluk duygusunun ve manevi değerlere saygının” her türlü eğitim çalışmalarında öğrenciye kazandırılması gerektiği belirtilir. Ayrıca eğitim kurumlarında “Türk milliyetçiliğine aykırı siyasi ve ideolojik telkinler yapılmasına ve bu nitelikteki günlük siyasi olay ve tartışmalara karışılmasına hiçbir şekilde meydan verilmez” (Madde 11). Yine Milli Eğitim Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri hakkındaki 30.04.1992 tarih ve 3797 sayılı kanuna göre bu bakanlığın öncelikli görevi “Atatürk inkılâp ve ilkelerine bağlı vatandaş yetiştirmektir.”³⁰³

Açıkça görüldüğü üzere Türk milli eğitim sisteminin değerler eğitiminin odaklandığı noktalar ortadadır. Ayrıca yine değerler eğitimi layıkıyla vermek adına Milli Eğitim Kanunu'nun ilgili maddesinin uygulamada az ya da çok esnetildiğini iddia etmek yanlış olmaz: günlük siyasi olay ve tartışmaların kendisine yer bulabildiği tek ders ilerde ilgili bölümde değinileceği üzere Milli Güvenlik Bilgisi'dir.

25 Mayıs 1993 ve 6 Mart 1996 tarihleri arasında, Çiller Hükümetleri'nin iş başında bulunduğu dönemde önceki hükümetlerin eğitimin amacı maddesinin bu hükümet programında da aynen tekrarlanır:

³⁰³ Adem, a.g.e., s. 11- 12.

“Laik, evrensel, Cumhuriyetçi, milli kültürü geliştirici, yaratıcı özgür düşünceye dayalı bir eğitim politikası esastır. Kişilik sahibi, nitelikli insan yetiştirmek amaçtır.”³⁰⁴

1996-1997 Erbakan Hükümeti’nin eğitim programının da standart programlardan hiç farkı yoktu. Atatürk İlkelerine, milli ve manevi değerlere bağlılık adeta bir “parola” haline gelmişti.³⁰⁵

18 Ağustos 1997 yılında kesintisiz sekiz yıla çıkarılan ilköğretime 1998 yılından itibaren “Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi” dersi konur. Yine bu ders kapsamında değerler eğitimine devam edilir.

1999’da yaşanan 17 Ağustos Marmara Depremi ve 12 Kasım Yalova, İzmit, Bolu, Düzce... depremleri büyük can ve mal kayıplarına yol açarak eğitimdeki bir yetersizliğin düzeltilmesi gerekliliğini ortaya koymuştur: doğal afetler konusu bazı teorik bilgilerin verilmesi dışında hiç ciddiye alınmamıştır ve Türkiye etkin deprem kuşaklarının birinin üzerinde bulunmaktadır. Deprem ve diğer doğal afetlerin ilk ve ortaöğretimde daha ciddi olarak ele alınması kararlaştırıldıktan sonra Ekim 1999’dan itibaren ders kitaplarının içeriği bu açıdan geliştirilir.³⁰⁶ Bu bilgi her ne kadar ilk bakışta milli eğitim politikalarından ve kısmen değerler eğitiminden uzak görünse de aslında durum öyle değildir. Çünkü Milli Güvenlik Bilgisi dâhil olmak üzere çeşitli sosyal derslerin kapsamına alınan bu konunun anlatımında yine belirli değerler üzerinde durulur: devlet ve Türk Kızılayı, Türk milletinin özellikleri, Müslüman Türklerin yardımseverliği doğal afetlerde Türk Silahlı Kuvvetleri’ne düşen görevler ve Türk Silahlı Kuvvetleri’nin “fedakâr ve özverili” çalışmaları gibi.

1.10 Küreselleşen Milli Eğitim Politikaları: 2000’li Yıllar

Türkiye’nin 2000’li yıllardaki eğitim politikalarına, tüm istekleri ve şartları yerine getirse de alınmasının kesin olmadığı Avrupa Birliği’nin eğitim alanına uyum sürecinin damga vurduğunu söyleyebiliriz. Her ne kadar Türkiye, birliğe

³⁰⁴ Kaplan, a.g.e., s. 318- 319.

³⁰⁵ a.g.e., s. 321.

³⁰⁶ Akyüz, a.g.e., s. 351.

girmek için önceleri büyük istek gösterse de, 2013 yılından sonra bu istek yoğunluğunu yitirmiştir. Ancak Milli Eğitim Bakanlığı yine de eğitim sisteminde yapılması gereken değişiklikler için çalışmalar yürütmektedir. İlgili çalışmalar *Temel Eğitim Projesi, Mesleki ve Teknik Eğitimin Modernizasyonu Projesi, Mesleki Eğitimi Güçlendirme Projesi* vs alanlarındadır.

Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde Türkiye'den Milli Eğitim Bakanlığı'nın merkezîyetçi yapısının değiştirilmesi beklenmektedir. Öğretmen yetiştirme niteliği geliştirilmeli ve öğretmen de kendisini geliştirerek iş doyumunu ile yüksek motivasyon kazanmalıdır. Ayrıca her düzeyde eğitim nicelik ve nitelik bakımından yükseltilmelidir. Zorunlu eğitimin 8 yıldan 10 ya da 12 yıla çıkarılması gerekir. Cinsiyetten ve bölgeden kaynaklanan eğitimde fırsat ve imkân eşitsizlikleri giderilmelidir. Ana dilde eğitim öğretim gerçekleştirilmelidir. Ayrıca yine beklentilere göre, azınlık ve yabancı okulları hakkında yeni düzenlemelere gidilmeli ve onlara yeni imkânlar sağlanmalıdır. En önemlisi programların, derslerin ve ders kitaplarının "Avrupa Birliği vatandaşı olma" açısından gözden geçirilip yeniden düzenlenmesi isteğidir. Böylece yetiştirilecek vatandaş tipinde bambaşka bir olgu göz önüne alınmış oluyordu. Muhtemelen Türkiye'de Tarih kitaplarının yeniden yazılması da istenecektir.³⁰⁷

Fransa Cumhurbaşkanı'nın 2005 yılının Ekim ayında vurguladığı üzere, Avrupa Birliği, Türklerin "bir zihniyet değişikliği gerçekleştirmelerini" gerekli görmektedir.

1990'lı yılları anlatırken küreselleşme kavramının eğitim politikalarına etkilerinden kısaca bahsedilmişti. 2000li yıllarda bu etki kendisini daha fazla hissettirir. Çünkü ulaşım, iletişim ve bilgi teknolojilerindeki çok hızlı gelişmeler sonucu "dünya daha da küçülmüştür" ve yeni oluşan bilgi toplumu farklı bir insan tipine ihtiyaç duymaya başlar. Söz konusu insan tipi bilgi ve deneyim sahibidir, dünyayı kapsamlı olarak algılayabilir, bilgiyi yorumlayıp kullanabilir ve bilim üretebilir. Bu noktada Türk eğitim sistemi için asıl sorun böyle bir insan tipini yetiştirip yetiştiremeyeceğidir. Türk eğitimine

³⁰⁷ a.g.e., s. 428- 429.

yönlendirilen olumsuz eleştirilerden biri de sistemin bilgi toplumunun ihtiyaçlarını karşılayacak biçimde işlemiyor olmasıdır. Bu eleştirilerin temelinde öğrencilere küresel düşüncenin yerleştirilememesi vardır.³⁰⁸ Yapılan eleştiriler sonrasında 2012 yılında Milli Güvenlik Bilgisi derslerinin kaldırılması atılan adımlardan belki de en önemlisiydi. Oysa bu derslerin kaldırılmasıyla Türk milli eğitimi bilgi toplumuna ve evrensel/küresel düşünen insan tipini yetiştirebilmiş değildir. Değerler eğitimi kapsamında öğrenciye yüklenen ilgili değerler başta Tarih ve Sosyal Bilgiler olmak üzere diğer tüm derslerde halen az ya da çok karşılığını bulmaktadır.

2012 yılında yaşanan ve eğitimin resmi amaçlarıyla ilgili en son gelişmelerden birisi de dönemin başbakanının “*dindar bir nesil yetiştirmek hedefimiz*” sözleriyle her düzeydeki okullarda programların ve uygulamaların hızlı bir şekilde bu açıdan ele alınmaya başlanmış olmasıdır.³⁰⁹

Eğitimi modernleştirme hareketinin temelleri 2000’li yıllarda ortaya çıkmamıştır. Bu temeller Osmanlı Dönemi’nde atılmıştır ve eğitim hareketinin “doğma- gerileme- bocalama- tartışma”³¹⁰ çabaları Cumhuriyet Türkiye’si’nin eğitiminde de çözüm bekleyen sorunlar olarak kendisini göstermiştir.

Küreselleşme ve bilgi toplumuna geçiş sürecinde şu ana kadar “ulusal eğitim ve kültürünü geliştirmiş” ve eğitimde ve ekonomide belli bir düzeye erişen ülkeler başarı gösterecektir. Aşırı milliyetçilik fikrini ve eğitimde militarist öğelerin varlığını savunmak mümkün olmasa bile küreselleşen bir dünyaya ayak uydurmak ve beklenen “zihniyet dönüşümü”nü gerçekleştirebilmek adına “kendi kendinden kopmuş, tarihinin, dilinin, dininin, gelenek ve göreneklerinin yabancı”³¹¹ olan genç nesillerin de Türk eğitim sisteminin gücüne güç katmayacağı açıktır. Ne olursa olsun tarihin, kültürün ve olumlu değerlerin ülkenin coğrafi gerçekleri göz önünde tutulup insancıl değerler gözetilerek verilmesi bir zorunluluktur. Belki de Türk kültür ve fikir hayatını yapıcı, şuurlu

³⁰⁸ a.g.e., s. 429.

³⁰⁹ a.g.e., s. 335.

³¹⁰ Mustafa Yazıcı, **Tanzimattan Bu Yana Milli Eğitim Bakanları, Başbakanlar ve Atatürk 1839- 1973**, Emel Matbaacılık, Ankara, 1973, s. 191.

³¹¹ Samiha Ayverdi, **Milli Kültür Mes’eleleri ve Maarif Davamız**, Bilim Kitabevi, Ankara, 1976, s. 130.

bir anlayış üzerine yeniden kurmaya çalışmak ve tarihin genelde görmezden gelinen kötü hayaletleriyle barışmaya çabalamak küreselleşmenin olumlu anlamda dayattığı bilgi toplumu olgusunun yeni insanını yaratmada sağlam ve kestirme bir yol olabilir.

1.11 Eğitimde Militarizm Etkisi: Nasıl Bir Gençlik?

Atatürk, rejimi ve ülkeyi emanet ettiği Türk gençliğinin “nitelikli” birer yurttaş olarak yetişmelerini ve buna uygun eğitilmelerini zorunlu görür. 1 Mart 1922’de, TBMM üçüncü toplantı yılını açarken yetişecek çocukların ve gençlerin ne olursa olsun her şeyden önce kendi benliklerine ve milli geleneklerine düşman olan bütün unsurlarla mücadele etmenin gerekliliğinin öğretilmesini ister.³¹²

Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti’ni sonsuza dek yaşatmak görevini de toplumun en dinamik kesimi olan “gençlik, aydın ve ordu bütünleşmesine” bırakır. “Ben yüksek ordumuzun subaylarından ve onlarla Türk’ün evlatlarından bahsettiğim zaman, onlarla beraber olan fikren, vicdanen, ilmen milli kahramanlığa katılmaya hazır Türk gençliğinden bahsediyorum” sözleri de ona aittir. 16 Temmuz 1921’de Ankara’da Maarif Kongresi’ni açarken de bu fikri savunur ve Türk gençlerinin “şiddetle ve fedakarane” savunma yapmasının şart olduğunun telkin edilmesini bekler.³¹³

Atatürk, Türk gencini tanımladığı 6 Şubat 1933 tarihli Bursa Konuşması’nda nasıl bir gençlik istediğine dair oldukça ilginç bir hikâye anlatır. Anlatıya göre, inkılâpların ve rejimin sahibi, bekçisi olan gençlik bunların gerekliliğine ve doğruluğuna herkesten fazla inanır. Benimsediği rejimi ve inkılâpları zayıf düşürecek en küçük veya en büyük bir kıpırtı duyduğunda “memleketin polisi var, jandarması var, ordusu var, adliyesi var” demeden hemen müdahale edecektir. “kendi eserini” koruyacaktır. Polis gelecektir, asıl suçluları bırakıp suçlu diye onu yakalayacaktır. Ama genç Türk yine yılmadan “polis henüz inkılâp ve Cumhuriyetin polisi değildir” diye düşünecek ve asla ama asla

³¹² **Atatürk ve Gençlik**, Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, Gençlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1987, s. 19.

³¹³ a.g.e., s. 24- 34.

yalvarmayacaktır. Mahkeme onu mahkûm edecektir. Genç ise yine düşünecek, “demek adliyeyi de ıslah etmek, rejime göre düzenlemek gerek” diyecektir. Onu hapse atacaklar. Genç ise kanuni yoldan itirazını yapacak ama “Meclis’e telgraflar yağdırıp haklı ve suçsuz olduğu için tahliyesine çalışılmasını”, kayırılmayı istemeyecek. İnancının ve görüşlerinin gereğini yaptığını inanacak. Müdahalesinde ve yaptığı harekette haklı olduğunu bilmekle beraber oraya haksız yere gelmiş olma durumuna karşı, söz konusu haksızlığı meydana getiren sebepleri düzeltmenin de kendi görevi olduğunu düşünecektir. Kendi ifadesiyle işte Atatürk’ün Türk gencinden anladığı budur.³¹⁴

Ulusal yapının ihtiyaçlarından doğan güçlü bir eğitim düzenini yaratmak isteyen Cumhuriyet kadrosunun o çağın gerektirdiği düşüncelerin üretimini hızlandırmak ve yaygınlaştırmak istemesi, güdülmesi zorunlu olan bir amaçtı. Şu an içinde bulunduğumuz zaman diliminden bakıp o dönemin uygulamalarını militarist olarak değerlendiresek de aslında ilgili durum, ulusal benliğe beslenen saygı ve sevgiden doğan onuru yüceltmekten başka bir şey değildi. Çünkü ulusal varlığın ve rejimin korunması şarttı. Atatürk ve silah arkadaşları Türk devletini kurarken kendi şartlarını oluşturmuşlardı. Ellerin de geçen yüzyıllardan evrilerek gelmiş bir olanaklar bütünü yoktu. Eldeki imkânlarla oluşturulan şartlarda elde edilenler yine eldeki imkânlarla korunmalıydı. Elde Türk gençliği vardı ve kurtarıcılık rolü için tepeden tırnağa militarizme bürünmek şarttı. Bu çözüm ise yalnızca Türkler tarafından uygulamaya konmuş değildi. Askerliğe Hazırlık Dersleri başlığında detaylı olarak değinileceği gibi, hemen hemen tüm ülkelerde eğitim, gençlik ve spor teşkilatları ile militarizm iç içe geçmiş durumdaydı.

Atatürk eğitime böyle hayati sebeplerle ilgi duymuştur. Cumhuriyetin koruyucusu yeni nesillerin yetiştirilmesi bir zorunluluktan ve aynı zamanda bekçilik de yapacak olan bu nesillerin o şartlarda askerlik hazırlıklarına yönlendirilmesi normaldi. Kurulan her yeni devlet, her yeni rejim varlığını sürdürebilmek için kendisine bağlı bir zihniyetle yetiştirilecek bir kuşağa

³¹⁴ Mustafa Coşuroğlu, *Sosyal Şizofreni ve Atatürkçülük Üzerindeki Baskısı*, Arı Matbaası, Ankara, 1974, s. 251.

ihtiyaç duyar. Zaten tam da bu nedenle her devlet koruyucusunun siyasi programında eğitim meselesi önemli yer tutar.

Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni eğitim programına milli karakter, bilim ve teknik, ekonomi motifleri şekil vermiştir.³¹⁵ Bu eğitim programının dayandığı temel ilkelerin en göze çarpanları ise birlik, millilik, işe dayalı eğitim ve disiplin ilkeleridir. Bu ilkeler doğrudan askerliğe de hitap eder. Atatürk 24 Mart 1923'de, Kütahya'da öğretmenlere hitaben yaptığı konuşmada tam da bu konuya işaret eder:

“Yalnız siz, irfan ordusu mensupları, sizlere mensup olduğunuz ordunun kıymet ve kutsiyetini anlatmak için şunu söyleyeyim ki, sizler ölen ve öldüren birinci orduya niçin öldüğünü öğreten bir orduya mensupsunuz...”³¹⁶

Yukarıdaki sözlerle açıkça ifade edildiği üzere eğitim ve askeri alan birbirinden ayrı tutulmadığı gibi bir bütünün iki parçası olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda “ordu” kelimesinin kullanımı hayli dikkat çekicidir. Aynı ifadeyle Cumhuriyet kurulduktan sonra tekrar karşılaşırız. Atatürk 1 Kasım 1924'te Meclis'i açış konuşmasında gezileri sırasındaki gözlemlerini aktarır. Buna göre, kadın ve erkek Cumhuriyet öğretmenleri, yetiştirmekte oldukları öğrencileriyle birlikte “gerçek bir Cumhuriyet eğitim ordusu” görünümündedirler.³¹⁷ Başka bir konuşmasında Atatürk'ün eğitim ve askerlik alanlarını birbirinden ayrı görmediğine açıkça tanık oluruz. Söz konusu konuşmada vatan evlatlarına güçlükler karşısında daima sabırlı olmalarını öğütleyen Atatürk, çocukların ve ebeveynlerin bir millet olarak “silahıyla olduğu gibi” aklıyla da mücadele mecburiyetinde olduğunu; birincisinde gösterilen gücün ikincisinde de gösterileceğinden şüphesi olmadığını anlatır.³¹⁸

³¹⁵ Kemal Aytaç, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Eğitim Politikası Üzerine Konuşmalar**, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1984, s. 14- 15.

³¹⁶ Aytaç, a.g.e., s. 45.

³¹⁷ Ali Dündar, **Atatürk Devrim ve İlkeleri Işığında Eğitim ve Dil**, Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı, Ankara, 2002, s. 115.

³¹⁸ Halil Bal, **Atatürk'ten Türkiye'ye Işık Tutan Konuşmalar**, Truva Yayınları, İstanbul, 2009, s. 33.

Zaten milli hedefler arasında genç neslin dış etkilere karşı “bir mukavemet cephesi” kurma görevi de vardır ve Türk gençleri “dışa karşı muharip ve caydırıcı” olmak zorundadırlar.³¹⁹

Atatürk bir gün sofrada bu konuyla ilgili çevresindekilerin görüşünü almaya başlar. Alman hayranlığıyla bilinen bir general, gençleri “askeri bir disiplin altında” yetiştirmekten bahseder. Atatürk ise generalin sözünü keserek ona bir ideoloji olarak Nazizmin ya da Faşizmin benimsenmesini önerip önermediğini sorar. General bu soruya şöyle cevap verir:

“Yurduna bağlı, disiplinli bir gençlik yetiştirecek olursak milletçe daha rahat ederiz gibi geliyor bana. Daha açık söyleyeyim, komünist gençliğe, her zaman böyle disiplinli bir gençliği tercih ederim.”

Ancak Atatürk tatmin olmaz ve bu görüşü “Hayır!” diye cevaplar. Bu iki ideolojinin de memleketin karakterine asla uymadığını dile getirir. Sözlerine, Nazizmin ya da Faşizmin sonunun olmadığını ekler. Ona göre, bu ülkeler “bir defa bu yola girdiler mi” bir daha geri dönüşü olmaz. Halkı ve gençliği sürekli heyecan içinde tutmak için silahlandırıp sağa sola tehditler savurmak ve bu şekilde ayakta kalmaya çalışmak onların temel politikası olur. Bunun sonu ise savaştır.

İlk bakışta Atatürk’ün eleştirdiği uygulama ile Cumhuriyet Türkiye’sinde yapılan uygulama arasında şeklen bir fark görülmez. Ancak kendisinin de izah ettiği üzere uygulamalar zihnen birbirinden farklıdır. Her şeyden önce Atatürk savaş değil barış, saldırı değil savunma odaklıdır. Askerliğe Hazırlık Derslerindeki konularda “sadece tehdit karşısında” Türk milletinin ayaklanacağı yazar, yoksa herhangi bir savaşa girme ya da toprak kazanma amacına ve telkinine rastlamayız. Aksine çoğunlukla savaşın kötü bir eylem olduğu ancak mecbur kalınırsa kan dökmekten ve can vermekten kaçınılmayacağı tekrarlanır. En fazla bu konularda Atatürk’ün “Yurtta Sulh, cihanda sulh” sözünün hatırlatılması boşuna değildir.

³¹⁹ Mahmut Boğuşlu,, “*Milli Hedeflerimiz*”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün/ Bugün/ Yarın*, Sayı 6, Ağustos 1985.

Gözlemci tarihçi Enver Behnan Şapolyo'nun *Mustafa Kemal Paşa ve Milli Mücadele'nin İçyüzü* adıyla yayınladığı anıları da bahsedilen nüansı gösterir niteliktedir. Şapolyo, Milli Mücadele'nin en ateşli günlerinde bile Anadolu'da hiçbir okulun kapatılmadığını, hiçbir öğretmen ve öğrencinin silah altına alınmadığını; okullardan ayrılarak silahlanıp cepheye yürümek isteyen öğretmen ve öğrencilerin de silahlarının ellerinden alınarak okullarına geri gönderildiklerini aktarır.³²⁰ Atatürk'ün zihni savaş günlerinde bile eğitim öğretim sorunlarıyla doludur.

Diğer taraftan Atatürk'ün savaş fikrini son derece “eğlenceli” bulduğuna dair yazılara da rastlamak mümkündür. Bunlardan birisi, *Atatürk* isimli eserin yazarı öğretmen Sadiye Akay'dır. Yazar, topyekûn savaş kavramını “kadını, erkeği, yaşlısı ve genciyle” tüm ulusun “gece gündüz demeden, yağmur çamur düşünmeden tüm yürekliliğiyle” çalışmasıyla açıkladığı paragraflarda Kurtuluş Savaşı'nın yenilmez başkomutanını şu sözlerle anlatır:

“... savaşa giderken o, bayram yerine giden bir çocuk gibi sevinçliydi. Bir yanda yol hazırlığını yapıyor, bir yandan da çevresindekilere dönerek:

<<Hey Çocuklar, bum bum başladı; bilirsiniz!>> deyip gülüyordu...”³²¹

Bayram yerine giden bir çocuğun sevinci hakkında yazar ne kadar bilgi sahibidir bilinmez ama böyle bir anıyı öğrencilerine ve okuyucularına aktarabildiğine ya da en iyi ihtimalle kurgulayabildiğine göre gerçekten de savaşı sadece “bum bum” olarak görme olasılığı yüksektir.

1.11.1 Türk Militarizmi

Tüm insan enerjilerini en yüksek düzeyde tutan halklara “yücelik” damgasını vuran yalnızca savaştır. Hayatın içinde “yiğit” olarak tanımlanan bu davranış biçimi, yaygın olduğu dönemde milyonlarca genç insanın candan benimsediği ve çok ciddiye aldığı bir öğreti³²² olarak karşımıza çıkar. Bu konudaki belli başlı zorluk “militer erdemler”in önem ve varlığının gözle görülür biçimde

³²⁰ Dündar, a.g.e., s. 142.

³²¹ Sadiye Akay, *Atatürk*, Göl Yayınları, İstanbul, 1981, s. 37.

³²² Arnold Toynbee, *Militarizmin Kökenleri*, A yayınları, İstanbul, 1989, s. 23.

büyütülmesi ve yaşama hakkı dâhil her türlü haktan üstün tutulmasıdır. Günümüzün geçerli, ortak sosyolojik gözlemleri, halkların ya da militer katmanların, hayatlarını kendi çabalarıyla kazanıp varlıklarını başkalarına bırakmak zorunda kalmayanlara daha fazla hayranlık duyduğunu gösterir.³²³ “Bum bum” örneğimiz bunlardan yalnızca birisidir. Ellerinde büyük ordular tutan ve kendi halklarını komşu devletlerin karşıtı milli ve dini ideolojiler ile şekillendiren ülkelerde militarizm en kuvvetli bölgesel güçtür.³²⁴

Türk militarizminin ilk dönemi 1970'lere hatta 1980'lere kadar varlığını sürdürür ve ideolojik söylem bağlamında geleneksel olanın tasfiyesi ya da reddi üzerinden ilerler. Klasik militarizmden farklı olarak Türk militarizmde disiplin, koşulsuz itaat, hiyerarşik üstlere tam sadakat gibi değerler vurgulu değildir. *Atatürk'ün Gençliğe Hitabı* ve *Bursa Nutku* gibi metinlerde bunu açıkça görülür. İlgili metinlere göre, gerekirse isyan etmek ve “memleketi idare edenlerin gaflet ve delalet hatta hıyanet” içine düşme ihtimaline karşı uyanıklık “birinci vazife” olarak gösterilir. Gelenek kökenli ve çağrışımlı otoriteye saygı itaat kültürünü Türk militarizminin sınırları içinde görmeyiz. Aksine modernizmin bilim, özgür düşünce gibi erdemlerinin altını çize bir Atatürkçülükle karşılaşırız. Ancak “görünüşteki” bu farklılık asıl fikri görmezden gelmemize sebep değildir: aslında empoze edilmek istenen şeyler aynıdır.³²⁵

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş döneminde Türk militarizmi modernleşme sürecini yönlendirme misyonunu üstlenir ve Türk gençliğine büyük önem ve değer verir. Klasik militarizmde uygulayıcı ülkelerin gençlerine yüklenmek istenen militer değerler din ve gelenek değerleriyle harmanlanarak sunulurken; Türk militarizmde din ve geleneğin ön planda tutulmamasını örgütleyen bir eğitimin “okullarda ve kışlalarda” verildiğini görürüz. Her iki militarizm de gençliğe umutla bakma noktasında birleşir. En azından Türkiye'de bu tutum 1970'lere kadar korunur. Ama 1980'den sonra gençliğe klasik militarizmin

³²³ Toynbee, a.g.e., s. 19.

³²⁴ Martin Shaw, **Post- Military Society**, Polity Press, Cambridge, 1991, s. 1.

³²⁵ Ömer Laçiner, “*Türk Militarizmi I*”, **Birikim Dergisi**, Bir Zümre Bir Parti, Türkiye'de Ordu, Özel Sayı, 2013, s. 19- 20.

itaat ve devlete sadakat kültü aşılınmaya başlanır. Gençlikten “umutlu” olan tutum yerini, gençlikten “kuşkulanılan” bir bakış açısına bırakır.³²⁶“Denetleyici kuşak” için gençlikteki her farklılık marjinalleşir ve “yozlaşmışlık” bazen de “hainlik” olarak tanımlanır. “Punkçu³²⁷, Heavy metalci³²⁸ ve bobstil gençlik³²⁹” hiç istenilmeyen, felaket bir durum olarak tanımlanır. Atatürk’ün ideali olan” memleket sorunlarıyla ilgili, kültürlü ve vatansever” gençliğin karşısına bu gençlik türleri konumlandırılır.³³⁰

Bu noktada Atatürk’ün ideal gençliğinden biraz daha bahsetmeliyiz. Emekli Yarbay Hakkı Gökçürk’ün 1976 yılında kaleme aldığı *Gençler Yolunuzu Işıtan Atatürk* adlı eseri tam da bu gençliği tanımlar ve anlatır.³³¹

Gökçürk daha giriş cümlelerinde tarihin akışını, yaşamın bir savaş olduğunu Atatürk gibi kavramış “erkek” bir ulusun canlı karakterinde arar. Yazara göre, Süleymaniye’yi Türk Sinan’dan başkası yapamayacağı gibi Cumhuriyet Türkiye’si’ni de Atatürk ilkelerinden başkası yüceltemezdi. Bu nedenle gençler, kendilerine Atatürk dışında bir kılavuz aramamalıdır.³³²

Gökçürk, verdiği öğütleri kimi zaman dörtlüklerle süsler. “Türk şahnamesinin ozanı” olarak tanımladığı Mithat Cemal Kuntay’ın dizelerini kullanır:

“EĞİLME

... Hürriyet, o son şerefidir, onu satma;

Bir Tanrı yeter, kendine bin Tanrı yaratma

İnsandaki değer dört tane ayak devrini bilme,

³²⁶ Laçiner, a.g.m., s. 24.

³²⁷ Punk kültürü 1970’lerin ortasında ifade özgürlüğü hareketi ve isyanı olarak ortaya çıkmıştır. Kültür, minimalist sistem karşıtı müzik Punk Rocka dayalıdır. Kendi giyim tarzı, felsefesi, edebiyatı, dansları ve görselliği ile özgün ve sağlam bir alt kültür oluşturur.

³²⁸ Heavy metal 1960’lı yıllarda İngiltere’nin Midlands Bölgesi ve ABD’de gelişmeye başlayan rock müzik türüdür. 1970’lerde kendi şekline kavuşan bu tarz asıl patlamasını 1980’lerde yapar. Bir görüşe göre bu türün ortaya çıkış nedeni nükleer tehlikeye, savaşa ve soykırıma hayır denmesidir.

³²⁹ 1940’larda Amerika’da sonra ortaya çıkan ve 1950’lerde alanını genişleten bir akım olan bobstilde, züppe giyim tarzı göze çarpan ilk özelliğidir. Genel anlamda lüks düşkünlüğünü olarak tanımlanabilir.

³³⁰ Erdal, a.g.m., s. 152.

³³¹ Hakkı Gökçürk, *Gençler Yolunuzu Işıtan Atatürk*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1976.

³³² Gökçürk, a.g.e., s. 7.

Mahu olsa eğilmezdi baban, sen de eğilme.”

Bu dörtlükten hemen sonra gençlere, almakta oldukları eğitim ve öğretimle insanlık meziyetinin, yurt sevgisinin, fikir özgürlüğünün en değerli sembolü olacakları Atatürk’ün sözleriyle hatırlatılır. Bu hatırlatmadan hemen sonra ise, Cemil Sena Ogun’un sözlerine yer verilir:

“Ey Genç; tehlikeden hoşlanmak ve kendi kendini geçmek ancak ölümü göze almakla olağandır. Büyük adam ise bu gücü duyabilendir.”³³³

Anlaşıldığı üzere, dönemin gerçekliği olması gereği, yaşama hakkı diğer bazı değerlerin üzerinde değildir. Tehlikeden hoşlanmak doğaldır ve bu yüzden canını hiçe saymak ise bir güçtür ki bireyi büyük adam yapar.

Yazar bazı satırlarında ise, gençliğin arasında milliyetçilik ateşini tekrar canlandırmaya çalışır. Söze, bir ozanın “Türküm ve düşmanım sana kalsam da bir kişi!” dizesiyle başlar. Düşmanlara bu gerçeğin duyurulması gerektiğini; Türk ülküsüne ve geleceğine “yan bakan” her bireyin düşman sayılmasını ve Türk benliğine uzanacak “her elin şiddetle kırılmasını” savunur. Böylece gerçek kurtuluşa ulaşılmış olacaktır.³³⁴

Görüldüğü üzere tüm militarizmler gibi Türk militarizmi de iç ve dış düşman korkusuyla beslenmektedir.³³⁵

Yazar dış düşman konusuyla ilgili sıradaki satırlarında Türk oğluna görevini (!) hatırlatır:

“... Moskofun barışı aldaticıdır, sükûtu ısıricıdır, yüze gülüşü haincedir, yardımı tahkirdir.

Ey Türk oğlu, sana damarlarındaki kanı armağan edenler, kanlarının sondamlasını Moskof savaşlarında döktüler. Sen bugün, yarın ne olursan ol, fakat unutma ki, o şehitlerin sonsuza dek bir yetimisin. Bu din, bu devlet, bu yurt gibi, bu hınç, bu kan, bu öc de onların sana bıraktığı kutsal bir kalıntıdır.

³³³ a.g.e., s. 13- 15.

³³⁴ a.g.e., s. 35.

³³⁵ Laçiner, a.g.m., s. 25.

Dünyada bir Rusya ve bir Rus kaldıkça bu hakkına ve bu görevine saygılı ol: hakkın öldürmek, görevin ölmektir Türk oğlu...”³³⁶

Düşmanlığın açıkça teşvik edildiği bu paragrafın arkasından gençlere “ordunuzu pek çok seviniz” temalı öğütler verilir. Verilen öğütlere göre, Türk ordusu hem yaşama iradesini hem de ölme iradesini birlikte öğreten bir “okul”dur. Türk gençliği, tıpkı atalarının yaptığı gibi Türk Silahlı Kuvvetleri’nde özünü ve karakterini bulduğunu bilir ve buna yürekten inanır. Ayrıca Türk genci yaşamını “Türk gibi kuvvetli” sürdürmek zorundadır.³³⁷

1.11.2 Milli Eğitimin Militarizasyonu

Türk tarihinin başlangıcından yakın zamana kadar ordu- millet vasfını devam ettiren anlayışın Cumhuriyet ile birlikte orduya yüklenen eğitim misyonu ve eğitime yüklenen militarist misyon sayesinde daha açık bir hal aldığı görülür. Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren sürdürülen savaşın iki cephesi ordu ve okul olmuştur ve sonraki yıllarda da bu ikisi birbirini değişik şekillerde tanımlar hale gelmiştir. Mustafa Kemal Atatürk’ün en çok vurgulanan iki unvanının Başöğretmen ve Başkomutan olması rastlantı değildir. Tıpkı sıklıkla kullanılan “öğretmen ordusu” ve “bir eğitim ocağı olarak askerlik” deyimlerinin de... Adında “milli” sıfatı taşıyan iki bakanlığın Savunma ve Eğitim Bakanlıkları olması da askerlikle eğitim arasındaki sıkı ilişkilerin göstergesidir.³³⁸

Türk milliyetçiliğinin kurucu öğelerinden biri olarak militarizmin hayata geçtiği askerlik ve eğitim alanları kendisini her erkek vatandaşın yapmakla yükümlü olduğu zorunlu askerlik hizmeti ve kız- erkek her lise öğrencisinin almak zorunda olduğu Milli Güvenlik Bilgisi dersi yoluyla sivil öğrencilerin

³³⁶ Göktürk, a.g.e., s. 37.

³³⁷ a.g.e., s. 45 ve 48.

³³⁸ Ayşe Gül Altınay, “Eğitimin Militarizasyonu: Zorunlu Milli Güvenlik Dersi”, **Birikim Dergisi**, Bir Zümre Bir Parti Türkiye’de Ordu, Özel Sayı, 2013, s. 181.

askeri eğitime tabi tutulması olarak gösterir. Kısacası her Türk genci asker doğmasa da hayatının bir bölümünü bir şekilde asker olarak geçirir.³³⁹

Gerçekten de 1926 yılından 2012 yılına kadar eğitimin vazgeçilmez bir ögesi olan Askerliğe Hazırlık, Milli Savunma Bilgisi ve son dönemdeki adıyla Milli Güvenlik Bilgisi dersleri “iki ordu” arasında kurulan ilişkiyi çarpıcı biçimde ortaya koyar. Dersin müfredatı Genelkurmay Başkanlığı tarafından belirlenir. Ders kitabı yine başkanlık tarafından yazılır ya da yazdırılır ve dersler Milli Eğitim Bakanlığı’nın görevlendirdiği öğretmenler tarafından değil, en yakın garnizonun komutanı tarafından atanan bir muvazzaf veya emekli/müstafi subaylar tarafından verilir (Milli Güvenlik Bilgisi öğretimi yönetmeliği Madde 7 ve 11).³⁴⁰ Dersleri askeri üniforma içinde verecek olan askerlerde bilgi, çalışkanlık ve askeri otoritesi ile tanınmış olmak ve gençliğe örnek olabilecek kişilik ve davranışlara sahip bulunmak özellikleri aranır (Milli Güvenlik Bilgisi öğretimi yönetmeliği Madde 10a). Muvazzaf subay sağlanamaması durumunda tercih edilen emekli ve müstafi subaylarda aranan ilk özellik ise “dikkat çekici”dir: “terör olayları nedeniyle malul, teğmen ve üst rütbeli muvazzaf subay emeklisi olmak” (Milli Güvenlik Bilgisi öğretimi yönetmeliği, Madde 10b). Bu ifadeden terör olayları nedeniyle malul olmanın asker öğretmenler için bir şart mı yoksa öncelik verilmesi gereken bir durum mu olduğu tam anlaşılmasa da önem verilen bir kriter olduğu açıktır.³⁴¹

Sivil okullarda askeri öğretmenler tarafından verilen Milli Güvenlik Bilgisi dersinin son dönemde içerik anlamında bir dönüşüme uğradığı göze çarpar. 1998 yılından önce verilen Milli Güvenlik Bilgisi dersleri ile sonraki dönemde verilen ders arasında “paradigmatik bir fark” vardır. 1998’den sonra Türk Silahlı Kuvvetleri’nin tanıtımı, rütbelere, askerlik, milli savunma, askerlik

³³⁹ Ayşe Gül Altınay, “*Tabulaşan Ordu, Yok Sayılan Militarizm, Türkiye’de Metodolojik Militarizm Üzerine Notlar*”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce** Cilt 9: Dönemler ve Zihniyetler, İletişim Yayınları, 2009, s. 1245.

³⁴⁰ Muvazzaf ve emekli/müstafi subaylar dışında gerektiğinde uygulamaya sokulacak üçüncü seçenek, yedek subaylık hizmeti sırasında kendisine Tugay komutanı tarafından verilmiş bir nitelik belgesine sahip öğretmenlerdir. Her üçünün olmadığı durumlarda ise ders için öğretmen ataması garnizon veya görevli komutanın muvaffakati ile dersin okutulacağı okulun müdürü tarafından yapılır.

³⁴¹ Ayşe Gül Altınay, “*Eğitimin Militarizasyonu: Zorunlu Milli Güvenlik Dersi*”, **Birikim Dergisi**, Bir Zümre Bir Parti Türkiye’de Ordu, Özel Sayı, 2013, s. 182- 183.

yükümlülüğü, askere alma gibi konular arka plana itilir ya da hiç işlenmez. Dersin yeni ağırlık merkezi “Atatürk İlkeleri ve Milli Birlik ve Beraberlik” ve “Türkiye Cumhuriyeti Üzerine Oynanan Oyunlar” konularına kayar. Bu iki bölüm kitabın ana çerçevesini oluşturur ve konu olarak da uzun uzun işlenir. Bu değişim ve dönüşüm 1998 Nisan’ında Tebliğler Dergisi’nde yayımlanan ders programında da açıkça görülür. Programda dersin amaçları, Türk gençliğinin Atatürkçü görüş doğrultusunda yetişmesine katkıda bulunmak ve milli stratejiyi, milli hedefleri ve milli menfaatleri bilmek ve bunlara karşı unsurlarla mücadeleyi kavramak olarak verilir. Ayrıca derste Türk Silahlı Kuvvetleri’nin tanıtımı da yapılmalıdır. Bu amaçlarla gençlere belli bir yaşam tarzı benimsetilmeye çalışılır.³⁴²

Bu ders aracılığıyla ordu ve okul iç içe geçer ve bu iç içelik normal karşılanı hale gelir. Altınay’a göre, bu uygulamayı milliyetçilik- militarizm ilişkisine özgün bir katkı olarak değerlendirmek mümkündür.

Ders Kitaplarında İnsan Hakları II taraması çerçevesinde “savaşın/şiddetin sıradanlaşması, olumlanması, yüceltilmesi” konusunda en fazla eleştiri alan ders Milli Güvenlik Bilgisi’dir. Taramaya göre, savaşın kaçınılmaz bir olgu olarak sunulması, şiddetin yüceltilmesi ya da en azından sıradanlaştırılması ve çatışmaların çözülmesinde bir yöntem olarak kabul edilmesi; vatandaşlık sorumluluğunun ve bilincinin barışçıl bağlamlarda değil çatışmacı ve dış tehdit içeren bağlamlarda ele alınması, barışçıl katılımcıların küçümsenmesi ya da yok sayılması ve son olarak sivil alanın askerileştirilmesi “barış hakkı ihlali” kapsamında ele alınmaktadır.^{343 344}

Ancak ders kitaplarında militarizm etkisine yalnızca Milli Güvenlik Bilgisi derslerinde rastlanmaz. 2007- 2008 öğretim yılında 6. sınıfa başlayan yaklaşık 1,5 milyon öğrenci Müzik derslerinde “Görevimdir bayrağımı üstün tutmak her bayraktan; can veririm, kan dökerim, vazgeçemem ben bu haktan” sözlerine

³⁴² a.g.m., s. 183- 184.

³⁴³ Ayşe Gül Altınay, “*Can Veririm Kan Dökerim: Ders Kitaplarında Militarizm*”, **Ders Kitaplarında İnsan Hakları II, Tarama Sonuçları**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009, s. 152.

³⁴⁴ Bahsedilen konulara çalışmamızın ilgili bölümde tüm detaylarıyla değinileceğinden bu bölümde uzun açıklamalara girişilmemiştir.

sahip “Bayrağım” şarkısını orta hızda söylemeyi ve şarkı sözlerini ezberleyip, şarkının uyandırdığı duyguları ifade edebilmeyi öğrenir. Can vermesi ve kan dökmesi beklenen öğrenciler sadece 6. sınıfa gidenler ve Müzik dersi alanlar değildir. Benzer “askerleşmiş” telkinlere daha pek çok derste karşılaşmışlardır ya da karşılaşacaklardır.³⁴⁵

Yeni ilköğretim ve lise kitaplarında, Türklerin 16.000 yıllık geçmişleri boyunca ordu- millet olduklarına dair önermeler vardır. Öğretmen kılavuz kitaplarında dahi bu önermelerin birkaç defa vurgulanması istenir. 1930’lardan itibaren Türk milliyetçiliğinin kurucu mitlerinden birisi olarak karşılaştığımız ordu- millet ifadesi sonucunda askerlik kültürleştirilerek, ordunun ya da devletin değil kültürün bir uzantısı halinde sunulur. Altınay’a göre, bu mit özcü bir askeri kimlik kurgusuna ve anakronik bir tarih anlayışına dayanır. Bu mit savaşıçılığın, Türk ırkının değişmez bir özelliği olduğu kadar aynı zamanda Türk kültürünün gururla taşıdığı bir vasıftır: “Her Türk Asker Doğar!”³⁴⁶

Bazı ders kitaplarında askerlik kavramına ciddi anlamda kutsiyet kazandırıldığına rastlarız. 10. sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitabı “Askerlik” konusunu “Haklar, Özgürlükler ve Din” başlığında ele alır:

“Devlete karşı görevlerimizden biri de askere gitmektir. Askerlik çağına gelmiş her Türk gencinin bu kutsal görevi yerine getirmesi gerekir... Kültürümüzde “vatan sevgisi imandandır” denilerek vatan sevgisinin önemi ifade edilmiştir... Nasıl ki devletimiz bizlere karşı görevlerini yerine getiriyorsa, içinde yaşadığımız, yurttaşı olmakla iftihar ettiğimiz ülkemize; asker olarak görevimizi yapmak en kutsal görevimizdir.”

Aynı zamanda askerlik için “kutsal görev” tanımının yapılması; “şehitlik” ve “gazilik” kavramlarının yüceltilmesi askerliğe de İslami bir çerçeve kazandırır ve bir “ibadet” olarak kurgulanmasına zemin hazırlar. Ayrıca bu vazifenin ve kavramın din yoluyla kutsallaştırılıp doğal hale getirilmesi bu vatandaşlık

³⁴⁵ Altınay, a.g.m, s. 143.

³⁴⁶ a.g.m., s. 146.

pratiğinin tartışmaya açılmasını büyük ölçüde zorlaştırır. Çünkü bu hâkim dini inancın da sorgulanması anlamına gelecektir.³⁴⁷

Savaş, fetih ve şehitlik temaları yalnızca din derslerinde ve tarih anlatılarında değil, her düzeydeki derste farklı biçimlerde öğrencinin önüne çıkarılır. Bu temaların içeriği de böylece sıradanlaşır ve doğallaşır. Öğrenci, bayrağın rengini “ataların kanları”nın verdiğini daha 1. sınıfta öğrenir. 3. sınıfta yaptığı “bitişik eğik yazı çalışması”nda “Düşmanlarla savaşmalıyız çünkü...” cümlesini tamamlar; kendisine karışık halde verilen hecelerle “kahramanlık, komutan, şehit, gülle, vatan” kelimelerini oluşturmaya çalışır. 6. sınıfta, “nabzımda ateş gibi, fetihlerden bir kan var” şarkı sözlerini ezberler ve bu sözlerin kendisinden uyandırdığı duyguları anlatır. 6. sınıf Sosyal Bilgiler dersinde “harita okuma ve atlas kullanımı” becerileri kazanmak için “savaş gemisi oyunu” oynar. Arif Nihat Asyalı’dan “Sana benim gözümle bakmayanın mezarını kazacağım” dizelerini ezberler. 10. sınıfta, Dil ve Anlatım ders kitabında “kırk senedir dövüşe hasret kalan bir ihtiyar Türk”ün hikâyesini okuyarak metinde “ek fiil almış kelimeleri” arar. Felsefe dersinde, “Ahlak Felsefesi” konusunu işlerken, “İstiklal veya Çanakkale savaşlarıyla ilgili kahramanlık hikâyelerinden vatan sevgisi ve şehitlik coşkusu ile yapılan olağanüstü ahlaki hareketlere örnekler” bulmaya çalışır.³⁴⁸

Üstelik bazen öyle uygulamalar yapılır ki öğrencinin toplumsal, ideolojik, politik hatta cinsel rollerini öğrenmesi için okuma yazma bilmesi bile gerekmez. Söz konusu uygulama anaokullarında yapılır ve öğrencilere konularını öğretme yolunda bir ilk adım olarak kabul edilebilir.

1980lerin sonunda bir anaokulunda düzenlenen temsilin kahramanları Küçük Asker ve Küçük Ayşe’dir. Bir çocuk şarkısından esinlenerek yaratılan oyunun replikleri şöyledir:

“Küçük Ayşe, Küçük Ayşe,

Napıyorsun bana söyle...

³⁴⁷ a.g.m., s. 147.

³⁴⁸ a.g.m., s. 157.

Bebeğime bakıyorum, ona mama veriyorum,
Gül yüzünü öpüyorum, ona ninni söylüyorum...
Küçük Asker, Küçük Asker,
Napıyorsun bana göster,
Tüfeğime bakıyorum, palaskamı takıyorum,
Kasketimi giyiyorum, ben kışlama gidiyorum...³⁴⁹

Temsilden açıkça anlaşıldığına göre, Küçük Asker ideal Türk erkek çocuğudur. Elinde tüfek nöbet bekler, kışlasına gider. Ayşe ise ideal Türk kız çocuğudur. Bebeğini kucağında sallar, ona mama verir. Bu sahne kostümlerle de desteklenir. Hatta bazı temsillerde asker kıyafetli, palaskalı, tüfekli Küçük Asker'in yanında duran Küçük Ayşe gelinlik de giyebilir.

Askeri ve sivil yaşam arasındaki sınırların flulaştığı ve eğitimin dışında kalan alanlar da vardır. Beden eğitiminin askeri marşlar eşliğinde yapılması ve asker yürüyüşüyle yapılması, 23 Nisan ve 19 Mayıs başta olmak üzere her türlü çocuk ve gençlik kutlamalarının birer askeri tören gibi geçmesi, kamusal alanda karşılaşılan heykel ve anıtların büyük çoğunluğunun askeri olayları ve kişileri canlandırması, sünnet düğünlerinde ve özel günlerde çocuklara asker kıyafetleri giydirilmesi, mevlitlerde askerler ve şehitler için okunan dualar, yeni açılan okullara ve üniversitelere askeri isimler verilmesi (Muş Alparslan Üniversitesi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi...) gibi hayatın pek çok alanında söz konusu ayırım bir “soyutlama” olarak kalır.³⁵⁰

Milliyetçik ve militarizm arasındaki tarihsel ilişki yalnızca Türkiye'ye özgü değildir. Bu ilişki tüm ulusallaşma süreçlerini etkilemiştir. Dünya savaşlarının ve Soğuk Savaş Dönemi'nin bu ilişkiyi belli bir düzeyde perçinlediği doğrudur. Ancak Türkiye örneğine baktığımızda bu ilişkinin “özel kanalları ve sonuçları”

³⁴⁹ Tuba Kancı ve Ayşe Gül Altınay, “*Educating Little Soldiers and Little Ayşes: Militarised and Gendered Citizenship in Turkish Textbooks*”, **Transactions**, vol.18. İstanbul: Swedish Research Institute in İstanbul and I.B. Tauris, 2007, s. 51.

³⁵⁰ Ayşe Gül Altınay, “*Tabulaşan Ordu, Yok Sayılan Militarizm, Türkiye’de Metodolojik Militarizm Üzerine Notlar*”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce** Cilt 9: Dönemler ve Zihniyetler, İletişim Yayınları, 2009, s. 1246.

olduğu söylenebilir. Türk milliyetçiliğinin merkezindeki “ordu- millet” miti ve 1926- 2012 yılları arasında ortaöğretim müfredatında yer alan askerlik dersleri sözü edilen özel kanallardır. Milli Güvenlik Bilgisi dersi sadece içerdiği konular sebebiyle değil, aynı zamanda dersin asker öğretmenleri ve işleniş biçimi ile verdiği açık ya da örtük mesajlarla militarizme katkıda bulunmuştur.³⁵¹

³⁵¹ Ayşe Gül Altınay, “Eğitimin Militarizasyonu: Zorunlu Milli Güvenlik Dersi”, Birikim Dergisi, Bir Zümre Bir Parti Türkiye’de Ordu, Özel Sayı, 2013, s. 198.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ASKERLİĞE HAZIRLIK DERSLERİ

2.1 Erkekler İçin Askerliğe Hazırlık Dersleri

Ulus- devlet kuruluşunun ve milli övünçlerin simgesi olan ordu, milliyetçi ideolojilerde özel bir role sahiptir. Kurtuluş savaşlarına, vatandaş ordularının teşkiline ve zorunlu askerlikle milliyetçiliğe refakat eder. Türkiye’de ordunun başka bir görevi de modern millet inşası, milli sosyalleşme ve milliyetçi ideolojinin yeniden üretilmesinde başrol olmasıdır. Bu işlevin Cumhuriyet tarihi boyunca dönem dönem ağırlık değiştirdiği görülse de azaldığını söylemek zordur. Ordu bizzat ortaya koyduğu Türk milliyetçiliği doktrinini hegemonize eder ve milliyetçiliğin egemen olmasına çalışır.³⁵²

1920’lerin sonlarının ve 1930’ların milli özgüveni kazandırmaya yönelik milli kültür inşası ve milli romantizmi orduda belirli bir süreklilik arz eder.³⁵³ Milli Mücadele’nin “kan ve ateşle dolu ortamı içinden doğan yeni bir devlet”te³⁵⁴ toplumsal ve siyasal yapıların orduya dayanması beklenmedik bir durum olmamalıdır. Her ne kadar askerler aktif politikadan yasaklı olsalar da Atatürk önemli askerler ile hükümet güçleri arasındaki ilişkileri korudu.³⁵⁵ Çünkü Türklük duygusuyla cemiyetleri kuran “fedakâr Türk çocuklarıyla”³⁵⁶ yeni Türk devletini yapılandırmaya çalışanlar aynı kişilerdi. Bu kişilerin başında gelen Mustafa Kemal her şeyden önce bir askerdir. İnkılâpçılığı, milliyetçiliği ve devlet kuruculuğu elbette bu kaynaktan beslenecekti.³⁵⁷ Bu anlamda devlete ve millete yeni bir ruh verecek fırsatları değerlendirdiği açıktır. Atatürk, bu konuda *Zabit ve Kumandan ile Hasbıhal* adlı ünlü eserinde³⁵⁸ şunları söyler:

³⁵² Tanıl Bora, “Ordu ve Milliyetçilik”, **Birikim Dergisi**, Bir Zümre Bir Parti Türkiye’de Ordu, Özel Sayı, 2013, s. 177.

³⁵³ Bora, a.g.e., s. 166.

³⁵⁴ Sina Akşin, **Türkiye’nin Önünde Üç Model**, Telos Yayıncılık, İstanbul, 1997, s. 51.

³⁵⁵ Kenneth Fidel, **Militarism in Developing Countries**, Transaction Books, ABD, 1975, s. 172.

³⁵⁶ Enver Ziya Karal, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (1918- 1944)**, Maarif Matbaası, İstanbul, 1944, s. 6.

³⁵⁷ Karaosmanoğlu, a.g.e., s. 109- 110.

³⁵⁸ Atatürk askeri düşüncelerini belli bir kitapta toplamamıştır. Askeri uygulamaları en iyi olarak Genelkurmay Başkanlığı yayınlarından; düşünceleri ise Genelkurmay Başkanlığı

“... Herhalde askerlerimizin ruhunu kazanmak bizim için bir görev olduğu gibi, önce onlarda bir ruh, bir emel, bir karakter yaratmak da bize düşüyor.”³⁵⁹

Görüldüğü üzere ulusu ve orduyu bir bütün olarak tanımlayan Atatürk askeri gücün ilk ve son dayanağının “insan” olduğunun bilincindeydi. Askeri gücü oluşturan teşkilat, silah sistemi ve yönetim öğretisi insana dayanan konulardır. Bütün unsurlardaki üstünlüğü yaratan da insandır. Bu üstünlüğü sağlayan etmenler ise moral, disiplin ve eğitimidir.³⁶⁰ Güven kazanılması, korkunun yenilmesi, inisiyatif kullanılması, atılganlık kazanılması gibi temel özellikler ancak eğitimle sağlanabilirdi. Atatürk, “Muharebede yağın kurşun yağmuru, o yağmurdan ürkmeyenlere, ürkenlerden daha az zarar verir” der.³⁶¹

Atatürk’ün kafasındaki eğitilmiş ve “ürkek olmayan” askerlerin yetiştirilmesi maddi ve fikri boyutta birçok hazırlığı gerektirirdi. Bu hazırlığın barışta silah altında geçirilecek az zamanda verilen eğitimle sağlanması çok zordu. Bunun için vatandaşların henüz okullardayken askerlik hizmetini kolaylaştıracak birtakım temel bilgileri öğrenmeleri ve pratik yapmaları şarttı.³⁶² Çünkü harp, yalnız cephelerde savaşan askerlerin faaliyeti değildi; bir ülkede bütün vatandaşların her türlü mesaisi ve faaliyeti demektir. Barış zamanında bağımsızlığın devamını sağlamak ortak hedefinde birleşmek şarttı.³⁶³

yayımları ile birlikte öz kaynak olan Söylev, Demeç, Telgraf ve Tamimlerinden; kendisinin kaleme aldığı *Zabit ve Kumandan ile Hasbıhal* ve diğer iki broşür ile takım ve bölük eğitimi ile ilgili yayınlarından; emir subayının yayınladığı *Atatürk’ün Hatıra Defteri*’nden, bazı bölümlerinin Atatürk tarafından yazıldığını önsözünde açıklayan Afet İnan’ın *Medeni Bilgiler* gibi doğrudan Atatürk’e dayanan kaynaklardan yararlanılarak değerlendirilebilir. Atatürk’ün “M. Kemal” imzası ile 1908- 1918 yılları arasında küçük broşürler halinde yayımlanmış kitapları şunlardır: *Takımın Muharebe Talimi*, General Litzmann’dan Tercüme, Selanik, 1908; *Cumalı Ordugâhı, Süveri Bölük, Alay Liva Talim ve Manevraları*, Selanik, 1909; *Beşinci Kolordu Erkan-ı Harbiye Tabiye ve Tatbikat Seyahati*, Selanik, 1911; *Bölüğün Muharebe Talimi*, General Litzmann’dan Tercüme, İstanbul, 1912; *Zabit ve Kumandan ile Hasbıhal*, İstanbul, 1918. Atatürk’ün bastırılmadan yayımladığı bazı çalışmaları da vardır. Örneğin, *Tabiye Meselesinin Halline ve Emirlerin Yazılı Şekline Dair Broşür* 16. Kolordu Komutanı olduğu sırada 5. Ordu’ya ve komşu birliklere gönderilmiştir.

³⁵⁹ Nurer Uğurlu, **Atatürk’ün Askerlikle İlgili Kitapları, Cumalı Ordugâhı Tabiye ve Tatbikat Seyahati**, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, İstanbul, 1998, s. 5.

³⁶⁰ Suat İlhan, **Atatürk ve Askerlik Düşünce ve Uygulamaları**, Atatürk Kültür, Dil ve Yüksek Tarih Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1990, s. 151.

³⁶¹ İlhan, a.g.e., s. 199.

³⁶² Muallim Afet, **Yurt Bilgisi Notlarından Askerlik Vazifesi**, Devlet Matbaası, İstanbul, 1930, s. 24- 25.

³⁶³ Muallim Afet, a.g.e., s. 32.

Zabit ve Kumandan adlı eserin mukaddemesini yazan Nuri Conker³⁶⁴ de barış zamanında harpteymiş gibi tüm vatandaşların hazırlanması gerektiği görüşündedir:

“Önümüzde, acıklıklarını gözümüzle gördüğümüz ve kalbimizle hissettiğimiz, felakete neticelenmiş bir harp vardır... Biz kendimizi daima hal-i harpte bilmeliyiz. Böyle bilirsek bilfiil harp zuhur ettiği zaman hazırlık devri ile asıl icraat devri arasında çok fark görmeyiz, şaşırmayız, kaybetmeyiz. En çok prova edilen oyunlar, sahne-i temâşada en muvaffakiyetle verilir. Bu daha ziyade sene-i tedrisiyedeki mesai ile hitamındaki imtihana benzer. Harp, vakt-i hazar mesaisinin bir imtihanıdır.”³⁶⁵

Bu görüşler göz önünde bulundurularak “İstiklal Harbi’ne ön ayak olan” topyekûn harpte ülkenin bütün vasıta ve kaynaklarından yararlanmak; erkek, kadın hatta çocuk bütün vatandaşları aynı amaç için yetiştirip harbe her an hazır hale getirmek hedefine ulaşmak için 1926’dan itibaren Türk Gençliğine orta okulun son iki sınıfından itibaren yüksek öğretimin üçüncü sınıfına kadar askerlik öğretilir. Bu amaçla ders programına eklenen Askerliğe Hazırlık Dersleri³⁶⁶ ve kamplar³⁶⁷ ilk yıl yalnızca lise ve öğretmen okullarının son iki sınıfına konurken daha sonra yaygınlaştırılır ve takip eden yıllarda kız öğrencileri de kapsayacak şekilde tüm okullarda verilmeye başlanır.³⁶⁸

Askerliğe Hazırlık Dersleri her ne kadar 1926 yılından itibaren verilmeye başlansa da, dersin “genel” müfredat programlarında ve ders cetvellerinde düzenli şekilde görülmesi ve tüm okullarda uygulanması 1930 yılını bulur. Ayrıca ilk Askerliğe Hazırlık Dersleri kitabı³⁶⁹ 1926 yılında basılmış olmasına ve kurumlara “resmi muameleye hacet kalmaksızın Harbiye Mektebi

³⁶⁴ Nuri Conker Atatürk’ün çocukluk ve silah arkadaşıdır. Ayrıca Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın kurucularındandır ve partinin Genel Sekreterliğini yürütür.

³⁶⁵ **Atatürk’ün Askerliğe Dair Eserleri Zabıt ve Kumandan ile Hasbihal, Cumalı Ordugâhı, Tabiye ve Tatbikat Seyahati, Takımın Muharebe Talimi, Bölüğün Muharebe Talimi**, Doğuş Limited Şirketi Matbaası, Ankara, 1959.

³⁶⁶ Ek 9: Askerliğe Hazırlık Dersleri, Askeri Ehliyetnameler ve İhtiyat Subay Hazırlık Kitapları Hakkında Yönetmeliğin Yürürlüğe Konması

³⁶⁷ Ek 2: *Erkekler İçin Askerliğe Hazırlık Kampları*, 29 Temmuz 1928.

³⁶⁸ **Türkiye Cumhuriyeti Maarifi 1941- 1942**, Maarif Matbaası, Ankara, 1943, s. 115.

³⁶⁹ Cemil Tahir tarafından yazılan ve Harbiye Mektebi Matbaası tarafından basılan “Askerliğe Hazırlık Dersleri”.

Müdürlüğünce tedarik edilebileceği”³⁷⁰ ne dair yazı gönderilmesine rağmen birçok okulda bu ders için öğretmen notlarının ya da Yurt Bilgisi ders kitaplarının ilgili kısımları ile 1930’da sonra Muallim Afet’in *Medeni Bilgiler* ve *Askerlik Vazifesi* kitaplarının okutulduğu anlaşılmıştır. Bu tespitten askerlik konularının okullarda ağırdan alındığı ya da uzak bir ihtimalle önemsenmediği sonucu çıkartılmamalıdır. Çünkü dönemin müfredat programları incelendiğinde Askerliğe Hazırlık Dersleri dışındaki derslerde de aynı milli şuuru ve bedensel becerinin kazandırılmaya çalışıldığı anlaşılır. Örneğin, ortaokul programında yer Alan Türkçe derslerinde okutulacak edebi eserleri seçerken gözetilmesi gereken kurallarda seçilecek metnin ahlaki, milli ve vatani bir boyutu olması zorunluluğu vardır. Metinlerin özellikle Cumhuriyeti, inkılâbı ve kahramanlığı sevdirecek konulardan oluşmasına dikkat edilmelidir.³⁷¹ Haftada bir saatlik Yurt Bilgisi derslerinde “millet, milliyet, milli his ve devlet” konuları işlenmelidir.³⁷² Ayrıca Jimnastik derslerinde öğretmenden, ders yılının başından başlayarak gösterilecek İsveç usulü beden terbiyesi ve terbiyevi oyunlar ile öğrencilerin manevi ve cismani kuvvetlerinin artırılmasına gayret edilmesi istenir. Her derste öğrencilere “sayı saymak, hizaya gelmek; sağa, sola ve geriye dönmek” gibi nizam hareketlerinin yaptırılması da zorunludur. Bu dersler için ayrıca yaptırılan ders programlarının da daha sonra gönderileceği not düşülür.³⁷³ Buna ek olarak Askerlik derslerinin tüm programlarda yer aldığı 1934 yılının Lise Müfredat Programı’nda, “Lise Sınıflarının Beden Terbiyesi Talimat ve Müfredatı” başlığında yer alan ikinci maddesinde bu sınıflarda yaptırılan terbiyevi jimnastik, oyun ve sporların amacının “vatana sıhhatli, Kuvvetli, çevik, mütenasip, becerikli, vazifeşinas, çalışkan, feragat sahibi, milliyetini ve vatanını sever gençler yetiştirmek” olduğu açıkça belirtilir.³⁷⁴ Bu anlamda

³⁷⁰ Cumhuriyet Arşivi, Fon No: 180, Kutu No: 47, Dosya No: 241, Sıra No: 4, 7 Kasım 1927.

³⁷¹ **1930 Ortamektep Müfredat Programı**, Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti, Devlet Matbaası, İstanbul, 1930, s. 15.

³⁷² a.g.e., s. 20.

³⁷³ a.g.e., s. 76.

³⁷⁴ **1934 Lise Müfredat Programı**, Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934, s. 106.

Askerlik dersleriyle okullardaki beden eğitimini birbirinden ayrı düşünmek mümkün değildir.

Türkiye'deki ortaöğretim müfredat programlarına ve haftalık ders cetvellerine göre Askerliğe Hazırlık ya da Askerlik dersi alan/almayan sınıflar şunlardır:

- 1927- 1928 öğretim yılından itibaren köyde yetişmiş çocukları ilkokul öğrenimi üzerine üç yıl daha okutarak “köy öğretmeni” olarak hazırlayan ders programlarında Askerlik dersleri yoktur.³⁷⁵
- Ortaokul birinci sınıflara haftada bir saat Askerlik dersi verilir (Sadece erkeklere/ 1930- 1936).
- 1933 yılında kurulan Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün okula kabul talimatnamesinde belirtilen kabul koşullarında alınacak öğrencilerin Askerliğe Hazırlık derslerini almış olma şartı vardır.³⁷⁶
- 1934 yılının lise müfredat programında Fen Edebiyat bölümünde birinci, ikinci ve üçüncü sınıflarda haftada iki saat verilen Askerlik derslerinin yanına düşülen notta bu saatlerde kız öğrencilerin laboratuvar işleriyle meşgul olacağı belirtilir.³⁷⁷
- Lise ikinci sınıflara haftada bir saat Askerlik dersi verilir (Sadece erkeklere; bu saatte kız öğrenciler laboratuvar işleriyle meşgul olur/ 1931- 1936).
- Lise ikinci sınıflara haftada bir saat Askerlik dersi vardır (Kızlara ve erkeklere/ 1937).
- Ortaokul tüm sınıflar haftada bir saat Askerlik dersi gösterilir (Kızlara ve erkeklere/ 1937).

³⁷⁵ Necdet Sakaoğlu, **Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993, s. 72- 74.

³⁷⁶ Celalettin Yaşar Çiftçi, **Kuruluşunun 75. Yılında Yüksek Ziraat Enstitüsü (1933- 1948)**, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, Ankara, 2008.

³⁷⁷ **1934 Lise Müfredat Programı**, s. 1.

- İlk öğretmen okullarının mesleki sınıflarına haftada iki saat Askerlik dersi vardır (Erkeklere/ 1937).
- Erkek Öğretmen Okulları birinci sınıflarında iki saatlik Askerlik dersine karşılık Kız Öğretmen Okullarının birinci sınıfında öğrencilere iki saat biçki- dikiş dersi verilir. İkinci sınıfında bir saat çocuk bakımı, bir saat biçki- dikiş dersleri vardır. Üçüncü sınıflarda ise bir saat ev idaresi, bir saat biçki dikiş dersleri gösterilir (Kızlara/ 1930- 1936).³⁷⁸
- 1938 yılı Ortaokul Programı'na bakıldığında ders saatlerindeki değişiklik göze çarpar. Askerlik dersleri erkekler için haftalık iki saat, kızlar içinse bir saattir. Dersler ikinci ve üçüncü sınıflarda programa dâhil edilir.³⁷⁹
- “Erkek Ortaokullar Haftalık Ders Cetveli”nde ikinci ve üçüncü sınıflarda iki saat Askerlik dersi vardır (1938).³⁸⁰
- “Kız Ortaokullar Haftalık Ders Cetveli”nde ikinci ve üçüncü sınıflarda birer saat Askerlik dersi vardır (1938).
- “Muhtelit Ortaokullar Haftalık Ders Cetveli”nde ikinci ve üçüncü sınıflarda erkeklere ikişer saat ve kızlara birer saat Askerlik dersi vardır (1938).
- “Çifte Öğretim Tatbik Eden Erkek Ortaokullar Haftalık Ders Cetveli”nde ikinci ve üçüncü sınıflarda ikişer saat Askerlik dersi vardır (1938).
- “Çifte Öğretim Tatbik Eden Kız Ortaokullar Haftalık Ders Cetveli”nde ikinci ve üçüncü sınıflarda birer saat Askerlik dersi vardır (1938).

³⁷⁸ Yücel, a.g.e., s. 169- 223.

³⁷⁹ Ek 12: 1938 Ortaokul Programı

³⁸⁰ Ek 10: Askerliğe Hazırlık Dersleri Hakkında Yönetmelikte Ortaokullarda Askerlik Derslerinin Kaldırılması

- “Çifte Öğretim Tatbik Eden Muhtelit Ortaokullar Haftalık Ders Cetveli”nde ikinci ve üçüncü sınıflarda erkeklere ikişer saat ve kızlara birer saat Askerlik dersi vardır (1938).³⁸¹
- 1938 yılı Lise Programı’nda “Erkek Liseleri Haftalık Ders Saati Cetveli”nde Askerlik dersinin iki saat olduğu görülür. Aynı ders “Kız Liseleri Haftalık Ders Saati Cetveli”nde ise bir saattir.³⁸²
- 1945 yılında İstanbul’da ve 1958’de Ankara’da eğitim öğretime başlayan Kız Teknik Öğretim Olgunlaşma Enstitüleri’nde verilen beş yıllık eğitim sırasında nazari ve ameli dersler olarak ayrılan programda, nazari dersler içinde haftada bir saat Askerlik dersi vardır.³⁸³
- Orta Ticaret Okulları, Ticaret Liseleri ve Bölge Sanat Okulları haftada birer saat Askerlik dersi alırlar.

2.1.1 Askerliğe Hazırlık Dersleri Nasıl İşlenir?

Programların tamamında Askerlik derslerinin D. 60 Talimatnamesi’ne göre işleneceği belirtilir. 1927 yılında *Askerliğe Hazırlık Tedrisatı*³⁸⁴: *Askeri Ehliyetname Almak ve İhtiyat Zabiti Hazırlık Kıtaları Hakkında Talimatname 60* başlığıyla yayınlanan talimatnamede dersin işleyişini kolaylaştıracak şu ekler talimatnamenin sonunda eklidir: “okullarda daimi malzeme cetveli ve malzemenin ismi ile miktarı, kamplarda verilecek malzeme, vesika örneği, tasdikname örneği, ehliyetname imtihanı, mektep müdürüne verilecek devam cetveli, imtihanda ehliyet gösteremeyenlere verilecek tasdikname örneği, yüksek ehliyetname örneği, orta ehliyetname örneği, Müdafaa-i Milliye Vekâletince tutulacak askeri ehliyetname kayıt defteri, kolordularca kalemlere

³⁸¹ **1938 Ortaokul Programı**, Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı, Devlet Basımevi, İstanbul, 1938, s. 1- 6.

³⁸² **Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı 1938 Lise Programı**, Devlet Basımevi, İstanbul, 1938, s. 1- 2.

³⁸³ Yümniye Akbulut, **Şıklığın Resmi Tarihi Olgunlaşma Enstitüleri**, Doğan Egmont Yayınları, İstanbul, 2010, s. 30.

³⁸⁴ Ek 3: *Askerliğe Hazırlık Tedrisatı, Askeri İhtiyatname ve İhtiyat Zabiti Hazırlık Kıtalarına Dair Yönetmeliğin* 8, 44 ve 88. Maddelerinin Değiştirilmesi

gönderilecek liste, her sene Mekteb ve Darülfünun Taburlarınca Kolordulara Gönderilecek İhtiyat Zabitanına Liyakat Listesi.”³⁸⁵

Aynı talimatname 1 Haziran 1935’te güncellenir³⁸⁶. Yeni talimatnamede 1927 yılı talimatnamesindeki maddeler detaylandırılır ve bunlarla ilgili daha fazla izahata girişilir. Ayrıca ders konularının da bir listesi verilir.

1935 Talimatnamesi’nin ilk maddesi kimlerin Askerliğe Hazırlık Derslerini almak zorunda olduğuna değinir. Buna göre, orta ve yüksek tahsil çağında bulunan gençler, ihtiyat subay ve ihtiyat askeri memurları kanun uyarınca gerekli olan askeri ehliyetname³⁸⁷ almaya mecburdurlar. Bunun içinse kendi okullarının programlarına konulan askeri derslere, talimlere ve yıllık kamplara katılmak zorundadırlar.³⁸⁸

Memleketteki yabancı okullara devam eden Türk vatandaşı öğrenciler de kendi okullarında, Türk okullarına ait programı takip ederek askerlik dersleri alıp yıllık askerlik kamplarına devam ederler. Askerlik derslerine ait notlar yine Türk okullardaki değerlendirme kriterlerine göre verilir (Dördüncü Madde).³⁸⁹

Talimatnamenin Yedinci Maddesi ehliyetname çeşitlerini ve bunların kimlere verileceğini açıklar. Orta ehliyetname ortaokul ve dengi okullarda okuyan öğrencilere, tam ehliyetname lise ve dengi okulların birinci sınıflarına ve öğretmen okulu mezunlarına, yüksek ehliyetname ise üniversite fakültelerinden birinden veya bir yüksek okuldan mezun olan öğrencilere verilir.³⁹⁰

Onbirinci Madde, Askerliğe Hazırlık Derslerinin ve talimlerin programlara uygun olarak yapıp yapılmadığının bir müfettiş tarafından denetleneceğinden bahseder. Teftiş için gelecek olanlara okul idaresi kolaylık göstermek zorundadır. Öğrencinin askerlik derslerine ve talimlere karşı olan ilgisini ve

³⁸⁵ **Askerliğe Hazırlık Tedrisatı: Askeri Ehliyetname Almak ve İhtiyat Zabiti Hazırlık Kıtaları Hakkında Talimatname 60**, Türkiye Cumhuriyeti Erkânı Harbiye Umumiye Riyaseti, Ankara, 1927.

³⁸⁶ **Askerliğe Hazırlık Dersleri: Askeri Ehliyetnameler ve İhtiyat Subay Hazırlık Kıt’aları Hakkında Talimatname D- 60**, Genelkurmay Matbaası, Ankara, 1935.

³⁸⁷ Ek 4: Askerliğe Hazırlık Tedrisatı, Askeri Ehliyetname Almak ve Yedek Subay Hazırlık Birliklerine Dair Yönetmeliğin 4. Maddesine Bir Fıkra Eklenmesi.

³⁸⁸ a.g.e., s. 5.

³⁸⁹ a.g.e., s. 6.

³⁹⁰ a.g.e., s. 7.

donanımını görmek isteyen müfettişe okul müdürleri ve askerlik dersi öğretmeni eşlik eder; birlikte ders ve talimlerde bulunurlar. Müfettişler yaptıkları gözlemlerin sonuçlarını gerekli görürlerse Maarif Vekâleti'ne bildirirler (Onikinci Madde).

Sonraki maddelerde özel okul öğrencilerinin kamplarda yiyecekleri yemeğin parasını okul idarelerinin ödeyeceği ve öğrencilerin askeri kıyafeti yalnızca talim ve kamp zamanında giyebilecekleri belirtilir (Onbeşinci ve Onaltıncı Maddeler).³⁹¹

İlgili talimatnamede kamp raporlarına özel bir kısım ayrılır. Onsekizinci Maddeye göre, her yıl kampların sonunda kampa çıkılan mıntıkayı, öğrenci sayısını, kamplardan elde edilen verimi, atışların sonuçlarını, ehliyetname alanların sayısını gösteren kamp verim cetvelleri okulun bulunduğu garnizondaki en büyük rütbeli kıt'a komutanı ile kor komutanın değerlendirmesi ile Ekim ayı sonuna kadar Genelkurmay'a gönderilir.³⁹²

“Yüksek Mekteplerde Tedrisat” konusuna değinen Ondokuzuncu Maddesi yüksek okullardaki öğrencilerin askeri dersleri, talimleri ve kampları nasıl yaptıkları açıklanır: yüksek okullarda ders yılı başında son yoklaması şubeleri tarafından yapılmamış olanlar ile tam ehliyetnamesi olanlar Milli Müdafaa Vekaleti tarafından sınıflara ayrılırlar. İstanbul'daki yüksek okul öğrencilerinden “piyade, levazım, sanayii harbiye, hekim, dişçi, eczacı, kimyager” sınıflarına ayrılanlar İstanbul Üniversitesi'nin talim taburunda yüksek ehliyetnamenin piyadecilik programını görürler. Diğer sınıflara ayrılanlar ise sınıflarına ait programları İstanbul Komutanlığı'nın sınıf kıt'alarında takip ederler. Sadece Demiryollarına ayrılanlar demiryol kıt'alarında program takibi yaparlar. Ankara'daki yüksek okullara devam edenler şimdilik “piyade, topçu, süvari, hekim, baytar, eczacı, dişçi, kimyager, sanayii harbiye ve levazım” sınıflarına ayrılırlar. Topçu ve süvari sınıflarına ayrılanlar muhafız alayında; diğerlerinin hepsi birden Ankara piyade alayındaki talim bölüğünde ders ve talim görürler. Yüksek ehliyetnameye ait kamp

³⁹¹ a.g.e., s. 8- 9.

³⁹² a.g.e., s. 9.

dönemi aynı kıt'alarda geçirilir. Kamp süresi yüksek okulların birinci ve ikinci sınıflarında on beşer gün olmak üzere toplam 30 gündür.

Yirminci Madde, yüksek askeri ehliyetnamenin okulun mezuniyet diplomasıyla birlikte verildiğini bildirir. Ayrıca üç yıldan fazla eğitim süresi olan okullarda yüksek ehliyetnameye hak kazanıp da çeşitli sebeplerden dolayı okula devam edemeyenlere de ehliyetnamelerini vermek uygundur.³⁹³

Yirmiikinci Maddeye göre öğrenciler derslere ve talimlere devam etmeye sonrasında da kampa çıkmaya mecburdur. Kıt'a komutanları her öğrenci için ayrı bir devam cetveli ve sicil kâğıdı tutarlar. Gerek talim kıt'alarında, gerekse çeşitli sınıf kıt'alarında her yıl devam eden öğrencinin sayısı ile bu öğrencilerin durumları 17. ve 18. Maddelerde gönderilmesi istenen raporlar ile yıllık kamp raporları ve verim cetvelleri talim ve sınıf kıt'aları tarafından yapılarak kolordularca Genelkurmay'a gönderilir. Talim ve sınıf kıt'alarında talim görenlerin elbiseleri ve malzemeleri ordu tarafından temin edilir (Yirmiüçüncü Madde).

İstanbul ve IV. Kor Komutanlıkları talim ve sınıf kıt'alarının bütün işlerini teftiş ve takip eder; çalışmaların talimatnameye göre devamını sağlarlar (Yirmidördüncü Madde).

Talim ve sınıf kıt'alarına devam eden öğrencilere, özürleri yüzünden bağlı oldukları okul müdürleri de haberdar edilerek bir haftaya kadar izin verilebilir. İzinli oldukları sürede işlenen dersler ve talimler ise dönüşte tamamlanırlar (Yirmibeşinci Madde).

Sonraki maddeye göre öğretmen subaylar³⁹⁴ sadece talimatnamedeki esaslara göre ders yılı içinde askeri ders ve talimlerden; kamplarda da kamp programlarından yoklama ve imtihan yaparlar. Bu sınavların şartları okul müdürlüklerine önceden bildirilir.³⁹⁵

³⁹³ a.g.e., s. 10.

³⁹⁴ Ek 8: 1931 Yılı İçinde Askerliğe Hazırlık Dersi Veren Öğretmenlerin Ücretleri Hakkında Kanun Layihası

³⁹⁵ a.g.e., s. 11.

Talimatnamede “Vasıtaların Temini” başlığı altında okullarda askeri dersler, talimler ve kamplar için gerekli olan silah ve vasıtalar ile bunların ordu tarafından temin edilmesi ayrıntılı olarak anlatılır. Listelenen vasıta ve adedi şöyledir:

“a) Piyade tüfeği; orta ve muadili olan mektep talebelerile, lise ve muadili olan mekteplerde her talebeye bir.

b) Hafif makineli tüfek; orta ve muadili olan her mektebe bir, lise ve muadili olan mekteplerde 20 kişiye bir.

c) Ağır makineli tüfek; talim ve tedris maksadile her mektebe bir.

d) Lüzumu kadar teçhizat, spor ve atış malzemesi, çadır.

e) Her talebe başına bir takım haki yazlık ve kışlık elbise.”³⁹⁶

Ders yılı içinde eğitim amacıyla alınan silahların subay öğretmen tarafından zamanında alınıp işi bitince de orduya teslim etmesi gereği hatırlatılır. Ayrıca kaybolan, kırılan veya bakımsızlıktan zarar gören silah ve malzemelerin bedelleri buna sebep olanlara ödettirilir. Programlara göre atışlarda sarf olunan cephaneye ve manevra fişeği ise herhangi bir ücrete tabi olmadan ordu tarafından verilir. Ancak Askerliğe Hazırlık eğitimi verilen sınıflarda öğrenciler Genelkurmay tarafından okutulması kabul edilen kitapları kendileri temin etmek zorundadırlar. Ders kitapları ise her ders yılı başından on beş gün önce satışa çıkarılır (Yirmisekizinci Madde).³⁹⁷

1935 Talimatnamesi Askerliğe Hazırlık dersleriyle ilgili tüm belgeler hakkında bilgi verir.

Otuzuncu Madde “Askerliğe Hazırlık Derecesini Gösterir Vesika” hakkındadır. Herhangi bir sebeple okuldan ayrılan öğrenciye; eğitimini terk ettiği zamana kadar gördüğü askeri ders ve talimler için bu vesika verilir. Verilen vesika, karşılığı olan ehliyetname ile değiştirilmedikçe öğrencinin askeri durumuna ait hiçbir haktan yararlanılamaz.

³⁹⁶ a.g.e., s. 12.

³⁹⁷ a.g.e., s. 12- 13.

Sonraki madde “tasdikname” konusundadır. İlgili maddeye göre okuma yılı içinde okul değiştiren öğrenciye o okul tarafından verilen tasdiknamede askeri ders ve talim programlarının hangi maddelerini gördüğü ifade edilir. Ayrıca subay öğretmen tarafından hazırlanacak öğrenci sicilinin bir örneği okul müdürü tarafından gizli olarak gittiği okulun müdürü aracılığıyla Askerlik dersi öğretmenine gönderilir.³⁹⁸

Orta ehliyetname, ortaokul diplomasıyla birlikte ortaokulu bitirenlere; tam ehliyetname lise diploması alanlara ve dengi okulların mezunlarına okul diplomaları ile birlikte verilir (Otuzikinci Madde).

Teorik ve uygulamalı Askerlik dersi sözlü yoklamaları, okulların subay öğretmenleri ile kor komutanlıklar tarafından tayin olunacak yüzbaşından albaya kadar rütbedeki iki subaydan oluşan bir heyet tarafından yapılır (Otuzüçüncü Madde). Dönemlerin sonunda yapılan sınavlar o devreye ait programın tamamından yapılır. Sınavlar sözlü ve uygulamalıdır. Sınav heyeti öğrenciye ilgili program konularının dışına çıkmadan en az üç ya da gerekli görürse daha fazla soru sorar. Öğrencinin vereceği cevaba ve uygulamasına göre birisi teorik diğeri uygulama notu olmak üzere iki not verilir (Otuzaltıncı Madde). Başarılı olan öğrencilerin askeri ehliyetnameleri; askeri orta, tam ve yüksek ehliyetnameler örneğine göre Milli Müdafaa Vekâleti tarafından hazırlanır ve mıntıkadaki okullara dağıtılmak üzere kolordulara ve ilgili makamlara gönderilir (Otuzsekizinci Madde).³⁹⁹

Son olarak ise talimatnamenin geçici maddeleri açıklanır. Bahsedilen maddelere göre, ortaokulların son sınıfları ile liselerde ve muadili okullarda kısmen ders ve kamp görmüş, kısmen görmemiş ya da hiç ders ve kamp görmemiş olan öğrenciler buldukları sınıfların eğitim öğretimini takip etmek ve bunlara ait şartlara tabi tutulmakla birlikte bir iki yıl içinde önceki yıllardan eksik gördükleri veya hiç görmedikleri ders ve talimlerden sınava alınarak normal düzene sokulacaklardır. Bu durumdaki öğrencilerin kampları Askerlik dersi öğretmenleri ve okul müdürlerinin birlikte belirleyecekleri şartlara göre

³⁹⁸ a.g.e., s. 13- 14.

³⁹⁹ a.g.e., s. 15.

beş gün daha sürdürülebilir. Aynı durumda olan yüksek okul öğrencileri de aynı uygulamaya tabi tutulmakla beraber birinci ve ikinci sınıflarda orta ve tam ehliyetname eğitimi almaları uygun görülür. Bunlardan İstanbul'daki okullarda bulunanlara Üniversite talim taburunda; Ankara'da bulunanlara ise Askerlik dersi öğretmenleri tarafından Ankara'da ders anlatılır.⁴⁰⁰

2.1.2 “Savaş” Mecmuasında Askerliğe Hazırlık Dersleri

Bu dönemde Büyük Erkan-ı Harbiye Reisliği “Askeri Mecmuanın Nasıl Çıkarılacağına Dair Veçheler” belirleme işini de üstlenir. Birinci maddede “asıl mecmua metni, harp tarihi dersleri ile talim ve terbiye işleri”nden oluşacak askeri mecmuanın ilk kısmında aşağıda sıralanan konulara değinebileceği ifade edilir:

- “a) Askeri Vecizeler
- b) Asıl Mecmua Metni
- c) Yabancı Memleketlere Ait Askeri Haberler
- d) Orduda Spor
- e) Yeri ve Yabancı Kitaplar
- f) İlanlar”⁴⁰¹

Askerliğe Hazırlık Dersleri'nin verildiği dönemde bu veçhelere uygun olarak çıkan ve konumuzla ilgili en bilinen dergilerden birisi “Savaş Mecmuası” isimli dergidir. Kendisini “milli hamasi kültür mecmuası” olarak tanımlayan derginin sahibi ve Yazı İşleri Müdürü Ahmet Faik Türkmen'dir.⁴⁰² Çalışmamız açısından önemli konulara değinen dergi ilk sayısında amacını şu sözlerle açıklar:

⁴⁰⁰ a.g.e., s. 19.

⁴⁰¹ **1931'de Askeri Mecmuanın Nasıl Çıkarılacağı Hakkında Veçheler**, Büyük Erkânıharbiye Matbaası, Ankara, 1930, s. 3- 4.

⁴⁰² Türkmen aynı zamanda Cumhuriyet gazetesi yazarıydı ve Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın Harp Okulu'ndan öğretmeniydi.

“Bu mecmua hiçbir siyasi maksat takip etmeyen bir kültür mecmuasıdır. Memleket münevverlerimizin bir cephesi de hamasiyet ve milliyettir. Tarihimiz kahramanlık vak’aları, folklorumuz yiğitlik menkıbeleri, Halk Edebiyatımız savaş türküleriyle doludur. Köy odalarında kasaba kahvelerinde, münevver mahfelerinde, ordu evlerinde ekseriya harp hikâyeleri konuşur. Matbuat âleminde ortaya çıkan her mecmua milletin bir cephesine tercüman olur. Biz de Türk milletinin hamasiyet cephesine tercüman olmak vazifesini üzerimize aldık. Bıkmadan, yılmadan ve yorulmadan yolumuzda yürüyeceğiz.”⁴⁰³

Hiç kuşkusuz yukarıdaki kısacık paragraf dönemin havasını yansıtması bakımından çok fazla şeyi açıklar. Özellikle II. Dünya Savaşı yıllarında tarih, milliyetçilik, kahramanlıklar, folklor, halk edebiyatı, millet ve askerlik iç içe geçmekten öte birbirlerinin birer parçası haline gelmiştir.⁴⁰⁴

Mecmuanın amacını bilmek çalışma konumuzla ilgili haberlerin nasıl bir bakış açısıyla yazıldığını anlayabilmek bakımından önemliydi. Aynı havayı soluyan bir başka haber liselerin askerlik kampları konulu “Liseliler Kampa Çıktı!” başlıklı metindir:

“Geniş bir bağçe içerisinde, henüz talimden dönmüş yüzlerce er var. Vatan için çekilecek çilelerle kırışmağa hazır nasiyelerinde tek bezginlik gölgesi yok. Bilakis candan sevdikleri komutanlarının ağzından çıkacak komutu heyecanla bekliyorlar. Hangi fani bu sessiz fakat ulvi hitabet karşısında gözleri yaşarmadan, kalbi çarpmadan durabilir? Birden gür bir ses beklenen komutu verdi...”⁴⁰⁵

Bir dergi haberinden çok epik bir eserden alıntılanmış gibi duran bu cümleler A.Rıza tarafından yazılır. Fedakârlığa, vatan için çile çekmeye ve yaşlanmaya hazır yüzlerce er (öğrenci değil) talimden dönmüş olmalarına rağmen hiçbir yorgunluk belirtisi göstermedikleri gibi halen kendilerine verilecek emirler

⁴⁰³ “*Mecmuamızın Maksadı*”, *Savaş Mecmuası*, Yıl 1, Sayı 1, 15 Mart 1940.

⁴⁰⁴ Ek 13: *Savaş Mecmuası*, 1 Temmuz 1940.

⁴⁰⁵ “*Liseliler Kampa Çıktı!*”, *Savaş Mecmuası*, Yıl 1, Sayı 8, 1 Temmuz 1940.

konusunda istekli ve heyecanlıdır. Yazara göre herhangi bir insanın bu sahne karşısında duygulanmaması mümkün değildir.

A.Rıza liselilerin kampa çıkmasını “şehrin semasını kaplayan ümit ve sevinç verici bir haber” olarak görür ve bu manzarayı izlediği için çok mutludur. Özellikle “genç irisi yüzlerce erin” her öğle üzeri sert adımlarla geçişini izlemekten çok büyük keyif alan yazar, başkalarının da durup bu sahneyi izlemesini ama “kim bunlar” ve “nereye gidiyorlar” diye sorulmamasını tembihler. Çünkü cevap bellidir. Bütün bir kış modern Türkiye’nin sistemli eğitiminden payını alan, saltanat idaresinin karanlıklar saçan hurafeleriyle değil de Cumhuriyetin pozitif bilimlere verdiği önemle zihinleri aydınlanan genç vatan çocukları işte bu liselilerdir. Hele ki nereye gittiklerini sormaya hiç lüzum yoktur çünkü cevap bu “küçük askerlerin” gözlerindedir; onlar vatan savunmasına giderler. Bu öğrenciler aldıkları Askerlik derslerinin teorik bilgilerini pratiğe dönüştürmekle meşguldürler. “Türk ordusunun kahraman subayları da onlara eşlik eder.

Yazar, on beş gündür caddelerde sert adımlarının yankılarını duyduğu “kahraman oğlu kahraman Türk çocukları” ile görüşüp konuştuğunu ve onların içlerine girdiğini anlatırken son derece gururludur. Okuyucuyu kamplarda gördüğü duyduğu her şeyi anlatmaya çalışırsa birkaç sayı Savaş’ın sütunlarının yeterli olmayacağı ve en iyisinin tek bir kampı anlatmak olduğu konusunda temin eder. Bahsi geçen tek bir kamp ise İstanbul Erkek Lisesi’nin 1940 yazında düzenlenen askerlik kampıdır. Yazar kampa yaklaştığında duyduğu ilk ses dalgası şöyle söylemektedir:

“Yılmam ateşlerden, korkmam ölümden

Hangi düşman durur, kaçmaz önümden?”⁴⁰⁶

Hemen sonra verilen “-Silah çat!” komutundan sonra görevi biten her “talebe er” komutanının etrafını sarmaktadır. Yazar, o çembere yaklaştığında Asteğmen Fethi Talhan ciddi ve samimi bir sesle:

⁴⁰⁶ a.g.m., s. 9.

“Bugün tam bir er olarak vazifesini öğrenmeye çalışan arkadaşlarımın gözlerinde vatan ve millet aşkının parıltılarını görmekteyim. Kendilerine düşecek herhangi bir vazifeyi canla başla yapacaklarına emin olabilirsiniz. Onlar, askerliğin icap ettirdiği disiplini tamamilen hazmetmişlerdir...”

diyen Talhan, talimlerin biraz sıkı olduğu konusuna değinir ama sonunda öğrencilerin günlük çekmeyeceklerinin de altını çizer. Bu konuda kamp komutanı Yarbay Şevket Şendil’e ve Binbaşı Nafiz Canol’a gösterdikleri titizlikten dolayı teşekkür eder.

Gerçekten de askerlik kamplarının ders ve talim bakımından kolay geçtiği söylenemez.

2.1.3 Askerliğe Hazırlık Kampları

Bir öğrenci yüksek okuldan mezun oluncaya kadar lisenin ilk sınıfından itibaren üç kamp görür. Her kamp 20 gündür. Kamp yerleri Üniversite Taburları tarafından seçilir ve çadırlı ordugâh şeklinde kurulur.⁴⁰⁷ Öğrencilerin seviyelerine uygun olduğu belirtilen ortaokulların ve liselerin Askerlik kamplarında yapılan talimlerinde öğrencilere atış kaideleri öğretilir. Ayrıca ağır ve hafif makineli tüfeklerin sökülüp takılması ve kullanılması gösterilir. Öğrencilere okullardaki Askerlik derslerinin uygulamalı kısımlarında gördükleri tek er talim ve terbiyesi, tatbikatlar kamplarda en baştan ve daha esaslı olarak gözden geçirilir. Manganın yanaşık ve dağınık düzen şekilleri, manga içinde muhtelif muharebe şekillerine göre hareket tarzları öğretilir.⁴⁰⁸

Kampa çıkacak yüksek okul öğrencileri talim taburu kışlarına yazlık elbiselerini giymiş olarak gelirler. Bölük ve takımları dâhilinde mangalardaki vazifelerine göre silah ve teçhizatlarını alırlar. Bu kamplarda tüm öğrencilere kısa süreler halinde topçuluk, piyade topu, havan topu ve tanklar subaylar tarafından gösterilir; topların atışları, hareketleri ve kullanılması hakkında bilgi verilir. Ayrıca askeri öğretmenler tarafından “topoğrafya, muharebe, istihkâm ve sıhhi koruma dersleri” verilir. Kampta her sabah kahvaltıdan önce yarım

⁴⁰⁷ Ek 21: *Yenisabah*, 9 Ağustos 1939.

⁴⁰⁸ **Türkiye Cumhuriyeti Maarifi 1941- 1942**, s. 116- 117.

saat topluca idman yapılır. Öğrenciler 15- 25 km yürütülür. Yürüyüş idmanlarındaki amaç öğrenciye kıta halinde ve silahla komuta ve emir altında nasıl yürüyeceğini göstermektir.

Kampta bulunanların tavır ve hareketleri talimatname ile belirlenir. Bütün işlerin günlük çalışma programı içindeki zamanı ve müddeti bellidir. Kampta görevli subaylar işlerin yolunda gidip gitmediğini kontrol ederler. Bu nedenle kamp hayatı düzenli ve sadedir. Dinlenme saatlerindeki öğrenci ordugâh içinde tamamen serbesttir ve resim, şiir gibi güzel sanatlarla veya okumakla meşgul olurlar. Boru sesini duydukları an ise tekrar toplanırlar. Kamp dönüşünde öğrenciler daha disiplinli ve milli davayı anlamış olarak evlerine giderler.⁴⁰⁹

Savaş Mecmuası yazarının ziyaret ettiği kamptaki öğrencilere “vatan sizden hizmet istese ne yaparsınız” sorusunu sorduğunda aldığı cevap da kampın kazandırdıklarını teyit eder niteliktedir:

“Koşarız!... Bizim yaşımıza ne bakıyorsunuz? Biz asker oğlu askerleriz. Mektepte gördüğümüz nazari askerlik derslerinin tatbikatını da ikmal ettik. Türk genci vatan hizmetinden kaçmaz. Bunu dost da düşman da böyle bilsin!”⁴¹⁰

“Milletin istiklalinin aynası, çalışkan, sportmen, vatansever ve damarlarında mevcut asil askerlik kanıyla doğan Türk gençlerinin, küçük yaşlarda yurt müdafaasına hazır birer asker” haline getirilmesi için askerlik sanatını öğrenmeleri şarttı.⁴¹¹

Uygulamalarını bu amaçla sürdüren askerlik kamplarına sadece dergilerde değil dönemin günlük gazetelerinde de geniş yer ayrılır.

28 Temmuz 1928 tarihinde yani askerlik kampı uygulamasının henüz ikinci yılında bir gazetede erkeklerin Askerliğe Hazırlık kampı haber yapılır. “Gençleri Askerliğe Hazırlamak İçin Açılan Kamplar Bu Sene Feyizli Neticeler Veriyor” başlıklı haberde kampa çıkmış bir grup öğrenci talim yaparken görülür. Haberde gençleri askerliğe hazırlamak için kabul edilen kanunun ne kadar iyi sonuçlar verdiğinden; merkez İstanbul olmak üzere daha

⁴⁰⁹ a.g.e., s. 117- 119.

⁴¹⁰ “*Liseliler Kampa Çıktı!*”, s. 9.

⁴¹¹ **Türkiye Cumhuriyeti Maarifi 1923- 1943**, Maarif Matbaası, Ankara, 1944, s. 116.

birçok vilayette açılan kamplara katılan askerlik zamanı gelmemiş “çocukların” vatan savunmasına koştukları aktarılır.⁴¹²

İlgili haberlerden bir diğerine 16 Temmuz 1936 tarihli *Ulus* gazetesi yer verir. Ankara Erkek Lisesi'nin Askerlik kampının Kültür Bakanı B. Saffet Arıkan ve Tümen Komutanı Tümgeneral Kemal Gökçe tarafından teftiş edilip beğenilmesi haber olarak verilir. Ankara Erkek Lisesi öğrencilerinin askerlik öğretmenlerinin gözetimi altında Solfasol Köyü⁴¹³ yakınlarında her yıl kurdukları kampta çeşitli askerlik tatbikatı ve jimnastik yapılır. Kamp teftişinde öğrencilerin durumları, yemekleri ve çadırları bakan ve komutan tarafından beğenilir.⁴¹⁴

30 Temmuz 1937 tarihinde bu kez askerlik kamplarını ziyaret eden *Ulus* yazarı Cemal Kutay⁴¹⁵ olur. Yazar, Ankara Erkek Lisesi'nin askerlik kampında⁴¹⁶ geçirdiği bir saati anlattığı “Milli Hazırlık Kadrosu İçinde Türkiye” başlıklı haberinde ihtiyar bir köylüyle aralarında geçen konuşmayı aktarır. Diyalogun geçtiği atmosferin zihinde canlandırması bakımından ilgili konuşma aynen aktarılacaktır:

“İhtiyar köylüye sordum:

- ‘Baba kamptan memnun musunuz?
- Kamp da ne demek oğul? Burada her gün düğün var. Bizim zamanımızda askere giden yas tutar, analar babalar bir daha gelmiyecek evladlarının arkasından sel gibi gözyaşı dökerlerdi. Şimdi gelenler de gülüyor onları gönderenler de...’

⁴¹² “Gençleri Askerliğe Hazırlamak İçin Açılan Kamplar Bu Sene Feyizli Neticeler Veriyor”, *Ulus*, 29 Temmuz 1928.

⁴¹³ Ankara şehir merkezi ile Çubuk Çayı vadisine yakın olan köyün Türklerin ilk yerleşim yerlerinden olduğu söylenir. “Solfasol” kelimesi “sol” ve “fasl” kelimelerinin birleşmesinden meydana gelmiş olan coğrafi bir tanımlama olup, “solda bulunan ara, dere, vadi” anlamına gelir. Köyün coğrafi konumu da bu tarife uygundur. Ankara Tahrir defterlerinde de köyün adı “Solfasol” olarak geçer. Resmi kayıtlarda “Zülfadi” kelimesi kullanılır.

⁴¹⁴ “Ankara Erkek Lisesinin Askerlik Kampı”, *Ulus*, 16 Temmuz 1936.

⁴¹⁵ Kutay, tarihçi bir yazardır. 1924- 1928 yılları arasında Anadolu Ajansı’nda muhabirlik, *Hâkimiyet-i Milliye*’de istihbarat şefliği ve fıkra yazarlığı yapar. Konya’da *Yeni Anadolu Gazetesi*’ni ve *Zaman* dergisini; İstanbul’da *Halk* gazetesini ve *Millet* dergisini çıkarır. Ayrıca pek çok gazete ve dergide özellikle tarihi konularda yazdı, *Ulus* gazetesi bunlardan biriydi.

⁴¹⁶ Ek 5: *Ulus*, 23 Temmuz 1939.

İhtiyar köylü dayının gözlerinde, Yemenin kızgın çöllerinde boşuna harcanan Türk nesillerinin ıstırabını bulabilirsiniz. Fakat o, bir yaz bulutu gibi gelip geçmiştir. Kampa doğru dönünce bakışı yirmi yaş delikanlılığının ateşini taşıyor. Bu bile ona, acı ve bahtsız dünü unutturacak değerinde bir teselli değil midir?”⁴¹⁷

Kutay’ın konuştuğu ihtiyar adamın eski ve yeni tarihe tanıklığı gerçekten dikkate değerdir. Sürekli geçmişten ders çıkaran ve Cumhuriyet’in iyiliklerini her yolla zihinlerine kazımaya çalışan bir neslin eskiden korkulan askerliği milli ve gurur duyulacak bir kimlik haline getirmesi gerçekten anlamlı ve keskin bir dönüş sayılırdı.

Aynı gazete 19 Temmuz 1939 tarihinde yine bir Askerlik kampı haberi yayınlıyor. “Kamp ve Türk Gençliğinde Askerlik Sevgisi” başlıklı haberde ilk dikkati çeken kamptaki öğrencileri hafif makineli tüfekle ateş ederken gösteren bir fotoğraftır.⁴¹⁸

Bu haberin yayınlanmasından birkaç gün sonra öğrencilerin askeri kamplarını bitirdikleri haberi sütunlarda yer alır. Ankara’daki ortaokul ve lise öğrencilerinin bu yılki kamplarını bitirdikleri bildirilen yazıda, öğrencilerin askeri kıyafetlerini giyinmiş halde ve önlerinde bando ile ayrı ayrı Ulus Meydanı’na gelerek abideye törenle çelenk koydukları anlatılır.⁴¹⁹ Ayrıca haberin altında öğrencilerin Ulus Meydanı’nda İstiklal Marşı söylerken bir de fotoğrafları vardır.

1 Ağustos 1939 tarihli *Yedigün* mecmuası, “demokrat Şef İsmet İnönü”nün büyük oğlu Ömer İnönü’yü Ankara’da arkadaşlarıyla birlikte bulunduğu lise askerlik kampında ziyaret eder. Haber metninin yazarı Sabih Alaçam⁴²⁰, babası gibi bir asker olmak isteyen “Küçük İnönü”nün elindeki silahla çok mutlu olduğunu belirtir.⁴²¹ Haberin devamında, Söğütözü’nde bulunduğu kampta ağırlaştığından ve olgunlaştığından bahsedilen Ömer İnönü’nün kamp hayatına

⁴¹⁷ “Ankara Erkek Lisesinin Kampında Bir Saat”, *Ulus*, 30 Temmuz 1937.

⁴¹⁸ “Kamp ve Türk Gençliğinde Askerlik Sevgisi”, *Ulus*, 19 Temmuz 1939.

⁴¹⁹ *Talebeler Askeri Kamplarını Bitirdiler*”, *Ulus*, 23 Temmuz 1939.

⁴²⁰ Alaçam, o yılların popüler gazetecilerindendir. Askeri konuları içeren röportajlarıyla tanınır.

⁴²¹ “Ömer İnönü Asker”, *Yedigün*, Sene 7, No 334, Cilt 13, 1 Ağustos 1939.

alıştığı çünkü askerliği çok sevdiği aktarılır. Metinde, İsmet İnönü'nün Söğütözü kampını ziyaretinden bir anekdot da vardır:

“Milli Şef İsmet İnönü, Söğütözü kampını şereflendirdiği gün,

<< Ömer nerede? >> diye sormuş İsmet İnönü.

Çadırında istirahat ediyormuş, söylemişler. Milli Şef gitmiş, Ömer İnönü'ye ve manga arkadaşlarına:

<< Nasılsınız oğullarım? >> demiş.

<< İyiyiz babamız!>> cevabını vermişler...”

Alaçam'a göre bu kısa ama birçok şeyi içine alan konuşma Milli Şef ile bütün Türk çocukları arasındaki baba oğul ilişkisini; büyüğün sevgisini ve küçüğün saygısını göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca öğrencilere sorduğu sorular karşısında aldığı cevapların, Cumhuriyet çocuklarının demokratik reel mantığını gösterdiği fikrinde olan yazar, röportajında Ömer İnönü ve arkadaşlarının hep bir ağızdan söylenen cümlelerine de yer verir:

“Tüfeğimiz namusumuzdur, onunla yatarken de beraberiz!”⁴²²

Alaçam, haberinin son cümlelerinde Ankara'ya dönüş yolunda bu sözün kulaklarında hiç durmadan çınladığını ve kendisini kahramanların diyarında hissettiğini yazacaktı.

Bu diyaloglardan anlaşıldığı üzere askerlik kamplarının Türk gençlerini yurt savunmasına hazır, vatansever askerler olarak yetiştirmesi amacı⁴²³ ilgili dönemde kabul gören bir misyondur ve uygulamada da başarıya ulaşmış gibi görünmektedir.

2.2 Askerliğe Hazırlık Ders Kitaplarının Analiz Kriterleri

Bir tarih bilinci yaratmada, bir devletin siyasal ve kültürel yaşamıyla özdeşleşmeyi sağlamada ve en önemlisi ulusal geleneklerin ve şuurun oluşturulmasında eğitimi bir araç haline getirmenin yirminci yüzyılın temel

⁴²² Ek 6: *Yedigün*, 1 Ağustos 1939.

⁴²³ Ek 20: *Vatan*, 3 Eylül 1949.

özelliklerinden biri olduğu savunulabilir. Her ne kadar günümüzden bakıldığında bu tür uygulamaların insan haklarını gözetmeyen ve içe kapanık yaklaşımlar olduğu fikri kulağa doğru gelse de o dönemin şartlarında milliyetçi akım temelinde öğrencilere bu olgunun aktarılması zorunluydu. Bunun en yaygın yolu ise ders kitaplarını kullanmaktı. Derslerde işlenen konularda ulusal tarihin olağan “malzeme” sınırlamasıyla karşı karşıya kalınması normaldir. Tarihsel süreçlere ilişkin basitleştirilmiş anlatımlar ve açıklamalar elbette ki yanlış bir bakışa neden olur. Dost- düşman, iyi- kötü gibi kutuplaşmış kavramların sık kullanılması genelde olumsuz çağrışımlar yapar ancak Türkiye Cumhuriyeti kadar genç ve hızla gelişmeye hazır bir tasarımın durup yöntemleri sorgulayacak vakti yoktu. Uluslaşma bakımından eğitim sürecinin de devlet, millet ve ordu üçlemesinin olumlu ve işlevsel taraflarına yönelmesi bu çerçevede anlamlıydı.

Bu yönelişin ve bütünleşmenin en belirgin örnekleriyle Askerliğe Hazırlık Dersleri kitaplarında karşılaşıldığını söylemek yanlış değildir. İlgili ders kitapları incelenirken hepsine uygulanan bir soru listesi esas alınmıştır ve mümkün olduğunca bu sorular dahilinde değerlendirmelerde bulunulmuştur. Bu soruların en genel olanları şunlardır:

- Ders kitabı yazarları müfredatta ve programlarda tavsiye edilen noktaları dikkate almışlar mı?
- Kitapta geçen belli sözcükler incelenen her dönemde aynı etkiye ve anlama sahip midir?
- Kitaplar genel bir kavramsal yaklaşım öngörüyor mu?
- Kitaplar öğrencileri kendi bakış açılarını oluşturmaya özendiriyor mu yoksa sadece verilen bilgilerin öğrenilmesi veya ezberlenmesi mi istenmiş?
- Geçmişe yönelik “bellek tazeleme ve anmalar” ne kadar sıklıkla yapılmış? Eski- yeni karşılaştırmalarına hangi konularda ağırlık verilmiş?

- Aynı dönemde yazılmış kitaplar benzer fikirler mi savunmuş yoksa metinler tamamen yazarın fikirlerine göre mi şekillenmiş?
- Olayların arasında nasıl bir denge ya da bağlantı kurulmuş?
- Ders kitaplarının seçimi nasıl yapılmış?
- Müfredatta veya içindekilerde hangi konulara ağırlık verilmiş?
Bu bölüme konu bazında ne tür eklemeler ve çıkarmalar yapılmış?
- Görsel malzemeler ve haritalar ne sıklıkla kullanılmış?
- Konuların sunuş düzeyleri, açıklamaları ya da derinlikleri öğrencinin kapasitesine uygun mu?
- Anlatımdaki üslup betimleyici mi yoksa duygu yüklemesi mi yapılmış?
- Kitapların sayfa düzenleri ve kullanılan görseller arasında belirgin farklar var mı? Tarihsel belgelerden alıntı yapılmış mı? Kısacası malzemeler öğrencinin analiz yeteneğine ne ölçüde etki etmiş?
- Sorulan soruların yalnızca tek bir doğru cevabı mı vardır yoksa öğrencinin fikirleri cevaplamada rol oynamış mı? Öğrenci sorular karşısında kendi başına cevap tanımlaması yapılmaya teşvik edilmiş mi?
- Basım yıllarının kronolojik sıralamasıyla verilen ders kitapları yeni sonuçlar ortaya koyabilmiş mi?
- Konuya ilgili yazılan ders kitaplarının ortak özellikleri nelerdir? Farklı yönleri nelerdir?

2.2.1 Erkekler İçin İlk Ders Kitabı: *Askerliğe Hazırlık Dersleri* (1926)

Yukarıdaki sorular ışığında analiz edilecek ilk ders kitabı Askerlik derslerinin verilmesine karar verilen 1926 yılında yazılmış *Askerliğe Hazırlık Dersleri* adlı ders kitabıdır. Bu kitabın en önemli özelliği Cumhuriyet Dönemi askerlik dersleri uygulamasının ilk ders kitabı olmasıdır. Ders kitabı yazarı da bu ehemmiyetin bilincinde olduğundan kitabın başına “Muallimlere Bir İki Söz”

başlığıyla bir metin ekler. Cemil Tahir her konuda olduğu gibi askerliğe ait konularda da teorik bilginin pratik hale dönüştürülmesinin öneminden bahsederek cümlelerine başlar. Öğretmene düşen ilk görevin, derslere önceden çok iyi hazırlanması ve o günkü konuya ait haritaların ve malzemelerin derse getirilmesinin öğrencinin anlayışını çok kolaylaştıracağını unutmaması olduğunu belirtir. Örneğin tüfek tarif edilirken sınıfta bir tüfek olmalıdır; makineli tüfek tarif edilirken yakınlardaki bir kıtadan bir makineli tüfek ödünç alınmalıdır hatta topun tarif edildiği derslerde civarda topçu kıtası varsa okul bahçesine bir top getirterek dersi topun başında anlatmak öğrencide derse karşı heves uyandırabilir. Yazar, bu tür hazırlıkların yalnızca öğretmenin görevi olmadığını, okul idaresinin de alet ve edevatların temini konusunda yardım etmek zorunda olduğunu hatırlatır.

Bunun yanı sıra Cemil Tahir, dersin içindekiler bölümünde çeşitli haftalara ait dersleri özellikle birbirine karıştırarak yazdığını ama yine de konular arasında uygun bağları kurduğunu ve bunu bilerek yaptığını bildirir. Amacının öğrencinin dikkatini canlı tutmak olduğunu açıklar. Ayrıca öğrencinin ezber yapmaya teşvik edilmesini ister. Kendisi bunu sağlamak için ders kitabını okuma kitabı biçiminde yazdığını anlatır.

Ardından savaşları değişen niteliğine vurgu yapar ve harplerin artık “millet harbi” şeklinde yürütüldüğüne değinir. “Kadınlı erkekli milletin her ferdi” harbe faydalı bir görev almak zorundadır. Bu yüzden de harbin nasıl yapıldığını sadece mesleği askerlik olanların değil herkesin bilmesi gerekir. Yine yazara göre ordunun asıl görevi harbi yapmak değil, seferde ve barışta millete harp usullerini öğretecek bir “okul” işlevi görmektir. Ayrıca harpte toplanan milleti sevk ve idare eden de yine ordudur. Harbi ve usullerini öğrenmek herkes için bir vatan vazifesidir. Askerlik bilgisini öğrenmek bu vazifenin başında gelir. Bu nedenle Erkan-ı Harbiye Umumiye Riyaseti askeri liselere haftada bir saat olmak üzere askerlik bilgisi dersi koymuştur. Yazar, sivil liselerde de bu dersin okutulmasının mutlak bir gereklilik olduğunu altını çizer ve “pek yakınlarda” bu derslerin tüm liselere verileceğinden şüphesi olmadığını belirtir. Bu durumda doğal olarak öğretmenlerin ve öğrencilerin bir kitaba ihtiyacı olacağını çünkü derslerde birlik sağlanması gerektiğini düşünen

yazar, bu amaç için kitap yazdığını aktarır. Bu ders kitabının “düşündüğü kaideyi temin ederse bahtiyar” olacağını söyleyerek sözlerine son verir.⁴²⁴

Yazar sekiz bölüme ayırdığı kitabının ilk bölümünde “harp nedir, harbin zarureti, askeri sınıflar, muhtelif sınıflar ve nasıl kıtaat oluşturulur” gibi konulara değinir. Sonraki bölüme askerlik vazifesini anlatarak başlar. Daimi orduya asker toplama usulleri ve Türkiye Ordusu teşkilatı ile ilgili bilgi verir. Daha sonra Türk ordusu teşkilatını Yeniçeri ve Nizam-ı Cedid ordularıyla karşılaştırır ki bu konudaki bir karşılaştırmaya sonraki yılların ders kitaplarında karşılaşılmaz. Üçüncü bölümde daha soyut konulara değinilir: askerlikte itaat, arkadaşlık, saygı, selamlama, namus, şeref, doğruluk, sadakat gibi. Sonraki bölümde kesici aletler, ağır silahlar, tüfek parçaları, mermiler, mermilerin atılıp boşalması ve ateş alması, hafif makineli tüfekler ve mermileri, otomatik tüfeklerin başlıca parçaları, tabancalar ve mermileri, tüplü ve otomatik tabancalar ve son olarak işaret tabancaları konularına detaylarıyla değinilir. Bu fasılda silahların ve mermilerin özenli çizilmiş karakalem tasvirleri vardır. Yalnızca silahlar ve mermiler değil, savaş alet ve edevatlarının da çizimleri yapılır. Her çizimin altına kısa açıklamalar yapılır.

Beşinci bölümde nişan almak ve atış yapmak konusuna çok geniş yer ayrılır. Öğrencilere “yere yatarak, diz üstünde, oturarak; tüfeği dayayarak ya da dayamadan nasıl nişan alınacağı” detaylarıyla anlatılır. Bunlardan önce ise temel bilgi olarak kabza kavramak, tetik düşürmek ve nişan noktası akıcı bir dille detaylarıyla anlatılır. Altıncı bölüm haritaya ve topoğrafyaya ayrılır. Nasıl harita okunacağı, kroki yazılacağı, mikyas usulleri ve pusulayla veya pusulasız (güneşle, ayla ve saatle) nasıl yön bulunacağı konularından bahsedilir. Arazi şartlarının haritalarda nasıl gösterileceğiyle ilgili öğrenciye resimli anlatımlar yapılır. Sıradaki fasılda milletin seferdeki vazifeleri ve birlikler üzerinde durulurken son bölümde bu konular biraz daha geliştirilir. Muharebe çeşitlerinin anlatıldığı başlıklarda Kosova Muharebesi, Niğbolu Muharebesi, Varna Muharebesi ve İstanbul’un Fethi konularına değinilse de bu olayların

⁴²⁴ Cemil Tahir, **Askerliğe Hazırlık Dersleri**, Harbiye Mektebi Matbaası, İstanbul, 1926, s. 1.

tarihi değil askeri yönleri üzerinde durulur. Kısacası muharebe haritaları üzerinden savaşın nasıl ve hangi tekniklerle yapıldığı anlatılır.

Sıradaki başlıkta mesleki ve sivil okulların Askerlik dersi kitapları⁴²⁵ ortak konuların ve yaklaşım farklılıklarının veya benzerliklerinin anlaşılması, gerektiğinde kıyas yapılabilmesini kolaylaştırmak amacıyla birlikte ele alınacaktır.

2.2.2 1920'li Yılların Askerliğe Hazırlık Ders Kitapları

1928 yılında Fen Tatbikat Mektebi Müdürü, Kaymakam Abdullah Muhlis tarafından yazılan *Muvasala ve Muhabere ve Umur-ı Havaiye Dersleri Notlarından* isimli ders kitabının, 1926 yılında yazılan ders kitabına göre daha somut ve teknik konulara değindiği görülür. “Harbiye Mektebi Zabitan Kursu ve İhtiyat Zabitanlarıyla Harbiye Sınıflarına” okutulmak üzere hazırlandığı kitapta moral değerlere yer verilmez. Yollar, yolların inşa edildiği malzeme, yol güzergâhları ve hücum hesaplamaları, bataklıkta nasıl yol inşa edileceği, yolların tamiratı ve nehir üzerindeki yollar gibi alt başlıklar açılır. Elektrik otomobilleri, motorlar ve özellikle de şimendiferler hakkında detaylı izahata girilir: şimendifer güzergâhının temin ve tespiti, raylar, şimendifer malzemeleri, şimendiferlerin işletilmesi, şimendiferlerde işaretler, nakliyat usulleri, barış ve sefer zamanlarında şimendifer teşkilatları ve usulleri idaresi, şimendifer kıtaatının istihdamı ve işletilmesi gibi.⁴²⁶

1929 yılında yine Cemil Tahir tarafından çıkarılan ders kitaplarından birisi okullarda okutulur. Kitabın ilk dersi hava kuvvetlerinin önemine ve teşkilat yapısına ayrılır. Anlatım boyunca öğrencilerin anlayabileceği sadelikte cümleler kuran yazar, hava kuvvetlerinin önemini şu sözlerle izah eder:

⁴²⁵ Ek 18: *Askerliğe Hazırlık Tedrisatı* Adlı Kitabın Basımı

⁴²⁶ Abdullah Muhlis, *Muvasala ve Muharebe ve Umur-ı Havaiye Dersleri Notlarından*, Harbiye Mektebi Matbaası, İstanbul, 1928.

“... düşmanlar kara ve deniz hudutlarının kapalı olduğunu görünce kuvvetlerini havadan memleketin içine saldırtıyor. O halde memleketin hava kapılarını da kapamak lazımdır.”⁴²⁷

Ülkeyi milletin evi olarak gösteren bu anlatış elbette ki öğrencilerin aklında kalacaktı.

Hava teşkilatından sonra anlatılan deniz teşkilatı konusunda tarihi bilginin yanı sıra daire ve şubelerin de verildiği görülür. Ayrıca her dersin sonuna “Sualler” başlığıyla bilgiye yönelik sorular eklidir. Bu sorular yoruma kapalıdır ve öğrencilerin ezberledikleri bilgileri yoklamaya yöneliktir. İkinci fasıl iki genel “ders” başlığı ile Askerlik mükellefiyetine ayrılır. Birinci ders “yeni kura efradının terip ve taksim usulü, tertibat değiştirilebilir mi?” sorusuyla başlar ve çok net bir cevap verilir: “Mümkün değildir.”

Aynı fasılın ikinci dersi askerden kaçmanın cezaları, askerden kaçanların ne suretle takip edileceği, ilk ve son yoklamalara gelmeyenlerin cezaları; bekayalık, saklılık, firar ve izinsizlik cezaları anlatılır. Bu kısımda askerden kaçanlar konusunun üzerinde özellikle durulur. Askerden kaçanların “asla kurtulamaz” oldukları şu sözlerle ifade edilir:

“Her ne suretle olursa olsun askerlikten kaçanlar, vatan borcunu ifadan savuşanlar kanunun önünden kurtulamaz.”⁴²⁸

Diğer bazı geç dönem kitaplarında “Türkün zaten askerlikten asla kaçmayacağı” varsayımı öne sürülürken bu kadar erken tarihli bir ders kitabında her türlü olumsuzluğun olabileceğinin kabul edilmesi ve kanun gücüne sığınma olgunluğunun gösterilmesi dikkate değer bir yaklaşımdır.

Askeri terbiye bir sonraki fasılın konusudur. Bu bölümde nöbetçilik konusu üzerinde durulur. Ayrıca nöbetçilerin nöbet pozisyonları ve o esnada karşılaşabilecekleri durumlar on altı farklı görselle anlatılır.

⁴²⁷ Cemil Tahir, **Askerliğe Hazırlık Dersleri Dördüncü Kitap**, Harbiye Mektebi Matbaası, İstanbul, 1929, s. 3.

⁴²⁸ Tahir, a.g.e., s. 16.

Sonraki derste askerlikte şikâyet usulü hakkında bilgi verilirken “ordunun her şahsının haksızlığa karşı şikâyet hakkı olduğu”⁴²⁹ ancak bunun mutlaka belli kurallara göre yapılması gerektiği ifade edilir.

Yedinci derste değinilen “salahiyet dâhilindeki cezalar ve Divan-ı Harp” konusu askeri ceza kanunu maddelerine değinilerek açıklanır ve Divan-ı Harb’in yapısı ve işleyişi hakkında detaylı bilgi verilir. İlk kez bu bölümde ders sonundaki “Sualler” kısmından önce “Hulasa” başlığıyla özetler eklendiği görülür.

Dördüncü ve beşinci fasılların dersleri tamamen silahlara ve atışlara ayrılır. Silahlar faslının ilk dersinde top mermileri, şarapnel ve tane konuları işlenir. Mermi şekilleri ve şarapnel ile taneler beş farklı görselle ve detaylı çizimlerle verilir. Takip eden derste top ateşinden korunma yolları tüm askeri uygulama detaylarıyla anlatılır: hedef küçültmek, yürüyüş hızını artırmak, savunmada siper kazmak, sahte mevziler oluşturmak gibi.

Konunun son iki dersi ise muharebe arabalarını, zırhlı otomobillerini ve bunlara karşı nasıl korunacağını anlatır. Bu bölümde dikkati çeken şey muharebe arabalarından korunma konusunda karşılaşılabilecek her türlü pozisyonun “yanlış” ve “doğru” ifadeleriyle toplam 27 görselle tek tek açıklanmasıdır. Bu konularda detaylı talimat verilir. Askerlerden canlarını hiç düşünmeden feda etmeleri değil kendilerini korumaları beklenmektedir. Bu önemli bir zihinsel odaklı çünkü sonraki yılların birçok ders kitabında öğrenci askerden beklenenin hiçbir şey düşünmeden düşmana atılmak olduğu metinler de analiz edilecektir.

Altıncı fasıl çok geniş ve detaylı alt başlıklarla topoğrafya konusuna ayrılır. Bir askerin arazide içine düşebileceği her türlü şart düşünülerek harita alma usulleri, mesafe ölçme ya mesafenin gözle tahmini, geçilmesi mümkün olmayan bir nehrin ölçülmesi yöntemleri, pusulayla ya da pusulasız yön bulma, yükseklik bulma, ağaç yüksekliği hesaplama, kâğıt üzerinde istikamet tespit etme, yolların ve akarsuların dönek yerlerini bulma ve bir köyü kâğıda çizme

⁴²⁹ a.g.e., s. 28.

konuları tek tek işlenir ve aynı zamanda görsellerle ifade edilir. Bu bölümde dikkat çeken şey önceki bölümlerdeki kolay ve anlaşılır ifadelerin burada yerini çok anlaşılır olmayan ve terimlerle dolu bir dile bırakmış olmasıdır.

Yedinci fasılda seferberlik halinde tüm kurumların ve kişilerin görevleri özetlendikten sonra konu değişik örneklerle canlandırılır ve çok daha fazla anlaşılır bir hale getirilir. Aynı kısımda “Manevi Taarruz Vasıtaları” başlığı altında propaganda silahı enine boyuna ele alınır. Öğrencilere bu manevi silahla nasıl baş edecekleri izah edilir.

Sonraki fasılda “Muharebe Usulü” altı derste ele alınır. Ordugâhta ve konakta emniyet, ileri karakol tertibatı, tesadüf ve oyalama muharebeleri, çeşitli taarruz ve müdafaa halleri, mevzi inşası ile siper kazma hakkında bilgi verilen kısımda geçen bölümde olduğu gibi “doğru” ve “yanlış” görselleri kullanılsa da bilgilerin tam anlamıyla anlaşılır olduğunu iddia etmek güçtür. Özellikle “maniler” alt başlığına eklenen “tökezleme teli yapımı, kazık taşıma postası, kazık çakma postası, çapraz tel postası, dikenli tel çiti, ayak oltası, kirpi...” gibi görsellerin ne kadar akılda kalır olduğu da tartışılır.

Kitabın son faslı “Askeri Tarih” konularından oluşur. Belki de ders kitabının en canlı kısmı burasıdır. İlk konu olan “Balkan Seferi”ni öğrencinin Rumeli haritasından takip ederek anlaması gerektir.⁴³⁰ Balkan Savaşları’nın başlaması “...en zayıf bir zamanımızdı. Bu fırsatı kaçırmadılar...”⁴³¹ sözleriyle açıklanır. Daha sonra harp tüm askeri ve coğrafi yönleriyle ele alınır ve Bulgarlarla yapılan Kırkkilise Muharebesi, Lüleburgaz Muharebesi, Çatalca Muharebesi ve Edirne Kalesi olaylarına bölünür. Savaşın gelişmesi harekâtlar bakımından değerlendirildikten sonra Bulgarlar hakkında dikkat çekici bir ifadeye yer verilir:

“Bulgarlar Türk askerini ve bir kısım halkını her tarafı nehirle çevrilmiş bir adacığa doldurmuş, aç, biilaç hastalıktan sefil, perişan olmalarına, birçoklarının

⁴³⁰ a.g.e., s. 109.

⁴³¹ a.g.e., s. 110.

ağaç kabuğu kemirerek karınlarını doyurmak istemelerine seyirci kalmış, ölümlerini tacil etmişti...”⁴³²

Savaşlar ve muharebeler kısmında genelde detaylı askeri değerlendirmeler yapılırsa da bazen dozunda bırakılarak bu tür anlatımlara girilmiş. “dozunda” kelimesinin kullanılma sebebi buradaki ifadelerin doğrudan yabancı düşmanlığına çağrıştırmamasıdır. Savaş ortamında olan bir olay aktarılır. Ancak inceleme kapsamındaki bazı kitaplarda düşmanlığı ve hatta intikam almayı öğütleyen ifadelerle karşılaşılacak ve bu ifadelere sırası geldikçe yer verilecektir.

Kafkas Cephesi muharebelerinin anlatıldığı derste Ermeni ayaklanmasına değinilir:

“... Zaten Ermeniler eskiden beri içimizde teşkilat yapmışlar, silahlar, bombalar hazırlamışlar, saklamışlar Rusların bir işaretini bekliyorlarmış...”⁴³³

Ermeni ayaklanması ile ilgili klasik “sadık tebaa” vurgusu burada görülmez. Zaten ulusçuluk zeminine kurulmuş bir devletin böyle bir vurguyu kullanmasına gerek de yoktur. Aynı şekilde Ermeni göçüne de uzun uzun değinilmez. Ermenilerin “orduyu arkadan vurmaya kalkışmaları üzerine ordu kumandanının gösterdiği lüzum üzerine...” Ermeniler toplanarak kabileler halinde cepheden uzak mıntikalara göç ettirilmişlerdir. İfadeden anlaşılacağı üzere bu mantıksal bir gereklilikti ve yapıldı mesajı verilir.

İlgili faslın sonunda Çanakkale Muharebeleri askeri detaylarla anlatılır.

2.3 Askerliğe Hazırlık Dersleri Kitapları (1930)

Cemil Tahir’in 1930 yılında *Askerliğe Hazırlık Dersleri* kitabında⁴³⁴ değinilen konular okutulduğu sınıf itibariyle bir önceki yılın kitabının konularından farklılık gösterir. Bu kitapta değinilen farklı konular şunlardır: Müdafaa-i Milliye Vekâleti ve Teşkilatı, Erkan-ı Harbiye Umumiye Riyaseti ve teşkilatı,

⁴³² a.g.e., s. 117.

⁴³³ a.g.e., s. 136.

⁴³⁴ Cemil Tahir, *Askerliğe Hazırlık Dersleri Üçüncü Kitab*, Harbiye Mektebi Matbaası, İstanbul, 1930.

neferin eşya ve teçhizatı, kışla ve koğu hizmeti, tayyarelere karşı korunmak, arazi arızalarının tarama ile gösterilmesi, memlekette casuslar, keşif, emniyet ve tarassut⁴³⁵, öncü, yancı ve artıcı, 93 Rus Seferi ve 1897 Yunan Harbi ve Plevne Muharebeleri'dir.

Müdafaa-i Milliye Vekâleti ve Teşkilatı bu ders kitabında ilk sıradaki derstir. Kara, deniz ve hava kuvvetlerinin vazifeleri ve daireleri verildikten sonra öğretmenlerden, müsteşarların kimler olduklarını söylemelerini ve mümkünse resimlerini göstermeleri istenir.⁴³⁶

Tayyare taarruzu halinde nasıl hareket edilmesi gerektiği konusu topyekûn harp anlayışına uygun olarak “doğru” ve “yanlı” görselleriyle tek tek ifade edilmiş. Son derece anlaşılır şekilde çizilmiş görseller “sokakta, evde, oda içinde, sinemada, büyük bir ticarethanede, pazar yerinde, tramvayda, arabalarda, kırdada, istasyonda, trende, trenin kırdada durması halinde, geceleyin, gaz bombalarında kırdada, gaz bombalarında odada, gaz bombalarında evde, mayi zehir maddeli bombalarda” başlıklarıyla bu mekânlarda yapılması ve yapılmaması gerekenleri aktarır.⁴³⁷

Savaşların ve tarihi arka planlarının verildiği kısımlarda savaş sebeplerinin tarafsızca anlatıldığı görülür. Öğrenci kin ve düşmanlığa sevk edilmez bunun yerine sebep- sonuç ilişkisi kullanılarak bazı açıklamalar yapılır. Ancak genel olarak savaşlarda askeri mevzular üzerinde durulur.

Aynı yazarın yine 1930 yılında çıkardığı ders kitabında bu kez bazı konu farklılıklarının yanı sıra anlatımda da genel ve daha kolay ifadelere başvurulduğu anlaşılır. Çok sayıda görselin kullanıldığı ve ağır konuları bile sıkıcılıktan çıkararak kitabın konuları “Ordu Teşkilatı” ile başlar. Konuyla ilgili dersin öğretmenine yine bir not düşülür:

“Muallim şimdiki ordu müfettişlerinin ve kolordu kumandanlarımızın isimlerini öğretmenli ve mümkün olursa resimlerini de göstermek suretile

⁴³⁵ Gözlemde keşif ve emniyet.

⁴³⁶ Tahir, a.g.e., s. 5.

⁴³⁷ a.g.e., s. 61.

talebeye kumandanlarımızı tanıtmalı ve bu kumandanlarımızın harpteki hizmetlerinden bahsetmelidir.”⁴³⁸

“Orduya Efrat Nasıl Tedarik Edilmelidir?” başlığında küçük zabitlerden “ordunun iskeleti”⁴³⁹; zabitlerden ise “ordunun temeli”⁴⁴⁰ olarak bahsedilir.

İkinci Fasl “askeri Mükellefiyet”in son dersinde askerlik şubelerinin nasıl asker topladığı anlatılırken gençlere de bir mesaj verilir. Buna göre, askerlik vazifesi mukaddes ve mübeccel bir görevdir. Gençlerin bu görevi seve seve karşılaması ve askerlik süresince öğrendiği şeylerin vatan savunmasında en gerekli bilgi olduğuna inanmalıdır. Bu hizmetten kaçmak ya da “sahtekârlığa cür’et etmek gibi adiliklere” tenezzül etmemelidir.”⁴⁴¹

İfadelerden anlaşılacağı üzere burada da “Türk asla askerlikten kaçmaz” anlayışından daha gerçekçi bir tutumla “buna tenezzül edilmemesi” öğütlenir. Sonraki başlıkta asker gençlerden askeri terbiyenin bir parçası olarak soğukkanlı ve cesur olmaları beklenir. Bu özelliklere sahip olmayan insanların “eyi bir asker ve iyi bir vatanperver” olamayacakları hatırlatılır.⁴⁴² Ancak Türklerin yaratılış özelliği olarak cesur, soğukkanlı ve yokluğa dayanıklı oldukları eklenir. Hemen sonra da çok önemli bir konuya vurgu yapılır:

“Fakat cesurluk kör körüne nefsi tehlikeye atmak demek değildir. Her askerin ve her Türkün vücudu ve sıhhati memleket için lazımdır.”⁴⁴³

Silahların anlatıldığı dördüncü fasılda aynı konuya değinilir:

“Muharebede ölümü hiçe saymak her askerin şeref ve namus borcudur. Fakat ölümü göze almanın yerini kestirmek de ayrıca bir vazifedir... Fakat şunu da asla hatırdan çıkarmamalıdır ki vücudu ateşten korumak bahanesile düşmanın üzerine saldırmayı geciktirmek ve arkadaşlarından geri kalmak korkaklık

⁴³⁸ Cemil Tahir, **Askerliğe Hazırlık Dersleri İkinci Kitap**, Harbiye Mektebi Matbaası, İstanbul, 1930.

⁴³⁹ Tahir, a.g.e., s. 15.

⁴⁴⁰ a.g.e., s. 17.

⁴⁴¹ a.g.e., s. 31.

⁴⁴² a.g.e., s. 33.

⁴⁴³ a.g.e., s. 34.

demektir ki korkak insanların kanun mucibince cezası kendi kurşunumuzla ölmektir.”⁴⁴⁴

Bu kez tonda bir değişiklik yapılmış; askerin canının değerli olduğu vurgulanırken bir taraftan da görevlerini ihmal ederse sonunun aynı olacağından ve bu kez askerin alacağı ceza gereği kendi kurşunuyla can vereceğinden bahsedilir. Kısacası askerin görevini iyi ve vicdanlı yapması için ona gözdağı verilir.

Takip eden konuda “kendini düşmana göstermeden yanaşmak mümkün müdür” sorusuna “bittabi mümkündür” cevabı verilir. Arkasından tam on dokuz farklı görselle kendini düşmana göstermeme halleri gösterilir.

Ders kitabının on üçüncü dersi bombaları konu alır. Bomba çeşitleri, nasıl atıldıkları ve tesirleri etraflıca izah edildikten sonra öğretmene gerçekten ilginç bir uygulamanın notu düşülür:

“Terbiye-i Bedeniye saatlarında ya talim bombaları veya bomba ağırlığında taşlarla bomba atmak talimi yapılmalıdır.”⁴⁴⁵

Her ne kadar daha önceki açıklamalarımızda Beden Eğitimi derslerinin askerlik dersine paralel spor uygulamaları içerdiğini belirtmiş olsak da böylesi bir öneriyle analiz kapsamındaki başka hiçbir ders kitabında rastlamayacağız.

Aynı ders kitabının yirmi beşinci dersinde seferberlikten bahsedildiği satırlarda sonraki kitapların seferberlik konularının anlatımına da örnek olacak düzenli işleyen makine örneği verilir:

“Bir makinenin işlemesi için o makineyi terkip eden bütün aletlerin muntazam vazifelerini görmeleri lazımdır. İçinden bir çarkın dişi kırılrsa tekmil makinenin işlemesinde bir intizamsızlık olur. Ordu bir makine gibi intizam ister...”⁴⁴⁶

“Meşhur Muharebelerimiz” başlıklı son fasılda Çaldıran Muharebesi, Birinci Viyana Seferi, İkinci Viyana Seferi, İstiklal Harbi ve muharebeleri anlatılırken herhangi bir duygusal ifadeye rastlanmaz. Yalnızca İstiklal Harbi gibi

⁴⁴⁴ a.g.e., s. 47.

⁴⁴⁵ a.g.e., s. 64.

⁴⁴⁶ a.g.e., s. 98.

muazzam bir eserin bir derse sığdırılmasının imkânsızlığına atıfta bulunulur.⁴⁴⁷ Onun dışında harekât ağırlıklı anlatımlarda sıklıkla tertibat görsellerine başvurulur. Bir de İkinci Viyana Seferi anlatımında yenilginin sebebi kumanda heyeti olarak gösterilmekle birlikte “Türkiye’nin düşüşünün başladığı o an”dan memleketi idare eden şahısların kişisel keyif ve heveslerine dalmalarının etkisine de değinilmeden geçilmez.⁴⁴⁸ Bitirirken ders kitabında yazım noktalama anlamında en az özen gösterilen kısmın harpler bölümü olduğunu söylemek gerekir ama diğer yandan ilgili bölüm görseller, çizimler, tertibatlar ve haritalar bakımından çok güçlüdür.

2.3.1 Muallim Afet’in “Askerlik Vazifesi”

1930 yılının belki de en çok ses getiren Askerliğe Hazırlık ders kitabı, Muallim Afet’in “Askerlik Vazifesi”dir. İlgili kitap Yurt Bilgisi notlarından derlenmiş olup kitabın yazılış aşamalarını Atatürk’ün büyük bir dikkatle izleyip gerekli gördüğü yerlerde müdahalelerde bulunduğu veya konulara eklemeler yaptığı yaygın dile getirilen bir gerçektir. Dönemin Büyük Erkânıharbiye Reisi Müşür Fevzi Paşa ve Maarif Vekili Cemal Hüsnü tarafından övgüyle söz edilen ve tebriklerinin ilgili kitabın başında yayımlandığı ilgili kitap dönem basımının da ilgisini çeker.

2 Haziran 1930 tarihli *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde Muallim Afet Hanımefendi’nin eski Türk tarihi ve Türk kadınının seçme hakkı konulu konferansları hatırlatılır ve “neşrettiği nefis ve kıymetli eser”den bahsedilir. *Askerlik Vazifesi*’nin en büyük milli otoriteler tarafından beğenildiği ve Büyük Erkânıharbiye Reisi’nin eseri bir tamimle bütün orduya yaydığı haberin detaylarındandır.⁴⁴⁹

Uzun süre okullarda Askerliğe Hazırlık ders kitabı olarak da okutulan kitap yine aynı gazetenin 29 Ağustos 1930 tarihli “Kitabiyat” kısmına konu edilir. Bu kez kitabın Türk kadının fikri hayatını göstermesi açısından bir değerlendirilmesi yapılır. Buna göre, kadınların çoğu eskiden şiir, hikâye,

⁴⁴⁷ a.g.e., s. 140.

⁴⁴⁸ a.g.e., s. 139.

⁴⁴⁹ “*Askerlik Vazifesi*”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 2 Haziran 1930.

roman gibi yapıtları kaleme alırken ve hatta bazıları ciddi makaleler de yazarken şimdi Muallim Afet Hanım çıkıp bu kadar önemli bir memleket meselesini tahlil eden bir eser yazabilmiştir. Bunun şaşkınlık yarattığı ancak Türk kadını için çok önemli ve cesur bir adım olduğu ayrıca belirtilir. Haberde kitabın eğitim açısından önemine de vurgu yapılır.⁴⁵⁰

Muallim Afet'in askerliğe hazırlık kitabı iki ana bölümden meydana gelir. İlk kısımda askerlik vazifesi, asri bir ordunun teşkilatı, kumandanlık, kumandanların umumi hassaları, hava filoları, donanma, ordu kuvvet ve teşkilatında iktisadi amiller, ordu hayatı, orduların lüzumu, harp idaresi ve siyaset, ordu, Gençliğe Hitabe konularına değinilir. İlgili kısım "Asker Koşması" ve "Yürüyüş" başlıklı okumalarla biter. İkinci kısım askere girmeden önce ve girdikten sonra askerlik işlemlerine dair kısa bilgiler, askerlik çağı, muvazzaflık müddeti, kısa hizmetli asker, ihtiyat zabıtlığı, gönüllü askerlik, askerlik çağının muhtelif devreleri, yoklama devreleri, bedel verecekler, muhacir ve mülteciler, askere çağırma, terhis, ihtiyatların çağırılması, seferberlik için çağrılan ihtiyat ve ruhsatlı efradın hareket tarzları ve gelmeyenlere konan cezalar, askere gidenlerin muhtaç ailelerine yardım, cezalarına itiraz edecekler, izin ve tebdili hava, yaşlarını değiştirmeler, saklılar, hile ve desise kullananlar, firar edenler başlıklarını içine alır.

Kitapta vurgulanan temalardan birisi "ordu mekteptir" önermesidir. Afet Hanım'a göre, ordu milleti okutmak ve eğitmek işlerini büyük gayretle, dikkatle ve çalışkanlıkla yürütür. Memleketin her yerindeki "nur ocakları" milletin dimağlarını aydınlatır. Maarif Vekâleti'ne bağlı okullar da dâhil bütün bu ocakların yanında asker ocağı da aynı görevi yerine getirir.⁴⁵¹

Askerlik Vazifesi kitabına genel olarak bakıldığında dikkati çeken şeylerden birisi tasarımı ve sayfa düzenidir. Küçük bir kitap halinde yayımlanan eserin her konusunun başında bir asker figürü vardır. Yazı tipi seçimi ve akıcı dil sayesinde metinler çok rahat okunur. Çalışmamız kapsamındaki hiçbir ders kitabının değinmediği "askere gidenlerin muhtaç ailelerine yardım konusu"na

⁴⁵⁰ "Kitabiyat: Muallim Afet Hanımın Kitabı", *Hâkimiyet-i Milliye*, 29 Ağustos 1930.

⁴⁵¹ Muallim Afet, a.g.e., s. 50.

hissedilen duyarlılık bu kitaba bir kadın duyarlılığının dokunduğunun göstergesi gibidir. Ayrıca kitabın arka kapağındaki ibare de bu görüşe katkı sağlar niteliktedir:

“Bu kitabın hâsılatı HİMAYE-İ ETFAL Cemiyeti’ne terkolunmuştur. Cemiyet bu hâsılatı asker liselerinde okuyan sırf ASKER YETİMLERİNE yardım tahsis edecektir.”⁴⁵²

2.3.2 Askerliğe Hazırlık Dersleri Kitabı (1931)

Ertesi yıl yine Cemil Tahir’in çıkardığı *Askerliğe Hazırlık Dersleri* kitabının içeriği Muallim Afet’in kitabıyla kıyaslanamayacak derecede farklıdır. Hemen her kitapta değinilen konuların kapsamının 1931 baskı tarihli Cemil Tahir ders kitabında daraltıldığını ve daha önce işlenmemiş konulara yer açıldığını görürüz: komşu devletlerin askeri teşkilatları, muhtelif memleketlerde gençlerin askerliğe hazırlanmaları usulü, alev makineleri hakkında malumat, gazlar (boğucu, kabartıcı, tahriş edici, zehirleyici) , sisler hakkında malumat, gaza karşı korunmak, ders ve mükâfat atışlarında şartlar, Tekâlifi Harbiye Kanunu, muharebe vasıtaları, ileri karakollar, İngilizlerle yapılan muharebeler gibi.⁴⁵³ Yine konular dâhilinde Bulgaristan, Yunanistan, İtalya, Suriye, Irak, Fransa, İngiltere, İran ve Sovyet Rusya (Kızıl Ordu) ordularının askeri teşkilatları incelenir. Ayrıca Fransa, İngiltere, Amerika, İtalya, Lehistan ve Japonya’daki gençlerin askerliğe hazırlanma usulleri hakkında bilgi verilir.

Birinci faslın “Talim ve Terbiye” kısmında özellikle sivil okullarda izci ve spor teşkilatlarına⁴⁵⁴ çok önem verilmesi; bunların gençler arasında yaygınlaştırılması istenir. Bu teşkilatlarda askeri talimler yaptırılmakta ve silahların kullanılması öğretilmektedir.

“Muhtelif Memleketlerde Gençlerin Askerliğe Hazırlanmaları Usulü” konusuna askerliğe hazırlıkta yaşanan değişimler ve gerekçeleri hakkında açıklama yaparak başlanır. Büyük Harp’ten sonra en güçlü devletler başta

⁴⁵² a.g.e., s. arka kapak.

⁴⁵³ Cemil Tahir, *Askerliğe Hazırlık Dersleri Beşinci Kitab*, Harbiye Mektebi Matbaası, İstanbul, 1931.

⁴⁵⁴ Çalışmanın *Askerliğe Hazırlık Derslerine Takviye Uygulamalar* başlığında bu konular detaylarıyla ele alınacaktır.

olmak üzere tüm devletler “askerliği millileştirir.” Sadece askerlik çağına gelenleri silah altına alıp talim ve terbiye vermenin yeterli olmadığı anlaşılır. Ayrıca okullarda tüm gençlere savaşın değişen yüzünden ve ÷lkeye ne tür etkiler edebileceğinden bahsedilmeye başlanır. Bu etkilerin azaltılması için alınabilecek tedbirler için öğrencilere bilgi veren kurumlar okullar olduğuna göre Türk gençleri de diğer ÷lkelerdeki gençlerden geri kalmamalıydı. Ayrıca Türk gençliğini çeşitli ÷lkelerdeki harp işlerinin nasıl yürütüldüğünü bilmesi önemlidir.⁴⁵⁵

Bu kapsamda ele alınan ilk ÷lke Fransa’dır. Askeri talim ve terbiye Fransa’da 1923 yılında çıkarılan bir kanunla kabul edilir. Eğitim ilkokul düzeyinde başlar. Kolordu komutanı ders ve talimleri teftiş eder. Derslerin sonunda sınavla “askeri tedrisat şahadetnamesi” verilir. Bu belgeye sahip olanlar askerlik hizmetini altı ay eksik yaparlar.

İngiltere’de ise askerlik eğitimi çok eski bir gelenektir. Fakat barış zamanında fazla sayıda asker bulundurmak ve askerlik yapmak mecburi değildir. Çeşitli kolejlerde her gün öğleden sonra askerlik eğitimi verilir. Cumartesi günleri de bu eğitime ayrılır. Cumartesi günleri zabıtlar görev yapar. Okullarda öğrenci sayısına göre silah ve askeri kıyafet bulunur. Öğrenciler yılın on beş günü toplanıp ordugâhta talim yaparlar. Ayrıca İngiltere’de bu konu için sürekli sivil teşkilatlar vardır: atış cemiyeti, çocuk avcı cemiyeti, *Basskat* (keşşaf) cemiyeti gibi. 14- 25 yaş aralığındaki gençlerin katıldığı bu cemiyetlerde askerlik zorunlu olmamasına rağmen herhangi bir harp ihtimaline karşı eğitim verilir.

Amerika’da askeri eğitim 184 üniversitede ve yüksek okulda devam eder. Bu okullarda talim terbiye grupları vardır ve askerlik dersleri mecburidir. Eğitim ilk haftada üç saat, devam eden süreçte ise haftada beş saattir. Ayrıca izci teşkilatı da vardır.

Kitap yazarına göre Faşizm, İtalya’daki çocukların ruhlarına işlenir ve bu sadece askeri eğitim yoluyla yapılmaz. 1926’da İtalyan gençlerinin asker olmadan önce askeri eğitim görmesi uygulamasına başlanır. *Balila* (teşkilat)

⁴⁵⁵ Tahir, a.g.e., s. 15.

kurulur. 8- 18 yaş arası çocuklar teşkilata dâhil edilir. Askeri eğitimin yanı sıra spor eğitimi de verilir.

Lehistan'da ise işleyiş diğerlerinden farklıdır. 16- 18 yaş aralığındaki gençlere yılda iki kez altışar haftalık kurslar açılır. Yaz kurslarına genelde okul öğrencileri; kış kurslarına ise köylü ve çiftçi çocukları gelirler. Kurs süresince çadırli ordugâhta kalınır. Bu kurslar yüksek öğrenimde de zorunludur ve dersler askeri öğretmenler tarafından anlatılır.

Son olarak Japonya'da ilk ve orta dereceli okulların tamamında askerlik dersleri vardır. Özellikle 14 yaşından büyük çocuklar için eğitim saatleri daha fazladır. Okullarda askerliğe hazırlık dersleri Tarih ve Coğrafya derslerine dâhil edilir. Dersi başaramayan öğrenci sınıfı da geçemez. Başarılı olan öğrencilerin ise askerlik süreleri kısalmır.⁴⁵⁶

Yirmi üçüncü derste Tekâlif-i Harbiye Kanunu ilk kez bu ders kitabında olmak üzere ele alınır. Bu kanuna göre, savaş zamanında sahibinin rızasına bakılmaksızın malzemesi elinden alınır. Yazarın bu konudaki yorumu Tekâlif-i Milliye Emirleri üzerindedir. Ona göre İstiklal Harbi'nde bütün millet canı gönülden bütün varı ile orduya yardım ettiği için zafer kazanılır. Ancak barıştan sonra devlet de hiç kimseyi alacaklı bırakmaz. Yazar bu konuya farklı bir bakış açısı kazandırır:

“... Esasen düşman memleketi istila ederse kendiliğinden verilmek istenmeyen malların düşman tarafından zorla alınacağı şüphesizdir! Bu sebeple iyi düşünen kimseler bu yoldaki müracaatları iyi karşılamalı ve malını saklamak, kaçırmak gibi vatanperverliğe yakışmayacak hilelere teşebbüs etmemelidir.”⁴⁵⁷

Bu son derece mantıklı bir yaklaşımdır. Gerektiğinde kanun gücüyle zaten alınabilecek malların neden verilmesi gerektiği anlaşılır ve ikna edici bir şekilde dile getirilir.

Kitabın “Muharabe Vasıtaları”nı konu alan yirmi altıncı dersi son derece detaylı ele alınır. Canlı ve cansız muharebe vasıtaları konusunun sonuna bir de

⁴⁵⁶ a.g.e., s. 16.

⁴⁵⁷ a.g.e., s. 75- 76.

Mors Alfabesi eklenir. Öğrencilere bunun ezberlenip ezberlenmemesi gerektiğine dair bir kural belirtilmez.⁴⁵⁸

Ders kitabının son kısmı her ne kadar “Harp Tarihi” başlığını taşısa da aslında konular boyunca tarih kitaplarında adı çok fazla geçmeyen harekâtların ve muharebelerin (Selman Pak Muharebesi/ 1915, Samarra ve Remadiye’nin İngilizler Tarafından İşgali/1917, Katbe Baskını/ 1916, Birinci, İkinci, Üçüncü Gaze Muharebeleri/1917, Şeria Muharebeleri/ 1918, Nablis Meydan Muharebesi/ 1918...) askeri detayları ve sayısal verileri üzerinde durulur. Kitabın sonuna ve cilt sırtına eklenen belgeler de tamamen bu konularla ilgili krokiler, haritalar ve cetvellerdir.

2.3.3 Bir Irk Sağlıkçısından Tavsiyeler: Harbin İstifai Tesirleri ve Zabitlerimizin; Neslimizin İslahındaki Ehemmiyetleri (1933)

1933 yılının ilk askeri terbiye kitabı Mahmut Şemsi’nin yazdığı ve farklı bir konuya odaklandığı *Harbin İstifai Tesirleri ve Zabitlerimizin; Neslimizin İslahındaki Ehemmiyetleri*’dir. Mukaddimesinde “Görülmeyen Bir Nokta” başlığıyla önemli bir tespitte bulunulur ve kitabın yazılma gerekçesi açıklanır:

“... çok şayanı hayrettir ki, insanlar kendi hizmetlerinde kullandıkları hayvanların nesillerini ıslah etmek için binlerce seneden beri uğraştıkları halde kendi nesillerinin ıslahı hususunda hemen bugüne kadar büyük bir gaflet içinde yaşamışlardır.”⁴⁵⁹

Kendisini “ırk sağlıkçısı” olarak tanıtan⁴⁶⁰ Doktor Mahmut Şemsi, savaşlarda en büyük fedakârlığı münevver Türk gençlerinin yaptığını ve onların ölümlerinin millet için çok hazin olduğuna vurgu yapar. Bu durum çok acıdır çünkü uzun yıllar devam eden harpler milletin en güçlü ve değerli parçasını alıp götürmüştür. Yazara göre, eğer ölen gençlerin yerini alacak zeki, fedakâr, cesur, sağlıklı ve bünyesi kuvvetli kişiler yetiştirilmezse Türk ordusu artık güçlü kahramanlardan oluşmayacaktır. Doktor, Türk milletini daima tehdit

⁴⁵⁸ a.g.e., s. 91.

⁴⁵⁹ Mahmut Şemsi, **Harbin İstifai Tesirleri ve Zabitlerimizin; Neslimizin İslahındaki Ehemmiyetleri**, Askeri Matbaa, İstanbul, 1933, s. 3.

⁴⁶⁰ Mahmut Şemsi, a.g.e., s. 24.

eden düşmanlara karşı koymak için Türk milletinin kahraman gençlere diğer tüm milletlerden daha fazla ihtiyacı olduğuna inanır. Bu konuda kaybedecek bir dakika bile olmadığını hatırlatan yazar “modern harplerin korkaklık ve şerefsizlik üzerine insan yetiştirmeye hizmet ettiği” gerçeğini de göz önünde tutarak hemen harekete geçme ihtiyacı duyar ve bu kitabı yazar.⁴⁶¹

Mahmut Şemsi'ye göre zabitler bir milletin en değerli fertleridir. Çünkü zabıt oluncaya kadar en zor aşamalardan geçmişlerdir ve bir milletin “ırk sağlığına fayda sağlayacak”, neslin ıslahını yapacak grup zabitlerden oluşur. Bu hedefe ulaşmak için yapılacak ilk şey zabitleri hemen evlendirmek ve üçten fazla çocuk yetiştirmelerini sağlamaktır. Doğacak çocuklar zeki, vatansever, kahraman ve fedakâr olma özelliklerini taşıyacaklardır. Ayrıca zabitlerin evlendirilmesi işini hükümet üstlenmelidir ve onları yine zabıt kızları ile evlendirmelidir. Evlendirilecek zabitler için seçilecek kızlar savaşlarda kahramanlık gösteren zabıt ailelerinden seçilmelidir. Hükümetin bir an önce “evlenme nasihat memurlukları” kurması şarttır. Böylece bu evliliklerden doğan çocuklar cesaret ve zekâyâ dair özelliklerini hem anne hem de baba tarafından alırlar. Yazar bu konuda oluşabilecek bir pürüze de kendince çözüm getirir: zabıt kızları çoğunlukla “öğretmenliğe heves etmektedirler”. Öyleyse beden ve zekâ bakımından ortalamanın üzerinde olan bu kızların zabitlerle evlendirilmeleri halinde borçlarının yarısı; en az iki çocuk yapmaları halinde ise borçlarının tamamı ödenmiş sayılmalıdır. Ayrıca zabitlerin hemen okul biter bitmez evlenmelerini sağlamak için maaşlarına evlilik zammı yapılmalıdır.⁴⁶²

Türk milliyetçiliğinin ırk birliğine değil; ortak kültür, hatıra mirasına ve birlikte yaşama isteğine bağlı olduğunun hemen her ders kitabında tekrarlandığı bir çağda kendisini “ırk sağlığı” olarak tanımlayabilen bir yazarın savaşlarda ölen kesim hakkındaki tespitleri doğru ve kabul edilebilir olsa da bu soruna bulduğu çözüm gerçekten şaşırtıcıdır. Mantık sınırını tıbben

⁴⁶¹ a.g.e., s. 24- 25.

⁴⁶² a.g.e., s. 30.

de zorlayan bu çözümlerin uygulandığına dair herhangi bir kaynağa ya da referansa araştırmamız dâhilinde rastlanmamıştır.

2.3.4 Deniz Okulları İçin Askerliğe Hazırlık Ders Kitabı (1933)

1933 yılına ait Askerliğe Hazırlık ders kitaplarından birisi Deniz Lisesi, Deniz Gekikli İhzarı Mektebi ve Deniz Ticaret Kaptan Mekteplerinde okutulmak üzere yazılan ve 60 no'lu Askerliğe Hazırlık Tedrisatı Talimatnamesi'ne göre düzenlenen *Askerliğe Hazırlık Dersleri* kitabıdır. Bu ders kitabı “Donanma Kumandanlığı Erkânıharbiyesinden” Deniz Binbaşı Osman Nuri tarafından kaleme alınır.

Ders kitabının başlangıcında yazar, kitapta yer alan konuların her biri hakkında başlı başına birer kitap yazılabileceğini ancak bu kitabı okuyacakların okuldaki öğrenciler olacağı göz önünde tutularak genel bilgiler verdiğini belirtir.⁴⁶³

Kitabın ilk bölümü “Ordu ve Bahriye Teşkilatı”na ayrılır. Bu genel başlık dâhilinde bahriyede zabitanın nasıl yetiştirildiği, hava kuvvetlerinin önemi, tayyareye karşı gemilerin müdafaası ile harp gemileri ve tüccar gemilerinin denizaltı gemilerine karşı askeri müdafaa usulleri anlatılır. Takip eden bölümler “Askeri Mükellefiyet” ve “Askeri Terbiye” konularını işler ve klasik ders kitaplarındaki bilgileri tekrar eder. Yalnız “Silahlar” başlığı altında işlenen konular kitabın deniz teması bakımından değişir: tanklar hakkında malumat, tanklara karşı müdafaa, alev makineleri, gazlar ve sisler⁴⁶⁴, mayın sahalarını müdafaa etmek, düşman limanlarını mayınla kapatmak, top mermileri hakkında malumat ve top ateşinden korunmak. Silahlarla ilgili konuların hemen ardından “Atış” konusuna sıra gelir ve bu konu kapsamında mermi yolu, tehlike mıntıkası, nişan noktası ve atış hassaları hakkında bilgi verilir. Buna ek olarak tayyareye karşı topla nasıl atış yapılacağı izah edilir. Ders ve mükâfat atışlarının şartlarına değinildikten sonra ise mesafe tahmini yapmanın

⁴⁶³ Osman Nuri, *Askerliğe Hazırlık Dersleri Dördüncü Kitap Deniz Kısmı*, Deniz Matbaası, İstanbul, 1933, s. 1.

⁴⁶⁴ Bundan bir yıl sonra 1934 Lise Müfredat Programı'nda “Lise ve Muallim Mektepleri ile Ortamekteplerde Harplerde Kullanılan Zehirli Gaz Tedrisatı” başlığında verilen bilgiye göre “Zehirli Gaz” dersi müfredat programlarına ithal edilir. Açıklanan gerekçeye göre zehirli gaz tehlikesi belirdiği anda bütün milletin bu afetten kendisini koruyacak hale gelmesi gerekirdi.

incelikleri ve yöntemleri anlatılır. Seferde nakliye vasıtalarının nasıl tedarik edileceği izah edildikten sonra ise devam eden bir harp süresince düşman propagandasına nasıl karşılık verileceği, denizde asker nakliyatı için gemilerde ve karada evvelce alınması lazım gelen tertibat ve hazırlıklar ve muhtelif sınıf kıtalarının ağırlık ve hayvanlarını sahilden almak ve sahilden çıkarmak meseleleri aydınlatılır.

Kitabın “Harb Tarihi” kısmı Balkan Muharebesi ile başlasa da ağırlık Çanakkale Muharebeleri’ne ve bu sırada yapılan baskınlardadır. Konu anlatımında kullanılan dil milli duygulara hitap etmekten çok tekniktir ve askeri detayları ifade eder.

2.3.5 Askerliğe Hazırlık Ders Kitabı (1933)

Yine 1933 yılına ait *Askerliğe Hazırlık Dersleri* kitabının yazarı Cemil Tahir kitaplarının başında öğretmenler için düştüğü notları uzun tutar ve “Muallimlere Birkaç Söz” başlığıyla kısa bir bölüm ayırır. Sözlerine askerliğe ait bilgilerin mutlaka uygulanarak öğretilmesi gereğinden bahsederek başlar. Daha önce değindiği üzere öğretmenlerin derslerden önce bilgi ve malzeme bakımından mutlaka hazırlanmasını ister. Görerek öğrenmenin önemini vurgular. Bu şekilde öğrencinin askerlik mesleğine yönlendirilebileceğini söyler. Askerliğe Hazırlık derslerinin kesinlikle ihmal edilmemesi yönünde görüş bildirir. Devam eden kısımda ise topyekûn harbi ve milletin her ferdinin hazırlıklı olması gerektiğini; ilgili hazırlığın da ancak bu derslerle sağlanacağını anlatarak dersin verilme gerekçesini bu yeni savaş anlayışına bağlar.⁴⁶⁵

Ders kitabında işlenen konuların tamamı diğer ders kitaplarıyla aynıdır ve derslerde üzerinde durulan temalarda ve fikirlerde değişiklik yoktur. Aynı şekilde zengin görsel kullanımını ve geniş izahatları bu ders kitabında da buluyoruz. Son olarak metinler üzerindeki bir uygulamadan bahsetmek gerekir. Dönemin birçok ders kitabında olduğu gibi incelenen ders kitabında da metin

⁴⁶⁵ Cemil Tahir, *Askerliğe Hazırlık Dersleri Birinci Kitab*, Harbiye Mektebi Matbaası, İstanbul, 1933.

içinde vurgulanmak istenen yerlerin bazen farklı puntoyla bazen de büyük harflerle yazıldığı görülür.

2.3.6 Öğretmen ve Meslek Okulları İçin Askerliğe Hazırlık Ders Kitapları (1937)

1937 yılında Askerliğe Hazırlık Dersleri alıp yazın kampa çıkanların sayısının 20.000'den fazla olduğuna dair bir haber yapılır. *Ulus* gazetesi haberin devamında Milli Müdafaa Bakanlığı'nın sivil okullardan kampa çıkan öğrencilere verilmekte olan kıyafet ve teçhizatın tedarik şekliyle ilgili bir kanun projesi hazırladığını yazar. Kanun projesinin hazırlanma gerekçesi, bakanlığın okullara kamp kıyafet ve teçhizatını vermedeki sorumluluğunun artacağını ve yakın zamanda kampa çıkanların sayısının daha da fazla olacağına dair yapılan tahmindir. Ayrıca bakanlık gençliğe çok önem verir ve yarının yurt koruyucusu olan gençliği askerliğe hazırlamak gibi önemli bir görev uğruna hiçbir fedakârlıktan kaçınmayacağını da vurgular. Nihayetinde Milli Müdafaa Bakanlığı kara bütçesine “sivil mekteplerin kamp masrafı” adıyla bir fasıl açılarak 900.000 liralık bir tahsisat konulması için bu layiha hazırlanmıştır.”⁴⁶⁶

Bu yıl askerlik derslerinde Binbaşı Nazım Yaşınok'un yazdığı kitapların okutulur:

“Genelkurmay Başkanlığı'nın 35764 numaralı ve 7- 10- 1937 tarihli emrile ve Kültür Bakanlığı'nın kararıyle Liselerin ikinci sınıflarına, Öğretmen ve Meslek okullarına ders kitabı olarak kabul edilmiştir.”⁴⁶⁷

İlgili ders kitabının önceki yıllara göre daha derli toplu olduğu söylenebilir; konular daha net sınıflandırılmıştır. Genel başlıklar şöyledir: “Ordu Teşkilatı, Askerlik Kanunu, Askeri Terbiye Dersleri, Silah Bilgisi Dersleri, Atış Nazariyatı ve Terbiyesi Dersleri, Topoğrafya Dersleri, Seferberlik Dersleri ve Harp Tarihi Dersleri.”

⁴⁶⁶ “Askerliğe Hazırlanan Gençlik”, *Ulus*, 21 Eylül 1937.

⁴⁶⁷ Nazım Yaşınok, **Askerliğe Hazırlık Dersleri I**, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1937, s. 1.

Konular harbin neden gerekli olduğu sorusuna cevap aranarak başlar. Yazara göre, “harp kalkıyor, kalkacak” gibi sözler “kuru sözlerdir”. Harpler hep devam edecektir ve önemli olan güçtür.⁴⁶⁸ Ayrıca muharebelerde amacın karşıdakini “yok etmek” olarak görülmesi gereği ve bu işin her türlü vasıta ile yapılabileceği de aynı konu içerisinde hatırlatılır.⁴⁶⁹

Askeri terbiye derslerinin konusu itaat ve disiplin olarak belirlenir ve bu bölümdeki yaklaşım önceki yıllardaki yazarların yaklaşımlarından farklılaşmaya başlar. Çünkü bu kısımda “itaat askerliğin temelidir” kuralı verilirken aynı zamanda “Türk’e ceza yakışmaz” önermesinde bulunulur. Oysa önceki yıllarda kural ve kurala uyulmazsa ne olacağı kanun çerçevesinde anlatılır; bu tür iddialı cümlelerden daha gerçekçi bir yaklaşımda bulunulur.

Harp Tarihi dersleri kısmında anlatımlarda Tarih biliminin yöntemlerine ve kurallarına daha fazla yaklaşıldığını ve hikayeleştirmelerin azaldığını görürüz. Dersler ciddi bir havada anlatılır. Ayrıca bazı ders kitaplarında konu olarak dahi ele alınmayan “Eskişehir- Kütahya Muharebeleri”nin bu kitapta ayrı bir alt başlıkla ele alındığı görülür. Kahramanlık temasının altına gizlenilmeksizin başarısızlık dolaysız bir dille anlatılır. Olaylar sebep- sonuç ilişkisiyle açıklanır. Dil ve üslup son derece ölçülüdür.

Kitabın genelinde dilin ve Türkçe’nin etkin kullanımına rastlanır. Öyle ki 1937 yılında yazılan bu metinler bugün bile rahatça anlaşılır ve Arapça kökenli kelimelerle çok az karşılaşılır.

Kitapta görseller abartılı bir ağırlıkta olmamakla birlikte her dersin başına o dersin için sınıfta bulundurulması gereken silah ve teçhizat listeler halinde verilir. Ayrıca öğrencilerden de bunların detaylı çizimlerinin ödev olarak yapılması istenir.⁴⁷⁰ Atış derslerinin ders yılı içinde müsait havalarda okul bahçelerinde ve müsait yerlerde yapılması ayrıca hatırlatılır.⁴⁷¹

⁴⁶⁸ Yaşınok, a.g.e., s. 3.

⁴⁶⁹ a.g.e., s. 4.

⁴⁷⁰ a.g.e., s. 37.

⁴⁷¹ a.g.e., s. 49.

Yaşınok'un aynı yıl dersi kitabı olarak kabul edilen ikinci kitabı *Askerliğe Hazırlık Dersleri II*'dir. Aynı tarihli emirle yayınlanan kitap, kız ve erkek ortaokullarının üçüncü sınıflarına ders kitabı olarak kabul edilir.

Bu ders kitabında işlenen konular “Askeri Terbiye Dersleri” bölümünde “namus, şeref ve doğruluk” konusuna değinilmesi dışında neredeyse aynıdır. Tek farklılık aynı konuların daha kısa ve basit bir anlatımla aktarılmış olmasıdır.

“Askeri Terbiye Dersleri” bölümünde yine Türk olmakla bağlantılı olduğu algısı yaratılan bir dizi önerme sıralanır:

“ Türk sözünün eridir. Türk yalan söylemez. Türk doğruluktan ayrılmaz bir yiğittir. Türkün en büyük meziyetlerinden biri de mertliktir. Türk yaşamaktan da ölmekten de korkmaz. Türk amirinden aldığı emre karşı mutlak itaatte bulunur.”⁴⁷²

Yaşınok'un aynı yıl çıkan son eseri *Askerliğe Hazırlık Dersleri IV* isimli ders kitabıdır. Liselerin ikinci sınıflarına, Öğretmen ve Meslek Okullarına ders kitabı olarak kabul edilen kitap klasik askerlik dersi konularının dışında ilk kez Deniz Teşkilatı'na bu kitapta değinir ve Deniz Müsteşarlığı'nı tanıtır.⁴⁷³ Ayrıca on üçüncü derse konu olan “Tesadüf Muharebeleri ve Muharebenin Vasıfları” konusunu ilk kez göstermekle birlikte öğretmenden bu dersi şekillerle izah etmesini ister. Zaten Binbaşı ilgili kısma çok sayıda karşılaşma görseli eklemiştir.⁴⁷⁴ Bir de “1897 (313) Yunan Harbi”nin anlatıldığı konuda Yaşınok'un yorumlarına rastlarız. Ona göre, bu harbin sonucu çok acıdır. Çünkü Türk ordusu zaferi kazandığı halde hiç iyi bir barış yapamamış; mağlup devlet, galip devletten daha karlı olarak sulh masasından kalkar. Binbaşı bu kötü sonucu hükümetin güçsüz olmasına bağlar ve ordunun hakkının adamakıllı savunulmamasından yakınarak Harp Tarihi derslerine son verir.⁴⁷⁵

⁴⁷² Nazım Yaşınok, *Askerliğe Hazırlık Dersleri II*, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1937, s. 23- 25.

⁴⁷³ Nazım Yaşınok, *Askerliğe Hazırlık Dersleri IV*, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1937, s. 7.

⁴⁷⁴ Yaşınok, a.g.e., s. 50.

⁴⁷⁵ a.g.e., s. 75.

2.3.7 Halk ve Okullar İçin Yazılan Bir Askerliğe Hazırlık Kitabı: *Askerlik Bilgisi* (1937)

1937 yılında çıkarılan son kitap Veysel Ünüvar tarafından yazılır ve bu kitabı önemli bir özelliği vardır: “en yeni esaslara göre mektepler ve halk için yazılmıştır.”⁴⁷⁶

İçinde altmış resim ve krokinin bulunduğu *Askerlik Bilgisi* kitabının başında Atatürk’ün çok özenli yapılmış bir resmini buluruz. Resimde Atatürk askeri üniformasıyla ve madalyasıyla görülür. Diğer bazı ders kitaplarında ya Atatürk resmi yoktur ya da Atatürk’ün Cumhurbaşkanı imajlı fotoğrafı kullanılmaktadır.

Ünüvar, kitabın giriş kısmı için yazdığı yazıda harplerin cereyanını gösteren bilgilerin tarih kitaplarına bırakılması gerektiğini ve askerlik kitaplarında sadece mesleği ilgilendiren kısımlara değinilmesi gerektiği görüşünde olduğunu açıklar. Daha sonraki konularda her fırsatta milli harbin özelliklerini ve harpten önce harbe hazır olmanın önemini vurgular.

Kitabın diğer bir ayırt edici özelliği fihristinin ilk sırasında “Askeri Tabirler” konusunun olmasıdır. Bu konuda Milli Müdafaa’nın anlamı ve kapsamı verilir. Sonrasında Milli Müdafaa hazırlıkları anlatılır ve meseleye ilk olarak halkın talim ve terbiyesi başlığı ile girilir. Devam eden konularda halkın kendisini nasıl koruyacağı ile yurdun ve ordunun emniyetine değinilir. Daha sonra Silahlı Kuvvetlerin yaptığı hazırlıklar ve seferberlikteki görevi açıklanır. Harp planları ve silahlar hakkında bilgi verilir. Harp ve muharebenin nasıl yapılacağı detaylarıyla anlatılır. Plevne, Seddülbahir Müdafaaları ile Dumlupınar ve Arıburnu Taarruzları örnek olarak detaylarıyla açıklanır.

Sadece gençlerin eğitilmesi çerçevesinde kalmayan kitapta halkın talim ve terbiyesi konusunda şunlar söylenir:

“Milli Müdafaa bakımından talim ve terbiye ana kucağından mezara kadar olan hayat kısmını ihtiva eder, fazlası olsaydı, onu da dâhil etmek lazım gelecekti. Çünkü hayatta siyaset müstesna olmak üzere harp kadar çetin, çetin olduğu

⁴⁷⁶ Veysel Ünüvar, *Askerlik Bilgisi (Kitap 1)*, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1937, s. 1.

nisbette fazilet, meziyet; kudret ve kabiliyet istiyen bir iş tasavvur edilemez...”⁴⁷⁷

Son olarak yazar, Milli Müdafaa konusunda daha önce dile getirilmeyen bir öneride bulunur: halk, askeri terbiyenin bir parçası olarak evlerini, salonlarını yurt sevgisi ve fedakârlık telkin eden resimler, heykelciklerle süsleyerek terbiye muhitini kuvvetlendirmelidir.⁴⁷⁸

2.3.8 Tüccar Kaptan ve Çarkçı Mektebi İçin Askerliğe Hazırlık Ders Kitapları (1939)

1939 yılında Tüccar Kaptan ve Çarkçı Mektebi dördüncü ve beşinci sınıflarına özel yazılan Askerliğe Hazırlık dersi kitaplarıyla karşılaşırız. Ders kitapları Deniz Yarbay H. Üler tarafından yazılır.

Birinci kitapta⁴⁷⁹ deniz eratı, deniz subayı ve deniz gedikli personelinin nasıl yetiştiği ve rütbeleri hakkında bilgi verilir. Denizde askeri hizmet, donanma, filo, fırka ve takım, sancak gemisi, rehber gemisi, gemilerin aldığı tabiye numaraları konuları etraflıca anlatılır. Ardından muharebe kruvazörleri ve zırhlı kruvazörler başta olmak üzere kruvazör çeşitleri; torpidobot denizaltı gemileri, avcı ve hücum botları ile bu sayılan gemilerin tertibatları ve görevleri tanımlanır. Deniz topları ve çeşitli mermilerin nasıl kullanıldığı gösterilir. Tayyarelerin denizde göreceği hizmetler hakkında genel malumat verildikten sonra mayınlar konusu tüm detaylarıyla ele alınır. Başlıklar halinde ele alınan diğer konular ise şunlardır: su bombası ve bunun denizaltı gemilerine karşı kullanılması, denizde mesafe tahmini, seferde nakliye gemilerinin vazifeleri, nakliye gemilerine ordu ve muhtelif malzemenin istifi, bindirme ve indirme vasıtaları, Tekâlifi Harbiye ve Ganaimi Bahriye⁴⁸⁰ Kanunlarına dair malumat, gemilerde rahne⁴⁸¹ aramak ve emniyete almak, hasara uğrayan mahalleri emniyete almak, deniz uçakları ve gemilerden uçurulması.

⁴⁷⁷ Ünüvar, a.g.e., s. 10.

⁴⁷⁸ a.g.e., s. 14.

⁴⁷⁹ H. Üler, **Askerliğe Hazırlık Dersleri Birinci Kitap**, Deniz Matbaası, İstanbul, 1939.

⁴⁸⁰ Harpte ele geçirilen düşman gemileriyle bunlara ait her türlü levazım ve eşyalar.

⁴⁸¹ Gemilerin bordalarında veya su kesimlerinin altında mermi isabeti veya herhangi bir tesirle açılan delikler, yarıklar.

Kitabın son bölümü “Tarih Kısmı”dır. Burada Preveze Deniz Muharebesi, Navarin Deniz Muharebesi, Sinop Deniz Muharebesi, Kırım Seferi Deniz Kısmı, Çeşme Deniz Muharebesi, İstiklal Harbi ve İstiklal Harbi’nde Deniz Vakaları anlatılır. Bu kısımda tarih konuları son derece basit ve yüzeysel tutulur. Örneğin, “Umumi Harb”in başlangıç sebebi şu sözlerle açıklanır:

“1914 senesi günün birinde bir Sırlı Avusturya İmparatorluğu’nun veliahtını öldürdü. Bu yüzden Sırbistan ve Avusturya arasında harp başladı...”⁴⁸²

Ders kitabının tarih bölümünde basit tarih anlatımı dışında karşılaşılan bir başka durum da olayların hikâyeleştirilmesidir:

“Osmanoğulları’nın son fakat en fena hükümdarı olan Vahdettin kendi canından başka bir şey düşünmüyordu, millet de İzmir’i vermeyiz diye haykırıyor fakat padişah ve sadrazam aldırıyorlardı...

Damat Ferit... İzmir’den sonra Edirnemizi de işgal eden Yunanlılarla birleşerek Anadolu’daki Türk öz kardeşini ezmeğe karar verdi...

Böyle eşsiz, büyük bir komutanın idaresinde kahraman Türk ordusu, akılları şaşırtacak yararlıklar göstermiş, dünyaya parmak ısırtmıştır...

İstiklal Harbi milletin ruhundan doğan bir iman ile vatani kurtarmak, düşmanı vatanımızdan kovmak için açılmıştı. Bu harp devam ederken Anadolu’da kadın ve erkek varını yoğunu feda etmiş, kadın ve çocuklar sırtlarında cephaneye taşımış, harp meydanlarında kanını akıtmış...

Ulusun kuruluşu ve İstiklal Savaşı’na koşan denizcilerimiz, milli mücadelenin Karadeniz ve Akdeniz kıyılarımızda ihtiyaç gösterdiği deniz kuruluşunu yapmış ve pek az bir zaman içerisinde büyük fedakârlıklar mukabilinde küçük bir filo yaratmış idi...”⁴⁸³

Üler’in aynı yıl yazdığı ikinci kitabında⁴⁸⁴ bu tür anlatımlarla karşılaşılmaz. Konu alınan deniz savaşlarının anlatıldığı kısımda da savaşlar teknik detaylarla işlenir, duygusal ifadeler yer verilmez. İlgili kısımda konu alınan deniz

⁴⁸² Üler, a.g.e., s. 139.

⁴⁸³ a.g.e., s. 140- 148.

⁴⁸⁴ H. Üler, **Askerliğe Hazırlık Dersleri İkinci Kitap**, Deniz Matbaası, İstanbul, 1939.

savaşları şunlardır: İmroz Deniz Savaşı⁴⁸⁵, Limni Deniz Muharebesi⁴⁸⁶, Doger Bank Muharebesi⁴⁸⁷, Kronel Deniz Muharebesi⁴⁸⁸, Falkland Deniz Muharebesi⁴⁸⁹, İskajarak Deniz Muharebesi⁴⁹⁰ ve Çanakkale'ye İngilizlerin İhracı ve Bu Deniz Kuvvetlerinin Yaptıkları Harekât.

Diğer taraftan bu ders kitabında neredeyse her konuda çizimlere ve şekillere başvurulur. Ele alınan konular tamamen uzmanlık alanıyla ilgilidir. Pruva “dümen suyu” hattı, çark ve dönüş hareketleri, uçak ana gemileri, gambot ve karakol hizmetinde kullanılan gemiler, destroyer, hastane gemileri, uçak topları, torpido taşıyan gemiler, torpido kovanları, stim tehlikesi... gibi.

2.3.9 Askerliğe Hazırlık Ders Kitapları (1940- 1942)

İnceleme kapsamında analiz edilen 1940 yılı Askerliğe Hazırlık Dersi kitapları yine Binbaşı Nazım Yaşınok'un imzasını taşır.

Ders kitaplarının ilki liselerin birinci sınıflarına, öğretmen ve meslek okullarına ders kitabı olarak kabul edilen *Askerliğe Hazırlık Dersleri III* tür.⁴⁹¹ Bu kitapta işlenen konular önceki kitaplarda işlenen genel başlıkların aynısı olmasına rağmen ilgili konuların alt başlıkları genişletilerek yeni konular oluşturulur. Örneğin, “Ordu Teşkilatı Dersleri” konusuna bu kez ordu müfettişlikleri, kolordular, Milli Müdafaa Vekâleti'nin şube ve daireleri ile Kara Müsteşarlığına bağlı daireler eklenir.⁴⁹²

Önceki kitaplarda ele alınmayan ama burada başlık açılan konular ise kışla ve koğuş hizmeti; elbise, eşya ve teçhizat, askerlikte müracaat usulleridir.

⁴⁸⁵ Seddülbahir Deniz Muharebesi. Osmanlı ve Yunan deniz güçleri arasında meydana gelen savaş Yunan üstünlüğüyle sonuçlandı (1912).

⁴⁸⁶ Osmanlı ve Rus donanmaları arasında meydana gelen savaşta Ruslar üstün geldi (1807).

⁴⁸⁷ Birleşik Krallık ve Alman İmparatorluğu arasında yapıldı. Sonuç Alman İmparatorluğu lehine oldu (1916).

⁴⁸⁸ Birleşik Krallık ve Alman İmparatorluğu arasında yapıldı. Sonuç kesin Alman zaferi oldu (1914).

⁴⁸⁹ Falkland Adaları Muharebesi. Birleşik Krallık ve Alman İmparatorluğu savaştı. Sonuç kesin Britanya zaferi oldu (1914).

⁴⁹⁰ Jutland Deniz Savaşı. Birleşik Krallık ve Alman İmparatorluğu arasında yapıldı. Sonuçsuz kaldı (1916).

⁴⁹¹ Nazım Yaşınok, *Askerliğe Hazırlık Dersleri III*, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1940.

⁴⁹² Yaşınok, a.g.e., s. 4- 8.

Her Askerliğe Hazırlık Dersleri kitabı gibi bu kitap da Harp Tarihi dersleri ile sonlandırılır. Askeri konulara ağırlık verilen dersler “Birinci Viyana Seferi” başlığında bu genel kuralı bozmuş gibidir:

“Viyana’da büyük bir abidenin taşında şunlar yazılıdır: ‘Allah Viyanalıları ateşten, sudan, Türklerden korusun.’⁴⁹³

Türk büyüklüğü, Türk kudreti Avrupa’yı bu kadar çok korkutmuş ve sarsmıştır. Anneler çocuklarını beşiklerinde: ‘Türk geliyor, uyu’ diye korkuturlarmış. Viyanalıyı Türk korkusu beşikten itibaren aşılanmıştır.”⁴⁹⁴

Binbaşı Yaşınok’un Askerliğe Hazırlık Dersleri serisinin ve 1940 yılının son ders kitabı *Askerliğe Hazırlık Dersleri V* tir.⁴⁹⁵ Kitap liselerin üçüncü sınıfları ile Öğretmen ve Meslek Okullarına ders kitabı olarak okutulur. Beşinci kitap diğer tüm kitapların bir özetinden oluşmuş görüntüsü verir. Diğer dört kitapta değinilen tüm konular aşağı yukarı bu kitapta da vardır. Diğer kitaplarda değinilmeyip burada başlık açılan konular ise erat sevkiyatı, askerinin mesleğe karşı vazifeleri, atış muharebesi hakkında komutanların ve avcılarının bilecekleri esaslardır.

Yaşınok serisinin beşinci kitabında dikkati çeken bir başka özellik “Vazife” adı altında neredeyse her konu sonunda öğrenciye ödev verilmiş olmasıdır. Verilen vazifelerden biri şöyledir:

“Vazife:

- 1) Makamalar sırasına tabi olmadan emir veren bir amirin ve astının yapacağı işlere dair birkaç misal yazın?
- 2) Ast aldığı emri ne gibi hallerde değiştirir veya yapmaz; bunu misallerle anlatın?

⁴⁹³ Bahsedilen Alman kalelerinin kapılarında yazan “Allah bizi ateşten, sudan, Türkten korusun” duasıdır. Türk akınlarına karşı yazılmıştır.

⁴⁹⁴ a.g.e., s. 93.

⁴⁹⁵ Nazım Yaşınok, *Askerliğe Hazırlık Dersleri V*, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1940.

3) Bir amirin emrini yaparken daha büyük bir amirden ikinci bir emir alan astın yapacağı işleri misallerle anlatın? (Askeri Terbiye Dersleri, Emir).”⁴⁹⁶

Bunun dışında öğretmene her dersin nasıl ve hangi teçhizatlarla anlatılması gerektiğine dair daha fazla not düşülmeye başlanır. Daha önceki yıllarda tavsiye niteliği taşıyan bu notlar artık bir kural ya da hatırlatma gibi ifade edilmeye başlar. Örneğin:

“Öğretmen bu derste bir gaz maskesi bulundurmalı ve maske üzerinden tedrisat yapmalıdır (Muharebe Gazları ve Bunlara Karşı Korunma).”⁴⁹⁷

“Harp Tarihi Dersleri” faslında “Balkan Harbi” dersi işlenirken çok şaşırtıcı bir paragrafla karşı karşıya kalınır:

“... Bütün Türk halkı perişan oldu. Bulgarlar Edirne’yi zapt ettikten sonra Türk halkı ile askerini Meriç üzerinden bir adaya doldurarak açlıktan ve sefaletten hastalıktan öldürdüler. Bulgarlarla bu hesap henüz görülmemiştir.

Türk Çocuğu! Bu hesabın görülmesi de sana düşecektir...”⁴⁹⁸

Askerlik dersi alan Türk çocuklarına başka hangi hesapların görülmesi düşecektir bilinmez ama dershanesinde bu dersi dinleyen lise öğrencileri nasıl intikam alacaklarına kafa yormuş olabilirler. Yaşınok’un diğer hiçbir kitabında bu tür düşmanlığa teşvik cümlelerine rastlamayız. Zaten bahsedilen intikamın nasıl alınabileceği de belirtilmez.

Aynı faslın “Türk İstiklal Harbi” konusunda da “Mustafa Kemal’in Türklüğü” üzerinden Samsun’a çıkış kararının kısa bir değerlendirmesi yapılır:

“... Büyük ATA; bu büyük hitabesiyle bütün Türk gençliğine 1919 senesindeki Türk milletinin ve yurdunun halini ve şartlarını ve İstiklal Harbinin başlangıcını canlandırmış oluyor ki, bu hal ve şartlar içerisinde ancak Türk kanını taşıyanlar bu kadar ağır karar verebilir.”⁴⁹⁹

⁴⁹⁶ Yaşınok, a.g.e., s. 11.

⁴⁹⁷ a.g.e., s. 22.

⁴⁹⁸ a.g.e., s. 73.

⁴⁹⁹ a.g.e., s. 90.

Daha önceki yılların gerçekçi, mümkün olabildiği derecede yansız ve ağırlıklı olarak askeri bilgiler üzerinden anlatılan yüzeysel tarihin yerini yavaş yavaş milliyetçi bir tarihe bıraktığına şüphe yoktur. Ders kitaplarının tamamının “Harp Tarihi” kısımları değerlendirildiğinde bu önemli bir değişim sayılırdı. Belli ki ulusal ve ulusallaşmış tarih anlatmak daha önceki yıllarda ifade edildiği gibi Tarih kitaplarına bırakılmayacaktı.

2.3.10 Askerliğe Hazırlık Ortaokul Ders Kitapları (1942)

1942 yılına gelindiğinde erkekler için yazılan Askerliğe Hazırlık dersleri ortaokul kitaplarında Kurmay Yüzbaşı Hakkı Ezgeç adına rastlarız. Yazarın inceleme kapsamındaki kitaplarından ilki *Askerliğe Hazırlık I*’ dir.⁵⁰⁰ Kitabın “İçindekiler” kısmına bakıldığında harp, askerlik kanunu, askeri terbiye dersleri, disiplin, silahlar, harita, yön tayini, seferberlik gibi son on yılda klasikleşmiş konular görülür. Görsel kullanımının azaldığı kitapta yazı tipinin daha rahat okunacak bir hale geldiği ve kitaptaki konuların uzun uzadıya değil o yaş grubundaki öğrenciler için yeterli düzeyde anlatıldığı rahatlıkla söylenebilir. Diğer taraftan önceki yıllarda kullanılan “Türkler” odaklı anlatımların bu kitapta normalleştiği anlaşılır. Askerlik mesleği her zamankinden fazla övülür.

“Disiplin” konusunda yazılanları aşağıya alıntılarak ders kitabının genel bakışını anlamak bakımından faydalı olabilir:

“... Dünyada Türk ordusu kadar disiplinli bir ordu yoktur. Çünkü, Türkler, aile ocaklarında büyüklerine karşı her milletten fazla itaatkar olarak yaşarlar ve bunu dünya milletlerinin tarihi de tasdik eder. CEZA UFAK DA OLSA, BİR YÜZ KARASIDIR; TÜRKE YAKIŞMAZ...”⁵⁰¹

Yazarın ikinci kitabı *Askerliğe Hazırlık II*⁵⁰², birinci kitaptaki konuları detaylandırır ve ilgili konulara bazı yeni başlıklar ekler. Derslerde işlenen konulardan bazıları şunlardır: birlik ve birliklerin teşkili, ordudaki rütbelere, orduya er alınması, subayların yetiştirilmesi, çeşitli sınıfların askerlik süreleri,

⁵⁰⁰ Hakkı Ezgeç, *Askerliğe Hazırlık I Ortaokul Kitapları*, Maarif Matbaası, İstanbul, 1942.

⁵⁰¹ Ezgeç, a.g.e., s. 10.

⁵⁰² Hakkı Ezgeç, *Askerliğe Hazırlık II Ortaokul Kitapları*, Maarif Matbaası, İstanbul, 1942.

muavazafılık ve ihtiyatlık, namus, şeref, doğruluk, soğukkanlılık, bombaların çeşitleri, haritalar üzerindeki işaretler, sığınak ve seferberlik, muharebe şekilleri, ağır makineli tüfekler, devletlerin tayyare işaretleri... gibi.

Konu dağılımının dengeli yapıldığı kitapta Tarih konusu olarak “Timur’un Ankara Savaşı” ele alınır ve konuya farklı bir bakış açısı kazandırılır. Savaş krokileri ve iki tarafın kuvvetlerinin sayısal değerleri verildikten sonra “Netice” kısmında yapılan yorum farklı bakış açısına referans olarak gösterilebilir. Buna göre, Timur ve Yıldırım Beyazıt büyük Türk kahramanlarıdır. Karşı karşıya gelip çarpışmalarının tek sebebi yanlış zihniyettir. Yazar Türk milletinin yüzyıllarca bu muharebenin zararını gördüğü kanısındadır. Bu konuda da hükümdarlık idaresini suçlar:

“... Türkün düşmanları yine Türk kılıcı, yine Türk kudreti ve Türk kafasıyla kurtarılmış, kuvvetlendirilmiş oldu. Bunda en büyük amil olarak istibdat idaresinin ve hükümdarlık zihniyetinin kötülüğü, körlüğü göze çarpar. Milletlerin idaresi bugünkü gibi kendi ellerinde olsaydı bir iki sığıntı adam için ne böyle muharebeler vuku bulur ve ne de hükümdarların birbirine hiddeti, işi böyle neticeye götürebilirdi...”⁵⁰³

Açıkça görüldüğü üzere geçmişle bugünü karşılaştırma ve geçmiş idare ile halkı ve bu kez de orduyu ayrı tutma eğilimi beraberinde Cumhuriyet’in iyiliklerini anlatmayı getirir. Ezgeç’e göre, Ankara Savaşı’nın doğurduğu kötü sonuçlarla bir kez daha karşılaşılacak istenmiyorsa “memleketini ve milletini, yurdunu ve ulusunu sevenlerin” Cumhuriyet idaresini de bütün varlıklarıyla sevmeleri, korumaları ve devam ettirmeleri gerekir; bu en büyük vazifedir.

Aynı yıl lise kitaplarında Ferit Birtek ismi vardır. Genelkurmay Başkanlığı tarafından açılan müsabaka sonucu seçilen ilk Birtek kitabı *Askerliğe Hazırlık I*’dir.⁵⁰⁴

İlk kez bu ders kitabının girişinde “Milli Şefimiz ve Reisi Cumhurbaş” başlığıyla İsmet İnönü fotoğrafı görülür.

⁵⁰³ Ezgeç, a.g.e., s. 27.

⁵⁰⁴ Ferit Birtek, **Askerliğe Hazırlık I (Erkekler İçin) Lise Kitapları**, Maarif Matbaası, Ankara, 1942.

Kitap içeriğinde diğer kitapların konu başlıklarından farklı olarak Genelkurmay Başkanlığı konuları daha geniş ele alınır ve ilk sıradadır. Bunun dışında “İstihbarat” genel başlığı altında işlenen “Casusluk” konusunda “Kimler casusluğa seçilir” sorusuna cevap aranırken ilk kez ders kitaplarında yer alan bir sınıflandırma yapılır:

“Ateşemiliterler, konsoloslar, ecnebi öğretmenler, mütehassıslar, papazlar, büyük fabrikatörler, müteahhitler, nakliyat kumpanyalarının acenteleri... ikinci derece casuslar: milletine ve milliyetine bağlılığı zayıf olanlar, halinden memnun olmayan mevki düşkünleri, para canlısı güzel kadınlar, iffetsiz kadınlar, kapıcılar, ev aşçıları, hizmetçiler, daire yazıcıları, odacılar, telgraf memurları, dairelerdeki asker ve sivil şahıslar.”⁵⁰⁵

1942 yılında basılan ikinci Ferit Birtek ders kitabı yine aynı müsabaka sonunda seçilen *Askerliğe Hazırlık III*'tür.⁵⁰⁶ Kitaptaki konular diğer tüm erkekler için lise askerlik dersi kitaplarıyla aynı olmasına rağmen anlatımlar kısa tutulur, çoğu kez de bilgiler madde madde verilir. Konuların özü anlatılır. Zaten Birtek'in ders kitapları dönemin diğer askerlik ders kitaplarına göre son derece incedir.

Analiz edilen ders kitabının diğer kitaplardan farklılığı kendisini bu kez “Harp Tarihi” kısmında gösterir. Büyük Harbin sebepleri anlatılırken ilk kez iktisadi sebepler yanında “hissi” sebeplere vurgu yapıldığı görülür. Birtek'e göre savaşın başlamasındaki hissi sebep hırslardır.⁵⁰⁷ Harbin “patlaması” ve Osmanlı Devleti'nin harbe girişi ise bambaşka bir tarzda anlatılır: Osmanlı Devleti yıllardan beri süre gelen ihtilaller ve isyanlar içinde çalkandıktan sonra, İtalya ve Balkan Harplerinden çok yorgun bir halde “kurtulmuş” olduğundan derin bir nefes almaya ve barışa çok ihtiyacı vardı. Fakat birdenbire parlayan ve bütün kıtaya yayılan harp ateşi Osmanlı Devleti'ni varlığını korumak

⁵⁰⁵ Birtek, a.g.e., s. 35- 36.

⁵⁰⁶ Ferit Birtek, *Askerliğe Hazırlık III (Erkekler İçin) Lise Kitapları*, Maarif Matbaası, İstanbul, 1942.

⁵⁰⁷ Birtek, a.g.e., s. 43.

kaygısıyla karşı karşıya bıraktı. Bu nedenle her ihtimale karşı seferberlik ilan etti. Amacı harbe girmek değil, silahlı bir bitarafılık idi...”⁵⁰⁸

Dikkat çekici bir anlatıma Arıburnu Mıntıkası’na ilk çıkan İngiliz kuvvetinin haberini alan 19. Tümen Komutanı Yarbay Mustafa Kemal’in verdiği tepkide karşılaşıyoruz:

“... Yarbay Mustafa Kemal hiçbir yerden haber almaksızın, kendiliğinden bir piyade alayı ve bir batarya ile yetişerek hücumu girişti...”⁵⁰⁹

Üste itaatten ve disiplinden sıklıkla bahsedilen bir ders kitabında bir askerin kimseye danışmadan verdiği bir kararın hücumu girişmesi gerçekten yapılması gereken bir atak mıdır ya da bir asker herhangi bir güç durumunda inisiyatif kullanabilir mi tartışılır.

2.3.11 Özgün Bir Askerliğe Hazırlık Ders Kitabı: Üsteğmen Ali Öncü'den Derslerim (1942)

Bu yılın şekil ve içerik yönünden en farklı askerliğe hazırlık kitabı Genelkurmay Başkanlığının 15/ 04/ 1942 gün ve X. Şube 46347 sayılı izniyle Üsteğmen Ali Öncü tarafından yazılır. *Derslerim*⁵¹⁰ adını taşıyan kitabın önsözünde kitabın genç öğretmenler arkadaşlar için yazıldığı belirtilir. Her ne kadar Üsteğmen Öncü bu kitabın, hazırlamakta olduğu muhtıralar serisinin ilki olduğunu belirtse de araştırma sırasında başka bir Ali Öncü kitabına rastlanamamıştır. Üsteğmen cümlelerine artık savaşların baş döndürücü bir hızla ve çeşit çeşit vasıtalarla sürdürüldüğünü ancak en nihayetinde bunların da kaynağının insan olduğunu hatırlatarak başlar:

“Harp askerden büyük metanet ve yüksek seciye ister, fenni vasıtalar muharebeye yardım eder, kazanan asıl insandır.”⁵¹¹

Buna fikre dayanan yazar, askerin bedenlen olduğu kadar ruhen de geliştirilmesi; metin, yüksek seciyeli ve yüksek duygulu olarak yetiştirilmesi gereğini vurgular. İnanmış kahramanlardan oluşan bir milleti yenmenin

⁵⁰⁸ Birtek, a.g.e., s. 44.

⁵⁰⁹ Birtek, a.g.e., s. 59.

⁵¹⁰ Ali Öncü, **Derslerim**, Vakıf Matbaası, İstanbul, 1942.

⁵¹¹ Öncü, a.g.e., s. 3.

mümkün olmadığını söyler ve en korkunç silahın “ölümü göze almış insan” olduğunu belirterek asıl düşüncelerinin bu tip insan yetiştirmek olduğunu açıklar.

“En kestirme yol düz yoldur” diyen yazar en pratik usulün talimname olduğunu ifade ederek “Derslerim” adlı kitabını en son çıkan talimnamelere göre yazdığını söyleyerek önsözüne son verir.

Üsteğmenin kitabındaki konular şu başlıklara ayrılır: Coğrafya, Tarih, Yurt Bilgisi, Aritmetik- Geometri, Askeri Ceza, Harp Silah ve Vasıtaları, Silah Bilgisi, Silah Bakımı, Askeri Kimya, Karanlık ve Sis, Seferi Hizmet, Atış, İstihkâmcılık, Yardımcı Sınıflar, Topçuluk, Muhaberecilik, Topoğrafya, Levazımcılık, Hakem Hizmeti, Sağlık Bilgisi, İnsan ve Hayvan Bakımı, Din Bilgisi ve Din Dersleri.

İşlenen tüm konular soru-cevap olarak yazılmıştır. Herhangi bir metin yazılmamıştır. Her sayfanın sonunda işlenen konuyla ilgili bir özlü söz bulunur. Örneğin, Coğrafya konusunun sonunda “Seyahat etmiyen adam hayatın arkasından, eden önünden gider”⁵¹², Yurt Bilgisi konusunun sonunda “Durmalıyım düşeriz”⁵¹³, Silah Bakımı konusunun sonunda “Lodos kara kar gibi, insana kor gibi dokunur”⁵¹⁴, Askeri Kimya konusunun sonunda “Alet işler, el öğünür”⁵¹⁵, Karanlık ve Sis konusunun sonunda “Kurt dumanlı havayı sever”⁵¹⁶, Seferi Hizmet konusunun sonunda “Düşmanın karınca ise sen fil ol”⁵¹⁷, Atış konusunun sonunda “Mermi parıncı gibi harca”⁵¹⁸, Gizleme konusunun sonunda “Yavuz hırsız ev sahibini bastırır”⁵¹⁹, Muhaberecilik konusunun sonunda “Muhaberesiz muharebe olmaz”⁵²⁰ ve Topoğrafya konusunun sonunda ise “Sev beni seveyim seni”⁵²¹ cümleleri yazılmıştır.

⁵¹² a.g.e., s. 7.

⁵¹³ a.g.e., s. 27.

⁵¹⁴ a.g.e., s. 93.

⁵¹⁵ a.g.e., s. 97.

⁵¹⁶ a.g.e., s. 105.

⁵¹⁷ a.g.e., s. 119.

⁵¹⁸ a.g.e., s. 129.

⁵¹⁹ a.g.e., s. 147.

⁵²⁰ a.g.e., s. 173.

⁵²¹ a.g.e., s. 177.

Ayrıca konuyla ilgisi olsun olmasın tüm başlıklarda savaş fotoğrafları kullanılır. Kitabın sonuna ise manga ve takım muhtıraları eklidir.

Kitabın konuları soru- cevap şeklinde işlense de içerik bakımından diğer askerliğe hazırlık kitaplarındaki konulardan farklılık yoktur. Ancak “Din Bilgisi” ve “Din Dersleri” konularıyla diğer başka hiçbir kitapta karşılaşılmaz. Bu bölüm “seni kim yarattı, sen nesen?” sorusu ile başlar; cevap “Türküm, Müslümanım”dır.⁵²² Cevaptan anlaşıldığı üzere askerlere kazandırılmak istenen kimlik kısaca zaten budur.

“Din Dersleri” kapsamında “peygamberin kimdir, annesinin ve babasının adı nedir, nerelidir, kaç yılında ve nerede doğdu, kaç yaşında ve nerede öldü, dünyada ne kadar Müslüman var, Müslümanlığın kitabı nedir, Kur’an nasıl bir kitaptır, onu bize kim getirdi, kalp temizliği ne demek, dil temizliği nasıl olur, kötü sözler nelerdir, sen böyle sözler söyler misin, beden temizliği için ne yaparsın, elbise temizliği nasıl olur, kelime-i tevhidi ezbere oku, bunun manası nedir...” gibi sorularla konu geliştirilir. Bu bölümün sonunda yer alan özlü sözler ise şunlardır:

“Ne yaparsan elinle, o gider seninle.

Alın yazısını Tanrı değil, insan yazar.

Temizlik imanın yarısıdır.”⁵²³

Son bölümden askerlik eğitiminin içinde din eğitiminin de bir yeri olduğu anlaşılır. Ancak dinin somut uygulamaları ve en yararlı manevi kısımları dikkate alınır. Alışlagelmiş şehit ve gazi vurgulamalarına kesinlikle girilmez.

Aslında dönemin Erken Cumhuriyet Din derslerine bakıldığında durum daha iyi anlaşılabilir. Muallim Abdülbaki’nin *Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri*⁵²⁴, Atatürk Dönemi ders kitabı da Öncü’nün bakış açısına paralel yazılır. Örneğin, üçüncü sınıf din dersi programında “iman, bugünkü Türklerin dini, Hazreti Muhammet, Muhammet’in peygamberliği, peygamberin

⁵²² a.g.e., s. 221.

⁵²³ a.g.e., s. 223.

⁵²⁴ Muallim Abdülbaki Gölpınarlı, **Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri Atatürk Dönemi Ders Kitabı**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2005.

ahlakı...” konuları işlenirken; dördüncü sınıf din dersi programında ise “kimsenin inancına karışmamak, İslam dini ve ahlak, İslamlık, insanlarla iyi geçinmek, İslam bağnazlığı yasaklar, din sahtekârlığı, Hazreti Muhammet Aleyhisselam” vardır. Beşinci sınıfta ise “İslam dininde akıl her şeyden üstündür, Müslümanlıkta saçma şeylere inanç yoktur, din işleri devlet işlerinden ayrıdır, Müslümanlıkta Allah ile kul arasına kimse giremez, Müslüman milletlerin içinde en kuvvetli millet Türklerdir, her millet Allah’a kendi dili ile hitap eder...” konuları anlatılır. Sadece konu başlıklarına bakarak dahi Üsteğmen’in anlattığı ders ile Din dersi konularının paralelliği anlaşılır ama yine de Gölpınarlı’nın Cumhuriyet Devrinde Müslümanlık ve Müslüman milletlerin içinde en kuvvetli milletin Türkler olduğu konusundaki sözlerine göz atmak ispata gerek bırakmayacaktır:

“Çocuklar, siz ne mesutsunuz ki, Cumhuriyet devrinde yaşıyorsunuz. Kafanızda medreselerin köşelerindeki örümcekler yaşamıyor. İlim, fen öğrenerek günden güne zihniniz açılıyor, düşünceniz ilerliyor. Çok teşekkür edin ki, Cumhuriyet, hep bu saçma şeyleri kökünden kazıdı. Medeniyet ışığı bu buzdan yapıma korkulukları eritti. Ne türbe kaldı, ne tekke...

Ölen kara kuvvet bir daha dirilmeyecektir. Doğru din de işte budur...

... Türk tamamıyla uyandı ve saçma fikirleri, saçma fikir sahiplerini başından attı; medeniyete uydu... Türk anladı ki, Allah kuru duayı kabul etmiyor. Allah’ın kuvveti olan kendi kuvvetine güvendi, silahına sarıldı. Dört bucaktan kendini boğmak için vatanına saldıran, bağımsızlığına dış bileyen düşmanları mağlup etti.”⁵²⁵

Sonuç olarak her iki ders de birbirleriyle ilgisiz görünseler de alinyazısının Tanrı değil insan tarafından yazıldığı konusunda hemfikirdir. Yeni yetişen nesil ve doğal olarak askerler dindar olmalı ama dinci olmamalıdır.

⁵²⁵ Gölpınarlı, a.g.e., s. 88- 99.

2.3.12 Liseler ve Yedek Subay Okulları İçin Askerliğe Hazırlık Ders Kitapları (1943)

Araştırma kapsamında ulaşılabilen son Askerliğe Hazırlık ders kitapları (erkekler için) 1943 yılına aittir. Daha sonra Milli Savunma ve Milli Savunma Bilgisi kitapları basılmaya başlayacaktır.

Bu yıla ait ilk askerlik kitabı yine Ferit Birtek'e aittir: *Askerliğe Hazırlık II Erkekler İçin*. Genelkurmay Başkanlığınca seçilen ders kitabı lise öğrencilerine okutulur.⁵²⁶ Bu kitapta konular diğer aynı sınıf kitaplarla aynı olmakla birlikte bazı konular daha öne çıkarılır: Paraşüt kıtaları hakkında bilgi, vatana hıyanet, tarama haritaları, tahkimat⁵²⁷ ve gizleme.

Şemaların, cetvellerin, haritaların ve ölçeklerin serideki diğer tüm kitaplardan fazla kullanıldığı bu ders kitabında da “Harp Tarihi” Balkan Savaşı'na değinilir. Bu kısımda diğer bazı askerliğe hazırlık dersi kitaplarındaki Bulgar düşmanlığı vurgusu yoktur ancak Bulgarların savaştaki rolü küçültülür. Yazara göre, Osmanlı ordusu hiçbir düşman saldırısına uğramamış haldeyken bile sırf keşifsizlikten ve aralarında birlik olamamaktan dağınık durumdaydı. Bunların üzerine bir de “düşman geliyor” sözü üzerine paniğe kapılan askerler büsbütün çözülür. Böylelikle Bulgarlara “hiç de layık olmadıkları bir muvaffakiyet” bağışlanmış olur. Birtek, aslında Osmanlı ordusunu değersiz görmez. Ordunun açlık, cephanesizlik, bakımsızlık, kötü sevk ve idare yüzünden tekrar yenildiğini ve havaların bozuk olması sebebiyle de “bir sürü haline geldiğini” düşünür. Sonuç olarak, maneviyatı ve kolera yüzünden sağlığı bozulan askerler için yenilgi kaçınılmaz olur.⁵²⁸

1943 yılında basılan başka bir askerliğe hazırlık kitabı Yedek Subay Okulu'nda okutulur: *Tabiye*⁵²⁹ *Notları*.⁵³⁰ Harbin “konuşma ve barış yoluyla başaramayan işlerin (bütün ulusun maddi ve manevi kuvvetlerini bir araya

⁵²⁶ Ferit Birtek, *Askerliğe Hazırlık II Erkekler İçin Lise Kitapları*, Maarif Matbaası, İstanbul, 1943.

⁵²⁷ Savaşma amaçlı inşa edilmiş yapı.

⁵²⁸ Birtek, a.g.e., s. 60- 61.

⁵²⁹ Tabiye, muharebede her sınıf ve silahın müştereken ve kendi hususiyetlerine uygun olarak yerleştirilmesi, kullanılması ve idaresidir.

⁵³⁰ Ekrem Babacan ve Sabri Aklın, *Tabiye Notları*, Yedek Subay Okulu Matbaası, Ankara, 1943.

getirmek suretile) döğüş yolu ile ve zor kullanma suretile başarılması” olarak tanımlandığı kitap, eski ve yeni harplerin karşılaştırmasını yapar. Yazarlara göre, eski harpler intikam ya da basit bir şahsi çıkar yüzünden başlayabiliyorken artık harpler özellikle ekonomik sebepler yüzünden yapılır. Üstelik cereyan tarzları da değışmiştir: eskiden vatanın bir yerinde harp varken vatanın diğeri yarısı bunu gazetelerden okurdu. Ancak artık bütün vatan harp sahası haline gelir ve erkek, kadın, genç, yaşlı, asker ve sivil bütün ulus muharip sayılır. Buna topyekûn ya da total harp denir.⁵³¹

İncelenen kitaptaki içeriğın Askerliğe Hazırlık derslerinden çok az farklı olması ve hatta bazı Askerliğe Hazırlık ders kitaplarının bu uzmanlık kitabından daha zor ve karmaşık olması şaşırtıcıdır. O yıllarda ortaokul ve lisede askerlik derslerini alan herhangi bir öğrenci, Yedek Subay Okulu için yazılan bu notları rahatlıkla okuyup anlayabilir. Öyle ki sivil okullarda öğrencilerin gördükleri karmaşık krokilere, çizimlere ve haritalara konular aynı olmasına rağmen sıkça rastlamayız. Ayrıca bu kitaplarda bulunan ama klasik Askerliğe Hazırlık ders kitaplarında bulunmayan konular işgal planları, tahkim planı ve oyalama muharebesidir.

2.3.13 Erkekler İçin Yüksek Ehliyet Askerlik Ders Notları (1943)

Konumuzla doğrudan ilgisi olmamakla birlikte yüksek öğretimdeki erkek okurlar için yazılan *Yüksek Ehliyet Askerlik Dersleri* kitabında da benzer bir durumla karşı karşıya kaldığımızı dikkati çekmeliyiz. “Üniversite Talim Taburu Askerlik Notları” başlığıyla çıkarılan ve sonradan yazılacak olan Yüksek Ehliyet Askerlik Kitaplarının basılmasına kadar elde bulundurulmasına izin verilen tek kitap olma özelliği taşıyan bu notlardaki⁵³² genel konu başlıkları (Üçüncü Yıl İçin: Muharebe Bilgisi, Harp Silah ve Vasıtaları; İkinci Yıl İçin: Muharebe Bilgisi ve Harp Tarihi; Birinci Yıl İçin: Muharebe Bilgisi ve Dâhili Hizmet) ortaöğretim seviyesinde işlenenlerin aynısıdır. Ancak alt başlıklar bir hayli fazlalaşır ve detaylanır. Örneğın, Muharebe Bilgisi

⁵³¹ Babacan ve Aklın, a.g.e., s. 5.

⁵³² **Üniversite Talim Taburu Askerlik Ders Notları Erkek Okurlar Yüksek Ehliyet Askerlik Dersleri**, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul, 1943.

konularında “ara hattı, sıklet merkezi, birlikte tesir, mukabil taarruz, sevkulceyş ve tabiye, seyyar ordunun müdafaa tertibatı” gibi ilk kez analiz edilen bu kitap dâhilinde duyulan başlıklar detaylarıyla ele alınır ya da aynı şekilde Harp Silah ve Vasıtaları konusunda yer alan “ticaret harbi, ağ dökücü, öldürücü gazlar, tecrit cihazları, hava haber verme hizmeti, bindirilmiş kıtalar” konu başlıklarını da ilk kez burada okuruz. Ortaöğretim ders kitaplarının sonundaki kroki ve harita ekleri yüksek öğretimde yerini müdafaa tertibatlarına, çıkarmalara, kuşatma manevralarına, harekât planlarına ve imha planlarına bırakır. Yüksek öğretimdeki askerlik derslerinin nispeten çok daha ağır ve detaylı olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır.

1939 yılında başlayan son harple birlikte eski anlamların çoğu kaybolur. Artık tüm vatandaşlar asker gibi eğitime ve asker gibi düşünüp çalışmaya mecbur kalırlar. O dönemde neredeyse tüm ülkelerde asker- sivil ayrımı ortadan kalkar. Çünkü yeni tip harplerde tek hedef, karşıdaki ulusun varlığını ortadan kaldırmaktır. Kendisine böyle bir amaçla saldırılan her ulus da tüm varlığını milli savunma için topluca kullanmaya mecbur kalır. Bu suretle “harp potansiyelinden her an harbe yarar bir varlık haline getirilen” kaynaklara harp efektifi denir. Ulusun askerlik talimi görmüş kadınları ve erkekleri bu gruptandır.

Sonuç olarak ulusun bunu düşünüp askerliği ruhuna sindirmesi ve asker gibi hazırlanması bir zorunluluktur. Artık bütün Türk ulusu ve vatandaşları “tek bir ordu” olmaya mecburdu.

“Tekmil Türkiye harp potansiyelini harp efektifi haline çevirmeliydi.”⁵³³

2.4 Kızlar İçin Askerliğe Hazırlık Dersleri: “Yurttaş” Kızlar Yurt Müdafaasında

Birçoğumuz savaşı düşündüğümüzde aklımıza gelen ilk şey birbiriyle dövüşen adamlardır. Eğer bu sahnede kadınları da düşünmemiz gerekirse onları ölen erkekleri için yas tutarken tasvir ederiz. Ama bu 19. yüzyıldan önceydi.

⁵³³ a.g.e., s. 4.

Modern savaş anlayışı evde kalanla cepheye giden arasında çok az bir fark bıraktı.⁵³⁴

Savaşlar toplumlarda büyük eylemlerin ve değişikliklerin sebebi olurlar. Toplumun ana parçalarından biri olan kadının bu hareketliliğin dışında kalması düşünülemez.

Savaşların etkileri en tutucu toplumlarda bile kadını evde yaşamaktan dışarı çeker. Dolayısıyla kadına olan düşüncelerde büyük değişimlere neden olur. Son savaşlarda savunma hizmetlerinde görev alan kadınlar en az erkekler kadar vasıflı olduklarını hatta bazı erkeklerden daha vasıflı olduklarını kanıtlamışlardır.⁵³⁵

Savaşlar yokluk demektir. Bu anlam ailedekileri besleme, giydirmek, ısıtmak gibi görevleri de kadının omuzlarına yükler. Tabii ki savaşın şiddeti gayri insandır ama bazen cinseldir de. Birinci Dünya Savaşı'nda itibaren toplumların "sertleşmesi" aynı zamanda erkeksi değerlerin yükselmesinin yolunu açtı. Ama bu ortamda kadın seferberliği çok güçlü oldu. Sözü edilen seferberlik her şeyden önce sosyal bir seferberlikti. Kadınlar gönüllü hastabakıcılık yaptılar ve evlere gidip çalıştılar. Çünkü cepheye giden erkeklerin yerini almak gerekiyordu; bir de savaş makinesini doyurmak ve işletmek lazımdı.⁵³⁶ Savaş seferberliği belli bir kadın kitlesi için bir anlamda "özgürlük deneyimi" oldu. Ancak savaş ve yurttaşlık arasındaki ilişkiler daha da karmaşık duruma geldi. Oy hakkına bir çatışmadan sonra bahşedilmiş bir ödül olarak bakılmamalıydı. Ama yine de şurası açıktır ki erkeklerin yaşamı da kadınların yaşamı gibi evrimleşen toplum içinde değişir ve savaşlar bu değişimleri "arkasından sürükler, frenler ya da hızlandırır." Aslında kadınlar geleneksel rolleri bakımından erkeklere göre daha çok evrilirler; gelecek değişimleri hazırlayan bu deneyimler olur.⁵³⁷

⁵³⁴ Susan Williams, **Women and War**, Wayland Publishers, England, 1989, s. 1.

⁵³⁵ Burhan Göksel, **Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk**, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1993, s. 19.

⁵³⁶ Alkım Tanilli, **Ne Olursa Olsun Savaşıyorlar Kadın Sorununun Neresindeyiz**, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 76- 77.

⁵³⁷ Tanilli, a.g.e., s. 78- 79.

Türkiye’de de sözü edilen değişimin ve evrimin yansımaları kendisini savaşla birlikte gösterir. Türk kadınının askerliğe girişi, barış döneminde masa başında yapılan bir yazı- çiziminin ya da bir özentinin ürünü değildir. 1877- 1878 Türk-Rus Savaşı’nda Nene Hatun’un Erzurum’daki Aziziye Tabyası’na hücum olayından sonra kadınların savaşa katkıları daha gözle görülür bir hale gelir. Bu olayın Kurtuluş Savaşı’nda kadın varlığının yolunu açtığı görüşünde neredeyse tüm kitaplar birleşir ve bu görüş ünlü hikayelerle zenginleştirilir. Örneğin, 1919’da Yunanlılar Aydın’a girerken bir anne silahını kapıp ileri atılır. Bu kadını pek çok erkek ve kadın takip eder. Ayşe, Emine ve Seher tarihe geçmiş kadın savaşçılar olarak anlatılır. Güney Cephesi’nde bir müfrezede savaşan Tayyar Rahmiye, Fransızlara karşı savaşırken şehit düşer. Gördesli Makbule 1921’de evlendiği gün kocasıyla birlikte bir çete kurar ve dağa çıkar. Makbule de Yunanlılarla savaşırken şehit düşer. İzmit cephesinde Takım Komutanı Erzurumlu Fatma’yı görürüz.⁵³⁸ Hele Millet Meclisi’nin 30 Ocak 1921 tarihinde yapılan 140. toplantı tutanaklarına geçen, İstiklal Madalyası ve Tuğgeneral rütbesi verilmesi teklif edilen 12 yaşındaki “milli kız kahraman” Nezahat Hanım meselesi vardır ki bu çocuğun kendi eliyle yüzden fazla düşman öldürdüğünden; ne zaman bir erin, bir subayın sarsıldığını görse hemen yanına koşup “haydi çarpışalım” deyip onunla birlikte çarpıştığından ve asker babasında en ufak çekinme görse yine hemen koşup “Aman baba, hiç üzülme, annem öldü ama seni de vururlarsa ben yetim kalmam. Bana millet bakar, haydi babacığım” dediği aktarılır. Türk Jean D’Arc’ı adı verilen bu kıza görüşmeler sonunda rütbe ve madalya verilmese de⁵³⁹ bu anlatılanlar kahraman Türk kadını imgesinin Kurtuluş Savaşı’nın en belirgin parçalarından birisi olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Savaşlarda Nene Hatun’un, Kara Fatma’nın, Ayşe Bacı’nın ve Jean D’Arc’ın yaptığı işler bu fikre katılsak da katılmasak da o günün şartlarındaki olağanüstülükleri arasında sayılır.⁵⁴⁰

⁵³⁸ Göksel, a.g.e., s. 151- 152.

⁵³⁹ Göksel, a.g.e., s. 152- 153.

⁵⁴⁰ Hanri Benazus, **Geçmişten Günümüze Kadınlar ve Kadınlarımız**, Bizim Kitaplar, İstanbul, 2008, s. 77.

Cephede dövüşen erkeğine yardımcı olan kadın aynı zamanda savaşında mermi ve giyecek imal eder, imal ettiği malzemeyi arabasında hatta sırtında taşır⁵⁴¹ ve havalar kötüleştiğinde küçücük bebeği yerine cephanenin üzerine örter, ordunun yiyeceğini sağlar velhasıl vatan savunmasında üzerine düşen vazifeyi seve seve ve içinden gelerek yerine getirir.⁵⁴² Bunun en önemli nedeni baştaki Mustafa Kemal'in gösterdiği fedakârlık ve feragatin tahammül gücünü ve maneviyatını beslemesidir. Kaburga kemikleri kırık olduğu halde Sakarya Muharebesi'ni idare eden, en tehlikeli yerlerde kendini gösteren bir komutanın hiçbir şeyden yılmaması⁵⁴³ toplumda uyanmış olan millet olma bilinciyle aynı inançlar için mücadele eden ve yüreklerini “uğruna canlarını feda edebilecekleri” aynı vatan sevgisi dolduran⁵⁴⁴ kadınların ve erkeklerin aynı amaç için birleşmesini sağlar.

Orduya maddi anlamda yardımcı olan kadınlar ülkeyi yabancıların işgal etmesi karşısında mitingler düzenlerler ve yabancı ülkelere protesto telgrafları gönderirler. Böylece kamuoyunu etkileme ve aydınlatma yönünden de destek olurlar.⁵⁴⁵ Bu aşamada en fazla ismi anılan kadın Halide Edip'tir. Çalışmamız açısından bakıldığında Halide Edip'in meydanlardaki ateşli söylevlerine ya da yazılarına değil onbaşılığına dikkati çekmemiz gerekir. İşgal karşıtı mitinglerin başrolü Halide Hanım, bir Cumhuriyet ve aydınlanma kadını prototipi olduğu kadar aynı zamanda bir askerdir. Her alanda etkin, başı dik, eğitim görmüş, meslek sahibi bu “yurttaş kadın” orduda görev alma isteğinden bulunduğu kendisine bizzat Başkomutan Mustafa Kemal tarafından şu cevap verilir:

“Halide Edip Hanımefendi Hazretlerine;

(aceledir)

⁵⁴¹ Churchill bu durumu kadının askerlik işlerindeki rolü olarak görmez. Ona göre elde yeterli kadar taşıt olmadığı için kadınlar buna mecbur kalmıştır; bu eylem sadece özveriyle ve görev aşkıyla açıklanmaz. Atatürk taşıma işlerinde Türk ana ve kızlardan yararlanmış. Metnin tamamı için Nusret Bayram'ın *Atatürk ve Askerlik Sanatı* kitabına bakılabilir.

⁵⁴² Afet İnan, **Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1964, s. 92.

⁵⁴³ Fahri Belen, **Atatürk'ün Askeri Kişiliği**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1963, s. 42.

⁵⁴⁴ Yılmaz Yıldız, **Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2007, s. 137.

⁵⁴⁵ Türkan Arıkan, **Atatürk'ün Türk Kadını Hakkındaki Görüşlerinden Bir Demet**, TBMM, Ankara, 1984, s.7.

Garp Cephesi

Ordu safları arasında vatanımızın müdafaasına fiilen iştirak için şiddetli arzu ile vuku bulan müracaatı vatanpervaneleri Orduca memnuniyetle telakki olundu. Hizmet-i fiiliye-i askeriye kabul ve oradan vazifenizin telakki buyurulması rica olunur.

18.8.1337

Başkomutan Mustafa Kemal⁵⁴⁶

Kadına Türk ordusunun saflarında resmen ve üniformalı olarak yer açan ilk general olan Gazi Mustafa Kemal, Kurtuluş Savaşı kazanıldıktan sonra milli eğitim yoluyla bu işin devamını getirecekti. Çünkü ona göre bütün kızların vatanın ve milletin yüksek menfaatlerini her şekilde muhafaza ve müdafaa edebilecek kabiliyette yetiştirilmeleri şarttı. Kız çocukları da bedeni, fikri ve hissi terbiyeye tabi tutulmalıydı.⁵⁴⁷

1930'da İzmir Kız Öğretmen Okulu'nda kadın ve erkek eşitliği üzerinde konuşma yapılırken Atatürk'ün Türk kadınına askerlik görevi hakkında söylediği bu sözler bir direktif ve ilke olarak kabul edilir. O tarihte lise ve üniversitelerde okuyan erkek öğrencilerin yurt savunmasına hazırlık amacıyla almaya mecbur tutuldukları "Askerliğe Hazırlık Dersleri"ne kızlar da sokulmaya başlanır; silahlı eğitim ve yaz kamplarına kızlar da katılır. II. Dünya Savaşı başladıktan sonra savaşan milletlerin kadınlarının aldıkları askeri eğitimin Türkiye'de 1930 yılı gibi erken bir tarihte bir Atatürk ilkesi olarak uygulandığı ve 1937 yılından sonra ise yaygınlaştığı unutulmamalıdır.⁵⁴⁸⁵⁴⁹

Atatürk bu fikirlerini manevi kızı Sabiha Gökçen'in eğitim hayatında genişleterek uygular. Gökçen, Hava Kuvvetleri'nin pilotlarının yetiştirildiği Eskişehir Hava Okulu'nda eğitim ve öğretimine başlar. Kızının eğitimini yakından izleyen Atatürk, onun bir subaydan farksız olarak Askeri Pilot ve Rasıt⁵⁵⁰ Brövelerini almasını ister ve böyle de olur. Mezun olduktan sonra 1938

⁵⁴⁶ Göksel, a.g.e., s. 155.

⁵⁴⁷ Palazoğlu, a.g.e., s. 86.

⁵⁴⁸ Göksel, a.g.e., s. 156.

⁵⁴⁹ Ek 7: *Ulus*, 23 Eylül 1937.

⁵⁵⁰ Gözetleyici, uçakta gerektiğinde makineli tüfekle savunma yapan kişi.

yılındaki Dersim Harekâtı'na katılır. Böylece dünya üzerinde hava harekâtına katılan ilk kadın olma ününe sahip olur.⁵⁵¹

2.4.1 Dönem Basınında Kızların Asker Olmaları Fikri

1937 yılında dönemin Kültür Bakanlığı erkekler gibi kızları da yurt savunmasına hazırlanmalarını sağlamak amacıyla ortaokulların yedinci sınıfından itibaren lise, yüksek okul ve üniversitede kız öğrencilere askerlik dersleri verilmesini kararlaştırır ve derslere aynı ders yılının başından itibaren başlanmasını emreder. Ayrıca bu ders meslek, sanat ve özel mekteplerde de işlenecektir. Devam, sınıf geçme ve okuldan mezun olma konularında erkek öğrencilere uygulanan kurallar aynı şekilde kızlara da uygulanır. Askerlik dersleri yalnızca Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olanlara verilir. Ders saatleri yalnızca 1937 eğitim öğretim yılına mahsus olmak üzere tüm sınıflarda kız öğrenciler için bir saattir. İlgili ders yılında kız öğrenciler için düzenlenen ve orta ehliyetname eğitimini içeren özel bir program uygulanır. Birinci program yalnız yedinci sınıflara; birinci ve ikinci programlar sekizinci sınıftan itibaren yukarıya doğru bütün sınıflarda, üniversite ve yüksek öğretimin her sınıfında okutulur. Yine 1937 yılı için geçerli olmak üzere tüm bu programların özellikle geri hizmetlere ait kısımları üniversite ve yüksek okullarla liselerin son sınıflarında geniş bir şekilde ele alınarak okutulur. Bu şekilde yalnız birinci ve ikinci programları bir arada okuyan bütün sınıflardaki öğrencilere orta ehliyetname verilir. Bu dersler için gerekli olan öğretmen subaylar, erkekler için olan derslerde olduğu gibi mahalli komutanlık tarafından seçilir ve usul dairesinde tayin edilir.

Ayrıca yine o yıl geçerli olan bir uygulama olarak üniversite ve yüksek okulların kız öğrenciye ait askerlik dersleri talim taburları yerine okullarda ve tayin edilen ihtisaslı subaylar tarafından yapılır.⁵⁵²

Kız öğrencilere askerlik dersleri konusu dönem basınının ilgisini çeker ve özellikle kamp dönemi yakından takip edilir. Örneğin, 29 Temmuz 1947 tarihli

⁵⁵¹ Göksel, a.g.e., s. 173.

⁵⁵² “Bir Teşrinden İtibaren Kız Talebeye Mekteplerde Askerlik Dersi Verilecektir”, *Ulus*, 23 Eylül 1937.

Ulus gazetesi, söz konusu haberinde üniversiteli kız öğrencilerin askerlik ödevlerini fiilen yerine getirmeye başladıklarından bahseder. Ankara Üniversitesi kız öğrencileri o yıl ilk kez 15 Temmuz'dan itibaren kurs görmeye başlarlar. O dönemde Milli Savunma Bilgisi adıyla anılan askerlik derslerinde kız öğrenciler uçaksavar, radar, muharebe ve sıhhiye kurslarına ayrılırlar. Habere göre, değerli komutan ve öğretmenlerin sevk ve idaresi altında yetiştirilen genç kız öğrenciler, “vatan savunmasında fiilen görev aldıkları zaman” kendilerine gerekecek bilgileri bu kurslarda büyük bir şevk ve istekle öğrenirler.⁵⁵³

Aynı gazetede bu kez kamp bitiminde “Üniversiteli Kızların Kampı Sona Erdi” haberi çıkar.⁵⁵⁴ Üniversiteli kızların askerlik kursu 15 Temmuz- 15 Ağustos tarih aralığında devam ettikten sonra biter. Bu kampa katılan kız öğrencilere daha çok kendi mesleki branşlarına uyan kurslar verildiği ve bir ay süreyle hem nazari hem de ameli dersler gördükleri haberde belirtilir. Radar, muharebe, uçaksavar ve hastabakıcılık kurslarını bitiren kızlara Gülhane Hastanesi'nde ve Uçaksavar'da yapılan törenlerle nüfus cüzdanlarına ehliyetnamelerine dair gerekli notlar düşülür. Hastanede ve birlikte yapılan törenlerde davetliler de hazır bulunur.

Kadınların asker olması fikrine dönemin basını her zaman sıcak bakmaz ve bazı durumlarda bu fikrin iğnelendiği görülür. 7 Haziran 2011 tarihli Atlas dergisinden Ertan Ünal'ın Akbaba ve Yedigün dergileri ile Akşam ve Cumhuriyet gazetelerinden derlediği haberinin başlığı “Kızları da Alın Artık Askere”dir.⁵⁵⁵ İlgili makaleye göre Cumhuriyet, kadınlara pek çok hak verdiği halde bununla yetinmeyen kadınlar 1933 yılında asker olmak istediklerini açıklarlar. Bunun üzerine mizahçılar kadınlara, asker olurlarsa “başlarına neler geleceğini” anlatan nükteli yazılar kaleme alırlar. Yazının başında 1930'lu yıllarda “merak salıp” liselerde okutulan askerlik derslerinde kızların gülerek

⁵⁵³ “Üniversiteli Kız Öğrencilerin Askerlik Kampı”, *Ulus*, 29 Temmuz 1947.

⁵⁵⁴ “Üniversiteli Kızların Kampı Sona Erdi”, *Ulus*, 16 Ağustos 1947.

⁵⁵⁵ Ertan Ünal, “Kızları da Alın Artık Askere”, *Atlas Dergisi*, Sayı 7, Haziran- Temmuz 2011 s. 130- 136.

hücumu geçmiş bir fotoğrafları vardır ve fotoğrafa ithafen “gülerek hücum eden bu asker adaylarına yürek mi dayanır” sorusu sorulur.

Habere göre, 1931 yılında bir nutkunda Türk kadınına askerlik vazifesini yapma “hakkı tanınacağı” açıklandıktan sonra Türk kadınlarında bir beklenti oluşur. Onuncu Yıl törenleri için Ankara’ya gelen kızlarla söyleşiler yapılır. Bu söyleşilerden birinde Kandilli Kız Lisesi Orhan Oymağı kızlarının askerliğin artık bir kas gücü olmadığını belirttikleri aktarılır. Çünkü gelecekteki harplerde korkunç silahları kullanacak şey kas gücü değil zeka gücü olacaktır. Bu nedenle kızlara göre kadınların, genç kızların asker olmaları ve savaşa girmeleri “ev işleri kadar kolay ve tabii” bir hal almıştır. Kızlar da erkekler gibi asker olmak istediklerini kendi şerefleri ve toprakları için değiştirmek ve hatta yaralanmak, ölmek istediklerini ifade ederler. Yüzde yüz heyecan gerektiren bir eylem olan harp için hazır olduklarını anlatan kızlar, kadın elinin en büyük ziyetinin pırlanta bir yüzük değil “icabında” düşman cephelerine atmak üzere ellerinde tuttukları bir bomba olduğu görüşündedirler.

Erkek egemen medyanın yazarlarından bazıları kadınların bu isteklerini okuyunca bıyık altından gülümserler. Çünkü onlara göre kadın kadınlığını bilmelidir ve evinde çocuklarını büyütüp eşinin ihtiyaçlarını karşılamalıdır, yani “barış zamanının tadını çıkarmalıdır.” Ancak medyada kadınlara bu hakkın verilmesini gerekli görenler de vardı ama onlara göre orduda görev yapacak kadınların ille de cepheye gitmesi gerekmezdi. Kadınlara önce geri hizmetlerde görev verilir; başarılı olmaları halinde görev alanları genişletilebilirdi. Bu iki görüşün sahipleri çekişirken mizah yazarları ve çizerleri de işin içine girerler.

Bu alanda ilk adımı Yedigün’de yazan Ercüment Ekrem Talu Bey derginin 2- 3 Kasım 1933 tarihli sayısında atar:

“Hanımefendi, işittim ki, hemcinslerinizle beraber askerlik şerefini kazanmak için lazım gelen makamlara müracaat etmişsiniz. Hayırlısı olsun! İnşallah muradınıza yakın vakitte ererseniz bizden eksik hiçbir yanınız kalmamış olur. Artık yakın bir gelecekte, kulaklarınızın alışık olduğu birtakım sert ve tırmalayıcı erkek isimleri yerine sizin nazik, zarif adlarınızın ardı sıra yürüme

zevkini tadacağız... Hem bilir misiniz ki, elbise de sizlere, özellikle içinizden bazılarına çok yakışacak! Yumuşak teninizi hırpalayacak olan boz beylik abaların içinde buram buram terleyecek, sırtınızdaki çanta ile göğsünüzdeki kudret yükünü dengede tutmaya çalışarak sendeleyeceksiniz. Sonra, bilmem haberiniz var mı? Ayaklarınıza giyeceğiniz sekizer okkalık çivili kunduralara askerlik dilinde postal derler. Bu potinlerin en meşhur özelliği yalnız serçe parmağına münhasır sandığınız nasırı bütün ayağınıza yaymaktır... Bir daha yüksek ökçeli, dar iskarpin giyebilirsiniz size <<aşk olsun>> derim... Burada tavlanın bildiğimiz mahut oyun tahtası değil, fakat ahır demek olduğunu öğrenirsiniz. Orada size şayet kaltaktan bahsederlerse nezaketiniz incinmiş olmasın. Bu da bildiğimiz manayı değil, hayvanın eyer takımını ifade eder. Ve çaresiz dilinizi ve kulağınızı bu tabire alıştıracaksınız ki “kaltağı vur da hayvanımı getir” emrini aldığınız zaman kin beslediğiniz herhangi bir zavallı arkadaşınızın beyhude kanına girmeyesiniz. Topçu sınıfında size kundaktan bahsolunduğunda, alayda herhangi bir yeni doğan bebek varlığı hakkında kuruntuya düşmeyiniz. Mantelli’yi İtalyan bir terzi, şarapneli meşhur bir konyak markası, otuz buçukluğu bir nevi sigara sanmayınız...”

Yazar, asker olmak isteyen kızlara kendi tabiriyle “baba nasihati” vermeyi sürdürür ve erkeklerden belki daha cesur dövüşeceğinden ve ölüme atılacağından şüphe duymadığı kızlardan askerde dudaklarını boyamamalarını ve tırnaklarını mümkün olduğunca kısa tutmalarını ister. Siperde insana birtakım hayvancıkların musallat olacağını ve uzun tırnakla kaşınmanın deride yara yapacağını ekler. Cep aynasını kaybeden kızlara konserve tenekelerinin dibine bakmayı önerir. Alaycı öğütlerine devam eden yazar kızlara formda kalmak için rejim yapmalarına gerek olmadığını, bol bol ekmek ve pilav yedikten sonra bile asker talimleri sayesinde zaten mutlaka iğne ipliğe döneceklerini anlatır. Son olarak cennetin anaların ayağının altında olduğunu hatırlatır ve asker olmak isteyen kızları cennetlik olmayı askerlikle değiştiklerine inandırmak ister; “yolunuz açık olsun” dileğinde bulunur.

Yine *Tempo*'daki haberde verildiği üzere, dönemin çok satan mizah dergisi *Akbaba*'nın 11 Kasım 1933 tarihli sayısında⁵⁵⁶ “Kadınlar ve Askerlik” başlığıyla yayımlanan imzasız yazıda şöyle deniyordu:

“... Demek bundan sonra kızlarımıza ‘Ortalığı süpür! Dikiş dik! Bulaşık yıka! Yemek Pişir!’ gibi eski komutlar yerine ‘Hazır ol! Süngü tak! Nişan al! İleri marş!’ gibi yeni komutlar verildiğini duyacağız. Fena değil. Zaten hangi Türk kızı vatan onu çağırdığı zaman hizmetine koşmamıştır ki? İstiklal Harbi'nin Mehmetçığı gibi Fatmacığı da vardır.”

Yazının sonunda ciddi bir de mesaj verilir: ne olursa olsun askerlik içinde kadına verilecek “en güzel emir yerinde rahat” komutudur.

Son olarak, o tarihlerde gazetelerin bazı kişisel açıklamalara yer verdiği haberlerden birinde “Bana Meliha değil Melih deyin!” diyen Ankaralı bir bankacının sesi duyulur. 19 yaşındaki Meliha Hanım kendisinde “erkeklik hevesi”nin yeni olmadığını gururla açıklar ve bu iddiasını beş yıl önce erkek kıyafetleri giydiği fotoğrafını göstererek kendince ispat eder.

Bu arada kızların askerlik yapma beklentilerini karşılayacak herhangi bir adımın yetkililer tarafından halen atılmıyor olması Atatürk'ün manevi kızlarından, dünyanın ve Türkiye'nin ilk kadın savaş pilotu olan Sabiha Hanım'ı da harekete geçirir. Yasaya en fazla Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın karşı çıktığını öğrenen Gökçen, bu durumun insanı ümitsizliğe düşürecek bir olay olduğunu biliyordu. Çünkü Atatürk, önemli konularda “Acaba Mareşal ne der” diyerek mutlaka Fevzi Paşa'nın savunduğu tezlere destek olurdu. Ankara Palas'ta düzenlenen Cumhuriyet Balosu sırasında Atatürk, kızına “Mareşal Fevzi Çakmak bugün senin uçuşlarını, gösterilerini baştan sona en az benim kadar heyecanlanıp duygulanarak izledi. O da herkes gibi seninle iftihar ediyor...” der ve kızların askere alınması konusunda elini öpüp ricada bulunmasını önerir. Gökçen, Atatürk'ün isteklerini aynen yerine getirir ve isteğine olumlu cevap alamaz:

⁵⁵⁶ Ek 17: “Kadınlar Asker Olursa”, *Akbaba*, 4 Kasım 1933.

“Türk kızlarının asker olmak isteyişlerini, bu şerefli üniformayı taşımaktan büyük gurur duyacaklarını ben de biliyorum. Ama hayır, bunu sakın benden isteme yavrum. Çünkü ben kızlarımızın, kadınlarımızın asker olmalarına asla razı değilim. Bir milletin var olması milletin kadınlarının yaşaması ile mümkün olur ancak.”⁵⁵⁷

Sonuçsuz kalan bu girişimden sonra kadınların yıllarca beklemesi gerekti. Ancak 1954 yılında çıkarılan yasayla isteyen kızların Harp Okulu’na girip asker olması mümkün olabilecekti. Her ne kadar bu karar yıllardan beri süren uzun soluklu bekleyişin sonunu getirse de artık o günlerin coşkulu havası kalmamıştı. Kendilerini ispat etmek isteyen kızlar ise askerlik derslerinin ve yaz kamplarının yarattığı atmosferle yetinmek zorunda kaldılar.

2.4.2 Kızlar İçin Askerliğe Hazırlık Dersleri

Cumhuriyet Dönemi’nde esas olarak kabul edilen fikirlerden birisi gerektiğinde bütün milletin vatan ve istiklal uğruna silaha sarılmasıdır. Bunun için bütün erkek vatandaşların askerlik vazifesini yaparak askerlik talim ve terbiyesini öğrenmesi bir zorunluluktur. Hem bu gerekliliği yerine getirmek hem de milletin iktisadi faaliyetlerini sekteye uğratmamak için askerlik süreleri mümkün olduğu kadar kısa tutulur. Fakat dönemin yeni savaş anlayışı olan topyekûn harp o kadar fazla kabiliyet gerektiriyordu ki tüm bunların barışta silah altında geçirilecek zamanda elde edilmesi zordu. Bunun için tüm vatandaşların henüz okullardayken askerlik hizmetini kolaylaştıracak temel bilgileri öğrenmeleri ve idman etmeleri gerekiyordu.⁵⁵⁸

Her şeyden önce ne kadar eğitim alırsa alsın bir askerin iyilik ve kötülüğü bir kadına, ona ilk terbiyeyi veren anneye aittir. Bütün bir ülkeyi kurtaran Gazi Mustafa Kemal bile merhum annesinin mezarında ağlarken, en büyük ilhamlarını annesinden aldığını söyler. İşte bu nokta bile askerliğin ve vatan savunmasının her şeyden önce bir kadın işi olduğunun ispatı sayılırdı. Artık cephe kavramının kaybolmuş olması ve savaşın tüm ülke topraklarını içine

⁵⁵⁷ *Tempo*, a.g.m, s. 136.

⁵⁵⁸ A. Afet İnan, **Medeni Bilgiler ve Atatürk’ün El Yazıları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1969, s. 111.

alması kadınlar ve çocuklar dâhil olmak üzere tüm milleti etkisi altına alacağından şüphe yoktu. O halde bir ”emr-i vaki halini alan” ve yalnız erkekleri değil kadınları da olası feci sahnelere hazırlamak gerekiyordu.⁵⁵⁹

Kız öğrencilere Askerliğe Hazırlık Dersleri verilmesinin mantığı buydu. Önceki bölümde detaylarıyla anlatıldığı üzere ilk kez 1937 yılında kızlara verilmesine karar verilen askerlik derslerinde kitap olarak, bir ders kitabı yazılıp basılana kadar hazırlanacak ek notlarla derslerin işleneceği belirtilmişti.

2.4.3 Kızlar İçin Askerliğe Hazırlık Derslerinin İlk Adımı: *Ek Notlar (1937)*

Çalışmamızın bu kısmında kitap analizlerinin başında işte sözü edilen bu notlar bulunur. Binbaşı Hüsameddin Bilgesü tarafından kaleme alınan *Askerliğe Hazırlık Notları Ortaokullarda ve Liselerde İlaveten Kız Talebeye Okutulacak Kısım* adlı kitapçıkta⁵⁶⁰ konular “Yurt Müdafaasında Kadınlara Düşecek Ödevler” başlığı ile başlar. Yazının başlangıcında savaş koşullarının değişmesi ve topyekûn harp anlayışı “hesapları alt üst eden hadisat” olarak tanımlanır. Öncelikle savaşın başladığı andan itibaren memleket haritasına dâhil olan bütün yurdun bir savunma alanı haline gelmesi gerektiği ve bunun korunma işlerinin başı olduğu ifade edilir. Düşman ülkenin hiç umulmadık bir yere saldırma ihtimali de her zaman göz önünde bulundurulmalıdır.⁵⁶¹

Sonraki başlıkta “Sıhhiye Hizmetleri”ne değinilir. Bu hizmet türünde “bayanların şefkat duygularının yüksekliği” sebebiyle⁵⁶² milli ve medeni yardım işlerinin her medeni memlekette olduğu gibi barıştan itibaren genç ve kültürlü kızlar tarafından yapılması gereğinden bahsedilir. Binbaşı’ya göre bu görevin sefer zamanı daha sağlıklı yerine getirilebilmesi için çeşitli kurslar

⁵⁵⁹ Nevin Yurdsever Ateş (ed), **Yeni Harflerle Kadın Yolu, Türk Kadın Yolu 1925- 1927**, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, İstanbul, 2009, s. 432- 434.

⁵⁶⁰ Hüsameddin Bilgesü, **Askerliğe Hazırlık Notları Ortaokullarda ve Liselerde İlaveten Kız Talebeye Okutulacak Kısım**, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1937.

⁵⁶¹ Bilgesü, a.g.e., s. 4.

⁵⁶² Dr Besim Ömer’in *Hanımefendilere Hilal-i Ahmer’e Dair Konferans* isimli konuşmasında da kadınlardan beklenen yardımlar bu ve bunun gibi sebeplere bağlanır (İlgili konuşmanın transkripsiyonu ve tam metni için bakınız: **Hanımefendilere Hilal-i Ahmer’e Dair Konferans**, Türk Kızılayı Derneği Yayınları, Ankara, 2010).

açılmalıdır ve teşvik edici müsabakalar düzenlenmelidir.⁵⁶³ Aynı kısımda sıhhi hizmetlerin temel işlevinin hastalara bakmak veya onları tedavi etmekten çok hasta olmamanın çaresini bilmek ve yapmak olduğu dile getirilir. Bu işte de erkeklerden çok “bayanlara” görev düşer. Çünkü doğum anından itibaren ülkenin korunmasında görev alacak bir varlığı kucağına alan kadın, onu iş yapacak çağa kadar yetiştirdiğine göre bir anne sıhhi hizmete dair her türlü bilince sahiptir. Hurafelere, masallara, kocakarı ilaçlarına, efsunlara ve tütsülere itimat etmez. Bu şekilde yetişen gençler de her türlü vatan vazifelerini sağlıklı biçimde yerine getirirler.⁵⁶⁴ Bu kısma yapılan bir başka ekte ise cephede yaralılara nasıl müdahale edileceği anlatılır ve yaralılar “hafif, orta ve ağır yaralı” olarak sınıflandırılır. Ayrıca birlik sargı yerinde hasta ve yaralıların sıcak bir çay ya da çorbayla beslenmeleri salık verilir. Ayrıca halkın ve ilgili şahısların bunları ziyaret etmesi; sevindirici sözler söylemesi ve hediyelerle hatırlarını alması sağlık hizmetinin manevi kısmı için çok önemlidir.⁵⁶⁵

Üçüncü bölüm “Muhaberecilik ve İstihbarat”tır. Bilgesü’nün bu konularda dikkat çekici bir önerisi vardır: her bayan kendi mensup olduğu yuvada büyük bir zahmet çekmeden birkaç güvercin ve bir köpek besleyebilir; bunları haberleşme amacıyla eğitebilir. Ayrıca bu konuda uzman kişilerce açılacak kurslar ve yurtlar memleketin korunması konusunda önemli bir işleve sahip olur.⁵⁶⁶ Bu kısma yapılan başka bir ekte ise her vatandaşın yurdu, halkı ve orduyu ilgilendiren haberlere değer vermesi ve duyulan haberlerin “yurt savunmasına yardımcı olabilecek gibi olanlarını” idarecilere haber vermesi beklenir.⁵⁶⁷

Son kısımda levazım konusu genel hatlarıyla işlenir. Kitabın arka kapağında ise “Resimli Ansiklopedik Neşriyat Serisi”nden bazı kitapların reklamı yapılır: Muharebe Gazları, Pilot Olmak İstiyorsan, Çanakkale Muharebeleri, İngilizlerin Gelibolu Seferinin Resmi Tarihi gibi.

⁵⁶³ Bilgesü, a.g.e., s. 12- 13.

⁵⁶⁴ a.g.e., s. 14- 15.

⁵⁶⁵ a.g.e., s. 42.

⁵⁶⁶ a.g.e., s. 19.

⁵⁶⁷ a.g.e., s. 37- 38.

2.4.4 Kızlar İçin Askerliğe Hazırlık Dersleri Kitapları (1941- 1942)

“Kızlar İçin” ibaresiyle basılan ilk askerlik dersi kitaplarından biri 1941 tarihinde Kurmay Önyüzbaşı Tahir Tipi tarafından yazılır. *Askerliğe Hazırlık I* adlı lise kitabında⁵⁶⁸ ilk göze çarpan husus konuların erkekler için yazılan kitaplara göre son derece seyreltilmiş olması ve kızların askerlik faaliyetlerini gösteren görsel kullanımının fazlalığıdır. Görsel kullanımı “Türk Gençliği Yurt Müdafaasına Nasıl Hazırlanıyor?” ve “Büyük Türk Ordusundan Bazı Parçalar” adı altında yapılan eklerde yapılır. Ayrıca konulara nispeten daha dar bir çerçeveden bakılır ve konu daha anlaşılır sözcüklerle anlatılır.

Ders kitabı kapsamında ordu kurumu, askerlik kanunu, askeri terbiye, silah bilgisi, topoğrafya, seferberlik, muharebe bilgisi ve harp tarihi genel başlıkları altında ele alınan konular olabildiğince genel ele alınır.

Tipi'nin *Askerliğe Hazırlık II*⁵⁶⁹ adlı ders kitabı da 1941 yılında çıkar. Birinci kitaptan farklı olarak burada hava kuvvetlerine ve paraşütçülük konularına değinilir. Buna ek olarak “Atış Nazariyatı” genel başlığı altında “mermi demeti, tehlikeli bölge, ateş tutmayan yer, mermi delme tesiri” konuları anlatılır. Yine bu kitapta “Muhabere” konusu vardır ve bu bölümde nasıl telefon kullanılacağı ve telgraf alınacağı gişe memurunun görevleriyle birlikte ele alınır.

Harp Tarihi bölümünde Balkan Harbi değişik bir yaklaşımla ele alınır. Buna göre, yalnız şan ve şeref dolu Türk tarihinin kahramanlıklarını ve zaferlerini okumak yeterli değildir. “Ara sıra uğranan mağlubiyetlerin” de tarihten ders çıkarılması için bilinmesi gerekir. Bu açıdan Balkan Harbi “şanlı tarihteki kara bir yaprak” halinde duran acılardan biri olarak ele alınır ve “ibret verme” amacıyla Türk kızlarına anlatılır.⁵⁷⁰

Metin ilerledikçe askerlik dersi alan Türk kızlarına verilen mesajlar belirginleşir:

⁵⁶⁸ Tahir Tipi, *Askerliğe Hazırlık I Kızlar İçin Lise Kitapları*, Maarif Matbaası, İstanbul, 1941.

⁵⁶⁹ Tahir Tipi, *Askerliğe Hazırlık II Kızlar İçin Lise Kitapları*, Maarif Matbaası, İstanbul, 1941.

⁵⁷⁰ Tipi, a.g.e., s. 83.

“... Fakat Er geç Türk ulusu aklını başına almış ve öldürülmüşken yeniden diriltmiştir. İşte bu dirilmeyi yaratan da senin baban, annen, ağabeylerin ve kardeşlerindir. Senin damarlarındaki kan da yine o kandır.”⁵⁷¹

Balkan yenilgisinin sebepleri anlatırken daha çok orduya ve idareye yöneltilen eleştiriler görülür. Özellikle de ordunun barış zamanında savaşa hazır olmaması yenilgi sebebi olarak öne sürülür.⁵⁷²

Konunun sonunda ise ordunun imajı adeta küllerinden doğar:

“Bu kadar zayıf olan ordudan düşmanlar yine çok korkuyorlardı. Bu korkuyu onların yüreklerine salan da (Türk ulusu) kelimesi idi. Çünkü Türk Ordusunun Balkanlarda tam beş asırlık büyük bir tarihi vardı.”⁵⁷³

Kitabın sonunda ise bizi, erkekler için yazılan Askerliğe Hazırlık ders kitaplarından tanıdık bir intikam sözü karşılar:

“Bütün Türk halkı perişan oldu. Bulgarlar Edirne’yi zaptettikten sonra Türk halkı ile askerini Tunca üzerinde (Saray içi) denilen bir adaya doldurarak açlık, sefalet ve hastalıktan öldürdüler. Şerefini bilen mert ve yeğit Türk ulusu ve onun bilgili ve yurt aşığı cesur çocuğu! Bu hesabın görülmesi de sana düşecektir.

Hazır ol!...”⁵⁷⁴

Tahir Tipi ders kitapları serisinin üçüncü ve son kitabı da *Askerliğe Hazırlık III* tür.⁵⁷⁵ Bu kitapta filonun havada ve denizde ifade ettiği anlam, askerlik kanunu, alev makineleri, zehirli gazlar, krokiler, rapor yazdırma ve alma, evrak kaydı, daktilo, pasif korunma, bir insanın gizlenmesi gibi diğer iki ders kitabından daha farklı konular ele alınır.

Üçüncü kitabın sonunda “Ey Şerefli Türk Kızı” başlıklı bir yazı kaleme alınır. Yazının başlangıcında, Harp Tarihi kısmında ele alınan Büyük Harble ilgili

⁵⁷¹ a.g.e., s. 84.

⁵⁷² a.g.e., s. 87.

⁵⁷³ a.g.e., s. 87.

⁵⁷⁴ a.g.e., -.

⁵⁷⁵ Tahir Tipi, *Askerliğe Hazırlık III Kızlar İçin Lise Kitapları*, Maarif Matbaası, İstanbul, 1941.

yorumlar bulunur. Türk'ün yüreğindeki yurt sevgisinin ölümsüzlüğüne yapılan vurgudan sonra doğrudan Türk kızına verilen mesajlar tekrar başlar:

“... Cephedeki askere cephane taşıyan nice Fatmaların elleri ve ayakları soğuktan dondu. Gün oldu ki erkeklerin yerinde Türk kadınları da ellerinde balta ve satırla savaştılar. Bu suretle Türkün namusunu kurtardılar. Sen de o ananın kızıydın. Yurdun korunması için Türk ordusu sınırlarda nöbet bekliyor. Fakat icap ettiği zaman bu yurt senden de vazife istiyecektir. O mukaddes gün geldiği zaman yurduna canını ve kanını seve seve vermeğe hazır mısın?...

Sana saldıracak yabancı canavarlara ne yolda karşı koyacağını biliyor musun?...”⁵⁷⁶

Metin sorduğu soruların cevabını yine kendisi verir ve dersi alan Türk kızlarına “bunu sen göstereceksin” diyerek cesaret verir. Yurdun kendi kızlarına güvendiği belirtilir ve kızlardan da Türklüğün onlara verdiği asil kana güvenmeleri, çalışmaları ve bunlarla övünmeleri öğütlenir.

2.4.5 Kızlar İçin Askerliğe Hazırlık Dersleri Ortaokul Kitapları (1941-1942)

1941 yılında kızlar için çıkan bir başka Askerliğe Hazırlık ders kitabı ortaokullarda okutulmak üzere basılır ve Kurmay Binbaşı Recai Ökten imzası taşır.⁵⁷⁷ Kitabın içindekiler kısmında sıralanan konuların tamamı diğer ortaokul kitaplarıyla aynı olmakla birlikte “Sıhhiye Hizmetleri, Muhaberecilik ve İstihbarat” konuları alt başlıklarla biraz daha zenginleştirilir. Kitabın girişinde ise “Genç Öğrencilere” hitaben bir yazı bulunur. Söz konusu giriş yazısında memleket savunmasında her gencin yapması gereken görevler olduğu ve muharebelerin değişimi gereği sadece orduyla değil milyonlarca nüfusla savaşma zorunluluğu anlatılır. Cephe ve cephe gerisi diye bir ayrım kalmadığına göre “henüz vakit varken” herkesin bu iş için hazırlanan talim ve terbiyeyi görmesi halinde zorluklar yenilir ve savaşı hazır olan millet kazanır.

⁵⁷⁶ Tipi, a.g.e., s. -.

⁵⁷⁷ Recai Ökten, *Askerliğe Hazırlık II Kızlar İçin Ortaokul Kitapları*, Maarif Matbaası, Ankara, 1941.

Metne göre, bunu yerine getirmek şerefli bir ödevdir ve herkes gücünün yettiğince bu görevi yerine getirmek için çalışırsa “vatan tehlikeden kurtulur.”

Bu girişten sonra kız öğrencilere İstiklal Harbi konusunda malumat verilir ve bu harpteki sivil ve kadın desteğinin altı çizilir. Memleketin talim ve terbiyesi yüksek, teçhizatı mükemmel bir orduya sahip olması dışında “ordu bilgisine hakkiyle vakıf, icabında ona yardımını uzatacak, gücünün kabiliyetinin yeteri derecede işler görecektir” Türk kadınına da ihtiyaç duyduğu belirtilir. Yurtdışında da işlerin böyle yürüdüğü hatırlatılır. Son olarak kızlardan bir istekte bulunulur:

“... Bu kıymeti takdir eden genç kızların memlekete bağlılıklarını ve onun müdafaasında yapacakları büyük hizmetleri düşünerek yalnız bu kitapta olanla değil, bulabildikleri bütün eserlere müracaatla askeri malumatlarını artırmaları ve kendilerini vatan müdafaası için çok iyi olarak hazırlanmış bulunmaları bir vatan borcudur.”⁵⁷⁸

Binbaşı Ökten’in diğer bir ders kitabı 1942 yılında Genelkurmay Başkanlığınca açılan bir müsabaka sonunda seçilir.⁵⁷⁹ Yine kitabın girişindeki yazıda topyekûn harp anlayışına ve bu yeni savaş türünde kadınlara düşen ödevlere değinilir.

Ordu kurumu, askerlik kanunu, askeri terbiye (itaat, disiplin, arkadaşlık, üste karşı saygı ve selamlama, bayrak ve sancak), silah bilgisi, topoğrafya, seferberlik havadan korunma, levazım ve harp tarihi genel konuları işlenir.

Konu anlatımı sırasında, harbin zorunluluğu ve savaşmanın “ezeli bir kanun” oluşu daha önce diğer ders kitaplarda karşılaşılmamış bir örnekle açıklanır:

“... Bazı kardeşlerin bile başlarında kendilerini idare eden ve daima evlerinde müsevati arıyan bir ana ve babaları olduğu halde kavgaları eksik olmaz. Şu

⁵⁷⁸ Ökten, a.g.e., s. 7- 8.

⁵⁷⁹ Recai Ökten, **Askerliğe Hazırlık I Kızlar İçin Ortaokul Kitapları**, Maarif Matbaası, İstanbul, 1942.

halde yabancı bir ırktan ayrı dil konuşan iki millet arasında devamlı bir barışa imkân var mıdır?”⁵⁸⁰

Harbin gerekçesi açıklandıktan sonra kız öğrencilere” mademki harb zaruridir” diye başlayan öğüt cümleleri kurulur. Daima güçlü bir orduya sahip olmanın zorunluluğunun altı çizilir.

“Askerlik Kanunu Nedir?” konusunun sonunda yine yazarın kızlara özel düştüğü notu buluruz:

“... Kitabın başında da yazıldığı gibi memleketin iş görecektir insanlara çok ihtiyacı vardır ve bunların adedi, ne kadar fazla olursa olsun görülecek işlerin çokluğuna nazaran yine azdır. Çünkü muharebe artık milyonluk orduların başaracağı ve her vatandaşın istisnasız iştirak edeceği bir vazife olmuştur.”⁵⁸¹

Kitapta her konu içinde özellikle vurgulanan topyekûn harp anlayışına ve getirdiği değişimlere burada da vurgu yapıldığı görülür.

Harp Tarihi başlığında İstiklal Harbi işlenir. Diğer ders kitaplarıyla paralel giden anlatımlardan farklı olarak, bu ders kitabında Kütahya- Eskişehir Muharebesi askeri bir başarısızlık olarak ele alınmadığı gibi bu muharebeyi zaferle sonuçlanan Sakarya Muharebesi’ne doğrudan bağlayıp tek bir konu haline getirerek başarısızlığı yok sayma ya da en azından vurgulamama eğilimi göze çarpar. Ayrıca Türk ordusunun başarı sebepleri sıralanırken “kadın, erkek, büyük, küçük hiç kimse bu şerefli döğüşten kaçmadığı için” ve “cephelerde kadınlar, gerilerde çocuklar birer karaman gibi hizmet ettikleri” için savaşın kazanıldığına dikkat çekilir.⁵⁸²

Erkekler için yazılan Askerliğe Hazırlık ders kitaplarıyla karşılaştırıldığında kızlar için yazılan bu kitabın çok az sayıda askeri terim ve karmaşık ifade içerdiği görülür. Anlatım yalın, anlaşılır ve yer yer öyküseldir. Verilmek istenen mesajlar açıkça belirtilir. Kızların neden askeri eğitim alması gerektiği yeri geldikçe tekrarlanır. Buna ek olarak, erkekler için yazılan kitapların aksine kızlar için yazılan kitaplarda detaylı haritalara, şemalara ve tablolara

⁵⁸⁰ Ökten, a.g.e., s. 2.

⁵⁸¹ a.g.e., s. 10.

⁵⁸² a.g.e., s. 58- 59.

rastlamayız. Örneğin, Ökten'in bu kitabında sadece Büyük Taarruz'un nasıl başladığına dair bir kroki ile Başkomutanlık Meydan Muharebesi'nde yapılan kuşatmanın basit bir şeması ek olarak vardır.

1942 yılı Askerliğe Hazırlık dersleri kitaplarının kızlar için olanlarında Binbaşı Necati Sayın imzası görülür. İnceleme kapsamına alınan *Askerliğe Hazırlık Dersleri II* ders kitabında⁵⁸³ ele alınan konularda genel anlamda bir farklılık olmasa da bu kitapta sır ve vatana ihanet konularının daha geniş bir çerçevede işlendiği ve üzerinde özellikle durulduğu anlaşılır. Vatan haini tanımı örneklerle anlaşılır hale getirilerek yapılır. Sırların daima çalınma tehlikesi içinde olduğu defalarca hatırlatılır ve bir de çözüm sunulur:

“Mademki sırrımız daima çalınmak tehlikesindedir. O halde devlet işlerinde veya herhangi bir surette işitmek ve görmek suretiyle bir sır elde edildikten sonra fena bir fikirle olmasa dahi bunu ifşa etmemeliyiz. Mezar yapıp gömmeliyiz.”⁵⁸⁴

Bu konunun sonunda Japonlar, harp hareketlerinde sır saklamasını çok iyi bilmeleriyle övülür ve Japonların, Fatih Sultan Mehmed'in “iş başında bulunanlar için en büyük meziyet sır saklamak ve sürattir” sözünü aynen uyguladığı belirtilir.

Sır saklamanın önemine bir de Atatürk'ten örnek verilir:

“Anadolu İstiklal Harbimizin son ve kati devresinde Afyon Karahisar taarruzunun ne zaman ve nasıl yapılacağı, son ana kadar hemen hiç kimse tarafından bilinmiyordu. Başkomutan (ATATÜRK)ün bu fevkalade önemli kararı, taarruz anına kadar bir sır olarak saklandı ve taarruz başladıktan sonra da harekâtın büyük bir süratle yürütülmesine çalışması ne kadar takdir edilse azdır.”⁵⁸⁵

⁵⁸³ Necati Sayın, *Askerliğe Hazırlık Dersleri II Kızlar İçin*, Maarif Matbaası, İstanbul, 1942.

⁵⁸⁴ Sayın, a.g.e., s. 8.

⁵⁸⁵ a.g.e., s. 9.

2.5 Üniversite ve Yüksekokullarda Okuyan Kız Öğrenciler İçin Askerliğe Hazırlık Dersleri Kitabı (1943)

Binbaşı Necati Sayın 1943 yılında üniversitede ve yüksekokullarda okuyan kız öğrenciler için çıkardığı *Askerliğe Hazırlık Dersleri III* kitabında⁵⁸⁶, lise ve ortaokul ders kitaplarındaki gibi yorum ağırlıklı yazmamakla birlikte Harp Tarihi başlığını oldukça geniş tutar. İlk konuda “Niğbolu Meydan Muharebesi”ni ele alan yazar “iki taraf ordularının hazırlığı ve toplanişı, yürüyüşü, muharebe meydanında aldıkları muharebe durumu, muharebenin oluşu (birinci safha ve ikinci safha) alt başlıklarını askeri yönden çok anlaşılır biçimde değerlendirir. Daha sonra İstiklal Harbi, Birinci İnönü Muharebesi ve Çerkez Ethem İsyanı, İkinci İnönü Muharebesi, Kütahya- Eskişehir ve Sakarya Meydan Muharebeleri’ne tek tek değinir. Bunların dışında sabotaj, askeri terbiye, silah bilgisi, Türk tayareleri, harita, seferberlik, yığınak, örtme ve sevkulceyş konularını anlatır. Erkekler için yazılan ders kitaplarında askeri ve teknik detaylara boğulan bu başlıklar Sayın’ın kitabında genel ve olabildiğince açık anlatılır.

2.5.1 Kız Okurların “İsteği” Üzerine Basılan Bir Ders Kitabı: *Suel (Askeri) Pratik Topoğrafya* (1943)

Ders kitabı analizleri kapsamında ele alınacak son ders kitabı *Suel (Askeri) Pratik Topoğrafya*’dır. İstanbul Üniversitesi Talim Alayı askerlik dersleri notları adıyla basılan bu kitabın önemli bir özelliği vardır. Ders kitabı erkek okurlara özel ders notları olarak basılmasına rağmen “kız okurların sürekli isteği üzerine” kız ve erkek okurların okuyabileceği şekilde yeniden basılır.⁵⁸⁷ Ders kitabının, yüksek ehliyet askerlik derslerinin müfredat programına göre hazırlandığı özellikle belirtilir.

Kitabın geneli topyekûn harp anlayışı çerçevesine yerleştirilir. Topoğrafyanın askerlikteki önemi de ilgili çerçeve içerisinde açıklanır. Buna göre önceki

⁵⁸⁶ Necati Sayın, *Askerliğe Hazırlık Dersleri III Kızlar İçin Üniversite ve Yüksekokullar*, Maarif Matbaası, İstanbul, 1943.

⁵⁸⁷ Asım Eren ve Talat Özdoğan, *Yüksek Ehliyet Kız ve Erkek Okurlar İçin Suel (Askeri) Pratik Topoğrafya, İstanbul Üniversitesi Talim Alayı Askerlik Dersleri Notları*, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul, 1943, . 1.

savaşlarda topoğrafyaya fazla önem verilmezdi çünkü ateşli silahlar kısa menzilli ve yavaş ateşliydi, muharebe düzeni çok yavaş ve sıkı. Ancak yeni savaş anlayışıyla birlikte mevcudu milyonlara varan ve bilimin gelişmesiyle yeni yeni silahlar edinen orduların toplanma ve yürüyüş için yollardan, demiryollarından yararlanmaya mecbur olması; konak, keşif, emniyet hizmetlerinde ve muharebede arazinin kazandığı değer askeri topoğrafyanın önemini artırır.

Ders kitabı Türkiye'nin derli toplu ilk suel topoğrafya kitabı olma iddiasındadır ve yeni ders kitaplarının da yazılacağı yazarlar tarafından haber verilir. Kitaplarının sadece askeri alanda değil sivil hayatta da işe yarar olduğunu belirtirler.

Hat makyası, geometrik mikras, orion, Bezard pusulası, kürvimetre, plan müşiri, tesviye münhanisi gibi karmaşık konulardan yön bulma, harita okuma, arazide hedef bulma, manzara krokisi, keşifler gibi alışıldık konulara kadar geniş bir bilgi skalasını kapsayan kitapta bilgiler çok detaylı verilir. Ancak kolay anlaşılması için anlatılan konular görsellerle sık sık desteklenir. Görseller ise en basit kullanımlardan en zor konulara kadar özenle çizilir.

Türkiye'de kadın ve erkeğin birlikte ürettiği, askeri eğitimini birlikte aldığı ve birlikte "ulusun özü ve şanı" sayıldığı bir anlayışta ve dönüşümde kızlar için okutulan Askerliğe Hazırlık ders kitaplarının şekil ve içerik bakımından geniş bir özeti bu şekildedir.

2.6 Ulusun Kimlik İnşasında Kadının Militarizasyonu

Yeni dünya düzenini beraberinde getiren topyekûn savaş anlayışı ile birlikte bir bütün olarak toplum ve dünyanın siyasal durumu kadının askeri eylemlere katılımı konusundaki bakış açısını değiştirir.

Öncelikle erkeklerin modernite içinde tanımlanmasında fiziksel şiddet ve güç kullanabilme yeteneği daha az önemli hale geldi. Bu nedenle bir bütün olarak toplum bir kahraman tanımlaması yapmak için daha az fiziksel güç kullanımını şart koşar oldu. Bu şartlarda maskülenlik tanımı da değişti. Kadınlara daha çok

“eş” gibi davranılmaya başlandı ve daha az “evdeki köle” olarak algılanmaya başladılar. Bu paylaşımcı birliktelik modeli kadınların güç kullanımına katılımını daha akılcı bir hale getirdi.⁵⁸⁸ Oysa bundan önce kadınların milli güvenlikteki rolü çok basitti: kadınlar, milleti korumakla görevli askerlerin yeniden üretiminden sorumluydu.⁵⁸⁹

Kadın yaşamı algısının askeri anlamdaki dönüşümü kendisini ilk olarak askeri hemşirelik mesleğinde gösterir. Savaşlarda hemşirelik yapan kadın zihinlerde çoğu kez aynı biçimde uyanır: cesur ama ölçülü bir kadın imgesi. Cephedeki bu kadın hiçbir erkeğin karısı değildir; diğerleri tarafından seks objesi ya da acınacak bir kurban olarak da görülmez. O, erkekler arasında görevini yerine getiren öncü bir kadındır. Askeri hemşirelik büyük orana geleneksel kadınlık mefhumunu destekler veya bu mefhumu ters düşmez. Böylece kadın yaşamının militarizasyonunun gerektiğinde savaşmayı da içeren ilk katmanı meşru kılınmış olur.⁵⁹⁰

Diğer taraftan yetkililerin “birinci sınıf yurttaşlık için” askerlik vazifesi verdikleri erkeklerin anneleri olan kadınların, etken olmasa da edilgen desteğini kazanmak ve sürdürmek zorundadır. Bu aşamada ikinci katmanı annelerin ve annelik fikrinin kendisinin militarize edilmesi oluşturur. Yani “bir şekilde” kadınları etken ya da edilgen biçimde bünyesine dahil eden ordunun her nasılsa erkeklere seslenen bir topluluk olarak kalmasına çalışılır. Bunun için de yine kadınların yardımı alınır. Çünkü “birinci sınıf yurttaşlık” kazanımı yönünde bu adımı atan kadınlar inandıkları ve erkek evlatlarını inandırmak istedikleri konuda ilerlemek için devletin en militarize alanlarında çalışmaya “gönüllü” olurlar. Bu yolla tamamen militarize olmuş anneler devletin, kendi kadın yurttaşlarını ulusun gelecekteki güvenliği uğruna daha fazla çocuk sahibi olmaları için zorlamasını makul bulurlar. Bu anne tipi oğullarına annelik etmeyi, kızlarına annelik etmekten farklı bulur. Devletin gözünde iyi bir anne

⁵⁸⁸ Ruth H Howes ve Michael R Stevenson, **Women and The Use of Military Force**, Lynne Rienner Publishers, Boulder, 1993, s. 214- 215.

⁵⁸⁹ Setenay Yağanoğlu, **Secularization, Militarization and Gender in Turkey**, Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, Ankara, 2006, s. 121.

⁵⁹⁰ Cynthia Enloe, **Manevralar, Kadın Yaşamının Militarize Edilmesine Yönelik Uluslararası Politikalar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 350.

olmakla, ulusun bir yurttaşı olarak kendi statüsünü sağlamlaştırmaya katkısı olduğunu düşünür. “Yurtsever anne” tanımlamasını sorgulamadan kabul eder. Oğlunun zorunlu askerlik hizmeti emrine yanıt vermesi yönünde kendi isteksizliğini dile getirirse oğlunu “eksiksiz erkeklığe ulaşma yolundaki mücadelesinden” saptıracağına inanır. Oğlunun askerlik hizmeti yaparak sorumluluk sahibi bir yetişkine dönüşmesini umut eder. Askerdeki oğluna güven veren mektuplar yazarak ve ona yemek paketleri göndererek moralini yüksek tutmayı anneliğin bir uzantısı olarak görür. Oğlunun askeri üniformalı fotoğrafını başkalarının özel ilgisine layık bir simge olarak görerek evinde gururla sergiler. Oğlu askerden yaralı ya da hasta olarak dönerse ona sonsuz teselli verir ve bakım sağlar. Dahası eğer bu annenin oğlu askerden dönmeden ölürse, ona oğlunun ölümü hakkında bilgi veren orduya güvenir ve kendisine yapılan açıklamaları inandırıcı bulur.⁵⁹¹ Ve ilginçtir ki bu anneler bu özelliklerin tamamını taşısalarda bile yine de kendilerini devlet tarafından militarize edilmiş olarak görmezler.⁵⁹² İnsan gücü stratejistlerinin asker kadınlardan daha çok “oğul annesi olan kadınların” üzerinde kafa yorması bundandır. Oğulların askerlik çağrılarına istekle yanıt vermeleri için anne mitlerinin yıpranmamış olması şarttır. Çünkü “demilitarize olmuş bir oğlan çocuğu”⁵⁹³ asla layıkıyla birinci sınıf yurttaş olamaz.

Yurttaşlığın ordu hizmetiyle kaynaştırılmasıyla elde edilen bu başarı yirminci yüzyılın birçok kadın hakları savunucusunu “devletin ordusuna hizmet etme hakkı” için mücadeleye sevk etti. Yiğit bir erkeğin “yurttaş zırhına” bürünebilmesi ve devletin ordusuna hizmet ederek toplumda ayrıcalıklı bir yer kazanması kadınlara bu konuda daha fazla istek kazandıracaktı.

Ayşe Gül Altınay’a göre Türk erkeklerinin kimlik inşasının en önemli pratiklerinden birisi askerliktir. Her ne kadar Türk Anayasası 72. Maddesinde bu zorunluluğu “her Türkün hakkı ve ödevi” olarak tanımlasa da yalnızca

⁵⁹¹ Enloe, a.g.e., s. 237- 239.

⁵⁹² a.g.e., s. 411- 412.

⁵⁹³ a.g.e., s. 422- 423.

erkekler askerlik yapabildiğinden kadınlar ordu- milletın resmi bir parçası olamazlar.⁵⁹⁴

1937 yılından itibaren Türk kadınları “Asker Olmak İstiyoruz” nidalarıyla ayağa kalksalar da ancak Askerliğe Hazırlık derslerini, yaz kamplarını ve 1954 yılında Harp Okulu’na girebilme haklarını elde edebildiler.

1980’lerin ortalarında ise Türk Silahlı Kuvvetleri az sayıda kadının gönüllü olarak askere yazılmasına izin verdi. Türkiye’deki yetkililer, NATO’daki meslektaşlarına tam bir sayı vermekten kaçınsa da askere alınan kadınların azlığı koyulan şartlara bakılarak tahmin edilebilir durumdaydı: kadınlar sadece subay olarak askere alınabilirdi ve sadece üniversite eğitimi almış kadınlar başvuru yapabiliirdi. Daha sonra kadınları sınırlayan bu şartlarda “gevşetmeye” gidileceğinin güvencesini veren Türkiye bundan sonra “ilke olarak” kadınları erbaş statüsünde orduya kabul edecekti. Bu uygulamaya gidilmesinin sebebi, NATO’nun militarize modernliği üye devletlerin “en azından sembolik sayıda kadının üniformalı hizmetlere verilmesi” üzerinden tanımlamaya başlamasıyla ilgiliydi. Türkiye tam anlamıyla modern bir orduya sahip olduğunu kanıtlamak için tamamen erkeklerden oluşan bir ordu fikrinde ısrarcı olmamak zorundaydı.⁵⁹⁵

Bazı ülkelerde yaşanan deneyimler kadınların militarizasyonu ile özgürleşmeleri arasındaki çizginin fazlasıyla incelmesine yol açar. Bu ülkelerden biri de Türkiye’dir.

2.6.1 Cumhuriyet’in “Yeni” Kadını

Pek çok resmi metinde Türk kadınından “fedakâr anne, sadık eş ve bazen de savaşı” olarak bahsedilir. Ordu- millet anlayışına bu yollarla dâhil edilen kadınlar arasında savaşı olanlara Halide Edip ve Sabiha Gökçen örnekleri verilirken, cephe gerisindeki kadın kahramanları da “Anadolu Kadını” temsil

⁵⁹⁴ a.g.e., s. 424.

⁵⁹⁵ a.g.e., s. 425- 426.

eder. Ayrıca kadınların “gerektiğinde” savaştıkları ya da savaşabilecekleri söylemi, kadınların da askerlik yapması konusuna yeni bir boyut kazandırır.⁵⁹⁶

Aslında kahraman Türk kadını imgesinin doğuşu Milli Mücadele ile olmamıştır. Kırım Harbi’nden itibaren Türk kadınları cesaretleriyle ve kahramanlıklarıyla anılmaya başlarlar. Bu kadınlar sırtlarında sadece cephaneye değil şehir kadınlarının da yükünü taşımışlardır. Hatta bir görüşe göre Namık Kemal’e *Vatan Yahut Silistre*’yi⁵⁹⁷ yazdıran hayal gücü değil yaşadığı gerçeklerdir.⁵⁹⁸ Anadolu kadınları yurtseverliğin cinsiyeti olmadığını ispatıdır. Hatta Osmanlı Devleti’nin Trablusgarp Savaşı’na hızla sürüklendiği 1911 yılında çıkan *Kadınlar Dünyası* dergisinde kadının vatan hizmeti konusuna değinildiği görülür. Her ne kadar kadınların asker olabileceğine dair açık ifadeler yoksa da kadının eğitilerek erkeğe yardımcı ve destek olmasının sağlanmasından bahsedilir; kadınlara vatan hizmeti için yapılacak işlerin gösterilmesi istenir.⁵⁹⁹ O şartlarda kadınların “cahil kalmak istemiyoruz, vatan için bir şeyler yapmak istiyoruz” sesleri bile önemli bir atılım sayılırdı. Tarih, Türk kadınına Cumhuriyete ve yeniden doğuşa hazırlıyordu. Cumhuriyet’in

⁵⁹⁶ Ayşe Gül Altınay, a.g.e., s. 149.

⁵⁹⁷ Silistre bugünkü Bulgaristan’da Tuna Irmağı’nın kıyısında bir kenttir. 1388 senesinde Türkler aracılığıyla fethedilen Silistre, 1853 – 1856 Kırım Savaşı sırasında birçok kalabalık bir Rus ordusu aracılığıyla kuşatılmış, Musa Hulusi Paşa kumandanlığındaki Türk kuvvetleri kırk gün süresince kaleyi kahramanca savunurlar. Kitapta, asıl verilmek istenen vatan sevgisidir. Bunun yanında Silistre Kalesi’ne yardıma koşan gönüllüler ve bunlardan İslam Bey ile Zekiye’nin aşkı da anlatılmaktadır. İslam Bey gönüllü olarak orduya gideceğinden dolayı uzaktan sevmekte olduğu Zekiye ile vedalaşmak üzere onun odasına girer. Zekiye’ye beslediği sevgiyi anlatır. Kız da ona karşı kayıtsız olmadığı buna benzer, onun arkasından o da adam elbisesi giyerek gönüllüler takımına karışır, Silistre’ye civarında gider. Silistre’de kuşatma altında kalırlar. Benzer zamanda İslam Bey yaralanır. Ona Âdem ismini almış kalan Zekiye bakar. Yara almış olduğu takdirde İslam yakınında Abdullah Çavuş ve Zekiye ile düşman cephanesini ateşlemek üzere giderler. Dönüşlerinde düşman kuşatmayı kaldırıp çekilmiş durumda bulurlar. Kumandan Sıtkı Bey de Zekiye’nin vaktiyle bir namus meselesinde itaatsizlik ettiği amaçlı keçe külâh edilmiş olduğundan asıl adı kalan Ahmet’i değiştirip Sıtkı’yı faydalanarak tekrardan askerlikte rütbesi kazanmış kalan babası çıkar. İslam ile Zekiye’nin düğünleri kazanılan savaşın mutluluğuyla beraber yapılır. (özet www.bilgicik.com ‘dan alıntıdır)

⁵⁹⁸ Meral Altındağ, *Osmanlı’da Kadın*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1994, s. 208- 209.

⁵⁹⁹ *Kadınlar Dünyası 1.- 50. Sayılar (Yeni Harflerle)*, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, İstanbul, 2009, s. 432.

İlanı ise hem kadına yüklenen yeni imaj hem de verilen haklar anlamında her şeyi hızlandırır.⁶⁰⁰

Erken Cumhuriyet’le birlikte alacağı eğitim sayesinde kadın kendini farklı formatlarda algılamaya başlar ve toplumun dönüştürülmesinde de etkili olacak güce ulaşır.⁶⁰¹

Kadınlar Cumhuriyet yönetiminin ulus projesine erkeklerden farklı biçimlerde dâhil edilirler. Her devlette olduğu gibi genç Türkiye’de de milliyetçi söylem üzerine “toplumsal cinsiyet rejimi” kurulur. Söz konusu rejim kendisini hem yeni kimlikler lehine geleneksel bağlantıları dönüştürüp eritecek modern bir proje, hem de ortak toplumsal geçmişin derinliklerinden gelen saf kültürel değerlerin dirilmesi olarak sunar.⁶⁰²

Milliyetçi kadın prototipinin milliyetçilik içindeki payı düşünüldüğünden daha karmaşık olabilir. Milliyetçi hareketler kadınları, toplum yaşamına farklı şekillerde ama daha fazla katılmaya davet ederler: “ulusal” aktörler, anneler, eğitimciler, işçiler hatta savaşçılar gibi. Ancak bunu yaparken aynı zamanda kültürel olarak “kabul edilebilir” kadın davranışlarının sınırlarını çizerler. Böylece kadınlar kendi çıkarlarını “milliyetçi söylem tarafından belirlenen terimler çerçevesinde” ifade etmeye zorlanmış olurlar.⁶⁰³

Söz konusu çerçevenin çizilmesine edebiyat da yardım eder. Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın *Kadınlar Erkekleşince*’indeki Nebahat’i, *Tebessüm-i Elem*’deki sözcüsü, *Cadı* adlı romanındaki Şükriye Hanım, *Metres*’teki Saffet Hanım, *Mutallaka*’daki gelin ve *İffet*’deki genç kız okuyucuya daima aynı mesajları verir: kadının eğitilmesi, kendini erkeklerle eşit olarak ifade etmesi ve yeni çağa uyumlu olması şarttır.⁶⁰⁴

⁶⁰⁰ “Liseli Gençlerin Gözüyle Cumhuriyetimiz” Yerel Tarih Yarışması Ulusal ve Özel Jüri Ödülü Alan Çalışmalar, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1999, s. 64- 65.

⁶⁰¹ Yıldız Ramazanoğlu (ed.), *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Kadının Tarihi Dönüşümü*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2000, s. 76.

⁶⁰² Deniz Kandiyoti, *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*, Metis Yayınları, İstanbul, 2007, s. 165- 166.

⁶⁰³ Kandiyoti, a.g.e., s. 169.

⁶⁰⁴ Emel Doğramacı, *Türkiye’de Kadının Dünü ve Bugünü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1997, s. 38- 49.

Aynı çerçevenin bir ucunu da bizzat Cumhuriyet modeli milliyetçi kadın imajını taşıyan Halide Edip Adivar çizmeye başlar. Kurtuluş Mücadelesi'nin önemli ve parlak simgelerinden birisi olarak ortaya çıkan Adivar'a göre, kadın kendisinin her bakımdan erkeklerin eşiti olduğuna inanmalıdır. Zaten devir öyle değişmiştir ki kadın ya da erkek –hiç fark etmez- yaşayabilmek için üzerine bir sorumluluk almak zorundadır. Halide Edip ne tamamen kadınların ne de tamamen erkeklerin hâkimiyetindeki bir dünyayı ister. Her iki cinsin de kendi kabiliyetleri doğrultusunda rolleri olduğuna inanır.⁶⁰⁵

Adivar, eserlerinin neredeyse tamamında döneminin İstanbul kadınının durumunu yansıtır: sosyal, kültürel ve politik yönlerden kısıtlanmış, erkeklere kıyasla daha aşağı bir statüde, bütün amacı mevki sahibi zengin bir erkekle evlenip çocuk yetiştirmek, piyano çalmak, eş dost ziyaret etmek olan bir kadın. Anlatılan kadınlar “toplumu kemiren sosyal hastalıklardan” habersiz “zavallı yaratıklar”dır. Ancak Halide Edip'in kadınları bu kadarla sınırlı değildir, o, bu “zavallı” kadın tipinin karşısına çalışkanlığı ve milli şuuru ile bir amaç uğruna parasını ve hayatını feda edebilen Türk kadınını çıkarır. Yazarın eserlerinde bu kadın tipi sevecendir, şefkatlidir, anlayışlıdır ve kişisel iletişimde insan sevgisine büyük önem verir. Halide Edip'in romanları içinde bulunduğu devrin hemen hemen tüm özelliklerini yansıtmaları bakımından önemlidir. Ulusun tarihinde ilk kez erkekler ve kadınlar ulusal konularda birlikte yol alırlar.⁶⁰⁶ Onun eserlerindeki kadın kahramanlar vatan aşkıyla doludur. Bu güçlü kadın karakterler sayılan tüm diğer özellikleriyle birlikte Adivar'ın eserlerinde yaşarlar: *Yeni Turan* ve *Türkün Ateşle İmtihanı* ülkücü, milliyetçi, güçlü kişilikli ve bilgili kadınları en belirgin şekilde içinde barındırır.⁶⁰⁷ Halide Edip eserlerinde yarattığı kadın kahramanların, modernleşme sürecindeki gerçek kadınların yaşadıkları çatışmalara, iç çelişiklere ve gerilimlere bir uzlaşma getirmesini amaçlar.⁶⁰⁸

⁶⁰⁵ Doğramacı, a.g.e., s. 55.

⁶⁰⁶ Ayşegül Yaraman, **Bir Demokrasi Tartışması Türkiye'de Kadınların Siyasal Temsili (1935- 1999)**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1999, s. 44- 45.

⁶⁰⁷ Doğramacı, a.g.e., s. 55- 67.

⁶⁰⁸ **Türkiye'de Bilim ve Kadın, “Türkiye'de Bilim ve Kadın” Çalıştayı Bildirileri 18- 19 Ekim 2007**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2007, s. 40.

Türkiye Cumhuriyeti'nin “yeni kadını” sadece toplumsal dönüşümde değil rejimin simgeleştirilmesinde de önemli roller üstlenir:

“Törenlerde şortla gösteri yapar, okul ya da asker üniformasıyla bayrak taşır, balolarda Batı modasına uygun gece elbiseleriyle dans eder... güvenilir evlat olarak erkeklerin yerini alır (Öyle ki Atatürk, erkek çocukların tercih edildiği ataerkil bir toplumda kız çocuklarını evlat edinir.)⁶⁰⁹

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde yaşayan kadın, tek cepheli bir kadın değildir. Hem iş hayatında hem de cemiyet hayatında tam manasıyla kendisini gösterir. Cumhuriyet kadını bir fikir kadınıdır. Ama fikir mücadelelerinde olduğu kadar; edebiyat hareketlerinde, sporda, ev kadınlığında, annelikte ve zevcelikte “mükemmel”dir.⁶¹⁰

2.6.2 Erkek Cinsiyetine “Bürünmüş” Kadınlar

Kemalizmi eleştiren ve Türk kadın devrimi sonunda dişilikleri unutturulmuş “aseksüel” kadınların ortaya çıktığını savunan⁶¹¹ feminist yazar Deniz Kandiyoti, Türk kadınlarının kamu yaşamına girişlerinin “cinsiyetsiz bir kimliğe” hatta bir ölçüde “erkek kimliğine” bürünmekle meşrulaştığını öne sürer. Cinsiyet temelinde ayrılmış ve erkek şerefine büyük oranda kadın davranışlarına bağlı olduğu bir toplumda, kadınların kamu yaşamına katılmalarının yolu saygınlıklarını korumaktan ve erkeklere kendilerini cinsel obje olarak sunmama yönünde verdikleri kuvvetli işaretlerden geçiyordu. Yazara göre, geçmişin “peçeli” kadının yerini “koyu renkli kostüm giyen, kısa saçlı ve makyajsız” kadın, kimliğine yeni sınırlar çizen davranış kurallarını benimseyerek alır. Bu bir yandan yeni kadın tipinin kendini çalışma hayatına adadığını ve süslenmeye ayıracak vakti olmadığını, hem de güçlü bir sembolik zırh taşıdığını gösteriyordu.⁶¹² Savaş sona erdiğinde kadın savaşçıların “erkek mitlerinde” kendilerine yer açmasının tek yolu sosyal hayattaki konumlarını genişletmek olabilirdi. Belli tanımlara ve kısıtlamalara uymadıkları takdirde

⁶⁰⁹ Kandiyoti, a.g.e., s. 192- 194.

⁶¹⁰ Hülya Demir, **İslamcı Kadının Aynadaki Sureti**, Sel Yayınları, İstanbul, 1999, s. 186.

⁶¹¹ Necla Arat, **Aydınlanmanın Kadınları**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 1999, s. 296.

⁶¹² Kandiyoti, 196.

kendilerine sadece mitolojide yer bulabilecek olan bu kadınların “unutulup gitmeleri” kaçınılmaz olurdu.⁶¹³

Cumhuriyetle birlikte Atatürk önderliğinde Türk kadınına “yeni bir ufuk” açıldığı doğrudur.⁶¹⁴ Ancak Türkiye’de kadının, siyasal haklarını “örgütlü bir mücadeleye girmeden” aldığı ve çağdaşlaşma ile laikliğin bir gereği olarak hukuken erkeklerle eşit konuma geldiği de hatırlanması gereken bir başka gerçektir.⁶¹⁵ Konuya eleştirel bakan bu görüşe göre, kadınlar ulus devletin inşası projesinde ulusçu ve modernleşme yanlısı önder kadrolar (erkekler) tarafından bir simge olarak kullanılırlar. Dolayısıyla nesne olmaktan çıkabilmiş sayılmazlar. İktidar sahibi erkekler kadının kimliğini kendi çıkarları ve ideolojik hegemonyaları doğrultusunda tanımlama ayrıcalığını kendilerinde görürler. Kamusal alanda bir anlamda cinsiyetsizleştirilen ve kontrollü olarak özgürleştirilen kadınlardan, diğer taraftan ailenin ve toplumun “anası” olmaya devam etmeleri de beklenir:

“Cumhuriyetin “pek de yeni olmayan” erkeğinin imgelemindeki “yeni kadını”, “ailevi, içtimai, milli vazifelerini benimseyen ve başkaları için yaşayan” bir varlıktır.⁶¹⁶

Bu görüşe katılmayanlar ise Atatürk’ün kız çocuklarını ve kadınları “vatani yeniden yapılandırıcı güç” olarak gördüğü görüşünü benimserler:

“Biz bu intibahla çalışacak olursak artık o kara günlerin avdetine imkân kalmaz. Milletimiz bu ziyanı az zamanda telafi edecektir. Ve hatta etmiş gibidir. (mektepe çocuklarına işaretle) kalbimize ümit veren şu karşımdaki hanımlar ve binlerden fazla ahalimiz, ordularımızı bunlar temin edecekler... (Mustafa Kemal, 1923)”⁶¹⁷

⁶¹³ Sharon Macdonald ve Pat Holden, **Images of Women in Peace and War, Cross Cultural and Historical Perspectives**, Macmillan Education, Great Britain, 1987, s. 6.

⁶¹⁴ **Türkiye’de Kadın Hakları, Sorunları ve Çözüm Yolları (02- 03 Aralık 2009)**, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı ile TC Yeditepe Üniversitesi Yakın Dönem Tarih Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2009, s. 102.

⁶¹⁵ Bihterin Vural (ed.), **İnsan Hakları Hukuku ve Kadın (2 Mayıs 2003)**, Türkiye’de Kadın Sorunları Paneli (14 Mart 2002), İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul, 2003, s. 152.

⁶¹⁶ Ayşe Hacimirzaoğlu (ed.), **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 1- 3.

⁶¹⁷ Helvacıoğlu, a.g.e., s. 88.

Hangi görüş doğru kabul edilirse edilsin ortada değişmeyen bir durum vardır. Cumhuriyet Dönemi Türk kadınının toplumsal konumu Osmanlı- Müslüman-Anadolu kadınına göre iyidir ama alegorik olarak, Hitit öncesi Anadolu kadınının konumundan kötüdür:

“Hitit öncesi Anadolu kadını, hiç değilse, nötron bombasının ve topyekûn yok edici bir nükleer savaşın tehdidi altında değildi!”⁶¹⁸

2.7 Askerliğe Hazırlık Derslerine Takviye Uygulamalar: Yurt Müdafaasında Türk Gençliği

Erken Cumhuriyet Dönemi otoritelerinin en fazla üzerinde durdukları konu gençliktir. Çünkü en verimli çağ gençlik çağıdır. Bedenin ve aklın en faal olduğu, hareket ve heyecanın en çok görüldüğü, bilginin en çok toplandığı; “kalemin de, silahın da elde en sıkı tutulduğu dönem bu dönemdir. Ayrıca beden terbiyesi ve sporun cesaret ve çabuk karar verme gibi bir savaşta son derece önemli olan kabiliyetleri geliştirdiği düşüncesiyle bedensel faaliyetlere ayrıca önem verildi. Çünkü çelik vücutlardan oluşmuş bir ordunun saflarına kafaca olduğu kadar beden de hazır olacak gençlere ihtiyaç vardı.

Mustafa Kemal Atatürk, 18 Mart 1923’te Tarsus Gençlik Yurdu’nda yaptığı konuşmada dönemin gençlik üzerindeki düşüncelerini şu sözleriyle destekler:

“Muhterem gençler, hayat mücadeleden ibarettir. Bundan dolayı hayatta yalnız iki şey vardır: galip olmak, mağlup olmak. Size, Türk gençliğine terk ve tevdi ettiğimiz vedia-ı vicdaniyye yalnız ve daima galip olmaktır ve eminim daima galip olacaksınız...”⁶¹⁹

*Yurt Müdafaasında Türk Gençliği*⁶²⁰ kitabının yazarı Kadri Yaman⁶²¹ Cumhuriyet rejiminin gençlerden fikren ve beden de beklediklerini ve bu beklentileri karşılamanın yollarını uzun uzun yazar. Yaman’a göre, Türk gençliği okullarda ve her türlü kültür ocağında “kafaca ve beden de”

⁶¹⁸ Aytunç Altındal, **Türkiye’de Kadın**, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 2004, s. 169.

⁶¹⁹ Azmi Süslü, “Atatürk ve Gençlik”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün/ Bugün/ Yarın**, Sayı 12, Şubat 1986, s. 13.

⁶²⁰ Kadri Yaman, **Yurt Müdafaasında Türk Gençliği**, Devlet Basımevi, İstanbul, 1938.

⁶²¹ Aynı zamanda dönemin Kültür Bakanlığı Milli Seferberlik Direktörüdür.

olgunlaşarak milletini ve yurdunu medeni kabiliyetin üzerine çıkaracaktı. İşte bu gençleri geleceğin değerli elemanları olarak yetiştirmek milli ve önemli bir ödevdi:

“Büyük Türk inkılâbının temiz kucağında doğan, Kemalizmin kuvvetli ışıkları içinde gelişmekte olan Türk gençliğinin Atatürk rejimine içten bağlı bir varlık olarak yaşatılması, inkılâpları nesillere geçirecek bir kabiliyette bulundurulması milli davalarımızın başındadır...”⁶²²

Bu milli davayı yürütecek kadroların, Türk gençliğinde ordu saflarına severek koşturarak bir karakter ve ruh yaratmak ve onları askerlik hizmeti için bedenlen ve ruhen yetiştirirken bu sevginin hiçbir şekilde sarsılmamasına özen göstermeleri gerekirdi. Yurt savunmasının temeli buydu. Gençlerin ruhen ve bedenlen küçük yaşlarda ordu hayatına alıştırmaları bir zorunluluktur. Çünkü gençliğin iki yaş evresi önemliydi: kültür (eğitim) çağı ve askerlik çağı. Bu iki dönem birbirinden ayrı ve farklı görünse de aslında aynı amaca hizmet ederler, biri diğeri tamamlar.⁶²³

Anlaşıldığı üzere gençliği “ruhen ve bedenlen küçük yaşlarda orduya hazırlama” fikrinin temeli, modern anlamda beden terbiyesi ve sporun askeri hazırlık sürecinin bir parçası olarak kurgulanmasından gelir. Ondokuzuncu yüzyılın başlarında ortaya çıkan bu yenilik, monarşilerin hem politik hem de askeri anlamda çökmeye başlamasıyla ve ulus- devlet anlayışının oluşmasıyla orduda ve savaşlarda büyük değişiklikleri beraberinde getirir. Beden terbiyesi ve spor, kamu sağlığı ve kolektif hijyen politikalarıyla birleşir. “Becerikli, üretken, sağlıklı ve uysal vatandaşların yetiştirilmesi tüm ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de iki savaş arası dönemde kendisine fiziki bir kültür alanı bulur.”⁶²⁴

2.7.1 Ordu Milleti Yeniden Yorumlamak

Beden terbiyesinden ve spordan beklenen faydanın giderek gençleri kafa ve beden olarak savaşa hazırlamak fikrine kayması savaşın anlamı, kapsamı ve

⁶²² Yaman, a.g.e., 1- 2.

⁶²³ a.g.e., s. 38- 40.

⁶²⁴ Yiğit Akın, **Gürbüz ve Yavuz Evlatlar, Erken Cumhuriyette Beden Terbiyesi ve Spor**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 126.

uygulamasında radikal bir dönüşüm sağlar. Savaşlar artık iki ordu arasında yapılan bir mücadele olmaktan çıkar; savaşan milletlerin bütün fiziki ve moral kapasitelerini kapsayan bir mücadeleye dönüşür. “*Millet-i Müselleha*” kavramını gündemden düşürmeyen bu anlayış değişikliği “topyekûn savaş ve seferberlik” gibi askeri terminolojiye ait kavramların giderek sosyal mühendislik ve toplumla ilişkilendirilmesinin yolunu açar. Ayrıca askerlik vazifesi yeni silahlar, yeni ekipmanlar, değişen savaş taktikleri gibi nedenlerde daha karmaşık hale gelir. Askeri sistemlerin izole yapısı kırılır. Ordu, sosyal ve ekonomik değişkenlere tabi tutulmaya başlar. Bu değişiklikler çelişkili bir durumu ortaya çıkarır: bir yandan iktisadi hayata daha fazla insan gücü yetiştirmek için askerlik süresinin kısalması gerekir, diğer yandan savaşların karmaşıklaşması ve daha zor hale gelmesi özellikle sıradan askerlerin daha yoğun ve nitelikli bir eğitimden geçmelerini zorunlu kılar. Siyasiler ve askerler bu soruna şu çözümü getirdiler: gençlik, askere alınmadan önce temel askerlik bilgilerini edinecekti. Bu sayede gençler, temel askeri eğitimi alarak orduya katılacakları için askerlik süresinden tasarruf edilecekti ve “ölmenin ve öldürmenin mantığını” erkenden kavrayacakları için daha nitelikli askerler olarak yetiştirilebileceklerdi. Bu amaçla eğitim sistemine “Askerliğe Hazırlık Dersleri” dâhil edilir. Türkiye, iki savaş arası dönemde potansiyel bir savaş tehlikesi karşısında “mevcut bütün insan kaynağını, mümkün olan en ekonomik yolla” eğitmenin çözümüne böyle ulaşır. Askerlik dersleri 1926 yılından itibaren liselerle öğretmen okullarının son iki sınıfında uygulanmaya başlar. Askerliğe hazırlık derslerini alan öğrenciler yılsonunda on beş günlük bir kampa tabi tutulurlar. 1935 yılından sonra İcra Vekilleri Heyeti, resmi ve özel bütün ortaokullarda, bütün lise ve öğretmen okullarında, liselerin muadili olan birinci derecedeki ihtisas okullarının her sınıfına devam eden öğrencilerin haftada ikişer saat Askerliğe Hazırlık Dersleri almasını mecburi hale getirir. Ayrıca üniversitelerde ve yüksek okullarda yılda 180 saat Askerlik dersi mükellefiyeti vardır.⁶²⁵ Yılsonunda on beş günlük kampa katılmak da bu

⁶²⁵ **Ek 14:** MEB ile Genelkurmay Başkanlığı Temsilcilerinden Oluşan Bir Kurul Tarafından Hazırlanan Askerliğe Hazırlık Dersleri Yönetmeliğinin Yürürlüğe Konulması

mükellefiyet kapsamındadır. Bu kamplar öğrenciye talim yaptırır ve kışla hayatını tanınmasını sağlar. Her türlü askeri teçhizatla ve elbiseyle donatılan ve manga, takım ve bölüklere ayrılan öğrencilere yazın ve kışın oluşabilecek doğal iklim koşullarıyla mücadele etmenin yolları da öğretilir. Kampta öğretilen konular yıl içinde ders kitaplarında işlenen konuların uygulamaları ve her türlü silahla atış çalışmalarıdır. Buna ek olarak öğrenciler 25- 30 kilometrelik yürüyüşler yapar; devriye, nöbet, gözcü keşif kolu hizmetleri ve hayvan bakımı hakkındaki bilgileri de alırlardı. Söz konusu kampların geliştirilmesi ve öğretmenle öğrencileri arasındaki askeri koordinasyonun sağlanması amacıyla Maarif Vekâleti, 1937 yılında 3235 numaralı kanun uyarınca kendi bünyesinde bir “Seferberlik Direktörlüğü” kurar. Okulların seferberlik işleriyle ilgilenilmesi, hava ve gaz taarruzlarına karşı korunma tedbirlerinin öğretilmesi işleri için de bu kurum görevlendirilir.⁶²⁶

Dönemin bakış açısı gereği genel eğitim usulleri milleti savaş kavramından ve askerliğe hazırlık çalışmalarından soğutulmaması üzerine inşa edilir. Bu amaç sadece ders kitapları aracılığıyla hayata geçirilmez. Askerlik alanında uzman kişilerin yazdığı kitapların, öğrencileri askerlik eğitime hazırlayan kadrolar tarafında okunması sıklıkla tavsiye edilir. Söz konusu rehber kitaplardan birisi, “memleketin hiçbir ferdine uyuşturucu bir sulh severlik aşılmasına müsaade edilmemeli” görüşünü savunan İstihkâm Müfettişi Tümgeneral Remzi Yiğitgüden’e aittir.⁶²⁷ Tümgenerale göre Büyük Harp’ten alınan tecrübelerle şekillenen dünyada en fazla önem verilmesi gereken kuruluşların başında “gençlik teşkilatları”⁶²⁸ gelir.

⁶²⁶ Akın, a.g.e., s. 139- 145.

⁶²⁷ Remzi Yiğitgüden, **Askerlik Psikolojisi**, Genelkurmay Matbaası, Ankara, 1941, s. 101.

⁶²⁸ Gençlik Teşkilatları ve Genç Dernekleri hakkında dönemin kitaplarında bir karışıklık göze çarpar. Askerliğe Hazırlık Dersi uygulamalarının yurtdışında da yapıldığını ispat etmek isteyen yazarlar genelde gençlik teşkilatlarını iddialarına ispat olarak gösterirler ancak bu doğru bir bilgi değildir. Askerlik kampları ve gençlik teşkilleri iç içe geçmiş gibi görünse de farklı oluşumlardır ve birbirleriyle karıştırılmamalıdır ya da birbirinin yerine kullanılmamalıdır. Çalışmamızın Askerliğe Hazırlık Dersleri başlığında Askerlik kamplarına değinilirken, bu kısımda Gençlik Teşkilleri üzerinde durulacaktır. Gençlik Teşkilleri genel olarak spor ve beden terbiyesi yoluyla askerlik eğitime katkıda bulunmayı sağlarken; askerlik derslerinin kamplarında yıl içinde derslerde görülen teorik bilgiler pratiğe dökülerek askeri eğitim yapılır. Okurken bu ayrımı göz önünde tutmak faydalı olabilir.

2.7.2 Genç Dernekleri ve Gençlik Teşkilatı

Erken Cumhuriyet Dönemi yıllarında her zaman gündemde olan “Türkiye Genç Dernekleri/ Gençlik Teşkilatı” Askerliğe Hazırlık dersleri sonrasında kamplarda eğitilen gençleri değil, okuldışı gençliği bünyesinde toplamayı hedefler. Bu bağlamda bazı kaynaklarda “ismen” birbirlerinin yerine kullanılan kamplar ve teşkiller birbiriyle karıştırılmamalıdır. Türkiye’de Gençlik Teşkilatı’nın ya da Genç Dernekleri’nin (diğer adıyla Güçlü Dernekleri) farklı bir oluşum olduğunu ispat eden en önemli belge Başbakanlık Arşivi’nde bulunan 2 Nisan 1924 tarihli layihadır. Bu belge kapatılan Genç Dernekleri’nin Kemalist hükümet tarafından yeniden açılmasına ilişkin görüşleri içerir.⁶²⁹ *Genç Dernekleri Teşkilatına Dair Kanun Layihası* başlığını taşıyan belgeden anlaşıldığı kadarıyla, “izciliği de kapsayan şümulü bir gençlik teşkilatı projesi” Maarif Vekâleti, Müdafaa-i Milliye Vekaleti, Erkan-ı Harbiye ve Dahiliye Vekaleti tarafından uzun süre tahkik edilir ve son haline getirilir.⁶³⁰

Bu derneklerin kökü Osmanlı Devleti’ne uzanır ve bu dönemde Genç Derneklerinden anlaşılan temel “izcilik” faaliyetleridir. Ancak 15 Haziran 1914 tarihinde izciliği kendi amaçlarının gerçekleşmesi bakımından yeterli bulmayan Harbiye Nezareti yayınladığı bir talimatla “izciliği tamamlayan” yeni bir teşkilat kurar: Osmanlı Güç Dernekleri. Bu dernekler ve buna bağlanan izcilik dernekleri askerliğe hazırlık mahiyetindedir. Resmi okullar, müesseseler, medreseler için mecburi; özel okullar, ekalliyet okulları⁶³¹ ve halk teşekkülleri için seçmelidir. Teşkilatın tarihine bakıldığında ise karşımıza tanıdık bir isim çıkar:

⁶²⁹ Birinci Dünya Savaşı’nın kaybedilmesiyle Osmanlı Dönemi’nde dağılan gençlik teşkilleri, bu kez Erken Cumhuriyet Dönemi’nde 1924 yılında “Türkiye Genç Dernekleri” projesi olarak ortaya atılır. Bugün tam olarak bilinmeyen sebeplerden dolayı proje hayata geçirilemez. Projenin kâğıt üstünde kalmasının sebebi olarak ortaya atılan bir iddiaya göre o sırada Türk eğitim sisteminin reformu için Türkiye’de bulunan ünlü pedagog John Dewey’in para- militer örgütlenmeye soğuk bakması yüzündendir. Dewey’e göre öğrencilerin sağlığı ve vücutlarının düzgün gelişmesi bakımından okullarda askeri eğitimin mahzurları vardır. Eğer bu konuda ısrarlı olunursa askeri talimlerden daha etkili metotlar bulunabilirdi. Daha fazla bilgi için bakınız: *John J. McDermott, The Philosophy of John Dewey, University of Chicago Press, Chicago, 1981.*

⁶³⁰ Akın, a.g.e., s. 145- 146.

⁶³¹ Soy, din ve dil bakımından azınlık niteliği gösteren herhangi bir topluluğun çocuklarına öğrenim sağlayan ve özel yasayla açılmış okullar, azınlık okulları.

“1915- 1916 yıllarında üç aylık bir zaman içinde, Harbiye Nezareti Osmanlı Genç Dernekleri Müfettişi Umumisi Miralay Mustafa Kemal’dir.”⁶³²

Genç Dernekleri Müfettişi olan Mustafa Kemal bu görevi sayesinde spor ve gençlik kavramının tam içindedir. Ona göre, hangi milletin sportmen olduğu ancak harp meydanlarında anlaşılabilirdi. Türklerin bedeni de ruhu kadar sağlam olmalıdır.

Bu konularda yaptığı çalışmaları ve yazdığı raporu Harbiye Nezareti’ne verir. Bu rapor Harbiye Nezareti tarafından ilgiyle karşılanır ve çok kısa zamanda hazırlanan “Genç Dernekleri Teşkili Hakkında Kanunu Muvakkat ve Talimatnamesi” 4 Nisan 1916 günü yürürlüğe konur. 11 maddeden oluşan bu kanun ile 12- 17 yaş arasındaki gençler için “Gürbüz Derneği”, 17 yaşından büyük olanlar için de “Dinç Derneği” kurulmasını öngörüyordu.⁶³³

Kanuna bakıldığında Gençlik Teşkilleri’nin dünyadaki örneklerinin incelenmesiyle raporun oluşturulduğu anlaşılır. Gençliği bir teşkilata bağlayarak ordu çağından önce askerlik hizmetleri için hazırlayan ülkeler ve teşkilatları şunlardır:

- Rusya: 14 yaşındaki gençleri ordudaki hizmete hazırlamak üzere *osawiakhim* adı verilen cemiyetlerde nişancılık, tayyarecilik, denizcilik, süvarilik ve kimya harbi eğitimi verilir. Eğitimler oyun şeklindedir. Ayrıca hem teşkilat içine hem de köylere dağıtılmış radyolar aracılığıyla bütün Ruslara vatani şarkılar, milli dans havaları, hitabeler ve konferanslar dinletilerek ülke içinde ulusalcılığın yayılmasına ve vatandaşlara sadakat duygusunun verilmesine çalışılır. Bunun dışında 19- 20 yaş aralığındaki gençler askerlik ve politika konularındaki bilgilerini genişletmek üzere 240 saatlik bir kursa da tabi tutulurlar.

- İtalya: burada çocuklara 8 yaşlarına kadar *dişi kurt okullarında* hazırlık niteliğinde bilgiler verilir. *Balila* devresine giren 8- 14 yaş aralığındaki çocukların fikren ve bedenen gelişmesine çalışılır. 12 yaşına gelen çocuk *izci balila*’dır. 12 yaşından sonra ise eline bir tüfek

⁶³² Haluk San, **Belgeleri ile Türk Spor Tarihinde Atatürk**, Türk Spor Vakfı Yayınları, İstanbul, 1981, s. 37- 39.

⁶³³ San, a.g.e., s. 40- 41.

verilir ve çocuk *silahlı balıla* olur. 14- 18 yaşındakilere *avant gardiste* unvanı verilir. Bu gruptakiler askeri talimlerin ilk safhalarını tamamen görürler ve eğitimlerde spora daha fazla yer verilir. İtalya’da bu çocukların sayısı bir milyonu bulur. Bundan sonra 18 yaşına giren her genç *faşist gençlik cemiyetine* kaydolur. Bu yaştan sonraki gençler ise eğitimlerinin derecelerine göre *genç muharıpler birliğine* ya da *üniversite milistlerinin* birliklerine ait askeri hazırlık zümrelerine yazılırlar. İtalyan Gençlik Teşkilatında genç kızların yetiştirilmesi de erkeklerin yetiştirilmesiyle birlikte ve aynı teşkilatın içinde takip olunur. Genç kızların talim ve terbiyesinde takip olunan esaslar şunlardır: beden terbiyesi, ev idaresi, çocuk bakımı, daktilo, steno⁶³⁴, fotoğrafçılık, dikiş ve hastabakıcılık gibi sanatlar öğretilir.

- Almanya: *Hitler Gençliği, İş Hizmetleri* gibi teşekküller gençliği askerliğe ve harp hizmetine alıştırır ve yetiştirir. İstisnasız küçük büyük her okulda Askerliğe Hazırlık tedrisatı mecburidir ve okullardaki uygulamalara çok önem verilir. Üniversitelerde Askeri Bilimler kürsüleri açılır. Almanlar bu teşkilatlar “kutsal” gözüyle bakarlar. Çocukların her şeyden önce bedenlerinin gelişmesine çalışılır. Bu arada çocuklara topluca vatani şarkılar söyleterek, askeri marşlarla yürüyüşler, geçiş resimleri ve merasim duruşları yaptırılarak harp heyecanı uyandırılır. Alman çocuklarının askerliğe hazırlıkta öğrendikleri tüm konular Türkiye’deki derslerle ve talimle aynıdır. Gençler düzenli aralıklarla kamplara da çıkarılırlar. Tıpkı Türkiye’de olduğu gibi Almanya’da da kamplardan başarıyla mezun olamayanlara ve ehliyetname alamayanlara bazı yaptırımlar uygulanır; örneğin, hizmet ve memuriyet verilmez.⁶³⁵

- Macaristan: Macar gençliğini ordu kuruluşlarına uygun bir şekilde organize ederek başlarına general ve subaylardan seçilen şefler atanır.

⁶³⁴ Sözcüklerin konuşma hızıyla kâğıda geçirilmesinin gerektiği durumlarda “işaret yazısı” da denen steno kullanılır. Steno; harf, sözcük ve terimleri özel işaret ve çizgilerden yararlanarak daha hızlı yazma yöntemidir.

⁶³⁵ Yiğitgüden, a.g.e., s. 104- 107.

Macar gençlik teşkilatının özünü *levanteler* meydana getirir. Ayrıca izcili teşkilatı vardır. Bütün Macar gençlik örgütü *Beden Terbiyesi Meclisi* adı verilen bir merkezden idare edilir. *Levanteler* haftanın her Pazar günü iki saat, mevcut programlarına göre teorik ve pratik beden terbiyesi, spor ve Askerliğe Hazırlık dersleriyle meşgul olurlar. Her yıl kampa çıkarlar. Yaşları büyük gençler ordu silahlarıyla ve tıpkı ordu gibi talim ve terbiye görürler.

- Romanya: Romen gençlik teşkilatına *straja tarii* denir. *Memleket muhafazası* anlamına gelir. Gençliğe; milli ve dini geleneklere saygıyı ve vatanperverlik duygusunu kuvvetlendirmeye, memleketin nizamlarına ve kanunlarına dair hislerin aşılmasını amaçlar. Daha çok ordunun emir ve etkisi altındadır. Bu nedenle otoriter ve disiplinli çalışma tarzı baskındır. Teşkilatın faaliyetleri sık sık gazetelerde, sinema aktüaliteleri arasında reklam edilir ve büyük fotoğrafçılar teşkilat faaliyetlerine ait fotoğraf karelerini vitrinlerde sergilerler.⁶³⁶

- Yugoslavya: Yugoslav gençliği, savaş sonunda kurulan *Sokol Teşkilatı*'na bağlıdır. Bu teşkilatın amacı, milletin beden, seciye ve moral değerlerini terbiye etmektir. Beden terbiyesi üniversiteler dışındaki bütün okullardaki erkek ve kız öğrenciler için ve okul dışındaki yirmi yaşına kadar olan gençler için zorunludur. Özel okullarda da kural böyledir. Harbiye Nazırı, kursları bitirenlere askerlik konusunda bazı imtiyazlar tanır. Okul dışında yaz ve kış sporları, izcilik, turizm ve atletizm yaptırılır. Tatil zamanlarında da bedava ve çok ucuz bir ücretle öğrencinin dağ ve denizlerden istifadesine çalışılır.⁶³⁷

Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde de beden terbiyesi ile Askerliğe Hazırlık derslerinin farklı uygulamalarla iç içe geçtiği görülür: Türk Kuşu Teşkilatı, Beden Eğitimi dersleri, izcilik faaliyetleri, spor kulüpleri, atletizm

⁶³⁶ Yaman, a.g.e., s. 94- 98.

⁶³⁷ a.g.e., s. 102.

müsabakaları, at yarışları, pehlivan güreşleri gibi.⁶³⁸ Nitekim Cumhuriyet'in ilanından önceki günlerde bile spor konusunu önemle ele alınan konulardan birisi olarak hükümet programlarında yer aldığı görülür. 18 Ağustos 1923 tarihli hükümet programında, çeşitli bilim dallarıyla vatandaşların bedensel ve düşünsel yeteneklerinin geliştirilmesi amacıyla bir Beden Eğitimi Yüksek Okulu açılacağı; izcilik konusuna da özellikle önem verileceği açıkça belirtilir.⁶³⁹

2.8 Kızılay Gençlik Kurumu'nun "Gençliği"

21 Şubat 1933 yılında kurulan Kızılay Gençlik Kurumu da gençlerin "sağlam bünyeli, sağlam karakterli, bilgili ve terbiyeli" yetişmesi amacına hizmet eder.⁶⁴⁰

İyi bir yurttaş olmak üzere kendisine karşı görevlerinden birisi de "vücudunu kuvvetlendirecek, güzelleştirecek, çevikleştirilecek hareketleri devamlı yapmak ve vücudunu işletmek"⁶⁴¹ olan Türk çocuklarının ve gençlerinin, Kızılay Gençlik Dernekleri'nde sağlıklı ve şuurlu bir yurttaş olarak yetiştirilmeleri için yapılan çalışmalar insani ve milli yardım terbiyesinin kökleşmesini hedefler. Bu gençlik teşkili kendisini "Halkçılık terbiyesi" vermek konusunda Cumhuriyet Halk Partisi'nin "vatan sevgisi ve şuuru içinde, çok samimi ve candan, mütevazı bir yardımcısı olarak görür. Kızılay Gençlik Dernekleri, gençliğin terbiyesini bir devlet işi olduğu kadar devlet içinde yürütülen bir iş olduğunu vurgulayarak kendisini, mecburi askerlik hizmetine hazırlanan yurt çocuklarının ilk askeri terbiyelerini almaları programının bir parçası ve tamamlayıcısı olarak tanımlar.⁶⁴²

⁶³⁸ Yiğitgüden, a.g.e., s. 109.

⁶³⁹ Cem Atabeyoğlu, "Cumhuriyet Döneminde Spor Politikası", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Türkiye'de Spor, Cumhuriyet Dönemi'nde Spor Politikası, İletişim Yayınları, Sayı 69, 28 Ocak 1985. s. 2187.

⁶⁴⁰ "Kızılay Gençlik Kurumu 25 Yaşında", **Genç Ay, Aylık Çocuk ve Gençlik Dergisi**, Sayı 33, Mart 1958, s. 1.

⁶⁴¹ Tezer Taşkıran, **Türk Ahlakının İlkeleri (Ortaokul Kitapları)**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1962, s. 5.

⁶⁴² B. T Şaman, **Türkiye Gençlik Kızılay Dernekleri Üzerinde Bir Konuşma**, Türkiye Gençlik Kurumu Neşriyatından, No: 2, Ankara, 1936, s. 24- 28.

Kızılay gençliğini kendilerine ait marşta “demirden bilekli ve altından yürekli” olarak betimleyen⁶⁴³ Kızılay Gençlik Müdürlüğü okullarla devamlı temas halindedir. Okul içi çalışmalarında “insani duygu, karşılıklı yardımlaşma, sevgi, kardeşlik, birlik ve beraberlik ruhunun pekleştirilmesini” kapsayan Kızılay prensiplerini gençlere aşlamayı hedefler. Gençlerin ruhen olduğu kadar bedenen de gelişip ailelerine ve millete yararlı olması hizmetini de üstlenen Kızılay Gençlik Teşkili, “Kızılay Sağlık ve Gençlik Kampları”nda yurdun çeşitli yerlerinden gelen gençleri birbiriyle kaynaştırmak, yalnız başına iş görme yeteneğini geliştirmek, ruhen ve bedenen gelişimlerini sağlamak amacıyla hizmet görür.⁶⁴⁴ Bu kamplar mali durumu tatil yapmaya elverişli olmayan ailelerin çalışkan ve zayıf bünyeli çocuklarına yöneliktir. Dağ ve deniz havası altında düzenlenen kamplarda katılımcı gençlerin beden gelişmelerini temin etmek amacıyla seçkin lider öğretmenler ve yetişkin Kızılaycılar gözetiminde iyi bir beslenme rejimi uygulanır ve öğrencilere resim, müzik, beden eğitimi ve folklor eğitimi verilir.⁶⁴⁵

2.8.1 Kızılay Gençlik Kampları

Kızılay Gençlik Kampları 12- 19 yaşlarında kız ve erkek gençler içindir. Kamplar ikişer devreden, her devre yirmi günden ve bir devre mevcudu elli gençten daha az olamaz. Sabit tesisli kamp yerlerinde devre mevcudu üç yüzü geçemez. Genel Merkez tarafından açılacak kamplara seçilecek gençler, şubelere ve müesseselere ayrılacak kontenjanlar dâhilinde yine Kızılay şube ve müesseseleri tarafından seçilir. Kamplara tercihen değişik çevrelerden gelen öğrenciler seçilir. Kampa katılacak gençlerin velileri, öğrencinin kampa katılmasına ve kamptaki faaliyetlere eşlik etmesine izni olduğuna dair yazılı bir belge verir. Öğrenciden, kampa katılmasına sağlık bakımından bir sakınca bulunmadığına dair doktor raporu istenir. Bünyeye zayıf, bakıma muhtaç, fakir ailelerin çocuklarından çalışkan ve iyi bir öğrenci olduklarına dair okul müdürlüklerinden alınacak belgelere sahip gençlerin seçimine öncelik verilir.

⁶⁴³ Seçil Karal ve Murat Uluğtekin, **Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a**, 2. Cilt, Türk Kızılayı, Ankara, 2001, s. 328.

⁶⁴⁴ Ek 11: Kızılay, *Genç Ay* Dergisi 17. Sayı Kapağı

⁶⁴⁵ **101 Soru Cevapta Kızılay**, Türk Kızılay Genel Merkezi, Ankara, 1976, s. 46- 48.

Okul dışı gençliği için ise Kızılay faaliyetlerinde başarı gösterdikleri tespit edilmiş ihtiyaç sahibi gençlere öncelik tanınır.⁶⁴⁶

07.00- 22.30 arasını kapsayan günlük kamp çalışması programının içerdiği konular şunlardır:

“Oyun, spor, yüzme, gezi, şarkı söylemek, enstrüman çalmak, dans, mahalli oyunlar, hikaye anlatmak, okumak, kukla veya Karagöz oynamak, eğlence tertip etmek, sinema, kamp lunaparkı yapmak, resim ve elişleri yapmak, umumi konuşmalar (sağlık ve gençleri koruma, vatandaşlık terbiyesi, tabiat bilgisi ve coğrafya), kamp ve gezi tekniği (harita okumak, arazide oryantasyon, çadır kurmak, yemek pişirmek), pratik sağlık bilgileri (ilkyardım, ev hasta bakıcılığı, kendi kendine masajı, yaralı taşıma, can kurtarma), günlük sorular üzerinde konuşma, kamp civarının sanat ve kültür bakımından tetkiki, geziler.”⁶⁴⁷

Ayrıca kamplarda daima çeşitli spor faaliyetleri ile meşgul olunmalıdır.⁶⁴⁸

Kamp törenleri arasında üzerinde durulacak en önemli tören bayrak törenidir. Bayrak törenine katılacak olanların kılık ve kıyafetleri düzgün, ciddi olmalıdır. Törende çocuklar gayet ciddi olmalı; sakız çiğnememeli, ellerinde bir şey bulunmamalı, sırtmamalı, sağa ve sola bakmamalı ve iyi bir esas vaziyeti almalıdır. İstiklal Marşı ise öğretmenlerden biri tarafından idare edilerek iyi söylenmelidir.⁶⁴⁹

2.8.2 İzcilik

Kızılay Gençlik Teşkili tarafından düzenlenen kamp türlerinden birisi de izci kamplarıdır:

⁶⁴⁶ Türkiye Kızılay Derneği Gençlik Etüd ve Sağlık Kampları Yönetmeliği, Modern Matbaa, Ankara, 1966, s. 3- 6.

⁶⁴⁷ Mehmet Arkan, **Tatil Kampları**, Kızılay Cemiyeti, Ankara, 1959, s. 51- 54.

⁶⁴⁸ Arkan, a.g.e., s. 55.

⁶⁴⁹ a.g.e., s. 61- 62.

“... Çanta omuzda, küçük gruplar halinde, kısa kısa mesafelerle dağa doğru çıkmak Toppfer’in⁶⁵⁰ tavsiye ve tarif ettiği şekilde zikzak yollar takip ederek ilerlemek, dağ tepelerinde kamplar kurmak çocuklar ve gençler için tatili geçirmek ve sağlık bakımından istifade etmek hususunda daha ziyade tavsiyeye değer. Böylelikle çocukların metaneti, cesareti ve teşebbüs kudreti tekemmül eder...”⁶⁵¹

Bu sözlerle tekniği ve faydası anlatılan izcilik kampinglerine çocuklarıyla birlikte gelemeyen anne babalardan, onları izcilik teşkilatına “emanet ederek” doğanın sağlığından ve neşesinden faydalanmalarına izin vermeleri beklenir.

Kızılay Gençlik Teşkilatı’nın desteğiyle okullarda kurulan izcilik kolları çocuklara Türk izcilerinin neler yaptığını ve nasıl özelliklere sahip olduklarını öğretir. Yurt Bilgisi derslerine de konu olan izcilerin⁶⁵² ilk işleri yurttta geziler yapmalarıdır. Gezi sırasında kurulan kamplarda talimlerini yapan izcilerin sağlam ve gülbüz olduğu vurgulanır. Ayrıca Türk izcisinin düşkünlere yardım etmeyi sevmesi, yalan söylememesi, büyüklerini sayması, ve hiçbir şeyden korkmaması sıklıkla tekrarlanan niteliklerdendir. İyi bir Türk izci kuvvetli ve ahlaklı “iyi bir insan” demektir. “Büyük ve asil bir milletin asil evladı” olan Türk gençleri zeki, disiplinli ve dayanıklı bir izciler topluluğudur ve dönemin yaygın algısına göre vatan, işte bu gençliğin omuzlarındadır.⁶⁵³

Kazım Karabekir de bu konuda aynı fikirdedir. Ona göre açık arazilerde yapılacak eğlenceli oyunlar, askerlik talimleri, engelleri aşma ve avcılık gibi çalışmalar çocuğun beden sağlığını sağlar. Böylece ülkenin çocukları daha askere gelmeden mükemmel bir sağlığa, usulü içinde uygulanan beden eğitimine ve askeri eğitimlerin tamamına kavuşmuş olur. Karabekir, 25 Şubat

⁶⁵⁰ Muhtemelen Töpffer kastedilmiş. Kendisi İsviçreli’dir ve öğrencileriyle birlikte Alpler’e tırmanabilen ikinci dağcıdır.

⁶⁵¹ M. C Duru, **Türkiye Kızılay Gençlik Kurumu, Gençler Tatilleri Nasıl Geçirmeli**, Kızılay Gençlik Kurumu Neşriyatı, No: IX, İstanbul, 1941, s. 13- 14.

⁶⁵² İzcilik konusu ilerleyen yıllarda önemini yitirir. Öyle ki yurdun dört bir yanından gelen izcilerin Ankara’daki Cumhuriyet Bayramı geçit törenine katılmaları geleneği bile unutulur. 1978 yılında ise izcilik okullardan kaldırılır. Türk izciliği Atatürk’ün emir ve direktifleriyle vücut bulan bir örgüt olarak doğar ve faaliyet gösterir. Atatürk’le birlikte “Keşşaflık” da izciliğe dâhil olur.

⁶⁵³ Bedia Ermat ve Kemal Ermat, **Yurt Bilgisi Dersleri V. Sınıf**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1945, s. 74.

1925 gibi spor politikalarının şekillenme evreleri bakımından erken sayılabilecek bir tarihte Meclis'te yaptığı konuşma sırasında diğer ülkelerdeki gençlik teşkilatının ve çocuklara beden eğitimi dersleriyle açık havada atış talimi yaptırılmasının gereğinden bahseder:

“Silahlı millet devrinin geldiğini artık kabul etmek gerekir... Bir millet eğer askerlik hizmetini bekleyerek kendi gençlerini, çocuklarını gerektiği gibi savunma gücüne hazırlayamazsa yalnız askerlik için ayırdığı kısa zamanda milletini, silahlı millet haline getiremez...her ülkenin çocukları daha askere gelmeden... doğru ateş edebiliyordu. Bilimsel olarak anlaşılmıştır ki, bir genç iyi ateş ederse, hedefini vurursa kendisine güveni artıyordu.”⁶⁵⁴

Karabekir, yaptığı bu tespitten sonra “ister kazma, ister silah sahibi olsun” hangi vasıtalarla ülkesi için çalışırsa çalışsın her gencin mutlaka silah atmasını da bilmesi gerektiğini bir eğitim politikası olarak savunur.

2.9 Devlet ve Spor

Devletin ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin toplumsal yaşamın bir bileşeni olarak sporu ele alma girişimleri 1930'larda başlar. Bunda Avrupa'da kurulması gündemde olan gençlik teşkilatlarının payı vardır. 1935'te toplanan Cumhuriyet Halk Partisi'nin Dördüncü Kurultayı'nda spor ve gençlik örgütü meselesi yeni parti programının en kapsamlı maddelerinden biri olarak ele alınır. Parti- devlet bütünleşmesine gidilen bu süreçte “daha merkezi, düzenli ve tek renkli” bir spor örgütlenmesinin yolu açılır. Programın 52. Maddesi Türk gençliğinin kendisini “temiz bir ahlak, yüksek bir yurt ve devrim aşkı içinde toplayacak ulusal bir örgüte bağlayacağını” tespit eder. Buna göre:

“Bütün Türk gençliğine şevk ve sıhhatlerini, nefse ve ulusa inançlarını besleyecek beden eğitimi verilecek ve gençlik, devrimi ve bütün erginlik şartları ile yurdu korumayı en üstün ödev tanıyan ve onları, bu ödev uğrunda bütün varlıklarını vermeye hazır tutan bir düşünüşle yetiştirecekti... Okullarda,

⁶⁵⁴Kazım Karabekir, , “*Öğretim ve Eğitim Meselemiz*”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün/Bugün/ Yarın*, Sayı 4, Haziran 1985, s. 27- 32.

devlet kurumlarında ve fabrikalarda bulunanlar, yaşlarına göre beden eğitimi ile uğraşmak yükümlülüğü altına alınacaktır.”⁶⁵⁵

Böylelikle spor işleri Cumhuriyet Halk Partisi'nin yönetimi altına girmiş oldu.

1938'de çıkarılan “Beden Terbiyesi Kanunu” ile gençlere “boş zamanlarında gençlik kulüplerine girme ve fiziki egzersizlere katılma yükümlülüğü gelir. Amaç gençleri bedenen terbiye etmek olduğu kadar toplumsal disiplini de sağlamaktır.

Aynı yıl kurulan Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü⁶⁵⁶ her ne kadar Atatürk'ün emriyle teşkilatlanmış olsa da işlemeye başlaması İnönü Devri'ne rastlar. Müdürlüğün başına eski bir asker olan Cemil Tahir Taner⁶⁵⁷ getirilir. General, Türk sporuna “askerce bir gözle” bakar. Her yaştan ve her mesleki gruptan vatandaşlar yurdun dört bir yanında *Beden Terbiyesi Mükellefleri* adı veren toplulukları oluştururlar. Semtlerde kurulan *Mükellef Bölükleri* stadyumlarda ve spor alanlarında toplanarak askeri talim esaslarına dayanan beden eğitimine tabi tutulurlar. Kısa bir süre sonra bu kişilere asker üniformalarını andıran elbiseler dikilir ve ellerine tahtadan yapılmış tüfekler verilir. Bu birlikler müesseselerde de oluşturulur. Resmi gazetede yayımlanan talimatnameye göre dikilen kıyafetler şöyle belirlenir:

“Spor Kıyafeti: atlet gömlek, siyah lastikli iç pantolondan ibarettir. Beyaz olan atlet gömleğinin sol tarafında kırmızı bir gençlik markası bulunacaktır. Bu alamet, şapkadaki kokardın aynı olacaktır.

Dış Kıyafet: Tayyarecilerin başlığını andıran haki renk şapka. Şapkanın önünde beyzi (oval) şekilde beyaz bir madenden yapılmış kabartma kokartı bulunacaktır. Etrafında ise ‘Yurdu korumaya daima hazırız’ ibaresi yazılı ve ortasında ayyıldızdan püskürtülmüş altı ok olacaktır...”

⁶⁵⁵ TÜSİAD Tarih (1839- 1939), Mikado Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 354.

⁶⁵⁶ Beden Terbiyesi Müdürlüğü kurulmadan önce Halkevleri gençleri sporla tanıştırma görevi üstlenirken sonraki dönemde faaliyetleri müdürlük tarafından devam ettirilir.

⁶⁵⁷ Hatırlanacaktır ki Cemil Tahir, çalışmamız sırasında analiz edilen Askerliğe Hazırlık dersleri kitaplarının birçoğunun yazarıdır.

Mevcutları ne olursa olsun müesseselerde çalışan tüm mükellefler bu kıyafetleri giymek zorundadır. Toplu yürüyüşlerde, talim ve tatbikatlarda ve milli bayram ve tatil günlerinde de ancak bu kıyafetlerle gezebilirler.

Bu mükellefler haftanın belirli günlerinde “kadın- erkek ayrımı olmaksızın” hep birlikte spor alanlarında talime tutulurlar ve kendilerine törenlerle flamalar verilir. Tüfikle ateş etme ve bomba atma talimlerine devam eden gruplar belli zaman aralıklarıyla teftişlere de tabi tutulurlar. Genel Müdür General Cemil Tahir Taner sürekli yurttta dolaşarak talimlerde, törenlerde ve teftişlerde hazır bulunur. Her ne kadar bu teşkil zamanla hızını yitirse de Taner’in müdürlük yaptığı dönemde (22 Ekim 1938- 22 Kasım 1945) varlığını ve uygulamalarını sürdürür.⁶⁵⁸

Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı da bu konuda Cumhuriyet Halk Partisi ile aynı fikirdedir; kurultay sonrası TBMM’ye gönderdiği nihai kararda spor faaliyetlerinin memleket için bir ırk meselesi olduğu ve gençliği askerliğe hazırlama işini üstlendiği dile getirilir. Cumhuriyet Halk Partisi’nin gençlik organizasyonundan sorumlu Rahmi Apak da Türk sporunun milli bir vazifeyle yüklü olduğuna katılır. Kısacası bütün Erken Cumhuriyet Dönemi’nin spor anlayışı “askerlik ve sporun birbirini tamamlayan iki cephe” olduğu üzerine kurulur.⁶⁵⁹ Bu iki cepheye destek veren bir başka kanal da Doktor Refik Saydam dönemi Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı olur. Saydam, Atatürk’ün “Cumhuriyet fikren, ilmen, bedenen kuvvetli ve yüksek seviyeli muhafızlar ister” ifadesini kendi görüşlerinin ve uyguladığı politikaların her parçasına yedirir. Bu durum Atatürk’ün de gözünden kaçmaz ve bakanlığın bu doğrultuda yürüttüğü çalışmalardan 1 Kasım 1934 tarihli konuşmasında övgüyle söz eder:

“Ulusun, ulus gençlerinin, çocuklarının sağlamlıkları, gürbüzlükleri, üzerine düştüğümüz çok gerekli bir dirilik işidir. Sağlık ve Sosyal Yardım

⁶⁵⁸ a.g.e., s. 2195.

⁶⁵⁹ Akın, a.g.e., s. 152- 153.

Bakanlığı'nın bu yönde bize kıvanç verecek yolda çalışmakta olduğunu görmekteyiz.”⁶⁶⁰

Atatürk'ün ölümünü takip eden günlerde dünyanın en ünlü Fransız günlük spor gazetelerinden biri olan *L'Auto* yayınladığı makalede Atatürk'ün spora verdiği önemden övgüyle söz eder:

“... Dünyada ilk defa beden eğitimini mecburi kılan devlet adamı o oldu. Yalnız kâğıt üzerinde ve nutuklarda değil, bunu bilfiil yerine getirdi. Stadyumlar ve çeşitli spor merkezleri tesis ettirdi. Halkevlerinin spor kollarını bizzat murakabe etti ve milletin mukadderatına hâkim olduğu günden itibaren Türkiye’de spor gittikçe artan bir önem ve değer kazandı...”⁶⁶¹

Bütün milleti ve Türk gençliğini spora ve beden terbiyesine alıştırmak ve bunların önemini vurgulamak üzere atılan adımlardan biri de 1938 yılında, Atatürk'ün Milli Mücadeleyi başlatmak üzere 19 Mayıs 1919’da Samsun’a ayak bastığı günün yıl dönümlerinin bayram olarak kutlanmasına karar verilmesidir. TBMM tarafından 20 Haziran 1938 günü 3466 sayılı kanunla kabul edilen kutlamalar uyarınca her yıl 19 Mayıs günü Türkiye’nin her yerinde beden eğitimi ve spor gösterileri yapılır.⁶⁶² Aynı kanunla “Dağ Başı Duman Almış” diye başlayan marşın da Gençlik ve Spor Bayramı’nın marşı olmasına karar verildi. Marşa ait bilgiler şu şekilde özetlenebilir:

“Şarkının Orijinal Adı: *Trallande Jamtor* (Türkçesi: *Trallalla Diyen Üç Kız*)

Bestecisi: Felix Körling, Besteyi İsveç’ten Getiren: Selim Sırrı Tarcan, Türkçe Güftesini Yazan: Ali Ulvi Elöve, Ufak Bir Değişiklikle Türkçe’ye Uyarlayan: Viyolonist Zeki Bey.

⁶⁶⁰ **Dr Refik Saydam 1881- 1942 Ölümünün 40. Yılı Anısına**, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Tanıtma ve İstatistik Birimi, Ankara, 1982, s. 142- 143.

⁶⁶¹ Cem Atabeyoğlu, **Atatürk ve Spor (Atatürk’ün Doğumunun 100. Yılı 1881- 1981)**, Hisarbank Kültür Yayınları, İstanbul, 1981, s. 93.

⁶⁶² Türkiye’de ilk beden eğitimi gösterisi 12 Mayıs 1916’da Erkek Öğretmen Okulu öğrencileri, Kadıköy İttihatspor çayırında (bugünkü Fenerbahçe Stadi’nin bulunduğu yer) yaptılar. Daha sonra Erkek Öğretmen Okulu öğrencileri her yıl –genellikle- Mayıs ayında bu gösterileri tekrarlamayı bir gelenek haline getirdiler. Jimnastik şenlikleri, mektebliler bayramı, idman bayramı ve jimnastik bayramı isimleriyle devam eden bu gösteriler zamanla bütün okullara yayıldı. Milli Eğitim Bakanlığı 1927 yılından sonra bu gösterilerin düzenlenmesini üzerine aldı. Nihayet 1938 yılında 19 Mayıs gününün Gençlik Ve Spor Bayramı olarak kanunlaştı.

Türkiye’de İlk Defa Okunduğu Yıl: 1916.

Atatürk’ün Marşı Yorumlaması: 20/ 21 Haziran 1936

Gençlik ve Spor Marşı Olarak Kabulü: 20 Haziran 1938.”⁶⁶³

Her rejim kendine layık bir vatandaş tipi belirler ve onu yaratır. Atatürk rejiminin ve inkılâbının vatandaşı sağlıklı ve güzel vücutlu, güçlü, asker ruhlu, milliyetçi, disiplinli, sadık, vatansever, sağlam düşünceli, cesur, hakkını ve fikrini her durumda savunan, neşeli ama aynı zamanda ciddi bir insandır. Beden terbiyesiyle ise hem bedenini, hem fikrini hem de ulusal ahlakını terbiye etmeyi amaçlar.

⁶⁶³ Hacı Angı, **Marşlarda- Türkülerde Atatürk (İlk- Orta- Öğretmen ve Askeri Okul Öğrencileri İçin)**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1975, s. 50.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. GEÇİŞ DÖNEMİ ASKERLİK DERSLERİ MİLLİ SAVUNMA BİLGİLERİ

3.1 Milli Savunma Bilgileri Dersleri

Kültürel ve toplumsal faktörler, politik kurumlar ve uluslararası arenadan gelen baskılar devletin kaynaklarını nasıl kullanacağını şekillendiren etmenlerdir. Bu etmenler devletin askeri aktivitelerinin sahne alacağı çevreyi yapılandırır. Stratejik ve operasyonel planlamaları, liderlerin seçimlerini, silahları, askerlerin eğitilmesini ve doktrin yaratılmasını etkiler.⁶⁶⁴

Ancak bu genellemenin aksine Türkiye’de durum daha farklıdır. Çünkü askeri aktivitelerin sahne alacağı çevrenin yapılandırılmasından etkilenen sadece askerlerin eğitilmesi değildir. Ortada, okullarda okutulan şiir kitaplarında dahi gençlerden “boş kalan Mustafa Kemal gönderine çıkıp, kanlarını evrene upuzun, türkülerce salıp dalgalanması^{665,666} bekleyen bir zihniyet ve bu zihniyetin askeri bakımdan da eğitmesi gereken öğrenciler vardır.

Vatanı anası, babası, gözü, kulağı; doğanları da doğacak olanları da Mustafa Kemal’in mezarı ve kalbini kılıç kını olarak görüp canını “gözünü kırpmadan feda edemezse” kendine beddua etmekten kaçınmayan hatta ceza olarak “yediği ekmeğin haram olmasını, içtiği suyun dizlerine durmasını, derisinin yüzülmesini, etlerinin avuç avuç doğranmasını, çıkarılan gözlerinin yaralarına sürülmesini ve çember sakalları yalamayan ellerinin kırılmasını^{667,668} göze alan bir gençliğin tabii olarak askerlik eğitimi görmeye de fazlasıyla hazır olduğunu düşünmek gerçekçi bir yaklaşım olacaktır.

Ders programlarında Askerlik ya da Askerliğe Hazırlık derslerinin yerine görülmeye başlanan Milli Savunma dersleri, ders dağıtım cetvelinde haftada bir

⁶⁶⁴ Risa A Brooks ve Elizabeth A Stanley, **Creating Military Power The Sources of Military Effectiveness**, Stanford University Press, California, 2007, s. 1.

⁶⁶⁵ İlgili şiir Fazıl Hüsnü Dağlarca tarafından yazılan ve 1960 yılında *Türk Dili*’nde yayınlanan “Mustafa Kemal Gönderi” isimli şiirdir.

⁶⁶⁶ Necdet Alpay, **Türk Şiirinde Atatürk**, Hür- Yayın, İstanbul, 1980, s. 467.

⁶⁶⁷ İlgili şiir Ayhan Hünelp tarafından yazılan “Bir Kemalist’in Andı” isimli şiirdir.

⁶⁶⁸ Alpay, a.g.e., s. 520.

saatti. Ders konularının eski programdaki “D. 60 Yönetmeliği’ne göre” gösterileceği bildiriliyordu. İşlenecek konuların dört sınıflık liseye yayılması sırasında ilgili kurumların düşünce ve tavsiyelerinin göz önünde tutulacağı da özellikle belirtilmişti.⁶⁶⁹

Değişen tek şey dersin adı değildi. İçerikte de daralmaya ve kısaltmaya gidilmişti. Askerlik derslerinin Milli Savunma adıyla verilmeye başlandığı 1949- 1950 döneminden itibaren, askerlik dersi kitaplarında 1920’li, 1930’lu yıllar boyunca ve 1940’lı yılların ortalarına kadar süren coşkulu ve bazen aşırı milliyetçi, Atatürkçü veya uç militarist söylemlere her zaman rastlanmayacaktır. Dahası o yıllardaki kadar fazla sayıda ve düzenlenen yarışmalarla seçilebilen ders kitapları da yerini 1970’a kadar hiç değişmeyen sabit kitap içeriklerine ve somut bilgiler yazan belirli yazar isimlerine bırakacaktı.

Ayrıca belirtilmesi gereken bir şey de ders dağıtım cetvellerinde bu dersle ilgili oluşan bir karışıklıktır. 1949- 1950 döneminde Milli Savunma⁶⁷⁰ adını alan ders haftalık programlarda bir süre daha “Askerlik” adıyla listelenmeye devam etmiştir. Ancak ilgili müfredat programlarının ders amaçlarını açıkladığı bölümlere gidildiğinde ders adının eksiksiz şekilde verildiği görülür. Bu karışıklık ancak 1960 yılı müfredat programlarında tamamen giderilecekti. Çalışmamızda herhangi bir yanlışlık yaratmamak adına bu bölümde incelenen müfredat programlarında “Askerlik” ibaresi geçen yerler, “Milli Savunma” ya da ders kitabı adlarında geçtiği üzere “Milli Savunma Bilgileri” olarak telaffuz edilecektir.⁶⁷¹

⁶⁶⁹ **1952 Lise Müfredat Programı**, Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Vekâleti, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1952, s. 27.

⁶⁷⁰ Ek 19: Milli Savunma Öğretimi Yönetmeliği Gereğince Kıta Hizmeti Görmesi Gereken Fakülte ve Yüksek Okul Erkek Öğrencilerine Askerliğe Hazırlık Eğitimi Yapıtılmaması

⁶⁷¹ Aynı şekilde Askerliğe Hazırlık Dersleri’nden cetvellerde “Askerlik” olarak bahsedildiği için bu ayrımı açıklama gereği duyuldu. 1926- 2012 arasında alınan bu derslerin tamamı “Askerlik” dersleri ortak adıyla anılmasına rağmen bazen ders programlarında ve kitap başlıklarında “Askerliğe Hazırlık, Askeri Hazırlık, Askerlik, Milli Savunma, Milli Savunma Bilgileri, Milli Güvenlik, Milli Güvenlik Bilgisi” isimlerine rastlanmıştır. Karışıklık yaratmamak adına ders, ilgili dönemde en fazla kullanılan ve resmi belgelerde en çok geçen adıyla zikredilmiştir.

Son olarak, bu dersler ortaokullara verilmez; üç ve dört yıllık liselere uygun konular ve saatleri planlanır. Buna göre, Milli Savunma ders programlarının ana konuları ve bu konulara ayrılan saatler şöyledir: Lise birinci sınıfta “harb, milli savunma, milli savunma eğitim ve öğretimi, harb kuvvetleri, harita bilgisi, haber alma ve harb tarihi” konularının işlendiği derslere toplam 25 saat ayrılır. En fazla ders saatinin ayrıldığı konular ise 6’şar saatlik “milli savunma ve milli savunma eğitim ve öğretimi” konularıdır.⁶⁷² Lise ikinci sınıfta “milli savunma çalışmaları, muharebe bilgisi, hava kuvvetleri, harita bilgisi, haber alma ve harb tarihi” konuları işlenir. Yine toplam 25 saat ayrılan derslerde üzerinde en fazla durulan konu 10 saatle “milli savunma çalışmaları” iken, en az zaman ayrılan konu 1 saatle “haber alma” konusudur.⁶⁷³ Lise üçüncü sınıfta ise konularda belirli bir azalma gözlenir: “deniz kuvvetleri, haber alma, yeni harp silah ve usulleri, harb tarihi” konuları için yine 25 saat ayrılır. Ders saatinin konulara dağılımı ise dengelidir.⁶⁷⁴

3.2 Milli Savunma Dersi Programı

10 Ocak 1956 tarihli Milli Savunma dersi programına bakıldığında “Lise ve Dengi Okulların Milli Savunma Dersi PROGRAMI” başlığıyla verilen metnin ders hakkında verilen en kapsamlı program olduğu açıkça görülür.⁶⁷⁵ Orgeneral İsmail Hakkı Tunaboğlu tarafından “orduya yayınlanmıştır” ibaresiyle imzalanıp onaylanan programın, Milli Savunma dersi programlarının uygulanması için bir muhtıra örneği olduğu anlaşılır.

Üç ya da dört yıllık liselerde ve yedek subay okullarında 1957- 1958 öğretim yılı sonuna kadar uygulanacak Milli Savunma dersi programının, Maarif Vekâleti ve Erkânıharbiye Umumiye Riyaseti tarafından oluşturulan uzman komisyonca bazı yeni ilavelerle (3 Eylül 1953 gün ve Erkânı Umumiye Riyaseti Milli Seferberlik Şubesi⁶⁷⁶ 264493 sayılı emriyle) bastırıldığı

⁶⁷² 1952 Lise Müfredat Programı, s. 27.

⁶⁷³ a.g.e., s. 48.

⁶⁷⁴ a.g.e., s. 69.

⁶⁷⁵ Lise ve Dengi Okulların Milli Savunma Dersi Programı, Türkiye Cumhuriyeti Milli Müdafaa Vekâleti Erkânıharbiye Umumiye Riyaseti Harekât Başkanlığı Plan ve Harekât Dairesi Milli Seferberlik Şubesi, Sayı: 225- 8033, E. U. Basımevi, Ankara, 1956.

⁶⁷⁶ Seferberlik ve savaş hali hazırlıklarını planlar.

öncelikle belirtilir. İkinci maddede, 5429 sayılı kanuna göre ders kitabı olarak kabul edilmiş ve edilecek kitaplar dışında herhangi bir kitap kullanılmaması; kitaplarda bulunmayan konular için “orduya yayınlanan ve gizli olmayan” yayınlardan faydalanılarak öğrencilere not yazdırılabileceği ya da imkânlar dâhilinde not dağıtılabileceği söylenir. Programda, lise dördüncü sınıflar için 15 Ekim 1951 gün ve 53358 sayılı emirle yayınlanan programın 1955- 1956 öğretim yılı sonundan itibaren uygulamadan kaldırılacağı belirtilir ve bu karar için herhangi bir gerekçe belirtilmez. Yeni uygulamaya göre lise dördüncü sınıflar 1956- 1957 öğretim yılından itibaren üçüncü sınıf programının ikinci bölümünü okuyacaklardır.⁶⁷⁷

Milli Savunma dersi öğretmenleri programda bazı hususlar hakkında uyarılırlar: programda konuların geniş bir şekilde anlatılması için haftada bir saat yeterli değildir. Bu nedenle öğretimde her konu üzerinde öğrencinin aydınlatılabilmesi için konuların özetlenmesi yoluna gidilecektir ve bu sırada öğrencilerin genel kültür seviyelerine uygun anlatım yapılacaktır. “Uzun ve ağır” izahlara girilmemelidir. Diğer taraftan, öğretmenler yıllık çalışma plan ve programlarını yaparken kitaptaki konu sırasını takip etmek zorunda değildirler. Programdaki konular kolaydan zora ya da diğer derslerle “koordineli” olacak şekilde işlenebilir. Ayrıca öğrencilerin kıta ziyaretlerine, tatbikatlara ve gösterilere götürülmesi hakkında yapılan düzenlemelerde okullarla işbirliğine gidilecektir.

Muhtıra ekinde lise ve dengi okulların birinci, ikinci ve üçüncü sınıflarının Milli Savunma dersi programları ve konuları verilmiştir. Buna göre, lise birinci sınıfların programı iki bölüme ayrılır. İlk bölümde “Milletin Harbe Hazırlanması” genel başlığında harbin tanımı, tarihçesi, sebepleri, mahiyeti ve çeşitlerine değinilir. Bu bölüme düşülen notlara göre askeri öğretmen “daima milletçe kuvvetli olmak” fikrini pekiştirmelidir ve milli savunmanın ve seferberlik halinin iyice kavranmasını sağlamalıdır. Ayrıca askerliğin en kutsal vazife olduğunu ve harbin yalnızca askerlerin ilgilendiği bir mesele olmaktan çıkması demek olan modern harb kavramına vurgu yapılması kendisinden

⁶⁷⁷ a.g.e., s. 1-4.

istenir. İlgili bölümün ikinci kısmında “Silahlı Kuvvetlerin Harbe Hazırlanması” ana başlığı altında askerliğe ve askerlik teşkilatına dair konuların öğretilmesi beklenir.⁶⁷⁸

Lise ikinci sınıfların için Milli Savunma dersi programının birinci bölümü de milletin harbe hazırlanması konusudur ancak bu başlık altında “Ekonomi ve Harb Ekonomisine Dair” açıklamalar da yapılır. Türkiye’nin ekonomik durumu ana hatlarıyla özetlenir. Yine aynı bölümdeki “Milli Seferberlik” konusunda ekonomi seferberliğine ağırlık verilerek sanayi, ziraat, ticaret ve iâşe seferberlikleri ile maliye, ulaştırma ve bayındırlık seferberlikleri hakkında bilgi verilir.⁶⁷⁹

Lise üçüncü sınıfların programında ise ilk göze çarpan şey konuların fazlalığıdır. Zaten ilgili programın sonuna düşülen notta üçüncü sınıf konularının aynen işleneceği ve hiçbir konunun atlanmayacağı, ek süre kazanmak için de normal ders saatlerinden tasarruf edilmesi gereği “Savunma Öğretmenleri”ne hatırlatılır; bunların taksimi bu öğretmenlerin inisiyatifine bırakılır. Lise üçüncü sınıf programı iki bölümde düzenlenmiştir. İlk bölümde milletin harbe hazırlanması, topyekûn savunma organizasyonu ve görevleri, vatandaşların milli savunma vazifelerinin başlıcaları, Türkiye’nin jeopolitik konumu, milli seferberlik ve modern harbin silah ve vasıtaları üzerinde durulurken; ikinci bölümde silahlı kuvvetlerin harbe hazırlanması ile silahlı kuvvetlerin harbdaki yeri ve teşkilat bilgileri verilir. İkinci bölümün son kısmında ise askere alma ve askeri seferberlik konusu detaylarıyla işlenir.⁶⁸⁰

1956 yılı lise müfredat programına bakıldığında “Lise Programı, Haftalık Ders Saati Cetveli”nde Lise I, II ve III. Sınıflarda verilen “Askerlik” (Milli Savunma) derslerinin haftada bir saat olduğu görülür.⁶⁸¹

Dahası müfredat programına “Askerlik Dersinin Genel Maksadı” başlıklı bir bölüm eklenmiştir. Bu metne göre, dersin amacı topyekûn harbin meydana

⁶⁷⁸ a.g.e., s. 8- 10.

⁶⁷⁹ a.g.e., s. 11.

⁶⁸⁰ a.g.e., s. 12- 14.

⁶⁸¹ **1956 Lise Müfredat Programı**, Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti, Maarif Basımevi, Ankara, 1956, s. 1.

getirdiği milli savunmada vatandaşlara düşen görevleri öğretmek ve milli savunma kültürünü aşılamdır. Böylece geleceğin aktif ve kültürlü vatandaşı olacak öğrencilere İstiklal ve Cumhuriyet'in korunmasının her şeyden önce geldiği ve memleketin menfaatlerine zarar verebilecek her türlü harekete ve düşünceye karşı durmak için vatanseverlik duygularının doğru yönlendirilmesi gerektiği anlatılmış olacaktır. Metnin son paragrafında yapılan öneri ise Askerliğe Hazırlık Dersleri'nin işlendiği dönemdekilerden oldukça farklıdır: askerlik eğitimi, silahlı kuvvetlerde zorunlu askerlik hizmeti aracılığıyla zaten verilmektedir. Bu nedenle öğrenciye sadece topyekûn savunma ile ilgili bilgiler "ilgisinin gerektirdiği kadar ve genel anlamda" verilmelidir.⁶⁸²

1960 yılının Lise Müfredat Programı'nda bu dersin artık "Askerlik" değil "Milli Savunma" adıyla anıldığını fark ederiz.⁶⁸³ Yine Lise I, II ve III. Sınıflar için hazırlanan programlarda, konuların önceki yıllarla aynı kaldığı ancak içeriğin aynı kalmasına rağmen birkaç başlığın değiştirildiği veya birleştirildiği ve bazı eklemeler yapıldığı anlaşılır. Yeni eklenen konular ise Lise ikinci sınıf için Milli Müdafaa Vekâleti'nin ve Jandarma Umum Komutanlığı'nın vazifeleri ve teşkilatlarıdır. Ayrıca milletin harbe hazırlanması konusunda "topyekûn savunma" ifadesi yerine "yurtiçi savunması" ifadesi kullanılır. Lise üçüncü sınıf konularına ise "Milli Savunma Yüksek Organizasyonu" ve "Harb ve İlim" başlıkları eklenir.⁶⁸⁴

1970 yılı Lise Programı ve Haftalık Ders Cetveli ile saatleri, 1960 yılı programıyla ve konu içeriğiyle tıpatıp aynıdır.⁶⁸⁵

Milli Savunma ders kitapları kız ve erkek öğrencilere özel olarak yazılmaz, tüm öğrenciler aynı kitabı okurlar.

⁶⁸² a.g.e., s. 92- 93.

⁶⁸³ **1960 Lise Müfredat Programı**, Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti, Maarif Basımevi, Ankara, 1960, s. 1.

⁶⁸⁴ a.g.e., s. 107- 109.

⁶⁸⁵ **1970 Lise Müfredat Programı**, Türkiye Cumhuriyeti, Milli Eğitim Bakanlığı, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1970.

3.3 Milli Savunma Bilgisi Askerlik Kampları ve Kursları

Askerliğe Hazırlık Dersleri'nde olduğu gibi Milli Savunma derslerinde de kamp uygulaması devam eder. Ancak bir farklılık vardır. Erkek öğrencilerin gittiği kamplara “kamplar” denirken, kız öğrencilerin gittiği askerlik kamplarına “kurs” adı verilir. Şimdi Milli Savunma derslerinin kamp ve kurs uygulamalarının detaylarına bakalım:

Erkek öğrenciler ordu kamplarında erlerin yetiştirilmesi sırasında verilen genel eğitime tabi tutulurlar. Dersler birinci dönem eğitim esaslarına göre uygulamalı olarak yapılır. Resmi ve özel liselerle bunlara denk okullarda okuyan erkek öğrenciler kamp yapmakla ödevlidirler. Kamplar okulların bulunduğu yerlerin civarında kurulan çadırlı ordugâhlarda yapılır. Kamp süresi 30 gündür. Öğrenciler Pazar günleri izinli olmakla beraber, bu günün dışında (ölüm, yangın ve deprem durumları hariç) asla izin alamazlar. Kamplara hiç katılmayan ya da kampın üçte ikisine devam etmeyen öğrencilerin kampı sayılmaz ve bu durumdaki öğrencilerin kamp tekrarlama zorunudur.

Kampların disiplin, eğitim ve idaresinden kamp komutanlığı sorumludur ve kamp komutanı en kıdemli milli savunma öğretmenidir. Kamplarda her türlü hizmet ve görev aynen kışlalardaki hizmet yükümlülüğüne göre yürütülür. İç hizmet yönetmeliğine ve kamp komutanının verdiği emir ve talimatlara uymayan öğrenciler kamp komutanı tarafından cezalandırılır. Cezalar “ihtar, tenbih, açık tekdir⁶⁸⁶ ve kamptan çıkarılma” şeklinde uygulanır. Kamptan çıkarılma cezası kaçma eylemini tekrar edenlere, amirlerine saygısızlıkta ısrar edenlere, kamp disiplinini bozanlara, askerliğin şeref ve haysiyetini zedeleyici halleri görülenlere verilir. Cezayı kamp komutanı ve okul müdürü birlikte kararlaştırırlar ve ceza, garnizon komutanının onayıyla kesinleşir. Kamptan çıkarılanlar ertesi yıl tekrar kamp görmek zorundadırlar. İkinci defa kamptan çıkarılma cezası alanlar yedek subay olma haklarını kaybederler. Tenbih cezası

⁶⁸⁶ Bir disiplin suçu işlemiş olan öğrenciye davranışlarının beğenilmediğinin yazılı olarak bildirilmesi.

bir, takdir cezası iki, kamptan çıkarılma cezası ise dört hareket notunun kırılması demektir.⁶⁸⁷

Kız öğrenciler de “kurs” adı altında açılan kamplara devam ediyorlardı. Liselerde ve dengi okullarda okuyan kız öğrenciler biri lisede, diğeri yüksek okulda ya da üniversitede olmak üzere iki milli savunma kursu görmek zorundaydılar. Milli Savunma kursları “hastabakıcılık, levazım, uçaksavar, muharebe, nakliye gibi” yurtiçi savunma hizmetlerine ve ordu geri hizmetlerine ait kurslardır. Liselerde Milli Savunma kursları 10. ve 11. sınıf arasındaki; yüksek okul ve üniversitelerde ise 1. ve 2. sınıf arasındaki tatil devrelerinde verilir. Kurs süresi 30 gündür. Resmi bir mazeretle kurslara katılmayanlar ertesi yılın kursuna katılırlar. Liseyi bitirmek için bir, yüksek okulu ve üniversiteyi bitirmek için bir Milli Savunma kursu belgesi almak şarttır. Bu belgeyi almayanlara diploma verilmez. Ancak belediye dairelerinden tasdikli şöför ehliyetnamesine (motosiklet, otobüs ve yük otosu) ve bir liman reisliğinden tasdikli deniz motoru kullanma ehliyetnamesine sahip olanlar bir kurs; Türk kuşu brövesi⁶⁸⁸ ve paraşütçülük ehliyetnamesi almış olanlar ise iki Milli Savunma kursu almış gibi işleme tabi tutulurlar.⁶⁸⁹

Eğitim sürecinde eksik kalan kampların ve kursların tamamlanması belirli kurallara bağlanmıştır. Üçte ikisine katılımın zorunlu olduğu kamplar ve kurslarda bu süreyi doldurmamayanlar derslere hiç katılmamış sayılırlar ve ertesi yıl yeniden kamp veya ders görmeye mecbur tutulurlardı. Askeri hastane sağlık kurulu raporu ile tespit edilmiş hastalık ve geçici çürüklük mazeretleri yüzünden kamplara ve kurslara katılmayanlar da ertesi yılın kaplarına ve kurslarına katılırlar. Ertesi yıl da hastalıklarının askeri kurul raporuyla devam ettiği ispatlananların diplomaları verilir ve durumları diplomalarına yazılır. Bu şartlardaki öğrenciler “çürüklükleri geçer geçmez” kamp veya kurs görmekle ödevlidirler. Sağlık durumları nedeniyle kurslara katılmayan kız öğrenciler ise

⁶⁸⁷ Kemal Aka ve Mustafa Çiçekoğlu, **Milli Savunma Bilgileri Birinci Kitap (9. Sınıf)**, Güven Basımevi, İstanbul, 1949, s. 47- 48.

⁶⁸⁸ Bröve, bir askerin çok önemli bir askeri uzmanlık alanında, üstün bir ehliyet derecesi elde etmiş olduğunu göstermek üzere verilen bir çeşit mükâfat. Kara, deniz ve hava kuvvetlerine ait bröveler ile uzmanlık brövelerini kapsar.

⁶⁸⁹ Aka ve Çiçekoğlu, a.g.e., s. 48.

sonradan bir okulun kurslarına devam ederler ve yukarıda aktarıldığı gibi işlem görürler. Yine askeri hastane sağlık kurulu raporuyla devamlı çürük olduğu anlaşılanlar, yalnız Milli Savunma derslerine devam ederler. Talimlere, kurslara ve kamplara ise katılmazlar. Aynı raporla “arızalı sağlam (sakat)” olduğu anlaşılanlar talimlere ve kamplara katılırlar. Fakat bu öğrencilerin mevcut sakatlıkları hangi uzuvda ise, o uzva ait talimler yaptırılmaz. Aynı durumda olan kız öğrenciler ise Milli Savunma kurslarına isterlerse devam ederler.

Çürük ve sakat muayenesi için askeri sağlık kurulu bulunmayan yerlerde mahalli komutanlıklarca görevlendirilecek iki askeri hekim; onlar da bulunmazsa iki sivil hekim tarafından yapılır.⁶⁹⁰

Kamplarda ve kurslarda verilen askeri terbiye, insanın bedeni ve ruhi kabiliyetlerinin elverdiği ölçüde kendisine ve milletine yararlı şekilde geliştirilmesini sağlar. Ordular ve milletler zafer kazanabilmek için bedeni ve ruhi güçlerini harbin isteklerine göre şekillendirmek zorundadırlar. Askeri terbiye insanlara “iyi ahlak, disiplin, sebat ve mukavemet, kendine güven, vazife duygusu, arkadaşlık ve cesaret” gibi moral değerleri de katar.⁶⁹¹

Savaş elbette istenecek bir edim değildi. Hatta belki de ulusun yaşam mücadelesi yönünden en son başvurulacak çareydi. Ancak mademki tamamen ortadan kaldırılamıyor; ulusun, savaş denilen zorlu mücadeleye hazırlanması bir zorunluluk sayılırdı.⁶⁹² Bu nedenle barışı sürdürmek için ulusça çaba gösterenlerin bir şekilde savaşla da ilgilendirilmesi gerekirdi. Bunun yolu da 1950’li, 1960’lı ve 1970’li yıllarda Milli Savunma Bilgileri derslerinden geçmiştir.

Analiz kapsamındaki ders kitapları sadece bilgi iletmekle kalmamış, aynı zamanda bir tarih anlayışı ve topyekûn savaş kurallarının içeriğini de öğrencilere vermeye çalışmıştır. İncelenecek kitapların hepsi için geçerli

⁶⁹⁰ a.g.e., s. 49.

⁶⁹¹ a.g.e., s. 50.

⁶⁹² Celal Erikan, **Komutan Atatürk**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2001, s. 45.

olabilecek herhangi bir eleştirel hususu belirlemek pek mümkün değildir. Bu nedenle kitaplar önceki bölümde olduğu gibi tek tek ele alınacaktır.

Besbelli ki her ders kitabı öğrencilerin kendilerini ülkeleriyle özdeşleştirmelerini ve hep birlikte paylaştıkları ortak yanları anlamalarını sağlamaya uğraşacaktır.⁶⁹³ Böyle bir tabloda ise kimlik, aidiyet duygusu ve vatanseverlik gibi değerlerin aşılmasında ve sadece trajik, kahramanca ve başarılarla dolu olayların verilmesinde tuhaf bir yan yoktur.

3.4 9. ve 10. Sınıflar Milli Savunma Bilgileri Ders Kitapları (1949- 1950)

İnceleme kapsamındaki ilk ders kitabı 1949 yılında basılan *Milli Savunma Bilgileri Birinci Kitap*'tır. Harp Akademisi öğretmenlerinden, Havacı Kurmay Binbaşı Kemal Aka ve İstanbul Erkek Lisesi Milli Savunma Öğretmeni Kurmay Binbaşı Mustafa Çiçekoğlu tarafından yazılan kitap 9. sınıflar içindir.⁶⁹⁴

Kitap yedi ana bölüme ayrılır. “Harp” konulu birinci bölümde harbin tarifi, çeşitleri, sebepleri ve mahiyeti ile mütareke, barış, olağanüstü hal gibi konular işlenir. İkinci bölüm “Milli Savunma” başlığına ayrılır ve milli savunmanın genel konuları, lüzumu ve önemi, Milli Savunma görevleri ve yabancı milletlerde savunma faaliyetleri ve hazırlıkları üzerinde durur. Üçüncü bölüm “Milli Savunma Eğitim ve Öğretimi”ne ayrılır. Askerlik hizmetinden önce Milli Savunma eğitim ve öğretim, askerlik terbiyesi ile askerlik bilgisi gibi konuları kapsar. Sonraki bölüm “Silahlı Harp Kuvvetleri” kapsamında Kara, Hava ve Deniz Kuvvetleri teşkilatları ve vazifeleri hakkında bilgi verir. Takip eden bölümde “Harita Bilgisi” konusuna değinilir; haritalar sınıflandırılır ve harita mütalaası ve topoğrafik terimlerin izahı yapılır. Altıncı bölümde haber alma ve propaganda konuları işlenirken, son bölümde ise “Harp Tarihi” genel başlığı altında “Kosova Meydan Muharebesi, Niğbolu Meydan Muharebesi, Ankara Meydan Muharebesi, İstanbul’un Fethi, Çaldıran Meydan Muharebesi, Mercidabık Meydan Muharebesi, Ridaniye Meydan Muharebesi, Mohaç

⁶⁹³ Falk Pingel, *Avrupa Evi Ders Kitaplarında 20. Yüzyıl Avrupa'sı*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2004, s. 122.

⁶⁹⁴ Aka ve Çiçekoğlu, a.g.e.

Meydan Muharebesi, Kaniye ve Pilevne Savunmaları” anlatılır. Ayrıca kitabın sonundaki eklere bu savaşların krokileri eklenir.

İncelenecek ders kitaplarının birçoğunda olduğu gibi bu kitap için de özel bir önsöz kaleme alınır. İlgili önsözde, İkinci Dünya Savaşı’nın silahlı kısmının biteli dört yıl olmasına rağmen henüz barışın kurulamamış olmasına dikkat çekilerek metne başlanır. Bu durumun etkisiyle devletler bir taraftan barış ve silahsızlanma için uğraşırken, diğer taraftan devlet bütçesinin yarısından fazlasını savaş ve savunma giderlerine harcayarak yeni ve tahrip gücü daha yüksek silahlar bulmaya çalışmaktadırlar. Yazarlara göre, bunun sebebi dünyanın yaklaşmakta olan “topyekûn harbe” hazırlanmasıdır. Söz konusu hazırlıkları yapan emperyalist devletler amaçlarına ulaşma yolları ararlarken, barışçı devletler barışın devamını sağlama amacı gütmektedirler. Bu durum karşısında Türkiye’de ikinci tarafa mensup olarak milli egemenliğini ve varlığını korumak için hazırlanmaktadır. Bu hazırlıklar arasında en önemlisi, vatandaşların yurt savunmasına uygun biçimde eğitilmeleriydi. Özellikle Türkiye gibi o dönem için nüfusu az ama savunacak bölgesi geniş bir ülkeye sahip olan milletler “cinsiyete bakmadan” kadın ya da erkek harpte işe yarayacak tüm fertlerini barıştan itibaren en iyi şekilde harbe hazırlamak durumundaydı.⁶⁹⁵

Milli Savunma Bilgileri ders kitaplarının yazılış amaçları bu şekilde ifade edildikten sonra topyekûn harp hazırlıkları kapsamında, vatandaşların gelecek harplere fikren ve ruhen hazırlanmaları gereği tekrar hatırlatılır.

Önsözden sonra “Gazi Mustafa Kemal” imzasıyla Gençliğe Hitabe’nin giriş kısmı verilerek dersi alan öğrencilere “birinci vazifeleri” hatırlatılmış olur.

İlk konulardan itibaren vatandaşların, devletlerine sadakatle bağlanmaları gereği sıklıkla hatırlatılır. Yeni harplerin mahiyetinin bu bağlılığı her zamandan fazla gerektirdiği vurgulanır. Topyekûn harp kavramı neredeyse her bir konuda defalarca tekrar edilir ve “milletlerin eli silah tutan bütün kişilerinin” kıtalar boyunca uzayan cephelerde görev alması gerektiği anlatılır.

⁶⁹⁵ a.g.e., s. 5- 6.

Üstelik topyekûn savaşın yalnızca silah gücüyle yapılamayacağı; savaşan tarafların siyaset, ekonomi ve psikolojileriyle taarruza geçecekleri ifade edilir. Böylece taraflardan birisi tamamen yok olana dek savaş bitmeyecektir ve tam da bu nedenle herkes kendi canını korumak zorundadır. Bu yük herkese eşit yüklenmiştir.⁶⁹⁶

Millet moralinin harp için hazırlanması konusunda da elde ne kadar güçlü silahlar bulunursa bulunsun, millette haklarını korumak için fedakârlıklara katlanmak ve tecavüz karşısında en çetin savaflara atılmak ruh ve heyecanı olmazsa o millet ezilmeye ve “köle olmaya” mahkûm olacaktır. Buna göre, “harbin en müessir ve ilk silahı maneviyattır.” Dahası düşman barış zamanına girilmesinden itibaren saldırılarını milletin maneviyatına yöneltir: “milli birliği ve Milli Savunma azim ve iradesini baltalamak için”⁶⁹⁷ her şeyi yapar. İşte yine tam da bu sebepten millet ve ordu topyekûn harbe hazır olmalıdır.

Ders kitabının genelinde barış fikri açıkça kötülenmese bile bu olguya inanılmadığı farklı konuların metinlerinde her defasında hissettirilir. Yazarların inanışına göre, savaş karşıtlığı propagandalar “sinsi” maksatlar güder ve kötü etkilere sahiptir. Bu etkilere kapılan milletler ise “ihmallerinin cezasını” varlıklarıyla ve şerefleriyle ödemişlerdir ve ödeyeceklerdir. Bu konuda en belirgin örnek olarak Fransa verilir. Fransa hiçbir bakımdan ve özellikle de moral bakımdan İkinci Dünya Savaşı’na hazırlanmadığı için dünyanın en büyük askeri devletlerinden birisi olmasına rağmen, karşıt güç Almanya’nın taarruzlarına on beş gün bile dayanamayarak “akıllara hayret verecek şekilde” kısa bir sürede mağlup olmuştur. Ancak diğer yandan topyekûn harbe hazır olan ve yurtlarını güçlerinin son zerresine kadar savunma yapmaya azmeden “bir avuç Fin” iki yüz milyonluk Rus Devleti’ne karşı aylarca savaşabilmiştir.⁶⁹⁸ Bu örnekten sonra, topyekûn harp kavramı hakkında tekrar bilgi verilir ve harbe hazır olmanın aynı zamanda barışı da sağlamak anlamına geldiği öğrencilerin adeta zihnine kazınır: “Hazır ol cenge eğer sulh ve selah isterisen.”

⁶⁹⁶ a.g.e., s. 22.

⁶⁹⁷ a.g.e., s. 38.

⁶⁹⁸ a.g.e., s. 40- 41.

Sıradaki konu “Milli Savunma Görev ve Ödevleri”dir ve yine topyekûn harbin gereklerinden bahsedilip öğrencilere/vatandaşlara “kayıtsız ve şartsız savaşmak fikrine” alışmaları salık verilir. Çünkü bu topyekûn harbin yarattığı bir mecburiyettir.

“Yabancı Milletlerde Savunma Faaliyet ve Hazırlıkları” başlığında Soğuk Savaş’ın da etkisiyle oldukça karamsar, karanlık ve tehdit odaklı bir gelecek tahmininde bulunulur:

“İkinci Cihan Harbi’nin silahlı savunması biteli dört yıl olmasına rağmen, henüz barış kurulamadı. Bütün dünya durumu kararsız, karanlık ve tehlikelidir. Bir taraftan barış ve silahsızlanma için uğraşılırken diğer taraftan... fikirler yeni bir harbe hazırlanmakta. Soğuk harp bütün şiddetiyle sürüp gitmektedir. Netice itibariyle barışı isteyen, istemiyen bütün dünya devletleri silah elde beklemektedirler. Bu kararsızlık milletleri bir harbe sürükleyecekse bu harp görünüşe göre birden patlak verecek, bütün dünyayı saracak, eskilere nazaran daha kıyasıya ve daha topyekûn olacaktır.”⁶⁹⁹

Bu satırları okuyan birinin yakın bir tehlikenin içine girmek üzere olduğuna ve askeri eğitimde en önde durması gereğine inanmaması için bir sebep yoktur. Zaten bu inancın doğruluğunu pekiştirmek için sıradaki “Milli Savunma Eğitim ve Öğretimi” konusunda öğrencinin askerlik hizmeti öncesinde bu göreve hazır olmak için neler yapabileceği detaylıca anlatılır. Öğrenci ancak “aile ocağında, okulda ve orduda (erkeklerin askerlik kampları buraya dâhil edilmişti)” sürekli çalışması halinde topyekûn harbe istenilen seviyede hazır olabilirdi.⁷⁰⁰

Milli Savunma derslerinin işleyişi ile kamp ve kurs uygulamaları hakkında bilgi verildikten sonra diğer ders kitaplarında kolay kolay karşılaşılmayan bir metinle karşı karşıya geliyoruz. Bu metin, okullara Milli Savunma derslerinin konulmasını ve gençlerin Milli Savunma eğitimi görmesini “insanlık için tehlikeli sayanlara” bir karşı cevap niteliği taşır. Bu cevabın tonunun ve üslubunun tam olarak anlaşılabilmesi için metin aşağıya alıntılanacaktır:

⁶⁹⁹ a.g.e., s. 43- 44.

⁷⁰⁰ a.g.e., s. 45.

“Milletlerin birbirlerini boğazlamak için dişlerine ve tırnaklarına kadar silahlandıkları, gittikçe artan ve vahşileşen ihtiraslarını tatmin için fırsatlar ve bahaneler aradıkları bu devirde bir koyun uysallığı ile barışçılık taslayanlar ya gaflet içinde yüzen hayalperestlerdir veya milleti uyuşturmak isteyen vatan hainleridir.”⁷⁰¹ Gençlerimizin yurt savunmasındaki ağır ödevlerini başarabilmeleri için gerekli ruh, fikir ve beden terbiyesini almaları insanlık ve dünya barışı için bir tehlike olamaz. Türk gençleri, emperyalist emellerle değil kendi sınırları içinde kendi varlığını koruyacak ve yükseltecek emellerle yetişmektedir. Her karış toprağı şehit atalarımızın kanı ile yağrulan bu aziz vatanın ve varlığımızın korunması için gençlerimizi daha çocuk yaşta iken bu yolda yetiştirmeye mecburuz. Bu yetiştirme işi Milli Savunma yönetmeliğı ile tespit edilmiştir. Bu yönetmeliğı göre nazari bilgiler Milli Savunma derslerinde, ameli bilgiler ordu içinde açılan kurs ve kamplarda verilmektedir.”⁷⁰²

Bu cevapta ulusallaşma sürecinden milli terbiyeye, militarizmden milliyetçiliğı pek çok kavramın izlerini sürmek mümkündür. Ne var ki savaş konusunu böyle olumsuz bir tarzda sunmayan, daha çok savaşın kahramanca yönlerini ve ulusal egemenlik açısından olumlu sonuçlarını ile gerekliliğini vurgulayan cümlelere pek çok ders kitabında rastlanabilmektedir. Hatta bu anlamda ders kitaplarının çoğunun geleneksel/ulusal yaklaşıma sıkı sıkıya bağılı kaldığı söylenebilir. Yukarıda aktarılan benzer birçok metin incelenen kitaplar kapsamında karşımıza çıktı ve çıkacaktır. Çünkü askerlik dersleri bu genel temanın altına yerleşmiştir. İlgili tema günün politik şartlarıyla bağılantılı olarak belli oranlarda esnetilse bile tamamen başka bir yöne kayması mümkün olmayacaktı.

İncelenen ders kitabının ikincisi yine aynı isimler tarafından *Milli Savunma Bilgileri (İkinci Kitap)* adıyla 1950 yılında yayınlanır. Ders kitabı 10. sınıflar

⁷⁰¹ O yıllarda İsmet İnönü, Türkiye’yi İkinci Dünya Savaşı’na sokmadığı için korkaklıkla ve “Türk milletinin erkekliğini öldürmekle” itham edilerek benzer ifadelerle eleştirilmişti. Daha fazla bilgi için bakınız: “İsmet İnönü Belgeseli, Can Dündar”

⁷⁰² a.g.e., s. 46- 47.

için yazılmıştır.⁷⁰³ İlk kitabın aksine bu ders kitabında moral değerlerin kazandırılmasına yönelik telkinlere ve öğütlere rastlamayız. Daha somut konulara yönelme olmuştur. Altı bölüme ayrılan kitapta ilk bölüm “Milli Savunma Çalışmaları”na ayrılır. Silahlı harp kuvvetlerinin harbe hazırlanması, harp gücünün hazırlanması ve yurtiçi savunması gibi konulara değinilir. İkinci bölümde “Muharebe Bilgisi” başlığı altında muharebenin yapılışı ve muharebe şekilleri hakkında genel bilgi verilir. Sonraki bölüm “Hava Kuvvetleri”ne ayrılmıştır. Hava sınıfının güncel harplerdeki rolünden ve hava harp silahları ile araçlarından bahsedilir. Ayrıca hava birliklerinin teşkilatı, hava muharebeleri ve hava indirmeleri ve paraşütçüler hakkında bilgi verilir. Dördüncü bölüm harita ve kroki bilgisini içerir. Beşinci bölüm haber alma, propaganda ve beşinci kol hakkındadır. Kitabın son bölümü ise yine “Harp Tarihi”dir. Birinci Dünya Savaşı’ndaki cephelerin tamamı ve özelde Çanakkale Muharebesi anlatılır. Kitabın sonundaki ekler ise tek tek cepheleri ve 28 Ağustos 1915’teki genel durumu gösteren krokilerdir.

3.5 Milli Savunma Bilgileri Ders Kitapları (1950- 1960)

1950 yılında Milli Savunma kitaplarının kapsamında ve içeriğinde belirgin bir farklılık görülür. Lise ve dengi okullar için basılan ve bir heyet⁷⁰⁴ tarafından yazılan Milli Savunma I, II ve III kitap serisi bu anlamda incelemeye değerdir.

Serinin ilk kitabı *Milli Savunma I*⁷⁰⁵, Lütfi Güvenç⁷⁰⁶, Seyfi Kurtbek⁷⁰⁷, Ethem Alkan⁷⁰⁸ ve Necdet Uluboy⁷⁰⁹ isimlerinden oluşan askerlerden oluşan bir heyet tarafından kaleme alınmıştır. Kitabın başına eklenen metinde öğrencinin bu eğitimi almasının vatan, millet ve namus borcu olduğu ifade edilir:

“Türkiye’nin bağımsızlığını, şerefini ve toprak bütünlüğünü korumak için her Türkün ve her topluluğun topyekûn harp görevlerini barışta öğrenmesi, onları

⁷⁰³ Kemal Aka ve Mustafa Çiçekoğlu, **Milli Savunma Bilgileri İkinci Kitap (10. Sınıf)**, Duygu Matbaası, İstanbul, 1950.

⁷⁰⁴ Her üç kitabın heyet isimlerinde değişiklikler olduğundan heyettekilerin isimleri kitap kitap belirtilecektir.

⁷⁰⁵ **Milli Savunma I Lise ve Dengi Okullar İçin**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1950.

⁷⁰⁶ Milli Savunma Eğitim ve Öğretimi konularını yazar.

⁷⁰⁷ Harb, Milli Savunma, Milli Savunma Öğretimi konularını yazar.

⁷⁰⁸ Milli Savunma Eğitim ve Öğretimi konularını yazar.

⁷⁰⁹ Harb Kuvvetleri, Harita Bilgisi, Haber Tarihi konularını yazar.

başarmağa hazırlanması ve harbde başarı ile yapması vatan ve namus borcudur.”

Çoğu Milli Savunma ders kitabında olduğu gibi burada da ilk iş topyekûn harp kavramının girişten itibaren hatırlatılması olmuştur. Kitabın içindekiler bölümüne bakıldığında konuların ana başlıklar halinde ayrılıp alt başlıklarda açıldığı anlaşılır. Bir önceki yılın lise birinci sınıf kitabı konularının dışında yeni konu eklemeleri yapılmıştır. Yeni eklenen konu başlıkları şunlardır: “İyi Ahlak ve Kendine Saygı, İstiklal Marşı’nın Anlamı ve Kutluluğu, Bayrak ve Sancağın Tarifi, Türk Bayrağına ve Alay Sancağına Saygı, Haritayı Yönüne Koymak, Casusluk Nedir? Nevileri ve Casuslukla Mücadele, Devlet Sırlarının Tarifi ve Tasnifi, Devletimizin Kuruluşu, Türk Harpleri.”

Ders kitabında yapılan harp kavramında da değişikliğe gidilmiştir:

“Harb, milletlerin isteklerini zorla kabul ettirmek için, her türlü kuvvetlerini kullanarak birbirleriyle kavga etmeleridir.”⁷¹⁰

Barış hali konusu anlatılırken de daha önceki kitaplarda ortaya atılmamış yeni bir kavramla karşılaşırız: “Silahlı Barış”. Buna göre, gerçek barış, tüm milletlerin karşılıklı güven ve saygıya dayanarak aralarında dostça işbirliği yapmalarıyla kurulabilir. Başka milletlere saldırmak için “sinsi sinsi” fırsat gözleyen ve hücumla hazırlanan; başka milletleri içten zayıflatmaya uğraşan milletler oldukça barış kurulamaz. Kötü niyetli milletler karşısında diğer bütün milletler kuşku içinde yaşar ve baskına uğramamak, kendilerini korumak için onlar da silahlanıp hazırlık yaparlar. İşte buna silahlı barış denir. Silahlı barışta sürekli harp tehlikesi vardır.⁷¹¹

Topyekûn harbin gerekliliğinin anlatıldığı cümlelerde deyim yerindeyse tam bir felaket senaryosu yazılır. Bu kurguya göre, saldırgan millet yalnızca yurdun bir parçasına göz dikmez, yurdun tamamını almak ister. Bütün milleti esir ederek vatandaşları sürgün etmek ve öldürmek; kalanları da köle olarak çalıştırmak niyetindedir. Kısacası saldırgan millet, Türkiye’yi ve Türk milletini

⁷¹⁰ a.g.e., s. 1.

⁷¹¹ a.g.e., s. 1.

tamamen yok etmek için hücum edecektir.⁷¹² Bu sebeple topyekûn düşman hücumuna karşı yine topyekûn karşı koymanın şart olduğunun altı tekrar çizilir. Milli Savunma konusunun vatandaşların ve devletin bütün işlerinde en önde geldiği belirtilir ve bütün çalışmalarda “önce emniyet düsturu”nun uygulanması telkin edilir.

Askerlikten bahsedilirken ise vatani ve milleti korumak görevini üstlenmenin ve bu amaçla silah taşımının bir vatandaş için “en büyük şeref” olduğu ifade edilir.⁷¹³

Milli Savunma I ders kitabının arka kapağında ise okunması önerilen bazı Fransız klasikleri ve fiyatları listelenir. Listelenen klasiklerin tamamı Balzac’a aittir ve isimleri verilen kitapların Milli Eğitim Bakanlığı Yayınevleri ile tüm kitapçılarda satıldığı notu düşülür.

Serinin ikinci kitabı *Milli Savunma Bilgisi II*⁷¹⁴,nin yazar heyetine iki yeni isim katılır. Bu isimler Hilmi Giray⁷¹⁵ ve Albay Şahap Metel⁷¹⁶,dir.

Bu kitabın başında da ilk kitabın başındaki yazı bulunur. İçindekiler kısmında ise işlenen konulara yenileri eklenmiştir:”Bilimin Milli Savunmaya Hizmeti, Konma, Yürüyüş, Muharebe, Taarruz, Takip, Savunma, Çekilme, Gerilla, Havacılık Tarihi, II. Dünya Savaşı’ndaki En Önemli Hava Harekâtı, Süveyş Kanalı’na Karşı Yapılan Harekât, Irak ve Mezopotamya Seferi, İngilizlerin Filistin ve Suriye’ye Karşı Taarruzları, İran’daki Muharebeler.”

“Milletin Harb Hazırlıkları” konu başlığında moral kuvvet ve bilim kuvvet konularına dikkat çekilir. Buna göre, moral kuvvet milletin kendi varlığını ve şerefini korumak için en çetin savaşları göze alması ve en büyük fedakârlıkları yapması azmini kendinde bulması ve kesinlikle korkusuz olmasıdır. Milletın bilim kuvveti ise, bilgili insanların ülkeye yayılması ve verimlilikleri ile

⁷¹² a.g.e., s. 2.

⁷¹³ a.g.e., s. 3.

⁷¹⁴ **Milli Savunma II Lise ve Dengi Okullar İçin**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1950,

⁷¹⁵ Milli Savunma çalışmaları hakkında yazar.

⁷¹⁶ Hava Kuvvetleri hakkında yazar.

ölçülür. Harp hazırlıkları için artık yalnızca harp kuvveti ve ekonomi, nüfus ve ulaştırma kuvvetleri yeterli değildir.⁷¹⁷

İkinci ders kitabının sonuna kısa bir yazı eklidir:

“12 Aralık 1915. Sonra Seddülbahir ve Kumkale cephelerindeki düşman kuvvetleri de sezdirmeksizin çekildi gitti.8 Ocak 1916 günü, büyük insan kütlelerinin çarpıştığı Çanakkale topdan kurtulmuştu.

Türk Orduları Birinci Dünya Harbi’nde Çanakkale topraklarında böyle çarpıştı. Yılmadı, yıldırıldı; yenilmedi, yendi.”⁷¹⁸

Yukarıdaki gurur dolu kısa kahramanlık öyküsüne askerliğe hazırlık derslerindeki kız ve erkek öğrencilerin fotoğrafları eşlik eder. Kitabın arka kapağında ise bu kez İngiliz klasiklerinden seçmelerden oluşturulmuş bir liste vardır. J. Austen, J. Conrad, Th. Malory ve Adam Smith gibi yazarların kitapları önerilir.

Serinin üçüncü ve son kitabının 1950⁷¹⁹ ve 1952⁷²⁰ yılında yapılmış baskıları vardır. Bu iki baskının içindekiler, giriş metni ve arka kapakta tavsiye edilen klasikler bakımından hiçbir farkı yoktur; içerik ve şekil tamamen aynıdır. Yazı heyetine Deniz Kuvvetleri hakkında yazan Kurmay Binbaşı Celal Eyicioğlu katılır.

Bu ders kitabında daha önce işlenen “Haber Alma, Casuslar ve Harp Tarihi” başlıkları dışında “Yeni Harp Silahları” ve “Deniz Kuvvetleri” başlıklarına rastlarız. Silahlarla ilgili başlıkta önceki konu anlatımlarından farklı olarak V1, V2, Atom roketlerine ve biyolojik harbe yer verilir. Deniz Kuvvetleri hakkındaki konu başlığında ise lise üçüncü sınıf öğrencilerine “deniz silahları ve araçları, deniz birliklerinin teşkilatı, deniz savaşları ve çıkarmalar “ hakkında genel malumat verilir.

⁷¹⁷ a.g.e., s. 1.

⁷¹⁸ a.g.e., s. 101.

⁷¹⁹ **Milli Savunma III Lise ve Dengi Okullar İçin**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1950.

⁷²⁰ **Milli Savunma III Lise ve Dengi Okullar İçin**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1952.

Ayrıca “Harp Tarihi” kısmında daha somut ve akademik bir dilde tarih anlatılmaya başlanır. Metinler duygusal ifadelerden ve kahramanlık vurgularından çoğunlukla arındırılır.

Son olarak üçüncü kitabın arka kapağında bu kez dünya klasiklerinden kitaplar tavsiye edilir. Askerlik temalı seçilen bazı kitaplar ve yazarları şöyledir: “Gallia Savaşı (J. Caesar), Büyük Devletler (Ranke), Mezar Ötesi Hatıraları, Kudüs Yolculuğu I ve II (Chateaubriand), Türkiye Mektupları I ve II (K. Mikes), Otuz Yıl Savaşı Tarihi I ve II (Schiller).”

Erkânı Harbiye Umumiye Riyasetince açılan müsabakayı kazanmış, Maarif Vekâleti Yayın Müdürlüğünün 5 Nisan 1954 gün ve 5694 sayılı emirleriyle resmi ders kitabı olarak kabul edilen *Milli Savunma Ders Kitabı I*⁷²¹, bir heyet⁷²² tarafından hazırlanmıştır.

İnceleme kapsamındaki kitapların konularının dışında 1955 baskı bu kitabın içeriğinde ve işlediği konu başlıklarında farklılıklar vardır. Soğuk Harp, soğuk harbin hedefi, soğuk harbe karşı savunma, havaya karşı savunma, aktif ve pasif savunma, tahliye ve seyrekleştirme ile prensipleri ve tatbik şekilleri, mülteci ve göçmen meseleleri, Cenevre Anlaşması’na göre düşmana terk” konuları ilk kez bu kitapta analiz edilir.

Kitabın başında “Her Türk’ün Vazifesi” başlıklı bir bölüm bulunur:

“Türk vatanını, Türk istiklalini ve Türkiye Cumhuriyeti’ni korumak ve yükseltmektir. Bunun için topyekûn savunma hazırlıklarına ve gerektiği zaman bir an tereddüt etmeden ölüm kalım savaşına katılmak ve bunu zaferle sonuçlandırmak milli şeref, şan ve namus borcudur. Bu zafer için güç, Türk’ün damarlarındaki asil kanda ve ruhundaki derin ve sonsuz asalette mevcuttur.”⁷²³

⁷²¹ **Milli Savunma Ders Kitabı I Lise ve Dengi Okullar İçin**, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul, 1955.

⁷²² Yazı Heyeti: Kurmay Yarıbay Necdet Ulubay, Kurmay Yarıbay Ethem Alkan ve Kurmay Kıdemli Binbaşı Emin Özbek.

⁷²³ a.g.e., s. 4.

Kitapların çoğunun başında değişik ifadelerle bulunan bu tür giriş yazıları, topyekûn harbin ve milliyetçiliğin neden gerekli olduğunu kısa ve özlü bir dille açıklığa kavuşturur.

“Harp Hakkında Genel Bilgi ve Düşünceler” başlığında harbin genel bir tanımı yapıldıktan sonra harpten kaçmanın mümkün olmadığını altı kalın çizgilerle çizilir ve bu konuya yeni bir bakış açısıyla yaklaşılır:

”...Harpten kaçınmak için bir çare vardır. O da; daima harbe hazır olmaktır.”

Çünkü bu anlayışa göre, harbe hazırlıklı olanın ve güçlü taraf olanın düşmanı başkaldıramaz. Bunun için de milletçe harbe hazırlanmak gerektir. Her vatandaş bilim ve fen alanındaki gelişmelerle paralel olarak genel hayatın her parçasının harple sıkı bağlantısı olduğunu kavraması şarttır.⁷²⁴

Milli Savunma kitapları arasında ilk kez bu eserde işlenmeye başlanan Soğuk Harp ve savunma konusu madde madde belirtilmiş bir dizi öğüt ve tavsiyeyle başlar. Buna göre Soğuk Harp karşısında yapılacak savunma hamlelerinden ilki milli birliğe ve beraberliğe bağlı kalmaktır. Vatandaş “baştakilere”, millete ve kendine güvenmelidir. Vatan, millet ve bağımsızlık sevgisini sürdürmelidir. Soğuk Harp’e karşı gösterdiği mücadele azmini ve heyecanını yüksek tutmalıdır. Düşmanın çeşitli yollarla aşılama çabalarına emniyetsizlik, yalnızlık, korku gibi telkinlere inanmamalıdır. Tüm bu sayılanlardan haberdar olmayan veya bazı olumsuz etkilere kendisini kaptırmış vatandaşlara işin gerçeğini ve yukarıda yazılanları anlatmak da bir başka görevdir.”⁷²⁵

Bu konuda devlete düşen görevlere de yer verilir. Kitaba göre bu görevlerden ilki, devletin milleti Soğuk Harp saldırılarına karşı korumasıdır. Milleti korumak içinse milletin birlik ve beraberliği yine devlet tarafından sağlanmalıdır. Devlet kendi otoritesi altındaki halkı “daima uyanık tutmak” zorundadır. Bunu da ancak milletin vatan ve bağımsızlık duygularını canlı tutarak ve ahlakı düşüren, “nesli sefahata ve dolayısıyla sefalet”, moda ve lükse götüren her teşviki önleyerek yapabilir. Gerekirse bu hususta en şiddetli tedbirlerin alınacağı özellikle belirtilmiştir. Ayrıca düşmanın halk üzerinde

⁷²⁴ a.g.e., s. 5.

⁷²⁵ a.g.e., s. 20.

uyandırmaya çalıştığı emniyetsizlik, tereddüt, şüphe, korku, karışıklık, yılgınlık, yalnızlık duyguları çürütülerek millete gerçeğin anlatılması ve düşmanın beşinci kol faaliyetlerinin işlemez hale getirilmesi de yine devletin sorumluluğundadır. Bunun içinse düşmanın propaganda yayınlarını zayıflatıcı ya da önleyici tedbirler alınabilir. Esas olansa devletin, düşmanın Soğuk Harbi'ne karşı daha şiddetli yöntemlerle planlı olarak karşı koymasındır.⁷²⁶

Tabloyu tamamlamak açısından topyekûn harbin ve şuuru yüksek, vatansever, harp terbiyesi almış, milli duyguları olgunlaşmış, orduyla kaynaşmış bir milletin yaratımının Soğuk Harp sorununa çözüm olacağı savunulur.⁷²⁷

Konuların sonunda “Türk İstiklal Savaşı'nın dahi ve eşsiz Başkumandanı K. ATATÜRK” görseli bulunur ve Atatürk'ün at üstündeki bir tasviri verilir. Bunu belirtmek önemlidir çünkü Milli Savunma ders kitaplarında Atatürk temasına ya da onu öven cümlelere Askerliğe Hazırlık ve Milli Güvenlik Bilgisi derslerinde olduğu kadar sık rastlamayız.

Son olarak ders kitabı “İstiklal Harbi” anlatılarak bitirilir ve bunun topyekûn savaşın uygulandığı en önemli mücadele olduğunun altı çizilerek konular tamamlanır.

Aynı heyet tarafından yazılan serinin ikinci ders kitabı *Milli Savunma Ders Kitabı II*⁷²⁸dir. Bu kitap serinin ilk kitabından şeklen olduğu kadar içerik bakımından da farklıdır. Kitapta Türkiye'nin ekonomik durumu, tarım seferberliği, moral seferberlik ve sağlık seferberliği başlıklı konulara ilk kez değinilmiştir. Aynı heyet tarafından yazılan birinci kitabın başındaki “Her Türk'ün Vazifesi” metni bu kitapta değiştirilerek yazılır:

“Türk vatanını, Türk istiklalini ve Türk Cumhuriyeti'ni korumak ve kurtarmaktır. Bunun için:

- 1- Silahlı harp kuvvetlerinde harp sanatını öğrenmekle mükelleftir.

⁷²⁶ a.g.e., s. 20- 21.

⁷²⁷ a.g.e., s. 25.

⁷²⁸ **Milli Savunma Ders Kitabı II Lise ve Dengi Okullar İçin**, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul, 1954.

2- Gerektiği zaman harp kuvvetlerinde (Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri'nde ve avcu teşkilatında...), harp ekonomisi ve diğer yurt çalışmalarında görev almak şeref, namus ve vatan borcudur.”⁷²⁹

Anlaşıldığı üzere önceki ders kitaplarında topyekûn harp ve askerlik eğitiminin alınması “şeref, namus ve vatan borcuyken” bu kez bunların yerini “harp ekonomisi ile diğer yurt çalışmaları” almıştır.

Bu ders kitabının içeriğinin Yurt Bilgisi derslerine daha yakın olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Tarım, tarım ürünleri, detaylıca sınıflandırılmış bitkiler, ormanlar, madenler, endüstri, sanayi; kara, demir ve deniz yolları ile iç ve dış ticaret konularında seferberliğe ağırlık verilmiştir. Ayrıca toplam yüz sayfa olan ders kitabının sonunda herhangi bir eke veya görsele rastlamayız.

Yine lise ikinci sınıf öğrencilerine okutulmak üzere, Kurmay Albay Mustafa Çiçekoğlu ve Zeki Yalçınsü tarafından hazırlanan *Milli Savunma Bilgileri II*⁷³⁰ ders kitabı türdeş diğer ders kitabıyla tamamen aynı konulara değinmekle birlikte daha detaylı başlıklandırılır. En önemlisi de Çiçekoğlu ve Yalçınsü yazılarında silahlı harbe çok daha fazla eğilir ve silahların çok detaylı tanımlarını yapar. Bahsedilen silah tanımları görsellerle ve çizimlerle desteklenir. Bazı silahlar farklı konularda isimleri geçtikçe tekrar ele alınır. Tanıtımı yapılan ve nasıl kullanılacağı detaylıca anlatılan, bazen de korunma yollarına değinilen silahlar şunlardır: “Kara, Hava ve Deniz Kuvvetleri'nin silahları, bombalar, roketler, makineli tüfekler, toplar; atomik, biyolojik ve kimyasal silahlar, propaganda silahları, roket çeşitleri, roketlerin infilak maddesi, güdümlü mermiler, zehirli gazlar ve atom bombası.”

Tüm bu silahlardan korunma yollarının anlatılması olumlu bir yaklaşım sayılabilir ancak yukarıdaki silahların özelliklerinin detaylarıyla anlatılması ve öğrenciye de çizdirilmesi ne kadar gereklidir ya da metodolojiye uygundur bilinmez. Ancak ders kitabının incelenmesi sırasında bile anlaşılması için çaba

⁷²⁹ a.g.e., s. 4.

⁷³⁰ Mustafa Çiçekoğlu ve Zeki Yalçınsü, **Milli Savunma Bilgileri II Lise ve Dengi Okullar İçin**, Kanaat Yayınları, Ahmed Said Matbaası, İstanbul, 1959.

sarf edilen ilgili metinlerden dönemin lise ikinci sınıf kız ve erkek öğrencilerinin ne kadar verim aldığı tartışılır.

Diğer Milli Savunma ders kitaplarının değinmediği ama bu kitapta ilk kez isimleri zikredilen konular “müsbet propagandanın hedefleri, ajanların çeşitleri, sabotaj ve sivil savunma teşkilatı”dır. Ayrıca kitabın sonunda yer alan okuma parçaları daima aynı girişle tanıtılmıştır: “Türk kahramanlık tarihinden bir sahife.”⁷³¹

İlgili okuma parçalarından bu kez Askerliğe Hazırlık Dersleri kitaplarındaki milliyetçilik heyecanının ve Türkcülüğün izlerini takip edebiliyoruz. Örneğin, “Kaniye Müdafaası” adlı okuma parçasında şu ifadeler vardır:

“...Böylece Türk kahramanlığı, Türk zekâsı on misli düşmanı mağlup ederek yine bir destan yarattı. Tiryaki Hasan Paşa, Türk’ün iftihar edeceği ölmezler arasında yer aldı.”⁷³²

Aynı yaklaşıma “İstiklal Harbinde Alemdar Gemisi” isimli okuma parçasında da şahitlik ederiz:

“Silahsız Alemdar’ı büyük başarıya ulaştıran acaba hangi kuvvet idi? Türk cesareti, Türk zekâsı ve Türk ruhundan başka ne olabilir?”⁷³³

Dönemin diğer Milli Savunma kitapları barışçı düşünceyi bazen sert bazen örtük biçimde ama kısa cümlelerle eleştirirken, bu ders kitabında ilgili konuya “Harp Telakkileri” genel başlığıyla daha geniş ve ayrı bir yer ayrılır. Milletlerin harp hakkındaki düşüncülerinin yaşam şartlarına, ülkelerine, tarihlerine ve jeopolitik durumlarına göre değiştiği görüşünde olan kitap, işe “barışçı düşüncü” anlatarak başlar. Barışçı düşünüş, harbin insanlığı sefalet ve ıstıraba sürüklediğini; yok ettiğini savunur. Harp barbarlıktan ve cinayetten başka bir şey değildir. Öyleyse milletler bu cinayeti işlemekten kaçınmalı, ne olursa olsun barış içinde yaşamalıdır. “Harpçi düşünüş” ise bunun tam tersidir ve ders kitabının yaklaşımı bu görüşe daha yakındır. Buna göre, barış insanları tembelliğe ve ahlaksızlığa sürükler. Harp ise tembelliği ve ahlaksızlıkları

⁷³¹ Çiçekoğlu ve Yalçınsü, a.g.e., s. 129.

⁷³² a.g.e., s. 26.

⁷³³ a.g.e., s. 54.

tasfiye eder. İnsanları kaynaştırır, uluslararası anlaşmaların önünü açar ve medeniyet yolunda ilerlemeyi sağlar. Bu itibarla harp, insanlık için faydalıdır ve gereklidir. Bir de bu iki görüşün dışında kalan bir düşünüşe yer verilir: “harbi bir kader olarak telakki edenleri düşünüşleri.” Bu fikri savunanlara göre harp, değiştirilmesi mümkün olmayan bir tabiat kanunu, kaçınılmaz bir doğal afettir. Bu bakımdan harbi insanlığın bir kaderi olarak düşünmek ve gelip çattığında onu “mertçe” karşılamak gerekir.⁷³⁴

Kitap yazarları, harbi bir cinayet sayan ve ne olursa olsun barış içinde yaşamayı düşünenlerin maddi ve manevi bir hazırlıkta bulunamayacağını; bunların topyekûn harbe katılamayacaklarını ortaya atar. Dahası böyle düşünen bir milletin milli savunma şuurunu bozulmuştur ve “kuzu uysallığıyla” kendisinden her isteneni yapmaya hazırdır.

Çiçekoğlu ve Yalçınsü barışçı düşünüşün “bazılarının iddia ettikleri gibi” barış ve mutluluk getirmeyeceğini vurgularken, dünya milletlerinin barış kurma yolunda yüzyıllardır giriştikleri çabaların istenilen huzur ortamını yaratmaya yetmediğini savunurlar ve Birinci Dünya Savaşı sonrası kurulan Cemiyet-i Akvam ile İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra kurulan Birleşmiş Milletler Cemiyeti’ni bu başarısızlığın sembolü olarak gösterirler. Barış ancak güçlü olmakla sağlanabileceğine göre, barışı içtenlikle isteyip elden gelen yapılsa da barışçı düşünüş bırakılmalıdır. Kuvvetli ve harbe hazır olmaktan başka çare olmadığı vurgulanır ve bunun artık kabul edilmesi istenir. Sonrasında kitap yazarları asıl savundukları görüş olan harbçi düşünüş hakkındaki fikirlerini sıralamaya başlarlar: harp hazırlıkları sırasında harbçi düşünüş topyekûn harbin şevk ve gayretle yapılmasının yolunu açar. Ancak bu düşünüşün bir sakıncası vardır ki, fikrin her yönüyle savunulmasına engel olur. Bu tarz düşüncedeki milletlerin başında olanlar, halkı sürekli harbe sürüklerler. Ülkelerini büyütme ve genişletme isteyen imparatorlar, diktatörler ve hatta “peygamberler” insan kitlelerini arkalarından harbe sürüklemek için bu düşünüşten faydalanmışlardır. Bu anlamda “insani bir düşünüş olmayan” harbçi düşünüşü kabul etmek mümkün değildir. Öyleyse gerçeğe en uygun düşünce tarzı, harbi değiştirilmesi

⁷³⁴ a.g.e., s. 9.

mümkün olmayan bir doğa kanunu olarak kabul etmek ve bu doğal afet geldiğinde onu cesurca karşılamaktır. Bu görüş barışçı ve harpçı düşüncülerin faydalı yanlarını alır. Harbi bir nefis meselesi olarak görür:

“... Bunda harpçı düşüncünün tecavüzi hareketi, barışçı düşüncünün milleti hazırlıksız ve atıl bırakan pasif ruhu yoktur... harpçı düşüncünün milleti harbe hazırlayan ve büyük bir şevk ve heyecanla topyekûn harb etmeyi mümkün kılan geniş moral kaynaklarından da faydalanılıyor.”⁷³⁵

Çiçekoğlu ve Yalçınsü, yazdıkları ders kitabındaki yaklaşımlarını yeni kitaplarında da sürdürürler. 1960 yılında basılan *Milli Savunma Bilgileri I*⁷³⁶ kitabında içerik ve şekil bakımından önemli değişiklikler göze çarpar. Kitap bu kez Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi ile başlar ve metnin sonuna “Nutuk 1927” ibaresi konulur. İçindekiler bölümünde genel başlıkları oluşturan “Milli Savunma, Harb, Askerlik, Silahlı Kuvvetler, Kara Kuvvetleri'nde Sınıflar, Asker Alma Teşkilatı, Milli Savunma Öğretim ve Eğitimi” konularına ait alt başlıkların son derece detaylandırıldığı görülür. Bu değişiklik, konuların iyice anlaşılmasına yönelik bir çaba olarak adlandırılabilir. Her başlık için “Plan ve Özet” adı altında küçük özetlerin ve konu tanıtları ile öz bilgiler verilmesi bu görüşü destekler niteliktedir. Ayrıca bu ders kitabının genelinde Atatürk'ün özdeyişleri fazlaca kullanılmıştır.

Bahsedilen özetlerden birisinde “Milli Savunma Dersinin Gayesi” şu sözlerle anlatılır:

“Topyekûn savunmanın gerektirdiği lüzumlu bilgileri vermek, milli savunma ruh ve şuurunu geliştirmek ve böylece milli varlığına kastedenlere karşı yirmi yedi milyon Türkün işini bilerek, lüzumuna inanarak, el ele verip tek vücut bir kitle halinde mücadelesini mümkün kılmaktadır. Milli savunma dersleriyle nazari bilgiler verilir ve milli savunma şuurunu geliştirilir. Kamplarda erkek

⁷³⁵ a.g.e., s. 10.

⁷³⁶ Mustafa Çiçekoğlu ve Zeki Yalçınsü, **Milli Savunma Bilgileri I Lise ve Dengi Okullar İçin**, Kanaat Yayınları, Ahmed Said Matbaası, İstanbul, 1960.

öğrenciler askerlik hizmetine, kurslarla kız öğrenciler sivil savunma hizmetine hazırlanırlar.”⁷³⁷

Milli Savunma derslerinin amacının anlatıldığı yukarıdaki paragrafta daha önceki ders kitaplarında açıkça ifade edilmeyen bir düşünüş kendisini gösterir. Kız öğrenciler milli savunma değil sivil savunma hizmeti için eğitilmektedirler. Askerliğe Hazırlık Dersleri'nin bu anlamda eşitlikçi söylemini burada göremiyoruz ve kızlar yavaş yavaş cephenin gerisine doğru, belki de ait oldukları yere itilmeye başlamışlardır. Askeri kampların bu dönemde “erkekler için kamp- kızlar için kurs” olarak sınıflandırılması bu cephe gerisine itişin ilk sinyalleri sayılabilir.

1960 tarihli Milli Savunma Bilgileri I kitabında dikkati çeken bir başka değişiklik de konulara yapılan eklemelerdir. Önceki yılların ders kitaplarında bulunmayan ya da birkaç cümleyle ifade edilen yeni başlıklar şunlardır: “Askerlerin Genel Vazifeleri ve Rütbeleri; Subayların, Astsubayların ve Erlerin Vazifeleri ve Rütbeleri, Orduların Tarihçesi, Kara Kuvvetleri'nde Sınıflar (Alt Başlıklar: Muharip Sınıflar, Hizmet Sınıfları, İstihkâm, Muharebe, Kimya Sınıfları, Piyade Sınıfı, Süvari Sınıfı, Tank Sınıfı, Topçu Sınıfı ve Yardımcı Sınıflar) ve Seferberlik.”

Askerlikle ilgili konuların ana fikri Türklerin doğuştan asker olduğu yönündedir. Bu fikre göre, Türklerin mayasında olan bu yetenek “aile ocağının köklü gelenekleriyle” gelişmeye başlar ve askerlik ocağında ise en yüksek seviyesine erişir.⁷³⁸ Bu görüşü desteklemek için genel konunun sonunda Hürriyet Gazetesi'nin 24 Kasım 1957 tarihli nüshasından Amerika'nın Psikolojik Harp Dairesi uzmanlarından olan Albay John Booth'un “Kore'de kızılılara esir düşen askerler hakkındaki mühim raporu” eklenir.

Ayrıca ders kitabı yazarlarının önceki kitaplarında olduğu gibi bu kitaplarında da silah bilgisinin çok detaylı biçimde verildiği ve her türlü görselle anlatılanların desteklendiği belirtilmelidir.

⁷³⁷ Çiçekoğlu ve Yalçınsü, a.g.e., s. 5.

⁷³⁸ a.g.e., s. 21.

Ders kitabında en geniş yer ayrılan ve aynı zamanda son konu olan “Milli Savunma Öğretim ve Eğitimi” konusu Atatürk’ün şu sözleriyle başlar:

“Cumhuriyet; fikren, ilmen, bedenen kuvvetli ve yüksek seviyeli muhafızlar ister.”

Bu girişten sonra da söz konusu “muhafızların” nasıl eğitildiği ve hangi nitelikleri taşıması beklendiği detaylarıyla anlatılmaya başlanır. Konunun detaylarına girilmeden önce verilen kısa özetle, Milli Savunma hizmeti hazırlık eğitiminin üç şekilde tatbik edildiği belirtilir: lise ve dengi okullarda Milli Savunma derslerinde nazari olarak, erkek öğrenciler kamplarda askerlik hizmetine ve kız öğrenciler kurslarda sivil savunma hizmetine hazırlanarak. Bunun dışında özel olarak Milli Savunma hizmetine hazırlayan öğretim ve eğitim kurumları, izci ve spor hareketleriyle ilgilenen kurumlar ve şöförlük, pilotluk, hemşirelik gibi sivil hizmetler de bu eğitimin tatbik şekillerine dâhil edilir. Bu eğitimlerinden birisine tabi tutulan vatandaşlar Milli Savunma hizmetlerine az ya da çok hazırlanmış olurlar ve kısa zamanda üstlerine düşen görevi başarabilecek hale gelebilirler.⁷³⁹

Milli Savunma Bilgileri I adlı ders kitabı daha benzer savları ortaya atmaya devam eder. Harbin yıpratıcı etkileriyle milletçe mücadele etmek gerektiğinden ruh ve beden eğitiminin istisnasız her vatandaşa uygulanması gerektiğini ileri sürer. Verilecek sürekli bir Milli Savunma dersi sayesinde vatandaşlar, harbin durmadan değişen her yeni taktiğini öğrenip, öğretilenleri “ölüm tehlikesi içinde dahi şaşırmadan” uygulayabilirler.⁷⁴⁰

Kitap yazarları, pozitif bilimlerle donatılan aydın vatandaşların Milli Savunma konusunda daha kolay ve hızlı yetiştirileceğini eklemekten geri kalmazlar. Kitaba göre, milli kültüre sahip olan vatandaşlar vatanın, milletin ve bağımsızlığın ne demek olduğunu bilirler ve bu kutsal varlıklar için “gerektiğinde canını vermeye hazır” olan bir milli şura sahiplerdir. Öyleyse

⁷³⁹ a.g.e., s. 70.

⁷⁴⁰ a.g.e., s. 72.

Milli Savunma öğretim ve eğitiminin temeli genel kültür eğitimi ile milli kültür eğitimidir yani “milli eğitim”dir.⁷⁴¹

Ders kitabında, okuldaki Milli Savunma temel eğitimi doğrudan “maarif davası”na bağlanır. Buna göre, çocuğun ailede aldığı milli ve askeri terbiyenin geliştirildiği yer okuldur. Çocuklar buraya gelmeden önce aldıkları eğitimi okulda daha şuurlu hale getirirler. Dersler, oyunlar, marşlar, beden eğitimi çocuğa bir taraftan gerekli bilgiyi verir diğer taraftan ise onun ruhunu terbiye eder. Milli bayram günlerindeki törenler, bayram merasimleri, yürüyüşler; Tarih, Coğrafya, Yurttaşlık Bilgisi gibi dersler milli birlik ruhunu geliştirir. Ayrıca çocukları askeri törenlere, tatbikatlara, kışlalara, hava meydanlarına ve harp gemilerine ziyarete götürmek askerlik sevgisi yaratır ve orduya güveni sağlar. Milli Savunma öğretiminin ve eğitiminin temeli de bu şekilde atılmış olur. Yazarlar milli eğitim davasının bir maarif davası olduğu kadar aynı zamanda bir Milli Savunma davası olduğu kanısındadırlar. Bazı sebeplerden dolayı okula gidemeyen çocukların Milli Savunma eğitim ve öğretimleriyle de ilgilenilmeliydi. 1957 yılında Maarif Şurası’nca alınan karara göre, bu hususla Halk Eğitim ilgilenecekti.⁷⁴²

İlgili metinlerde Milli Savunma hazırlık eğitiminin en önemli parçalarından birisi moral eğitim olduğu ifade edilir. Vatandaşlara vatan, millet, istiklal ve hürriyet sevgisi ancak bu yolla kazandırılabilirdi. Moral eğitimin bir başka işlevi de vatandaşlara harpten kaçılmayacağını ve milli varlığın korunması için savaşmaktan başka çare bulunmadığı inancını pekiştirmektir. Çünkü girişeceği harbin dayandığı sebebe inanmayan vatandaşlardan bu harp uğrunda gayret ve fedakârlık göstermeleri beklenemezdi. Kitaba göre, bir harbin kazanılabilmesi için ilk şart milletin bir ülkü etrafında toplanabilmesiydi. Bu konuda Atatürk’ün İstiklal Harbi örneği verilir. Harbin ilk günlerinde yapılan kongreler, yurt gezileri ve düzenlenen konferanslar milleti bir inanç etrafında toplamak içindi. Millet harbin kazanılacağına inanmalı, “hiç olmazsa bunu ümit edebilmelidir” çünkü zaferden ümidini kesenler mücadele azim ve

⁷⁴¹ a.g.e., s. 72- 73.

⁷⁴² a.g.e., s. 73- 74.

kararlarını kaybederek kendilerini düşmana teslim ederlerdi. İşte bu sebeplerle milletin moralinin harbe hazırlanması çok önemliydi.⁷⁴³

Özel olarak Milli Savunma hizmetlerine hazırlayan öğretim ve eğitim konusunda örnek olarak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Alman ve Japon okul gençliğinin eğitilmesi verilir. Bu milletin öğrencileri bir taraftan normal okul hayatlarını sürdürürken diğer taraftan gelecekteki olası bir harp için asker gibi yetiştiriliyordu. Okullar kışla gibiydi. Dünya milletleri halen okul gençliğini Milli Savunma hizmetlerine hazırlamaktaydı. Türkiye de bu uygulamayı yapıyordu. İlk ve ortaokullardaki temel dersler, lise ve dengi okullardaki Milli Savunma dersleri, erkek öğrencilerin kampları, kız öğrencilerin kursları ve üniversite alayları⁷⁴⁴ bunun için vardı.⁷⁴⁵

Milli Savunma eğitimi konusunun son bölümünde dolaylı yoldan Milli Savunma hizmetlerine hazırlayan öğretim ve eğitim faaliyetleri sıralanır: “izci teşkilatı, spor teşkilatı (av, atış, kayak, dağ, deniz, planör, paraşüt, güreş, futbol, basketbol, voleybol, atletizm vs). Bu dallar vatandaşları, Milli Savunmanın talep ettiği yüksek beden kabiliyetine kavuşturduğu gibi ekip çalışmasına yatkınlığını da artırır. Buna ek olarak, sivil meslekler de Milli Savunma hizmetlerinin bir ihtisas kolunu oluşturabilirdi. Şöförlük, pilotluk, tabiplik ve hemşirelik başlıca uzmanlık kollarındandı. Böylece her an hizmete hazır vatandaşların temini kolaylaşmıştı.⁷⁴⁶

Son olarak, *Milli Savunma Bilgileri I* kitabın sonuna Kara, Hava ve Deniz Kuvvetleri'nin kıyafetleri resimlenmiştir.

⁷⁴³ a.g.e., s. 74- 75.

⁷⁴⁴ İncelenen ders kitabında verilen bilgiye göre üniversite alayları lağvedilmişti ama üniversite gençliğinin Milli Savunma konferanslarıyla fikren yetiştirilmeleri ve kız üniversitelilerin ayrıca kurslarla sivil savunma hizmetlerine hazırlanmaları esasının kabulünden bahsedilmektedir.

⁷⁴⁵ a.g.e., s. 76.

⁷⁴⁶ a.g.e., s. 77- 78.

3.5.1 Milli Güvenlik Bilgisi Ders Kitaplarının Bir Prototipi: *Milli Savunma Bilgileri III (1960)*

Bu bölümün inceleme ve analiz kapsamındaki son ders kitabı 1960 yılında basılan *Milli Savunma Bilgileri III*⁷⁴⁷ isimli ders kitabıdır. Kitabın yazarları birinci kitabın yazarlarıdır.

Bu ders kitabının içeriği 1949'dan beri yazılan her seviyedeki Milli Savunma kitabından farklıdır. Klasik Milli Savunma konularının yanı sıra güncel gelişmelere bağlı olarak kitapta kendine yer bulan ilk konu “Milli Savunma Yüksek Organizasyonu”dur. Bu genel konunun alt başlıklarında yüksek organizasyonun genel bir tanımı yapıldıktan sonra Türkiye’de Milli Savunma Yüksek Organizasyonu ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’na göre Başkumandanlık anlatılır. Takip eden başlıkta Milli Savunma Yüksek Kurulu⁷⁴⁸ genel teşkilatı ile görev esasları tanımlanır. Başlıca devletler olarak adlandırılan Amerika Birleşik Devletleri’nde ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nde Milli Savunma Yüksek Organizasyonu’nun işleyişi anlatılır. Milletlerarası bir savunma organizasyonu olan NATO⁷⁴⁹ kuruluşu, amaçları ve teşkilat yapısı bakımından incelenir.

Lise son sınıfta okutulan ders kitabında güncel politik duruma göre bir düzenleme yapıldığı görülmektedir. Artık sadece bir tarih bilinci yaratma ya da topyekûn savaşa hazır olma amaçları güdülmemektedir. Eğitilen öğrenciler neler olduğu ve yeni dünya düzeni hakkında da bilgi sahibi olmaktadır. Böylece buldukları tarafta olma sebepleri kendi kafalarında bir çözüme ulaşmaktadır.

⁷⁴⁷ Mustafa Çiçekoğlu ve Zeki Yalçınsü, **Milli Savunma Bilgileri III Lise ve Dengi Okullar İçin**, Kanaat Yayınları, Ahmed Said Matbaası, İstanbul, 1960.

⁷⁴⁸ 7223 sayılı ve 3.6.1949 tarihli Resmi Gazete’de yayınlandığı üzere devlet işlerinin en başında gelen topyekûn Milli Savunma görevlerini yerine getirmek üzere Milli Savunma Yüksek Kurulu teşkil edilmiştir. Bu kurulun başlıca görevleri hükümet tarafından takip edilecek Milli Savunma politikasının esaslarını hazırlamaktır. Ayrıca bütün devlet teşkilatına, her türlü özel müessese ve teşekküllere ve vatandaşlara düşecek Milli Savunma ödev ve görevlerini tesbit ile gereken kanuni ve idari tedbirleri almak üzere yetkili makamlara sunmak da bu yüksek kurulun görevlerindedir. Topyekûn milli seferberlik planını barışta hazırlamak ve gereğinde tam olarak uygulanmasını sağlamak bu yüksek kurulun en önemli sorumluluklarındandı.

⁷⁴⁹ NATO, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü’dür. Örgüt üyesi ülkeler herhangi bir dış güçten gelebilecek saldırıya karşı ortak savunma yaparlar. Türkiye, NATO’ya 1952’de katılır.

Bu ders kitabında ilk kez değinilen diğerkonular ise şunlardır: “Askeri Coğrafya İlmi, Devletlerarası Harb Hukuku, Silahlı Kuvvetler Teşkilatı’na Tesir Eden Amiller, Silahlı Kuvvetler’in Genel Vazifeleri ve Memleket Hayatına Tesirleri (dış politikaya, milli eğitime, sağlık ve sosyal yardım işlerine, ekonomik ve mali hayata), Deniz Ticaret Harbi, Kıyı Savunması, Meteorolojik Harp İmkânları, Yardımcı Kadın Birliklerinde Muhtemel Gelişmeler”.

Son eklenen konulara göz atıldığında, konuların Milli Güvenlik Bilgisi ders kitaplarının içeriğine en fazla yaklaştığı veya yaklaştırıldığı noktanın bu kitap olduğunu anlaşılır. Zaten 1960 yılından sonra Milli Güvenlik Bilgisi derslerine kadar Milli Savunma müfredatında, programında ve içeriğinde herhangi bir değişiklik yapılmamıştır.

Milli Güvenlik Bilgisi ders kitaplarındaki konu anlatımına en yakın Milli Savunma konusu “Silahlı Kuvvetlerin Milli Eğitime Tesirleri”dir. Burada Silahlı Kuvvetleri’nden aynı zamanda bir eğitim müessesesi olarak bahsedilir. Yazara göre, bu kuruma ülkenin bütün erkekleri girerler, “ameli ve nazari bilgilerle donatılmış, fikren ve bedenen gelişmiş, vatandaşlık kültürünü almış olarak” çıkarlar. Anadolu’da söylenen “Askere gitmeyen adam sayılmaz” atasözü de kitaba göre ordunun milli eğitim alanındaki değerinin başlı başına bir ispatıdır. Bundan yola çıkılan metinde Silahlı Kuvvetlerin öncelikle aydın gençler yetiştirme işlevi üzerinde durulur: Askeri Ortaokul ve Liseler, Kolejler, Harp Okulu, Harp Akademileri, Sınıf Okulları vs kurumları bu işi görür. Silahlı Kuvvetler aynı zamanda ilkokul vazifesi görür: yılların ihmali yüzünden okuma yazma öğrenemeyen halka okuma yazma öğreten ordu; Tarih, Coğrafya, Matematik, Tabiat, Türkçe... dersleri de anlatır. Böylece ilkokul bilgi ve kültürünü alan kişi milletini tanır ve iyi bir vatandaş olur. Aynı metne göre Silahlı Kuvvetler, vatandaşları umumi hayata hazırlar. Çünkü ordudaki harp silah ve vasıtalarının nasıl kullanacağını öğrenen gençler, sivil hayata “teknik ve sanat bilgisi almış şekilde” dönerler. Bu gençler sağlıklarını korumayı, hayvanlarına bakmayı, traktör ve otomobil kullanmayı ve bir toplumsal çevrede yaşamayı öğrenirler. Silahlı Kuvvetleri’nin başka bir görevi olarak ise memleketi tanıtmaya ve milli birlik beraberlik duygularını geliştirme

işlevi verilir. Ülkenin dört bir yanından gelen gençler orduda kaynaşarak tek bir ülkü etrafında toplanırlar. Üstelik Silahlı Kuvvetler bu gençleri bedenlen de yetiştirir. Genelde işlenmemiş vücutlarıyla askere gelen millet gençleri, ordudaki eğitim ve yapılan tatbikatlar sayesinde “kuvvetli ve çelik gibi bir vücuda sahip olarak” sivil hayata dönerler.⁷⁵⁰

Kitabın tüm konularına genel olarak bakıldığında konu anlatımlarında verilen görsellerin neredeyse tamamının İkinci Dünya Savaşı'na ait olduğu anlaşılır.

1960 yılında basılan kitabın 25. sayfasında, “Türkiye'nin Askeri Coğrafya Durumunun Ana Hatları” konusunda dersin öğretmeni tarafında öğrenciye yazdırılmış bir ek bilgiyle karşılaşırız:

“Türkiye'nin Harekât Alanları

- A- Doğu Cephesi
 - 1. Doğu Karadeniz Cephesi
 - 2. Kafkasya Cephesi
 - 3. İran Cephesi
- B- Güney Cephesi
 - 1. Batı Akdeniz Cephesi
 - 2. Irak Cephesi
 - 3. Suriye Cephesi
- C- Batı Cephesi
 - 1. Batı Karadeniz Cephesi
 - 2. Trakya Cephesi
 - 3. Ege Denizi Cephesi
 - 4. Marmara Cephesi.”

⁷⁵⁰ Çiçekoğlu ve Yalçınsü, a.g.e., s. 44.

Gazi Mustafa Kemal, 30 Ağustos 1924'te, Dumlupınar'da yaptığı konuşmada üç yıl önce Sakarya Meydan Savaşı ile uygulamaya başladığı “topyekûn savaşı” anlatır. Savaşın yalnızca karşı karşıya gelen iki ordunun değil “milletlerin çarpışması” olduğunun altını çizer. Topyekûn savaş üzerine Batı'da yayınlanan ilk eser olan *Ludendorff'un Savaş Öğretisi*'nin dahi 1935 yılında yayımlandığını düşünülürse⁷⁵¹ Atatürk'ün bu savaş tanımlamasını çoktan kavramış olduğu sonucu çıkarılabilir. Milli Savunma ders kitaplarında olduğu gibi sürekli “topyekûn savaş” ismini zikretmeden de olsa, aslında Erken Cumhuriyet Dönemi'nde verilmesine başlanan Askerliğe Hazırlık Dersleri de aynı anlayış ve tema üzerine kurulmuştur. Sonraki bölümde Milli Güvenlik Bilgisi derslerinde sağlanmaya çalışılan ordu- millet kaynaşmasının temelinde de bu fikri bulacağız.

Ulusun savaşa “ilgilendirilmesi” ve gerektiğinde olanca kuvvetiyle katılması fikrinin yeni bir olgu olduğu söylenemez ve Atatürk'ün de dile getirdiği bu düşünce Askerlik derslerinin kaldırılmasıyla tarih olacak gibi de değildir:

“Bilirsiniz ki, savaş demek, iki ulusun; yalnız iki ordunun değil, iki ulusun bütün varlıklarıyla, bütün mallarıyla, bütün maddesel ve tinsel güçleriyle karşılaşması ve birbirleriyle vuruşması demektir. Bunun için, bütün Türk ulusunu cephedeki ordu denli, düşünce ve duygusuyla ve edimli olarak savaşa ilgilendirmeliydim. Ulus bireyleri, yalnız düşman karşısında olanlar değil; köyde, evinde, tarlasında bulunan herkes, silahla vuruşan savaşçı gibi kendini görevli bilerek, bütün varlığını yurt savunmasına vermekte ağır davranan ve titizlik göstermeyen uluslar, savaşı ve çarpışmayı gerçekten göze almış ve başarabileceklerine inanmış sayılmazlar.”⁷⁵²

⁷⁵¹ Erikan, a.g.e., s. 47.

⁷⁵² a.g.e., s. 48.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. MİLLİ GÜVENLİK BİLGİSİ DERSLERİ

4.1 Milli Güvenlik Kavramı ve Kapsamı

Milli Güvenlik Türkiye’de ulusal savunma ve kamu düzeninin korunması anlamında kullanılan bir kavramdır. Askeri çevreler tarafından ellili yıllarda kullanılmaya başlayan milli güvenlik teriminin kavrama dönüşerek yaygınlaşması ve siyasal söylemin merkezine yerleşmesi 1961 Anayasası’nın kabul edilmesinden sonra başlar.⁷⁵³

1961 Anayasası’nda milli güvenlik, devlet bağımsızlığı ve ülke bütünlüğü ile millet egemenliğinin, milli veya milletlerarası alanda gerçek ve yakın bir tehlikeye düştüğü zamanlarda, Anayasa’nın gösterdiği yetkili organ ve organlar tarafından, Devlet tüzel kişiliğinin korunması ve güvenlik altına alınması olarak tanımlanır.⁷⁵⁴ 1961 Anayasası ile başlayan ve yirmi yıla yayılan bir süreçte milli güvenlik kavramı, Cumhuriyetin ilk yıllarından başlayarak kullanılan milli müdafaa, memleket emniyeti, iç ve dış emniyet vb terimlerin yerini alarak yaygın bir kullanım alanına kavuşur.

Milli güvenliğin geç Osmanlı İmparatorluğu döneminde benimsenen ve Erken Cumhuriyet Dönemi’nin devraldığı “*millet-i müselleha*” anlayışına uygun bir uyarlama olduğunu öne süren görüşler vardır.⁷⁵⁵ Ancak diğer taraftan askerin toplumla özdeşleşmesinde amacın bir “silahlı millet” yaratmak olmadığını savunan başka bir görüşe göre, bir devletin askeri gücünün etkinliği için toplumla silahlı kuvvetlerin özdeşleşmesi en önemli faktördür. Çünkü askeri etkinliğin derecesi bu özdeşliğin derecesi ile paralellik taşır. Bu özdeşim halkın ve yöneticilerin, silahlı kuvvetlerin layık oldukları değer bilincini taşımaları ve onların, toplumun ayrılmaz ve fedakâr bir bölümü olduğunu kabul etmelerini, bu gerçeğe uygun davranmalarını sağlar. Ayrıca modern savaşta sivil halk da yoğun biçimde ateş altında kalacağından ve toplumun bekası için

⁷⁵³ Paker ve Akça, a.g.e., s. 307.

⁷⁵⁴ Tayfun Akgüner, **1961 Anayasasına Göre Milli Güvenlik Kavramı ve Milli Güvenlik Kurulu**, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi, İstanbul, 1983, s. 231.

⁷⁵⁵ Paker ve Akça, a.g.e., s. 348.

sivil savunma disiplini içinde bulunacağından asker ile hemen hemen aynı feragat ve fedakârlık seviyesinde bulunacağı bu görüşün savunucularının fikirleri arasındadır.⁷⁵⁶

4.1.1 Türkiye’de Milli Güvenlik: Ulusal Güvenlik Sendromu

Güvenlik kavramı temelde “tehdit odaklı güvenlik yaklaşımı” ve “risk odaklı güvenlik yaklaşımı” olarak adlandırılan iki farklı perspektiften tanımlanır. Tehdit odaklı güvenlik yaklaşımında mevcut ya da muhtemel tehlikeler üzerinde yoğunlaşılması ve söz konusu tehlikelerin tespit edilerek bertaraf edilmesi esastır. Risk odaklı güvenlik yaklaşımı ise sahip olunan değerlerin korunması amacına odaklanır.⁷⁵⁷ Türkiye ise uzun yıllardır bölgesel ve uluslararası siyasetteki konum ve etkisine uymayan genel bir “ulusal güvenlik sendromu” ile yaşar. Öyle ki güvenlik kavramı toplumsal ve siyasal düzleme yaygın şekilde hâkim olur; ilgili- ilgisiz hükümet politikalarıyla halka benimsetilir ve eleştiriler karşısında savunma aracı olarak kullanılır. Kısacası Türkiye’nin toplumsal gelişimi, konuyla ilgili diğer tüm faktörlerin önüne geçen belirli bir güvenlik kültürü ile tanımlanır. Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti’nin kendine özgü bir güvenlik tanımlaması ile inşa edildiğini söylemek hatalı olmaz. Türkiye’de güvenlik demek resmi düzlemde “tehlikeden korunma veya tehlikeye maruz kalmama durumu” olarak tanımlanır ve bu geleneksel bir yaklaşımdır. Söz konusu yaklaşım ise “üç boyutlu” bir görünüme sahip öz koruma kavramı ile doğrudan ilişkilendirilir.⁷⁵⁸

Oysa toplumsal düzeni “güvensizlik merceği” ile imgelemek, onu güvenliğin zemini olan temel birime, devlete teslim etmektir. Daha da kötüsü, siyaseti güvenlik üzerinden tanımlamak, siyaseti devletin güvenliği yönetmek için kullandığı şiddet öğelerinin üzerine kurmak demektir.⁷⁵⁹ Üstelik devletler birbirine bağlı ilişkilerin bulunduğu uluslararası arenada etkili fonksiyonlar sergilemek isteyen bir ülkenin bazı mekanizmalarını gözden geçirmesi

⁷⁵⁶ Mert Bayat, **Milli Güç ve Devlet**, Belge Yayınları, İstanbul, 1986, s. 147- 149.

⁷⁵⁷ Fatih Beren, **Demokratikleşen Güvenlik Terörle Mücadelede Değerlerin Korunması**, Karınca Yayınları, Ankara, 2013, s. 16- 17.

⁷⁵⁸ Mustafa Aydın ve Fulya Ereker, **Türkiye’de Güvenlik Algı, Politika, Yapı, Bilgi** Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 1-2.

⁷⁵⁹ Mark Neocleous, **Güvenlik, Şiddet ve Savaş**, Dipnot Yayınları, Ankara, 2011, s. 16.

zorunludur.⁷⁶⁰ Özellikle Avrupa Birliği üyeliği konusundaki uyum tartışmalarında örtülü ya da açık biçimde ulusal güvenlik söylemi ve bu söyleme dair meselelerin tartışılması dahi “Türkiye’ye kasteden mihrakların bir işi” olarak görülür.⁷⁶¹

“Barışta diplomasi, savaştaki stratejinin yerini alır” sözü Türkiye’de özgün biçimde anlaşılır. Buna göre barış bir rahatlama ve gevşeme dönemi olarak görülemez. Milli hedeflere erişmek veya başkalarının Türkiye ile ilgili hedeflerine ulaşmasını engellemek için mücadele dış politik ortamda devam eder.⁷⁶² Aynı görüşe göre, söz konusu mücadelenin bir parçası olarak içeride de Türk milleti gözünü açmalıdır. Yurttaşlar, birlik ve beraberliği bozacak oyunlara gelmemelidir. Ülke bütünlüğünü korumak vazgeçilmez bir amaç olarak güdülmelidir. Dıştan gelecek tehditlere karşı Atatürk’ün politikaları sürdürmek ve güçlü kalmak bir zorunluluktur. Çünkü Türkiye hedeflediği güçlü konuma ulaştığı zaman hiç kimse ülkenin bağımsız ve özgür yaşamına zarar veremez. Hatta ”bundan kimsenin kuşkusu bile olmamalıdır.”⁷⁶³

Türkiye’deki klasik milli güvenlik söyleminin arkasında duran kesimin en fazla gündeme getirdiği sorulardan birisi “neden bu tehlikeler bizi buluyor” sorusudur. Cevabı da yine kendileri verirler: Anadolu toprakları bir “milletler mezarlığı”dır ve bütün dünya güçlerinin bu topraklara karşı ilgisi vardır. Bu önemli sebep dışında bir başka sebep olarak “milletin yapılacak saldırılara açık” olduğu öne sürülür. Çünkü Sevr haritalarını yeniden tozlu raflarından indiren “şeytani odaklar”, Atatürk’ün varlığı ve yaptığı işlerle duran planlarını tekrar gündeme almışlardır. O halde tehlike büyüktür. Bu plana karşı Türk milletinin her üyesinin “uyanık olması” ve bu “kirli oyunu” yeniden bozması şarttır. Bu görüşün savunucuları Türk milletinin her zaman hak ve adaletten yana olduğuna; Türk milletinin uyanışının aynı zamanda bütün dünya

⁷⁶⁰ Ünal Acar ve Ömer Urhal, **Devlet- Güvenlik- İstihbarat- Terörizm**, Adalet Yayınları, Ankara, 2007, s. 189.

⁷⁶¹ Turgut Tarhanlı, **İnsansız Yönetim, Türkiye’de İnsan ve Hakları**, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2003, s. 168- 171.

⁷⁶² Bayat, Mert, “*Harp ve Sulh III*”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün/ Bugün/ Yarın**, Sayı 5, Temmuz 1985, s. 72.

⁷⁶³ İlbeyi Laçin, **Çeşitli Yönleriyle Atatürk ve Atatürkcülük**, Bağırhan Yayınları, Ankara, 1997, s. 99- 100.

emperyalistlerinin kirli oyunlarından kurtuluşu beraberinde getireceğine inanırlar. Bu inanca göre, şartlar ne kadar kötü olursa olsun “Türk milletinin damarlarındaki öz” bütün oyunları bozmaya yeter. O halde Batılılar karşısında aşağılık kompleksine kapılmaya da gerek yoktur. Trakya ve Anadolu’da tutunabilen, vatanıyla milletiyle bir bütün olmanın mücadelesini veren son Türklerin ne gidebileceği başka bir yerleri ne de verebilecekleri bir karış toprakları vardır: mücadele etmek şarttır.⁷⁶⁴

4.2 Milli Güvenlik Öğretimi Yönetmeliği

Türkiye Cumhuriyeti bu güvenlik esasları üzerine kurulan bir devlettir. Elbette eğitim kurumlarında devletin bu temel felsefesi doğrultusunda, aynı duygu ve düşünceyi paylaşan ve her durumda “uyanık” olan bir insan tipi yetiştirilecek şekilde düzenlenmesi beklenirdi. Çünkü modern zamanlarda ideolojilerin kendilerini yeniden ürettikleri en önemli alan eğitimidir.⁷⁶⁵ Bu bağlamda Türkiye’de 1926 yılından bu yana kesintisiz biçimde ortaöğretim ders programlarında verilen ve eski adlarıyla Askerliğe Hazırlık, Askerlik, Milli Savunma veya Milli Savunma Bilgisi dersleri Bakanlar Kurulu’nun 1 Haziran 1968 gün ve 6/10163 sayılı kararnamesi ile 9 Temmuz 1968 tarih ve 12945 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan “Milli Güvenlik Öğretimi Yönetmeliği” ile Milli Güvenlik Bilgisi adıyla verilmeye başladı.

2233, 5044, 439, 926 ve 1739 sayılı yasalarda belirtilen genel ilkeler çerçevesinde Milli Güvenlik Bilgisi derslerinin okutulması için hazırlanan yönetmeliğin amacı Genel Esaslar bölümünde şöyle sıralanır:

- “Türkiye Cumhuriyeti’ni her türlü koşullar altında her çeşit saldırıya karşı daima artan bir kudret ve kuvvetle korumak ve yüceltmek için Türk gençliğinin tümünde doğal olarak bulunan milli güvenlik bilincini topyekun harbin isteklerine göre pekiştirmek.

⁷⁶⁴ Yaşar Yazıcıoğlu, **Milli Güvenlik Notları**, Kripto Yayınları, Ankara, 2009, s. 198- 199.

⁷⁶⁵ Ahmet İnel ve Ömer Laçiner, “Giriş”, **Birikim Dergisi**, Bir Zümre Bir Parti Türkiye’de Ordu, Özel Sayı, 2013, s. 11.

- Modern harbin psikolojik, politik, ekonomik ve sivil savunma konuları üzerinde her yurttaşın bilmesi ve yapması gereken görevlerle genel savunma hakkında öğrencileri aydınlatmak.
- Silahlı Kuvvetleri tanıtmak, gençleri orduya içten gelen sevgi ve özlemle bağlamak, onları Silahlı Kuvvetlerle yapılan ana savunmanın temel bilgileri üzerinde fikren hazırlamak böylece Türk gençliğini her an ordu ve sivil savunmanın aktif organlarında görev alabilecek bir düzeye getirmek, birlik ve beraberlik ruhunu yaratmak ve vatansever bir gençlik yetiştirmektir.”⁷⁶⁶

Açıkça görüldüğü üzere Milli Güvenlik Bilgisi dersi, Cumhuriyetin “iki ordusunun” somut olarak bulunduğu noktadır. Öğretmenin subay elbisesi içinde vermeye mecbur olduğu ve en yakın garnizon komutanlığı tarafından atandığı dersin, eğitimin dolayısıyla toplumun militarizasyonuna etki ettiği yadsınamaz. Ders, Türk Silahlı Kuvvetleri’nin hegemonik meşruiyetinin oluşumuna katkıda bulunur. Bunun sebebi Türk Silahlı Kuvvetleri merkezli bir ulusal güvenlik ideolojisidir. Kurumun söz söyleme üstünlüğü bu kaynaktan gelir. Türkiye’deki ulusal güvenlik söyleminin üstünlüğü ve “hikmetinden sual edilmez” oluşu, iç tehdit unsurunun her zaman ön planda tutulduğu milli güvenliğin yönetim geleneğini de büyük ölçüde belirlemesindedir. Ayrıca Milli Güvenlik Bilgisi derslerinde yaygın biçimde güncel politika konuşulması siyasetin askerlere ait bir iş olduğu kanısını gençlerde pekiştirir.⁷⁶⁷

Yönetmeliğin ikinci bölümünde dersin öğretim esasları verilir. Milli Güvenlik dersi programı, okulların hangi sınıflarında hangi konuların işleneceği, dersin haftada kaç saat verileceği gibi hususlar Milli Savunma ve Milli Eğitim Bakanlıkları ile koordineli olarak Genelkurmay Başkanlığı tarafından hazırlanır. Ders kitapları Milli Savunma ve Milli Eğitim Bakanlıkları’nın da görüşü alınarak hazırlanır ve Genelkurmay Başkanlığınca yayınlanan programlara uygun olarak yine Genelkurmay Başkanlığında özel bir komisyon tarafından yazılır ve Milli Eğitim Bakanlığı inceledikten sonra kabul edilir.

⁷⁶⁶ mevzuat.meb.gov.tr/html/16888_0.html

⁷⁶⁷ İnsel ve Laçiner, a.g.m., s. 9- 11.

Milli Güvenlik eğitimi çeşitli öğretim kurumlarında farklı şekillerde yapılır. Resmi ve özel ilkokullarda öğrencilere kendi öğretmenleri tarafından askerliğe özendirici oyunlar oynatılır, yürüyüşler yaptırılır, marşlar söylenir ve askeri birlikler öğretilir. Vatana, sancağa, bayrağa, ve Silahlı Kuvvetlere sevgi ve saygı aşılanır. Buna ilişkin öğrenim, genelkurmay Başkanlığı'nın "uygundur" görüşü alınarak Milli Eğitim Bakanlığınca düzenlenir. Resmi ve özel ortaokullarda ve bunların dengi okul ve sınıflarda öğrencilere kendi öğretmenleri tarafından Milli Güvenlik bilincini geliştirici bilgiler verilir. Bunun için beden eğitimi dersleri, müzik dersleri, izcilik çalışmaları ve diğer ilgili dersler kullanılır. Öğrenciler buldukları bölgenin olanakları ölçüsünde alay günleri ve yemin törenleri gibi askeri törenlere ve tatbikatlara izleyici olarak katılırlar. Aynı amaçla kışlalara, askeri hava alanlarına ve harp gemilerine ziyaretler yapılır. Böylelikle öğrencilerin askerliğe duydukları ilgi geliştirilir. Ayrıca ilgili amaç için gerekli araçların tahsisi mümkün olduğu hallerde garnizon komutanlığı tarafından yapılır. Resmi ve özel liseler ile dengi okullarda ise Milli Güvenlik dersi lise birinci sınıflar dışında haftada birer saat verilir. Bu derslerin müfredatı üç yıllık liselerle ortaokula dayalı lise dengi okulların ikinci ve üçüncü sınıflarına göre hazırlanır. Ayrıca ortaokullarda yapılan Milli Güvenlik bilincini geliştirici uygulamalara bu sınıflarda da devam edilir. Buna ek olarak Milli Güvenlik Bilgisi derslerinde öğrencilerin sivil savunma konularında bilinç kazanmalarına da özen gösterilir. Lise ve dengi diğer öğretim ve eğitim kurumlarında, dört yıllık lise ve kolejler ile ortaokullar üzerine dört yıl eğitim yapan diğer okullarda hazırlık ve birinci sınıflar dışında, Milli Güvenlik Bilgisi Öğretimi yönetmeliğine göre hazırlanacak müfredat programlarında belirtilen konular okutulur.

Milli Güvenlik Bilgisi subay öğretmenlerinin bilgi, çalışkanlık ve askeri otoriteleriyle tanınmış olmaları ile gençliğe örnek olabilecek kişilik ve davranışlara sahip olmaları aranan başlıca niteliklerdir. Zorunlu hallerde derse girecek sivil öğretmenlerde ise Milli Güvenlik Bilgisi dersi öğretmenliği için istekli olmak, bilgi ve çalışkanlığı ile tanınmak, gençliğe örnek bir kişiliğe sahip olmak, dersi vermeye yönelik nitelik belgesi sahibi olmak ve ilgili

yönetmeliğin amaç maddesinde belirlenen ruh ve fikir yapısına sahip olmak gibi özellikler aranır.

Yönetmeliğin son bölümü sınav ve değerlendirme konusuyla ilgilidir. Buna göre Milli Güvenlik Bilgisi derslerinin sınav ve değerlendirilmesi orta dereceli ve dengi okullar sınıf geçme ve imtihan yönetmeliği hükümlerine göre yapılır.

Yönetmeliğe “Ders Kontrol Fişi” eklidir. Söz konusu dersin öğretmenin değerlendirildiği formda öğretmenin takdimde ve izahatta ne derece iyi olduğu bazı sorularla değerlendirilir: “öğretmen tam bir hazırlık yapmış mıdır, öğretmen sınıfta irtibatı tesis etti mi, izahatta ana noktalar tebaruz ettirildi mi, sık sık hülasa edildi mi, yardımcı eğitim malzemesi kullanıldı mı...” gibi.

Fişte değinilen diğer konular öğretmenin vasıfları ve konuşma tekniği, öğrencinin derse karşı alakası, müzakere ve tenkittir. Bu konuların değerlendirmesinin yapılması içinse “öğretmenin kendine güveni var mıdır, öğretmen iyi bir asker tavır ve hareket görüşüne sahip midir, sesinin tonu ve ifade düzgünlüğü nasıldır, öğrencinin derse alaka derecesi nedir, öğrencinin sorularının mevzuya uygunluk derecesi nedir ve öğrencilerin soruları layıkıyla cevaplandırıldı mı, dersi nihayete erdiren ifade nedir...” gibi sorular sorulur.

Son kısımda ise “genel olarak maksat tamamen öğretildi mi ve tahsis olunan zamandan iyi bir şekilde istifade edildi mi” soruları ile değerlendirme yapılması istenir. Sorulara “zayıf, orta, iyi ve çok iyi” notlarının verilmesi beklenir. Ayrıca öğretmen seçimini yapan komutan, kurum amirleri veya onların görevlendirdiği üst subaylar, ilgili okul müdürlüklerine bilgi vererek, öğretim yılı içinde en az bir defa okulların Milli Güvenlik Bilgisi derslerini denetlerler.⁷⁶⁸

4.3 Müfredat Programlarında Milli Güvenlik Bilgisi

1987 Lise Müfredat Programı’nda Milli Güvenlik Bilgisi programında, Milli Güvenlik öğretim ve eğitiminin genel amacının yeniden düzenlendiği görülür. Bunun sebebi ise yine aynı kısımda açıklanır:

⁷⁶⁸ Tebliğler Dergisi, Cilt 43, Sayı 2059, 28 Nisan 1980, s. 22-23.

“Çağımızın ve yurdumuzun içinde bulunduğu gerçekler, Milli Güvenlik Bilgisi öğretim programının uzak geleceği de kapsayacak şekilde yeniden düzenlenmesi zorunluluğunu doğurmuştur. Bu sebeple dersin amacı, yarınlığımızın koruyucusu ve kollayıcısı, geleceğimizin teminatı, ATATÜRK’ün İstiklal ve Cumhuriyetimizi emanet ettiği Türk Gençliğini;

- a) ATATÜRK ilkelerine inançla bağlı,
- b) Yurt gerçeklerine bilinçli bir şekilde erişmiş,
- c) Milli Güvenlik şuuru ile yurt savunmasına hazır,
- d) Çağdaş uygarlık düzeyine ulaşma ve geçme çabalarına katkıda bulunmaya hazır ve yeterli,
- e) Laik ve demokratik Cumhuriyet bekçisi,
- f) Milli amaca dönük, milliyetçi ve vatansever olarak yetiştirmektir.”⁷⁶⁹

Milli Güvenlik Bilgisi derslerinin amaçlarında ise genel anlamda bir değişiklik olmamakla beraber Atatürk ve görev verilen gençlik vurgusu her fırsatta tekrarlanır. Ayrıca ordu- millet ilişkilerinin içtenlikle kavranması gereği hatırlatılır. Son olarak Milli Güvenlik Bilgisi ders konularının “pedagojik düzen” içerisinde sıralandığı belirtilir.⁷⁷⁰

1998 Lise Ders Programında Milli Güvenlik Bilgisi dersinin 11.3.1998 tarih ve 15 karar sayısı ile “lise, Anadolu, yabancı dil ağırlıklı liselerinin tüm alanları ile Fen ve Anadolu Güzel Sanatlar liselerinin 10. sınıflarında ortak genel kültür dersi” olarak tanımlandığı görülür.⁷⁷¹

1998 Milli Güvenlik Bilgisi dersi öğretim programının amaçlarında Atatürkçü görüş vurgusu devam etmekle birlikte Türk Silahlı Kuvvetleri ile ilgili üç madde göze çarpar:

⁷⁶⁹ **1987 Lise Müfredat Programı**, Türkiye Cumhuriyeti, Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987, s. 341.

⁷⁷⁰ Dersin programı, Talim ve Terbiye Kurulu’nun 14. 5. 1987 gün ve 84 sayılı kararıyla Eğitim ve Öğretim Yüksek Kurulu’na sunulmuş; kabul edilerek 29. 6. 1987 gün ve 2237 sayılı Tebliğler Dergisi’nde yayınlanmıştır.

⁷⁷¹ **1998 Lise Ders Programı**, Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Genel Müdürlüğü, Lise Ders Programları Cilt I, Aralık 1998, s. 679.

- “Türk Silahlı Kuvvetlerini tanıtmak
- Türk Silahlı Kuvvetleri’nin ÷lkemize sağladığı yararlar konusunda temel bilgileri vermek
- Türk Silahlı Kuvvetleri’nin bir bütün halinde yurdun hizmetinde bulunduğu gerçeğini anlamak.”⁷⁷²

Bu maddelerde Türk Silahlı Kuvvetleri ile kurulmak istenen bağ ve özdeşim ortadadır. Türk Silahlı Kuvvetleri’ni tanıtmamanın ve sevdirmenin yanı sıra, ordu-millet ikilisinin bölünmez bir bütün olarak vatanın hizmetinde bulunduğu gerçeğine inandırmak ve öğrencilerin bunlara yönelik moral değerlerini en üst düzeyde tutmak açıkça hedeflenir. Ancak 1998 yılında Milli Güvenlik Bilgisi’nin ağırlıklı olarak Türk Silahlı Kuvvetleri ve askerlik bilgisi üzerine bir ders olma ekseninden çıkarıldığı ve Atatürkçülük, uluslararası ilişkiler ile güncel politika üzerinde tanımlanarak yeni bir çerçeve kazandığı da ortadadır.

Programın diğer amaçları da bu yeni çerçeveyi ispatlar niteliktedir:

“ Türk gençliğinin Atatürkçü görüş ve düşünce doğrultusunda yetişmesine katkıda bulunmak, milli stratejinin, hedeflerin ve menfaatlerin bilinmesi ve bunlara karşı olan unsurlarla mücadeleyi öğrenciye kavratmak, savaş ve her türlü olağanüstü halden en az kayıpla çıkmak için gerekli temel bilgileri vermek, Türkiye Cumhuriyeti’ne yönelik her türlü yıkıcı ve bölücü akımları öğretmek, dünyadaki tüm orduların özel yasalara ihtiyaç duyduğunu öğretmek, Türkiye’nin jeopolitik ve jeostratejik konumunu kavratmak, Türkiye’nin BM, NATO, AT ve ECO gibi organizasyonlara hangi amaçlarla girdiğini anlatmak ve askeri birlikleri gezi yoluyla tanıtmak.”

Lise ve dengi okullarda hem öğrenciye hem de dersin öğretmenine ödül konulan tek ders Milli Güvenlik Bilgisi’dir. Her yıl il ve ilçe bazında Milli Güvenlik Bilgisi dersinde en başarılı öğrenci seçilir ve ilgi alanına göre il veya ilçenin garnizon komutanı ya da mülki amirine takdim edilir. Başarılı bulunan

⁷⁷² 1998 Lise Ders Programı, s. 680- 681.

öğrencilere ödülleri verilir. İl ve ilçelerden seçilen başarılı öğrencilerin isimleri garnizon komutanları vasıtasıyla Kara Kuvvetleri Komutanlığı Harekat Başkanlığı'na iletilir. Ayrıca başarılı olan Milli Güvenlik Bilgisi öğretmenleri de başarı durumlarına göre ödüllendirilir. Her eğitim öğretim yılının başında Kara Kuvvetleri Komutanlığı tarafından Milli Güvenlik Bilgisi öğretmenlerinin ve diğer ilgililerin katılımıyla bir sempozyum düzenlenir. Burada dersin en iyi şekilde işlenmesi için neler yapılabileceği anlatılır. Son olarak eklemek gerekir ki bu dersin faaliyetlerinin müfettişlik düzeyindeki denetimini Genelkurmay üstlenir.⁷⁷³

Milli Güvenlik Bilgisi dersleri 03. 01. 2012 tarihli ve 2012/ 2680 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla yürürlüğe konulan yönetmelik ile yürürlükten kaldırılmıştır.

Ancak Milli Güvenlik Bilgisi derslerinin kaldırılmasıyla bu ideoloji doğrultusunda eğitim öğretime son verilemez. Harp Akademisi'ne bağlı Kara, Hava ve Deniz Akademileri'nin dışında milli güvenlik ideolojisi çerçevesinde eğitim ve öğretim yapan iki özel ünite daha vardır. Bunlar Silahlı Kuvvetler Akademisi ve Milli Güvenlik Akademisi'dir.

Bunlar Türkiye'de sivillerin katıldığı ve askerlerle doğrudan diyalogun devam ettirildiği yegâne askeri eğitim kurumlarıdır.⁷⁷⁴

4.4 İlk Milli Güvenlik Bilgisi Ders Kitapları: *Milli Güvenlik Bilgisi Dersleri I ve II (1968)*

Askerlik derslerinin "Milli Güvenlik Bilgisi" adıyla verilmeye başlandığı 1968-1969 eğitim öğretim yılının ilk ders kitabı Beşiktaş Kız Lisesi Milli Güvenlik Öğretmeni Kurmay Albay Rifat Kasnak ve Atatürk Erkek Lisesi Milli Güvenlik Öğretmeni Yüzbaşı Sabahattin Kılıç tarafından lise ve dengi okullar için yazılan⁷⁷⁵ *Milli Güvenlik Dersleri I* dir.⁷⁷⁶ Ders kitabı kapağının sol üst

⁷⁷³ Şaban İba, **Milli Güvenlik Devleti Dünyada ve Türkiye'de Belgeleriyle Milli Güvenlik İdeolojisi ve Kurumlaşma**, Çiviyazıları, İstanbul, 1998, s. 122- 123.

⁷⁷⁴ İba, a.g.e., s. 124.

⁷⁷⁵ Ek 15: Rifat Kasnak ve Sabahattin Kılıç'ın Asker Öğretmenlere Gönderdikleri Yazı, 24 Mayıs 1968.

tarafında uzunlamasına konumlandırılmış bir Türk bayrağı vardır. Ortada bir atom şeması içinde savaş uçakları ve hücum kalkmış, elinde tüfek olan bir asker; tanklar ve roketatarlar ile bunları kullanıma hazır hale getiren askerler görülür. Ön kapak alt zemininde ise siyah zikzaklarla doludur ve bu görüntünün gerginlik algısı yarattığını söylemek yanlış olmayacaktır. Kitabın arka kapağına ise fiyat (335 Kuruş) ve Milli Eğitim Bakanlığınca ilkokullar, ortaokullar ve liseler için okutulması uygun görülen ders kitapları ile yardımcı ders kitaplarının bir listesi bulunur.

Ders kitabı Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi ve Türk Gençliği'nin Andı ile başlar. Söz konusu ant aşağıya alıntılındığı gibidir:

“Türk gençliği olarak özgürlüğün, bağımsızlığın, egemenliğin, Cumhuriyet ve devrimlerin yılmaz bekçileriyiz. Her zaman, her yerde ve her durumda Atatürk ilkelerinden ayrılmayacağımıza, çağdaş uygarlığı geçmek için bütün zorlukları yeneceğimize namus ve şeref sözü verir, kendimizi büyük Türk ulusuna adarız.”

İncelenen ders kitabında bulunan bir başka şekil yeniliği, diğer Askerlik dersi kitaplarına göre daha orijinal fotoğraflar kullanılması ve görsellerin altına daha duygulu açıklamalarda bulunulmasıdır. Ayrıca her dersin sonunda “Araştırma ve Geliştirme” başlıklı sorular vardır. Konu anlatımında vurgulanmak istenen vatan, bağımsızlık, ülkü, millet... gibi kelimelerin koyu harflerle yazıldığı görülür.

Ders kitabında konulara geçmeden önce yazılan bir “giriş” kısmı vardır. Burada “Niçin Milli Güvenlik Dersi Okuyoruz?” başlığı altında milli güvenliğin anlamı, okullarda Milli Güvenlik öğretim ve eğitiminin genel maksadı ve hedefleri ile milli güvenlik politikası açıklanır. Buna göre, Milli Güvenlik eğitim ve öğretiminin amacı Türk gençliğini daha okul çağından itibaren yurdunu savunmaya hazırlamak, milliyetçi ve vatansever bir gençlik yetiştirmektir. Ayrıca Silahlı Kuvvetlere “sevgi ve aşkla” bağlanmak istenen

⁷⁷⁶ Rifat Kasnak ve Sabahattin Kılıç, **Milli Güvenlik Dersleri Lise I**, Güven Yayınevi, İstanbul, 1968.

gençleri vatan savunmasının temel bilgileri üzerinde fikren hazırlamak ve onları vazife alabilecek duruma getirmek de bu dersin amaçları arasındadır.⁷⁷⁷

Türk gencinde hali hazırda mevcut bulunduğu defalarca tekrar edilen Milli Güvenlik ruh ve şuurunu ve vatanın ebedi sahibinin Türk vatandaşları olduğunu ispat etmenin yolu da yine Türk gençliğinden geçtiği; her Türk gencinin kendi kendine yetmesi, en yakın çevresine faydalı olması ve milletini, yurdunu ve devletini temsil etmesi gerektiği Milli Güvenlik eğitiminin amacının açıklandığı cümlelerden sonra sonuç yerine verilir.⁷⁷⁸

Ders kitabının giriş bölümünden sonra sırayla “Silahlı Kuvvetlerin Lüzumunun Belirtilmesi, Temel Askerlik Bilgileri, Sivil Savunma ve Okuma Parçaları” genel başlıkları görülür.

Birinci Bölüm’ü oluşturan ilk başlıkta Silahlı Kuvvetlerin milletin bağımsızlığı ve yurt savunmasındaki önemi çeşitli alt başlıklarla uzun uzun anlatılır. Bölümün ikinci kısmında ise Türk İstiklal Harbi, Türkiye Cumhuriyeti’nin korunması, Türk Silahlı Kuvvetleri’nin tarifi, unsurları, tarihçesi ve teşkilatı ele alınır.

Bu bölümde bağımsızlık “devletin canını teşkil eden birleştirici üstün bir kuvvet unsuru” ve “Türk milletinin vasfı ve karakteri” olarak tanımlanır.⁷⁷⁹

Türk milleti için bağımsızlığın önemi ise şu sözlerle ifade edilir:

“Tarih boyunca bağımsız yaşamış, hak ve hürriyetleri için savaşmış olan büyük milletimizin en son bağımsızlığını; öz evlatlarının mübarek kanını, öz vatanına sel gibi akıtarak, İstiklal Savaşıyla kazanmış ve bütün dünya devletlerine bağımsızlığını Lozan Antlaşmasıyla dikte ettirmiştir.⁷⁸⁰

Bu şartlar altında kurulan Yeni Türkiye Cumhuriyeti’nin korunması görevi konu sonunda Türk gençliğine tekrar hatırlatılır ve bunun için gerekli olan gücü damarlarındaki kanda araması gerektiği vurgulanır.

⁷⁷⁷ Kasnak ve Kılıç, a.g.e., s. 8.

⁷⁷⁸ a.g.e., s. 9.

⁷⁷⁹ a.g.e., s. 11.

⁷⁸⁰ a.g.e., s. 15.

Silahlı Kuvvetler teşkilatının detaylarıyla ele alındığı kısımlarda ayrıca Kara, Hava ve Deniz Kuvvetleri'nin kullandıkları silahlar tek tek görsellerle verilir. Önceki Askerlik dersleri kitaplarından farklı olarak çok sayıda görselle birlikte verilen silahların kullanımlarını öğretme gibi bir amacın güdülmediği anlaşılır. Daha çok silahların özellikleri verilerek tanıtımları yapılır.

Ders kitabının ikinci bölümü temel askerlik bilgilerine ayrılır. Bu kısımda başta “askerlik nedir” sorusuna cevap aranır:

“Askerlik, Türk vatanını, istiklalini ve Cumhuriyetini korumak için harp sanatını öğrenmek ve yapmak mükellefiyetidir. Vecizeleşmiş anlamda Türklerde askerlik vatan borcudur.”⁷⁸¹

İlgili kısımda askerliğin her Türk gencinin öğrenmesi gereken bir görev olduğu vurgulanır. Her Türkün doğuştan cesur; vatan ve Cumhuriyet aşığı olduğu düşüncesi harp sanatını öğrenmenin ve vatani savunmanın en belirgin sebebi olarak verilir. “Zafere Doğru, Üç Kıtada Pençemin İzleri Var, Şafak Bekçileri...” olarak adlandırılmış görsellerle de bu yargı desteklenir.

Türk askerinin vasıflarının anlatıldığı konu başlığında Kaşgarlı Mahmut'un Büyük Divani Lügat-ı Türk'ü referans alınarak anlatımın giderek soyutlaştığı görülür:

“Türklerde böbürlenme yoktur. Türk askeri büyük kahramanlıklar ve fedakârlıklar yaptığı vakit, bir fevkaladelik yaptığından habersiz gibi görünür. Çünkü Türk askerinin özü milletimiz; beşikten mezara kadar kahramandır ve fedakârdır. Türk Askeri, üstün başarısında bir fevkaladelik görmez, tabii vazife sayar. Dünyanın en ilahi intizamı ve insanın tüylerini ürperten bir sessizliği içinde hareket eder. Türk Silahlı Kuvvetleri'nde ilahi bir nizam vardır. Tüyler ürpertici bir sessizlik içinde manevra ve harb eder.”⁷⁸²

Konunun devamında bu soyut havadan bir parça uzaklaşarak Türk askerinin özellikleri duyarak itaat etmek, muharebede hayatını sakınmayı düşünmemek ve uzun zaman yorulmadan vazife görmek olarak tanımlanır. Türk askerinin

⁷⁸¹ a.g.e., s. 50- 51.

⁷⁸² a.g.e., s. 52.

mağlup olmayı bilmediği çünkü daima zafer kazandığı ve buna alışık olduğu öne sürülür. Bu iddia açıklanırken de vazifeye bağlılık, itaat, sabır kavramları üzerinden defalarca geçilir.

İkinci bölümde işlenen somut konular ise şunlardır: askerin rütbe ve kıyafetleri, askeri sınıflar ve görevleri, sınıf işaretleri, ant içme, Türk bayrağı ve sancağı, selamlama, madalyalar, forslar, flamalar ve semboller, askerlikte nöbet hizmeti ve garnizon ve merkez komutanlıkları ile askerlik daire ve şubelerinin görevleri.

Ders kitabının üçüncü ve son konusu Sivil Savunma'dır. İlk alt başlıklarda sivil savunmanın tanımı, tarihçesi, lüzumu, önemi, yetki ve sorumluluklar üzerinde durulurken daha sonra detaylara girilir. Sivil savunma planlaması, eğitimi, mükellefiyeti ve cezai hükümleri; genel ve taşra teşkilatı, hassas bölge kademeleri, idari merkezleri ve korunma kılavuzları, il ve ilçe sivil savunma teşkilleri ve korunma kılavuzları, cadde ve sokak kılavuzları, bina koruma personeli, görev ve malzemesi konuları enine boyuna ele alınır.

Kitabın sonunda yer alan "Okuma Parçaları" bölümünde "Çanakkale Savaşı" ve "Tarihte Türk- Rus Harpleri" başlıklı metinler hem tarihi yönden hem de öğrenciye kazandırılmak istenen moral özellikler bakımından dolu doludur.

Lügatçe ile son bulan ders kitabında öğretmenler için ayrılan bir bölüm de yer alır: "Milli Güvenlik Bilgisi Öğretmenlerine Açıklama." Kitabın en sonunda yer alan bu kısımda öncelikle Milli Güvenlik öğretim ve eğitiminin genel maksadı öncekinin aynısı cümlelerle açıklanır. Sonrasında dersin kapsamı açıklanır ve her konunun bir ders saati olarak hazırlandığı belirtilir. Buna göre bir öğretim yılında mevcut azami 36 hafta, 36 ders saatinden sömestr ve bayram tatilleri ile yazılı yoklama zamanlarında geçen dersler çıkarılınca geriye 26- 28 ders kalır. Haftalık ders saati arttırılırsa, programlardaki ders saati sayısı da müfredatta değişiklik yapılmaksızın buna göre arttırılır.

Öğretmene hangi okullarda ve sınıflarda haftada kaç saat Milli Güvenlik Bilgisi dersi gösterileceğinin bilgisi verildikten sonra dersin öğretiminin gösteri ve tatbikatlarla nasıl sürdürüleceği detaylarıyla anlatılır. Kara Kuvvetleri Komutanlığı'nın emri ve Milli Savunma öğretimi yönetmeliğine göre yapılacak

kıta ziyaretleri, okullara silah, malzeme ve gösteri kıtalarının getirilmesi gibi tatbiki faaliyetlerde, Yapı ve Sanat Enstitülerinin⁷⁸³ son sınıflarında konferanslar veya yoğunlaştırılmış dersler şeklinde verilir. Dersler okullarla garnizon komutanlıkları arasında işbirliği yapılarak planlanır. Hazırlanacak yıllık plan ve programların birer kopyası bilgi amaçlı okul idarelerinde kalırken, birer kopyası da garnizon komutanlıklarınca yapılacak denetlemelerde dikkate alınmak üzere bu komutanlıklara verilir.

Öğretmenler için hazırlanan bu bölümün bitişinde Milli Güvenlik dersi programlarının uygulanmasında dikkate alınacak diğer hususlar kapsamında ders kitapları hakkındaki yürütme hatırlatılır. 5429 sayılı kanuna göre resmi ders kitabı olarak kabul edilmiş kitaplardan istediğini seçmek ve öğrencilere okutmak, Milli Güvenlik Bilgisi öğretmenlerinin yetkisi dahilindedir. Birden fazla öğretmenin görev yaptığı okulların sınıflarında okutulacak kitap öğretmenlerce ortak seçilir ve seçilen kitabın adı okul idaresine bildirilir. Yardımcı ders kitapları ise konuyla ilgili olarak Genelkurmay Başkanlığınca veya Kuvvet Komutanlıklarınca yayınlanan ve gizli işaretini taşımayan eserler ile bu konularda serbest olarak yayınlanan diğer yayınlardan faydalanılacağı bildirilir. Bu amaçla her okulun kitaplığında veya Milli Güvenlik Bilgisi öğretmenlerine ayrılmış bir dolapta bu çeşit kitaplardan bulundurulmasının ilgililerce dikkate alınacağı ayrıca belirtilir.

Yardımcı ders malzemesi olarak okullardaki ve birliklerdeki film makineleri ve konuyla ilgili gösterilecek filmler belirlenir. Ayrıca silah, teşkilat ve muharebe bilgisi gibi konuların okul bahçelerinde ya da yakınlardaki açık havada işlenebileceği ve bu konudaki düzenlemelerin garnizon komutanlıklarınca düzenleneceği ifade edilir.

⁷⁸³ Sanayi ve bayındırlık alanlarıyla ilgili işler için bilgili işçiler yetiştirmek ve yetenekli öğrencileri de üst teknik öğretime hazırlamak amacıyla açılan, ortaokula dayalı üç yıllık sanat okulu.

Ayrıca askeri konulara ait terimlerin kitap sonundaki lügatçadan faydalanıp açıklanması istenir. Her dönem için faydalı konulardan bir ev ödevinin verileceği bildirilir.⁷⁸⁴

Kasnak ve Kılıç'ın lise ikinci sınıflar için yazdıkları Milli Güvenlik Bilgisi ders kitabı⁷⁸⁵ da 1968 yılında basılır.⁷⁸⁶ Bu ders kitabının büyük bölümü “Harp” konusuna ayrılır. Harbin tarifi, harp ile muharebe arasındaki fark, harbin tarihçesi, harbin dünkü ve bugünkü mahiyeti, harbin çeşitleri, harp prensipleri, Soğuk Harp, politik savaş, ekonomik savaş, psikolojik savaş, Silahlı Kuvvetler, nükleer harp; deniz, hava ve kara hareketleri, muharebe şekilleri, iç harp ve özel harp alt başlıklarındaki konular detaylıca ele alınır. Bölümün başında Atatürk'ün harple ilgili düşüncesi yazılıdır:

“Harp zaruri ve hayati olmalıdır. Hayat-ı millet tehlikeye uğramadıkça harp bir cinayettir.”⁷⁸⁷

Harp ve muharebe konularının sonuna ise Birleşmiş Milletler ve Türkiye ile ilişkiler anlatılır. Askerlik dersleri kitapları arasında silahsızlanma konusunun ele alındığı ilk kitap budur.

İkinci bölüm milletlerin harbe hazırlanması hakkındadır ve ilk kitaptaki Milli Güvenlik ünitesinin geniş bir özetidir. Milli Güvenlik öğretim ve eğitiminin safhaları şu sözlerle özetlenir:

“... Anne ocağında annenin ninnisiyle başlar, milli örf ve adetlerle gelişir. Okullarda şuur verilir. Silahlı Kuvvetlerde iştirak sağlanır. Hayat boyunca Milli Güvenlik öğretim ve eğitimi geliştirilir.”⁷⁸⁸

Yine bu bölümde ayrıca askerlik çağı ve asker alma usulleri ile Silahlı Kuvvetler personeli hakkında bilgi verilir. Askerlik çağı ve asker alma usulleri konusunun başında yine Gazi Mustafa Kemal'in bir sözü vardır:

⁷⁸⁴ Kasnak ve Kılıç, a.g.e., s. 141- 144.

⁷⁸⁵ Ek 16: Milli Güvenlik Bilgisi Ders Kitabı Dış Kapak Örnekleri

⁷⁸⁶ Rifat Kasnak ve Sabahattin Kılıç, **Milli Güvenlik Dersleri Lise II**, Güven Yayınevi, İstanbul, 1968.

⁷⁸⁷ Kasnak ve Kılıç, a.g.e., s. 8.

⁷⁸⁸ a.g.e., s. 52- 53.

“İnsaf ve merhamet dilenmek gibi bir prensip yoktur. Türk milleti, Türkiye’nin müstakbel çocukları, bunu hiçbir zaman hatırdan çıkarmamalıdır.”⁷⁸⁹

Bu kısımdan sonra ise askeri liselere, harp okullarına ve fakültelere giriş şartları ve okulların özellikleri sıralanır. İlk kitapta ele alınan seferberlik konusu ile bu bölüm sona erer.

Üçüncü bölüm sivil savunmayı konu edinir. Bu kısımda nükleer silahlar, radyasyon, gazlar, biyolojik ve kimyasal silahlar ile bunlardan korunma yolları anlatılır. Anlatım görsellerle desteklenir. Konunun sonunda “Sivil Savunma Harekâtı” hakkında bilgi verilir.

Dördüncü ve son bölüm “Çeşitli Konular” genel başlığıyla önderliğin ve moral eğitimin askerlikteki önemine değinir. Balkan Savaşları’nı ve Sakarya Savaşı’nı konu alan okuma parçalarıyla ders kitabı sona erer.

Milli Güvenlik dersinin gerekliliği ve kavratılmak istenen içeriği bu konu başlıklarıyla vurgulanır.

4.4.1 1970’li Yılların Milli Güvenlik Bilgisi Ders Kitapları

1970’li yıllardan itibaren Milli Güvenlik Bilgisi ders kitapları Genelkurmay Başkanlığınca kurulan bir komisyona hazırlanmaya başlar.

Talim ve Terbiye Kurulu’nun 6/ 7/ 1973 tarih ve 433 sayılı kararıyla ders kitabı olarak kabul edilen *Milli Güvenlik Bilgisi I- II- III* kitabı lise ve dengi okullarda okutulması için ilgili Komisyona yazdırılan ilk kitaptır.⁷⁹⁰ Milli Güvenlik Bilgisi ders kitaplarının bu tarihten itibaren tek ciltte üç farklı sınıf kitabının bir arada basıldığı görülür. Tüm sınıflarda ele alınan konularda içerik bakımından belirgin bir farklılık yoktur.

Tek ciltte toplanan ders kitabının birinci sınıfında Milli Güvenlik, Milli Amaç ve Milli Güç, Silahlı Kuvvetler, Askerliğin Temel Bilgileri, Askerlik Yükümlülüğü ile Subay ve Astsubay Yetiştirilmesi genel başlıkları altında

⁷⁸⁹ a.g.e., s. 57.

⁷⁹⁰ **Milli Güvenlik Bilgisi I- II- III**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1973.

1968 yılı ders kitaplarıyla aynı alt başlıklar işlenir. Kitabın okuma parçası kısmında ise Sakarya Meydan Muharebesi ele alınır.

Bu kitapta Milli Güvenlik eğitim ve öğretiminin aşamaları konusuna bir güncelleme yapılır. Buna göre, milli güvenlik bilincine hizmet etmesi için Beden Eğitimi derslerinden yararlanılarak savaş gücünün artırılmasına çalışılır. Müzik derslerinde ise milli ve askeri marşları öğrenen öğrencilerin milli duygularının uyanması hedeflenir. Ayrıca milli bayramlarda törenlere küçük yaşlarda seyirci olarak, ileriki yaşlarda ise bizzat katılarak askerliğe alışma yetenekleri yetiştirilen öğrencilerin yavrukurt ve izci kuruluşları ile kişisel beceri ve güvenlik duygularının sağlanması ve sürdürülmesi istenir.⁷⁹¹ Son olarak askeri birlik ziyaretleri ile askerlikte, bu konularla ilgili görevlerin “örnek bir düzen ve disiplin içinde yürütüldüğünü” gösterme amacı taşıdığına altı çizilir; bu suretle milli güvenlik ruh ve anlayışının canlı bir şekilde yaşatıldığı ifade edilir.⁷⁹²

İncelenen kitabın birinci sınıf bölümünde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin reklama ve propagandaya ihtiyaç duymadığının altı birkaç yerde çizilir. Türk gençlerinden de aynı bilinç beklenir. Bu tutumun ordu- millet anlayışını devam ettireceği savunulur.⁷⁹³

Son olarak geçmişle ilgili anlatımlarda Osmanlı'dan tarihsel bir kopuş ya da geçmişi kötüleme ve kıyas yapma alışkanlığının bu yıllarda son bulduğu görülür. Geçmiş deneyimlerden yararlanma teması metinlere hâkimdir.

Kitabın ikinci sınıf konuları ise harp, muharebe, harbin önlenmesi için yapılan çalışmalar, sivil savunma, seferberlik genel konuları ele alınır. Okuma parçası ise “Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi”dir.

Kitabın bu bölümünde diğer bazı ders kitaplarında olduğu gibi savaş sürekli yüceltilmez. Savaşın kaçınılmazlığı belirtilmekle birlikte savaşmanın zararları da sıralanır:

⁷⁹¹ Askerlik derslerine takviye uygulamalar çalışmamızın üçüncü bölümünde detaylı olarak ele alındığından burada tekrar edilmeyecektir.

⁷⁹² a.g.e., s. 5.

⁷⁹³ a.g.e., s. 51.

“... Hayatın maddi ve manevi nimetlerinden tam yararlanmadan hayata gözlerini kapayan milyonlarca insanın yok olması harbin zararlarından başında gelir... Ayrıca devlet ve ulusların uğradıkları ekonomik yıkımlar da vardır... Bundan başka olağanüstü haller, kişilerin hemen her alanda özgürlüklerini de sınırlar...”⁷⁹⁴

Kitabın son bölümü olan üçüncü sınıf kısmında önceki sınıflardan “önderlik ve moral gücü” başlıkları haricinde neredeyse tamamen farklı konular işlenir: istihbarat, Türk Silahlı Kuvvetleri savunma giderlerinin yabancı ülkelerin savunma giderleriyle karşılaştırılması, lojistik ve idari hizmetler, Türkiye’nin jeopolitik durumu, Türk Silahlı Kuvvetlerinin anayasal görevleri.

Üçüncü sınıfın ilk genel başlığı olan “Önderlik” konusu Atatürk’ün çalışma odasında çekilmiş bir fotoğrafı ile başlar. “Bir Dehanın Tahlili” alt başlığıyla devam eden konuda Atatürk’ün özellikleri maddeler halinde uzun bir listeye sıralanır. Bu maddelerdeki özelliklerden bazılarında Atatürk’ün “harikulade bir yaratılış, iradeler iradesi, halk psikologu, hakiki bir idealist, realist, Türk hümanizmasının yaratıcısı, büyük adam, en iyi, askeri bir deha, büyük bir devlet adamı, kültür mübeşşiri, bütün insanlığın sevgisini ve saygısını kazanmış milliyetçi ve milletçi bir şahsiyet, içli ve güzel sanatlara meftun...” olarak tanımlandığı görülür.⁷⁹⁵

Morali etkileyen faktörlerde eğitim ve öğretimin amacı “iyi vatandaş yetiştirmek”⁷⁹⁶ olarak verilir. Bu amacın en sık olarak Hasan Ali Yücel’in bakanlığı döneminde dile getirildiği hatırlanmalıdır.

Türk Silahlı Kuvvetlerinin anayasal görevlerinin anlatıldığı kısım 27 Mayıs Askeri Müdahalesi ile başlatılır ve bu müdahaleden “27 Mayıs Devrimi” ve “ak devrim” olarak övgüyle bahsedilir. Atatürk sevgisinin ve ilkelerinin altı kalın çizgilerle çizilir. Demokrat Parti’den “plansız, verimsiz, umursamaz, dini siyasete alet eden, vurguncu, çıkarıcı; Atatürk devrim ve ilkelerine ters düşen tutumlara taviz veren...” sözcükleriyle bahsedilir. Eleştiriler sırasında Atatürk

⁷⁹⁴ a.g.e., s. 139.

⁷⁹⁵ a.g.e., s. 243- 246.

⁷⁹⁶ a.g.e., s. 250.

ilkelerine kuruluşundan beri bağlı olan Türk Silahlı Kuvvetleri ve millet “ikilisinin” Demokrat Parti iktidarına kesinlikle karşı olduğu belirtilir.⁷⁹⁷ Kısacası Türk Silahlı Kuvvetleri ve millet birbirinden ayrı gruplar olarak ele alınmaz; değerlendirmeler bu ikisinin bir olduğu varsayımıyla yapılır. Yeni Anayasa ile “27 Mayıs Devrimi’ni yapan Türk milleti”nin birliğinin sağlandığı ifade edilir. Bu birliğin ve Türkiye Cumhuriyeti’nin ise “hürriyete, adalete ve fazilete aşık” Türk gençliğinin uyanık bekçiliğine emanet edildiği bildirilir.⁷⁹⁸ Ayrıca üçüncü sınıf konularının sonuna Mustafa Kemal Atatürk’ün 29. 10. 1938 tarihli, “Türkiye Cumhuriyeti Ordularına Mesaj”ı eklidir.

Aynı kitabın 1975⁷⁹⁹ ve 1980⁸⁰⁰ baskılarının da tek ciltte bir araya getirilen üçer kitap halinde ve “İçindekiler” kısımlarının tamamen eş olduğu belirtilmelidir.

4.4.2 1980’li Yılların Milli Güvenlik Bilgisi Ders Kitapları

1980 yılından itibaren Milli Güvenlik Bilgisi ders kitaplarında değişikliğe gidilir. Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu’nun 15. 10. 1982 gün ve 136 sayılı kararı ile Ortaöğretim kurumlarının ikinci ve üçüncü sınıfları için ders kitabı olarak uygun görülen kitap bu kez tek ciltte iki sınıfın kitabı şeklinde basılır: *Liseler İçin Milli Güvenlik Bilgisi 2-3*.⁸⁰¹

1983 baskı ders kitabının kapağında gri, beyaz ve açık renklerin içinde sancak taşıyan ve tüfekleriyle uygun adım yürüyen üç genç asker vardır. Kitabın İstiklal Marşı ve Atatürk’ün Gençliğe Hitabesi sayfalarından önceki sayfada şu ifade vardır:

“Ordumuz, Türk birliğinin, Türk kudret ve kabiliyetinin, Türk vatanseverliğinin çelikleşmiş bir ifadesidir. M. Kemal ATATÜRK (1927)”

İstiklal Marşı ve Gençliğe Hitabe’den sonraki sayfada ise büyük harflerle yazılmış şu metin bulunur:

⁷⁹⁷ a.g.e., s. 298.

⁷⁹⁸ a.g.e., s. 299- 300.

⁷⁹⁹ **Milli Güvenlik Bilgisi I- II- III**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1975.

⁸⁰⁰ **Milli Güvenlik Bilgisi I- II- III**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1980.

⁸⁰¹ **Liseler İçin Milli Güvenlik Bilgisi 2- 3**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1983.

“BU KİTAP; TÜRK GENÇLİĞİNİN TÜMÜNDE DOĞAL OLARAK BULUNAN MİLLİ GÜVENLİK BİLİNCİNİ TOPYEKÛN HARBİN İSTEKLERİNE GÖRE PEKİŞTİRMEK, HARBİN PSİKOLOJİK, POLİTİK, EKONOMİK VE ASKERİ KONULARI HAKKINDA ÖĞRENCİLERİ AYDINLATMAK, SİLAHLI KUVVETLERİ TANITMAK, BİRLİK VE BERABERLİK RUHUNU YARATMAK VE ATATÜRKÇÜLÜĞÜ BİLEN VATANSEVER BİR TÜRK GENÇLİĞİ YETİŞTİRMEK AMACIYLA ORTAÖĞRETİM KURUMLARINDA OKUTULAN MİLLİ GÜVENLİK BİLGİSİ DERSLERİ İÇİN DERS KİTABI OLARAK, GENELKURMAY BAŞKANLIĞI TARAFINDAN HAZIRLANMIŞTIR.”

Yukarıdaki metinden de anlaşıldığı üzere 1980 yılından itibaren Milli Güvenlik Bilgisi ders kitapları “reklama ve propagandaya ihtiyacı olmayan Türk Silahlı Kuvvetleri” imajından sıyrılarak Silahlı Kuvvetlerin ve Atatürkçülüğün ön plana çıkarıldığı ve hatta bunların birbiriyle özdeşleştirildiği bir anlayışla yazılmaya başlar. Kitap analizinin ilerleyen bölümlerinde bu tespiti destekleyen çok sayıda kanıt ulaşılır.

İki sınıfa yönelik yazılan kitabın ilk bölümü *1. Kitap, Milli Güvenlik Bilgisi II* başlığını taşır. Kitabın içindekiler kısmı 1970lerdeki kitabının konularıyla örtüşmekle birlikte bu kitaptaki alt başlıklara bazı eklemeler yapılır. Yeni konu başlıkları şunlardır: “Atatürk Diyor ki, Fakülte ve Yüksekokulların Atatürk’e Cevabı, Ankara Hukuk Mektebi Öğrencilerinin Bildirisi, Türk Ocakları Merkez Heyeti’nin Atatürk’e Cevabı, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Yer Alan Olağanüstü Yönetim Usulleri ile İlgili Hükümler, Atatürk’ün Onuncu Yıl Nutku, Nutuk’tan Okuma Parçaları, Atatürkçülük Kavramı, Atatürk İlkeleri, Atatürkçülüğün Milli Bir İnanç Sistemi Olarak Değerlendirilmesi, Atatürk’ün Türk Ordusuna Mesajı, Atatürk’ten Özdeyişler, Atatürk ile İlgili Anılar.”

İçindekiler kısmından sonra ders kitabında yapılan bir başka değişiklik göze çarpar: daha önceki ders kitaplarında genellikle Atatürk’ün Cumhurbaşkanı imajlı bir resmi varken bu kitaptan itibaren askeri üniformalı resimlerin verildiği görülür. Askeri üniformalı resmin altında ise şu ifade vardır:

“Sizler, yani yeni Türkiye’nin genç evlatları, yorulsanız dahi beni takip edeceksiniz. Mustafa Kemal Atatürk, 1937”⁸⁰²

⁸⁰² a.g.e., giriş.

Hemen sonraki sayfada ders konularından önce “*Atatürk Diyor ki*” sayfası vardır. Bu sayfada Atatürk’ün özellikle Türk gençliği için söylediği sözleri buluruz:

“Yetiştirilecek çocuklarımıza ve gençlerimize, görecekları tahsilin hududu ne olursa olsun, en evvel ve her şeyden evvel Türkiye’nin istiklaline, kendi benliğine, ananati milliyesine⁸⁰³ düşman olan bütün anasırla mücadele etmek lüzumu öğretilmelidir (1922)

Gençler! Cesaretimizi takviye ve devam ettiren sizsiniz. Siz almakta olduğunuz eğitim ve kültür ile, insanlık meziyetinin, vatan sevgisinin, fikir hürriyetinin en kıymetli sembolü olacaksınız.

Ey yükselen nesil!...

İstikbal sizindir. Cumhuriyeti biz kurduk; onu yükseltecek ve devam ettirecek sizsiniz (1924).”⁸⁰⁴

Ders kitabının gençliği Atatürkçülüğe kanalize etme amacı bu bölümde de kendisini net biçimde gösterir. Gençliğin “tekrar kazanılması, yabancı fikirlerden kurtarılması ve doğru yola sevk edilmesi” çalışmamızın girişinde Milli eğitim politikaları kısmında da detaylarıyla dile getirildiği üzere 1980lerin en belirgin eğitim ve toplum politikasıdır.

İncelenen ders kitabında gençliğin doğru yola girmesi konusunda “ikna edici” olabilecek bazı okuma parçalarına yer verilir. 23 Ekim 1927 tarihli ve Milli Türk Talebe Reisi Tahsin Bekir Balta’nın imzasını taşıyan *Fakülte ve Yüksek Okulların Atatürk’e Cevabı* sözü edilen metinlerden bir tanesidir. Burada “Büyük Gazi” ismiyle hitap edilen Atatürk’ün büyük eseri Cumhuriyeti Türk gençliğine emanet ettiği ve “Mustafa Kemal asrının gençleri” olan yüksek öğretim öğrencilerinin bu eseri yaşatacağı, güçlendireceği ve nesilden nesile eriştireceği ifade edilir. Gençler adına Atatürk’e cevap veren Balta, gerekirse

⁸⁰³ Ulusal geleneklerine.

⁸⁰⁴ a.g.e., s. 1.

damarlarındaki asil kanı son damlasına kadar feda edeceklerine bu gençlik adına söz verir. Muasır medeniyet hedefinin unutulmadığını dile getirir.⁸⁰⁵

Aynı şekilde *Ankara Hukuk Mektebi Öğrencilerinin Bildirisi*'ne de kitapta yer verilir. 21 Ekim 1927 tarihli bildiriye Hukuk gençliği “aziz babasına” seslenir. Aldıkları emanetin korunması konusunda “çok kıskanç” davranacağını taahhüt eder. Dedelerin gafletiyle yuvarlanan çukura bir kez daha düşülmeyeceğinin sözü bizzat Mustafa Kemal’e verilir. Ebediyen Cumhuriyet’in bekçisi olunacağı garanti edilir.⁸⁰⁶

Yine 23 Ekim 1927 tarihinde bu kez Türk Ocakları Merkez Heyeti ve Ankara Türk Ocağı Reisi Hamdullah Suphi Tanrıöver, Türk Ocakları adına Büyük Reis’e bir cevap verir. Buna göre, Cumhuriyet kutsal bir emanettir ve Türk Ocakları bu emanetin korunmasına bir “iman ve namus borcu” olarak bakacağını sözünü verir ve Mustafa Kemal’e minnetlerini sunar.⁸⁰⁷

“Vatandaşın Sorumluluğu” konusunda hak ve sorumluluklar bir arada açıklanırken de bu tür bir bağlılık beklentisinin varlığı görülür:

“Hiçbir Türk, Vatana bağlılıkla bağdaşmayan bir eylemde bulunamaz... Vatan hizmeti her Türk’ün hakkı ve ödevidir. Bu ödev sadece silah altına alınma ile yerine getirilmiş olmaz. Günümüzde kapsamı çok genişlemiştir...”⁸⁰⁸

Cildin birinci sınıfa ait bölümü Türk Harp Tarihi’nden örneklerle son bulur. Birinci kitapta dikkati ilk çeken şey Atatürkçülüğe yapılan vurgudur. Ayrıca “Yurtta Sulh, Cihanda Sulh” teması sıklıkla işlenir. Buna bağlı olarak bu kitaptaki görsellerin dersi alan öğrencilerin yaş gruplarına ve ilgi alanlarına daha uygun olduğu görülür. Görseller olabildiğince az şiddet çağrıştırır ve çok sayıda görsel kullanılır. Bu kullanım kitabın daha zengin görünmesinin ve sıkıcı olmamasının anahtarıdır denebilir.

Cildin ikinci kitabı *Milli Güvenlik Bilgisi III*’ tür. Bu ders kitabında ilk göze çarpan şey konuların seyreltilmiş olması ve ilk kitap kadar Atatürkçülük

⁸⁰⁵ a.g.e., s. 9.

⁸⁰⁶ a.g.e., s. 10.

⁸⁰⁷ a.g.e., s. 10.

⁸⁰⁸ a.g.e., s. 20.

temasıyla vurgulanmamış olmasıdır. Ancak buradan ikinci kitapta Atatürkçülüğün üzerinde durulmadığı anlaşılmalıdır. Daha çok yerleşmiş bir Atatürkçülük çerçevesi dâhilinde konu anlatımlarının yapıldığı söylenebilir. Zaten Atatürk İnkılâbı ve Atatürkçülük konusuna detaylı bir bölüm ayrılmıştır.

Bunun dışında kitabın işlediği konuların genel başlıkları şunlardır: “Türkiye’nin Jeopolitik Konumu, Askerlik Yükümlülüğü, Seferberlik, Sivil Savunma, Harbi Önleme Çalışmaları, Türk Silahlı Kuvvetlerinin Halk Hizmetleri ve Savunma Giderleri, Askeri Personelin Yetiştirilmesi ve Sağlanması, Türk Harp Tarihinden Örnekler.”

Ayrıca cildin sonunda okuma parçaları, bibliyografya⁸⁰⁹, kısaltmalar ve sözlük yer alır.

İçindekiler kısmından sonra Atatürk’ün modern baskı bir resmi vardır ve resmin altında şu ifadeler yer alır.

“Bizim halkımız çok temiz kalpli, çok asil ruhlu, terakkiye çok kabiliyetli bir halktır. Bu halk eğer bir defa muhataplarının samimiyetle kendilerine hadim olduklarına kani olursa her türlü hareketi daima kabule amadedir. Bunun için gençlerin her şeyden evvel millete emniyet bahş etmesi lazımdır (1923).”⁸¹⁰

Bu kez sadece Türk gençliğine değil, Türk milletine yönelik mesajlar kendisini “Türkiye’nin Jeopolitik Durumu” konusunda Türk yurduna ve toprağına seslenişle gösterir:

“Yurt Toprağı! Sana her şey feda olsun, kutlu olan sensin. Hepimiz senin için fedaiyiz. Fakat sen Türk milletini ebedi hayatta yaşatmak için feyizli kalacaksın.

⁸⁰⁹ Bibliyografyada yer alan eserler şunlardır: Nutuk, Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, Zabit ve Kumandan ile Hasbıhal, Arıburnu Muharebeleri Raporu, Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe, Atatürkçülük, Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk’ün El Yazıları, Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, M. Kemal Atatürk’ten Yazdıklarım, Atatürk’ten Düşünceler, Atatürk’ün Fikir ve Düşünceleri, Atatürk’ün Düşünce Yapısı, Atatürk’ün Öğütleri, Atatürk ve İktisat, Atatürk’ten Hatıralar, Atatürk’ün Hususiyetleri, Atatürk (Komutan, Devrimci ve Devlet Adamı Yönleriyle), Atatürk Der Ki, Kemal Atatürk Diyor Ki, Milli Eğitim Bakanlığı Din Eğitimi Çalışma Grubu Raporu, Hakimiyeti Milliye Gazetesi, Özdeyişleriyle Atatürk, Dünya Siyasetinin Merkezi Ortadoğu, Türk Hava Kurumunu Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün/ Bugün, Yarın, Açış Nutku, Büyük Nutuk’ta Atatürk’ün Gençliğe Hitabesi.

⁸¹⁰ a.g.e., s. 237.

Türk toprağı! Sen, seni seven Türk Milleti'nin mezarı değilsin. Türk Milleri için yaratıcılığını göster (M. Kemal Atatürk, 1930).”⁸¹¹

Aynı zamanda kitapta eğitim, öğretim ve kültür alanındaki inkılâplara değinilir ve yeni eğitim sisteminin esasları tespit edilir. Buna göre, eğitim ve öğretimdeki amaç, Türk çocuklarına her şeyden önce, Türkiye'nin bağımsızlığına, kendi benliğine ve milli geleneklerine düşman olan bütün unsurlarla savaşmak düşünce ve anlayışını vermek olmalıdır.⁸¹²

“Askerlik Yükümlülüğü” konusunun başında ise ordu ve millet bütünlüğünün açıkça millilikle ilgili bir durum olduğu ve dünyada bunun örneğine çok az rastlanabileceği üzerinde durulur:

“Millet ve kahraman çocuklarından meydana gelen ordu, o derece birbiriyle birleşmiştir ki, dünyada ve tarihte bunun örneği pek seyrek. Bu milli görünüş ile daima övünebiliriz.

M. Kemal Atatürk (1931).”⁸¹³

İkinci kitapta savaş hakkında dikkat çekici ifadeler hatta tam da öyle bir başlığa rastlarız: “Harbi Önleme Çalışmaları.” Bu başlığı çalışmamız açısından dikkat çekici yapan şey diğer tüm Askerlik dersi kitaplarında savaşın zaruriliği ve asla önlenemeyeceği üzerinde durulurken bu konu başlığının girişinde devamlı barışın nasıl sağlanacağına Atatürk tarafından bizzat açıklanmasıdır. Atatürk'e göre, sürekli sulh isteniyorsa kitlelerin durumlarını iyileştirecek önlemler derhal alınmalıdır. Ayrıca insanlık genel anlamda refaha ulaşmış olmalıdır. “Dünya vatandaşları” haset, aç gözlülük ve kinden uzaklaştırılmak üzere eğitilmek zorundadır.⁸¹⁴

Aslında Atatürk'ün sürekli barış için öne sürdüğü bu şartlar o denli ütöpiktir ki acaba bu paragrafta da savaşın kaçınılmazlığı mı anlatılmaya çalışılmış sorusu akla gelir.

⁸¹¹ a.g.e., s. 239.

⁸¹² a.g.e., s. 252.

⁸¹³ a.g.e., s. 269.

⁸¹⁴ a.g.e., s. 311.

İkinci kitabın sonunda ek olarak “Kara Harp Okulu, Hava Harp Okulu ve Deniz Harp Okulu Marşları ile Türkiye haritası ve Öğretmen Marşı yer alır. Askerliğe Hazırlık ve Milli Savunma Bilgisi derslerindeki harekât planlarını ve savaş krokilerini Milli Güvenlik Bilgisi kitaplarında göremeyiz.

Liseler İçin Milli Güvenlik Bilgisi 2- 3 ders kitabının 1987⁸¹⁵, 1989⁸¹⁶ basımlarında içerik ve şekil bakımından bir farklılık yoktur. Ancak 1991⁸¹⁷ ve 1992⁸¹⁸ yıllarına ait baskılarda farklılıklar vardır.

4.4.3 1990’lı Yılların Milli Güvenlik Bilgisi Ders Kitapları

Her şeyden önce 1990’lı yıllarda basılan kitaplar yine “2- 3” biçiminde isimlendirilmesine rağmen konular tek sınıfta birleştirilir, aynı cildin içinde iki farklı sınıfın kitabı yoktur. Bu baskılar diğerlerine göre daha incedir. Çünkü konulardan bazıları çıkarılırken ya da birkaç cümleyle diğer konuların içine yedirilirken, diğer konu anlatımlarındaki metinler daha net, anlaşılır ve az detaylı hale getirilmiştir. Ancak “Atatürk Diyor ki”, çeşitli okullardaki öğrencilerin Atatürk’e cevap verdikleri metinler ile konu girişlerindeki Atatürk özdeyişleri aynı bırakılır. Ayrıca bu baskılarda “Yıkıcı Unsurların Gençlik Kesimindeki Faaliyetleri” alt başlığında siyasi olayların detayları verilmeden 12 Eylül örneği verilir. Buna göre, yıkıcı unsurlar hangi ideolojiyi ve politikayı savunurlarsa savunsunlar, öncelikle gençler arasında taraftar bulmaya çalışırlar. Türkiye’de tüm ideolojik faaliyetlerin gençlik kesiminde başlatılmasının nedeni de bu stratejiyle açıklanır. Bu kesime girebilen her grup, kendi görüşünü benimsetmek için her türlü taktiğe ve baskı metoduna başvurur. Bu noktada 12 Eylül öncesi terörün tırmanmasından öğrenci dernekleri ve sendikalar sorumlu tutulur. Bu gruplar çıkardıkları yayınlar aracılığıyla yıkıcı odaklara destek olmakla suçlanır. Metne göre, 1968- 1969 yıllarında Batı toplumundaki öğrenci hareketlerinin etkisinde kalan Türk öğrenciler sokağa çıkar; 1971 yılından sonra ise bu durum illegal teşkilatların faaliyetleri sonucunda boyut atlar, nitelik değiştirir. Başlangıçta masum görünen her

⁸¹⁵ **Milli Güvenlik Bilgisi 2- 3**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1987.

⁸¹⁶ **Milli Güvenlik Bilgisi 2- 3**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1989.

⁸¹⁷ **Milli Güvenlik Bilgisi 2- 3**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1991.

⁸¹⁸ **Milli Güvenlik Bilgisi 2-3**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1992.

faaliyet sonunda tamamen ideolojik nitelikli soyguna, cinayete ve teröre dönüşür.⁸¹⁹

Bu tür “anarşi ve terörle mücadelede” kişilere düşen görevler de sıralanır: kişi milli hedefler doğrultusunda bilinçli olmak için çaba harcamalı, milli birlik ve beraberliği kurucu ve devam ettirici eğitim ve öğretim faaliyetlerine yönelmeli, sağlıklı, faziletli ve cesur olmalı, milli bütünlüğü bozmaya yönelik her türlü bölücü ve yıkıcı faaliyeti kavrayabilecek ve bunları etkisiz hale getirebilecek fikri yapıya sahip olmalı, Türk devletine, toplumuna ve kültürüne bağlı olmalı, Cumhuriyet rejimine sadık olmalı, Türk olmakla gurur duymalı, vatan ve bayrak sevgisiyle dolu olmalı, barışta ve savaşta iç ve dış düşmana karşı devamlı bir mücadeleyi sürdürebilecek uyanıklığa erişmeli ve son olarak Atatürkçü düşüncüyü, Atatürk ilke ve inkılâplarını benimsemeli ve bunlara bağlı olmalı.⁸²⁰

İlgili ünitenin sonunda verilen şemalardan birine göre “aşırı sol, ırkçılık, bölücülük ve irtica” yıkıcı unsurlardır ve halkçılık, milliyetçilik, laiklik ilkelerine aykırıdır. Ayrıca verilen “Yıkıcı Unsurların Amaç ve Hedefleri” ile “Tehdit Merkezlerinin Uyguladıkları Yıkıcı Faaliyetlere Ait Safhalar” şemalarında “iç isyan” olgusuna dikkat çekilir.⁸²¹

14. 1. 1994 gün ve 84 sayılı karar ile Milli Eğitim Bakanlığı, Talim ve Terbiye Kurulu’nun ders kitabı olarak kabul ettiği *Lise ve Dengi Okullar İçin Milli Güvenlik Bilgisi* kitabı⁸²² 1999 yılına kadar okutulmaya devam edilir. Bu baskılarda ders kitabını başında bir “Önsöz” bulunur. Gençlere, Atatürk’ün ülkenin yarınlarını emanet ettiği grup oldukları hatırlatılır ve gerçekten ülkeye sahip çıkabilmek için fikren ve bedenen buna hazır olma zorunluluklarının altı çizilir. Karşılaşacakları her zor durumdan Atatürkçülük sayesinde çıkabilecekleri ifade edilir. Yirmi birinci yüzyıla yaklaşılacak bir zamanda Türkiye’nin, dünyanın en hassas ve kritik bölgesinde olduğundan oluşabilecek iç ve dış tehditlere karşı mücadelede gençliğe güvenin tam olduğu dile getirilir:

⁸¹⁹ a.g.e., s. 261.

⁸²⁰ a.g.e., s. 218- 219.

⁸²¹ a.g.e., s. 223- 224.

⁸²² **Milli Güvenlik Bilgisi**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1994.

“Gazilerimizin emsalsiz çabaları ve aziz şehitlerimizin kanlarıyla sulanan vatan topraklarımıza göz dikenlerin sizlerin ve Türk Milletinin kararlı tutumları ile çürüyüp gideceğine kimsenin şüphesi olmamalıdır.”⁸²³

Bu sözlerden sonra Milli Güvenlik Bilgisi'nin yönetmelikteki amacı tekrar edilir.

Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi'nden sonra yazılan içindikiler kısmında “Silahlı Kuvvetlerin Tarihçesi, Türk Silahlı Kuvvetlerinin Kuruluş ve Tarihçesi, Seferberlik, Sivil Savunma, Türkiye'nin Coğrafi Konumu, Politik- Stratejik Önemi ve Komşuları, Türkiye'nin İştirak Ettiği Dünya ve Avrupa'daki Önemli Milletlerarası Siyasi Organizasyonlar, Askeri Okullar ve Giriş Koşulları, Emniyet Teşkilatı ve Görevleri, Atatürk ve Türk Gençliği, Atatürk İlkeleri, Askerlikle İlgili Temel Bilgiler ve Büyük Karargahlar, Askeri Birlikler ve Emniyet Teşkilatı'nın Gezilmesi” genel başlıkları bulunur. Bu genel başlıklardan Türkiye'nin politik stratejik önemi, Emniyet Teşkilatı ve büyük karargahların ve askeri birliklerin gezilmesiyle ilgili konular yeni eklenen başlıklar olarak göze çarpar. Ayrıca Türk Silahlı Kuvvetleri Teşkilatı'na Gülhane Askeri Tıp Akademisi (GATA) Komutanlığı teşkilatı da ilk kez bir alt başlık olarak eklenmiştir. Silahlı Kuvvetlerin Tarihçesi'nde ise Sahil Güvenlik Komutanlığı yeni eklenen bir başlıklar arasındadır. Bunlar dışında Yunanistan, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Bulgaristan, Romanya, Ukrayna, Rusya Federasyonu, Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan, İran, Irak ve Suriye ile Türkiye'nin komşuluk ilişkileri ve bunların tarihsel arka planı ilk kez bu ders kitabında ayrı başlıklar halinde ele alınır. Yine ilk kez bu kitabın sonuna detaylı bir “Gezi ve Faaliyet Planı” eklenir.

4.4.4 1999 Yılı: Milli Güvenlik Bilgisi Ders Kitaplarında Dönüşümü

1999 yılına ait Milli Güvenlik Bilgisi kitaplarında⁸²⁴ çarpıcı bir içerik değişimi yaşanır. Teşkilat, tarihçe, seferberlik, sivil savunma ve emniyet teşkilatı genel başlıklarının konu anlatım metinleri bir önceki ders kitabına göre kısaltılır.

⁸²³ a.g.e., giriş.

⁸²⁴ **Milli Güvenlik Bilgisi**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1999.

Bunların yerine “Milli Güvenlik Stratejimiz, Türk Silahlı Kuvvetlerinin Kuruluş ve Teşkilatı, Özel Yasalar, Ülkemizdeki Görevi ve İşlevi” genel başlıklarıyla ele alınan konular ve alt başlıkları bütün detaylarıyla ele alınır. Ayrıca geçmiş yılların ders kitaplarındaki “Atatürk İlkeleri” genel başlığının yerini “Atatürk İlkeleri ve Milli Birlik ve Beraberlik” ünitesi alır. En göze çarpan değişiklik ise çok değil birkaç yıl önce “Komşularımız” olarak adlandırılan ünitenin yerini “Türkiye Cumhuriyeti Üzerine Oynanan Oyunlar” ünitesi alır ve tek tek ülkelerin “amaçları” verilir ve Lozan Barış Antlaşması’na göre Türkiye’deki azınlıklar “Bölücülük Faaliyetleri” konu başlığının altında anlatılır.

1999 tarihli Milli Güvenlik Bilgisi ders kitabının önsözü tüm bu değişiklikleri ve anlayış farklılığını tek bir paragrafta özetler:

“Türkiye Cumhuriyeti, jeopolitik konumundan dolayı dışarıdan kaynaklanan oyunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Türk Gençliği, bu oyunlara karşı hazırlıklı olmak zorundadır. Hazır olmanın en önemli koşulu da laik ve demokratik bir yapının Türkiye için en ideal sistem olduğunu kabul etmek ve bu konuda yeterli bilince sahip olmaktır. Bunun yolu ise, Atatürk’ün ilke ve inkılaplarının sadece fikir boyutunda değil, aynı zamanda bir yaşam tarzı olarak benimsenmesidir.”⁸²⁵

Sonuç olarak, Milli Güvenlik Bilgisi dersinin amacı gençlerde beklenen bu davranışları ortaya çıkarmaktır. Bu davranışların kazandırılması halinde Atatürk’ün beklentilerinin boşa çıkmayacağı vurgulanır.

4.4.5 2000’li Yılların Milli Güvenlik Bilgisi Ders Kitapları

Aynı ders kitabının 2001⁸²⁶ ve 2005⁸²⁷ baskıları da aynıdır.

Ancak 2006 yılında basılan *Milli Güvenlik Bilgisi* ders kitabında⁸²⁸ yine değişikliklere gidilir. Atatürk’ün Gençliğe Hitabesi ile başlayan kitap “Gençliğin Atatürk’e Cevabı ile devam eder. Bu cevapta Türk gençliği

⁸²⁵ a.g.e., giriş.

⁸²⁶ **Milli Güvenlik Bilgisi**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 2001.

⁸²⁷ **Milli Güvenlik Bilgisi**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 2005.

⁸²⁸ **Milli Güvenlik Bilgisi**, MEB, Ankara, 2006.

Atatürk'e seslenir ve Türk İstiklalinin, Türk Cumhuriyetinin ebedi bekçisi olduğunu bildirir. Gelecekte hiçbir kuvvetin onları yolundan döndürmeyeceğinin sözünü veren gençler, kendilerine emanet edilen değerli Cumhuriyetin sonsuza dek yaşayacağını ve nesilden nesile devam edeceğini ifade ederler. Aldıkları kutsal emanete içten ve dıştan gelecek bütün saldırıların "iman dolu göğüslerine çarparak parçalanacağını" anlatırlar.

Sonraki sayfada "Ata'nın Değişmeyen Mesajı" bulunur ve Atatürk "Kahraman Türk Ordusu"na hitap eder. Ordunun, Türk vatanının ve Türklük camiasının şan ve şerefini, dâhili ve harici her türlü tehlikeden koruma görevini yerine getireceğine duyduğu güçlü inancı dile getirir. Ordunun son teknoloji silahlarla ve en son sistem fabrikalarla daha başarılı olacağından şüphe duymadığını söyler.

2006 yılının ders kitabında "Önsöz"de ifadeler değişikliğe uğrasa da verilen mesaj aynıdır: Türkiye çeşitli nedenlerden dolayı iç ve dış tehditlerle karşı karşıyadır ve Türk gençliği ancak Atatürk ilkelerini ve inkılâplarını benimseyerek yurdunu koruyabilir.⁸²⁹

İçindekiler bölümünde yapılan değişiklikler ise şunlardır:

- Türk Silahlı Kuvvetlerinin ülkedeki görev ve işlevleri konusu genişletilir. Kurumun faaliyetleri "koruma ve kollama görevi, huzur ve güvenliği sağlama görevi, doğal afetlerde halka yardım, okuma yazma kursları, sağlık hizmetleri, ülkeyi tanıma ve tanıtmaya, savunma sanayii, meslek kazandırma işlevi ve diğer faaliyetler" alt başlıklarıyla anlatılır.
- Doğal afetler ve doğal afetlerde vatandaşın sorumlulukları konusunun anlatımı genişletilir.
- Sivil savunma konusuna "NBC (Nükleer, Biyolojik, Kimyasal) Silahları" başlığı açılır.
- Okuma metinlerinde değişikliklere gidilir. Bu ders kitabında "Türk Bayrağı ve Kanunu, Cumhurbaşkanlığı Forsu ve Tarihteki 16

⁸²⁹ a.g.e., giriş.

Büyük Türk Devleti, İstiklal Madalyası ve Önemi, İstiklal Marşı'nın Kabulü ve Bestelenmesi” gibi okuma parçaları bulunur ve daha somut bilgiler aktarılır. Önceki yılların kitaplarında yer alan destansı savaş sahnelerine ve şehitliğin aşırı yüceltilmesine bu baskıda rastlanmaz.

- Bir baskı önceki kitapta yer alan “Türkiye Üzerinde Oynanan Oyunlar” ünitesinin yerini “Türkiye'nin Konumu ve Türkiye'ye Yönelik Tehditler” ve “Çevre Ülkelerle İlişkiler” konuları alır. Ülke üzerinde oynanan oyunlar vurgusu devam etmekle birlikte ifade yumuşatılır ve başlıklar birbirinden en azından şeklen ayrılır. Ayrıca çevre ülkelerle ilişkiler bölümüne “Orta Asya Türk Cumhuriyetleri” başlığı eklenir.
- Son bölüm olan “Uluslararası Kuruluşlarla İlişkiler” konusunda güncelleme yapılır ve 2006 yılından itibaren ilişki içinde olunan uluslararası ilişkiler şöyle sıralanır: Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı, Ekonomik İş Birliği Teşkilatı, Karadeniz Ekonomik İşbirliği, İslam Konferansı Örgütü, Uluslararası Ceza Mahkemesi.

2006 yılı Milli Güvenlik Bilgisi ders kitabının 2007⁸³⁰, 2008⁸³¹ ve 2009⁸³² baskılarında içerik bakımından bir farklılık yoktur.

2009 yılında basılan *Lise Milli Güvenlik Bilgisi Ders Kitabı* dersin 2012 yılında yürürlükten kaldırılmasına kadar okutulan kitap olması bakımından önemlidir.

Kitabın dış kapağında Türk bayrağı ve Atatürk'ün ilk kez bir ders kitabında dışlerini göstererek güldüğü Cumhurbaşkanı imajlı fotoğrafı vardır. Ayrıca kapak yazısında da onun sözlerine yer verilir:

“Yabancı bir devletin koruyup kollayıcılığını kabul etmek, insanlık vasıflarından yoksunluğu, güçsüzlük ve miskinliği itiraftan başka bir şey değildir. Gerçekten de bu seviyesizliğe düşmemiş olanların, isteyerek başlarına bir yabancı efendi getirmelerine asla ihtimal verilemez.

⁸³⁰ Milli Güvenlik Bilgisi, MEB, Ankara, 2007.

⁸³¹ Milli Güvenlik Bilgisi, MEB, İstanbul, 2008.

⁸³² Milli Güvenlik Bilgisi, MEB, Ankara, 2009.

Hâlbuki Türk'ün haysiyeti, gururu ve kabiliyeti çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir millet esir yaşamaktansa, yok olsun daha iyidir!...

O halde, ya istiklal ya ölüm!”

Ders kitabının birinci bölümü “Milli Güvenlik ve Milli Güvenlik Stratejisi”dir. Konu Atatürk'ün “Vatan savunmasına ait vazifelerden daha önemli ve yüce vazife olamaz”⁸³³ sözleriyle başlar.

Bu kısımda yapılan milli güvenlik tanımı son derece geniş tutulur:

“Milli Güvenlik; devletin anayasal düzenini, milli varlığını, bütünlüğünü, milletler arası alanda siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik bütün çıkarlarının yanı sıra, uluslar arası antlaşmalarla kararlaştırılan haklarını her türlü iç ve dış tehdide karşı korumak ve kollamak üzerine gerçekleştirilen faaliyetlerin bütünüdür.”⁸³⁴

Tanımda verilen öğelerin tamamına ders kitabında değinilir. İlgili metinlerin bir özelliği de cümle içerisindeki her bir tanımın net ifadelerle, öğrencinin anlayacağı şekilde açıklanmasıdır.

Aynı bölümde ele alınan tanımlardan birisi “milli güç”tür. Milli Güvenlik Bilgisi derslerinde eleştiriye maruz kalan ifadeler bu konudan itibaren başlar. Burada Türkiye'nin uzun yıllardan beri saldırıya uğramamasının nedeni askeri güçle açıklanır. Bu gücün olası tehlikelere karşı “vazgeçiren” bir etkiye sahip olduğunun vurgulanmasıyla birlikte⁸³⁵ bir ülkeye başka hangi sebeplerle saldırılmayacağı ya da dış güçlerin neden Türkiye'ye saldırmak üzere beklediği açıklanmaz. Bu andan itibaren de öğrenciye “yabancılara güvenmeme” ve “tehlike altında hissetme” duygusu hissettirmeye başlar. Türkiye Cumhuriyeti'nin bu konularda yalnızca millet iradesine ve ordunun kahramanlığına güvendiğinden bahsedilir; millet ve ordu birbirinden ayrı görülmez.

⁸³³ a.g.e s. 5.

⁸³⁴ a.g.e., s. 6.

⁸³⁵ a.g.e., s. 14.

“Sosyal ve Kültürel Hedefler” konusunda milli kimlik özelliklerinin korunmasının yanında bu kimliğin çağdaş değerlerle “süslenmesi”⁸³⁶ sonucunda çağdaş medeniyetler seviyesine çıkılacağı anlatılır. Bu ifadelerden milli kimliğin çağdaş değerlerden daha üstün ya da en azından daha değerli olduğu sonucu çıkabilir. Kitabın genelinde milliliğe vurgu görülür; ne olursa olsun Batıcılık gereklidir algısı yaratılmaz.

“Askeri Hedefler” konusunda daha dikkat çekici cümleler vardır. Bu kısımda Türkiye Cumhuriyeti topraklarının dünyanın en önemli coğrafi bölgelerinden birinde yer aldığı ve ülkenin gelecekte “sosyal, kültürel, siyasal ve ekonomik açılardan bölge ve dünya üzerinde önemli bir devlet olacağı” iddia edilir. Ancak bu önemli konunun tam olarak ne zaman, neden sonra ve nasıl elde edileceğinden bahsedilmez. Bu da akıllara ülkenin aşırı önemli olma halinin yalnızca Türkiye tarafından öngörülüyor olup olmayacağı sorusunu getirir. Konunun devamında Türkiye’nin tam da bu sebeple “iç ve dış tehditlere” maruz kaldığı anlatılırken Türk Silahlı Kuvvetleri’nin “inanmış” personeli ile birlikte bu sorunu caydırıcı gücüyle çözdüğü açıklanır.⁸³⁷

Ancak sadece Türk Silahlı Kuvvetleri’ne güvenmenin yeterli olmadığı; milli menfaatler ve hedefler doğrultusunda vatandaşa düşen görevler olduğunun da altı çizilir. Buna göre, devlete karşı yükümlülüklerini yerine getiren ve devlet ile millet menfaatlerini kendi bireysel çıkarlarının önünde tutan vatandaş Türk milletinin “dostlarını ve düşmanlarını ayırt etmek” durumundadır. Milli menfaatlere, milli kültüre ve birlik- beraberliğe karşı “sinsice” yapılan çalışmaları fark edebilmelidir. Ayrıca dış güçler ile onların ülkedeki “işbirlikçilerinin” toplumda yaratmak istedikleri “kargaşa” ortamına karşı “bilinçli (gaflet, dalalet ve hatta hıyanet içinde olmamak) olmak da vatandaşların görevi olarak sıralanır.⁸³⁸

Yukarıdaki söylemin en fazla eleştiri konusu olma sebebi yabancı düşmanlığını teşvik etmesi ve “bizden olmayan” herkesin düşman olduğunun kabul edilmesi noktasındadır. Buna ek olarak Türkiye’ye sürekli kötülük yapmak üzere fırsat

⁸³⁶ a.g.e., s. 21.

⁸³⁷ a.g.e., s. 22.

⁸³⁸ a.g.e., s. 24.

kollayan birilerinin olup olmadığı sorusu sorulur. Tüm bunlar öğrencinin kafasında güvensizlik oluşturan temalardır. Burada tek sorun seçilen terminoloji değildir. Türk milletinin homojen bir toplum olarak tanımlandığı ve Türkiye içindeki çok çeşitliliğin yok sayıldığı konularda da farklı olanın “tehdit” olarak algılandığı fark edilir. Kısacası “bizden olmayan” biçiminde tanımlanan grubun dışarıdan olması gerekmez, Türk milletinin içinde yaşayan ve “Türk milletinden olmayan” insanlar da aynı grupta yer alır. Burada vatandaşlık ve aidiyet değil sert bir milliyetçilik devreye girer; dışarıda kalanlar sinsice “tehdittir, bölücüdür” ve tehlikedir. Uyanık olmak gerektiği vurgulanır.

Aynı genel tehdit vurgusunun bir yönüne de “Devletler Silahlı Kuvvetlere Neden İhtiyaç Duyar?” konusunda da rastlanır. Buna göre “her an” dünyanın bir köşesinde milyonlarca insanın öleceği savaşlar çıkabilir. Geçmişte olduğu gibi gelecekte de ülkeler arasında savaş tehdidinin var olmasına odaklanılır. Hele Türkiye için durum daha vahim sayılırdı çünkü metne göre güçlü ya da güçsüz birçok devlet Türk topraklarına sahip olmak ya da Türkiye’yi zayıflatmak amacını taşır.⁸³⁹ Dikkat çekici biçimde sürekli tehdit vurgusu vardır. Sanki Türkiye’nin komşuları her an ülkeye saldırmak ve Türklerin elinden topraklarını almak için pusuda beklemektedir. Bu varsayım öğrenciler arasında zenofobi (yabancı korkusu/nefreti) gelişmesi için yeterlidir.

Bir başka açmaz Türk Silahlı Kuvvetleri’nin görevlerinde kendisini gösterir. 211 sayılı İç Hizmet Kanunu’nun 36. maddesi ile görev tanımı yapılan Türk Silahlı Kuvvetlerinin ders kitabındaki metinlerde “çetin, ağır ve zaman olgusu tanımayan bir çalışmayı... her türlü tanımlamanın üzerinde bir fedakarlıkla”⁸⁴⁰ gerçekleştirdiği belirtilir. Coğrafi koşullar, iklim vs hiçbir koşulun askeri eğitimleri engelleyemediğine değinilir. Bu bilgi öğrencinin aklına askerin ya da personelin canının tehlikeye atılması uğruna bu kuralın uygulanıp uygulanmadığı sorusunu getirebilir. Akabinde askeri eğitim sırasında çoğunlukla gerçek silahların ve mermilerin kullanıldığı anlatılırken “doğal olarak” çeşitli can kayıplarının olabileceği söylenir. Bunun savunması olarak

⁸³⁹ a.g.e., s. 26.

⁸⁴⁰ a.g.e., s. 32.

da her iş kolunda alınan bütün tedbirlere rağmen iş kazalarının olabildiği öne sürülür. Ancak gerekli tedbirlerin alınması halinde yine de ölümler kaçınılmaz mıdır sorusuna cevap verilmez. İşin fitratında olduğu için ölümlü kazaların gerçekleşebileceği ve bunun normal karşılanması gerektiği öğrenciye empoze edilir. Askerliği mutlaklaştıran ve yücelten bu söylem askeri kayıpları normalleştirirken, savaş ortamı dışında da askeri kayıpların gerçekleşebileceğini bildirir. Bu ihtimalin sunulduğu şekline bakılırsa, ölüm olayı gerçekleşse dahi herhangi bir hukuki soruşturma sürecine gerek duyulmadığı anlaşılır.

Başka bir kısımda askeri personelin “mesai sınırlaması tanımaksızın, hayatını ortaya koyma fedakârlığı göstererek” görevini yaptığından bahseder. Bu da akla Türk Silahlı Kuvvetleri personelinin görev tanımının belirsiz olup olmadığı sorusunu getirir. İlgili kanun maddesiyle belirlenmiş görevi yerine getirmenin gerçekten bir fedakârlık olup olmadığı tartışmaya açık bir konudur. Örneğin, Türk Silahlı Kuvvetleri’nin doğal afetlerde “milletinin” yardımına koşarak yaraları sardığından bahsedilir ve bunun bir fedakârlık olduğu empoze edilir.⁸⁴¹ Hâlbuki İç Hizmet Kanunu 112. madde ve 7269 sayılı kanunda ve 1982 Anayasası’nın 119. maddesinde Türk Silahlı Kuvvetleri’nin bu görevi belirtilir. O halde kanunla belirlenmiş görevlerden fedakârlık olarak bahsetmek öğrenci için bir ölçüde kafa karıştırıcı olabilir.

Benzer şekilde Türk Silahlı Kuvvetleri’nin okuma yazma kurslarının anlatıldığı başlıkta kurumun yarattığı bu faydalı olanaktan her yıl binlerce gencin okuryazar hale geldiğinden bahsedilir⁸⁴² fakat bu kadar fazla sayıda gencin o yaşlara kadar neden okuma yazma öğrenemediği üzerinde durulmaz. Aynı şekilde sağlık hizmetlerinde de Türk Silahlı Kuvvetleri etkisi görülür. Ders kitabında açıklandığı şekliyle “sağlık hizmetlerinin halka sunulmasındaki yetersizlik” sebebiyle Türk Silahlı Kuvvetleri “bu konuda çekilen sıkıntılara bir ölçüde son vermek; gezici ve geçici sağlık ekipleri oluşturarak halkın sağlık sorunlarına çözüm bulma azmi içinde ve hiçbir ücret almadan” çeşitli

⁸⁴¹ a.g.e., s. 35.

⁸⁴² a.g.e., s. 36.

sebeplerle koruyucu sağlık hizmeti alamamış gençlerin silahlı kuvvetlere katıldıklarında aşılarını yapar, ağız diş sağlığı taramaları gerçekleştirir ve gerekli tedavi hizmeti verir.⁸⁴³

Her şeyden önce Türk Silahlı Kuvvetleri'nin faaliyetlerinin tamamıyla olumlu davranışlardır. Ama devletin çeşitli sebeplerle çözüm bulamadığı, çözümünde yeterli olamadığı veya devletin çözüm bulması gereken sorunları Türk Silahlı Kuvvetleri azimle mi sona erdirecektir? Türk Silahlı Kuvvetleri'nin sorunlara çözüm bulma misyonunun biraz muğlak ifade edildiğini söylemek yanlış olmaz. Bu metinlerde Türk Silahlı Kuvvetleri adeta bağımsız bir özne olarak karşımıza çıkar. Kendi kararlarını alabilen ve zaman zaman devletten bağımsız hareket edebilen bir kurum olarak kurgulanır. Sonuç olarak Türk Silahlı Kuvvetleri'nin devlet örgütlenmesi içindeki yeri hakkında soru işaretleri uyanır.

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin diğer faaliyetlerinin anlatıldığı başlıkta köy destek uygulamaları şu cümlelerle izah edilir:

“Türk Silahlı Kuvvetleri, yurt topraklarında bir yandan terörle mücadele ederken diğer yandan bölgenin kalkınmasına yardımcı olmak maksadıyla Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yaşayan vatandaşlara sağlık, eğitim ve kültürel alanda destek olmaktadır.”⁸⁴⁴

Yukarıdaki cümlelerde bazı ifadeler belirsizdir. Örneğin Türk Silahlı Kuvvetleri'nin bölgenin kalkınmasına yardımcı olmak gibi bir vazifesinin olup olmadığı net biçimde ifade edilmez. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin kendi inisiyatifıyla “yardımcı olmaya” çalışıp çalışmadığı belli değildir. Bu da dersi alan öğrencinin zihninde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin gerekli gördüğü durumlarda inisiyatif kullanıp kullanamadığı sorusunu canlandırabilir.

Aynı ders kitabının bir başka bölümünde başlıca doğal afetlerden “yangın” kısmında devlete “bu konuda ne yapması gerektiğinin” dikte edildiği görülür:

⁸⁴³ a.g.e., s. 37.

⁸⁴⁴ a.g.e., s. 41.

“Yangınlardan korunmanın yolu bilgili ve bilinçli olmaktan geçer. Ayrıca devlet bu konuda her türlü önlem almalı ve yangına sebebiyet verenleri yargılayıp cezalandırılmalıdır.”⁸⁴⁵

Devletin bu tür bir yaptırımında bulunup bulunmadığı anlaşılacakla birlikte devlete bu tavsiyenin kim tarafından verildiği net değildir.

Kitabın en uzun bölümü “Atatürk İlkeleri ve Milli Birlik ve Beraberlik” ünitesidir. Bu kısımda milli birliğin belirleyici olduğu her fırsatta dile getirilir ve bu görüş diğer konularda yapıldığı gibi Atatürk’ün konuya dair sözleriyle güçlendirilir. En uzun Laiklik ve Milliyetçilik ilkeleri işlenirken, İnkılâpçılık en kısa anlatılan ilke olur.⁸⁴⁶

Öğrencilere, vatandaşların devlete karşı görevlerinden biri olarak anlatılan askerlik vazifesinin bir yükümlülük olmaktan çıkarılarak “Her Türk Asker Doğar!” sloganıyla anlatıldığı görülür. Bu da askerliği kültürel ve yer yer ırksal bir özellik haline getirir ve öğrenci tarafından böyle algılanmasını sağlar. Kız öğrencilerin de zorunlu olarak aldığı Milli Güvenlik Bilgisi derslerinde kadınlar bu platformda yok sayılır. Hatta ders kitaplarında kadına hiçbir konuda yer verilmediğini yeri gelmişken belirtmek gerekir.

Kitabın konu sonlarında “Sorular” kısımları bulunur. Tüm konuların bitiminde ise bir “Sözlük” eklidir. Sözlükte anlamı açıklanan bazı sözcükler şunlardır: “asil, bağımsız, bağımsızlık, bitaraf, cephe, ebedi, egemenlik, gazi, hukuk, istikrar, kışla, lojistik, muvazzaf, özveri, pakt, rota, strateji, stratejik, taktik, yükümlülük...”⁸⁴⁷

Kitabın kaynakçası ise Genelkurmay Başkanlığı Dokümanları ve Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük’tür.

Milli Güvenlik Bilgisi dersleri yalnızca örgün ortaöğretimde zorunlu bir ders değildir. Açık Öğretim Liselerinde de bu ders 2012 yılına kadar zorunlu

⁸⁴⁵ a.g.e., s. 81.

⁸⁴⁶ Ders programına bakıldığında yıl içinde sadece bir kez verilecek olan Milli Güvenlik Bilgisi ev ödevinin bu konudan seçilmesinin tavsiye edildiği görülür.

⁸⁴⁷ a.g.e., s. 168- 170.

tutulur. Bu kapsamda ele alınacak olan *Açık Öğretim Lisesi Milli Güvenlik Bilgisi*⁸⁴⁸ ele alınacak son ders kitabıdır.

Bu kitapta dikkati çeken ilk özellik konuların genel anlamlarıyla ve test usulüne uygun olarak ele alınmış olmasıdır. Örgün eğitimdeki ders kitaplarının geniş bir özeti sunulur.

Milli Güvenliği “devletin kendisini yıpratmak amacıyla yapılan veya yapılacak olan her türlü faaliyete karşı bir takım tedbirler alması gereği”⁸⁴⁹ biçiminde tanımlayan kitapta klasik konular işlenir ve örgün eğitimdeki konulardan daha eksik ya da daha fazla başlık ele alınmaz. Bahsedilen konular şunlardır: “Milli Güvenliğin Tespitinden Sorumlu Organlar, Bakanlar Kurulu, Milli Güvenlik Kurulu, Milli Güvenlik Stratejimiz, Milli Güç, Milli Güç Unsurları, Milli Hedeflerimiz, Türk Silahlı Kuvvetlerinin Kuruluş ve Teşkilatı, Türk Silahlı Kuvvetlerinin Görevleri ve İşlevi, Türk Silahlı Kuvvetleri ve Özel Yasalar, Türkiye Cumhuriyeti Üzerine Oynanan Oyunlar, Komşularımız ve Tarihsel Hedefleri (Megalo İdea vs), İrticai Faaliyetler, Bölücülük, Türkiye’nin İştirak Ettiği Önemli Milletlerarası Siyasi Organizasyonlar ve Türkiye Açısından Önemi, Seferberlik, Sivil Savunma ve Emniyet Teşkilatı.”

Sonuç olarak, Milli Güvenlik Bilgisi dersleri müfredat programında ve yönetmeliğinde de vurgulandığı üzere bu dersin öğrenciden beklentisi Atatürk İlke ve İnkılaplarına yürekten bağlı ve hayatının her alanında Atatürkçülüğü benimsemiş olmasıdır. Bu öğrenci tipi haklarından daha çok sorumluluklarının farkındadır ve devlete karşı her konudaki vazifelerini eksiksiz yerine getirir. Türk Silahlı Kuvvetlerini çok sever ve ona saygı duyar. Ülkesinde çıkan neredeyse tüm sorunların “dış kaynaklı” olduğunu bilir ve bu düşman dış kaynakların ülke içindeki “işbirlikçilerine” karşı da dikkatli ve uyanık olur. Kısacası dersi alan lise öğrencisinin milliyetçiliğini, yer yer militarizmle ve kimi zaman yabancı korkusu veya düşmanlığıyla şekillendirmekte bir sakınca görmemesi beklenir.

⁸⁴⁸ Levent Çağırın, *Açık Öğretim Lisesi Milli Güvenlik Bilgisi*, Gendaş Yayınları, İstanbul, -.

⁸⁴⁹ Çağırın, a.g.e., s. 163.

Her ne kadar Milli Güvenlik Bilgisi dersi ve kitapları belirli bir kesim tarafından insan haklarının ihlali ve militarizmin meşrulaştırılması suçlamalarıyla eleştirilse de ders kitaplarının toplumda meşru kabul edilen ortak değerlere ve zihniyete göre şekillendiği göz ardı edilmemelidir.

4.5 Milli Güvenlik Bilgisi Derslerinin Kaldırılması

25 Ocak 2012 tarihli gazeteler, 28 Aralık 1979 tarihli ve 8/ 37 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile yürürlüğe konulan Milli Güvenlik Bilgisi Öğretimi Yönetmeliği'nin; 3 Ocak 2012 tarihli ve 2012/ 2680 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla yürürlüğe konulan yönetmelik ile yürürlükten kaldırıldığını yazarlar. Konuya ilişkin yönetmelik aynı gün Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. Yürürlükten kaldırılan yönetmeliğin uygulanmasına 2011- 2012 öğretim yılı sonuna kadar devam edilecekti ve 2012- 2013 eğitim ve öğretim döneminden itibaren Milli Güvenlik Bilgisi dersi programlarda yer almayacaktı.⁸⁵⁰

24 Ocak 2012 tarihinde partisinin TBMM Grup toplantısında konuşan dönemin Ak Parti Genel Başkanı ve Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, “Milli Güvenlik Bilgisi öğretimi yönetmeliğini artık yürürlükten kaldırıyoruz” der ve sözlerine şöyle devam eder:

“Avrupa Birliği raporlarında Türkiye'nin eleştirilmesine neden olan, Milli Eğitim Şuralarında kaldırılması teklif edilen, özellikle de askeri öğretmenler tarafından verilmesi yadırganan bu dersin bir kısım konuları 2012- 2013 yılından itibaren Vatandaşlık Bilgisi vb derslerin içinde sivil öğretmenler tarafından işlenecektir.”⁸⁵¹

Resmi Gazete'de yayınlanarak resmen yürürlükten kaldırılan yönetmelik aşağıdadır:

“Karar Sayısı: 2012/ 2680

Ekli yönetmeliğin yürürlüğe konulması; Milli Eğitim Bakanlığının 3/ 1/ 2012 tarihli ve 4 sayılı yazısı üzerine, Bakanlar Kurulunca 3/1 / 2012 tarihinde kararlaştırılmıştır.

⁸⁵⁰ “*Milli Güvenlik Dersi Kaldırıldı*”, www.hurriyet.com.tr, 25 Ocak 2012.

⁸⁵¹ “*Milli Güvenlik Dersi Kaldırılıyor*”, www.mynet.com, 24 Ocak 2012.

Abdullah Gül CUMHURBAŞKANI

Milli Güvenlik Bilgisi Öğretimi Yönetmeliğinin Yürürlükten Kaldırılmasına Dair Yönetmelik

Madde 1- 28/ 12/ 1979 tarihli ve 8/ 37 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe konulan Milli Güvenlik Bilgisi Öğretimi Yönetmeliği yürürlükten kaldırılmıştır.

Geçici Madde 1- 1inci madde ile yürürlükten kaldırılan Yönetmeliğin uygulanmasına 2011- 2012 öğretim yılı sonuna kadar devam edilir.

Madde 2- Bu Yönetmelik yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

Madde 3- Bu Yönetmelik hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür.”⁸⁵²

“Milli Güvenlik Dersi Tarih Oldu” başlıklı başka bir habere göre Milli Güvenlik Bilgisi derslerinin konuları diğer derslere eklenecektir. Sekizinci sınıfta verilen Vatandaşlık dersinden ayrı olarak liselerde yeni bir Vatandaşlık dersinin programa eklenmesi gündemdedir. Liselerde verilmesi planlanan bu dersin ana konusu “demokrasi” olacaktır ve Milli Güvenlik Bilgisi dersinde öğretilen bazı konular da burada işlenecektir. Ayrıca dersin içeriğinde revizyona gidilecekti. Ancak Bakanlık sadece sekizinci sınıflarda Vatandaşlık dersi vermeye devam etme kararını verirse bu derse yeni konular eklenecekti.

Milli Güvenlik Bilgisi dersinde öğretilen “Türk Silahlı Kuvvetleri’nin Kuruluş ve Teşkilatı” başlığında ciddi revizyona gidilmesine karar verilir. Bu üniteye Genelkurmay Başkanlığı’nın “Başbakanlığa bağlı olduğu” vurgulanacaktı. Ayrıca yeni ders kitabında “Başkomutanlık” olarak ayrı bir başlık açılmasına ve Cumhurbaşkanının “Başkomutanlık görevlerinin” anlatılmasına karar verilir. Ayrıca Milli Güvenlik Bilgisi dersinde işlenen “Atatürkçülük” ve “Atatürkçülüğün İlkeleri” kısımları da konulardan çıkarılacaktı ve planlanan Vatandaşlık dersine aktarılmayacaktı. Bunun gerekçesi ise birçok derste bu konulara değinilmesinin dışında, sekizinci sınıf Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük dersinde ilgili başlıkların okutuluyor olmasıdır.⁸⁵³

⁸⁵² “*Milli Güvenlik Bilgisi Dersi Resmen Kaldırıldı*”, www.kamudanhaber.com, 25 Ocak 2012.

⁸⁵³ Söz konusu ders kitabında Atatürkçü Düşünce Sistemi ve Atatürk İlkeleri ayrı bir bölümde ele alınır. Alt başlık olarak ise Atatürkçü düşünme sisteminin oluşmasını etkileyen etkenler,

“İrticai Faaliyetler” konusu da aynı gerekçeyle kitaptan çıkarılır. Ayrıca Milli Güvenlik Bilgisi derslerinde Ermenilerle ilgili ifadeler de gözden geçirilecekti. Ermeni okullarının da itirazlarını dikkate alan Bakanlık gelen raporlara göre bu bölümdeki “rahatsız edici ifadelerden” kitapları arındıracaktı.⁸⁵⁴

Milli Güvenlik Bilgisi derslerinin kaldırıldığını duyuran bu haberlere sosyal medya okuyucuları ve haber yorumcuları tepkisiz kalmaz. Bazı okurlar yönetmeliği kaldırma kararının doğruluğunu savunurken, bazıları da bunun güncel siyasetle ilgili bir adım olduğunu savunarak dersin kaldırılmasını doğru bulmazlar. Her iki görüşün savunucuları da yorumlarda sert bir üslup kullanırlar.

Günlük basındaki yorumlar üzerinden herhangi bir özel çıkarım yapılmayacaktır. Yalnızca öğrencilik yıllarında aynı dersi alan insanların üzerinde bu dersin etkilerinin ne kadar çeşitli olduğunu anlamak gerekir. Böylece dersin kaldırılmasını savunanların ve kaldırılmamalıydı diyenlerin motivasyonları daha iyi anlaşılacaktır.

4.6 “Anı Susturmak” Bir Anket Çalışması Örneği

“Anı Susturmak: Öğrenci Askerler ve Subay Öğretmenler Sınıfta Buluşurlar” başlıklı bir makale aynı dersi alan öğrencilerin düşüncelerinin farklı olması konusunu işler. Bir anket çalışmasından oluşan makaleye göre, birçok öğrenci Milli Güvenlik Bilgisi derslerini eğitici ve önemli bulur ve bunun sebebini Milli Güvenlik Bilgisi dersinin güncel konularla ilgili olan tek ders olması ile açıklar. Diğer taraftan Türkiye’nin askeri vizyonu yüzünden tehdit altında hisseden ve sınıfta karşıt görüşlerini açıklayamayan öğrencilerin bu dersle ilişkileri bambaşkadır. Söz konusu öğrenciler Milli Güvenlik Bilgisi dersini

Atatürkçülüğün tanımı ve nitelikleri ile Atatürk İlkeleri ele alınır. Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük dersinin lise kısmında ise Türk Ordusu, Milli Savunma, Milli Dış Politika gibi konulara da ayrıca değinilir.

⁸⁵⁴ “*Milli Güvenlik Dersi Tarih Oldu!*”, www.gazetevatan.com, 18 Nisan 2012.

ciddiye almazlar çünkü dersi eğitici bulmalarına rağmen aynı dersin onların güvensizliklerini ve ötekileşmişliklerini katlamaktadır.⁸⁵⁵

Milli Güvenlik Bilgisi dersini 1970'lerin sonlarında ve 1980'lerde alanlar bu dersin çok da önemli olmadığını söylerler. Ankete katılanların neredeyse tamamı dersin akademik yönden kolay olduğunu ve bu anlamda öğrenciler açısından bir şey ifade etmediğini ifade ederler. Katılımcıların bir kısmı ise öğrencilerin bu dersle ve öğretmenleriyle “eğlendiğini” hatırlar.⁸⁵⁶

Dersi ciddiye almayan ve derse veya öğretmene alaycı yaklaşan katılımcılara göre böyle bir dersi görüyor olmaları “absürd”tür ve bu nedenle ciddiye alınmasına gerek yoktur.⁸⁵⁷

Leyla isimli katılımcı liseyi 1980'lerde İzmir'de okur. Her hafta bir adamın askeri üniformasını giyip derse gelmesini ilginç bulur. Leyla'nın aktarımlarına göre derse gelen kişi öğrencilerden kendisine “öğretmenim” değil “komutanım” şeklinde hitap etmelerini ister. Leyla genç bir kadının birisine “komutanım” diye seslenmesini tuhaf bulur ve bu zorunluluk ona bir oyun gibi gelir. Anket katılımcılarının yalnızca birkaçı bu uygulamayı tuhaf ya da ilginç bulur. Yine İzmir'den Murat adlı katılımcı uygulamayı garip bulmadıklarını ve sadece söylenen şeyi yerine getirdiklerini hatırlar. Kader isimli katılımcı ise o dönemde hiçbir öğrencinin bayrak törenini sevmeyişini ve dersi de ciddiye almadığını iddia eder.⁸⁵⁸

Milli Güvenlik Bilgisi dersini eğitici ve eğitimlerinin gerekli/önemli bir parçası olarak gören katılımcılardan biri Elif'tir. Elif'e göre bu derse giren öğretmen, öğrencilerine çok önemli şeyler öğrettiğinin farkındadır. Gelecekte insanlarla etkileşimde bulunması için bahsedilen önemli şeyleri bilmesi gerektiğine inanır. Bir de örnek verir: ordu ile ilgili bir şey tartışıldığında sessiz kalınmaması ya da yanlış bir şey söylenmemesi gerekir. Bu konuyla karşı

⁸⁵⁵ Ayşe Gül Altınay, **The Myth of the Military Nation, Militarism, Gender and Education in Turkey**, Palgrave Macmillan, New York, 2004, s. 114.

⁸⁵⁶ Altınay, a.g.e., s. 142.

⁸⁵⁷ a.g.e., s. 143.

⁸⁵⁸ a.g.e., s. 143.

karşıya gelen bir insanın askerliğin iyi bir şey olduğunu ve “ordumuzun” iyi bir disipline sahip olduğunu söylemek Elif’e göre bir bilinç meselesidir.

Tamer de Elif’le aynı fikirdedir. Ona göre Milli Güvenlik Bilgisi dersi, öğrenciyi iyi bir vatandaş olmaya hazırlar:

“Gelecekte ülkemi ben temsil edeceğim. Ülkem için faydalı bir vatandaş olmak istiyorum. Yanlış bir şey yapmak istemiyorum. Bu ders bize politik şeylerin neden ve nasıl olduğunu öğretir. Mesela Apo davasının.”⁸⁵⁹

Ankete İstanbul’dan katılan öğrencilerin çoğunluğu şu iki varsayıma katılırlar: Türkiye düşmanlar tarafından kuşatılmıştı ve ordumuz güçlü kalmak zorundadır. Bu öğrencilere göre karşıt fikirliler bile bu iki gerçeği göz önünde bulundurmamak zorundadır.⁸⁶⁰

Kemal adlı katılımcı bu öğretinin tek taraflı olduğuna inanır ve diğer tarafın ne düşündüğünü merak eder. Mert adlı katılımcı da Kemal’i destekler nitelikte düşünür ve neredeyse herkesin düşman olarak görülmesini eleştirir:

“Apo düşmanımızdır. Yunanistan düşmanımızdır. Milli Güvenlik öğretmenimizi dinlersek hatta tüm Avrupa ülkeleri düşmanımızdır. ABD bile düşmanımızdır!”

Mert bu ülkelerdeki öğrencilerin de Türkleri düşman olarak görüp görmediğini merak eder. Diğer taraftan Kemal, Milli Güvenlik subayının bu dersi öğretecek en iyi öğretmen olduğu düşüncesindedir. Öğretmen subaya karşı olan önyargıların normal olduğunu düşünür. Ona göre milliyetçiliğe engel olunamaz, tabii ki öğretmen subayların milliyetçi olmaları gerekir “çünkü onlar askerler!”

Kemal’e bu kez Kürt Meselesi hakkında ne düşündüğü sorulur. Kemal de konuyu hemen PKK ile tanımlar ve bütünleştirir; “düşmanlarımız” hakkında şunları söyler:

⁸⁵⁹ a.g.e., s. 144.

⁸⁶⁰ a.g.e., s. 145.

“PKK diğer ülkeler tarafından kontrol ediliyor. Onlar PKK’yı Türkiye’yi zayıflatmak için kullanıyorlar. Biz bu meseleye milyonlarca dolar harcıyoruz ve bu da bizi güçsüz yapıyor.”

Aynı sorunun yöneltildiği başka bir öğrenci ise şunları söyler:

“Onlar gerçekten kendi hakları için savaşırlarsa bu iyi bir şey olurdu ama sorun şu ki diğer ülkeler Türkiye’yi zayıflatmaya çalışıyorlar.”

Konu hakkında görüşlerinin sorulduğu bir diğer öğrenci de Alp’tir. Alp, dersi önemsiz görme eğilimindedir ve ders kitabını açıkça “komik” bulur. Çünkü Milli Güvenlik Bilgisi dersi düşmanlık üretmektedir, mesela Yunanistan ile. Ama Abdullah Öcalan’ın ölüm cezasına çarptırılması konusunda tartışılacak bir şey olmadığını da sözlerine eklemekten geri kalmaz.⁸⁶¹

Çalışmayı yapan Altınay, Şenay isimli katılımcıyı “istisnai düşünen bir öğrenci” olarak tanımlar. Çünkü bu öğrenci Milli Güvenlik Bilgisi dersi hakkında neredeyse her şeyi eleştirir:

“Her şeyden önce dersin başlığı “milli” olmamalıdır. Bu kelime orada olmamalıydı. İnsanlardan x- rayden geçmelerini istediğinizde hepsi aynı görünür. Aynı kemik yapısına ve benzerine sahibiz. İnsanlar arasında herhangi bir ayırım olmamalıdır. Milliyetçilik ayrımcılık getirir. Ayrıca ders kitabı korkunç. Kitapta “Türkiye Üstünde Oynanan Oyunlar” diye bir konu var. Buna inanabiliyor musunuz? Böyle şeyler nasıl yazılabilir? Bu bir utançtır. Olayları nasıl bu şekilde görebildiklerine dair en ufak bir fikrim yok...”

“Sınırları olmayan bir dünya özlemi çeken” Şenay’ın ülke hakkındaki fikirleri de kötümserdir:

“İnsanlardan hiçbir şey düşünmeden itaat etmeleri isteniyor. İnsanların yaptığı şey de bu zaten. Düşünmeye son vermeyi reddediyorsan ülkeyi terk edersin.”⁸⁶²

Aynı sorular bu kez Diyarbakır’dan Kartal’a sorulur. Ona göre Milli Güvenlik Bilgisi dersi önemliydi ve potansiyel olarak faydalıydı. Ancak dersin uniformalı bir asker tarafından öğretiliyor olması öğrenciler üzerinde olumsuz

⁸⁶¹ a.g.e., s. 145.

⁸⁶² a.g.e., s. 146.

bir etki uyandırır. Neden sivil bir öğretmenin bu dersi öğretemiyor olduğunu sorgulayan Kartal, üniformasıyla ve silahıyla⁸⁶³ sınıfa giren bir asker gören öğrencilerin bunun etkisinden çok da fazla dışarı çıkamadığının altını çizer.

Yine Doğu'dan bir öğrenci olan Nergis konuya başka bir açıdan yaklaşır ve ortaya bambaşka iddialar atar. Siirt'te büyüyen Nergis adlı katılımcı asker öğretmenden korktuğunu ifade eder ve bu korkunun cinsiyetiyle de ilgisi olduğunu düşünür. Nergis, Doğu'da tüm genç kızların askerlerden nefret ettiğini öne sürer. Çünkü askerler tarafından rahatsız edilmeden/taciz edilmeden bir yerden bir yere gitmek mümkün değildir. Okula giderken garnizonun önünden geçen kızlar şehir merkezinde de hep askerlerle karşılaşır: “askerler her yeredir!” ve her zaman sözlü tacizlerde bulunurlar.⁸⁶⁴

Askerlerden yakınan bir başka kullanıcı da Kürt kökenli Aynur'dur. Bu katılımcıya göre derslere giren subaylar ilk başlarda dostça davranırlar çünkü aileler ya da aşiretler hakkında öğrencilerden bilgi almak isterler. Aynur bu durumun kendisini “ihamet etmiş” hissettirdiğini söyler. Bunun gibi birçok Kürt kökenli öğrenci dersler hakkında olumsuz görüş bildirir.

Bunlardan biri de Ebru'dur. Ebru isimli katılımcı konuyla ilgili kendisinde hayalkırıklığı yaratan bir anısını paylaşır. Bir gün okulda öğrencilere pikniğe gidecekleri söylenir. Öğrenciler bu fikre bayılırlar ve nereye gideceklerini sorarlar. Onlara harika bir yere gidecekleri ve bunun bir sürpriz olduğu cevabı verilir. Piknik günü herkes hazırdır ve öğretmenler öğrencileri garnizonluğa götürürler. Gün boyunca yüksek rütbeli askerler öğrencilerle tanışır ve bir soru sorarlar:

“Kürdistan hakkında ne düşünüyorsunuz?”

Ebru'ya göre onlar sadece öğrenciydiler! O ana kadar öğrencilere politikayla ilgili bir şey öğretilmemiştir. Dönüş yolunda öğrenciler, öğretmenlere “neden

⁸⁶³ Ayşe Gül Altınay, çalışmasa sırasında nadiren de olsa asker öğretmenlerin sınıfa silahla geldiğine dair başka şehirlerden hikâyeler duyduğu notunu düşer.

⁸⁶⁴ a.g.e., s. 152.

pikniğe gitmedik, hepimiz aç kaldık” derler ve şu cevabı alırlar: “Bu bir piknikten daha iyi değil miydi?”

Abdullah adlı katılımcı da Doğu’dadır ve farklı bir tür baskıya uğradığından yakınıdır. Diyarbakır’da çoğunlukla polis ve asker çocuklarının okuduğu özel bir okulun öğrencisi olan Abdullah, derslerde ne zaman Kürt Meselesi tartışılrsa sadece öğretmenlerin değil sınıf arkadaşı öğrencilerin de tepkisini ölçmek için dönüp ona baktıklarından bahseder. Böyle durumlarda sessiz kalmayı tercih eden Abdullah artık potansiyel terörist olarak görülmekten ve öğretmenleri ile arkadaşları tarafından “düşman” diye tanımlanmaktan bıktığını dile getirir.⁸⁶⁵

İddia edilen ayrımcılıklarla yalnızca Doğu’daki öğrenciler karşılaşmaz. İstanbul’daki bir okulda on birinci sınıfta okuyan ve Süryani Gençlik Organizasyonu’nun aktif bir üyesi olan Saliba, çoğunluğu Müslüman olan bir ülkede Hristiyan olma farklılığını taşımaktan rahatsız değildir. Ancak kendi okulundaki ayrımcılıktan kısmen rahatsızdır. Çünkü Milli Güvenlik Bilgisi dersi öğretmeni ders yılının başından sonuna kadar Müslüman olmayanlara “gâvur” demeyi sürdürür. Görünüşe göre sınıfta birkaç tane Hristiyan öğrenci olduğunu bilmemektedir. Bu öğrencilerden biri olan Saliba bir gün patlar ve öğretmenine gâvur kelimesinin gerçek anlamını muhtemelen bilmediğini söyler ve kelimeyi öğretmenine açıklar: gavur, Allah’a inanmayan insanlar için kullanılır. Oysa Hristiyanlar ve Museviler Allah’a inanırlar. Öyleyse onlara gâvur denmemelidir.

Saliba’nın anlatımına göre yaptığı bu çıkış üzerine öğretmen ona kendisini yanlış anladığını ve öyle demek istemediğini söyler. Ama Saliba dersin milliyetçi çerçevesinden rahatsızlık duymaya devam eder:

“Tamam, biz de milliyetçiyiz ama bu kadarı çok fazla!”⁸⁶⁶

İstanbul’da özel bir Yunan Lisesi’ne devam eden Niko’nun ise kafası karışıktır. Milli Güvenlik Bilgisi derslerinde güncel politika hakkında konuşulduğundan bahseden Niko, bu konuda sıklıkla geçen “iç düşmanlar” ifadesinden çok rahatsızdır. “İç düşmanlar kimdir” sorusunu sorduğunda cevabın Yunanlılar ve

⁸⁶⁵ a.g.e., s. 153.

⁸⁶⁶ a.g.e., s. 154- 155.

Ermeniler gibi azınlıklar olduğunu anlar. İç ve dış düşmanlar konusunda kafası daha da karışır.⁸⁶⁷

Alıntılanan anket çalışmasında görüşme yapılan öğrencilerin hangi kriterlere göre seçildiği belirtilmemekle birlikte yapılan çalışmanın bazı bölümlerindeki tek yanlı tavır inkar edilemez boyutlardadır.

4.7 Milli Güvenlik Bilgisi Ders Kitaplarında İnsan Hakları

Bu örneklere bakıldığında Milli Güvenlik Bilgisi derslerinde ve ders kitaplarında insan hakları ihlalleri yapıldığına dair sesler yükselir. Özellikle ders kitaplarında insan hakları ihlallerini saptama çalışmaları yapan tarayıcılar birçok yönüyle diğer derslerden ayrılan ve özgül bir ders olan Milli Güvenlik Bilgisi uygulamalarının üzerinde fazlasıyla dururlar. Bu konuda tarayıcıların en fazla saptadıkları ihlaller ise şunlardır:

- “Ayrımcılık (Madde 2)⁸⁶⁸
- Ölümün yüceltilmesi, savaşın kaçınılmazlığını vurgulama gibi yollarla barış hakkının ihlali, yurtseverliğin sabit ve mutlak bir biçimde dayatılması (Madde 3)
- Hak ve özgürlüklerin değil görev ve sorumlulukların öne çıkarılması (Madde 5)
- Yurtseverlik/milliyetçilik ve milli değerlerin, evrensel/genel bağlamda değil, etnik olarak Türklük ve dinsel olarak Müslümanlık bağlamında tanımlanıp açıklanması (Madde 8)
- Ulusal kimliğin dışlama, tehdit ve düşmanlık üzerinden tanımlanması, yabancı düşmanlığı (Madde 9)
- Çeşitliliğin ve farklılığın bir zenginlik olarak değil bir problem olarak sunulması; devlet otoritesinin yüceltilmesi/ mutlaklaştırılması (Madde 15)

⁸⁶⁷ a.g.e., s. 155.

⁸⁶⁸ Bu sayılar adı geçen ihlallerin *Ders Kitaplarında İnsan Hakları Projesi* kapsamında hazırlanan niteliksel tarama kriterleri listesindeki yerlerini yansıtmaktadır.

- Toplumsal kurum, kavram ve değerlerin (devlet, millet, demokrasi, insan hakları, özgürlük, haklar, ahlak, adalet...) mutlak, değişmez, ebedi, kutsal, tartışılmaz olarak sunulması (Madde 17)
- Hak ve özgürlüklerle güvenlik ve istikrarın birbirlerinin karşıtıymış gibi sunulması (Madde 18)
- Cinsiyet ayrımcılığı (Madde 21- 24)
- Özcü önermeler (Madde 25)
- Normatif önermelerin pozitif önerme gibi sunulması (Madde 26)
- Yazıları doğrulamak için bilimsel akıl yürütme ve kanıtlama yöntemleri yerine herhangi bir otoritenin sorgulanmaz yetkesine gönderme yapılması (Madde 27).”⁸⁶⁹

Bu açıdan incelendiğinde Milli Güvenlik Bilgisi derslerinin kaldırılmasının eğitimde sivilleşmeye, insan hakları çerçevesinin çizilmesine ve barış eğitimiye yönelişe katkısı olduğu söylenebilir. Karşılıklı anlayış, farklılıkların bir arada yaşaması, sorunların şiddet içermeyen yollarla çözülmesi ve barışçıl örneklerin çoğaltılması öğrencilerin hayata bakışında fark yaratabilir. Böylece öğrencilerin birbirlerine, hayatlarına ve dış dünyaya “korku, güvensizlik ve düşmanlık” duygularıyla değil güven ve merakla yaklaşımlarının yolu açılabilir.⁸⁷⁰

Aksi takdirde öğrencilerde oluşacak zihniyet, tehdit odaklı, yabancı korkusu ya da düşmanlığı taşıyan; tekbenci, kendine dönük ve “kendinden ibaret” bir dünya algısına sahip bir bütün haline gelebilir. Öğrenciyi “nasihat nesnesi” kılan dil de bu yapının tuzu biberi olur.⁸⁷¹ Hiç kuşkusuz, buyurgan bir tavırla öğrenciyi sürekli göreve ve sadakat kanıtlamaya çağırmayan ve “biz” dışında birilerinin de evrensel değerlere göre haklı olabileceğini hatırlatan bir

⁸⁶⁹ Ayşe Gül Altınay, “*Militarizm ve İnsan Hakları Ekseninde Milli Güvenlik Dersi*”, **Ders Kitaplarında İnsan Hakları II, Tarama Sonuçları**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009, s. 143- 144.

⁸⁷⁰ Altınay, a.g.m, s. 156.

⁸⁷¹ Gürel Tüzün (ed.), **Ders Kitaplarında İnsan Hakları II Tarama Sonuçları**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009, s. 138.

yaklaşım ile konuların anlatılması öğrencinin kendi kültürel değerlerini daha iyi anlamasını sağlayacaktır ve ilgili konularda bu kadar fazla olumsuz eleştirinin yapılmasına da gerek kalmayacaktır.

4.8 Bir Asker Öğretmenle Söyleşi

Milli Güvenlik Bilgisi dersleri, ders kitapları ve uygulamaları hakkında yazarların, akademisyenlerin, öğrencilerin ve sosyal medya kullanıcılarının görüş ve önerilerini öğrendikten sonra “işin uzmanı” bir göz tarafından bu dersin nasıl görüldüğünü bilmek mutlaka gereklidir.

Daha objektif cevaplar verebilmesi için isminin gizli tutulmasını isteyen Milli Güvenlik Bilgisi öğretmeni 48 yaşında emekli bir albaydır. Kendisinden söyleşi boyunca “asker öğretmen” olarak bahsedilecektir.

Emekli asker öğretmenle Askerlik derslerinin tarihsel gelişimi hakkında kısa bir konuşma yaptıktan sonra kendisine Askerliğe Hazırlık, Milli Savunma Bilgisi ve Milli Güvenlik Bilgisi derslerinin müfredatı konusundaki motivasyonun ne olduğu soruldu. Cevabına ülkemizin en zor coğrafyalardan birisi üzerinde olduğunun altını çizerek başlayan asker öğretmen, Türkiye’nin jeopolitik konumu itibarıyla dünyanın büyük petrol rezervlerini, hammadde ve pazar sahibi Asya’yı ve teknolojik olarak ileri düzeyde olan Avrupa’yı birbirine bağlayan bir köprü görevi gördüğüne ve bu anlamda ülkemizin bir yanı ile Asyalı diğer yanı ile Avrupalı olduğunu belirtir. Türkiye “hem demokratik Batı değerlerini kabul etmiş, demokratik ve laik bir Cumhuriyet”tir hem de “kültürel anlamda Doğulu”dur. Öğretmene göre bu özelliklerin bir ülkenin jeopolitik ve jeostratejik konumuna etkisi olmaması düşünülemez. Anadolu’nun yüzyıllar boyunca savaşların ve değişik devlet ve grupların mücadele alanı olmasını bu konumlara bağlayan asker öğretmen sözlerine şöyle devam eder:

“Batılı anlamda demokratik değerlerden uzak ülkelerle çevrili olan bölge ülkelerinde savaşların ve iç karışıklıkların eksik olmaması, ülkelerin sınırlarının sıkça değişmesi, Batılı ülkelerin bu bölgeye müdahaleleri gibi etkilerin yanında, bu bölgede bulunmamızı tarihi olarak “Şark Sorunu” olarak

gören ülkelerin varlığı, ülkemizin savunma harcamalarının artmasına neden olmakta, her zaman hazır ve güçlü bir ordu bulundurmasını zorunlu kılmaktadır. Elbette her zaman hazır ve güçlü bir ordu bulundurmamak tek başına yeterli değildir. Bu coğrafyada bağımsızlığımızı sürdürerek var olabilmek için milletçe uyanık olmamız gerekmektedir. İnsanlarımızın olan bitenden mümkün olduğunca haberdar olmasını sağlamak ve durumsal farkındalığını artırmak da önemlidir. Genel olarak bakıldığında, maalesef çok okuyan bir millet olmadığımız ortadadır. Yaşadığımız coğrafya ile ilgili bilgi sahibi olmak, insanlarımızın bilinç düzeyini yükseltmek öncelikle ailelere, müteakiben öğretim kurumlarımıza düşen görevlerin başında gelmektedir. Atatürk'ün, "Milli benliğini yitiren milletler, başka milletlerin avıdır" sözünden de milli bilincin önemi anlaşılmaktadır..."

Asker öğretmen ortaöğretimde Milli Güvenlik Bilgisi derslerinin verilmesini milli bilincin yükseltilmesi kapsamında değerlendirir. Dersin konu kapsamının incelendiğinde, Milli Güvenlik Bilgisi dersinin genel vatandaşlık bilgisi çerçevesinde gençlerin genel kültürüne katkı sağladığına inanır.

Milli Güvenlik Bilgisi gibi bir dersin ortaöğretim müfredatında olmasını "doğal ve gerekli" bulan öğretmen, dersin militarizm vurgusuna yapılan eleştiriler hakkında birkaç şey söylemek istediğini dile getirir:

"Türk Milletine "Asker Millet" denilmektedir. Neden Türk Milleti için "Asker Millet" kavramı kullanılmıştır? Bu militarist bir yaklaşım mıdır? Elbette bu kavram militarist bir kavram değildir. Türk Ordusu milletin ordusudur. Hemen hemen her sağlıklı Türk erkeği bir dönem bu ordunun bir ferdi olmakta, ülke savunmasına katkı sağlamaktadır. Diğer ülke orduları gibi sadece paralı askerliğe dayanan bir askerlik sistemimiz yoktur. İnsanımız vatan savunmasına ayrı bir önem vermiş, askerine "Mehmetçik" demiştir. Şehitlik ve Gazilik kavramlarına ayrı bir önem verilmiştir. Her şeyden önce Türkiye Cumhuriyeti'ni ordusuyla birlikte milletimiz kurmuştur. Bu bizi diğer milletlerden ayıran önemli bir özelliğimizdir."

Açıkça görüldüğü üzere asker öğretmen milleti ve orduyu birbirinden farklı görmez ve Türk ordusunun milletin ordusu olduğunu gururla dile getirir ve bu

özdeşimin altını çizme gereği duyar. Çünkü Türk milletini diğer milletlerden farklı kılan özelliğinin kendine has askeri sistemi olduğu görüşündedir.

Asker öğretmene, Milli Güvenlik Bilgisi derslerini almış ve bu derslere girmiş birisi olarak unutamadığı bir anısı ya da aklında kalan bir şeyin olup olmadığı soruldu. Kendisinin bu konuda ilk hatırladığı şey öğrencilerin, derslere askeri üniformayla gelen bir öğretmeni başlangıçta “garip” karşılaşmasıydı. Asker öğretmen, dersin geneline bakıldığında bu durumu normal karşılar çünkü Milli Güvenlik Bilgisi dersi diğer tüm derslerden farklıdır. Her şeyden önce dersi anlatan subayın sınıfa girmeden önce sınıf başkanının dikkati çekmesi, öğrencilerin ayağa kalkması, sınıf başkanının sınıfın mevcudunu ve derse hazır olduğunu bildiren tekmili vermesinden sonra sınıfı selamlaması ve öğrencilerin oturmasıyla dersin başlaması öğrenciye farklı gelirdi ve gelmeliydi de. Çünkü bu başlangıç, öğrencilerin farklı bir ders gördüklerini hatırlamasının yanı sıra onlara “askerliğin temelini disiplin olduğu” mesajını verirdi. Bu görüşü savunan asker öğretmen birkaç ders sonra öğrencilerin duruma alıştığını hatta bu uygulamaların “hoşlarına gitmeye başladığını” sözlerine ekler. Aynı uygulamanın Beden Eğitimi dersinde de olduğuna dair gözlemlerini aktarır. Ayrıca öğrencilerin Milli Güvenlik Bilgisi derslerini çoğunlukla sevdiklerini; pek de bilgi sahibi olmadıkları askerlik alanında bir şeyler öğrendikçe askere duydukları güven ve saygının arttığını anlatır. Öğretmen, öğrencilerinin teneffüslerde ya da ders aralarında kendisinin yanına gelip bu mesleği nasıl seçtiğini, mesleğinin sağladığı imkânları ve askeri okullar ile askerlik mesleğine kabul şartlarını sormalarını hoşnutlukla karşılar. Yine asker öğretmenin gözlemlerine göre bazı öğrencilerin askerlik konusuna ilgilerinin artmasıyla not ortalamaları da yükselmeye başlar. Üniformaya ve askerlik mesleğine duydukları ilgi onları daha fazla ders çalışmaya sevk eder.

Milli Güvenlik Bilgisi derslerini olumlu yanlarıyla ön plana çıkaran asker öğretmene, ders içeriğine ve uygulamalarına dair yapılan olumsuz eleştiriler hatırlatıldı ve derslerin militarizmi ya da şiddeti teşvik edip etmemesi konusundaki görüşleri soruldu. Öğretmen bu görüşe katılmadığını net bir dille ifade etti. Milli bilicinin yükseltilmesinin militarist bir gençlik yetiştirmekle bir tutulamayacağını savundu. Milli Güvenlik Bilgisi dersinin genel kültür ve

vatandaşlık dersleri çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini yineledi. “Milletin bağrından çıkan Türk Silahlı Kuvvetleri ile milletin bütünleşmesinde” katkıda bulunan ders uygulamasında yanlış bir taraf olmadığını belirten asker öğretmen konuyla ilgili şu değerlendirmeyi yapar:

“Ülkemizin bulunduğu coğrafyaya dikkat çekilmek suretiyle, milli güvenliğimizi tehdit edebilecek unsurlarla ilgili durumsal farkındalığın yükseltilmesi, öğrencilerimizin ilgisini çekmek suretiyle akıllarının bir köşesinde de olsa bilgi kırıntıları bırakmanın faydalı olduğunu düşünüyorum. Sonuçta, bu dersler vasıtasıyla, ne birer asker yetiştiriyoruz, ne de militarist öğrenciler. “Asker Millet” sıfatını gururla taşıyan milletimize ve geleceğimizi emanet edeceğimiz gençlerimize genel kültür bilgisi yanında, askerlikle ilgili bilgi vermenin militarist olmakla bir alakası olmadığını, böyle bir bağ kurmaya çalışanların da iyi niyetli olmadıklarını değerlendiriyorum.”

Öğretmenden dersleri sırasında ağırlıklı olarak hangi konular üzerinde durduğunu anlatılması istendiğinde, derslerin hem kendi açısından hem de öğrenciler açısından “son derece keyifli” geçtiğinin altını çizerek sözlerine başlar ve en fazla “Milli Birlik ve Beraberliğimiz, Atatürkçü Düşünce Sistemi ile Türkiye'nin Konumu ve Ülkemize Yönelik Tehditler” konularına ağırlık verdiğini anlatır. Ayrıca ders sırasında müfredat dışında öğrencilerinin sorularını cevapladığını da belirten öğretmen derste güncel politika konuşulduğu eleştirisine de cevap verir:

“Dersin amacına uygun bir şekilde, çoğunlukla karşılıklı soru cevap ya da sohbet havasında, öğrencilerin de büyük bir ilgi ile konuları izlediklerini ve daha fazla bilgi talep ettiklerini görüyordum. Bu dersin politik olduğunu ve askerinin günlük siyasi konuları derslerde ele aldığını ifade ederek eleştiride bulunanlara katılmıyorum. Derslerin işlenmesi sürecinde, günlük politikadan uzak, genel kültür ve vatandaşlık bilgisi kapsamında müfredata uygun bir şekilde dersler işlenmekteydi. Ayrıca öğrencilerin, askerlikle ilgili anılarımızı, askeri okullara girme şartlarını ve hangi belgelerle nasıl müracaat edebilecekleri hakkındaki sorularını cevaplandırırdım. Ders Türk Silahlı

Kuvvetleri'nin tanıtılmasına, gençlerin bu mesleği seçmesine, sınavlar, gerekli belgeler hakkında bilgi sahibi olmasına da büyük katkı sağlamaktaydı.”

Bunun yorumlar üzerine emekli asker öğretmene o halde neden bu derslerin kaldırıldığı ve ders yönetmeliğinin iptalinin basında çıktığı üzere ağırlıklı olarak Avrupa Birliği uyum süreciyle açıklanıp açıklanamayacağı sorusu yöneltildi. Asker öğretmen, Milli Güvenlik Bilgisi derslerinin kaldırılmasını “bazı amaçlara ulaşmak için” atılan adımlardan birisi olarak gördüğünü ifade eder. Türkiye'nin çevresindeki tüm ülkelerin ya iç savaş ve benzeri mücadelelere sahne olduğunu ya da ambargolarla baskı altına alınarak şekillendirilmeye çalışıldığını öne sürer ve Türkiye'yi şekillendirmek içinse “Türk Silahlı Kuvvetleri'nin itibarını sarsmanın ve milletin, ordusuna duyduğu güveni zedelemenin” olmazsa olmaz öncelikler olduğuna dair görüşünü açıklar. Son dönemde Silahlı Kuvvetlere yönelik davaların artışı da bu yolda atılan adımlar olarak değerlendirir. Cumhuriyetin kazanımlarına, Atatürk'e ve onun devrimlerine yönelik saldırıları bunlardan bağımsız düşünmez ve şu sözlerle fikirlerini beyan eder:

“Milli Güvenlik Bilgisi derslerinin kaldırılmasına gerekçe olarak, askerin ders işlerken günlük siyasete değindiği, militarizmi çağrıştırdığı, ülkenin sahibinin sadece askerler olduğu algısının yerleştirilmeye çalışıldığı ve Avrupa Birliği'ne uyum şartlarına aykırı olduğu gibi hususlar ileri sürülmüştür. Bu gerekçelerin açıkça ifade edilmeyen/edilemeyen başka düşüncelere örtü olarak kullanıldığını düşünüyorum. Türk Milleti'nin ordusu ile bütünleşmesinden, Ordu-Millet kavramından rahatsızlık duyanların, öncelikle Türk Milleti'nin Ordusuna güvenini sarsmaya çalıştıklarını değerlendiriyorum. Yapılan araştırmaların sonucunda, en güvenilir kurum olarak çok büyük bir yüzde ile birinci çıkan Türk Silahlı Kuvvetleri, Türkiye üzerinde emelleri olanları rahatsız etmiş ve caydırmıştır. Bu yüzden öncelikle bu algının yıkılması gerekmektedir. Cumhuriyet tarihinde Ordunun bazı dönemlerde yönetime yönelik yaptığı müdahaleler de bir anlamda gerekçe oluşturmuştur.”

Öğretmene Milli Güvenlik Bilgisi derslerinin öğrenciye ne tür katkıları olduğu ve dersi almayan öğrencilerde ne tür mental farklılıklar oluşabileceği soruldu.

Öğretmen bu soruya çarpıcı bir örnekle cevap verdi: Milli Güvenlik Bilgisi dersi kaldırıldıktan sonra liseden mezun olan ve öğretmenle muhatap olan öğrenciler Türkiye'nin komşularını dahi sayamamışlardır ve hatta aralarından İtalya, Fransa ve Amerika'yı Türkiye'nin komşuları olarak sayan öğrenciler bile çıkmıştır. Asker öğretmen bu durumu üzüntüyle karşılar. Ona göre, bu kadar basit konularda yanlış veya eksik bilgi sahibi ya da bilgisiz gençlerden ülkenin milli güvenliği konusunda yorum yapmaları, Türkiye üzerinde oynanan oyunlara karşı bilinçli ve uyanık olmalarını beklemek gerçekçi olmadığı gibi; bilinçli olmayan gençlerin her türlü manipülasyona açık olacağı ortadadır.

Söyleşi sonunda kendisine eklemek istediği bir şey olup olmadığı sorulan emekli albay sonuç olarak Milli Güvenlik Bilgisi derslerinin kesinlikle faydalı olduğu düşüncesinde olduğunu dile getirir. Asker öğretmen ders içeriğinin, verilme şeklinin eleştirilebileceği, değiştirilebileceği ya da geliştirilebileceği kanısında olduğunu belirtse de ders kapsamında anlatılan konuların çok önemli olduğunu Mustafa Kemal Atatürk'ün sözleriyle açıklamaktan geri durmaz:

“Yetişecek çocuklarımıza ve gençlerimize görecekları öğrenimlerin sınırı ne olursa olsun, en önce ve her şeyden önce Türkiye'nin bağımsızlığına, kendi benliğine ve milli yapısına düşman olan bütün unsurlarla mücadele etmek gereği öğretilmelidir.”

SONUÇ

1926 yılından 2012 yılına kadar ortaöğretim farklı bir parçası olan Askerliğe Hazırlık, Milli Savunma Bilgileri ve Milli Güvenlik Bilgisi derslerinin dönem dönem ağırlığı artıp azalsa da milli eğitim sisteminin önemli bir bileşeni olma pozisyonu hiç değişmemiştir. Eğitimin temel esaslarının öğrencilerin kalplerine ve ruhlarına Cumhuriyet için fedakar olma ülküsü olduğu bir dönemde uygulamaya konan bu dersler gençlere bilinçli bir sorumluluk telkin etme aracı olduğu kadar okullarda istenilen disiplin anlayışının sağlanmasının da yolunu açar.

Askerlik derslerinde öğrencilere Türk olmaktan gurur duyma bilinci aşılanır. Ulusal kimlik bilincinin geliştirilmesi hedeflenir. Böylece “Türkiye Cumhuriyeti’nin varlığını sürdürebilecek” kadronun yurttaşlık bilinci kazanması ve yeni rejime “yeni bir insan tipi” çatısı altında kazandırılması şarttı. Bu bağlamda Askerlik derslerinin özel bir proje olduğu kabul edilebilir. Özel projeler ise özel uygulamalar gerektirirdi.

Yeni çağın güç simgelerinden birisi topyekun savaş anlayışıydı. Bu yeni savaş anlayışının gerekliliklerine ayak uydurmak sadece Türkiye’nin değil tüm ülkelerin gündemindeydi. Devlete bağlı milliyetçi bir taban oluşturma fikrinin getirdiği çözümler neredeyse tüm dünyada ortaktı. Olası bir savaş durumunda sadece cephede erkekler değil tüm yurttaki erkekler, kadınlar ve hatta çocuklar tehlikeyle yüzleşmek zorunda kalacaklardı. O halde gereken önlemler alınmalıydı ve savaşa istekli olunmasa da mutlaka “hazır” olunmalıydı. Bu amaçla barış zamanında kısa sürede silah altında kalmakla istenilen askeri eğitim seviyesine gelinemeyeceğinin bilincinde olan kadrolar, bu hazırlık için bir üst yapı kurumu olan okulu araçsallaştırmaya karar verdiler. Okulda oluşturulacak eğitim ortamıyla hem temel askerlik bilgileri etkili şekilde öğretilecek, hem de her yaş grubundan öğrenciler kışla düzenine alıştırmış olacaktı. Teorik derslerin yanı sıra okullarda ve askerlik kamplarında yapılacak talimler buna katkı sağlayacaktı. Kısacası bir felaket durumunda hiç kimse şaşırıp kalmayacak; herkes görev ve sorumluluklarının farkında olacaktı. İyi bir vatandaş ve insan olmanın şartlarından birisi bu görev ve sorumluluğun

bilincinde olmaktı. Dönem içerisinde sıklıkla dile getirildiği gibi: karşılıksız hak olamazdı. Ülke sınırları içinde bağımsız ve huzurlu yaşamak isteyen her birey üzerine düşen görevi layıkıyla yerine getirmeliydi. Okulda “vatandaş” eğitimi Cumhuriyetin kurucularının ulus inşası ve ulusallaşma hedeflerinin en önemli ayağını oluşturur. Çünkü topluma verilmek istenen değerler ancak genç kuşakların söz konusu değerleri içselleştirmeleriyle mümkün olabilirdi.

Eğitimde militarizm etkisinin en fazla hissedildiği Askerlik dersleri pratikleri, devletin spor ve gençlik politikalarını eline alıp özel bir önem atfetmesiyle okul dışına taşınır. Ayrıca sembolik uygulamalar ve ordu millet anlayışının yeniden yorumlanması topyekun savaş hazırlıklarının alanını ve üretimini genişletir. Öyle ki artık okul, ordu ve halk iç içe geçer ve bu durum normal karşılanır.

Çalışmamız normal karşılanan bu durumun esası olan milliyetçilik, militarizm ve eğitim ideolojisi üçlemesi ile bu birleşimin getirdiği pratikleri tarihsel gelişim açısından ele alır. Bu ilişkinin genel anlamda milli eğitim politikalarına ve özelde Askerlik derslerine ve ders kitaplarına yıllara göre nasıl yansıdığını inceler. Günümüze dek uzanan sosyalizasyondaki rolünü sorgular.

Sonuç olarak, temelleri Kurtuluş Savaşı’nda atılan ulusal eğitimin halen sıcaklığını koruduğu anlaşılır. Bunun son aşaması olan Milli Güvenlik Bilgisi dersleri çoğunlukla amacına ulaşmıştır. Refleksleri bakımından sivil hissetmeyen Türk insanı devlete sadakat, fedakarlık ve aidiyet duygularını halen taşır. Bu fikre katılmayanlarsa orduyla bütünleşme veya özdeşleşme noktasında görüş ayrılığına düşer. Her ne kadar çeşitli sebeplerle militarizasyonun sembolik uygulamaları ve ritüelleri giderek daha az görünür hale gelse de yurtseverlik yüceltilirken halen askerlik en kutsal vazife olarak görülür. Toplumda milliyetçilik hala kitlesel bir nitelik taşır. Cumhuriyet’in ilk yıllarından bu günlere kadar kesintisiz gelebilen bir uygulamanın yalnızca derslerin kaldırılmasıyla son bulabileceğini düşünmek olanaksızdır. Bu dersler Avrupa Birliği uyum yasaları ve global eğitim sistemi açısından zamanı geçmiş ve yer yer tehlikeli ya da insan haklarına aykırı görünse de içinde bulunduğu döneme göre evrilerek hayatta kalmayı bilmesi canlı bir kaynaktan beslendiğine işaret eder. Bu canlı kaynak kültürdür. Herhangi bir kuruma ya da

zamana “uyum sağlamak ” adına kolayca değişmeyecek olan bu kavramın tüm sistemlere, özellikle topluma ve tek tek bireylere etkisi inkar edilemez boyuttur.

Bu konuda çalışmak isteyenlere Askerlik derslerini ve beraberinde getirdiği uygulamaları başka kurumların ve ülkelerin gelişim süreçlerine göre değil, kendi ülke dinamiklerimize göre objektif değerlendirmeye çalışmaları önerilir. Osmanlı Devleti'nin gerileme döneminin çöküşe en fazla yaklaştığı zamanda alınan rönesansçı ve mümkün olduğunca “bilimsel” tedbirlerin işe yaramaması bunların kötü ve yararsız olmasından değildi. Osmanlı Devleti'nin buna giden yolu hazırlayan uzun ve zahmetli süreçten hiç geçmeden sonuca ulaşmak istemesiydi. Aynı şekilde başta Milli Güvenlik Bilgisi dersleri olmak üzere milli vurgulara sahip temalar diğer ülkeler için geçici uygulamalar olarak kalmış olabilir. Aynı ülkeler ait oldukları grup içinde hızla küreselleşmeye uyum sağlamakla birlikte bunun birçok faydasını görebilirler. Ancak Türkiye açısından milli kültürün devamlılığı ve sahiplenilmesi yadsınamaz durumdadır. Bir görüşün mutlaka iyi ya da kötü olarak sınıflandırılması gerekmez; milli kültür toplumumuz için belki de sadece uygundur ve zaman zaman yükselen karşıt ve modern görüşlere göre belli bir zihinsel süreç katedilmedikçe aynı zamanda hep de “iyi” kalacaktır. Tabii ki bugün hiç kimse 13- 14 yaşlarında bir çocuğun elinde tüfekle ortalarda talim atışı yapmasını ya da sınavlarda mermi çeşitlerini çizmesini veya oturup rütbeleri ezberlemesini normal karşılamaz ancak Milli Güvenlik Dersleri'nin konularını sadece bu geçersiz uygulamalara indirgemek de haksızlık sayılır.

KAYNAKÇA

ARSİV BELGELERİ

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Cumhuriyet Arşivi, Fon No:180, Kutu No: 47, Dosya No: 241, Sıra No: 4, 7 Kasım 1927.

Cumhuriyet Arşivi, Fon No: 030, Kutu No: 030, Dosya No: 51, Sıra No: 4, 12 Ağustos 1928.

Cumhuriyet Arşivi, Fon No: 030, Kutu No: 030, Dosya No: 63, Sıra No: 3, 24 Ekim 1928.

Cumhuriyet Arşivi, Fon No: 030, Kutu No: 49, Dosya No: 71, Sıra No: 17, 20 Ekim 1934.

Cumhuriyet Arşivi, Fon No: 030, Kutu No: 54, Dosya No: 35, Sıra No: 20, 9 Mayıs 1935.

Cumhuriyet Arşivi, Fon No: 030, Kutu No: 106, Dosya No: 69, Sıra No: 2, 15 Eylül 1944.

Cumhuriyet Arşivi, Fon No: 030, Kutu No: 109, Dosya No: 61, Sıra No: 9, 11 Ekim 1945.

Cumhuriyet Arşivi, Fon No: 030, Kutu No: 126, Dosya No: 47, Sıra No: 11, 15 Haziran 1951.

Cumhuriyet Arşivi, Fon No: 030, Kutu No: 152, Dosya No: 47, Sıra No: 8, 10 Haziran 1953.

RESMİ YAYINLAR

Askerliğe Hazırlık Tedrisatı: Askeri Ehliyetname Almak ve İhtiyat Zabiti Hazırlık Kıt'aları Hakkında Talimatname 60, Erkan-ı Harbiye Umumiye Riyaseti, Ankara, 1927.

Askerliğe Hazırlık Dersleri: Askeri Ehliyetnameler ve İhtiyat Subay Hazırlık Kıt'aları Hakkında Talimatname D- 60, Genelkurmay Matbaası, Ankara, 1935.

2009.

Lise ve Dengi Okulların Milli Savunma Dersi Programı, Türkiye Cumhuriyeti Milli Müdafaa Vekâleti Erkânıharbiye Umumiye Riyaseti Harekât Başkanlığı Plan ve Harekât Dairesi Milli Seferberlik Şubesi, Sayı: 225- 8033, E. U. Basımevi, Ankara, 1956.

Tebliğler Dergisi, Maarif Vekâleti Tebliğler Mecmuası, Sayı 1, 15 Şubat 1926.

Tebliğler Dergisi, Cilt 43, Sayı 2059, 28 Nisan 1980.

1930 İlköğretim Müfredat Programı, Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti, Devlet Matbaası, İstanbul, 1930.

1930 Ortaöğretim Müfredat Programı, Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti, Devlet Matbaası, İstanbul, 1930.

1931'de Askeri Mecmuanın Nasıl Çıkarılacağı Hakkında Veçheler, Büyük Erkan-ı Harbiye Matbaası, Ankara, 1930.

1934 Lise Müfredat Programı, Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934.

1938 Ortaokul Programı, Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı, Devlet Basımevi, İstanbul, 1938.

1938 Lise Programı, Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı, Devlet Basımevi, İstanbul, 1938.

1952 Lise Müfredat Programı, Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Vekâleti, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1952.

1956 Lise Müfredat Programı, Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti, Maarif Basımevi, Ankara, 1956.

1960 Lise Müfredat Programı, Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti, Maarif Basımevi, Ankara, 1960.

1970 Lise Müfredat Programı, Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1970.

1987 Lise Müfredat Programı, Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim, Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987.

1998 Lise Ders Programı, Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Genel Müdürlüğü, Lise Ders Programları Cilt I, 1998.

2013- 2014 Eğitim Öğretim Yılı Çukurca Şehit Jandarma Üsteğmen Adnan Bahat Çok Programlı Lisesi Değerler Eğitimi Yıllık Planı, Hakkâri, 2014.

KİTAPLAR

Abdullah Muhlis, **Muvasala ve Muhabere ve Umur-ı Havaiye Dersleri Notlarından**, Harbiye Mektebi Matbaası, İstanbul, 1928.

Acar, Ünal ve Urbal, Ömer, **Devlet- Güvenlik İstihbarat, Terörizm**, Adalet Yayınları, Ankara, 2007.

Adem, Mahmut, **Atatürkçü Düşünce Işığında Eğitim Politikamız**, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık,- , 2000.

Adem, Mahmut, **Kalkınma Planlarında Eğitimimizin Hedefleri ve Finansmanı**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1982.

Ahmed Ali, **Piyade Efrad Dersleri**, Mekteb-i Harbiye Matbaası, Dersaadet (İstanbul), 1911.

- Aka, Kemal ve Çiçekoğlu, Mustafa, **Milli Savunma Bilgileri Birinci Kitap (9. Sınıf)**, Güven Basımevi, İstanbul, 1949.
- Aka, Kemal ve Çiçekoğlu, Mustafa, **Milli Savunma Bilgileri İkinci Kitap (Lise II. Sınıflar İçin)**, İstanbul, 1950.
- Akalın, Besim Ömer, **Hanımefendilere Hilal-i Ahmer'e Dair Konferans**, Türk Kızılayı Derneği Yayınları, Ankara, 2010.
- Akay, Sadiye, **Atatürk**, Göl Yayınları, İstanbul, 1981.
- Akbulut, Yümniye, **Şıklığın Resmi Tarihi Olgunlaşma Enstitüleri**, Doğan Egmont Yayıncılık, İstanbul, 2010.
- Akçakayalıoğlu, Cihat, **Atatürk Komutan, İnkılâpçı ve Devlet Adamı Yönleriyle**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1988.
- Akgüner, Tayfun, **1961 Anayasasına Göre Milli Güvenlik Kavramı ve Milli Güvenlik Kurulu**, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi, İstanbul, 1983.
- Akın, Yiğit, **Gürbüz ve Yavuz Evlatlar, Erken Cumhuriyet'te Beden Terbiyesi ve Spor**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.
- Akkuş, İbrahim, **Hayatı, Yaptıkları, Fikirleri ve Etkileriyle Atatürk**, Hoşgörü Yayınları, İstanbul, 2011.
- Akşin, Sina, **Türkiye'nin Önünde Üç Model**, Telos Yayıncılık, İstanbul, 1997.
- Akşin, Sina (ed.), **Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye 1908- 1980**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1989.
- Akyüz, Yahya, **Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1982'ye)**, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982,
- Akyüz, Yahya, **Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000- M.S. 2013**, Pegem Akademi Yayıncılık, İstanbul, 2013.
- Ali Rıza (Almanca Mütercim), **Muhtıra-i İstihkâm**, Mekteb-i Harbiye Matbaası, İstanbul, 1898.
- Alpay, Necdet, **Türk Şiirinde Atatürk**, Hür- Yayın, İstanbul, 1980.
- Altınay, Ayşe Gül, **The Myth of the Military Nation: Militarism, Gender and Education in Turkey**, Palgrave Macmillan, New York, 2004.
- Altınay, Ayşe Gül, **Küçük Askerleri ve Küçük Aşşeleri Eğitmek: Ders Kitaplarında Askerileşmiş ve Cinsiyetlendirilmiş Vatandaşlık**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011.
- Altındal, Aytunç, **Türkiye'de Kadın**, Alfa Basım Yayım, İstanbul, 2004.
- Altındal, Meral, **Osmanlıda Kadın**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1994.
- Angı, Hacı, **Marşlarda, Türkülerde Atatürk (İlk- Orta- Lise- Öğretmen ve Askeri Okul Öğrencileri İçin)**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1975.
- Arat, Necla, **Aydınlanmanın Kadınları**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 1999.

Arıkan, Türkan, **Atatürk'ün Türk Kadını Hakkındaki Görüşlerinden Bir Demet**, TBMM, Ankara, 1984.

Arkan, Mehmet, **Tatil Kampları**, Kızılay Cemiyeti, Ankara, 1959.

Atabeyoğlu, Cem, **Atatürk ve Spor (Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılı 1881- 1981)**, Hisarbank Kültür Yayınları, İstanbul, 1981.

_____, **Atatürk'ün Askerliğe Dair Eserleri, Zabıt ve Kumandan ile Hasbıhal, Cumalı Ordugahı, Tabiye ve Tatbikat Seyahati, Takımın Muharebe Talimi, Bölüğün Muharebe Talimi**, Doğu Ltd Şirketi Matbaası, Ankara, 1959.

_____, **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I- III**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1997, s. 245.

_____, **Atatürk Haftası Armağanı 10 Kasım 1986**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1986.

_____, **Atatürk Haftası Armağanı 10 Kasım 2003**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2003.

_____, **Atatürk ve Gençlik**, Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, Gençlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1987.

Ateş, Toktamış, **Türk Devrim Tarihi**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007.

Aydın, Mustafa ve Ereker, Fulya, **Türkiye'de Güvenlik Algı, Politika, Yapı**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013.

Aykut, Şeref, **Kamalizm (CHP Programının İzahı)**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2008.

Aytaç, Kemal, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk Eğitim Politikası Üzerine Konuşmalar**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1984.

Ayverdi, Samiha, **Milli Kültür Mes'eleleri ve Maarif Davamız**, Bilim Kitabevi, Ankara, 1976.

Babacan, Ekrem ve Aklın, Sabri, **Yedek Subay Okulu Tabiye Notları**, Yedek Subay Okulu Matbaası, Ankara, 1943.

Bal, Halil, **Atatürk'ten Türkiye'ye Işık Tutan Konuşmalar**, Truva Yayınları, İstanbul, 2009.

Bayat, Mert, **Milli Güç ve Devlet**, Belge Yayınları, İstanbul, 1986.

Baycan, Nusret, **Atatürk ve Askerlik Sanatı**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1985.

Bayer, Arslan, **Muhtaç Olduğumuz Kudret Atatürk**, Aykırı Sanat Yayınları, Adana, 1997.

Baysal, Necati, **Ortaokul Sosyal Bilgiler Derslerinde Değerler Eğitimi Uygulamalarının Öğretmenler Yönüyle Değerlendirilmesi**, Niğde Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Niğde, 2013.

Belen, Fahri, **Atatürk'ün Askeri Kişiliği**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1963.

Bekata, Hıfzı Oğuz, **Birinci Cumhuriyet Biterken**, Çığır Yayınları, Ankara, 1960.

Benazus, Hanri, **Geçmişten Günümüze Kadınlar ve Kadınlarımız**, Bizim Kitaplar, İstanbul, 2008.

Berkes, Niyazi, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002.

Beren, Fatih, **Demokratikleşen Güvenlik Terörle Mücadelede Değerlerin Korunması**, Karınca Yayınları, Ankara, 2013.

Bilgesü, Hüsameddin, **Askerliğe Hazırlık Notları (Ortaokullarda ve Liselerde İlaveten) Kız Talebeye Okutulacak Kısım**, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1937.

Birtek, Ferit, **Lise Kitapları Askerliğe Hazırlık I (Erkekler İçin)**, Maarif Matbaası, İstanbul, 1942.

Birtek, Ferit, **Lise Kitapları Askerliğe Hazırlık II (Erkekler İçin)**, Maarif Matbaası, İstanbul, 1943.

Birtek, Ferit, **Lise Kitapları Askerliğe Hazırlık III (Erkekler İçin)**, Maarif Matbaası, İstanbul, 1942.

Brooks, Risa A ve Stanley, Elizabeth A, **Creating Military Power The Sources of Military Effectiveness**, Stanford University Press, California, 2007.

Cemil Tahir, **Askerliğe Hazırlık Dersleri Birinci Kitap**, Harbiye Mektebi Matbaası, İstanbul, 1926.

Cemil Tahir, **Askerliğe Hazırlık Dersleri Birinci Kitap**, Harbiye Mektebi Matbaası, İstanbul, 1933.

Cemil Tahir, **Askerliğe Hazırlık Dersleri İkinci Kitap**, Harbiye Mektebi Matbaası, İstanbul, 1930.

Cemil Tahir, **Askerliğe Hazırlık Dersleri Üçüncü Kitap**, Harbiye Mektebi Matbaası, İstanbul, 1930.

Cemil Tahir, **Askerliğe Hazırlık Dersleri Dördüncü Kitap**, Harbiye Mektebi Matbaası, İstanbul, 1929.

Cemil Tahir, **Askerliğe Hazırlık Dersleri Beşinci Kitap**, Harbiye Mektebi Matbaası, İstanbul, 1931.

Comlar Freiherr von der Goltz, **Vakt-i Sefer ve Hazarda Erkan-ı Harbiye Vezaifi**, Mekteb-i Fünun-ı Harbiye-i Şahane Matbaası, İstanbul, 1891.

Coşturoğlu, Mustafa, **Sosyal Şizofreni ve Atatürkçülük Üzerindeki Baskısı**, Arı Matbaası, Ankara, 1974.

Çağıran, Levent, **Açıköğretim Lisesi Milli Güvenlik Bilgisi**, Gendaş Yayınları, İstanbul, -.

Çıkar, Mustafa, **Hasan Ali Yücel ve Türk Kültür Reformu**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1997.

Çiçekoğlu, Mustafa, **Milli Güvenlik Bilgileri III**, Kanaat Yayınları, İstanbul, 1962.

Çiçekoğlu, Mustafa ve Yalçınsü, Zeki, **Milli Savunma Bilgileri I (Lise ve Dengi Okullar İçin)**, Kanaat Yayınları, İstanbul, 1960.

Çiçekoğlu, Mustafa ve Yalçınsü, Zeki, **Milli Savunma Bilgileri II (Lise ve Dengi Okullar İçin)**, Kanaat Yayınları, İstanbul, 1959.

Çiçekoğlu, Mustafa ve Yalçınsü, Zeki, **Milli Savunma Bilgileri III (Lise ve Dengi Okullar İçin)**, Kanaat Yayınları, İstanbul, 1960.

Çiftçi, Cemalettin Yaşar, **Kuruluşunun 75. Yılında Yüksek Ziraat Enstitüsü (1933- 1948)**, Ankara Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Ankara, 2008.

Demir, Hülya, **İslamcı Kadının Aynadaki Sureti**, Sel Yayınları, İstanbul, 1999.

_____, **Devrimci Cumhuriyetin Eğitim Politikaları**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1998.

Doğramacı, Emel, **Türkiye’de Kadının Dünyü ve Bugünü**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1997.

_____, **Dr Refik Saydam 1881- 1942 Ölümünün 40. Yılı Anısına**, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Tanıtma ve İstatistik Birimi, Ankara, 1982.

Duru, M. C, **Türkiye Kızılay Gençlik Kurumu Gençler Tatilleri Nasıl Geçirmeli**, Kızılay Gençlik Kurumu Neşriyatı, No: IX, İstanbul, 1941.

Dündar, Ali, **Atatürk Devrim ve İlkeleri Işığında Eğitim ve Dil**, Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı, Ankara, 2002.

Enloe, Cynthia, **Manevralar: Kadın Yaşamının Militarize Edilmesine Yönelik Uluslararası Politikalar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.

Eren, Asım, **Erkek Okurlar: Yüksek Ehliyet Askerlik Dersleri**, MEB, Ankara, 1946.

Eren, Asım ve Özdoğan, Talat, **Yüksek Ehliyet Kız ve Erkek Okurlar İçin Suel (Askeri) Politik Topografya**, İstanbul Üniversitesi Talim Alayı Askerlik Dersi Notları, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul, 1943.

Erikan, Celal, **Komutan Atatürk**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2001.

Erdoğan, Mahmut, **Devlet ve Vatandaş**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1974.

Ermat, Bedia ve Ermat, Kemal, **Yurt Bilgisi Dersleri IV. Sınıf**, MEB, Ankara, 1945.

- Ermata, Bedia ve Ermata, Kemal, **Yurt Bilgisi Dersleri V. Sınıf**, MEB, Ankara, 1945.
- Ermata, Bedia ve Ermata, Kemal, **Yurt Bilgisi Dersleri IV. Sınıf**, MEB, Ankara, 1948.
- _____, **Erkek Okurlar Yüksek Ehliyet Askerlik Dersleri**, Ahmet Saim Matbaası, İstanbul, 1943.
- Ertan, Temuçin Faik (ed.), **Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2011.
- Eyüboğlu, İsmet Zeki, **Atatürk'ten Özdeyişler**, Uygarlık Yayınları,-, 1981.
- Ezgeç, Hakkı, **Askerliğe Hazırlık I Erkekler İçin (Ortaokul Kitapları)**, İstanbul, 1942.
- Ezgeç, Hakkı, **Askerliğe Hazırlık II Erkekler İçin (Ortaokul Kitapları)**, İstanbul, 1942.
- Fidel, Kenneth, **Militarism in Developing Countries**, Transaction Books, ABD, 1975.
- Goloğlu, Mahmut, **Devrimler ve Tepkileri, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I 1924- 1930**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2011.
- Göksel, Burhan, **Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk**, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1993.
- Göktürk, Hakkı, **Gençler Yolunuzu İştan Atatürk**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1976.
- Hacıeminoğlu, Necmettin, **Milliyetçi Eğitim Sistemi**, Anda Dağıtım, Ankara, 1980.
- Hacımirzaoğlu, Ayşe (ed.), **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998.
- Hasan Kadri, **Hazarda ve Seferde Hidemat-ı Sıhhiye (1924- 1925 Dersleri)**, Müdafaa-ı Milliye Vekâleti Sıhhiye Dairesi, İstanbul, 1926.
- Helvacıoğlu, Firdevs, **Ders Kitaplarında Cinsiyetçilik 1928- 1995**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1996.
- Howes, Buth H ve Stevenson, Michael R, **Women and The Use of Military Force**, Lynne Rienner Publishers, Boulder, 1993.
- Hüseyin Remzi, **Hıfzıssıhha-i Askeri Dersleri**, Mekteb-i Fünun-ı Harbiye-i Şahane Matbaası, İstanbul, 1891.
- İba, Şaban, **Milli Güvenlik Devleti Dünyada ve Türkiye'de Belgeleriyle Milli Güvenlik İdeolojisi ve Kurumlaşma**, Çiviyazıları, İstanbul, 1999.
- Nazım İçsel, **Zabitan ile Küçük Bir Hasbihal ve Osmanlı Ordusunda Terbiye-i Askeriye Dersleri**, Mürettibin-i Osmaniye Matbaası, İstanbul, 1913.
- İlhan, Suat, **Atatürk ve Askerlik Düşünce ve Uygulamaları**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1990.

- İnal, Kemal, **Eğitim ve İdeoloji**, Kalkedon Yayıncılık, İstanbul, 2008.
- İnan, Afet, **Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması, Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1964.
- İnan, Afet, **Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1969.
- İnsel, Ahmet ve Bayramoğlu, Ali, **Birikim'den Seçmeler 2, Bir Zümre Bir Parti Türkiye'de Ordu**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.
- _____, **Kadınlar Dünyası 1. ve 50. Sayılar (Yeni Harflerle)**, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, İstanbul, 2009.
- Kahraman, Hasan Bülent, **Postmodernite İle Modernite Arasında Türkiye**, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2007.
- Kandiyoti, Deniz, **Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar, Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler**, Metis Yayınları, İstanbul, 2007.
- Kaplan, İsmail, **Türkiye'de Milli Eğitim İdeolojisi ve Siyasal Toplumsallaşma Üzerindeki Etkisi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999.
- Karal Seçil ve Uluğtekin, Murat, **Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a**, Cilt 2, Türk Kızılayı, Ankara, 2001.
- Karal, Enver Ziya, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (1918- 1944)**, Maarif Matbaası, İstanbul, 1944.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, **Atatürk Biyografik Tahlil Denemesi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.
- Kasnak, Rifat ve Kılıç, Sabahattin, **Milli Güvenlik Dersleri Lise I**, Güven Yayınevi, İstanbul, 1968.
- Kasnak, Rifat ve Kılıç, Sabahattin, **Milli Güvenlik Dersleri Lise II**, Güven Yayınevi, İstanbul, 1968.
- Kaya, Ayhan ve Tarhanlı, Turgut, **Türkiye'de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları**, Tesev Yayınları, İstanbul, 2008.
- Kazmaz, Süleyman, **Erkek Teknik Öğretim Okulları, Akşam Erkek Sanat Okulları Birinci Sınıfları İçin Okuma ve Yurt Bilgisi**, Maarif Matbaası, Ankara, 1944.
- Keskin, Yusuf, **Türkiye'de Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında Değerler Eğitimi: Tarihsel Gelişim, 1998 ve 2004 Programlarının Etkililiğinin Araştırılması**, Marmara Üniversitesi Doktora Tezi, İstanbul, 2008.
- Kılıç, Aylin, **Fedakar Eş- Fedakar Yurttaş Yurttaşlık Bilgisi ve Yurttaş Eğitimi 1970- 1990**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007.
- Koç, Yıldırım, **TÖS Antiempyalist Bir Öğretmen Örgütü**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2012.

Kumkale, Tahir Tamer, **Atatürk'ün Ekonomi Mucizesi, Türk Ekonomisine Şok Tedavi**, Pegasus Yayınları, İstanbul, Haziran 2007.

Laçın, İlbeyi, **Çeşitli Yönleriyle Atatürk ve Atatürkçülük**, Bağırhan Yayınları, Ankara, 1997.

Lewis, Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Arkadaş Yayınevi, Ankara, _____, **"Liseli Gençlerin Gözüyle Cumhuriyetimiz" Yerel Tarih Yarışması Ulusal ve Özel Jüri Ödülü Alan Çalışmalar**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1999.

Macdonald, Sharon ve Holden, Pat, **Images of Women in Peace and War, Cross Cultural and Historical Perspectives**, Macmillan Education, Great Britain, 1987.

Mahmut Şemsi, **Harbin İstifai Tesirleri ve Zabitlerimizin, Neslimizin İslahatındaki Ehemmiyeti**, Askeri Matbaa, İstanbul, 1933.

Mango, Andrew, **Atatürk Modern Türkiye'nin Kurucusu**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004.

Maurois, Andre, **Duygular ve Adetler**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1960.

Mehmet Emin (Yurdakul), **Seferber Sahra Topçu Zabitanna Mahsus Muhteva**, Mühendishane-i Berri-i Hümayun Matbaası, Dersaadet (İstanbul), 1911.

Menteşe, Nahit, **Eğitimde Millilik**, Adalet Partisi Basın Bürosu, -, 1978.

_____, **Milli Güvenlik Bilgisi I- II- III**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1973.

_____, **Milli Güvenlik Bilgisi I- II- III**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1975.

_____, **Milli Güvenlik Bilgisi I- II- III**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1980.

_____, **Milli Güvenlik Bilgisi 2- 3**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1983.

_____, **Milli Güvenlik Bilgisi 2- 3**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1987.

_____, **Milli Güvenlik Bilgisi 2- 3**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1989.

_____, **Milli Güvenlik Bilgisi 2- 3**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1991.

_____, **Milli Güvenlik Bilgisi 2**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1992.

_____, **Milli Güvenlik Bilgisi**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1994.

_____, **Milli Güvenlik Bilgisi**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1995.

_____, **Milli Güvenlik Bilgisi**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1999.

- _____, **Milli Güvenlik Bilgisi**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 2001.
- _____, **Milli Güvenlik Bilgisi**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 2004.
- _____, **Milli Güvenlik Bilgisi**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 2005.
- _____, **Milli Güvenlik Bilgisi Ders Kitabı**, MEB, Ankara, 2006.
- _____, **Milli Güvenlik Bilgisi Ders Kitabı**, MEB, Ankara, 2007.
- _____, **Milli Güvenlik Bilgisi Ders Kitabı**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 2008.
- _____, **Milli Güvenlik Bilgisi Ders Kitabı**, MEB, Ankara, 2009.
- _____, **Milli Güvenlik Bilgisi Öğretimi Yönetmeliği**, 28 Aralık 1979.
- _____, **Milli Savunma I (Lise ve Dengi Okullar İçin)**, MEB, İstanbul, 1950.
- _____, **Milli Savunma II (Lise ve Dengi Okullar İçin)**, MEB, İstanbul, 1950.
- _____, **Milli Savunma III (Lise ve Dengi Okullar İçin)**, MEB, İstanbul, 1950.
- _____, **Milli Savunma III (Lise ve Dengi Okullar İçin)**, MEB, İstanbul, 1952.
- _____, **Milli Savunma Ders Kitabı I (Lise ve Dengi Okullar İçin)**, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul, 1955.
- _____, **Milli Savunma Ders Kitabı II (Lise ve Dengi Okullar İçin)**, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul, 1954.
- Muallim Abdülbaki (Gölpınarlı), **Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri Atatürk Dönemi Ders Kitabı**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2005.
- Muallim Abdülbaki (Gölpınarlı), **Yurt Bilgisi (Atatürk Dönemi Ders Kitabı)**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2007.
- Muallim Afet, **Yurt Bilgisi Notlarımdan Askerlik Vazifesi**, Devlet Matbaası, İstanbul, 1930.
- _____, **Muhtıra-i İstihkâm**, Mekteb-i Harbiye Matbaası, İstanbul, 1898.
- Mumcu, Ahmet, **Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi**, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1992.
- Mustafa Hilmi Elmastraşzade, **Hazarda ve Seferde Piyade, Birinci Kitap: Yeni Piyade Talimnamesi Şerhi, Birinci Kısımın Mabadiyle Üçüncü Kısım**, Otto Kayl, İstanbul, 1909.
- Neocleous, Mark, **Güvenlik Şiddet ve Savaş**, Dipnot Yayınları, Ankara, 2011.
- Osman Nuri, **Askerliğe Hazırlık Dersleri (Dördüncü Kitap) Deniz Kısım**, Deniz Matbaası, İstanbul, 1933.

- Ökten, Recai, **Ortaokul Kitapları Askerliğe Hazırlık I (Kızlar İçin)**, Maarif Matbaası, İstanbul, 1942.
- Ökten, Recai, **Ortaokul Kitapları Askerliğe Hazırlık II (Kızlar İçin)**, Ankara, 1941.
- Öncü, Ali, **Derslerim**, Vakıt Matbaası, İstanbul, 1942.
- Özerdim, Sami N, **Bilinmiyen Atatürk**, Varlık Yayınları, İstanbul, 1976.
- Palazaoğlu, Ahmet Bekir, **Atatürk İlkeleri**, Türk Hava Kurumu Yayınları, Ankara, 1998.
- Paker, Evren ve Akça, İsmet, **Türkiye’de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010.
- Pingel, Falk, **Avrupa Evi Ders Kitaplarında 20. Yüzyıl Avrupa’sı**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2004.
- Plessix, H, **Usul-i Mükemmele-i İstihkam Kıla’ın Hücum ve Müdafaası**, Mekteb-i Fünun-ı Harbiye-i Şahane Matbaası, İstanbul, 1887.
- Ramazanoğlu, Yıldız (ed.), **Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Kadının Tarihi Dönüşümü**, Pınar Yayınları, İstanbul, 2000.
- Rona, Tarık Emin, **Yurt Bilgisi Dersleri V. Sınıf (İlkokul Kitapları)**, Maarif Matbaası, İstanbul, 1940.
- Sakaoğlu, Necdet, **Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993.
- San, Haluk, **Belgeleri ile Türk Spor Tarihinde Atatürk**, Türk Spor Vakfı Yayınları, İstanbul, 1981.
- Sarınay, Yusuf, **Atatürk’ün Millet ve Milliyetçilik Anlayışı**, MEB Yayınları, Ankara, 1999.
- Sayın, Necati, **Askerliğe Hazırlık Dersleri II Kızlar İçin (Ortaokul Kitapları)**, 1942.
- Sayın, Necati, **Askerliğe Hazırlık Dersleri III Kızlar İçin (Üniversite ve Yüksek Okullar)**, İstanbul, 1943.
- Şaman, B. T, **Türkiye Gençlik Kızılay Dernekleri Üzerinde Bir Konuşma**, Türkiye Gençlik Kurumu Neşriyatından, No: 2, Ankara, 1936.
- Shaw, Martin, **Post- Military Society**, Polity Press, Cambridge, 1991.
- Şimşir, Bilal, **Atatürk ve Cumhuriyet**, İleri Yayınları, İstanbul, 2006.
- Tanilli, Server, **Ne Olursa Olsun Savaşıyorlar, Kadın Sorununun Neresindeyiz?**, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2007.
- Tanilli, Server, **Uygarlık Tarihi**, Adam Yayınları, İstanbul, 1999.
- Tarhanlı, Turgut, **İnsansız Yönetim, Türkiye’de İnsan ve İnsan Hakları**, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2003.
- Taşkıran, Tezer, **Türk Ahlakının İlkeleri (Ortaokul Kitapları)**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1962.

- Taşkıran, Tezer, **Yurt Bilgisi I (Ortaokul Kitapları)**, İstanbul, 1939.
- Taşkıran, Tezer, **Yurt Bilgisi II (Ortaokul Kitapları)**, İstanbul, 1939.
- Taşkıran, Tezer, **Yurt Bilgisi I (Ortaokul Kitapları)**, İstanbul, 1940.
- Taşkıran, Tezer, **Yurt Bilgisi II (Ortaokul Kitapları)**, İstanbul, 1940.
- Taşkıran, Tezer, **Yurt Bilgisi I (Ortaokul Kitapları)**, İstanbul, 1941.
- Taşkıran, Tezer, **Yurt Bilgisi II (Ortaokul Kitapları)**, İstanbul, 1945.
- Taşkıran, Tezer, **Yurt Bilgisi II (Ortaokul Kitapları)**, İstanbul, 1946..
- Taşkıran, Tezer, **Yurt Bilgisi II (Ortaokul Kitapları)**, İstanbul, 1948.
- Taşkıran, Tezer, **Yurt Bilgisi I (Ortaokul Kitapları)**, MEB, İstanbul, 1947.
- Taşkıran, Tezer, **Yurt Bilgisi II (Ortaokul Kitapları)**, MEB, İstanbul, 1947.
- Taşkıran, Tezer, **Yurt Bilgisi II (Ortaokul Kitapları)**, MEB, İstanbul, 1948.
- Taşkıran, Tezer, **Yurt Bilgisi II (Ortaokul Kitapları)**, MEB, İstanbul, 1949.
- Taşkıran, Tezer, **Yurttaşlık Bilgisi II (Ortaokul Kitapları)**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1950.
- Taşkıran, Tezer, **Yurttaşlık Bilgisi II (Ortaokul Kitapları)**, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1950.
- Taşkıran, Tezer, **Yurttaşlık Bilgisi III (Ortaokul Kitapları)**, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1950.
- Tezcan, Nuran, **Atatürk'ün Yazdığı Yurttaşlık Bilgileri**, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1994.
- Tipi, Tahir, **Askerliğe Hazırlık I Kızlar İçin (Lise Kitapları)**, Maarif Matbaası, İstanbul, 1941.
- Tipi, Tahir, **Askerliğe Hazırlık II Kızlar İçin (Lise Kitapları)**, Maarif Matbaası, İstanbul, 1941.
- Tipi, Tahir, **Askerliğe Hazırlık III Kızlar İçin (Lise Kitapları)**, Maarif Matbaası, Ankara, 1941.
- Tipi, Tahir, **Askerliğe Hazırlık II Kızlar İçin (Lise Kitapları)**, Maarif Matbaası, Ankara, 1941.
- Toynbee, Arnold, **Militarizmin Kökenleri**, A Yayınları, İstanbul, 1989.
- Tunaya, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasi Partiler (1859- 1952)**, Arba Yayınları, İstanbul, 1995.
- Turan, İlhan, **İsmet İnönü Eğitim ve Öğretim Üzerine**, Türk Eğitim Derneği İnönü Vakfı, Ankara, 2002.
- Turan, Şerafettin, **Atatürk ve Ulusal Dil**, Yeni Gün Haber Ajansı Basım ve Yayıncılık,-, 1998.
- Türkiye Kızılay Derneği Gençlik Etüd ve Sağlık Kampları Yönetmeliği**, Modern Matbaa, Ankara, 1966.

_____, **Türkiye’de Bilim ve Kadın, “Türkiye’de Bilim ve Kadın” Çalıştayı Bildirileri, 18- 19 Ekim 2007**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2008.

_____, **Türkiye Cumhuriyeti Maarifi 1923- 1943**, Maarif Matbaası, Ankara, 1944.

_____, **Türkiye Cumhuriyeti Maarifi 1941- 1942**, Maarif Matbaası, Ankara, 1943.

_____, **Türkiye’de Kadın Hakları, Sorunları ve Çözüm Yolları (02- 03 Aralık 2009)**, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı ve TC Yeditepe Üniversitesi Yakın Dönem Tarih Araştırmaları Merkezi İstanbul, 2009.

_____, **TÜSİAD Tarih 1839- 1939**, Mikado Matbaacılık, İstanbul, 2006.

Tüzün, Gürel (ed.), **Ders Kitaplarında İnsan Hakları II Tarama Sonuçları**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009.

Uğurlu, Nurer, **Atatürk’ün Askerlikle İlgili Kitapları, Cumalı Ordugahı Tabiye ve Tatbikat Seyahati**, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, İstanbul, 1998.

Ulubay, Necdet, **Milli Güvenlik Bilgisi Lise I**, -, 1963.

Ulubay, Necdet, **Milli Güvenlik Bilgisi Lise III**, -, 1965.

_____, **Ulusal Eğitim Politikamız**, Türk Eğitim Derneği Yayınları, Ankara, 1979.

Üler, H, **Askerliğe Hazırlık Dersleri (Birinci Kitap) Tüccar Kaptan ve Çarkçı Mektebi Dördüncü Sınıflarına Mahsus**, Genelkurmay Başkanlığı IX. Şube, Deniz Matbaası, İstanbul, 1939.

_____, **Üniversite Talim Taburu Askerlik Ders Notları, Erkek Okurlar Yüksek Ehliyet Askerlik Dersleri**, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul, 1943.

Ünüvar, Veysel, **Askerlik Bilgisi (Kitap 1)**, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1937.

Üstel, Füsün, **Makbul Vatandaşın Peşinde II. Meşrutiyet’ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

Williams, A Susan, **Women and War**, Wayland Publishers, İngiltere, 1989.

Vural, Bihterin (ed.), **İnsan Hakları Hukuku ve Kadın (2 Mayıs 2003), Türkiye’de Kadın Sorunları Paneli (14 Mart 2002)**, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul, 2003.

Yağanoğlu, Setenay, **Secularization, Militarization and Gender in Turkey**, Bilkent Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006.

Yaman, Kadri, **Yurt Müdafaasında Türk Gençliği**, Devlet Basımevi, İstanbul, 1938.

Yaraman, Ayşegül, **Bir Demokrasi Tartışması: Türkiye’de Kadınların Siyasal Temsili (1935- 1999)**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1999.

- Yaşınok, Nazım, **Askerliğe Hazırlık Dersleri I**, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1937.
- Yaşınok, Nazım, **Askerliğe Hazırlık Dersleri II**, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1937.
- Yaşınok, Nazım, **Askerliğe Hazırlık Dersleri III**, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1940.
- Yaşınok, Nazım, **Askerliğe Hazırlık Dersleri IV**, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1937.
- Yaşınok, Nazım, **Askerliğe Hazırlık Dersleri V**, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1940.
- Yazıcı, Mustafa, **Tanzimattan Bu yana Milli Eğitim Bakanları, Başbakanlar ve Atatürk 1939-1973**, Emel Matbaacılık, Ankara, 1973.
- Yazıcıoğlu, Yaşar, **Milli Güvenlik Notları**, Kripto Basın Yayın, Ankara, 2009.
- _____, **Yeni Harflerle Kadın Yolu/ Türk Kadın Yolu 1925- 1927**, Kadın Eserler Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, İstanbul, 2009.
- Yeşil, Kubilay ve Muhasiboğlu, Fuad, **19 Mayıs 57 Yaşında**, Gençlikte Hamle Dergisi Yayınları, Eser Matbaası, İstanbul, 1976.
- Yıldız, Yılmaz, **Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi**, Nobel Yayın, Ankara, 2007.
- Yiğitgüden, Remzi, **Askerlik Psikolojisi**, Genelkurmay Başkanlığı X. Şube Genelkurmay Matbaası Ankara, 1941.
- _____, **Yurt Bilgisi İlkemektep Kitapları: IV. Sınıf**, Maarif Basımevi, İstanbul, 1933.
- _____, **Yurt Bilgisi İlkemektep Kitapları: IV. Sınıf**, Türk Kitapçılığı Limited Şirketi, İstanbul, 1933.
- _____, **Yurt Bilgisi İlkemektep Kitapları: V. Sınıf**, Maarif Basımevi, İstanbul, 1933.
- _____, **Yurt Bilgisi İlkemektep Kitapları: V. Sınıf**, Maarif Basımevi, İstanbul, 1935.
- _____, **Yurt Bilgisi İlkemektep Kitapları: V. Sınıf**, Devlet Basımevi, İstanbul, 1937.
- _____, **Yurt Bilgisi İlkemektep Kitapları: V. Sınıf**, Sühulet Basımevi, İstanbul, 1938.
- Yücel, Hasan Ali, **Türkiye’de Ortaöğretim**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994.
- Yücel, Hasan Ali, **İyi İnsan İyi Vatandaş**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2004.
- _____, **23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı 50nci Yıl (23 Nisan 1920- 23 Nisan 1970)**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1970.

_____, **75. Yılda Tebaa'dan Yurttaş'a Doğru**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998.

_____, **101 Soru Cevapta Kızılay**, Türkiye Kızılay Genel Merkezi, Ankara, 1976.

MAKALELER

Altınay, Ayşe Gül, “*Can Veririm Kan Dökerim: Ders Kitaplarında Militarizm*”, **Ders Kitaplarında İnsan Hakları II, Tarama Sonuçları**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009.

Altınay, Ayşe Gül, “*Tabulaşan Ordu, Yok Sayılan Militarizm, Türkiye’de Metodolojik Militarizm Üzerine Notlar*”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce** Cilt 9: Dönemler ve Zihniyetler, İletişim Yayınları, 2009.

Altınay, Ayşe Gül, “*Militarizm ve İnsan Hakları Ekseninde Milli Güvenlik Dersi*”, **Ders Kitaplarında İnsan Hakları II, Tarama Sonuçları**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009.

Altınay, Ayşe Gül, “*Eğitimin Militarizasyonu: Zorunlu Milli Güvenlik Dersi*”, **Birikim Dergisi**, Bir Zümre Bir Parti Türkiye’de Ordu, Özel Sayı, 2013.

Atabeyoğlu, Cem, “*Cumhuriyet Döneminde Spor Politikası*”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Türkiye’de Spor, Cumhuriyet Dönemi’nde Spor Politikası, İletişim Yayınları, Sayı 69, 28 Ocak 1985.

Baltacı, Cahit, “*Osmanlı Devleti’nde Eğitim Öğretim*”, **Türkler** (Cilt 11), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2012.

Bayat, Mert, “*Harp ve Sulh III*”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün/ Bugün/ Yarın**, Sayı 5, Temmuz 1985.

Boğuşlu, Mahmut, “*Milli Hedeflerimiz*”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün/ Bugün/ Yarın**, Sayı 6, Ağustos 1985.

Bora, Tanıl, “*Ordu ve Milliyetçilik*”, **Birikim Dergisi**, Bir Zümre Bir Parti Türkiye’de Ordu, Özel Sayı, 2013.

Çadircı, Musa, “*Yenileşme Sürecinde Osmanlı Ordusu, Eğitim- Öğretim ve Donanım*”, **Türkler** (Cilt 13), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2012.

Dülger, İlhan, “*Cumhuriyet Döneminde Türk Toplumunu*”, **Türkler** (Cilt 17), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2012.

Erdal, Cihan, “*12 Eylül’ün Gençlik Restorasyonu: Atatürk ve Gençlik İsimli Kitabın Bir Değerlendirilmesi*”, **Alternatif Politika**, Cilt 5, Sayı 2, 138- 152, Eylül 2013.

İnsel, Ahmet ve Laçiner, Ömer, “*Giriş*”, **Birikim Dergisi**, Bir Zümre Bir Parti Türkiye’de Ordu, Özel Sayı, 2013.

Kancı, Tuba ve Altınay, Ayşe Gül, “*Educating Little Soldiers and Little Ayşes: Militarised and Gendered Citizenship in Turkish Textbooks*”, **Transactions**, vol.18. İstanbul: Swedish Research Institute in İstanbul and I.B. Tauris, 2007.

Karabekir, Kazım, “*Öğretim ve Eğitim Meselemiz*”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün/ Bugün/ Yarın**, Sayı 4, Haziran 1985.

_____, “*Kızılay Gençlik Kurumu 25 Yaşında*”, **Genç Ay, Aylık Çocuk ve Gençlik Dergisi**, Sayı 33, Mart 1958.

Laçiner, Ömer, “*Türk Militarizmi I*”, **Birikim Dergisi**, Bir Zümre Bir Parti Türkiye’de Ordu, Özel Sayı, 2013.

Süslü, Azmi, “*Atatürk ve Gençlik*”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün/ Bugün/ Yarın**, Sayı 12, Şubat 1986.

Ünal, Ertan, “*Kızları da Alın Artık Askere*”, **Atlas Dergisi**, Sayı 7, Haziran-Temmuz 2011.

Yalçın, Alemdar, “*Cumhuriyetin İlk Yıllarında Eğitim Durumumuz*”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün/ Bugün/ Yarın**, Sayı 7, Eylül 1985.

Yavuz, Selim, “*Gençlik Meseleleri ve Eğitim Politikamız*”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün/ Bugün/ Yarın**, Sayı 13, Mart 1986.

GAZETELER VE SÜRELİ YAYINLAR

Akbaba

Atlas

Hakimiyet-i Milliye

Savaş Mecmuası

Ulus

Yedigün

Yenisabah

Vatan

İNTERNET KAYNAKLARI

<http://www.hurriyet.com.tr/milli-guvenlik-dersi-kaldirildi-19765864>

<http://www.gazetevatan.com/milli-guvenlik-dersi-tarih-oldu--444338-gundem/>

<http://www.mynet.com/haber/guncel/milli-guvenlik-dersi-kaldiriliyor-612718-1>

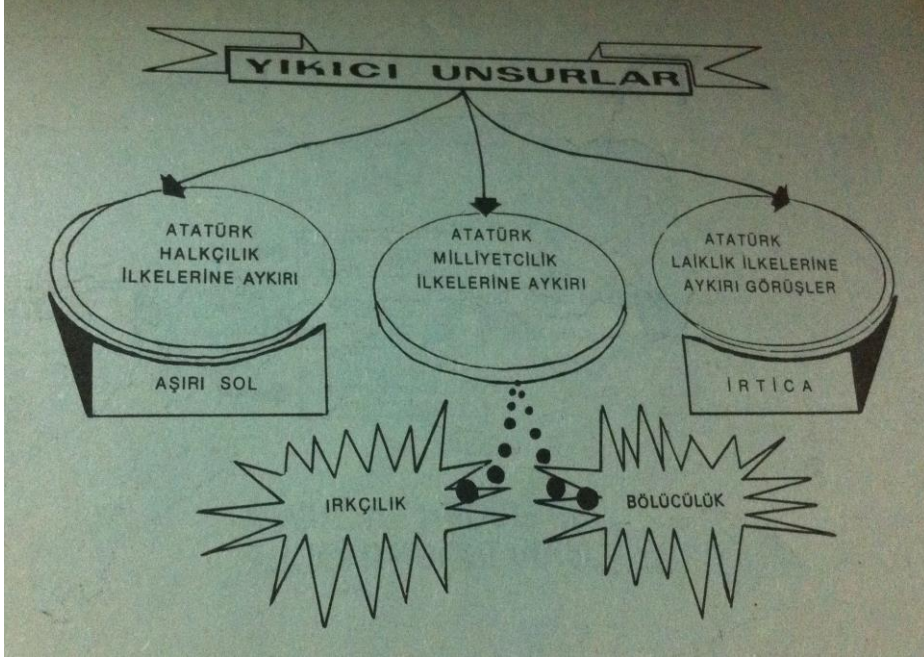
<http://www.kamudanhaber.com/guncel/milli-guvenlik-bilgisi-dersiresmen-kaldirildi-h60814.html>

http://mevzuat.meb.gov.tr/html/16888_0.html

<https://www.youtube.com/watch?v=qW-BDjp1WWs>

EKLER

EK 1: Milli Güvenlik Bilgisi Ders Kitaplarında Yıkıcı Unsurlar ve Hedefleri

معارف و کیمی جاناں نغمہ
سرک ایتدی

تکرر دانی ، 27 (آ.آ) — معارف و کیمی
نجاتی بت فرقت ایلی خدنگ مسیمی نظارانی
آراسده تکرر داغنه حرکت ایتش ، والی ، فرقه
قوماندانی ، بلدیہ ہیئت طرفدن لوله بورغازه قدار
تشیع ایتشدیر . وکیل بت بالاسی لوله بورغازده
توقف و خفته تاس ایتشدن صوگرا شهریتزه
مواصات ایتش قطعات عسکره ، خاق و مکتابلر
طرفدن استقبال اولوشدیر . آقام تورتک اوجاغنده
رہ طرفدن شرفه رضایت و بریجیلدر . نجاتی
کیمیولی طریقہ یارین چناق قلعه به حرکت ایدہ جلدیر .

یکی اوراں نغمہ

له مدنک خانی یا قلاشدیرہ ندن مالیه
تی ولایانه یکی بر تہیم کوندردی
وزق قدیمه سزک مبادلہ سی دوام ایتکده در .
قذار مبادلہ ایچون منقظلره کونده ریان یکی
ی یوز الی بزم لیور لیرادر . بومقدارک
قطعی حسابی گامتدر . قطعی حسابی
وز اووز دونوز میابون لیرالقدر ، که
قطعی اولوق یوز اووز دونوز میابون
ایدیش اولدیقی نین ایتکده در .
خاتمہ داها بر آی قدار بر مدت
ماله قدار بومقدارکده تبدیل ایدہ یکی
در .

کنجلی عسکر لکه حاضر لاق ایچون
آچیلان قامپلر بوسنه فیضلی نتیجه لر ویریور

مکتب مقورہ طہرہ سنک قامیرہ کی هیات امر منہ یکی انطباع

زمانی کلہین چوجولرین قوشمشلر وطن مدافہ سی
ایچون اوکرہ ننامہ سی لازم کنن بیلگیلره بوتون
دقت و اہتیا لری صر ف ایتشلدر .
آقرہ مدہ مخالف برلر دہ عسکر لک تعلیم لری کورمکده
اولان بوکنجیلردن برغر ویک قوماندان لری ایله برلکده
چیقاردقلری رسم لری در ج ایدیبوروز .

کنجلی عسکر لکه حاضر لاق ایچون قبول ایدیان
قانونک فیضلی نتیجه بالخاصہ بوسنه هر طرفده کندیشی
کوسته رمشدر .
مرکز حکومتده ، استانبولده و دیگر بر چوق
ولایت سرا کزنده آچیلان قامپلر ہنوز عسکر لک

EK 3: Askerliğe Hazırlık Tedrisatı, Askeri İhtiyatname ve İhtiyat Zabiti Hazırlık Kıtalarına Dair Yönetmeliğin 8, 44 ve 88. Maddelerinin Değiştirilmesi

«قارنامه»

7010

23 - تریقی - 928 تاریخ و 5863 نوزولو قرارنامه زیدر -
عذرده عافو له تدریس، عدلی ایستاد و اجناب وکیل عافو له فطری حقن کی
تعلیمات نامک سدری، فرموده ریجی، سنان سدری ماده تریقی نوزولو شعاع تدریسی،
مافیه مدروسات حله سیک 28 - نمود - 928 تاریخ و 1383 نوزولو قرارنامه
بولون کتلی اوزید اجرا و تدریس سیک 12 - غوس - 928 تاریخ ایمن تعویب قبول اولون.

12 - غوس - 928

سید محمد

و حاکم خارجی وکیل	داخلی وکیل سید کی تریقی	مدافعه ملیه وکیل سید محمد	عدلیه وکیل سید محمد	پیش وکیل سید محمد
صیوم معاونت اجتماعی وکیل سید محمد	اقتصاد وکیل سید محمد	ناقصه وکیل سید محمد	مدارف وکیل سید محمد	مالیه وکیل سید محمد

030 18 04 01 030 51 4

EK 4: Askerliğe Hazırlık Tedrisatı, Askeri Ehliyetname Almak ve Yedek Subay Hazırlık Birliklerine Dair Yönetmeliğin 4. Maddesine Bir Fıkra Eklenmesi.

قرارنامه

9299

23 - تزییاتی - 927 نایج و 5863 نورولوژی نامی - 23
 عدلیه حاکمیه تزییاتی، عدلیه احصیاء آلمیه و احصیاء قاضی حاکمیه ضلعی حاکمیه
 تعلیماتیک در ریخته شده است. آ. ق. ضلعی است. نورولوژی ضلعی حاکمیه، ریخته
 و احصیاء حاکمیه 24 - تزییاتی - 928 نایج و 5863 نورولوژی نامی - 23
 تعلیماتیک در ریخته شده است. آ. ق. ضلعی است. نورولوژی ضلعی حاکمیه، ریخته
 و احصیاء حاکمیه 24 - تزییاتی - 928 نایج و 5863 نورولوژی نامی - 23

24 - تزییاتی - 928

تزییاتی - 928

خارجیه وکیل
 داخلیه وکیل
 مدافعه علیه وکیل
 عدلیه وکیل
 باش وکیل

صیومناوت اجتماعی وکیل
 اقتصاد وکیل
 نافع وکیل
 معارف وکیل
 مالیه وکیل

3 63 030 01 01 18 80

EK 6: Yedigün, 1 Ağustos 1939.

SENE: 7 No. 334 CİLT: 13 FIATİ 10 KURUŞTUR 1 AĞUSTOS 1939

SAYISI: SEDAT SİMAVI

YEDİGÜN

ABONE: Türkiye'nin her tarafı için em-netliği 500, altı aylığı 250, üç aylığı 120 kuruştur. Erkekli memleketler için em-netliği 600, altı aylığı 300 kuruştur.

HER HAFTA SALI GÜNLERİ ÇIKAR HERŞEYDEN BAHSİDER HAFTALIK RESİMLİ MECMUADIR

ÖMER İNÖNÜ ASKER

DEMOKRAT SEFİMİZ İSMET İNÖNÜN BÜ-YÜK OĞLU ÖMER İN-ÖNÜ, ANKARADA, LI-NE AKILDAŞLARI İLE BERABER, ASKERLIK KAMPINDADIR. B A-BASI GİBİ BİR ASKER OLMAK İSTİYEN KÜ-ÇÜK İNÖNÜ, ELİNDE-Kİ SİLAHLA ÇOK MUF-TERİK VE BAKİTİYAR BULUNUYOR.

Yazan: SABİH ALAÇAM

ANKATAYA gittiğim gün, Ömer İnönü'yü sordum. Ba-nın: — Asker!

ÖMER İNÖNÜ ASKER

— 3 neli sayfadın mahet —
Kamp, iki nöbetçi asker, iki genç ile talebesi bekliyor. Da-ha arkadaş, zoru bir işin gö-sterme çabası. Bunda kampın püskür ve kamp sırtının iy kö-lümü var. Sonra, cadılar gel-iyor. Ömer İnönü, ilk sırada ve auldun izmet olan çadırda, ar-kadaşları ile beraber yatıyor.

Milli Şef İsmet İnönü, Sığı-ntılı kampın genişlediği gün,
— Ömer nerede?
Diye soruyor.
Ömer İnönü, çadırında itira-hat süpürüyor, söylemişler. Mil-li Şef gittiyse, Ömer İnönü'ye ve manga arkadaşlarına:
— Nasılsınız oğullarım?
Deniyi.
— İyiye habarım!
Cevabını vermişler.
Bu kasa, fakat gülmü ve kol-ektif konuşma. Milli Şef İsmet İnönü de bütün Türk gençleri arasında baha - oğul münase-letini, büyüğün sevgisini, kü-çüğün saygısını ne güzel anlat-ıyor.

...
Biz karşıyan nasik kamp komutanına:
— Ezerlisiz nerede?
Dedim.

Ömer İnönü ve arkadaşları hep birten şöyle dediler: «Tüfeğimiz namusumuzdur, onunla yatarken de beraberiz!»

ULUS
DİMİZ, ANDIMIZDIR

HER YERDE
5
KURUŞ
15 inci Yıl
No. 5804

PERŞEMBE
23
Eylül
1937
Tel : Başmühürü 1963
Yaz İşleri 664. 1962

**Üçüncü günü
Profesörler çok
okudular**

**İsmet İnönü
bugün
geliyorlar**

İstanbul, 22 (Telefonia) — İsmet İnönü dün öğleden sonra motorla Heybeliada'dan İstanbul'a inmiş ve şehirde kısa bir gezinti yaparak Dolmabahçe sarayına gitmiştir.

Başbakan İnönü, sarayda Büyük Şef Atatürk'e vedâ ederek bir müddet hususî işlerle meşgul olmuş ve sonra Sakarya motoruyla Boğaziçinde bir gezinti yaparak saat yedide Haydarpaşaya geçip Ankaraya hareket etmiştir.

Başbakan Haydarpaşa garında Cumhuriyetçi Ataturk namına Umumi kâtib B. Hasan Rıza, Başyaver B. Celâl, Hususî kalem müdürü Bay Süreyya ile Başbakan vekili B. Celâl Bayar, İç bakanı ve Parti genel Sekreteri B. Şükrü Kaya, Adliye, Millî Müdafaa, Maliye, Nafia, Sihat, Ziraat bakanları, Dış bakan vekili BB. Şükrü Saraçoğlu, Gl. Kâsim Özalp, Fuad Ağralı, Ali Çetinkaya, ...

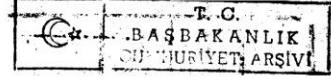
Kız talebelerimizin bir talim esnasında alınmış resimleri

**Bir teşrinden itibaren
Kız talebeye mekteplerde
askerlik dersi verilecek
Ders haftada bir saattir**

*Yurt. Bakanlığı, yurd müdafaasına hazırlanmalarını temin mak-
... lise, yüksek mekteb ve*

**EK 8: 1931 Yılı İçinde Askerliğe Hazırlık Dersi Veren Öğretmenlerin
Ücretleri Hakkında Kanun Layihası**

T. C.
BAŞVEKÂLET
MUAMELÂT MÜDÜRLÜĞÜ
Şube:
Sayı: 2
1479

KARARNAME

*1931 yılı içinde askerliğe hazırlık
dersi veren muallimlerin ücret-
leri H. K. kanununa*

20 - 10 - 1931

Bş. V.

S. S.

Ad. V.

S. S.

M. M. V.

Z.

Da. V.

K. K.

Ha. V.

D. K.

Ma. V.

S.

Mf. V.

A.

Na. V.

A.

İk. V.

M. S.

S. İ. M. V.

D. K.

G. İ. V.

A. İ. K.

Zr. V.

M.

030	18	01	02	49	21	17
-----	----	----	----	----	----	----

EK 9: Askerliğe Hazırlık Dersleri, Askeri Ehliyetnameler ve İhtiyat Subay Hazırlık Kitapları Hakkında Yönetmeliğin Yürürlüğe Konması

T. C.
BAŞVEKÂLET
MUAMELÂT MÜDÜRLÜĞÜ

KARARNAME

Şube:
Sayı: 2
2504

Askerliğe hazırlık dersleri ,askeri ehliyetnameler ve ihtiyat subay hazırlık kitapları hakkında Büyük Erkân Harbiye Reisliği ile birlikte hazırlanıp Maarif vekillığının 8/5/935 tarih ve 1433 sayılı tezkeresiyle gönderilen ilişik talimatnamenin mer'iyete konulması İcra Vekilleri Heyetince 9/5/935 de onanmıştır.

9/5/935

REİSİCÜMHUR

K. Atatürk

Bş.V.

J. İmri

Ad.V.

E. Sarıgül

M.M.V.

K. Galz

Da.V.

S. Kaya

Ha.V. V.

S. Kaya

Ma.V.

E. Şişir

Mf.V.

B. Özye

Na.V.

A. Çetin Kaya

İk.V.

C. Zeynep

S.İ.M.V.

M. R. Özye

G.İ.V.

Rana Karan

Zr.V.

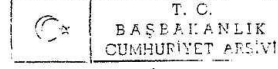
M. Özye

080 18 01 02 54 35 20

EK 10: Askerliğe Hazırlık Dersleri Hakkında Yönetmelikte Ortaokullarda Askerlik Derslerinin Kaldırılması

T. C.
BAŞVEKÂLET
MUAMELÂT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Kararlar Müdürlüğü
Karar sayısı
3

Kararname

1578

17/7/1940 tarihli ve 2/I3997 sayılı kararname ile meriyete konulmuş olan "Askerliğe Hazırlık Dersleri Hakkında Talimatname"ye "Muvakkat madde.- Fevkalâde hallerin devamı müddetince orta okullardan askerlik dersleri kaldırılmıştır" şeklinde bir muvakkat madde ilâvesi; İcra Vekilleri Heyetince 15/9/1944 tarihinde kabul olunmuştur.

REİSİCUMHUR

Bş. V.

Ad. V.

M. M. V.

Da. V.

H. V.

Ma. V.

Mf. V.

Na. V.

İk. V.

S. İ. M. V.

G. İ. V.

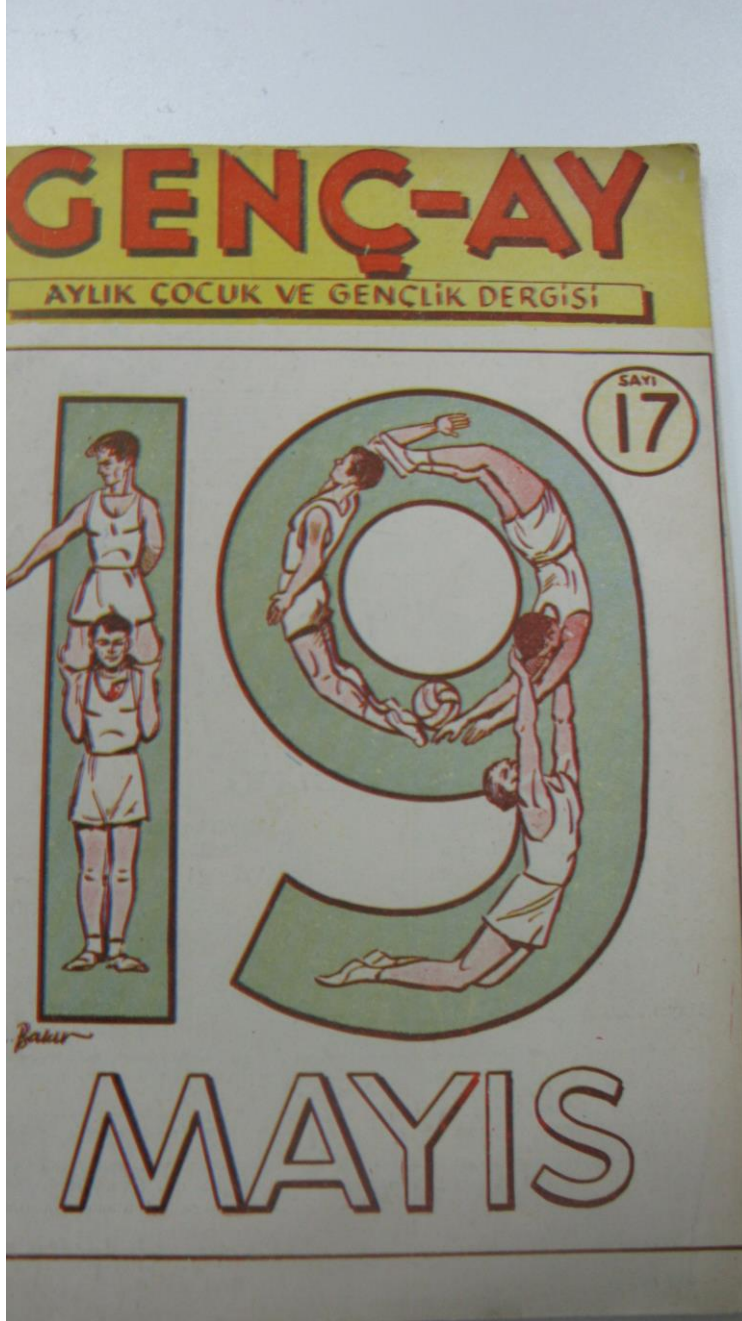
Zr. V.

Mü. V.

Ti. V.

080 28 01 02 106 65 2

EK 11: Kızılay, *Genç Ay* Dergisi 17. Sayı Kapağı

EK 12: 1938 Ortaokul Programı

№ 1

Erkek ortaokullar haftalık ders cetveli

DERSLER	S. I	S. II	S. III
Türkçe	6	4	4
Tarih	2	2	2
Coğrafya	2	2	2
Yurtbilgisi	—	2	2
Matematik	5	4	4
Fizik	—	3	3
Kimya	—	—	2
Tabiğat bilgisi ve Sağlık bilgisi	3	3	2
Yabancı dil	5	4	3
Elyazısı	2	—	—
Resim	2	1	1
Jimnastik	1	1	1
Musiki	1	1	1
Askerlik dersleri	—	2	2
Yekûn	29	29	29

O. Okul

№ 2

Kız ortaokullar haftalık ders cetveli

DERSLER	S. I	S. II	S. III
Türkçe	5	4	4
Tarih	2	2	2
Coğrafya	2	2	2
Yurtbilgisi	—	2	2
Matematik	5	4	4
Fizik	—	3	3
Kimya	—	—	2
Tabiğat bilgisi ve Sağlık bilgisi	3	3	2
Yabancı dil	5	4	3
Elyazısı	2	—	—
Resim	1	1	1
Jimnastik	1	1	1
Musiki	1	1	1
Askerlik dersleri	—	1	1
Biçki - Dikiş	2	—	—
Ev idaresi	—	1	—
Çocuk bakımı	—	—	1
Yekûn	29	29	29

№ 3

Muhtelit ortaokullar haftalık ders cetveli

DERSLER	S. I		S. II		S. III	
	E. kızlara	Kızlara	E. kızlara	Kızlara	E. kızlara	Kızlara
Türkçe	5	5	4	4	4	4
Tarih	2	2	2	2	2	2
Coğrafya	2	2	2	2	2	2
Yurtbilgisi	—	—	2	2	2	2
Matematik	5	5	4	4	4	4
Fizik	—	—	3	3	3	3
Kimya	—	—	—	—	2	2
Tabiğat bilgisi ve Sağlık bilgisi	3	3	3	3	2	2
Yabancı dil	5	5	4	4	3	3
Elyazısı	2	2	—	—	—	—
Resim	1	1	1	1	1	1
Jimnastik	1	1	1	1	1	1
Musiki	1	1	1	1	1	1
Askerlik dersleri	—	—	2	1	2	1
Biçki - Dikiş	—	2	—	—	—	—
Ev idaresi	—	—	—	1	—	—
Çocuk bakımı	—	—	—	—	—	1
Yekûn	27	29	29	29	29	29

Çifte öğretim tatbik eden erkek ortaokullar
haftalık ders cetveli

DERSLER	S. I	S. II	S. III
Türkçe	5	4	3
Tarih	2	2	2
Coğrafya	2	2	2
Yurtbilgisi	—	2	2
Matematik	5	4	4
Fizik	—	3	3
Kimya	—	—	2
Tabiğat bilgisi ve Sağlık bilgisi	3	3	2
Yabancı dil	5	3	3
Elyazısı	2	—	—
Resim	2	1	1
Jimnastik	1	1	1
Musiki	1	1	1
Askerlik dersleri	—	2	2
Yekûn	28	28	28

Çifte öğretim tatbik eden kız ortaokullar
haftalık ders cetveli

DERSLER	S. I	S. II	S. III
Türkçe	5	4	3
Tarih	2	2	2
Coğrafya	2	2	2
Yurtbilgisi	—	2	2
Matematik	5	4	4
Fizik	—	3	3
Kimya	—	—	2
Tabiğat bilgisi ve Sağlık bilgisi	3	3	2
Yabancı dil	4	3	3
Elyazısı	2	—	—
Resim	1	1	1
Jimnastik	1	1	1
Musiki	1	1	1
Askerlik dersleri	—	1	1
Biçki - Dikiş	2	—	—
Evidaresi	—	1	—
Çocuk bakımı	—	—	1
Yekûn	28	28	28

Çifte öğretim tatbik eden muhtelit ortaokullar
haftalık ders cetveli

DERSLER	S. I		S. II		S. III	
	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız
Türkçe	5	5	4	4	3	3
Tarih	2	2	2	2	2	2
Coğrafya	2	2	2	2	2	2
Yurtbilgisi	—	—	2	2	2	2
Matematik	5	5	4	4	4	4
Fizik	—	—	3	3	3	3
Kimya	—	—	—	—	2	2
Tabiğat bilgisi ve Sağlık bilgisi	3	3	3	3	2	2
Yabancı dil	5	5	3	3	3	3
Elyazısı	2	1	—	—	—	—
Resim	1	1	1	1	1	1
Jimnastik	1	1	1	1	1	1
Musiki	1	1	1	1	1	1
Askerlik dersleri	—	—	2	1	2	1
Biçki - Dikiş	—	2	—	—	—	—
Evidaresi	—	—	—	1	—	—
Çocuk bakımı	—	—	—	—	—	1
Yekûn	27	28	28	28	28	28

LİSELERİN ASKERLİK KAMPLARI

Geniş bir bağçe içerisinde, her bir talimden dönmüş yüzlerce er var. Vatan için çekilecek çilelerle kırılmağa hazır nasiyelerinde, tek bezginlik gölgesi yok. Bilâkis, candan sevdikleri komutanlarının ağzından çıkacak komutu heyecanla bekliyorlar. Hangi fani, bu sessiz fakat ulvî hitabet karşısında gözlerini yaşarı madan, kalbi çarpmadan durabilir? Birden, gür bir ses beklenen komutu verdi...

n. yorulmadan, terlemeden duru-
z ve bekleyiniz. Birkaç dakika
ra, önünüzden, genç irisi yüzlerce
n takımları ile birlikte sert adı-
n geçtiğini göreceksiniz.
"Kim bunlar, demeyiniz ve
eye gidiyorlar!," diye düşünme-

unlar, bütün bir kişi, modern
renin sistemli maarifinden his-
alan, saltanat idaresinin di-
a karanlıklar saçan hurafele-
del cumhuriyetin müsbet kül-
rdiği ehemmiyetle kafalarını
ran genç vatan çocukları,
dir.

ye mi gidiyorlar?
i sormaya bile lüzum yok!
rine bakınız: "Vatan mü-
.. değil mi?
gün, küçük askerlerimi-
irliklerine (tatbikat) di-
ar, bir sene, diğer dersler
ari askerlik fennini öğ-

rendiler. Şimdi, Türk ordusunun
kahraman subaylarının nezareti al-
tında "nazariye,, yi "ameli,, ye çe-
virmele meşguldürler. Gözlerinde,
ki mehabet, adımlarındaki metanet,
seslerindeki tannaniyet hep bundan.
dır, hep aynı hasrete kavuşmanın

kadaşlarının gözlerinde vatan ve
millet aşkının parıltılarını görmek-
teyim. Kendilerine düşecek herhan-
gi bir vazifeyi canla başla yapacak-
larına emin olabilirsiniz. Onlar, as-
kerliğin icap ettirdiği disiplin i ta-
mamile hazmetmişlerdir. Talimleri
biraz sıkı oluyor amma sonunda güc-
lük çekmeyeceklerini söyleyebilirim.
Bu hususta, kamp komutanımız
Yarbay Şevket Şendil'e ve binbaşı
Nafiz Canola, gösterdikleri titizlik
ve ihtimandan dolayı teşekkür et-
meği borç biliyorum.
Talebeye dönüyorum:
— Söyleyin arkadaşlar, diyo-
rum, şimdi şu anda vatan sizden
hizmet istese, ne yaparsınız?
Deminki iman dolu ses dalgası,
tekrar arşa yükseldi:
— Koşarız.
Ve bir er, arkadaşlarının hisle-
rine şöyle tercüman oldu:
— Bizim yaşımıza ne bakıyor

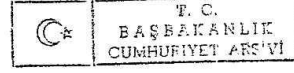
ran, âdetâ perde perde yükselerek
arşa ulaşan ses dalgası muhiti kap-
lamakta devam ediyordu:

Yılmam ateşlerden, korkmam
ölümden
Hangi düşman durur, kaçmaz

EK 14: MEB ile Genelkurmay Başkanlığı Temsilcilerinden Oluşan Bir Kurul Tarafından Hazırlanan Askerliğe Hazırlık Dersleri Yönetmeliğinin Yürürlüğe Konulması

T. C.
BAŞBAKANLIK
MUAMELAT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Kararlar Müdürlüğü
Karar sayısı
3

Karar -

3196

Millî Eğitim Bakanlığı ile Genelkurmay Başkanlığı temsilcilerinden teşekkül eden kurul tarafından hazırlanan ilişik Askerliğe Hazırlık Dersleri Yönetmeliğinin yürürlüğe konulması ve 17/7/1940, 18/9/1944 tarihli ve 2/13997, 3/1578 sayılı kararların kaldırılması Bakanlar Kurulunca II/ 10/1945 tarihinde kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

İsmail İnönü

Başbakan

S. Sarıca

Adalet Bakanı

R. Tunalı

Millî Savunma Bakanı

A. B. İsmailoğlu

İçişleri Bakanı

Abdullah Cevdet

Dışişleri Bakanı

Maliye Bakanı

M. F. Köksal

Millî Eğitim Bakanı

Y. Günel

Bayındırlık Bakanı

E. Y. Köksal

Ekonomi Bakanı

K. S. Köksal

Sa. ve So. Y. Bakanı

Dr. S. Köksal

Gümrük ve Tekel Bakanı

S. R. Hatipoğlu

Tarım Bakanı

A. F. Çelikkaya

Ulaştırma Bakanı

S. Köksal

Ticaret Bakanı

S. Köksal

Çalışma Bakanı

S. Köksal

080 18 0 02 109 61 9

EK 15: Rifat Kasnak ve Sabahattin Kılıç'ın Asker Öğretmenlere Gönderdikleri Yazı,
24 Mayıs 1968.

İstanbul. 24. Mayıs. 1968

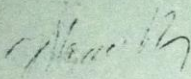
Lise ve dengeli okullar için "Milli Güvenlik Dersleri" kitabını
yeniden yazmış ve adınıza bir takım göndermiş bulunuyoruz.

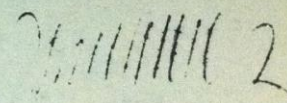
1968 - 1969 ders yılında okutulabilmesi için, kitaplarımızı
tercih eden Silah Arkadaşlarımızla, bu durumu okullarına ivedi olarak
bildirmesi gerekmektedir.

Tanıdığınız öğretmen arkadaşların isim ve adreslerini bize bil-
dirirseniz, onlarada birer takım kitap göndermeyi arzu ediyoruz.

Bizim için katlanacağınız zahmete şimdiden teşekkür ederiz.

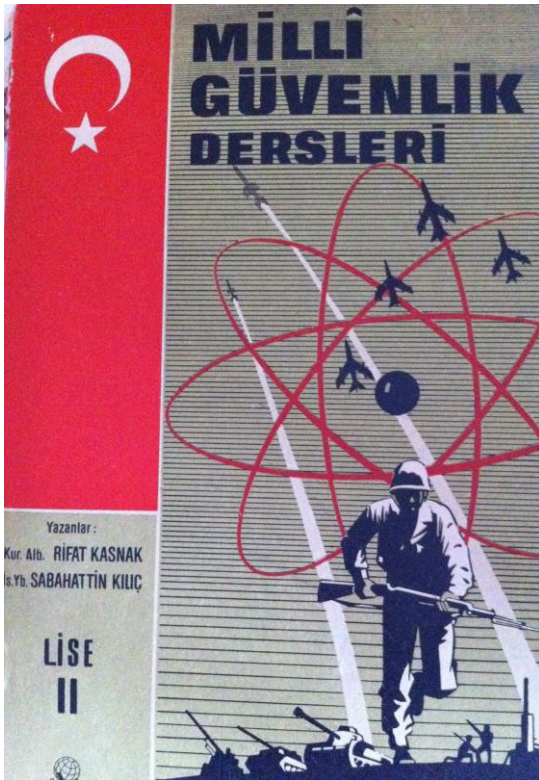
Saygılarımızla ...

Rifat KASNAK
Kur. Albay

Sabahattin KILIÇ
İs. Albay

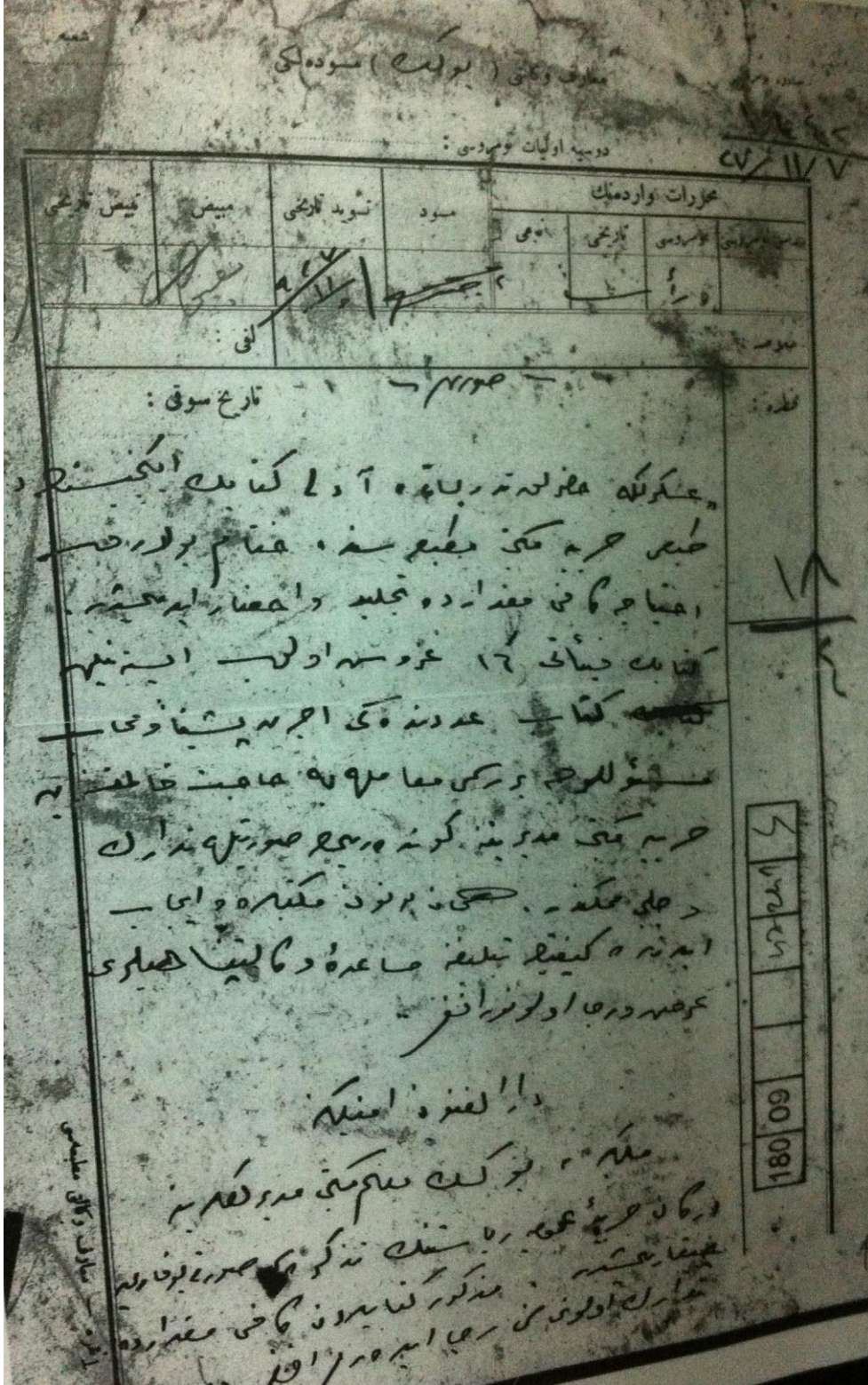
Cevap adresi:
Kur. Albay Rifat KASNAK
İstikbal Okulu Kurmay Başkanı
ŞİŞLİ/İSTANBUL

EK 16: Milli Güvenlik Bilgisi Ders Kitabı Dış Kapak Örnekleri

EK 17: “Kadınlar Asker Olursa”, Akbaba, 4 Kasım 1933.

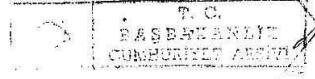

EK 19: Milli Savunma Öğretimi Yönetmeliği Gereğince Kıta Hizmeti Görmesi Gereken Fakülte ve Yüksek Okul Erkek Öğrencilerine Askerliğe Hazırlık Eğitimi Yaptırılması

T. C.
BAŞBAKANLIK
MUAMELÂT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Kararlar Müdürlüğü
Karar sayısı
3

KARAR

13221

Millî Savunma Öğretimi yönetmeliğinin 17 nci maddesi gereğince kıta hizmeti görmekle ödevli bulunan fakülte ve yüksek okullar erkek öğrencilerine bu yıl askerliğe hazırlık eğitimi yaptırılmaması; Millî Savunma Bakanlığının 9/6/1951 tarihli ve 37300-30 sayılı yazısı üzerine, Bakanlar Kurulunun 15/6/1951 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

C. Bayar

130 18 01 02 126 47 11

Başbakan <i>U. Uenal</i>	Devlet Bakanı Başbakan Yardımcısı <i>S. Bayal</i>	Devlet Bakanı —	Adalet Bakanı <i>A. Arar</i>
Millî Savunma Bakanı <i>M. K. K. K.</i>	İçişleri Bakanı <i>M. K. K.</i>	Dışişleri Bakanı <i>F. Köpçü</i>	Malîye Bakanı <i>M. K. K.</i>
Millî Eğitim Bakanı <i>S. K. K.</i>	Bayındırlık Bakanı <i>V. K. K.</i>	Eko. ve Ticaret Bakanı <i>M. K. K.</i>	Sa. ve So. Y. Bakanı <i>D. K. K.</i>
C. ve Tekel Bakanı <i>M. K. K.</i>	Tarım Bakanı <i>M. K. K.</i>	Ulaştırma Bakanı <i>M. K. K.</i>	Çalışma Bakanı <i>M. K. K.</i>
			İşletmeler Bakanı <i>M. K. K.</i>

SPOR

İstanbul Yelken Birincilikleri

Galatasaraylı Barhan Şampiyon Oldu

Yelken yarışları Galatasaraylı Barhan Şampiyon oldu. Yarışlar İstanbul Yelken Birincilikleri kapsamında yapıldı.

Fenerbahçe, İstanbulspor Dün 4-0 Mağlup Etti

Fenerbahçe İstanbulspor'u dün 4-0 mağlup etti. Maç Galatasaraylı Barhan Şampiyon oldu.

Birleşik Milletler Kurulunun Meclisi

Birleşik Milletler Kurulunun Meclisi dün toplanarak gündemdeki işleri görüştü.

Yeni Koleji

Yeni Koleji öğrencileri ders çalışıyor. Okulün yeni binası tamamlanmış durumda.

ALMAN LİSESİ

Alman Lisesi öğrencileri ders çalışıyor. Okulün yeni binası tamamlanmış durumda.

Berlin ve Ruhr Harzına Hücum

Berlin ve Ruhr Harzına Hücum. Almanya'da askerî hareketler sürüyor.

Devlet Denizyolları İşletme Hattını

Devlet Denizyolları İşletme Hattını. Deniz taşımacılığı geliştiriliyor.

Yeni Koleji

Yeni Koleji öğrencileri ders çalışıyor. Okulün yeni binası tamamlanmış durumda.

ALMAN LİSESİ

Alman Lisesi öğrencileri ders çalışıyor. Okulün yeni binası tamamlanmış durumda.

Berlin ve Ruhr Harzına Hücum

Berlin ve Ruhr Harzına Hücum. Almanya'da askerî hareketler sürüyor.

Devlet Denizyolları İşletme Hattını

Devlet Denizyolları İşletme Hattını. Deniz taşımacılığı geliştiriliyor.

Yeni Koleji

Yeni Koleji öğrencileri ders çalışıyor. Okulün yeni binası tamamlanmış durumda.

ALMAN LİSESİ

Alman Lisesi öğrencileri ders çalışıyor. Okulün yeni binası tamamlanmış durumda.

Berlin ve Ruhr Harzına Hücum

Berlin ve Ruhr Harzına Hücum. Almanya'da askerî hareketler sürüyor.

Devlet Denizyolları İşletme Hattını

Devlet Denizyolları İşletme Hattını. Deniz taşımacılığı geliştiriliyor.

İngilizlerin Sanayi Merkezi Bombalandı

İngilizlerin Sanayi Merkezi Bombalandı. Londra'da büyük bir patlama yaşandı.

Romanya Transilvanya Terke Nasıl İlerledi

Romanya Transilvanya Terke Nasıl İlerledi. Romanya ordusu ilerliyor.

Memleketle İç Turizm Akını Var

Memleketle İç Turizm Akını Var. Turistlerin sayı artıyor.

Japon Başvuruları Fajana Hücum Etmiş

Japon Başvuruları Fajana Hücum Etmiş. Japonlar başvurularını artırdı.

Gözetimciliklere İstisna Olmayan

Gözetimciliklere İstisna Olmayan. Gözetimcilikler artıyor.

Barış İhtilafı

Barış İhtilafı. Barış için görüşmeler sürüyor.

Roma - Kabil

Roma - Kabil. İtalya ve Afganistan arasında gerilim.

İsrailli Yabancıların Üstün Zehirleri

İsrailli Yabancıların Üstün Zehirleri. İsrail ordusu ilerliyor.

Yeni Koleji

Yeni Koleji öğrencileri ders çalışıyor. Okulün yeni binası tamamlanmış durumda.

ALMAN LİSESİ

Alman Lisesi öğrencileri ders çalışıyor. Okulün yeni binası tamamlanmış durumda.

Berlin ve Ruhr Harzına Hücum

Berlin ve Ruhr Harzına Hücum. Almanya'da askerî hareketler sürüyor.

Devlet Denizyolları İşletme Hattını

Devlet Denizyolları İşletme Hattını. Deniz taşımacılığı geliştiriliyor.

Yeni Koleji

Yeni Koleji öğrencileri ders çalışıyor. Okulün yeni binası tamamlanmış durumda.

ALMAN LİSESİ

Alman Lisesi öğrencileri ders çalışıyor. Okulün yeni binası tamamlanmış durumda.

Berlin ve Ruhr Harzına Hücum

Berlin ve Ruhr Harzına Hücum. Almanya'da askerî hareketler sürüyor.

Devlet Denizyolları İşletme Hattını

Devlet Denizyolları İşletme Hattını. Deniz taşımacılığı geliştiriliyor.

Yarın Sakladığı İhtimaller

Yarın Sakladığı İhtimaller. Yarın yapılacak işler ve etkinlikler.

Millî Şefimizin Gençliğe İltifatları

Millî Şefimizin Gençliğe İltifatları. Atatürk'ün gençliğe yaptığı iyilikler.

Gençlerimizin Azim ve İmanlarını Türk İstikbalinin Kıymetli Müjdesi Sayıyoruz

Gençlerimizin Azim ve İmanlarını Türk İstikbalinin Kıymetli Müjdesi Sayıyoruz. Gençlerin vatanına olan bağlılığı.

İnönü'nün Gençlik Klüplerini Tebrik

İnönü'nün Gençlik Klüplerini Tebrik. İnönü'nün gençlik klüplerine yaptığı tebrikler.

Başvekil ve Parti Genel Sekreterinin Cevapları

Başvekil ve Parti Genel Sekreterinin Cevapları. Başvekil ve Parti Genel Sekreterinin sorularına cevapları.

Yeni Koleji

Yeni Koleji öğrencileri ders çalışıyor. Okulün yeni binası tamamlanmış durumda.

ALMAN LİSESİ

Alman Lisesi öğrencileri ders çalışıyor. Okulün yeni binası tamamlanmış durumda.

Berlin ve Ruhr Harzına Hücum

Berlin ve Ruhr Harzına Hücum. Almanya'da askerî hareketler sürüyor.

Devlet Denizyolları İşletme Hattını

Devlet Denizyolları İşletme Hattını. Deniz taşımacılığı geliştiriliyor.

Yeni Koleji

Yeni Koleji öğrencileri ders çalışıyor. Okulün yeni binası tamamlanmış durumda.

ALMAN LİSESİ

Alman Lisesi öğrencileri ders çalışıyor. Okulün yeni binası tamamlanmış durumda.

Berlin ve Ruhr Harzına Hücum

Berlin ve Ruhr Harzına Hücum. Almanya'da askerî hareketler sürüyor.

Devlet Denizyolları İşletme Hattını

Devlet Denizyolları İşletme Hattını. Deniz taşımacılığı geliştiriliyor.

Yeni Koleji

Yeni Koleji öğrencileri ders çalışıyor. Okulün yeni binası tamamlanmış durumda.

ALMAN LİSESİ

Alman Lisesi öğrencileri ders çalışıyor. Okulün yeni binası tamamlanmış durumda.

Berlin ve Ruhr Harzına Hücum

Berlin ve Ruhr Harzına Hücum. Almanya'da askerî hareketler sürüyor.

Yarın Sakladığı İhtimaller

Yarın Sakladığı İhtimaller. Yarın yapılacak işler ve etkinlikler.

Millî Şefimizin Gençliğe İltifatları

Millî Şefimizin Gençliğe İltifatları. Atatürk'ün gençliğe yaptığı iyilikler.

Gençlerimizin Azim ve İmanlarını Türk İstikbalinin Kıymetli Müjdesi Sayıyoruz

Gençlerimizin Azim ve İmanlarını Türk İstikbalinin Kıymetli Müjdesi Sayıyoruz. Gençlerin vatanına olan bağlılığı.

İnönü'nün Gençlik Klüplerini Tebrik

İnönü'nün Gençlik Klüplerini Tebrik. İnönü'nün gençlik klüplerine yaptığı tebrikler.

Başvekil ve Parti Genel Sekreterinin Cevapları

Başvekil ve Parti Genel Sekreterinin Cevapları. Başvekil ve Parti Genel Sekreterinin sorularına cevapları.

Yeni Koleji

Yeni Koleji öğrencileri ders çalışıyor. Okulün yeni binası tamamlanmış durumda.

ALMAN LİSESİ

Alman Lisesi öğrencileri ders çalışıyor. Okulün yeni binası tamamlanmış durumda.

Berlin ve Ruhr Harzına Hücum

Berlin ve Ruhr Harzına Hücum. Almanya'da askerî hareketler sürüyor.

Devlet Denizyolları İşletme Hattını

Devlet Denizyolları İşletme Hattını. Deniz taşımacılığı geliştiriliyor.

Yeni Koleji

Yeni Koleji öğrencileri ders çalışıyor. Okulün yeni binası tamamlanmış durumda.

ALMAN LİSESİ

Alman Lisesi öğrencileri ders çalışıyor. Okulün yeni binası tamamlanmış durumda.

Berlin ve Ruhr Harzına Hücum

Berlin ve Ruhr Harzına Hücum. Almanya'da askerî hareketler sürüyor.

Devlet Denizyolları İşletme Hattını

Devlet Denizyolları İşletme Hattını. Deniz taşımacılığı geliştiriliyor.

Yeni Koleji

Yeni Koleji öğrencileri ders çalışıyor. Okulün yeni binası tamamlanmış durumda.

ALMAN LİSESİ

Alman Lisesi öğrencileri ders çalışıyor. Okulün yeni binası tamamlanmış durumda.

Berlin ve Ruhr Harzına Hücum

Berlin ve Ruhr Harzına Hücum. Almanya'da askerî hareketler sürüyor.

VATAN

Millî Şefimizin Gençliğe İltifatları. Atatürk'ün gençliğe yaptığı iyilikler.

Gençlerimizin Azim ve İmanlarını Türk İstikbalinin Kıymetli Müjdesi Sayıyoruz

Gençlerimizin Azim ve İmanlarını Türk İstikbalinin Kıymetli Müjdesi Sayıyoruz. Gençlerin vatanına olan bağlılığı.

İnönü'nün Gençlik Klüplerini Tebrik

İnönü'nün Gençlik Klüplerini Tebrik. İnönü'nün gençlik klüplerine yaptığı tebrikler.

Başvekil ve Parti Genel Sekreterinin Cevapları

Başvekil ve Parti Genel Sekreterinin Cevapları. Başvekil ve Parti Genel Sekreterinin sorularına cevapları.

Yeni Koleji

Yeni Koleji öğrencileri ders çalışıyor. Okulün yeni binası tamamlanmış durumda.

ALMAN LİSESİ

Alman Lisesi öğrencileri ders çalışıyor. Okulün yeni binası tamamlanmış durumda.

Berlin ve Ruhr Harzına Hücum

Berlin ve Ruhr Harzına Hücum. Almanya'da askerî hareketler sürüyor.

Devlet Denizyolları İşletme Hattını

Devlet Denizyolları İşletme Hattını. Deniz taşımacılığı geliştiriliyor.

Yeni Koleji

Yeni Koleji öğrencileri ders çalışıyor. Okulün yeni binası tamamlanmış durumda.

ALMAN LİSESİ

Alman Lisesi öğrencileri ders çalışıyor. Okulün yeni binası tamamlanmış durumda.

Berlin ve Ruhr Harzına Hücum

Berlin ve Ruhr Harzına Hücum. Almanya'da askerî hareketler sürüyor.

Devlet Denizyolları İşletme Hattını

Devlet Denizyolları İşletme Hattını. Deniz taşımacılığı geliştiriliyor.

Yeni Koleji

Yeni Koleji öğrencileri ders çalışıyor. Okulün yeni binası tamamlanmış durumda.

ALMAN LİSESİ

Alman Lisesi öğrencileri ders çalışıyor. Okulün yeni binası tamamlanmış durumda.

Berlin ve Ruhr Harzına Hücum

Berlin ve Ruhr Harzına Hücum. Almanya'da askerî hareketler sürüyor.

Devlet Denizyolları İşletme Hattını

Devlet Denizyolları İşletme Hattını. Deniz taşımacılığı geliştiriliyor.

Amerikaya Deniz Yolu Açıldı. Limanından İlk Vapur Dün İzmir Gitti.

Amerikaya Deniz Yolu Açıldı

Amerikaya Deniz Yolu Açıldı. Limanından İlk Vapur Dün İzmir Gitti. Deniz taşımacılığı geliştiriliyor.

Firtına ve Yağmur

Firtına ve Yağmur. Bir Motor Battı, Birçok Yerleri Su Bata, Edirne Yolu da Su Altında.

Firtına ve Yağmur. Bir Motor Battı, Birçok Yerleri Su Bata, Edirne Yolu da Su Altında. Yağmurun etkisiyle ulaşım zorlaşıyor.

Dinliş Firtına

Dinliş Firtına. Ezanında İki Doğum Vakası Oldu. Doğum vakaları kaydedildi.

Yeni Koleji

Yeni Koleji öğrencileri ders çalışıyor. Okulün yeni binası tamamlanmış durumda.

ALMAN LİSESİ

Alman Lisesi öğrencileri ders çalışıyor. Okulün yeni binası tamamlanmış durumda.

Berlin ve Ruhr Harzına Hücum

Berlin ve Ruhr Harzına Hücum. Almanya'da askerî hareketler sürüyor.

Devlet Denizyolları İşletme Hattını

Devlet Denizyolları İşletme Hattını. Deniz taşımacılığı geliştiriliyor.

Yeni Koleji

Yeni Koleji öğrencileri ders çalışıyor. Okulün yeni binası tamamlanmış durumda.

ALMAN LİSESİ

Alman Lisesi öğrencileri ders çalışıyor. Okulün yeni binası tamamlanmış durumda.

Berlin ve Ruhr Harzına Hücum

Berlin ve Ruhr Harzına Hücum. Almanya'da askerî hareketler sürüyor.

Hikâvesi AŞK İNTİKAMI

Yazan: Evren Hacı Özlü... Bu hikâve, bir aşk intikamıdır. Bir kadın, bir adamı sevdi, ama adam onunla bir şey olmadı. Kadın, adamın intikamını almak için...

YURTTA SAĞAM Samsun Liselileri Askeri Kampta

Yurttaşlarımızın, askerî kamplarda eğitilmesinin, vatanseverlik duygularının gelişmesine ve askerî disiplinlerinin öğretilmesine büyük önem verilmektedir.

Yurtdışı Dönerleri

Yurtdışı dönerleri, vatanımıza büyük katkı sağlamaktadır. Bu dönerlerin, vatanımızın kalkınmasına ve refahına büyük katkıları olacaktır.

Antalya - Burdur Yolunda

Bir yokuş kamyonunun zorla bir sınırdan, şoför bir temiz dövdü

Antalya-Burdur yolunda, bir yokuş kamyonunun şoförünün zorla bir sınırdan dövdüğü haberleri, vatandaşlarımızın dikkatini çekmektedir.

Yurtdışı Dönerleri

Yurtdışı dönerleri, vatanımıza büyük katkı sağlamaktadır. Bu dönerlerin, vatanımızın kalkınmasına ve refahına büyük katkıları olacaktır.

AK İMAMIN 3 PARMAĞI

Ahmet Sarı'nın Tektifi Herkesin Hayretini Macip Oldu... Bu makale, Ahmet Sarı'nın tektifi ve bu tektifin herkesin hayretini macip olduğunu anlatmaktadır.

Sinnet Edition Muhtaz Yavuzlar

Sinnet Edition Muhtaz Yavuzlar, vatanımıza büyük katkı sağlamaktadır. Bu yavuzların, vatanımızın kalkınmasına ve refahına büyük katkıları olacaktır.

KARAGÖMLEKÇİLERE CEVAP

Karagömleklemlere cevap, vatanımıza büyük katkı sağlamaktadır. Bu cevapların, vatanımızın kalkınmasına ve refahına büyük katkıları olacaktır.

RADYO

Radyo, vatanımıza büyük katkı sağlamaktadır. Radyo aracılığıyla, vatanımızın kalkınmasına ve refahına büyük katkıları olacaktır.

Bu Arslana Dokunmayın

Bu arslana dokunmayın, vatanımıza büyük katkı sağlamaktadır. Bu arslanın, vatanımızın kalkınmasına ve refahına büyük katkıları olacaktır.

Ankara Borosinin

Ankara Borosinin, vatanımıza büyük katkı sağlamaktadır. Ankara Borosininin, vatanımızın kalkınmasına ve refahına büyük katkıları olacaktır.

ÖZGEÇMİŞ

Günseli Gümüsel

e-posta: gunseli0gumusel@gmail.com

EĞİTİM

- 2011- 2015 Doktora, Ankara Üniversitesi
Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (TİTE)
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi / 3.86
(Tez Konusu: Ortaöğretimde Askeri Hazırlık Derslerinden Milli Güvenlik Derslerine Uzanan Sürecin Eğitimsel Bir Analizi 1926- 2012
Danışman: Prof Dr Mesut ÇAPA)
- 2008-2010 Yüksek Lisans, Hacettepe Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yakınçağ Tarihi / 3.29
(Tez Konusu: *The Times* Gazetesi'ne Göre Tanzimat Dönemi 1839-1876
Danışman: Prof Dr Mehmet Veli SEYİTDANLIOĞLU)
- 2003-2008 Lisans, Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ)
Fen Edebiyat Fakültesi
Tarih / 2.99
(Tez Konusu: Yezidis (Yezidiler)
Danışman: Prof Dr Mustafa SOYKUT)
- 2011 -2015 Lisans, Anadolu Üniversitesi
İktisat Fakültesi
Uluslararası İlişkiler
- 1997-2003 Lise, Kızılcahamam Anadolu Lisesi
Türkçe Sosyal Bölümü / 4.47

İŞ DENEYİMİ

2003- Halen	Serbest Çalışma: Çeviri ve Tercüme
2009- 2014	MEB (Yabancı Dil, Sosyal Bilgiler, Tarih Öğretmenliği)
2015- Halen Bölümü (Öğretim Görevlisi)	Atılım Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi

PROJELER

1999- 2003	- MEB Tiyatro Şenlikleri
Eylül 2007	- Eurostudent (ODTÜ Türkiye Takımı Katılımcısı)
2007- Halen	- Kızılay Gençlik Kolları Gönüllüsü
Eylül2013 - Mayıs 2014	- Hayat Boyu Öğrenme COMENIUS Programı, Avrupa Birliği Bakanlığı, Euro Villages (Romanya ve Macaristan) İngilizce Öğretmeni/İletişim Sorumlusu

GÜNSELİ GÜMÜŞEL

**ORTAÖĞRETİMDE ASKERLİĞE HAZIRLIK DERSLERİNDEN
MİLLİ GÜVENLİK DERSLERİNE UZANAN SÜRECİN
EĞİTİMSEL BİR ANALİZİ (1926- 2012)**

**Doktora
Tezi**

**Ankara
2015**